
VII.

NOMINAČNÉ ASPEKTY SLOVNÝCH DRUHOV

---

0 Úvodné poznámky	485
1 Verbá (M. Ivanová – M. Kyseľová – V. Perovská)	485
1.1 Verbum ako motivant	485
1.1.1 Motiváty verb.....	485
1.1.2 Spôsoby deverbatívnej nominácie	486
1.1.2.1 Morfológická motivácia	486
1.1.2.2 Slovo tvorná motivácia	491
1.2 Verbum ako motivát	496
1.2.1. Derivácia	497
1.2.1.1 Prefixácia	497
1.2.1.2 Sufixácia	521
1.2.1.3 Transflexia.....	531
1.2.1.4 Reflexivizácia.....	537
1.2.1.5 Konfixácia.....	540
1.2.2 Kompozícia	573
1.3 Onomaziologické kategórie verb	574
1.3.1 Mutačné onomaziologické kategórie.....	574
1.3.1.1 Desubstantívne verbá	574
1.3.1.2 Deadjektívne verbá	584
1.3.2 Modifikačné onomaziologické kategórie	588
1.3.2.1 Spôsob slovesného deja.....	588
1.3.2.2 Deminutívnosť	599
1.3.2.3 Intenzívnosť	601
1.3.2.4 Kauzatívnosť	602
1.3.2.5 Reflexívnosť	603
1.3.3 Reprodukčné onomaziologické kategórie.....	622
1.3.3.1 Depronominalizácia	622
1.3.3.2 Deinterjekcionalizácia	622
1.3.3.3 Delokutíva	623
1.4 Zhrnutie.....	624
Literatúra	625
2 Adjektíva (M. Ološtiak)	630
2.1 Adjektívum ako motivant.....	630
2.1.1 Spôsoby deadjektívnej nominácie	630
2.1.2 Adjektívum ako slovo tvorný motivant.....	632
2.2 Adjektívum ako motivát.....	634
2.2.1 Spôsoby nominácie adjektív	635
2.2.1.1 Morfológická motivácia	636
2.2.1.2 Abreviačná motivácia	637
2.3 Adjektívum ako slovo tvorný motivát.....	637
2.3.1 Adjektívna slovo tvorba z hľadiska slovo tvorných spôsobov a postupov	638
2.3.1.1 Derivácia	638
2.3.1.2 Kompozícia.....	640
2.3.2 Adjektívna slovo tvorba zo slovo druhového hľadiska	641
2.3.2.1 Desubstantívne tvorenie adjektív	642
2.3.2.2 Deverbatívne tvorenie adjektív	657
2.3.2.3 Deadjektívne tvorenie adjektív	663

3.2.3.4 Deadverbiálne tvorenie adjektív.....	671
3.2.3.5 Denumerálne tvorenie adjektív	675
3.2.3.6 Depronominálne tvorenie adjektív	677
3.2.3.7 Deprepozičné tvorenie adjektív	679
2.4 Onomaziologické kategórie adjektívnych derivátov	679
2.4.1 Modifikačné kategórie	679
2.4.1.1 Intenzifikácia (zosilňovanie) vlastnosti	679
2.4.1.2 Oslabovanie vlastnosti	679
2.4.1.3 Negácia vlastnosti	679
2.4.1.4 Iné typy modifikácie.....	680
2.4.2 Mutačné kategórie.....	680
2.4.2.1 Desubstantíva	680
2.4.2.2 Deverbatíva.....	680
2.4.2.3 Deadverbiá.....	681
2.4.2.4 Denumeráliá	681
2.4.2.5 Depronomináliá	682
2.4.3 Modifikačno-mutačné kategórie	682
2.5 Zhrnutie.....	682
Literatúra	683
3 Numeráliá a pronomíná (K. Vužňáková)	684
3.1 Numerále ako slovotvorný motivant	686
3.1.1 Deriváty.....	686
3.1.1.1 Transpozičné deriváty.....	687
3.1.1.2 Mutačné deriváty.....	687
3.1.2 Kompozitá	688
3.1.2.1 Integračné kompozitá	688
3.1.2.2 Modifikačné kompozitá	688
3.1.2.3 Mutačné kompozitá.....	689
3.2 Numerále ako slovotvorný motivát	690
3.2.1 Prehľad slovotvorných typov numerálií.....	691
3.2.1.1 Deriváty.....	691
3.2.1.2 Kvázikompozitá	691
3.2.1.3 Kompozitá	692
3.2.3.4 Základná charakteristika jednotlivých typov numerálií	693
3.3 Pronomen ako slovotvorný motivant	695
3.3.1 Deriváty.....	696
3.3.1.1 Transpozícia	696
3.3.1.2 Modifikácia a transpozično-modifikačný typ	696
3.3.1.3 Mutácia	696
3.3.2 Kompozitá	697
3.3.2.1 Modifikácia	698
3.3.2.2 Mutácia	698
3.4 Pronomen ako slovotvorný motivát	699
3.4.1 Prehľad slovotvorných typov pronomín	699
3.4.1.1 Deriváty.....	699
3.4.1.2 Kvázikompozitá	700
3.4.1.3 Kompozitá	700
3.4.2 Tvorenie jednotlivých druhov pronomín	701
3.4.2.1 Personáliá (osobné pronomíná)	701

3.4.2.2 Reflexíva (zvrtné pronominá)	701
3.4.2.3 Demonstratíva (ukazovacie pronominá)	702
3.4.2.4 Interogatíva (opytovacie pronominá)	702
3.4.2.5 Determinatíva (vymedzovacie pronominá)	702
3.4.2.6 Indefinitá (neurčité pronominá)	702
3.5 Zhrnutie.....	703
Literatúra	704
4 Synsémantiká (M. Ološtiak – M. Vojteková)	705
4.1 Prepozície.....	705
4.1.1 Morfológická motivácia	706
4.1.1.1 Prepozícia ako morfológický motivant	706
4.1.1.2 Prepozícia ako morfológický motivát	707
4.1.2 Slovo tvorná motivácia	710
4.1.2.1 Prepozícia ako slovo tvorný motivant.....	710
4.1.2.2 Prepozícia ako slovo tvorný motivát.....	710
4.2 Konjunkcie.....	711
4.2.1 Nominačné aspekty konjunkcií	711
4.2.2 Morfológická motivácia konjunkcií.....	712
4.2.2.1 Konjunkcia ako morfológický motivant	712
4.2.2.2 Konjunkcia ako morfológický motivát	712
4.2.3 Slovo tvorná motivácia konjunkcií	713
4.3 Partikuly	713
4.3.1 Nominačné aspekty partikul	713
4.3.2 Morfológická motivácia partikul	713
4.3.2.1 Partikula ako morfológický motivant.....	713
4.3.2.2 Partikula ako morfológický motivát.....	714
4.3.3 Slovo tvorná motivácia partikul	715
4.3.3.1 Partikula ako slovo tvorný motivant.....	715
4.3.3.2 Partikula ako slovo tvorný motivát.....	715
4.4 Interjekcie	715
4.4.1 Nominačné aspekty interjekcií.....	716
4.4.1.1 Fónická motivácia	716
4.4.1.2 Interlingválna motivácia	717
4.4.1.3 Syntaktická motivácia	717
4.4.2 Morfológická motivácia	717
4.4.2.1 Interjekcia ako morfológický motivant	717
4.4.2.2 Interjekcia ako morfológický motivát	718
4.4.3 Slovo tvorná motivácia	719
4.4.3.1 Interjekcia ako slovo tvorný motivant	719
4.4.3.2 Interjekcia ako slovo tvorný motivát	720
4.5 Zhrnutie.....	721
Literatúra	722
Zoznam skratiek a značiek	723

0 Úvodné poznámky

V tomto oddiele sa pozornosť sústreďuje na pomerne podrobnú analýzu tvorenia slov v rámci vybraných slovnodruhových skupín – verb, adjektív, numerálií, pronomín a všetkých synsémantik. Kapitoly sa vyznačujú analogickou štruktúrou. Najprv sa lexémy daného slovného druhu analyzujú ako motivanty – štatisticky sa vyhodnocujú spôsoby nominácie (morfologická motivácia, no predovšetkým slovotvorná motivácia), v rámci slovotvornej motivácie slovotvorné spôsoby a postupy. Sústredená pozornosť sa taktiež venuje motivácii ako procesu a vlastnosti, teda skúma sa daný slovný druh ako slovotvorný motivát (opäť prostredníctvom charakteristiky jednotlivých slovotvorných spôsobov a postupov). Tretiu časť každej kapitoly tvorí onomaziologická charakteristika v podobe analýzy onomaziologických kategórií, ktoré vyskytujú v rámci skúmaných slovných druhov. S ohľadom na semiotické špecifiká sa v kapitole o synsémantikách uplatňuje čiastočne odlišný model. Absentuje onomaziologická analýza a pozornosť sa upriamuje na spôsoby nominácie (tu je okrem slovotvornej motivácie výraznejšie zastúpená morfologická motivácia).

Tento oddiel chápeme ako ukážku jedného zo spôsobov, ako možno spracovať slovotvornú problematiku videnú cez slovnodruhovou kategorizáciu. Analýza všetkých slovných druhov na tomto mieste by presiahla priestorové možnosti dané koncepciou predkladanej monografie. Avšak v budúcnosti sa k tejto otázke bude treba vrátiť v podobe samostatnej syntézy, ktorej súčasťou budú aj kapitoly o substantívach a adverbiách (tie v tomto oddiele absentujú).

1 Verbá

Martina Ivanová – Miroslava Kyseľová – Veronika Perovská

1.1 Verbum ako motivant

Verbá sú z hľadiska nominačnej potencie spomedzi všetkých slovných druhov na druhom mieste, vyššiu potenciu majú len substantíva. Verbálny slovotvorný základ má 17 912 lexém, to znamená skoro jedna štvrtina zo súboru 68 374 motivovaných jednotiek (do tohto počtu zatratujeme aj 3 225 jednotiek, ktoré sa tvoria prostredníctvom derivačnej reflexívnej morfémy *sa, si* a ktoré v slovníku nezachytávame v samostatnom riadku, ale formou skráteného zápisu uvedením morfémy *sa, si* pri východiskových verbálnych motivantoch). Verbum figuruje ako jediný motivant pri 16 661 lexémach. Pri zvyšných 1 247 jednotkách dochádza k polymotivácii (dvojmotivácii, trojmotivácii aj štvormotivácii), porov. oddiel VI. kap. 3 o polymotivácii.

1.1.1 Motiváty verb

Najfrekvencovanejšie deverbatívne motiváty sú verbá, ktoré predstavujú viac než polovicu všetkých deverbatív (51 %), takmer tretinu deverbatívnych lexém tvoria substantíva (32,6 %) a šestinu adjektívne deverbatíva (15,4 %). Ostatné slovné druhy majú medzi de-

verbatívami zastúpenie menej ako 1 % z celkového množstva, pričom pri prvých piatich menej frekventovaných slovných druhoch nejde o zanedbateľný počet – 74 adverbíí, 27 partikul, 22 prepozícií, 20 numerálií a 13 interjekcií. Raritný je výskyt interjekcií/partikul (4), konjunkcií/partikul (1) a konjunkcií (1).

[1] Deverbatívne motiváty

motivant	Počet	%
verbum	9 146	51,0
substantívum	5 848	32,6
adjektívum	2 756	15,4
adverbium	74	0,41
partikula	27	0,15
prepozícia	22	0,12
numerále	20	0,11
interjekcia	13	0,07
interjekcia + partikula	4	0,02
konjunkcia + partikula	1	0,005
konjunkcia	1	0,005
spolu	17 912	

1.1.2 Spôsoby deverbatívnej nominácie

Deverbatíva z analyzovaného súboru sú najčastejšie vytvorené slovotvorne (94,5 %), menej často morfológicky (5,2 %) a vo zvyšných prípadoch sa tvoria polymotiváciou – slovotvorno-morfológickou (0,1 %) alebo morfológickou (0,1 %). Jedna lexikálna jednotka vznikla kombináciou abreviačnej a slovotvornej motivácie, ide o sloveso *fotiť*. Motivantom verba *fotiť* je *fotografovať*, v procese motivácie dochádza jednak k jeho skráteniu a jednak k transflexii.

[2] Spôsoby deverbatívnej nominácie

nominačný spôsob	počet	%
slovotvorná motivácia	16 934	94,7
morfológická motivácia	902	5,0
slovotvorná a morfológická motivácia	32	0,2
morfológická a morfológická motivácia	16	0,1
abreviačná a slovotvorná motivácia	1	0,006
spolu	17 885	

1.1.2.1 Morfológická motivácia

V analyzovanom súbore deverbatívnych motivátov sa nachádza 902 jednotiek, ktoré vznikli jednomotivačne na základe morfológiej motivácie, a 16 jednotiek, ktoré sú vytvorené morfológickou polymotiváciou. Spoluprácou morfológiej a slovotvornej motivácie vzniklo 32 deverbatív.

[3] Spôsoby deverbatívnej nominácie

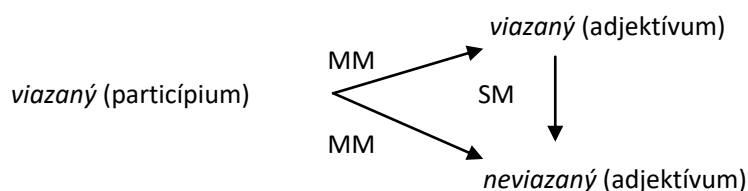
transkategorizačný proces	počet	%	príklady
adjektivizácia	817	86,0	<i>kreslený, hasiaci</i>
substantivizácia	52	5,5	<i>vybíjaná, nevidiaci, hriate</i>
partikulizácia	26	2,7	<i>povedzme</i>
prepozicionalizácia	22	2,3	<i>nehovoriac o</i>
interjekcionalizácia	14	1,5	<i>hybaj</i>
adverbializácia	13	1,4	<i>nechtiac</i>
interjekcionalizácia + partikulizácia	4	0,4	<i>prisámvačku</i>
konjunkcionalizácia + partikulizácia	1	0,1	<i>veď</i>
konjunkcionalizácia	1	0,1	<i>bud'</i>
spolu	950		

a) Adjektivizácia

Najfrekventovanejším transkategorizačným procesom pri verbálnych motivantoch je adjektivizácia, až 86 % (817) z 950 jednotiek predstavujú adjektíva. Vzhľadom na hybridný (verbálno-adjektívny) charakter participií je ich adjektivizácia prirodzeným a produktívnym procesom. Častejšie vznikajú adjektíva z pasívnych participií (spolu 720; z toho 349 zakončených na *-ený* (napr. *dusený, spomalený, skúsený*); 280 zakončených na *-aný* (napr. *nevídaný, kovaný, odhodlaný*); 47 zakončených na *-utý* (napr. *strpnutý, šibnutý, klenutý*); 34 zakončených na *-tý/-ty* (napr. *mletý, siaty, opitý*); šesť zakončených na *-atý* (napr. *vydatý, stojatý*); štyri zakončené na *-etý* (napr. *vyzretý, upretý*); menej často z aktívnych participií (spolu 97; z toho 67 zakončených na *-úci/-uci*, napr. *povzbudzujúci, očarujúci, vyčerpávajúci*; 30 zakončených na *-iaci*, napr. *deliaci*).

Vznik jedného adjektíva sa dá interpretovať morfológickou polymotiváciou. Buď sa chápe ako utvorené od participia nereflexívneho verba *stlmiť* → *stlmený*, alebo od participia reflexíva *stlmiť sa* → *stlmený*.

Pri 22 deverbatívnych adjektívach si z hľadiska nominácie konkuruje slovotvorná a morfológická motivácia. Všetky tieto jednotky sú negované a možno ich označiť za deadjektíva alebo deverbatíva.

Slovotvorná motivácia vstupuje s morfológickou do konkurencie ešte v dvoch prípadoch, pri adjektívach *unudený* a *znudený*. Vzhľadom na vzájomnú motiváciu ich motivantov *nudiť (sa)* a *nuda* sa ponúkajú dve možnosti objasnenia ich vzniku. Jednou z nich je slovotvorná nominácia so substantívnym motivantom *nuda* → *u-nud-ený*, *nuda* → *z-nud-ený*, adjektíva tak vznikajú prefixálno-sufixálne. Alternatívnym vysvetlením je morfológická motivácia s verbálnym motivantom *nudiť (sa)* → *unudený*, *nudiť (sa)* → *znudený*, lexémy *unudený* a *znudený* v tomto prípade vznikajú adjektivizáciou pasívneho participia.

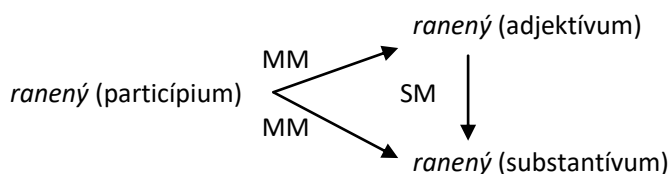
b) Substantivizácia

Oproti adjektivizácii je substantivizačná transkategorizácia podstatne menej častým javom (52 lexém, 5,5 %). 50 substantivizovaných verb z analyzovaného súboru reprezentujú adjektiválie, ktoré vznikli eliptickou univerbizáciou, resp. jej kombináciou s nejakým slovo-tvorným postupom. V súbore sa nachádzajú aj 2 substantíva, ktoré nie sú adjektiváliami a vznikli transflexiou: *pomer* → *pomery* a *trieskať* → *tresk* (toto substantívum je polymotivované a za jeho motivant možno pokladať aj interjekciu *tresk* → *tresk-ø*).

Z hľadiska gramatického rodu prevažujú maskulína: 42 maskulín (39 personálnych: *kupujúci, slúžny, okolostojaci, študujúci, vyučujúci*, dve impersonálne: *pomery, tresk*), šesť neutier (*cestovné, hriate, poistné, výkupné, predplatné, výučné*), päť feminín (*vybíjaná, fúkaná, hádzaná, hriata*). Pri substantivizácii dochádza k redukcii paradigmy z hľadiska rodu, prípadne aj čísla. Pri substantívach pomenúvajúcich osoby sa zachováva možnosť rozlišovania prirodzeného rodu a tvorby oboch čísel (*nadriadený – nadriadená – nadriadení, súťažiaci*, sg. – *súťažiaci – súťažiaci*, pl.). Pri ostatných substantívach sa paradigma redukuje len na jeden rod (*vybíjaná, cestovné*), prípadne sa obmedzuje z hľadiska čísla (napr. singuláre tantum *vybíjaná, výkupné* a plurále tantum *pomery*).

Pri 21 jednotkách figuruje verbum ako sprostredkovaný motivant a za bezprostredne motivujúce sa pokladá adjektívum. Všetky tieto jednotky sú teda viacnásobne motivované.

V 14 prípadoch ide o morfológickú polymotiváciu, pričom motivantom je jednak adjektívum, ktoré vzniklo transkategorizáciou z participia, a jednak substantívum morfológicky motivované adjektívom, napr. *vybíjaná, podriadený, porazený, vyvolený, cestujúci, vedúci, nepočujúci*.

Pri siedmich lexémach si konkuruje morfológická a slovotvorná motivácia (*cestovné, poistné, výkupné, predplatné, výučné, dotyčný; ďalejslúžiaci*). Ak ich pokladáme za deadjektíva, chápeme ich ako morfológicky motivované *cestovný* → *cestovné*, *poistný* → *poistné*, *výkupný* → *výkupné*, *predplatný* → *predplatné*, *výučný* → *výučné*, *dotyčný* → *dotyčné*. V prípade deverbatívnej interpretácie sa chápu ako sufixálne utvorené: *cestov-né*, *poist-né*, *výkup-né*, *predplat-né*, *výuč-né*, *dotyč-ný*. Pri substantíve *ďalejslúžiaci* možno uvažovať o substantivizácii adjektíva *ďalejslúžiaci* alebo o kompozičnom postupe juxtapozícii s prvým slovotvorným základom adverbialným a druhým verbálnym.

V súbore verbálnych morfológických motivátov sa nenachádzajú substantivizované verbálne substantíva (napr. *dospievanie, zranenie*). Všetky takéto jednotky sa v koncepcii SKMS chápu ako slovotvorne utvorené od slovies pomocou sufixu *-nie/-tie*. Slovotvorný, resp. tvaroslovný status verbálnych substantív predstavuje v slovenskej jazykovede stále otvorenú otázku.

V koncepcii J. Furdíka sa tvorenie verbálnych substantív uvádza ako najfrekvencovanejší slovotvorný typ v rámci kategórie spredmetnenia deja, je teda výsledkom derivácie a transpozície typu onomaziologickej kategórie (Furdík, 2004, s. 65, 87, 89, 100 a i.). Už

v roku 1967 v štúdiu *O vide a vāzbe pri slovesných podstatných menách* (Furdík, 1967, s. 65 – 74) píše autor jednoznačne v prospech ponímania verbálneho substantíva ako slovo- tvorne motivovaného tvaru. Zachovanie vidu vo verbálnych substantívach, ako najčastejší a najsilnejší argument za uznanie tvarotvornej povahy verbálnych substantív, vyvracia tým, že uvádza aj iné deverbatívne slovo- tvorné typy, ktoré si zachovávajú vid, napr. *rušiteľ* – *narušiteľ*, *merateľný* – *zmerateľný* (ibid., s. 68). Spochybňuje aj tézu o zachovávaní rekcie a intencie vo verbálnych substantívach a tvrdí, že „slovesné podstatné meno označuje čistý dej bez vzťahu k agensovi i k patiensovi“ (ibid., s. 71) a slovesná intencia sa nezachováva v takej podobe ako pri fundujúcich substantívach.

K tejto problematike sa popri téme motivačného potenciálu slovíes v závislosti od ich aspektu čiastkovo vrátila N. Janočková (2009, s. 111 – 142), keďže materiálovo v tejto štúdiu vychádza práve z korpusu slovesných podstatných mien. Vyriešenie slovnodruhovej klasifikácie verbálnych substantív nebolo jej primárnym zámerom, ponúka však stručný prehľad názorov na túto problematiku v slovenskom a českom kontexte (kap. 2, 2.1 a 2.2) a jej zistenia a celkovo „narábanie“ s termínom slovesné podstatné meno napovedajú, že jednoznačné hodnotenie verbálnych substantív ako slovo- tvorne utvorených nie je možné. V príspevku pracuje s (do istej miery či výrazne) *lexikalizovanými* verbálnymi substantívami, ktoré možno jednoznačne slovnodruhovo zaradiť medzi substantíva.

Vyvstáva však otázka, ako hodnotiť nelexikalizované verbálne substantíva. Jednou možnosťou je chápať ich ako potenciálne slovo- tvorné motiváty, ktoré však v jazyku nemajú natoľko silnú pozíciu, aby sa lexikalizovali. Druhou možnosťou je chápať všetky verbálne substantíva ako gramatické tvary slovíes, ktoré za istých okolností (frekventovanosť používania, N. Janočkovou uvádzané prehodnotenie na konkrétnum – *trestné oznámenie*, ako aj možnosť tvorenia plurálových foriem) môžu morfológickou motiváciou nadobudnúť slovnodruhový status „čistého“, samostatného substantíva. Problematiku slovnodruhovej klasifikácie verbálnych substantív možno usúvzťažniť s problematikou nominalizovaných participií (t. j. osamostatnených, takých, ktoré nie sú súčasťou gramatických tvarov pasíva, rezultatíva) a ich pomeru k adjektívam. Ak by sme bezvýhradne prijali tvrdenie J. Furdíka o slovo- tvornej utvorenosti slovesných podstatných mien, sproblematizovala by sa aj pozícia nominalizovaných participií, ktoré by sa potom automaticky mali hodnotiť ako adjektíva. Automatické priradzovanie nominalizovaných participií k adjektívam, a práve tak aj verbálnych substantív k samostatným substantívam nie je možné, pretože v mnohých kontextoch si tieto tvary zachovávajú dejový charakter a slovesné kategórie typické pre verbá infinitá.

Štúdia M. Sokolovej *Návrat k verbálnemu substantívu ako verbálnemu tvaru* (2013, s. 79 – 111) už svojím názvom upozorňuje na odmietavý postoj autorky voči čisto slovo- tvornému statusu týchto jednotiek. M. Sokolová opätovne upriamuje pozornosť na vlastnosti menej frekventovaných verbálnych substantív, ktoré ich priradzujú skôr k verbám než k substantívam, napr. na zachovávanie reflexívnosti (*O počínaní si Škrtela v Anglicku ide veľmi dobrý chýr.*; ibid., s. 87), na možnosť negácie verbálneho substantíva, na zachovávanie intenčného potenciálu verbálneho substantíva (a to dokonca vo vyššej miere než pri pasívnom participiu), na funkciu verbálneho substantíva ako kondenzačného prostriedku (čo ho stavia na tú istú pozíciu ako ostatné infinitné verbálne tvary), na možnosť nahradiť verbálne substantívum v pozíciách rôznych vetných členov iným neurčitým tvarom alebo vedľajšou vetou s verbom finitom. V závere autorka konštatuje, že lexikalizované verbálne substantíva a verbálne substantíva ako gramatické tvary majú svoje špecifické vlastnosti,

ktoré sa dajú cielene využiť. Uznáva, že derivatológovia dostatočne objasnili vlastnosti lexikalizovaných deverbatívnych substantív, zároveň však pripomína, že v mnohých prípadoch si verbálne substantíva stále zachovávajú najvýraznejšie vlastnosti verb, ktoré sú zhodné s vlastnosťami iných neurčitých slovesných tvarov.

c) Transkategorizácia verb na neflektívne slovné druhy

Pri transkategorizácii na jeden z nasledujúcich slovných druhov je dôležitým sprievodným javom strata flektívnosti (okrem morfológického prehodenia transgresívov, ktoré sú neflektívne už ako verbálne tvary) a desémantizácia (okrem adverbii). Nie je výnimkou, že motivant presahuje hranice jedného slova, tie sa však frekventovaným používaním postupne zväčša stierajú, niekedy dochádza aj k narúšaniu stavby gramatického tvaru (napr. *môžbyť*, *prisám*) a pri prehodení slovného druhu z pôvodného spojenia slov vzniká jednoslovné pomenovanie (napr. *dajsamisvete*).

ca) Partikulizácia

V analyzovanom súbore jednotiek sa nachádza 26 deverbatívnych partikul:

- *hádám, myslím, prosím, prepytujem, reku, tuším, neviem, povedzme*; interjekcie/partikuly *prisám, bohuprisahám/bohuprisám, prisámbohu, prisámvačku* (v týchto lexémach ustrnuli verbá v tvare indikatívu prezenta 1. osoby);

- *dajbože, bohuchovaj, božechovaj, bohchráň, božechráň, chráňbohu, chráňbože, pánbo(h)chráň, vedže* (tieto partikuly petrifikujú imperatívny tvar a používajú sa v želacích vetách);

- iné: *môžbyť, napočudovanie, napodiv, takpovediac, chvalabohu, pánbohvie/pánbohovie, takrečeno, poručeno, poručenobohu*.

cb) Prepozicionalizácia

Prepozicionalizovali sa takmer výlučne gramatické tvary transgresívu: *počínajúc, počínajúc od, počnúc, počnúc od, začínajúc, začínajúc od, počítajúc do toho, nepočítajúc, nepočítajúc do toho, nedbajúc na, odhliadnuc od, nehľadiac na, nehovoriac, končiac, nevynímajúc, nevynímajúc z toho, rátajúc do toho, nerátajúc do toho, súdiac podľa, nevraviac o, nepozerajúc na*. Prepozícia *vrátane* nahrádza latinský výraz *inclusive* (Morfológia slovenského jazyka, 1966, s. 675).

cc) Adverbializácia

Deverbatívne adverbiá predstavujú veľmi heterogénnu skupinu, sú medzi nimi adverbiá:

- s verbálnym základom od slovesa *vedieť*: *bohvie, čertvie/čerthovie, ktovie/ktohovie*;
- s verbálnym základom od slovesa *byť*: *môžbyť, ledabolo*;
- s verbálnym základom od slovesa *dať*: *nedajboh, nedajbože*;
- iné: *nechtiac, napokon, ozlomkrk, ozlomkrky, mihom, navidomoči*.

d) Interjekcionalizácia

Základom deverbatívnych interjekcií sú, podobne ako pri partikulách, často ustrnuté tvary imperatívu, čo možno odôvodniť situačnou zakotvenosťou interjekcií: *počuj, dajsamibože, dajsamisvete, hľa, hybaj/hybáj, pod', pod'ho, varuj/varúj, vitaj, vitajte*.

Iné: *dopočutia, dovidenia, nevidali*.

Interjekcie/partikuly: *prisám, bohuprisahám/bohuprisám, prisámbohu, prisámvačku*.

e) Konjunkcionalizácia

Transkategorizáciou vznikla vylučovacia konjunkcia *bud'* a jedna konjunkcia/interjekcia *ved'*. Obe boli pôvodne imperatívnym gramatickým tvarom slovíes *byť* a *vedieť*.

1.1.2.2 Slovtvorná motivácia

Deverbatívne motiváty sú v 94,5 % prípadov motivované slovtvorne.

[4] Sumár slovtvorných spôsobov tvorenia deverbatív

spôsob	počet	%
derivácia	16 214	95,7
kompozícia	695	4,0
derivácia/kompozícia	58	0,3
spolu	16 967	

Zo slovnodruhového hľadiska sa od verb tvoria najčastejšie iné verbá (53,9 %), ďalej substantíva (34,2 %), adjektíva (11,4 %), adverbiá (0,4 %), najmenej numeráliá (0,1 %).

[5] Deverbatívne slovtvorné motiváty (podľa slovných druhov)

motivant	počet	%
verbum	9 146	53,9
substantívum	5 805	34,2
adjektívum	1 936	11,4
adverbium	60	0,4
numerále	20	0,1
spolu	16 967	

a) Derivácia

aa) Verbá

- utvorené prefixáciou: *de-montovať, do-spieť, ko-existovať, na-jazdiť, nad-letieť, o-chutnať, od-krojiť, po-cítiť, pod-stúpiť, pre-hodnotiť, pred-platiť, pri-platiť, re-konstruovať, roz-mraziť, v-stať, vy-robiť, z-meškať, za-sadať*;
- utvorené konfixáciou: *za-hľadiť sa, o-bá-vať sa, po-bieh-ať, z-mrák-ať sa, po-prečít-ovať, čup-iť sa, oddých-nuť si*;
- utvorené sufixáciou: *dych-čať, hovor-ievať, víd-ávať, šep-otať, has-núť, pap-kať, tlk-otať, pokrač-ovať, vysed-úvať*;
- utvorené reflexivizáciou: *zabiť sa, držať sa, hnevať sa, naučiť sa, porezať sa, trúfať si, pamätať si, zahrať sa, si*;
- utvorené transflexiou: *píj-ať, víd-ať, obedúv-ať, búš-iť*;
- utvorené deprefixáciou: *od-čítať (← od-po-čítať), pri-čítať (← pri-po-čítať)*.

ab) Substantíva

Podľa spôsobu utvorenia:

- utvorené sufixáciou: *filtr-ácia, podliat-ina, pap-áč, babr-ák, migr-ant, reprezent-ant, klam-ár, pek-áreň, prezliek-areň, telefon-át, anim-átor, pad-avka, pál-ava, sond-áž, paľ-ba, dezinfek-cia, nájom-ca, vodi-č, opera-dlo, hra-čka, jazd-ec, liah-eň, konkur-ent, trén-er*,

plet-ivo, čist-iareň, obhliad-ka, zmrz-lina, pracov-ňa, nos-nica, pracov-ník, ohor-ok, rot-or, rob-ota, ohlas-ovňa, klam-stvo, hlása-teľ, šplh-úň;

- utvorené transflexiou: *obuv-R, cit-R, náčuv-R, repríz-a, oslav-a, skus-y, smej-o;*
- utvorené transflexiou/sufixáciou: *dupot-R/dup-ot, hrkot-R/hrk-ot, úmrt-ie/úmr-tie, šit-ie/ši-tie;*
- utvorené prefixálno-transflexne: *roz-por-R, ná-reč-ie, vý-hr-a, pa-čes-y;*
- utvorené prefixálno-sufixálne: *prí-byt-ok, o-drob-ina, pred-sud-ok;*
- utvorené prefixáciou/prefixálno-transflexne: *ne-súhlas/ne-súhlas-R, pre-čin/pre-čin-R, ne-zhoda/ne-zhod-a;*
- utvorené prefixáciou/sufixáciou: *ne-plavec/neplav-ec, ne-úspech/neúspe-ch, o-struž-lina/ostružl-lina;*
- utvorené prefixáciou/prefixálno-sufixálne: *pred-rečník/pred-rečn-ík.*

Podľa onomaziologickej kategórie (jednotlivé slová môžu prináležať do viacerých kategórií):

- **spredmetnenie deja:** *manipul-ácia, inštal-ácia, blok-áda, vid-enie, korčuľova-nie, poča-tie, zabudnu-tie, sp-ánok, mas-áž, deľ-ba, reak-cia, kúp-el', abstin-encia, tréning, kompres-ia, bit-ka, obhaj-oba, sledovan-ost', štek-ot, obžer-stvo, ža-tva, drez-úra; beh-R, chôdz-a, kašeľ-R; ú-svit-R, sú-zvuk-R; pred-priada-nie;*
- **činiteľ deja:** *or-áč, sp-achtoš, div-ák, spev-ák, nedb-aj, skok-an, okup-ant, šepk-ár, kandid-át, oper-átor, plat-ca, sledi-č, asist-ent, mont-ér, kresl-iar, panov-ník, invest-or, veli-teľ, pest-ún, žr-út; súper-R, špiceľ-R, posil-a, šaľ-o;*
- **nositeľ deja:** *plav-ák, hrk-álka, mih-alnica, stoj-an, izol-ant, cirkul-ár, križov-atka, pad-avka, nosi-č, húka-čka, sken-er, bod-liak, mraz-nička, chod-ník, žiar-ovka, vrt-uľa;*
- **prostriedok deja:** *kut-áč, pek-áč, hľad-áčik, obuv-ák, zdvih-ák, píšť-ala, spúšťa-č, vy-sáva-č, kruži-dlo, var-echa, sek-era, výhyb-ka, pil-ník, chod-úl'; dôkaz-R, mlat-R; ná-čin-ie;*
- **názov miesta deja:** *pr-áčovňa, sp-álňa, váľ-anda, oprav-áreň, leža-dlo, uč-ebňa, stav-enisko, ud-iareň, hľad-siko, sklad-ište, ubytov-ňa, strel-nica, požič-ovňa, poda-teľňa, skrý-ša, pas-tva; pec-R, sídl-o; vy-hliad-ka;*
- **názov objektu deja:** *dikt-át, pij-atika, vyvrh-el', výhovor-ka, rozpráv-ka, vid-ina, saden-ica, najd-úch; pred-dav-ok;*
- **názov výsledku deja:** *zliat-ina, zavin-áč, or-áčina, rol-áda, destil-át, karik-atúra, maľ-ba, rezan-ec, kvap-el', pražen-ica, peč-ivo, ústriž-ok, produk-t; záder-R.*

ac) Adjektíva

Podľa utvorenia:

- utvorené sufixáciou: *diskut-abilný, ubytova-cí, trv-áci, mlč-anlivý, cháp-avý, váh-avý, dedi-čný, skv-elý, des-ivý, pohost-inný, vod-ivý, klz-ký, hor-lavý, klam-livý, nečuj-ný, let-mý, skúš-obný, zdani-teľný, voli-teľný, vis-utý, ži-vý, ordinač-ný/ordin-ačný;*
- utvorené prefixáciou/sufixáciou: *ne-činný/nečin-ný, ne-premokavý/nepremok-avý, ne-krčivý/nekrč-ivý, ne-znelý/nezne-lý, ne-možný/nemož-ný, ne-potrebný/nepotreb-ný, ne-riešiteľný/nerieši-teľný, ne-zvládnuteľný/nezvládnu-teľný;*
- utvorené prefixálno-sufixálne: *sú-drž-ný, z-jazd-ný, roz-siah-ly, ne-hostinný, pa-žr-avý;*
- utvorené transflexne: *ľúb-y, márn-y, spor-ý;*
- utvorené prefixálno-transflexne: *sú-rod-ý;*

- utvorené prefixáciou/prefixálno-sufixálne/sufixáciou: *ne-bytový/ne-byt-ový/nebyt-ový*. Podľa významu, napr.:
  - vzťahové: *obran-ný, čaka-cí, zdvíha-cí, rysova-cí, hnu-teľný, hrej-ivý, predoš-lý, proti-lah-lý, mer-ný, stúp-avý*;
  - akostné: *o-hyžd-ný, bd-elý, des-ivý, dus-ný, han-livý, príjem-ný, ligot-avý, ľúb-ezný, dospe-lý*;
  - popieracie: *ne-čin-ný, ne-klam-ný, ne-nálež-itý, ne-výrob-ný, ne-posluš-ný, ne-návrat-ný, ne-vším-avý, ne-zre-lý, ne-žen-atý*;
  - s modálnym príznakom: *pít-ný, jed-lý, pij-avý, del-ivý, obnovi-teľný, akcept-abilný, ne-predaj-ný, ne-únos-ný, ne-vidi-teľný*.

ad) Adverbiá

Podľa utvorenia:

- utvorené sufixáciou: *idúc-ky, ležiač-ky, znenazdaj-ky, úchyt-kom, obkroč-mo, lež-mo, neved-no, šepk-om, pošepk-y*;
- utvorené prefixáciou/prefixálno-sufixálne: *po-kľáčačky/po-kľáčač-ky, po-ležiačky/po-ležiač-ky, po-sediačky/po-sediač-ky*;
- utvorené prefixálno-deflexne/deflexne: *v-hod-0/vhod-0*.

Podľa významu:

- adverbiá spôsobu: *plač-ky, kľáč-mo, pripaž-mo, bež-kom, šepk-y*;
- adverbiá miery: *úchyt-kom*;
- adverbiá času: *nenazdaj-ky, znenazdaj-ky*.

b) Kompozícia

Kompozičným slootovorným spôsobom sa od verb tvoria najčastejšie substantíva (62,8 %), menej často adjektíva (33,7 %) a verbá (3,3 %) a raritne adverbiá (0,2 %). V prevažnej väčšine jednotiek je verbálny základ druhým slootovorným základom (prvý verbálny slootovorný základ sa vyskytuje pri substantívach, napr. *bolehlav, vydríduch, držgroš, chválospev, kazisvet, lapikurkár, lomdrevo, miesiželezo, spevohra, pršiplášť, stihomam, tlčhuba, trasorítka, žalobaba*, a adjektívach, napr. *uznášaniashopný, závideniahodný*).

[6] Kompozičné slootovorné motiváty verb (podľa slovných druhov)

motivant	počet	%
substantívum	429	61,7
adjektívum	221	31,8
verbum	22	3,2
numerále	20	2,9
adverbium	3	0,4
spolu	695	

ba) Substantíva

- utvorené kompozično-transflexne: *kol-o-beh-R, skor-o-cel-R, drž-groš-R, drobn-o-hľad-R, vod-o-jem-R, prst-o-klad-R, hlav-o-lam-R, čas-o-mier-a, elektr-o-mer-R, plameň-o-met-R, cest-o-pis-R, sam-o-spúšť-R, tlč-hub-a, žič-o-vod-R, cukr-o-var-R, sln-o-vrat-R*;

- utvorené kompozično-sufixálne: *kol-o-bež-ka*, *spolu-bojov-ník*, *vln-o-bi-tie*, *sprav-o-daj-ca*, *miest-o-drži-teľ*, *sam-o-induk-cia*, *peňaz-o-kaz-ec*, *žab-y-kl-áč*, *rýchl-o-korčul-iar*, *mot-o-vi-dlo*, *perl-o-rod-ka*, *potr-i-misk-ár*, *ct-i-žiad-ost'*, *ľud-o-žr-út*;
- utvorené pravou kompozíciou/kompozično-sufixálne: *per-o-kresba/per-o-kres-ba*, *rádi-o-liečba/rádi-o-lieč-ba*, *vlajk-o-nosič/vlajk-o-nosi-č*, *škod-o-radost'/škod-o-rad-ost'*, *kameň-o-rytina/kameň-o-ryt-ina*, *sam-o-vládca/sam-o-vlád-ca*, *seb-a-poznanie/seb-a-pozna-nie*;
- utvorené pravou kompozíciou/kompozično-transflexne: *seb-a-obrana/seb-a-obran-a*, *tel-o-výchova/tel-o-výchov-a*, *ryb-o-lov/ryb-o-lov-R*, *život-o-správa/život-o-správ-a*, *lin-o-rez/lin-o-rez-R*, *kníh-tlač/kníh-tlač-R*, *vod-o-váha/vod-o-váh-a*, *brat-o-vražda/brat-o-vražď-a*;
- utvorené juxtapozíciou/kompozično-sufixálne: *spolu-hráč/spolu-hr-áč*, *spolu-jazdec/spolu-jazd-ec*, *spolu-páchatel'/spolu-pácha-teľ*, *spolu-vlastník/spolu-vlastn-ík*;
- utvorené pravou kompozíciou: *vydr-i-duck*, *krat-o-chvíľa*, *spor-o-žiro*, *stih-o-mam*, *žal-o-baba*;
- utvorené kompozično-transflexne/pravou kompozíciou: *vše-liek-R/vše-liek*, *mal-o-obchod-R/mal-o-obchod*, *spolu-predseda-a/spolu-predseda*, *sam-o-vrah-R/sam-o-vrah*;
- utvorené juxtapozíciou/kompozično-transflexne: *spolu-väzeň/spolu-väzeň-R*, *pol-ob(v)rat/pol-ob(v)rat-R*, *vlasti-zrada/vlasti-zrad-a*;
- utvorené juxtapozíciou: *truc-podnik*;
- utvorené kompozično-sufixálne/transflexiou: *spolu-ži-tie/spolu-žit-ie*.

bb) Adjektíva

- utvorené pravou kompozíciou: *dv-oj-klaný*, *sam-o-lepiaci*, *jedn-o-liaty*, *druh-o-rodený*, *sam-o-zvaný*;
- utvorené juxtapozíciou: *spolu-bývajúci*, *dlho-hrajúci*, *službu-konajúci*, *polo-rozpadnutý*, *práce-neschopný*, *novo-narodený*, *vše-vediaci*, *okolo-stojaci*, *tak-zvaný*;
- utvorené kompozično-sufixálne: *ruk-o-lap-ný*, *such-o-mil-ný*, *mier-u-milov-ný*, *vše-mož-ný*, *vše-moh-úci*, *mal-o-myseľ-ný*, *smrt-o-nos-ný*, *dv-oj-seč-ný*, *ľav-o-toč-ivý*, *bylin-o-žr-avý*;
- utvorené kompozično-transflexne: *sam-o-ľúb-y*, *prosto-rek-ý*, *dom-o-rod-ý*, *plyn-o-tesn-ý*;
- utvorené juxtapozíciou/kompozično-sufixálne: *boja-chtivý/boj-a-cht-ivý*, *pomsty-chtivý/pomst-y-cht-ivý*, *vydaja-chtivý/vydaj-a-cht-ivý*.

bc) Verbá

- utvorené pravou kompozíciou: *oživ-o-tvoriť*;
- utvorené juxtapozíciou: *spolu-cítiť*, *spolu-pracovať*, *spolu-nažívať*, *znovu-nastaviť*, *blah-o-priať*, *blah-o-želať*;
- utvorené kompozično-transflexne: *cudz-o-lož-iť*, *cudz-o-pas-iť*, *proti-reč-iť*, *svät-o-reč-iť*.

bd) Numeráliá

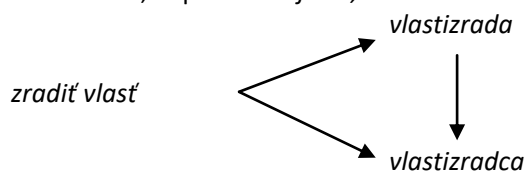
Deverbatívne numeráliá sa utvárajú kompozično-sufixálne, pričom v úlohe verbálneho motivantu tu vystupuje verbum *násobiť*, napr. *desať-násob-ný*, *st-o-násob-ný*, *tr-oj-násob-ný*, *viac-násob-ný*.

be) Adverbiá

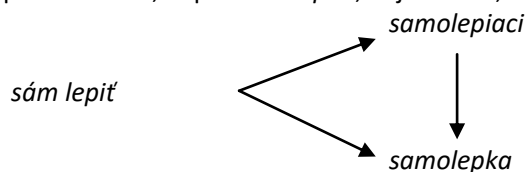
Medzi deverbatívne kompozitá patria 3 jednotky, a to adverbium *chtiac-nechtiac*, ktoré je utvorené juxta pozične, adverbium *jedn-o-staj*, utvorené kompozično-redukčne, a adverbium *polosediačky*, ktoré možno interpretovať dvojako, buď ako prípad juxta pozície (motivantom v tomto prípade nie je verbum, ale adverbiá *polo* a *sediačky*), alebo kompozično-sufixálne (motivantmi sú adverbium *polo* a verbum *sediť*).

c) Derivačno-kompozičná polymotivácia

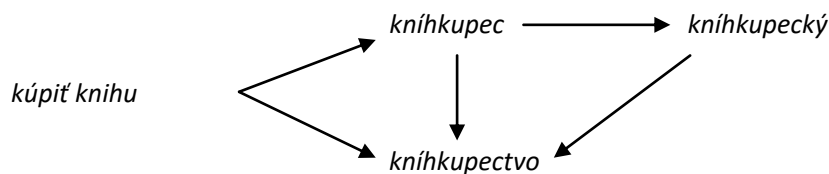
58 deverbatívnych lexikálnych jednotiek, substantív alebo adjektív, je motivovaných buď na základe derivácie, alebo kompozície. 39 jednotiek možno interpretovať derivačne na základe motivácie substantívom a zároveň kompozične na základe motivácie verbom a iným slovným druhom (adverbiom, napr. *rýchločistiareň*, *voľnobežný*, *krasojazda*, *polosen*, *rýchlovarič*; adjektívom, napr. *malopredajca*, *velezrada*, *drobnochov*, *svätokrádež*; alebo substantívom, napr. *čarodejstvo*, *elektromontér*, *dejepisec*, *drevorytec*, *vlastizrada*):

12 lexém možno interpretovať derivačne na základe motivácie adjektívom a zároveň kompozične na základe motivácie verbom a iným slovným druhom (substantívom, napr. *ctíbažník*, *spravodajstvo*, *zákonodarstvo*, *krvismilník*; adverbiom, napr. *rovnobežka*, *rôznobežník*; pronominom, napr. *samolepka*; adjektívom, napr. *nezávideniahodný*), porov.

Pri 6 substantívach (*ľudomilstvo*, *kníhkupectvo*, *cukrovarníctvo*, *liehovarníctvo*, *pivo-varníctvo*, *ľudožrúťstvo*) ide o trojmotiváciu, pričom vznik týchto substantív možno vysvetliť deriváciou od substantíva alebo adjektíva, ale tiež kompozíciou so substantívnym a verbálnym motivantom.

1.2 Verbum ako motivát

V SKMS sa spracúva 12 104 verbálnych jednotiek (do tohto čísla nie sú zarátané vidové náprotivky verb, keďže kategóriu vidu chápeme ako lexikálno-gramatickú kategóriu, po pripočítaní vidových náprotivkov by všetkých verbálnych jednotiek v slovníku bolo 16 571). Slovo tvorne motivované verbá sú v slovníku zastúpené počtom 10 082 jednotiek (v tomto čísle sú zarátané aj reflexívne utvorené deverbatívne verbá, ktoré sa v slovníku nezachytávajú ako samostatná jednotka, ale spracúvajú sa pri svojom nereflexívnom pendante prostredníctvom uvádzania derivačnej morfémy *sa*, *si* v zátvorke¹), čo pri celkovom počte 57 837 slovo tvorne motivovaných jednotiek predstavuje podiel 17,4 % (porov. tab. [15] v oddiele II. kap. 6). Ako slovo tvorný motivant vystupuje sloveso v 15 740 prípadoch, čo predstavuje 24,2 % zo všetkých slovo tvorne motivovaných slov (porov. tab. [5] v oddiele IV. kap. 1.3). Na základe uvedených štatistík možno konštatovať, že pre verbum je typickejšia úloha slovo tvorného motivantu než úloha slovo tvorného motivátu.

Motivantmi verb sú dominantne verbá (78,2 %), potom substantíva (vyššie 12,3 %) a adjektíva (7,7 %). Na základe týchto číselných údajov možno konštatovať, že ostatné slovné druhy (interjekcie, adverbiá, numerálie, pronomína a partikuly) sú východiskami tvorenia verb veľmi zriedkavo (spolu za uvedené slovné druhy je len to 1,9 %; 225 lexém). V tabuľke [7] je uvedený štatistický súhrn motivantov verbálnych lexém z jednotlivých slovných druhov, pričom percentuálny podiel je vypočítaný jednak z počtu motivačných vzťahov a jednak z počtu slovo tvorne motivovaných verb (tu je vzhľadom na polymotiváciu, ktorá presahuje hranice slovo tvorných postupov, a existenciu kompozit súčet percentuálneho zastúpenia jednotlivých slovných druhov vyššie než 100 %).

[7] Motivanty verb²

motivant	počet	% (motiv. vzťahy)	% (SM verbá)
verbum	9 141	78,2	90,7
substantívum	1 437	12,3	14,3
adjektívum	895	7,7	8,9
interjekcia	181	1,5	1,8
numerále	20	0,2	0,2
adverbium	12	0,1	0,1
pronomen	8	0,07	0,08
partikula	1	0,009	0,01
spolu – motivačné vzťahy	11 695		
spolu – lexémy	10 082		

V analyzovanom súbore sa verbá tvoria výhradne pomocou slovo tvornej motivácie, morfológicky, prípadne abreviačne motivované verbá v súbore lexém neevidujeme. Možno

¹ Pri uvádzaní štatistík do celkového počtu započítavame 375 reflexívnych motivátov, ktoré sa v SKMS zachytávajú pri nemotivovaných verbách (napr. *baviť (sa)*, teda *baviť* → *baviť sa*), a 1 891 reflexívnych motivátov odvodených od slovo tvorne motivovaných verb, napr. *odreagovať (sa)*, teda *odreagovať* → *odreagovať sa*.

² Súčet motivačných vzťahov v tab. [7] je vyšší než súčet v tab. [9] s ohľadom na polymotiváciu, ktorá nepresahuje hranice slovo tvorných postupov.

no to vysvetliť na základe toho, že verbá disponujú jedinečnou morfematickou formou, preto nie sú pri slovnodruhovými transpozíciách nikdy výsledným článkom. Ako morfológické motivanty vystupujú iba konkrétne gramatické tvary verb, ktoré môžu byť homonymné s inými slovnými druhmi (napr. participiálne tvary ako morfológické motivanty adjektív, tvary transgresívu ako morfológické motivanty adverbí, verbálne substantíva ako morfológické motivanty substantív, tvary 1., resp. 2. osoby singuláru ako morfológické motivanty partikul a pod.).

Pomer derivácie a kompozície pri tvorení verb je 99,8 % : 0,2 %. Na základe uvedených dát možno konštatovať, že kompozičný slovotvorný postup nie je pre verbá typický a absolútna väčšina verbálnych jednotiek sa tvorí na základe derivačných slovotvorných postupov.

[8] Sumár slovotvorných spôsobov tvorenia verb

postup	počet	%
derivácia	10 060	99,8
kompozícia	22	0,2
spolu	10 082	

1.2.1. Derivácia

Pri derivácii verb dominuje prefixácia (36,2 %; 4 222 lexém). Druhým najfrekvencovanejším slovotvorným postupom pri tvorení verb je reflexivizácia (19,4 %; 2 266 verb), ďalej prefixálno-reflexívny postup (12,5 %; 1 454 lexém) a sufixácia (12,3 %; 1 441 lexém). Zvyšné slovotvorné postupy majú percentuálny podiel nižší ako 10 %; porov. tabuľku [9].

[9] Sumár derivačných slovotvorných postupov verb³

postup	počet	%
prefixácia	4 222	36,2
reflexivizácia	2 266	19,4
prefixácia + reflexivizácia	1 454	12,5
sufixácia	1 441	12,3
prefixácia + transflexia	748	6,4
prefixácia + sufixácia	480	4,1
transflexia	437	3,7
prefixácia + sufixácia + reflexivizácia	232	2,0
transflexia + reflexivizácia	176	1,5
prefixácia + transflexia + reflexivizácia	133	1,1
sufixácia + reflexivizácia	80	0,7
spolu – derivačné vzťahy	11 669	
spolu – deriváty	10 060	

1.2.1.1 Prefixácia

Prefixálne sa verbá tvoria výhradne od iných verb. Prefixácia predstavuje slovotvorný postup, pri ktorom sa prostredníctvom derivačnej morfémy rozširuje zľava základové slo-

³ Súčet v tabuľke [9] je vyšší než súčet všetkých slovotvorne motivovaných verbálnych derivátov v tab. [8], pretože zvlášť sme každý postup započítali vzhľadom na existenciu polymotivácie, pri ktorej jedna lexéma môže byť utvorená rozličnými slovotvornými spôsobmi a postupmi.

veso a modifikuje sa jeho význam, pričom morfológická povaha (slovný druh a konjugálny typ) motivujúceho slovesa sa nemení. Prefixálne morfémy v slovenčine môžu mať funkciu (1) gramatickú: vyjadrenie futúra pri verbách *po-bežím*, *po-nesiem*, (2) lexikálno-gramatickú: pri tvorení vidových náprotivkov *pre-čítať*, *u-variť*, (3) lexikálnu: pri tvorení významov kategórie actio verbi: *nad-letieť*, *do-čítať*, *vy-holiť*.⁴ Všetky tri funkcie môže v slovenčine plniť iba prefix *po-*, porov. *po-bežím* (gramatická funkcia), *po-radiť* (lexikálno-gramatická funkcia), *po-vydávať* (lexikálna funkcia). Lexikálno-gramatickú i lexikálnu funkciu môže plniť viacero prefixov, napr. *s-/z(o)-* (*sfilmovať* – *sfúknuť*), *za-* (*zamávať* – *zakryť*), *o-* (*opýtať sa* – *odrôtovať*), *na-* (*napísať* – *nahriať*), *vy-* (*vyleštiť* – *vyjsť*), *u-* (*urobiť* – *ubiť*), *pre-* (*preštudovať* – *prepísať*), *pri-* (*privábiť* – *pridrôtovať*), *roz(o)-* (*rozdeliť* – *rozčapať*), *vz(o)-* (*vzkypieť* – *vzrásť*), *ob(o)-* (*o(b)vesiť* – *obohnať*), *od(o)-* (*odkopírovať* – *odpísať*), *v(o)-* (*vopchať* – *vojsť*). Čisto lexikálnu funkciu a slovo tvorné využitie majú domáce prefixy *nad-* (*nadhodiť*), *pod-* (*podliezť*), *pred-* (*predpripraviť*), *do-* (*dočarbať*) a viacero prevzatých prefixov, napr. *ante-* (*antedatovať*), *de-* (*decentralizovať*), *in-* (*infiltrovať*), *kon-* (*koncelebrovať*) a i. Z morfológického hľadiska sa prefix s čisto gramatickou funkciou vymedzuje ako tzv. gramatická morféma, prefix s lexikálno-gramatickou funkciou ako modifikačná morféma a prefix s lexikálnou funkciou ako derivačná morféma (porov. Sokolová, 1999). V slovo tvorné sú v centre záujmu derivačné prefixy, gramatické a modifikačné prefixálne morfémy stoja v centre pozornosti morfológie.

Prefixálne morfémy s lexikálno-gramatickou funkciou, ktoré slúžia na tvorenie vidových náprotivkov, sa označujú ako čisto vidotvorné, prázdne prefixy. Termín prázdny prefix sa využíva vo viacerých prácach z oblasti ruskej alebo širšie slovanskej aspektológie (porov. Vinogradov, 1947; Tichonov, 1964 a i.). Termínom prázdny sa akcentuje skutočnosť, že prefix nedisponuje lexikálnym významom, ale slúži ako gramatický prostriedok, pomocou ktorého sa z imperfektívnej jednotky tvorí perfektívna jednotka.

Jedným z argumentov autorov, ktorí majú tendenciu presúvať prefixálnu vidotvorbu z gramatickej roviny do roviny lexikálnej, je neúplná desémantizácia prefixu a prítomnosť aspoň minimálneho sémantického rozdielu medzi motivujúcim a prefigovaným verbom. V prístupe, ktorý sa označuje ako hypotéza prekrývania (overlap hypothesis), sa aj „prázdnomu“ prefixu prisudzuje význam, avšak tento význam sa prekrýva s významom verba, a preto sa javí, že v prefixe význam abscentuje (Isačenko, 1960; Timberlake, 2004, s. 410 – 411). Viaceré slovesné prefixy, ktoré sa hodnotia ako čisto vidotvorné, sa tak môžu svojim významom prekrývať so sémou motivujúceho slovesa, porov. *kypieť* „pretekať z nádoby v dôsledku zväčšovania objemu, obyč. pri vare“ – *vzkypieť*, *kopírovať* „zhotovovať ďalší exemplár prepísaním zdroja alebo pomocou rozmnožovacej techniky“ – *odkopírovať*, *pchať* „tlačiť **niekam**, sunúť **vložiť**“ – *vopchať*. V takýchto prípadoch sa uvažuje o subsumpčných vidotvorných prefixoch, porov. Sokolová (2009a).

Otázka existencie čisto vidových prefixov je v teoretickej literatúre predmetom intenzívnych diskusií. Autori ako J. S. Maslov (1948), A. I. Isačenko (1960), N. S. Aivilova (1976), zo slovenských lingvistov J. Furdík (2004) existenciu čisto vidových prefixov popierajú a prefixáciu považujú za slovo tvorný postup, iní autori, napr. F. Kopečný (1962), M. Sokolová (2009a, 2009b, 2009c; Sokolová – Žigo, 2014), existenciu vidotvorných prefixov uznávajú a vidovú prefixáciu dávajú na rovnakú úroveň ako vidovú sufixáciu a vidovú transfle-

⁴ V iných prístupoch sa uvedené funkcie prefixu označujú inak: vidotvorná funkcia sa u Š. Peciara (1961) označuje ako gramatická, o lexikálno-gramatickej funkcii sa uvažuje v súvislosti s istými významami v rámci spôsobu slovesného deja, predovšetkým pri kategórii temporálnosti a modalitnosti (napr. začiatok deja, jednorazovosť deja, dôkladné vykonanie deja a pod.).

xii. Osobitne možno spomenúť prístup A. Jarošovej (2013a), ktorá pripúšťa existenciu vidotvorných prefixov a vidovej prefixácie, avšak vyššiu mieru významovej unifikácie prísudzuje sufixálnej imperfektivizácii než prefixálnej perfektivizácii, bližší prehľad pozri N. Janočková (2014, s. 14 – 33), A. Jarošová (2013b, s. 15 – 17).

V koncepcii A. V. Isačenka (1962) sa rozlišujú tzv. kvalifikačné prefixy a modifikačné prefixy. V iných prístupoch sa namiesto termínov kvalifikátory a modifikátory používajú termíny lexikálne (interné) prefixy a superlexikálne (externé) prefixy, porov. Babko-Malaya (1999) a i. K superlexikálnym prefixom patrí napríklad ingresívny prefix *za-*: *zacítiť* (*bolesť*), distributívny prefix *po-*: *poukladať*. K lexikálnym prefixom patrí napríklad prefix *nad-* (*nadletieť*), resp. *pod-* (*podliezť*). Rozdiel medzi týmito dvoma skupinami prefixov možno ilustrovať na základe viacerých charakteristík.

(a) Zmena významu. Prefixy kvalifikátory (superlexikálne) menia význam verba akoby externe, z vonkajšej stránky, zatiaľ čo prefixy modifikátory (lexikálne) menia význam slovesa interne, akoby zvnútra. Ako príklad možno uviesť superlexikálny prefix *po-* s delimitatívnym významom („vykonanie deja v priebehu krátkeho času s vyjadrenou intenzitou“) a lexikálny prefix *vy-* s dezoptatívnym významom („dlhým trvaním deja dôjsť k neželanému stavu“). Pri prefigovanom verbe *posedieť* sa sémantická štruktúra verba v porovnaní s jeho motivantom nemení, pribúda len temporálny príznak „chvíľu“ (porov. „chvíľu sedieť“), zatiaľ čo pri prefigovanom verbe *vysedieť* sa sémantická štruktúra v porovnaní s motivujúcim verbom modifikuje (porov. „častým sedením vyhlbiť“).

(b) Zmena argumentovej štruktúry. Na rozdiel od lexikálnych prefixov superlexikálne prefixy nemenia argumentovú štruktúru verbálneho motivanta, ku ktorému sa pripájajú. Porov. napr. lexikálny prefix *vy-* vo verbe *vysedieť* a superlexikálny prefix *po-* vo verbe *posedieť*. Superlexikálny prefix *po-* nemení argumentovú a valenčnú štruktúru odvodeného verba v porovnaní s jeho motivantom, napr. *Sedel pri poháriku. – Posedel pri poháriku*. Naopak, lexikálny prefix *vy-* argumentovú a valenčnú štruktúru motivujúceho verba modifikuje, porov. *Sedel *jamu na gauči. – Vysedel jamu na gauči*.

(c) Kompozičnosť a prediktabilita. Zatiaľ čo lexikálne prefixy môžu mať kompozičný alebo idiosynkratický význam, superlexikálne prefixy majú iba kompozičný význam (fázovosť, násobenosť, kvantita deja). Pod kompozičným významom verba rozumieme fakt, že význam odvodeného verba možno opísať ako súčet významu prefixu a motivujúceho verba, napr. *zacítiť* „začať“ + „cítiť“, *poukladať* „postupne“ + „ukladať“ (superlexikálne prefixy), *podpísať* ≠ „pod niečo“ + „písať“, ale „opatriť, potvrdiť svojím podpisom“ (lexikálny prefix).

(d) Sekundárna imperfektivizácia. Pre lexikálne prefixy je charakteristické, že verbá utvorené prostredníctvom tohto druhu prefixov môžu tvoriť sekundárne imperfektíva, napr. *podpísať – podpisovať*. Naopak, verbá prefigované superlexikálnymi prefixmi sekundárne imperfektíva netvorí (ostávajú teda perfektívami tantum), porov. *zacítiť – *zacitovať, poukladať – *poukladávať*.

Veľké množstvo prefixov vzniklo prehodnotením predložiek (*do-*, *na-*, *nad-*, *pod-*, *pred-*, *s-*, *z-*, *za-*), význam predložiek sa však v odvodenej jednotke môže meniť v závislosti od významu základového slova. Menšia časť prefixov je nepredložkového pôvodu, napr. *sú-*, *vy-*, *roz-*. Sémantické analógie týkajúce sa správania prefixov a paralelných prepozícií v syntaktickej štruktúre vety vedú niektorých bádateľov k tomu, že ich označujú jedným termínom ako P-elementy (porov. Biskup, 2009).

Vzhľadom na pokračujúce diskusie o statusе slovo tvorných a vidotvorných prefixov sa pokúsime o ich porovnanie z hľadiska ich distribúcie v jednotlivých sémantických triedach verb a z hľadiska ich sémantických charakteristík.

Na základe štatistík zo SKMS možno konštatovať, že v slovníku zachytávame 4 469 vidových pendantov slovotvorne motivovaných aj nemotivovaných slovíes. Z tohto počtu identifikujeme 4 153 vidových dvojíc a 316 jednotiek vstupuje do korelácie s viac ako jedným vidovým partnerom (v rámci tejto podskupiny sa vydeľuje 312 vidových trojíc a v štyroch prípadoch evidujeme vidovú štvoricu).

V rámci vidových dvojíc je najčastejšou vidotvornou operáciou vidová sufixácia (1928 prípadov), ďalšou v poradí je vidová prefixácia (1121 prípadov), vidová transflexia (952 prípadov), vidová deprefixácia (110 prípadov), v 16 prípadoch sa vidové dvojice tvoria supletívne. Prefixálno-sufixálny a prefixálno-transflexný postup sa realizuje pri tvorení vidových náprotivkov v 8 prípadoch (*hádať/uhádnuť, chápať/pochopiť, vešať/obesiť, stavať/postaviť*).

Na prefixálnej vidotvorbe sa podieľa 13 prefixov, v tabuľke [10] prinášame prehľad vidotvorných prefixov podľa ich frekvenčného zastúpenia:

[10] Prehľad vidotvorných prefixov pri tvorení vidových dvojíc

prefix	počet	prefix	počet
z- + Zv / s- + Zv	324	pre- + Zv	13
za- + Zv	310	pri- + Zv	5
vy- + Zv	131	vz- + Zv	4
po- + Zv	109	roz- + Zv	3
na- + Zv	101	v- + Zv	3
o- + Zv	70	od- + Zv	2
u- + Zv	46		
spolu			1 121

V prípade vidových trojíc, pri ktorých sú dva vidové náprotivky tvorené pomocou dvoch konkurenčných prefixov, identifikujeme nasledujúce frekvenčné zastúpenie vidotvorných prefixov (tabuľka [11]).

Verb, ktoré vznikli na základe slovotvornej prefixácie, je v SKMS 4 222. V tabuľke [12] prinášame prehľad najčastejších prefixálnych morféme, prostredníctvom ktorých boli tieto verba derivované (do celkového súčtu zatrávame aj prípady polymotivácie, pri ktorých sa okrem prefixácie uplatňuje iný slovotvorný postup).

[11] Prehľad vidotvorných prefixov pri tvorení vidových trojíc

prefixy	počet	prefixy	počet
z- + Zv / za- + Zv	15	o- + Zv / po- + Zv	1
po- + Zv / za- + Zv	8	na- + Zv / po- + Zv	1
po- + Zv / s-, z- + Zv	5	na- + Zv / pre- + Zv	1
s-, z- + Zv / u- + Zv	4	na- + Zv / za- + Zv	1
na- + Zv / s- + Zv	3	pre- + Zv / s- + Zv	1
u- + Zv / za- + Zv	3	pri- + Zv / s- + Zv	1
s- + Zv / vy- + Zv	2	s- + Zv / za- + Zv	1
vy- + Zv / za- + Zv	2	u- + Zv / vy- + Zv	1
o- + Zv / vy- + Zv	1	vy- + Zv / z- + Zv	1
o- + Zv / z- + Zv	1		
spolu			53

[12] Prehľad derivačných prefixov

prefix	počet	prefix	počet
po-/pô- + Zv	685	re- + Zv	10
vy- + Zv	498	vz-/vzo- + Zv	10
za-/zá- + Zv	450	dez- + Zv	4
pre- + Zv	334	vy:na- + Zv	3
z-/s-/zo- + Zv	330	a- + Zv	3
na- + Zv	282	ante- + Zv	1
roz-/rozo- + Zv	276	dis- + Zv	1
do-/dô- + Zv	274	in- + Zv	1
od-/odo- + Zv	252	ko- + Zv	1
o-/ob- + Zv	247	kon- + Zv	1
pri-/pr(i)- + Zv	160	ne- + Zv	1
u- + Zv	147	per- + Zv	1
v-/vo- + Zv	80	po:pre- + Zv	1
pod-/podo- + Zv	69	po:z- + Zv	1
pred-/predo- + Zv	30	pro- + Zv	1
nad- + Zv	20	sú- + Zv	1
de- + Zv	16	trans- + Zv	1
spolu			4 222

a) Polyfunkčné domáce prefixy

Na základe frekvenčných štatistík sa pokúsime porovnať charakter derivačných a vido-
tvorných prefixov pri tvorení verbálnych jednotiek a vidových náprotivkov z hľadiska sé-
mantickej charakteristiky jednotiek prináležiacich do jednotlivých slovtvorných a vido-
tvorných modelov.

V niektorých prípadoch je sémantický prínos prefixu ťažké identifikovať a systematizo-
vať, keďže význam prefigovaného verba je natoľko lexikalizovaný, že je náročné klasifiko-
vať význam prefixu v rámci koherentne vymedziteľnej kategórie. Ďalším dôvodom je sku-
točnosť, že v konkrétnom jazyku môže identický prefix vyjadriť veľké množstvo značne
heterogénnych významov. Napriek tejto diverzite a napriek idiosynkratickej povahe výz-
namov niektorých verb možno v rámci prefigovaných verb identifikovať existenciu istých
systematických a produktívnych modelov, resp. vzorov. Fungovanie týchto modelov po-
tvrdzujú aj prípady (okazionálnych) prefigovaných prevzatých verb, ktorých význam použi-
vateľ jazyka dokáže bez problémov interpretovať, porov. *odpísať* – *odfaxovať*, *odfaceboo-
kovať*, *odesemeskovať* a pod.

Ak porovnáme skupiny slovesných jednotiek s derivačným a vidotvorným prefixom,
zistíme, že medzi týmito triedami jednotiek existujú určité paralely.

Pri analýze prefixov budeme vychádzať z koncepcie jednotlivých typov spôsobu sloves-
ného deja (ďalej SSD) E. Sekaninovej (1980), pričom pri analýze budeme využívať v niekto-
rých prípadoch aj kognitívnolinguistické terminologické inštrumentárium a závery, ku kto-
rým dospeli viacerí autori pri výskume prefixov v rámci teoretických východísk aplikova-
ných v kognitívnej gramatike.

- **po-/pô- + Zv**

- I. derivačný prefix**

Derivačný prefix *po-/pô-* je najfrekventovanejším slovenským derivačným prefixom. V slovníku tento derivačný prefix zachytávame v 685 prípadoch. V nasledujúcej časti sa pokúsime opísať jednotlivé významy, ktoré možno daným prefixom vyjadriť:

a) Primárnym významom derivačného prefixu *po-* je význam „smerovanie deja po povrchu (niečoho)“ (supravertný SSD), napr. *počarbať, pofíkať, podupať, pomalovať, pohladiť*. C. Piernikarski (1975, s. 55, 57 – 59) rozdeľuje tieto verbá do niekoľkých podtypov, v prvej skupine sú verbá znečistenia, napr. *pošpiniť, pofíkať*, v druhej skupine figurujú verbá označujúce činnosť vykonávanú na povrchu niečoho, napr. *pohladiť, podupať*, a do tretej skupiny zaraďuje verbá s významom „opatriť povrch niečoho nejakou látkou“, napr. *pomalovať, pogumovať*. V niektorých prípadoch preto možno tieto verbá interpretovať aj ako prefixálno-transflexné desubstantíva, napr. *porosiť*.

b) Osobitne možno vymedziť kauzatívny význam, typický pre emočné kauzatívne verbá, napr. *popudiť, potešiť*.

c) V rámci modalitno-quantitatívnych významov možno vymedziť význam „vykonanie deja v malej miere“ (minimatívny SSD), napr. *pohmkať, pohojdať, pohundrať, pochudnúť, popražiť, posánkovať sa, postáť*. Ako minimatívny možno hodnotiť aj význam prerušovaneho priebehu deja, s ktorým sa môže spájať séma malej intenzity deja, napr. *pobolievať, popracovať*. Ako derivačný sa tiež prefix *po-* často objavuje pri komunikačných verbách, pre ktoré je charakteristické kratšie trvanie komunikačnej činnosti, napr. *pošepnúť, potvrdiť, požehnať*.

d) Osobitným modálnym významom je význam „vykonanie deja v priebehu krátkeho času s vyjadrenou intenzitou“ (delimitatívny SSD), napr. *požartovať* (porov. význam „**istý čas** alebo **trochu** žartovať, pobaviť sa žartom“), resp. s vyjadrením hodnotenia, napr. *posediť* (porov. význam „**príjemne** stráviť **istý čas** sedením“), *postenať, postonať*. Pre delimitatívny SSP je typický prefixálno-reflexívny slovotvorný postup, pri ktorom sa využíva morféma *si*, napr. *pošantiť si, pošoférovať si, potrkotať si*. Špecifikom analyzovaných prefixálnych verb je, že ich reflexívne náprotivky sú vo výkladových slovníkoch často spracované ako ich varianty, porov. *posediť/posediť si, postonať/postonať si, postenať/postenať si, požartovať/požartovať si*; pozri tiež kap. 1.3.2.5.

e) Frekventovaným je modalitno-intenzitný význam „zasiahnutie dejom všetkých jedno po druhom“ (distributívny SSD), napr. *pobaliť, pozapínať, povypúšťať, popribiehať, pozhášať, povynášať, povyrezávať, pojesť*. Prefix s daným významom sa pripája zvyčajne k prefixovaným verbám.

- II. Vidotvorný prefix**

Ako vidotvorný prefix sa daný segment realizuje pri 109 jednotkách. Porovnaním s predchádzajúcimi vymedzenými významami derivačného prefixu možno medzi derivačným a vidotvorným prefixom *po-* postulovať viaceré analógie.

a) Ako vidotvorný sa daný prefix využíva pri skupine modifikačných slovies s významom „opatriť povrch predmetu nejakou látkou“, napr. *cínovať/pocínovať, hnojiť/pohnojiť, chrómováť/pochrómováť, masiť/pomasiť*, resp. s významom „realizovať dej po povrchu predmetu“, napr. *brázdiť/pobrázdiť, láskať/poláskať, strúhať/postrúhať* (porov. význam *strúhať* „orezávaním upravovať, formovať povrch niečoho“).

b) Vidotvorný prefix *po-* nachádzame tiež pri verbách, ktorých význam implikuje postupnosť realizácie deja vzhľadom na to, že daný dej zasahuje viacero čiastkových objektov, napr. *pokálať* (porov. význam *kálať* „pomocou nejakého nástroja (obyč. klina, sekery a pod.) deliť, rozdeľovať, obyč. **po vrstvách**“), *pokosiť* (porov. význam *kosiť* „oddeľovať nadzemné **časti** trávy, obilia a krmovín pomocou kosačky al. iných mechanizmov“), *podojiť* (*dojiť* „pomocou **sťahov** vytláčať z vemena dojných zvierat mlieko“), *pokrkváť sa* (porov. význam *krkváť sa* „tvoriť nepravidelné **záhyby**“).

c) Vo funkcii vidotvorného prefixu vystupuje daný segment tiež pri emočných (auto-)kauzatívnych verbách, napr. *podráždiť*, *pocítiť*, *pohašteriť sa*, *pohádať sa*, *pohnevať sa*.

d) Ako vidotvorný sa hodnotí prefix komunikačných verb *pochváliť*, *pokarhať*, *poinformovať*, *poprosiť*, *popýtať*, *poradiť*, *požiadať*.

- **vy- + Zv**

I. Derivačný prefix

Prefix *vy-* je druhým najfrekvencovanejším derivačným prefixom, v SKMS zachytávame 498 verb odvodených prostredníctvom tohto prefixu. V nasledujúcich častiach sa pokúsime opísať významy, ktoré sa daným prefixom v slovenčine vyjadrujú:

a) Primárnym významom derivačného prefixu *vy-* je význam „smerovanie deja von z niečoho“ (extravertný SSD), napr. *vycestovať*, *vyduriť*, *vycúvať*, *vycválať*, *vysotiť*, *vykorčuľovať*. S extravertným významom súvisí aj význam „vyčlenenie časti z celku“, napr. *vybrať*, *vyoperovať*, *vyšraubovať*, *vyšpárať*, *vylúpať*, *vydáviť*. Derivačný prefix *vy-* nachádzame tiež pri komunikačných verbách, napr. *vypovedať*, *vyriečiť*. Jeho použitie súvisí so skutočnosťou, že komunikačný proces sa konceptualizuje ako smerovanie informácie z vnútra komunikanta smerom von, čo sa často spája aj s konotáciou nepriaznivého prezradenia informácie, napr. *vyrapotať*, *vyklebetiť*, *vytárať*. Metaforicky možno chápať aj použitie derivačného prefixu *vy-* pri kognitívnych verbách, pri ktorých sa kognitívna činnosť konceptualizuje ako smerovanie deja von z nádoby. Smerovanie deja von z nádoby sa spája so sémantickými momentom nadobudnutia vizuálnej prístupnosti objektu, čo je základom metaforickej transpozície pri utváraní významu „nadobudnutie, získanie informácie“, napr. *vybadať*, *vypátrať*.

b) Ďalším priestorovým významom derivačného prefixu *vy-* je význam „smerovanie deja zdola nahor“ (sursovertný SSD). Pri konkrétnych slovesných jednotkách utvorených týmto prefixom sa extravertný a sursovertný SSD vyjadrujú v rámci tej istej polysémickej lexémy, porov. *vyliezť* 1. „lezením sa dostať **von**, preč odniekiaľ“ a 2. „lezením sa dostať **hore**“, resp. extravertná a sursovertná séma môžu byť inkorporované v sémantickej štruktúre jednej lexie, napr. *vybúšiť* „prudko vyraziť **von** alebo **do výšky**“. V niektorých prípadoch sa extravertná alebo sursovertná séma môže realizovať v závislosti od kontextu, od charakteru slovesného doplnenia, napr. *vyliezť z postele* (extravertný SSD), *vyliezť na strom* (sursovertný SSD), *vyliezť z jamy* (extravertný + sursovertný SSD).

c) V rámci temporálnych významov môže derivačný prefix *vy-* vyjadriť význam „spotrebovanie činnosťou“, napr. *vyfajčiť*, *vydýchať*, *vyčaptať*, *vyšlopať*, *vyplytvať*.

e) V rámci modalitno-intenzitných významov derivačný prefix *vy-* ďalej vyjadruje význam „dôkladné vykonanie deja, vysoká intenzita deja“ (akuratívny SSD), napr. *vybozkávať*, *vyzbierať*, *vyholiť*, *vyhladiť*, *vykúpiť*, *vyšibať*, *vyfarbiť*, *vytancovať*.

f) V rámci subkategórie modalitno-intenzitných SSD možno ako samostatný význam derivačného prefixu *vy-* vyčleniť význam „dosiahnutie kladného výsledku vynaložením veľkého úsilia“ (impetratívny SSD), napr. *vystáť, vyprosiť, vysedieť, vyležať, vyžobrať, vysnívať, vyplatať, vyženiť, vytelefonovať, vyštrngať, vysúdiť, vymodliť*.

g) V rámci modalitno-totalitných významov môže prefix *vy-* vyjadriť aj význam „zasiahnutie dejom všetkých jedno po druhom“ (distributívny SSD), napr. *vymrieť, vystrieľať, vyničiť, vydochnúť*.

h) V rámci modalitno-intenzitných významov možno vyčleniť význam „dovedenie deja do silného stupňa intenzity“ (konfirmatívny SSD), napr. *vychváliť*.

II. Vidotvorný prefix

Ako vidotvorný prefix sa daný segment realizuje pri 128 jednotkách. Porovnaním s predchádzajúcimi vymedzenými významami derivačného prefixu možno medzi derivačným a vidotvorným prefixom *vy-* postulovať viaceré analógie.

a) Ako vidotvorný sa daný prefix využíva pri skupine slovies, v ktorých význam je inkorporovaný význam smerovania deja von z niečoho, resp. význam vyčlenenia časti z nejakého celku, napr. *ceriť/vyceriť, cicat'/vycicat', dolovať/vydolovať, kastrovať/vykastrovať, kľčovať/vyklčovať, kľčiť/vyklčiť, mlátiť/vymlátiť, pláchať/vypláchať, potiť/vypotiť*.

b) Vidotvorný prefix *vy-* sa tiež objavuje pri modifikačných verbách vyjadrujúcich proces zmeny fyzického/psychického stavu, napr. *liečiť/vyliečiť, kurírovať/vykurírovať*, kde možno uvažovať o metaforickej motivácii založenej na chápaní uzdravenia ako smerovania von z choroby.

c) Vidotvornú funkciu plní prefix *vy-* pri slovesách označujúcich odstraňovanie objektov z povrchu nejakého objektu, napr. *gumovať/vygumovať* (možno tu badať súvislosť s významom vyčlenenia časti objektu z celku).

d) Vo vidotvornej funkcii prefix *vy-* figuruje pri verbách s významom „vytvoriť na povrchu“, napr. *cifrovať/vycifrovať, gravírovať/vygravírovať*. Motivácia použitia vidotvorného prefixu *vy-* pri týchto verbách môže súvisieť s extravertným významom derivačného prefixu *vy-*: pri smerovaní deja von z objektu sa trajektor pohybuje z uzavretejšieho, obmedzenejšieho priestoru do viac otvoreného, menej obmedzeného, a preto viditeľného priestoru (porov. Bottvinik, 2009; Dobrušina – Mellina – Paillard, 2001), čo korešponduje s významom slovies, ktoré označujú vytvorenie vizuálne dostupného objektu na povrchu iného objektu, napr. *vygravírovať (meno na vnútornú stranu prsteňa)*.

e) Ako vidotvorný sa hodnotí prefix *vy-* aj pri komunikačných verbách, napr. *vydrankať, vyblábotáť*, pri ktorých sa vysielanie informácie metaforicky vníma ako smerovanie z vnútra komunikanta, resp. ide o význam „prostredníctvom komunikácie získať informáciu“.

f) Vidotvorný prefix *vy-* nachádzame aj pri slovesách s inkorporovanou sémou smerovania deja zdola nahor, napr. *kysnúť/vykysnúť* (verbum *kysnúť* označuje proces súvisiaci so zväčšovaním objektu, ktoré má povahu smerovania nahor, porov. metaforický model HORE je VIAC).

g) Vidotvorný charakter má prefix *vy-* aj pri kreatívnych verbách, napr. *modelovať/vy-modelovať, fabrikovať/vyfabrikovať, budovať/vybudovať*, pri ktorých je význam vytvorenia objektu metaforicky konceptualizovaný ako smerovanie zo zdroja, pričom výsledok deja predstavuje objekt, ktorý sa utvorením stáva percepčne prístupným.

h) Ako vidotvorný sa daný prefix využíva pri skupine modifikačných verb, ktoré majú význam dosiahnutia výsledku deja, a to realizáciou deja na povrchu niečoho, napr. *asfal-*

tovať/vyasfaltovať, betónovať/vybetónovať, parketovať/vyparketovať, resp. s implicitnou sémou kladného hodnotenia (ktorej prítomnosť možno vnímať na základe metaforickej transpozície pôvodného priestorového komponentu HORE je LEPŠIE), napr. *cibriť/vycibriť, pelňať/vypelňať*.

- **za/zá- + Zv**

I. Derivačný prefix

Prefix *za-/zá-* má v slovenčine frekvenciu 450 dokladov. V nasledujúcej časti sumarizujeme významy, ktoré možno daným prefixom v slovenčine vyjadriť:

a) Primárnym významom derivačného prefixu *za-/zá-* je význam „smerovanie deja za niečo, dozadu“ (postvertný SSD), napr. *zaletieť, zísť, zakloniť* (funkciu nevyjadreného landmarku v tomto prípade plní ľudské telo), resp. „umiestnenie objektu za niečo“, napr. *zastoknúť, zastrčiť*. Vo viacerých prípadoch pohybové verbálne jednotky s prefixom *za-* nevyjadrujú smerovanie deja za niečo, ale priestorovú konfiguráciu dosiahnutie cieľa deja, porov. *zísť za dom – zísť k domu, zaletieť za strom – zaletieť do lesa*. Zmena konceptualizácie landmarku na cieľ pohybu sa opiera o skutočnosť, že pri smerovaní trajektora za landmark sa trajekt dostáva do blízkosti landmarku, čo sa následne rekonceptualizuje na význam dosiahnutia objektu.

b) Verbá s významom „umiestnenie objektu za niečo“ môžu v závislosti od kontextu vyjadriť aj umiestnenie objektu vo vnútri niečoho, porov. verbá *zapietť, zašľahať, zažehliť, zabudovať, začleniť, zakomponovať, zaskrutkovať, zaorať, zasieť* s významom „vložiť, vsunúť, vniknúť do vnútra niečoho, urobiť súčasťou nejakého celku“. Situovanie deja za objekt spôsobuje menšiu vizuálnu dostupnosť trajektora, ktorá je charakteristická aj pre umiestnenie objektu vo vnútri (iného objektu). Na základe metaforickej transpozície preto nachádzame prefix *za-* aj pri verbách s konkrétnym významom „skryť, prikrývať niečím“ napr. *zakryť, zastrieť*, resp. abstraktným významom utajenia informácie, napr. *zahovoriť, zatajiť*. Sémantický komponent „blokovania prístupu“ (percepčnej dosiahnuteľnosti objektu či komunikačnej dostupnosti informácie) je východiskom formovania významu „ochrany, zachovania“, napr. *zapišať, zachovať, zapamätať si* (porov. Dąmbrowska, 1996, s. 483).

c) V rámci kategórie temporálnosti derivačný prefix *za-* vyjadruje začiatok deja, a to v rámci subkategórií inchoatívnosti a ingresívnosti, napr. *zablikať, zabolieť, začervenať sa, zadriemať, zaduť, zahorieť, zakašľať, zaspáť, zaštipať*. V práci E. Tabakowskej sa význam začiatku deja hodnotí ako metaforická extenzia centrálného priestorového významu, pri ktorom je landmark konceptualizovaný ako abstraktná hranica oddeľujúca akciu od nieakcie (Tabakowska, 2003, s. 168). Vo významovej štruktúre týchto verb môže byť okrem inchoatívneho/ingresívneho príznaku inkorporovaný aj význam „krátky čas“, porov. *zabolieť* „začať alebo krátky čas bolieť“.

d) Osobitne možno vyčleniť intenzívno-inchoatívny SSD, pri ktorom ide o vyjadrenie významu „náhly, prudký začiatok deja“. Tento význam je typický pre komunikačné verbá a behaviorálne verbá vydávania zvukov, napr. *zabedákať, zarevať, zavyť, zakliať, zakričať*.

O statusu daného prefixu neexistuje v teoretických prácach jednoznačná zhoda. Podľa A. Jarošovej (2013a, s. 256 – 257) nie je vo význame verb ako *zablikať, zaľnúkať, zafučať, zahrkotať*, ktoré sa v SKMS hodnotia ako derivačne utvorené, príznak „náhlosť deja“ ani príznak „začiatok deja“ (na rozdiel napr. od ingresív typu *rozkríčať sa, rozplakať sa*) prítomný. Má skôr povahu implikácie spojennej z príznakom „momentatívnosť“ alebo so spôsobom prebiehania niektorých procesov (napr. *zakašľať, zachvieť sa*). Podľa autorky pri absencii výsledku deja (na rozdiel od mutačných typov) sa ako trocha dominantnejší javí

fakt vzniku deja, ktorý tu figuruje ako presupozícia ukončenia. Perfektívum teda vyjadruje prirodzeným spôsobom vymedzené kvantum deja, ale nevyjadruje pritom mutáciu, zmenu stavu, presnejšie povedané vyjadruje krátkotrvajúcu zmenu stavu bez rezultatívneho efektu. Túto skupinu preto autorka nazýva kvantovanými dekurzívmi a prisudzujeme im status perfektívnych pendantov súvzťažných imperfektív, na základe čoho sa prefixu prisudzuje vidotvorný status.

e) Medzi temporálne významy prefixu *za-* patrí význam „vykonanie deja hneď po inom deji“ (postpozitívny SSD), napr. *zajesť*, *zapiť*. Význam časovej následnosti sa utvára na základe metaforickej transpozície významu priestorovej následnosti (keďže v prípade významu smerovania deja za objekt je výslednou konfiguráciou priestorové usporiadanie trajektora za landmarkom).

f) Ako temporálny sa hodnotí tiež význam „dosiahnutie výsledku vykonaním deja v čase“ (rezultatívny SSD), napr. *zadusiť*, *zabehať (motor)*, *zaplávať (800 metrov)*. Resultatívny význam derivačného prefixu *za-* sa frekventovane realizuje pri deštruktívnych slovesách *zabiť*, *zahubiť*, *zamordovať*, *zahlušiť*, pri ktorých rezultatívnosť dosahuje maximálnu mieru. Ako špecifický prípad rezultatívneho významu možno tiež hodnotiť význam „naplnenie, vyplnenie, pokrytie (niečoho niečím)“, napr. *zabetónovať*, *zahnojiť*, *zaflakovať*, *zaolejovať*, pri ktorých sa zasiahnutý objekt stáva vizuálne neprístupným (porov. menšiu vizuálnu dostupnosť trajektora pri smerovaní deja za niečo, dozadu).

g) V rámci modalitno-totalitných významov môžeme vymedziť význam „rozšírenie deja na celý objekt, povrch (niečoho)“ (dilatatívny SSD), napr. *zahádzať*, *zababrať*, *zastriekať*, *začadiť*, *zakydať*, *zamaľovať*, *zamazať*.

h) Ako modalitno-totalitný hodnotíme tiež význam „zasiahnutie objektu dejom“, napr. *zakosiť*, *zaťať*, *zarezať*, *zarúbať*, *zaryť*.

i) V rámci modalitno-intenzitných významov prefix *za-* môže vyjadriť aj „vykonanie deja v malej miere“ (minimatívny SSD) so sémantickými komponentmi „trochu, čiastočne, na istý čas“, napr. *zasušiť*, *zatackať sa*, *zatriasť*. Verbá s temporálnou sémou „krátky čas“ môžu mať vo svojej sémantickej štruktúre aj inchoatívnu sému „začať“, porov. *zauvažovať*, „**začať** alebo **krátky čas** uvažovať“.

j) Derivačný prefix *za-* môže mať aj modalitno-intenzitný význam „vykonanie deja v priebehu krátkeho času s vyjadrenou intenzitou“ (delimitatívny SSD), napr. *zabafkať*, *zabafať* („istý čas, trocha bafkať, obyč. s chuťou“). Špecifikom analyzovaných prefixálnych verb je, že ich reflexívne náprotivky sú vo výkladových slovníkoch často spracované ako ich varianty, porov. *zabafkať/zabafkať si*, *zabafať/zabafať si* (vo význame „hlasno (si) potiahnuť (z fajky)“), pozri tiež kapitolu 2.3.2.5.

II. Vidotvorný prefix

Ako vidotvorný prefix sa daný segment realizuje pri 322 jednotkách. Porovnaním s predchádzajúcimi vymedzenými významami derivačného prefixu možno medzi derivačným a vidotvorným prefixom *za-* postulovať viaceré analógie.

a) Ako vidotvorný sa daný prefix využíva pri verbách s významom smerovania za objekt, resp. smerovania deja dozadu, napr. *cúvať/zacúvať* („pohybovať sa naspäť, dozadu“), *spätkovať/zaspätkovať*.

b) Vidotvornú funkciu má daný prefix pri verbách s významom „naplniť, zaplniť, opatriť (niečo) nejakou vecou/látkou“, napr. *balzamovať/zabalzamovať*, *drôťovať/zadrôťovať*, *fačovať/zafačovať*, *gitovať/zagitovať*, *gypsovať/zagypsovať*, *síriť/zasíriť*, resp. „prikrývať niečím“, napr. *balíť/zabalíť*, *tôniť/zatôniť*, *pečatiť/zapečatiť*. Význam konkrétneho významu prikrývania objektu na základe metaforickej transpozície súvisí s významom „skryť,

utajiť informáciu“, napr. *kódovať/zakódovať*, *šifrovať/zašifrovať*, keďže v oboch prípadoch ide o vizuálnu nedostupnosť objektu, ktorá je výsledkom deja.

c) Ako vidotvorný sa prefix *za-* využíva pri komunikačných slovesách a slovesách vydávania zvukov, napr. *achkať/zaachkať*, *blahoželať/zablahoželať*, *brnkať/zabrnkať*, *bublať/zabublať*, *hrmieť/zahrmieť*, *húkať/zahúkať*, *pýtať/zapýtať*, *rehliť sa/zarehliť sa*.

d) Vidotvornú funkciu má prefix *za-* pri verbách, v ktorých sémantickej štruktúre je inkorporovaná účelová séma. Tú možno chápať na základe extenzie významu smerovania deja k cieľu, napr. *mávať/zamávať* (*mávať* „pohybovať vo vzduchu niečím al. zdvihnutou rukou zhora nadol al. z jednej strany na druhú **a tým dávať znamenie** al. sa zdravíť“), *platiť/zaplatiť* (*platiť* „dávať (obyč.) peniaze **za nejakú hodnotu**, napr. za tovar, za prácu“). Význam dosiahnutia perspektívneho cieľa je prítomný tiež vo význame volitívnych verb, napr. *túžiť/zatúžiť*, *žiadať sa/zažiadať sa*.

e) Vidotvorným prefixom *za-* sa tiež tvoria vidové pendanty verb s významom deštruktívnej modifikácie, napr. *dláviť/zadláviť*, *šliapať/zašliapať*, resp. existenčných verb s významom zániku existencie, napr. *hynúť/zahynúť*.

• pre- + Zv

I. Derivačný prefix

V SKMS zachytávame 334 verb odvodených prostredníctvom prefixu *pre-*. V nasledujúcej časti sa pokúsime opísať významy, ktoré možno daným prefixom v slovenčine vyjadriť:

a) Primárnym významom derivačného prefixu *pre-* je význam „smerovanie deja cez niečo“ (pervertný SSD), napr. *preletieť*, *pretekať*, *predrať sa*, *preliezť*, *prehodiť*. Pri daných verbách môže ísť o prekonávanie vertikálneho objektu po nelineárnej trajektórii, napr. *prehodiť*, *preskočiť*, *preliezť*, resp. o (lineárne) smerovanie cez objekt, napr. *predrať sa*, *prebiť sa*. Osobitne možno vymedziť význam „premiestnenie obsahu objektu cez prekážku“, napr. *precediť preliať*. Konkrétny význam smerovania deja cez prekážku je východiskom metaforickej transpozície vedúcej k sformovaniu významu „uspieť, presadiť, dosiahnuť“, napr. *prebojovať*, *presadiť (názor)*. Osobitne možno vymedziť význam „porušenie, rozdelenie celku na časti“, napr. *prelomiť*, *preťať*, *prebodnúť*, *prebúrať*, *precviknúť*, *prekrojiť* (smerovanie deja cez objekt sa tu konceptualizuje ako deštrukcia daného objektu).

b) V rámci kategórie lokalizovanosti možno tiež vymedziť význam „smerovanie deja z jednej strany niečoho na druhú stranu“ (transvertný SSP), napr. *prebehnúť*, *prejsť*, *preletieť*, *prebrodiť*, pri ktorom ide o prekonanie horizontálneho priestoru vymedzeného vzdialenosťou dvoch priestorových bodov, napr. *prejsť (ulicu)*, *preplaziť sa*. V rámci transvertného významu možno osobitne vymedziť význam zmeny priestorovej lokácie objektu, napr. *premiestniť*, *presídliť*, *prevesiť*, *premiešať (karty)*, *presunúť*, resp. „premiestňovania obsahu objektu“, napr. *preliať*, *presypať*. Transvertnú povahu má tiež význam zmeny polohy predmetu, napr. *prevaliť*, *prevrátiť*, *preklopiť*. Na základe metaforickej transpozície sa tento prefix realizuje pri verbách zmeny vlastníctva, teda metaforicky „premiestnenia objektu od jedného držiteľa k inému držiteľovi“, napr. *prenechať*, *prepustiť*. Ako prípad extenzie transvertného významu možno vymedziť tiež verbá s významom „realizovať dej križom, cez povrch objektu“, napr. *previazať (balík špagátom)*, *prečesať*.

c) Medzi priestorový význam prefixu *pre-* patrí tiež význam „smerovanie deja mimo niečoho“ (pretevertný SSD), napr. *prejsť (vlak prešiel mimo nás)*, *preletieť (okolo)*, ktorého

vznik možno vysvetliť na základe toho, že kontakt deja s landmarkom je pri východiskovom prevratnom význame dynamický, časovo limitovaný.

d) V rámci kategórie temporálnosti možno vymedziť význam „strávenie určeného času označovanou činnosťou“ (perduratívny SSD), napr. *prenocovať, prespať, prebdiť, preflámováť, pretancovať, preplakať*. V daných prípadoch je landmarkom časová perióda, počas ktorej trajektor vykonáva danú aktivitu (Janda, 1986, s. 143).

e) Temporálnu povahu má význam „realizovať dej od začiatku do konca“, napr. *pre-spievať (tri piesne), prehrať (všetky skladby), prelistovať (knihu)*, pri ktorom sa transfer objektu z jedného priestorového bodu do iného v rámci transvertného významu metaforizuje do podoby úplnej realizácie deja v rámci vymedzených časových hraníc jeho trvania.

g) V rámci kategórie temporálnosti možno vymedziť tiež význam „zánik deja“ (definítivny SSD), napr. *prebolieť*. Temporálna séma definítivosti v danom prípade súvisí s priestorovým významom prekonania horizontálneho priestoru vymedzeného vzdialenosťou dvoch priestorových bodov.

h) Medzi temporálne významy derivačného prefixu *pre-* patrí aj význam „spotrebovať v dôsledku deja“, napr. *prejesť, prefajčiť, preslopať, prepiť*.

i) Ako modalitno-quantitatívny možno hodnotiť význam „vykonanie deja nad mieru“ (excesívny SSD), napr. *prekričať, prevariť, presoliť, predávkovať, predimenzovať, prehustiť, preplatiť, preplniť, prepražiť, presladiť*. Metaforicky ide o prestúpenie hranice rezultujúce do prekonania optimálnej miery realizácie deja.

j) V rámci modalitno-intenzitnej subkategórie možno vymedziť význam „dôkladné vykonanie deja, vysoká intenzita deja“ (akuratívny SSD), napr. *prepiecť, prediskutovať, prebádať, predumať, prehmatať, prekontrolovať, preorať*, ktorý možno chápať ako extenziu temporálneho významu realizácie deja od začiatku do konca.

k) Modalitno-uzuálnu povahu má význam „vykonanie deja mimo, pomýlenie sa“ (eratívny SSD), napr. *prepočuť*, ktorý možno chápať ako extenziu lokalizačného pretevertného významu. Na základe metaforickej transpozície sa od tohto významu odvodzuje význam straty objektu, ktorý je typický pre slovesá vyjadrujúce zánik vlastníctva, napr. *prebačovať, premrhať, pregazdovať, preinvestovať*.

l) Ako derivačný môže prefix *pre-* vyjadriť aj význam „prevýšenie dejom iného“ (superatívny SSD), napr. *prekričať, prehlasovať, prespievať*, pri ktorom metaforicky konceptualizovaná veľká miera deja rezultuje do prekonania iného participanta daným dejom.

m) V rámci modalitno-uzuálnej subkategórie možno vymedziť význam „vykonanie deja znovu“ (repetitívny SSD), napr. *previazať, prebaliť, prepísať, prebásniť, preladiť, preobuť, prekresliť, prepudrovať*, pri ktorom dochádza k zmene vlastností objektu deja.

II. Vidotvorný prefix

Ako vidotvorný prefix sa daný segment realizuje pri 13 jednotkách. Porovnaním s predchádzajúcimi vymedzenými významami derivačného prefixu možno medzi derivačným a vidotvorným prefixom *pre-* postulovať viaceré analógie.

a) Ako vidotvorný sa daný prefix využíva pri manipulačných verbách s významom premiestnenia obsahu (cez prekážku), napr. *destilovať/predestilovať, filtrovať/prefiltrovať, pasírovať/prepasírovať*.

b) Ako vidotvorný vystupuje prefix *pre-* pri verbách označujúcich porušenie objektu na základe preniknutia cez daný objekt, napr. *dierkovať/predierkovať*.

c) Vidotvornú platnosť prefixu evidujeme tiež pri verbách, ktoré majú vo svojom význame inkorporovanú sému zmeny priestorovej lokácie objektu, resp. prekonanie hranice v priestore, napr. *sťahovať/prestahovať, pašovať/prepašovať*.

d) Vidotvorná platnosť prefixu sa tiež ukazuje pri verbách s významom modifikácie, napr. *transformovať/pretransformovať*.

e) Vidotvorný prefix evidujeme aj pri verbách pomenúvajúcich kognitívne činnosti, napr. *čítať/prečítať, sondovať/presondovať* (úplná realizácia deja v rámci priestorových, resp. časových hraníc sa v daných jednotkách realizuje ako rezultatívnosť implikovaná perfektívnosťou).

- **s-/z-/zo- + Zv**

I. Derivačný prefix

Prefix *s-/z-/zo-* sa ako derivačný prefix realizuje pri 330 verbách. V nasledujúcej časti sa pokúsime vymedziť významy, ktoré možno daným prefixom v slovenčine vyjadriť:

a) Primárnym významom derivačného prefixu *s-/z-/zo-* je lokalizačný význam „smerovanie deja zhora nadol“ (infravertný SSD), napr. *zliezť, stiecť, zvesiť, zísť, zbiť (orechy zo stromu), sčesať (vlasy na čelo), sfúknuť, zohnať (deti z pôjda), znosiť*. Extenziu tohto významu nachádzame pri pozičných verbách s významom „vychýliť zo základnej polohy smerom nadol“, napr. *skloniť, schýliť*.

b) V rámci kategórie lokalizovanosť sa týmto derivačným prefixom vyjadruje aj „smerovanie deja od niečoho“ (devertný SSD), konkrétne „odčlenenie časti z celku označenou činnosťou“, napr. *skosiť, zrezať, zlúpať, zhobľovať, zhrýzť (kožu z jablka), skrátiť*. S devertným významom súvisí aj význam „odstrániť“, teda zmena lokalizácie objektu smerujúca k odluke od objektu, napr. *zobuť (topánky), sčesať (nečistotu z chvosta), zliať (vodu zo zeleniny)*.

c) Ďalším z lokalizačných významov derivačného prefixu *s-/z-/zo-* je význam „smerovanie deja z rozličných strán na jedno miesto“ (polyversovertný SSD), konkrétne ide o významy „sústrediť objekty na jedno miesto“, napr. *zmiestť, zoskupiť, zhromaždiť, zozbierať, združiť, zohnať (ľudí na námestie), zhrabať*, resp. význam „spojiť, zblížiť objekty (a tým vytvoriť nový objekt)“, napr. *zviazať, zlepiť, zmiešať, zbiť (dosky), zglejiť*. V niektorých prístupoch sa daný význam terminologicky označuje aj ako centripetálny (porov. Dickey, 2005). Na základe metaforickej transpozície sa pri danom derivačnom prefixe formuje význam „zhromaždiť majetok“, napr. *zgazdovať, zhonobiť*.

d) Medzi temporálne významy prefixu *s-/z-/zo-* patrí význam „začiatku deja“ (inchoatívny SSD), napr. *znepáčiť sa, zdesiť sa, znenávidieť*.

e) V rámci kategórie temporálnosti derivačný prefix *s-/z-/zo-* vyjadruje intenzívno-inchoatívny význam, napr. *skypieť, zblčať*.

f) Medzi temporálne významy derivačného prefixu *s-/z-/zo-* patrí aj význam jednorazovosti deja (semelfaktívny SSD), ktorý je typický pre verbá vydávania zvukov, napr. *zbláčať, spišťať, zrinčať, zrevať, zhrmieť, zjojčať*. V tomto prípade môže byť vo význame prefixu inkorporovaná aj séma intenzity.

g) Temporálnu povahu má aj význam „spotrebovanie v dôsledku deja“ (rezultatívny SSD), napr. *skrímiť, zmrhať, spásť*.

h) Derivačným prefixom *s-/z-/zo-* možno v rámci kategórie temporálnosti vyjadriť aj význam „úplne dokončenie, dovriešenie deja“ (rezultatívny SSD), napr. *zhrať, zohrať, zodpo-*

vedieť, schladiť, skrásliť. S významom dokončenia deja dosiahnutím jeho vnútorného limitu súvisí aj význam zániku existencie, napr. *skapať, skonáť, zomrieť*.

i) K modalitno-quantitatívnym významom prefixu *s-/z-/zo-* patrí význam „vykonanie deja vo veľkej miere“ (maximatívny SSD), napr. *zdupať, zmočiť, zošliapať, zošľahať (koňa)*.

j) V rámci modalitno-totalitných významov môže derivačný prefix *s-/z-/zo-* vyjadriť aj význam „zasiahnutie dejom všetkých jedno po druhom“ (distributívny SSD), napr. *skúpiť, zurážať*.

II. Vidotvorný prefix

Ako vidotvorný prefix sa daný segment realizuje pri 13 jednotkách. Porovnaním s predchádzajúcimi vymedzenými významami derivačného prefixu možno medzi derivačným a vidotvorným prefixom *s-/z-/zo-* postulovať viaceré analógie.

a) Ako vidotvorný sa daný prefix využíva pri verbách, ktoré majú vo svojej sémantickej štruktúre inkorporovanú sému smerovania deja nadol, napr. *vädnúť/zvädnúť, váľať/zváľať, kanúť/skanúť*.

b) Vidotvornú funkciu má daný prefix aj pri verbách pomenúvajúcich „odčlenenie časti z celku označenou činnosťou“, napr. *rúbať/zrúbať, fakliť/sfakliť*. S daným významom tiež súvisí vidotvorná funkcia prefixu pri verbách s významom „odstrániť, vylúčiť“, napr. *šúpať/zošúpať, potiť sa/spotiť sa*.

c) Ako vidotvorný sa v SKMS daný prefix hodnotí pri verbách s významom „spojiť, zbližiť objekty (a tým vytvoriť nový objekt)“, ktorý možno chápať na základe centripetálneho významu, napr. *sobášť/zosobášť, páriť/spáriť, stehovať/zostehovať, snovať/zosnovať, pakovať/spakovať, montovať/zmontovať, integrovať/zintegrovať, systemizovať/zosystemizovať*. Na základe sémy „vytvorenie nového objektu“ sa daný prefix vo vidotvornej funkcii objavuje pri kreatívnych verbách, napr. *štylizovať/zoštylizovať, konštruovať/skonštruovať, majstrovať/zmajstrovať*. Na základe metaforickej transpozície funguje tiež daný vidotvorný prefix pri verbách s významom nadobudnutia vlastníctva, napr. *šporiť/zošporiť*.

d) Vo funkcii vidotvorného segmentu evidujeme daný prefix pri verbách s významom „spotrebovať v dôsledku deja“, napr. *žrať/zožrať, jesť/zjesť, tráviť/stráviť, papkať/spapkať*. Sémantický komponent „spotrebovanie objektu v dôsledku deja“ je východiskom na použitie daného vidotvorného prefixu pri verbách označujúcich zánik, resp. zničenie objektu, napr. *psuť (sa)/zopsuť (sa), nivočiť (sa)/znivočiť (sa), ničiť (sa)/zničiť (sa), mariť/zmariť, likvidovať/zlikvidovať, kynožiť/skynožiť, kántriť/skántriť, kaličiť/skaličiť, demolovať/zdemolovať*.

• na- + Zv

I. Derivačný prefix

Derivačný prefix *na-* sa v slovenčine realizuje pri 282 verbách. V nasledujúcej časti sumarizujeme významy, ktoré možno daným prefixom v slovenčine vyjadriť:

a) Primárnym významom derivačného prefixu *na-* je význam „smerovanie deja na niečo/na povrch (niečoho), resp. umiestnenie na niečo, na povrch (niečoho)“ (supravertný SSD), napr. *naklásať, namotať, nalepiť, načarbať, našiť, naštepiť, natrieť, nažehliť*.

b) V rámci lokalizačných významov môže derivačný prefix *na-* vyjadriť aj význam „smerovanie deja do výšky“, napr. *nakypriť, načechriť, naduť, nafúkať, naklásať, naukladať, našuchoriť*. Motiváciou pri vzniku tohto významu je skutočnosť, že umiestnenie objektu na iný objekt (kumulácia objektov) spôsobuje jeho zväčšenie vo vertikálnej dimenzii.

c) Jedným z lokalizačných významov derivačného prefixu *na-* je význam, pri ktorom sa séma „povrch“ vo význame „smerovanie na povrch niečoho“ nahrádza séмой „cieľ, výsledok deja“, napr. *nahnať, nahuckať, nasmerovať*. Základom vzniku tohto významu je sémantický moment kontaktu medzi trajektorom a landmarkom pri supravertnom význame, ktorý sa pri týchto verbách konceptualizuje ako dosiahnutie blízkosti dvoch objektov, porov. *nahnať zver k poľovníkovi, nasmerovať čln k brehu*.

d) V rámci kategórie temporálnosti možno vymedziť význam „dosiahnutie výsledku deja vykonaním deja v čase“ (rezultatívny SSD), napr. *napeniť, naoberať, nadojiť, nahrať*.

e) V rámci modalitno-quantitatívnych významov možno vymedziť význam „vykonanie deja v malej miere“ (minimatívny SSD), napr. *nahriať, napovedať, nahrbiť sa, naklepkáť, naklíčiť, napariť, nasoliť*.

f) Ako modalitno-quantitatívny sa vymedzuje aj význam „zasiahnutie časti predmetu dejom“ (partitívny SSD), napr. *nahniť, nahrýzť, napíliť, natrhnúť, nalomiť, namrznúť, nahlodať, nakrojiť*.

g) V rámci modalitno-quantitatívnych významov možno vymedziť význam „vykonanie deja vo veľkej miere“ (maximatívny SSD), napr. *napiect, nasmažiť, naloviť, nabaliť, načistiť, najazdiť, nakopať, nakosiť, natárať*. Kumulácia objektov vo veľkej miere je typická pre posesívne verbá, utvorené daným prefixom, napr. *nakúpiť nahabať, nagazdovať, nahonobiť, nahospodáriť, nažobrať*. V niektorých prípadoch, predovšetkým vtedy, ak sa derivačný prefix *na-* pripája k predponovému verbu, majú tieto jednotky okrem významu veľkej miery aj odtienok distributívnosti, napr. *nadonášať, nadovážať*. Okrem sémy maximatívnosti sa prítomnosť prefixu *na-* môže pri niektorých derivátoch spájať s dlhým trvaním deja, napr. *nasmiať sa* „dlhý čas tráviť smiechom, veľa sa smiať“, resp. so séмой libitatívnosti, napr. *nahrať sa* „veľa sa hrať, hrať sa (s niekým, niečím) do vôle“.

II. Vidotvorný prefix

Ako vidotvorný prefix sa daný segment realizuje pri 101 jednotkách. Porovnaním s predchádzajúcimi vymedzenými významami derivačného prefixu možno medzi derivačným a vidotvorným prefixom *na-* postulovať viaceré analógie.

a) Ako vidotvorný sa daný prefix využíva pri verbách s významom „vykonávať činnosť na povrchu“, napr. *bieliť/nabieliť, maľovať/namaľovať, písať/napísať, voskovať/navoskovať, striekať/nastriekať, vrúbľovať/navrúbľovať, rysovať/narysovať, paprikovať/napaprikovať*.

b) Vidotvornú funkciu má daný prefix aj pri verbách, v ktorých sémantickej štruktúre je inkorporovaný sémantický príznak „smerovanie deja do výšky/nahor“, napr. *riasť/nariašť, ondulovať/naondulovať, kopíť/nakopíť, ježiť sa/naježiť sa*.

c) Vidotvornú povahu má prefix *na-* aj pri verbách s významom „smerovanie deja k nejakému cieľu“, napr. *mieriť/namieriť, lákať/nalákať*.

d) Vidotvorný prefix *na-* evidujeme aj pri verbách s významom „osvojiť si vedomosť“, napr. *učiť (sa)/naučiť (sa), bifikovať sa/nabifikovať sa, memorovať/namemorovať, študovať/naštudovať*. Jeho prítomnosť pri daných jednotkách možno vysvetliť na základe toho, že získavanie informácie sa na základe metaforickej transpozície chápe ako akumulovanie objektov (jeden na druhý).

e) Frekventovane sa vidotvorný prefix *na-* využíva pri emočných verbách s významom negatívne chápanej emócie strachu, resp. hnevu/zlosti, napr. *zlosť/nazlosť, štváť/naštváť, strašiť/nastrašiť, srdiť/nasrdiť, mosúriť/namosúriť, lakať/nalakať, baláchať/nabaláchať, durdiť/nadurdiť, hnevať sa/nahnevať sa, jedovať/najedovať, plašiť sa/naplašiť sa*. Fungo-

vane daného prefixu pri týchto verbách možno vysvetliť na základe metaforickej konceptualizácie emócie ako kumulácie objektov (podnetov) vo vertikálnej dimenzii spojenej s prekročením (pomyselnej) hranice.

f) Vidotvornú funkciu má prefix *na-* pri komunikačných verbách, pri ktorých je adresát konceptualizovaný ako entita zasiahnutá dejom (negatívnou evaluáciou pri expresívno-satisfaktívnych verbách alebo zmenou stavu vedomia pri direktívnych a persuzívnych verbách), na ktorú je dej zacielený, napr. *brýzgať/nabrýzgať, grobianiť/nagrobianiť, diktovať/nadiktovať, verbovať/naverbovať*.

- **roz/rozo- + Zv**

I. Derivačný prefix

Vo funkcii derivačného prefixu vystupuje prefix *roz-/rozo-* pri 276 jednotkách. V nasledujúcej časti opisujeme významy, ktoré možno daným prefixom v slovenčine vyjadriť.

a) Primárnym významom derivačného prefixu *roz-/rozo-* je lokalizačný význam „smerovanie deja z jedného miesta na rozličné strany“ (polydevertný SSD), napr. *rozkotúľať sa, rozvetviť sa, rozgúľať sa*. Ako extenziu polydevertného významu možno chápať formovanie významu „uvoľnenie objektov na rôzne strany, transponovanie objektov na rozličné miesta“, napr. *rozsypať, rozsadiť, rozfúkať, rozgúľať (gulky), rozhodiť, rozškatuľkovať, roznosiť, rozvesiť*. S polydevertným významom prefixu *roz-/rozo-* súvisí význam „pohyb do šírky, rozšírenie do plochy, zväčšenie plochy, povrchu“, napr. *rozžehliť, rozmazať*. Metaforicky sa smerovanie deja na všetky strany môže spájať so zmenou objemu, trojdimenzionálnou expanziou objektu, porov. *rozduť lístie – kravu rozduť* („naduť, nafúknúť“). Na základe metaforickej transpozície sa od tejto skupiny verb utvára kognitívny význam. Jeho vznik sa opiera o predstavu kognitívneho procesu ako myšlienkového rozčlenenia celku (javu, predmetu al. činnosti) na základné prvky (s cieľom zistiť ich znaky, funkcie, vzťahy), napr. *rozriešiť, rozsúdiť, rozšifrovať*.

b) Osobitne možno vydeliť význam „rozdelenie objektu dejom napoly, rozdelenie celku na jednotlivé časti“ (bipartitný SSD), napr. *rozrúbať, rozdeliť, rozkrájať, rozčleniť, rozdvojiť, rozfakliť*. Rozčlenenie objektu na časti sa pri niektorých verbách stáva východiskom transpozície smerom k vyjadreniu významu deštrukcie, zániku objektu, napr. *rozšliapať, rozkopať, rozbúrať, rozboriť, rozdláviť*.

c) V rámci kategórie temporálnosti možno vymedziť inchoatívny význam tohto derivačného prefixu, napr. *rozsvietiť, rozbolieť, rozchechotať sa, rozkmitať*. Osobitne možno vymedziť temporálny význam začiatku deja s dosiahnutím jeho počiatočnej fázy, napr. *rozpísať, rozostavať, rozrobiť (úlohu), rozčítať, rozkvitnúť*. Pri akčných emočných verbách sa daným derivačným prefixom vyjadruje „vyvolanie stavu označeného základovým verbom“, napr. *rozhnevať, rozosmiať, rozčertiť, rozpaprčiť*. Tento význam je metaforickou extenziou významu „pohyb do šírky“ a „zmena objemu“ (konceptualizácia sa tu opiera o fakt, že citové stavy vzrušenia sa šíria v neurálnom systéme jednotlivca a objekty, ktoré sú v stave vzrušenia, zväčšujú objem). Tento význam má v sebe zakomponovaný aj inchoatívny odtienok.

d) V rámci temporálnych významov možno vydeliť význam „anulovanie výsledkov predchádzajúceho deja“ (anulatívny SSD), napr. *rozbaľiť, rozviazať, rozmotáť, rozhaliť, rozlepiť, rozpečatiť, rozsobašiť, rozšnúrovať*, ktorý súvisí s významom deštrukcie, zániku objektu (jeho rozdelením napoly).

e) Ako modalitno-totalitný hodnotíme význam „porušiť povrch niečoho“, napr. *rozrýpať, rozčeriť, rozbabrať (pôdu), rozbrázditiť, rozdrať, rozhrýzť*. Ako extenziu tohto významu možno chápať význam porušenia celistvosti objektu, zmeny jeho skupenstva a pod., napr. *rozmraziť, rozpustiť, rozleptať, rozšľahať, rozvariť, roztaviť*.

f) V rámci modalitno-intenzitných významov možno vymedziť význam „dovedenie deja do silného stupňa intenzity“ (konfirmatívny SSD), napr. *rozpáliť, rozmaznať, rozdráždiť, rozhegať, rozkúriť, rozmočiť*.

g) Osobitne možno vymedziť modalitno-totalitný distributívny význam prefixu, napr. *rozpredať, rozposlať*, ktorý sa typický pripája k prefigovanému verbu.

II. Vidotvorný prefix

Ako vidotvorný prefix sa daný segment realizuje zriedkavo (3 doklady). Porovnaním s predchádzajúcimi vymedzenými významami derivačného prefixu možno medzi derivačným a vidotvorným prefixom *na-* postulovať viaceré analógie.

a) Ako vidotvorný sa daný prefix využíva pri verbe, v ktorého sémantickej štruktúre je zakomponovaná séma „rozdelenie objektu na časti“, napr. *štiepiť (sa)/rozštiepiť (sa)*.

b) Vidotvorná funkcia sa tiež prisudzuje verbu *topiť (sa)/roztopiť (sa)*, ktoré označuje zmenu skupenstva.

• od-/odo- + Zv

I. Derivačný prefix

Derivačný prefix *od-/odo-* evidujeme v materiáli SKMS pri 252 verbách. V nasledujúcej časti sumarizujeme významy, ktoré možno daným prefixom v slovenčine vyjadriť:

a) Primárnym významom derivačného prefixu *od-* je lokalizačný význam „smerovanie deja od niečoho“ (devertný SSD), napr. *odcestovať, odísť, odletieť, odplaziť sa, odbočiť, odcváľať, odplávať, odstúpiť*. V rámci devertného významu evidujeme tiež manipulačné verbá so sématickou špecifikáciou „oddialiť niečo od niečoho“, napr. *odvaliť, odkloniť, odviezť, odniesť, odhodiť, odpáliť (loptičku), odlákať*, a verbá s významom „získať niečo od niekoho“, napr. *odkúpiť, odobrať, odpredať*, a to buď v konkrétnom (získanie materiálnej veci), alebo abstraktnom zmysle (získanie informácie prostredníctvom zmyslov), napr. *odpozorovať, odpočúvať, odkukať, odmaľovať*. Význam „smerovanie deja od niečoho“ je tiež východiskom pre formovanie významu „odčleniť istú časť z celku označenou činnosťou“, napr. *oddeliť, odrezať, odfakliť, odkopať, odsypať, odlomiť, odčerpať, odpočítať, odhrabať, odchlpiť, odkosiť, odmyslieť, odsať*.

b) V rámci kategórie temporálnosti sa daným derivačným prefixom vyjadruje význam „strávenie určitého času označenou činnosťou“ (perduratívny SSD), napr. *odsediť, odstáť, odskákať, odpracovať, odjazdiť, odležať, odskúšať, odšoférovať, odtrénovať, odžiť*. Perduratívny spôsob je typický pre komunikačné verbá a verbá vydávania zvukov, napr. *odspievať, odznieť, odhrmieť, odrecitovať, odrapotať*. Tento význam je metaforickou extenziou prototypického významu „odchýlenia, odklonu“, založenom na vzdialení sa trajektora od landmarku. Pri danom temporálnom význame ide o metaforický odklon osoby od aktivity, ktorej sa daná osoba venovala nejaký čas. Ako extenziu tohto významu hodnotíme význam „ohlásiť, oznámiť koniec činnosti pomocou činnosti vyjadrenej základovým verbom“, napr. *odtrúbiť, odbiť, odpískať*.

c) Temporálny charakter má aj význam „anulovanie výsledkov predchádzajúceho deja“ (anulatívny SSD), napr. *odučiť, odčiniť, odblokovať, odbrzdiť, odhaliť, odistiť, odkliať, odmraziť*.

d) V rámci modalitno-uzuálnych významov evidujeme pri derivačnom prefixe *od-* význam „reagovanie dejom na taký istý dej“ (responzítívny SSD), napr. *odťukať, odkývnuť*. Frekventovane sa tento význam objavuje najmä pri komunikačných verbách, napr. *odpovedať, odzdraviť, odpísať*.

e) V rámci modalitno-quantitatívnych významov možno daným prefixom vyjadriť aj malú mieru deja, napr. *odpiť, odjesť*, ktorá súvisí s významom odčlenenia istej časti z celku.

II. Vidotvorný prefix

Ako vidotvorný prefix sa daný segment realizuje zriedkavo (2 doklady). Porovnaním s predchádzajúcimi vymedzenými významami derivačného prefixu možno medzi derivačným a vidotvorným prefixom *od-* postulovať viaceré analógie.

a) Ako vidotvorný sa daný prefix využíva pri verbe *kopírovať/odkopírovať* s významom „získať niečo z východiskového zdroja“.

b) Vidotvornú platnosť má daný prefix aj pri verbe *vysieľať/odvysieľať*, ktorý súvisí s významom smerovania deja od niečoho, porov. parafrázu významu „šíriť (zo zdroja do priestoru) signál pomocou elektromagnetických vĺn“.

• o-/ob-/obo- + Zv

I. Derivačný prefix

Vo funkcii derivačného prefixu vystupuje prefix *o-/ob-* pri 247 verbách. V nasledujúcej časti opisujeme významy, ktoré možno daným prefixom v slovenčine vyjadriť:

a) Primárnym významom derivačného prefixu *o-/ob-* je lokalizačný význam „smerovanie deja okolo niečoho“ (cirkumvertný SSD), napr. *obísť, obletieť, obohnáť, obkročiť, obla-piť, objať, obhniť, obhorieť, obrásť, obstať*. Ako lokalizačný môžeme charakterizovať význam „zmena smeru pohybu“, napr. *otočiť, ohnúť*, ktorý vznikol prostredníctvom extenzie z cirkumvertného významu, a to na základe zhodného tvaru trajektórie pri smerovaní deja okolo niečoho a pri vykonaní kruhového pohybu, resp. prehnutia objektu do oblúka, ohybu. Frekventovane sa tento derivačný prefix realizuje pri verbe s významom „šíriť (nepravdivé) nepriaznivé informácie o niekom“, napr. *ohovoriť, oklebetiť, ohundrať, okydať, ošomrať*. Vznik tohto významu prefixu možno vysvetliť na základe metaforickej transpozície cirkumvertného významu. Motiváciou je nelineárny priebeh trajektórie pri cirkumvertnom význame, ktoré sa pri daných verbách premieta do chápania komunikačného procesu ako krivého, nepriameho smerovania deja (porov. *krivý človek, priamy človek*). Cirkumvertnú sému majú aj verba vyjadrujúce význam „činnosťou odstrániť časti z (jednotlivých strán) celku“, napr. *olámať, orezať, olúpať, obrúsiť, očesať (kone), okmásať, okresať, omlieť*.

b) Na základe východiskového cirkumvertného významu sa pri danom prefixe vytvoril význam „realizovanie deja po celom povrchu niečoho“, napr. *obaliť, obiť (chatu doskami), obieleť, očadiť, odrôtovať, omyť, opiect, opražiť, ošpliechať, ošťať*.

c) V rámci kategórie temporálnosti možno prefixu *o-/ob-/obo-* prisúdiť rezultatívny význam „spotrebovanie, znehodnotenie niečoho v dôsledku deja“, napr. *obohrať (platňu), obnosiť, ojazdiť*.

d) V rámci modalitno-quantitatívnych významov môže daný derivačný prefix vyjadrovať aj malú mieru deja, napr. *ovlhčiť, omočiť* (východiskom pri formovaní tohto významu je komponent realizácie deja na povrchu, ktorý sa konceptualizuje ako neintenzívny kontakt trajektora a landmarku).

e) V rámci modalitno-totalitných významov možno vymedziť význam „zasiahnutie všetkých objektov dejom“, napr. *obísť (známych), obehať, obtelefonovať*, ako aj na význam „smerovanie deja mimo niečoho“, napr. *obísť (známych) = vyhnúť sa*, ktorý je k predošlému významu vo vzťahu enantiosémie.

f) Ako prípad extenzie cirkumvertného významu možno hodnotiť modalitno-uzuálny význam „prevýšenie niekoho/niečoho dejom“ (superatívny SSD), napr. *obohrať, obťažovať (niekoho o peniaze)*. Ide tu o metaforickú extenziu, v dôsledku ktorej sa nečestné konanie konceptualizuje ako smerovanie deja po nelineárnej trajektórii.

II. Vidotvorný prefix

Ako vidotvorný prefix sa daný segment realizuje pri 46 jednotkách. Porovnaním s predchádzajúcimi vymedzenými významami derivačného prefixu možno medzi derivačným a vidotvorným prefixom *o-/ob-* postulovať viaceré analógie.

a) Ako vidotvorný sa daný prefix využíva pri slovesách, v ktorých sémantickej štruktúre je zakódovaný sémantický komponent „opatriť/vybaviť niečím“, ktorý je odvodený z významu „rozšírenie deja po celom povrchu objektu/po celom objekte“, napr. *cukrovať/ocukrovať, čepčiť/očepčiť, frankovať/ofrankovať, číslavať/očíslavať, kolkovať/okolkovať, koreniť/okoreniť, mastiť/omastiť, pečiatkovať/opečiatkovať, rosiť/orosiť, soliť/osoliť*.

b) Vo vidotvornej funkcii sa daný prefix využíva aj pri verbách s významom „činnosťou odstrániť časti z (jednotlivých strán) celku“, napr. *hobľovať/ohobľovať, frézovať/ofrézovať, holiť/oholiť, kefovať/okefovať, rýpať/orýpať, strihať/ostrihať, skalpovať/oskalpovať, šmirgľovať/ošmirgľovať, šúchať/ošúchať*.

c) Ako vidotvorný evidujeme tento prefix pri komunikačných verbách s významom šírenia nepravdivej informácie, napr. *baláchať/obaláchať, klamať/oklamať, šušiť/ošúšiť*, pri ktorých sa komunikačný proces šírenia nepravdivej informácie na základe metafory konceptualizuje ako pohyb po nelineárnej trajektórii.

• pri- + Zv

I. Derivačný prefix

Celkový počet verb odvodených prostredníctvom derivačného prefixu *pri-* je 190. V nasledujúcej časti sa pokúsime vymedziť významy, ktoré možno daným prefixom v slovenčine vyjadriť:

a) Primárnym významom derivačného prefixu *pri-* je lokalizačný význam „smerovanie deja k niečomu“ (advertný SSD), napr. *priplávať, prísť, pricvárať, priklusať, priskočiť*. V rámci advertného významu evidujeme tiež manipulačné verbá so sémantickou špecifikáciou „priblížiť niečo k niečomu, (pohybom, komunikačne) premiestniť niečo k niečomu“, napr. *pri-niesť, priviezt, privolať, pričleniť, pridružiť, prigúľať, primiešť, prisunúť*. Ako extenziu advertného významu možno hodnotiť význam „upevniť na povrch niečoho, urobiť súčasťou celku“ pri verbách *prilepiť, pribiť, priviazať, prichytiť, prikuť, priletovať, primontovať, pripútať, pristehovať*. Na rozdiel od východiskového advertného významu sa však v daných prípadoch ako výsledok aktivity objekt stáva fixovaný na konkrétne miesto. Spoločným sémantickým komponentom v oboch významoch je, že trajektor (osoba, ktorá smeruje k niečomu, alebo vec, ktorá je fixovaná k niečomu) je relatívne menšia ako landmark (miesto smerovania

alebo miesto, na ktoré sa objekt fixuje). Na základe metaforickej extenzie advertného významu sa utvára pri danom derivačnom prefixe význam prospechovosti, konanie deja v prospech niekoho, v súlade s niekým, napr. *prisúdiť, prisvedčiť, pririecť*.

b) V rámci modalitno-quantitatívnych významov derivačný prefix *pri-* vyjadruje význam „vykonanie deja v malej miere“ (minimatívny SSD), napr. *pribrzdiť, pridusiť, pribuchnúť, pridláviť, prihamovať, prihorieť, prihrbiť sa, prikúriť, primliaždiť, priotraviť*.

c) Ako modalitno-uzuálny hodnotíme význam „vykonanie deja dodatočne“ (adjuktívny SSD), napr. *prikúpiť, pripísať, primaľovať, pripočítať, pribaliť, prikímiť, privariť (zemiakov)*.

II. Vidotvorný prefix

Ako vidotvorný prefix sa daný segment realizuje pri 5 jednotkách. Porovnaním s predchádzajúcimi vymedzenými významami derivačného prefixu možno medzi derivačným a vidotvorným prefixom *u-* postulovať viaceré analógie.

a) Ako vidotvorný sa daný prefix využíva pri verbách, ktoré majú vo svojej sémantickej štruktúre inkorporovanú sému „priblíženie niečoho k niečomu“, napr. *vábiť/privábiť, ľnúť/prilnúť*.

b) Vidotvornú funkciu má daný prefix pri verbách s významom starostlivosti o inú osobu s inkorporovanou sému prospechovosti, napr. *vítať/privítať, hotoviť/prihotoviť, chystať/prichystať*.

• *u-* + *Zv*

I. Derivačný prefix

Derivačný prefix *u-* v SKMS zaznamenávame pri 147 verbách. V nasledujúcej časti sa pokúsime vymedziť významy, ktoré možno daným prefixom v slovenčine vyjadriť:

a) Primárnym významom derivačného prefixu *u-* je význam „smerovanie deja od niečoho“ (devertný SSD). V práci T. Nesseseta (2011, s. 678) sa tento význam bližšie špecifikuje prostredníctvom charakteristiky „pohyb preč z pozorovateľovej sféry dostupnosti“. Tento význam prefixu nachádzame typicky pri pohybových verbách s významom vzdialenia sa z určitého miesta, napr. *ubziknúť, ufujazdiť, ufrngnúť, uletieť*, resp. s významom zmeny polohy, resp. pohybu (smerom dozadu alebo nabok), napr. *uhnúť, uskočiť, ustúpiť* a pod.

b) V rámci devertného SSD možno tiež analyzovať význam „odnímanie niečoho od niekoho/niečoho“, napr. *ulúpiť, uniesť, uviezt', uchmatnúť, ubrať*, a význam „oddelenie časti od celku“, napr. *ulomiť, uťáť, ukrojiť*.

c) V niektorých prípadoch sa pri derivačnom prefixe *u-* uplatňuje význam „smerovanie deja nadol“ (v konkrétnom alebo metaforickom zmysle), napr. *upadnúť* („stratiť význam hodnotu, poklesnúť“), *uvädnúť* („stratiť čerstvosť, sviežosť, ovisnúť“, teda dostať sa dole). Podľa T. Nesseseta (2011) existuje konceptuálne spojenie medzi významom smerovania deja od niečoho a pohybom nadol, pretože ak sa objekt vzdáľuje od pozorovateľa, v jeho vizuálnej perspektíve klesá dole za horizont.

d) V rámci temporálnych významov možno pri prefixe *u-* vymedziť význam „dosiahnutie výsledku deja vykonaním deja v čase“, ktorý sa realizuje pri deštruktívnych slovesách s významom zničenia objektu, napr. *utopiť, udusiť*.

e) V rámci rezultatívneho SSD sa prefix *u-* realizuje aj pri kreatívnych slovesách pomenúvajúcich vytvorenie nejakého objektu, napr. *utkať, usúkať, umiesť, ukuť, uliať*.

f) Z ďalších významov prefixu možno spomenúť význam „dodanie určitej vlastnosti“, vymedzovaný v rámci rezultatívneho SSD, napr. *ubabrať, uhladiť, umastiť, umazať, usliniť, ušpiniť*.

g) V rámci temporálnych významov prefix *u-* ďalej vyjadruje význam „zotrvanie pri vykonávaní deja“, napr. *uležať, ustáť, udržať*. Význam „schopnosť vykonať dej“ pri niektorých verbách možno chápať ako extenziu rezultatívnej sémy založenú na významovom posune „(opätovným) vykonávaním deja nadobudnúť schopnosť“, napr. *uniesť, uvládať*.

h) V rámci modálno-quantitatívnej domény prefix *u-* disponuje významom „vykonanie deja vo veľkej miere“ (maximatívny SSD), napr. *ubiť, ubodať, utĺcť, ušliapať, uhovoriť, uhostiť*.

i) Ako modalitno-intenzitný možno hodnotiť význam „krajne sa unaviť dejom“ (fatigatívny SSD) pri verbách *umoriť, utrápiť, umolestovať, ukrenkovať*.

j) Modalitno-quantitatívny je aj význam „dlhým trvaním doviest' dej do krajnosti“ (exhaustívny SSD) pri verbách *uhoddať, ukolísať*.

k) Prefixom *-u* možno tiež vyjadriť význam „vykonanie deja v malej miere“ (minimatívny SSD), napr. *usypať, upiť*.

II. Vidotvorný prefix

Ako vidotvorný prefix sa daný segment realizuje pri 46 jednotkách. Porovnaním s predchádzajúcimi vymedzenými významami derivačného prefixu možno medzi derivačným a vidotvorným prefixom *u-* postulovať viaceré analógie.

a) Ako vidotvorný sa daný prefix využíva pri posesívnych slovesách s významom odnímania, napr. *koristiť/ukoristiť, kraďnúť/ukraďnúť*, resp. vzdalovania sa v čase, napr. *plynúť/uplynúť*, pri ktorých sa (metaforicky chápaný) dej/objekt dostáva preč z konceptualizátorovej sféry dostupnosti.

b) Ďalšou skupinou sú verbá s významom „utvoriť niečo“, napr. *grilovať/ugrilovať, háčkovat'/uháčkovat', pliesť/upliesť, šiť/ušiť, viť/uviť*, ktoré sú paralelné so skupinou kreatívnych verb s rezultatívnym SSD.

c) V tretej skupine by sme mohli vymedziť deštruktívne verbá, napr. *kameňovať/ukameňovať, mordovať/umordovať, mučiť/umučiť, sužovať/sužovať, škrtiť/uškrtiť, štvat'/uštvat'*.

d) Paralelu medzi derivačným a vidotvorným prefixom pozorujeme aj pri verbách kvalitatívnej modifikácie, napr. *sušiť/usušiť, smažiť/usmažiť*.

e) V poslednej skupine vymedzujeme kauzatívne verbá *chlácholiť/uchlácholiť, tľmiť/utľmiť, čičiť/učičiť*, ktoré majú význam „spôsobiť oslabenie emočného prežívania“. V ich význame je teda prítomný spoločný sémantický komponent zmeny emočného stavu, ktorý sa konceptualizuje ako zahŕňajúci vertikálnu dimenziu. Použitie prefixu *u-* je motivované významom smerovania deja nadol a je založené na metafore KONTROLOVANÝ SUBJEKT je DOLE (Lakoff – Johnson, 1980, s. 15).

• v-/vo- + Zv

I. Derivačný prefix

Derivačný prefix *v-/vo-* evidujeme v materiáli SKMS pri 80 verbách. V nasledujúcej časti sumarizujeme významy, ktoré možno daným prefixom v slovenčine vyjadriť:

a) Primárnym významom derivačného prefixu *v-/vo-* je význam „smerovanie deja do niečoho“ (intravertný SSD), napr. *vletieť, vhrkotať, vojsť, vpochodovať, vkorčuľovať, vkročiť, vletieť*, resp. „umiestnenie, preniknutie objektu dovnútra nejakého priestoru“, napr. *vniesť, vbiť, vbodnúť, včleniť, vhodiť, vrásť*. Na základe extenzie intravertného významu sa pri danom derivačnom prefixe sformoval význam „zahrnutie, vloženie objektu do väčšieho celku“, napr. *všiť, vlepíť, vpísať*. Podobne možno vymedziť význam „prijímanie, pohltienie niečoho do seba“, napr. *vdýchnuť, vsať, vstrebať*.

b) V rámci kategórie temporálnosti možno vymedziť význam „dosiahnutie výsledku deja“ (rezultatívny SSD), napr. *vnútiť*, *vštiepiť*, *vsugerovať*. Spoločným sémantickým komponentom týchto slovies je zámerné obohatenie zasiahnutého objektu o iný objekt/informáciu, ktoré sa konceptualizuje ako umiestnenie entity do vnútra zasiahnutého objektu.

II. Vidotvorný prefix

Ako vidotvorný prefix sa daný segment realizuje pri 2 jednotkách. Porovnaním s predchádzajúcimi vymedzenými významami derivačného prefixu možno medzi derivačným a vidotvorným prefixom *v-/vo-* evidovať isté korešpondencie.

a) Ako vidotvorný sa daný prefix využíva pri verbe *hlbiť sa/vhlbiť sa*, ktorým sa vyjadruje význam „sústrediť sa na dej“. Tento význam možno chápať ako prípad metaforickej transpozície z intravertného významu, ktorá je založená na skutočnosti, že percepčný/ kognitívny proces sa chápe ako smerovanie osoby do vnútra objektu (porov. *preniknúť do problému*).

b) Ako vidotvorný sa hodnotí daný prefix pri verbe *ústiť/vústiť* s významom „(ústím) prejsť do iného priestoru“, ktorý súvisí s významom „zahrnutie, vloženie objektu do väčšieho celku“.

• *vz-/vzo- + Zv*

I. Derivačný prefix

Ako derivačný sa prefix *vz-/vzo-* uplatňuje pri 10 jednotkách. V nasledujúcej časti opisujeme významy, ktoré možno daným prefixom v slovenčine vyjadriť:

a) Primárnym významom derivačného prefixu *vz-/vzo-* je význam „smerovanie deja zdola nahor“ (sursovertný SSD), napr. *vzniesť sa*, *vzopnúť sa*, *vztýčiť sa*, *vzišť* (*rastliny vzišli zo zeme*), *vzdychnúť* (s významom „vydať zo seba vzdych“, použitie daného prefixu sa opiera o skutočnosť, že dychová vlna prebieha pri nádychu zdola nahor), resp. „umiestnenie objektu do vertikálnej polohy“, napr. *vztýčiť*. Na základe metaforickej extenzie sa daný prefix realizuje aj pri verbách s významom „dosiahnuť väčšie rozmery, stať sa/urobiť väčším“, napr. *vzrástť*, *vzduť (sa)*. Extenzia sursovertného významu sa uplatňuje pri verbách s významom „prejaviť (sa), ukázať (sa) navonok“, napr. *vzdať (úctu)*, *vzniesť (návrh)*. Vznik tohto významu možno explikovať na základe metaforickej konceptualizácie, v rámci ktorej sú objekty umiestnené vo vertikálnej polohe viditeľnejšie pre pozorovateľa.

b) V rámci kategórie temporálnosti možno pri danom derivančnom prefixe vymedziť význam „začiatok deja“ (inchoatívny SSD), napr. *vzišť*, resp. význam „začiatok deja spojený s vystupňovaním sa intenzity deja“ (inchoatívno-intenzitný SSD), napr. *vzplanúť*. Na základe metaforickej extenzie sa daný prefix uplatňuje pri verbách s významom „spôsobiť, že niekto začne jestvovať, resp. že sa vymaní z nejakého stavu“, napr. *vzbudiť*. Dané jednotky predstavujú percepčné verbá, pri ktorých sa stav vedomia, bdenia metaforicky konceptualizuje ako umiestnenie objektu do vertikálnej dimenzie.

II. Vidotvorný prefix

Ako vidotvorný prefix sa daný segment realizuje pri 4 jednotkách. Porovnaním s predchádzajúcimi vymedzenými významami derivačného prefixu možno medzi derivačným a vidotvorným prefixom *vz-/vzo-* postulovať viaceré analógie.

a) Ako vidotvorný sa daný prefix využíva pri verbe *kypieť/vzkypieť*, v ktorého sémantickej štruktúre je zakomponovaný sémantický príznak „smerovanie deja zdola nahor v dôsledku zväčšenia objemu tekutiny“. Podobne možno komponent smerovania deja zdola nahor pozorovať pri verbe *klíčiť/vzklíčiť*.

b) Vidotvornú funkciu má prefix pri verbe *búriť/vzbúriť* s významom „prejaviť odpor“, ktorý sa na základe metaforickej transpozície spája s vertikálnou dimenziou.

c) Ako vidotvorný sa daný prefix hodnotí pri verbe *kriesiť/vzkriesiť*, pri ktorom ide pôvodne o význam spojený so sémantickým komponentom „vymaniť sa z nejakého stavu (bezvedomia, mdlôb a pod.)“. Fungovanie daného prefixu tak možno vysvetliť na základe metafory, pri ktorej sa životné prejavy človeka spájajú s jeho polohou vo vertikálnej dimenzii.

b) Monofunkčné domáce derivačné prefixy

• do-/dô- + Zv

Najfrekvencovanejším monofunkčným derivačným prefixom je prefix *do-*, ktorý evidujeme pri 274 verbách. V nasledujúcej časti sumarizujeme významy, ktoré možno daným prefixom v slovenčine vyjadriť:

a) Primárnym významom derivačného prefixu *do-* je význam „smerovanie deja k dosiahnutiu cieľa“ (versovertný SSD), napr. *doletieť, dovandrovať, doplaziť sa, docupkať, docválať, doliezť*, resp. „presunúť (niekoho, niečo) na nejaké miesto, k nejakému cieľovému bodu“, napr. *doviezť, dohnať, dokopnúť, doniesť, dostreliť*.

b) V rámci kategórie temporálnosti možno daným derivačným prefixom vyjadriť význam „dokončenie poslednej fázy deja“ (finítiny SSD), ktorý je typický pre akčné verbá, napr. *dobudovať, dojesť, dočistiť, doliečiť, dohasiť, dopiť, dobojovať, dohovoriť, dohrať, dospievať, dosmiať sa*. Ďalším z temporálnych významov daného prefixu je aj význam „skončenie, zánik deja“, ktorý je typický pre procesné verbá, napr. *dohrmieť, dobolieť, dodýchať, dohorieť, dokvasiť, doslúžiť*.

c) Ako temporálny hodnotíme aj význam „dosiahnutie výsledku vykonaním deja v čase“ (rezultatívny SSD), napr. *dopestovať, dorobiť (víno)*.

d) Ako modalitno-kvantitatívny vymedzujeme význam „vykonanie deja vo veľkej miere“ (maximatívny SSD), napr. *dočiarť, dolámať, doudierať, dobabrať, dohrýzť, dokaličiť, dokatovať, dokrčiť, donivočiť, doriadiť*, ktorý je typický pre akčné deštruktívne verbá. V rámci významu maximatívnosti sa môže prefixom *do-/dô-* vyjadriť aj význam „zasiahnuť dejom všetky objekty“ (omniatívny SSD), napr. *doštípať (mráz doštípal kvety), dorezať (pneumatiky), dopichať (si prsty ihlou)*.

e) Ako modalitno-uzuálny možno hodnotiť význam „dodatočné doplnenie deja po určitú hranicu“, napr. *dokúpiť, doplatiť, dokresliť, dohlušiť, doliať, doopatrovať, dopieť, dosladiť, doškoliť*.

• pod-/podo- + Zv

Derivačný prefix *pod-/podo-* zaznamenávame pri 69 verbách. V nasledujúcej časti opisujeme významy, ktoré možno daným prefixom v slovenčine vyjadriť:

a) Primárnym významom derivačného prefixu *pod-* je význam „smerovanie deja pod niečo, umiestnenie pod niečo“ (subvertný SSD), napr. *podletieť, podhniť, podfarbiť, podbiť, podhrabať, podkopať, podkosiť, podkuť, podliať, podmaľovať, podmastiť, podmínovať, podmyť, podryť*. Na základe priestorového sémantického komponentu smerovania deja pod niečo sa pri danom derivačnom prefixe sformoval význam „realizovanie deja dole, v dolnej časti objektu“, napr. *podťatť* (rúbaním pri **spodku** narušiť alebo preťať), *podpáliť* („napáliť alebo prepáliť pri **spodku**“), *podlomiť* („**odspodu** nalomiť alebo porušiť pevnosť“), *podchytiť* („chytiť **odspodu**“). Na základe metaforickej transpozície subvertného významu sa pri danom derivačnom prefixe utvoril význam „uviesť do závislej pozície, podriaďiť niekomu“, napr. *podradiť*. Na základe metafory ZLE je DOLE možno vysvetliť taktiež význam

„vziať na seba niečo nepríjemné“, napr. *podstúpiť*, resp. význam „realizovať nevhodnú, nenáležitú činnosť (s cieľom poškodiť niekoho, získať prospech na úkor niekoho)“, napr. *podviesť, podplatiť, podkúpiť, podraziť*.

b) Na základe smerovania deja pod niečo sa medzi trajektorom a landmarkom vytvára priestorová blízkosť. Práve komponent priestorovej blízkosti je východiskom pri sformovaní významu „smerovanie k niečomu“, pri ktorom sa vertikálna konfigurácia smerovania deja transformuje na horizontálnu, resp. nešpecifickú. S. Shull (2003, s. 85) z tohto dôvodu označuje derivačný prefix *pod-* ako jeden zo slovanských prefixov cieľovej proxemickosti, ktorým sa vyjadruje smerovanie k niečomu, pričom pri ňom chýba odkaz na vertikálnu dimenziu smerovania. V slovenčine sa tento význam realizuje pri verbe *podísť*.

c) V rámci modalitno-quantitatívnych významov sa daným prefixom vyjadruje význam „malá miera deja“ (minimatívny SSD), napr. *podrásť, podskočiť, podučiť (sa), podstreliť, podpichnúť*. V rámci modalitno-quantitatívnych významov možno vymedziť tiež význam „nižšia miera deja“ (v porovnaní s nevyjadreným hodnotiacim štandardom), napr. *podhodnotiť, podceniť, poddimenzovať, podexponovať, podchladiť*. Fungovanie tohto významu sa opiera o metaforu MENEJ je DOLE.

• **pred-/predo- + Zv**

Ako derivačný sa prefix *pred-/predo-* uplatňuje pri 30 jednotkách.

a) Primárnym významom derivačného prefixu *pred-* je význam „smerovanie deja pred niečo, dopredu“ (antevertný SSD), napr. *predísť, predstúpiť, predkloniť*, resp. „umiestnenie objektu pred iný objekt“, napr. *predsunúť, predvolať*.

b) V rámci kategórie temporálnosti možno daným prefixom vyjadriť význam „realizovanie deja pred iným dejom“ (ako ukážky, vzoru a pod.), napr. *predspievať, predkresliť, predcvičiť, predčítať*. Ako extenziu daného významu možno hodnotiť prípady jednotiek, pri ktorých sa sémantická štruktúra obohacuje o komponent „urobiť predbežne, neúplne, ako prípravu na nasledujúci dej“, napr. *predvierať, predvariť, predpestovať, prepieť, predklíčiť, predrokovat', predhriať*. Jednou z ďalších extenzií významov daného prefixu je význam „skoršie zaradenie deja v čase, zameranie deja na to, čo má nastať“, napr. *predzásobiť, predpovedať, predurčiť, predplatiť, predchytiť*.

• **nad- + Zv**

Derivačný prefix *nad-* vymedzujeme pri 20 jednotkách. V nasledujúcej časti sumarizujeme významy, ktoré možno daným prefixom v slovenčine vyjadriť:

a) Primárnym významom derivačného prefixu *nad-* je význam „smerovanie deja nad niečo, umiestnenie nad niečo“ (supervertný SSD), napr. *nadletieť, nadlepiť*. Na základe extenzie supervertného významu sa pri vybraných verbách uplatňuje význam „pridať objekt k inému objektu a tým ho zväčšiť, zvýšiť, predĺžiť (v priestore)“, napr. *nadpriať (na niť motúz), nadšiť (na tričko dlhý rukáv)*. Tento význam je založený na metaforickej transpozícii VIAC je HORE (prepojenosť kvantity a vertikálneho usporiadania vychádza z elementárnej skúsenosti, že pri zvyšovaní počtu objektov kladených na seba sa mení vertikálne usporiadanie v smere nahor). Extenziou daného významu sa vytvára význam „predĺžiť, zvýšiť“ pri verbách *naddĺžiť, nadstavať (dom), nadšiť (tričko), nadpriať niť*. Na základe metaforickej transpozície subvertného významu sa sformoval význam „uviesť do nadradenej pozície, postaviť (v systéme) vyššie“ pri verbe *nadradiť*. Tento význam sa opiera o metaforický model KONTROLA je HORE.

b) Na základe tvaru trajektórie vznikajúcej pri pohybe trajektora sa pri danom derivačnom prefixe sformoval význam „dosiahnutie priestorového bodu okolo niečoho“, pri ktorom sa vertikálna konfigurácia mení na horizontálnu, napr. *nadíšť* (*niekoho obchvatom po ceste*). Horizontálne usporiadanie trajektora a landmarku, pri ktorom sa trajektor dostáva pred landmark, je východiskom formovania významu „dostať sa pred niekoho, pred stanovenú hranicu“, napr. *nadíšť* (*taxík nadišiel autobus*). Aktualizáciou priestorovej sémy blízkosti medzi trajektorom a landmarkom sa pri danom derivačnom prefixe formuje aj význam „smerovanie k niečomu“, pri ktorom sa landmark konceptualizuje ako cieľ, napr. *nadíšť* (*zajac nadišiel poľovníkovi*). Na základe metaforickej transpozície sa vytvára význam „usilovať sa o emočnú blízkosť, vnucovať sa do priazne“ pri verbe *nadbiehať* (*dievčaťu*).

c) V rámci kategórie temporálnosti môže daný derivačný prefix vyjadriť aj význam „začiatok deja“, napr. *nadviazať* (*spoluprácu*), *nadprieť* (*rozhovor*), *nadíť* (*nadišla jar*).

d) Okrem priestorovej sémy „smerovanie nahor“ sa pri verbách s daným prefixom môže realizovať aj intenzitný sémantický príznak „trochu smerovať hore“, napr. *nadniesť* („trochu zdvihnúť hore“), *nadskočiť* („trochu poskočiť hore“).

e) V rámci modálno-quantitatívnych významov môže daný derivačný prefix vyjadriť význam „malá miera deja“ (minimatívny SSD), ktorý sa realizuje pri komunikačných verbách, napr. *nadškrtnúť*, *nadraziť*, *nadhodiť*. V rámci modalitno-quantitatívnych významov možno vymedziť tiež význam „vyššia miera deja“ (v porovnaní s nevyjadreným hodnotiacim štandardom), napr. *nadhodnotiť*, *nadceniť*, *nadinterpretovať*, *nadužívať*, *nadhrávať*.

c) Monofunkčné prevzaté derivačné prefixy

Funkciu derivačných prefixov plní v slovenčine 10 prevzatých prefixálnych segmentov. Najfrekvencovanejším je prefix *de-/dez-* s významom „od, z, preč“ (20 dokladov). V slovenčine sa často uplatňuje v anulatívnom význame („anulovanie výsledkov predchádzajúceho deja“), čím sa blíži významu slovenského prefixu *od-*, napr. *decentralizovať*, *deformovať*, *dehumanizovať*, *dekódovať*, *demaskovať*, *demobilizovať*, *demontovať*, *destabilizovať*. V niektorých prípadoch sa súčasťou sémantickej štruktúry verba stáva axiologická séma „zle, nesprávne“, napr. *dezinformovať*, *dezorientovať*.

Druhým najfrekvencovanejším prefixom je prefix *re-* (10 dokladov), ktorý má význam „opäť, znovu, nanovo, opakovane“, vyjadruje sa ním teda repetitívny význam, napr. *reaktívovať*, *rekvalifikovať*, *reorganizovať*, *reprivatizovať*, *reštartovať*.

Ostatné prefixy sú zastúpené pomerne zriedkavo, porov. prefix *a-* (pôv. *ad-*) s významom „k, pri“, napr. *akumulovať*, *asignovať*, *ante-* s významom „pred“, napr. *antedatovať*, *dis-* s významom „roz-, ne-“, napr. *diskvalifikovať*, *in-* s významom „v-, vo-“, napr. *infiltrovať*, *ko-*, *kon-* s významom „s-, sú-, spolu-“, napr. *koexistovať*, *koncelebrovať*, *per-* s významom „cez-, pre-“, napr. *permutovať*.

1.2.1.2 Sufixácia

Sufixálne utvorených jednotiek je v SKMS 1 441. Z tohto počtu zachytávame 658 desubstantív, 593 deverbatívnych jednotiek, 116 deadjektívnych jednotiek, 81 deinterjekcionálnych jednotiek, štyri deadverbiálne jednotky, dve depronominálne a jednu deneračnú jednotku. Súčet motivačných vzťahov podľa slovných druhov je vyšší (1 455) s ohľadom na polymotiváciu.

a) Desubstantívne sufixálne odvodené verbá

V SKMS sa zachytáva 658 desubstantívnych verb utvorených na základe sufixálneho slovotvorného postupu. V tabuľke [13] prinášame zoznam slovotvorných typov sufixálne

utvorených desubstantívnych derivátov (do celkového súčtu zarátavame aj prípady polymotivácie, pri ktorých okrem substantíva vystupuje ako motivant jednotka iného slovnodruhového zaradenia, resp. pri ktorých sa uplatňuje aj iný slovotvorný postup).

[13] Prehľad slovotvorných typov vrátane variantov desubstantívnych sufixálnych verb

Štruktúra	Počet	Príklady	Štruktúra	Počet	Príklady
Zs + -ovať	526	<i>mentor-ovať</i>	Zs + -ard:ovať	1	<i>bomb-ardovať</i>
Zs + -iz:ovať	65	<i>plag-izovať</i>	Zs + -áriť	1	<i>pletk-áriť</i>
Zs + -čiť	22	<i>bedár-čiť</i>	Zs + -ár:čiť	1	<i>liter-árčiť</i>
Zs + -ír:ovať	9	<i>rež-írovať</i>	Zs + -et:iz:ovať	1	<i>teor-etizovať</i>
Zs + -núť/-nuť	8	<i>pách-nuť</i>	Zs + -fik:ovať	1	<i>mumi-fikovať</i>
Zs + -at:iz:ovať	3	<i>problem-atizovať</i>	Zs + -ik:ovať	1	<i>diagnost-ikovať⁵</i>
Zs + -tať	2	<i>špin-tať</i>	Zs + -ik:ul:ovať	1	<i>gest-ikulovať⁶</i>
Zs + -esk:ovať	2	<i>fosfor-eskovať</i>	Zs + -kať	1	<i>vol'-kať</i>
Zs + -i:fik:ovať	2	<i>mod-ifikovať</i>	Zs + -k:ovať	1	<i>zauš-kovať</i>
Zs + -niť	2	<i>reč-niť</i>	Zs + -nať	1	<i>chut-nať</i>
Zs + -al:iz:ovať	2	<i>štrukturalizovať</i>	Zs + -on:iz:ovať	1	<i>revoluci-onizovať</i>
Zs + -ácať	1	<i>krv-ácať</i>	Zs + -ul:ovať	1	<i>gestik-ulovať⁶</i>
Zs + -áčiť	1	<i>lump-áčiť</i>	Zs + -žiť	1	<i>hrom-žiť</i>

V tabuľke rozpisujeme zastúpenie jednotlivých slovotvorných typov na základe jedinečnej štruktúry hypermorfematických segmentov, teda ako samostatný typ vydeľujeme prípady, keď je identická jadrová morféma rozšírená prostredníctvom odlišných infigovaných segmentov. V prípade, že by sme tieto prípady chápali ako varianty s identickou jadrovou morférou, počet slovotvorných typov by bol nižší a najzastúpenejší slovotvorný typ so sufixom *-ovať* by mal ešte vyššie zastúpenie, než má v tomto modeli. Takýto prístup uplatňujeme v nasledujúcej tabuľke [14].

[14] Prehľad slovotvorných typov bez variantov desubstantívnych sufixálnych verb

Štruktúra	Počet	Štruktúra	Počet
Zs + -ovať + varianty	616	Zs + -ácať	1
Zs + -čiť	22	Zs + -áčiť	1
Zs + -núť/-nuť	8	Zs + -ár:čiť	1
Zs + -niť	2	Zs + -áriť	1
Zs + -kať	2	Zs + -nať	1
Zs + -tať	2	Zs + -žiť	1

V skupine desubstantívnych sufixálnych derivátov zachytávame 13 slovotvorných typov. V nasledujúcej časti podáme bližšiu charakteristiku najproduktívnejších slovotvorných typov desubstantívnych sufixálnych derivátov (s minimálnym zastúpením 5 jednotiek).

⁵ Pri danom verbe sa v SKMS zachytáva polymotivácia: *diagnóza* → *diagnost-ikovať* „stanovovať diagnózu“, *diagnostika* → *diagnostik-ovať* „robiť diagnostiku“.

⁶ Pri danom verbe sa v SKMS zachytáva polymotivácia: *gesto* → *gest-ikulovať* „robiť gestá“, *gestika* → *gestik-ulovať* „vyjadrovať gestikou“.

- **Zs + -ovať**

Najproduktívnejším slovotvorným typom desubstantívnych sufixálnych derivátov je štruktúra **Zs + -ovať** (616 dokladov). Daný sufix sa môže realizovať ako jadrová morféma v rámci hypermorfematického segmentu, v ktorom je rozvitý inou infigovanou morférou. Celkovo v SKMS zachytávame 12 variantov takto rozšírenej jadrovej sufixálnej morfémy *-ovať*. Početné infigované varianty tohto sufixu vznikajú v dôsledku polymotivácie a prehodnotenia motivačných vzťahov v slovotvorných radoch a hniezde, príp. ako rezíduá morfematickej štruktúry vo východiskovom jazyku, resp. morfematickej štruktúry predchádzajúcich vývinových období:

– cudzieho pôvodu: **Zs + -izovať**: *plagiát* → *plag-izovať*; **Zs + -írovať**: *réžia* → *rež-írovať*; **Zs + -atizovať**: *stigma* → *stigm-atizovať*; **Zs + -alizovať**: *štruktúra* → *štruktur-alizovať*; **Zs + -etizovať**: *teória* → *teor-etizovať*; **Zs + -onizovať**: *revolúcia* → *revoluci-onizovať*; **Zs + -ardovať**: *bomba* → *bomb-ardovať*; **Zs + -eskováť**: *fluór* → *fluor-eskováť*; **Zs + -ulovať**: *gestika* → *gestik-ulovať*; **Zs + -ikulovať**: *gesto* → *gest-ikulovať*; **Zs + -fikovať**: *múmia* → *mumi-fikovať*; **Zs + -ifikovať**: *modus* → *mod-ifikovať*⁸;

– domáceho pôvodu: **Zs + -kovať**: *zaucho* → *zauš-kovať*.

Verbá, ktoré zodpovedajú analyzovanému slovotvornému typu, možno rozdeliť do dvoch kategórií. Do prvej kategórie patria verbá odvodené od názvov osôb, resp. iných živých bytostí, napr. *bača* → *bačovať*, *baša* → *bašovať*, *bosorka* → *bosorovať*, *gazda* → *gazdovať*, *host* → *hostovať*, *kňaz* → *kňazovať*, *kočič* → *kočičovať*, *kráľ* → *kraľovať*, *lektor* → *lektorovať*, *lump* → *lumpovať*, *majster* → *majstrovať*, *mentor* → *mentorovať*, *panáčik* → *panáčkovať*, *papagáj* → *papagájovať*, *pilot* → *pilotovať*, *protektor* → *protektorovať*, *stenograf* → *stenografovať*, *sudca* → *sudcovať*, *šéf* → *šéfovať*, *šofér* → *šoférovať*, *tramp* → *trampovať*, *učiteľ* → *učiteľovať*. Ich spoločnou parafrázou je „byť, správať sa ako substantívny motivant“. V úlohe substantívneho motivantu sa najčastejšie realizuje pomenovanie povolania osoby. Zo slovotvorného hľadiska ide prevažne o slovotvorne motivované substantíva, napr. *lektor*, *kočič*, *sudca*, *šofér*, *učiteľ*, resp. o (synchronne) nemotivované jednotky, napr. *host*, *kňaz*, *kráľ*, *lump*, *gazda*, *tramp* a pod. Zriedkavejšie sa dané verbá odvodzujú od pomenovaní zvierat, napr. *papagájovať*. Ide zväčša o metaforicky transponované pomenovania činností osôb s negatívnym axiologickým komponentom, porov. *papagájovať*: slovotvorný význam „správať sa ako papagáj“, lexikálny význam „opakovať bez pochopenia cudzie myšlienky, opakovať niečo všeobecne“. Nezhodu medzi slovotvorným a lexikálnym významom evidujeme aj pri ďalších substantívach, napr. *hostovať* „(o umelcoch, športovcoch) vystupovať ako host“, *majstrovať* „ručne zhotovovať, robiť (amatérsky) nejakú ručnú prácu“, *panáčkovať* „(o štvornohých zvieratách) stavať sa na zadné nohy“ a pod. V niektorých prípadoch pri verbách odvodených od pomenovaní osôb vznikajú slovotvorné synonymá, porov. *lumpovať* – *lumpáčiť*, *bosorovať* – *bosoráčiť*.

Do druhej kategórie patria verbá odvodené od pomenovaní neosôb, t. j. neživých vecí a javov. Ide predovšetkým o pomenovania:

- konkrétnych látok a materiálov, napr. *amalgám* → *amalgamovať*, *asfalt* → *asfaltovať*, *balzam* → *balzamovať*, *betón* → *betónovať*, *cement* → *cementovať*, *cín* → *cínovať*, *cukor* → *cukrovať*, *chlór* → *chlórovať*, *liadok* → *liadkovať*, *paprika* → *paprikovať*, *púder* →

⁸ V prípade sufixu *-fikovať/-ifikovať* ide o pôvodný radix, ktorý prešiel procesom afixoidizácie.

pudrovať, smalt → *smaltovať*, tieto deriváty majú slovotvorný význam „opatriť tým, čo označuje substantívny motivant“;

- konkrétnych objektov a tvarov, napr. *granula* → *granulovať*, *hrianka* → *hriankovať*, *jamka* → *jamkovať*, *jarak* → *jarkovať*, *kúsok* → *kúskovať*, *mriežka* → *mriežkovať*, *riadok* → *riadkovať*, *ryha* → *ryhovať*, *trasa* → *trasovať*, pri daných derivátoch môžeme vymedziť slovotvorný význam „robiť tým, čo označuje substantívny motivant“;

- konkrétnych artefaktov, napr. *film* → *filmovať*, *skica* → *skicovať*, *verš* → *veršovať*, *tunel* → *tunelovať*, tieto deriváty majú slovotvorný význam „produkovať, vytvárať to, čo označuje substantívny motivant“;

- nástrojov, strojov, zariadení, napr. *bager* → *bagrovať*, *bič* → *bičovať*, *bubon* → *bubnovovať*, *fax* → *faxovať*, *filter* → *filtrovať*, *fujara* → *fujarovovať*, *guma* → *gumovať*, *harpúna* → *harpúnovať*, *kameň* → *kameňovať*, *kefa* → *kefovať*, *kočík* → *kočíkovať*, *kromptáč* → *kromptáčovať*, *organ* → *organovať*, *pluh* → *pluhovať*, *rýľ* → *rýľovať*, *surf* → *surfovať*, verbá tejto skupiny majú slovotvorný význam „používať ako nástroj to, čo označuje substantívny motivant“;

- miestnych okolností, lokalít, napr. *bivak* → *bivakovať*, *dóza* → *dózovať*, *hrada* → *hradovať*, *kemp* → *kempovať*, *sklad* → *skladovať*, *košiar* → *košiarovať*, *stan* → *stanovať*, *stôl* → *stolovať*, *žalár* → *žalárovovať*, tieto verbá majú slovotvorný význam „dať niekam to, čo označuje substantívny motivant“ (*rúrkovať*) alebo „dať niečo do toho, čo označuje substantívny motivant“ (*dózovať*, *fľaškovať*), resp. „mať niekde to, čo označuje substantívny motivant“ (*bivakovať*, *kempovať*);

- abstraktných pomenovaní dejov a stavov, napr. *afekt* → *afektovať*, *amnestia* → *amnestovať*, *anketa* → *anketovať*, *balans* → *balansovať*, *beseda* → *besedovať*, *boj* → *bojovať*, *bodyček* → *bodyčekovať*, *box* → *boxovať*, *buchnát* → *buchnáťovať*, *cenzúra* → *cenzurovať*, *experiment* → *experimentovať*, *havária* → *havarovať*, *schôdza* → *schôdzovať*, *koncert* → *koncertovať*, *recidíva* → *recidivovať*, *remíza* → *remizovať*, *robota* → *robotovať*, *šport* → *športovať*, *štrajk* → *štrajkovať*, *tanec* → *tancovať*, ide o verbá so slovotvorným významom „robiť, vykonávať to, čo označuje substantívny motivant“;

- abstraktných entít: *bod* → *bodovať*, *dimenzia* → *dimenzovať*, *dĺh* → *dľhovať*, *fabula* → *fabulovať*, *fráza* → *frázovať*, *glosa* → *glosovať*, *chyba* → *chybovať*, *chýr* → *chyrovať*, *pokuta* → *pokutovať*, *protokol* → *protokolovať*, *tabu* → *tabuizovať*, tieto verbá majú význam „mať to, čo označuje substantívny motivant“, „dať/dávať to, čo označuje substantívny motivant“, „robiť to, čo označuje substantívny motivant“ a pod.;

- abstraktných časových relácií: *noc* → *nocovať*, *prázdniny* → *prázdninovať*, *zima* → *zimovať*, ide o verbá s významom „tráviť (niekde) to, čo označuje substantívny motivant“.

Pri tomto slovotvornom type sa uplatňujú typicky inverzné kvantitatívne vokalicke alternácie *é/e*, *ó/o*, *í/i*, *á/a*, *ú/u*: napr. *polymér* → *polymer-izovať*, *kategória* → *kategor-izovať*, *archív* → *archiv-ovať*, *havária* → *havar-ovať*, *štruktúra* → *štruktur-alizovať*, resp. zánikové alternácie *e/0*, *o/0*, ktoré môžu prebiehať v derivačnej alebo koreňovej morféme, napr. *bager* → *bagr-ovať*, *bubon* → *bubn-ovať*. Na rozdiel od domáceho derivačného sufixu *-ovať*, hypermorfémy s prevzatými reziduálnymi infixmi častejšie vyvolávajú trunkácie, napr. *kategória* → *kategor-izovať*, *katechéza* → *katech-izovať*, *empatia* → *empat-izovať*, *taktika* → *takt-izovať*, *boľševik* → *boľšev-izovať* a pod.

- **Zs + -čiť**

Ďalším slovotvorným typom desubstantívnych sufixálnych derivátov je štruktúra **Zs + -čiť**. Verbá, ktoré zodpovedajú analyzovanému slovotvornému typu, možno rozdeliť do dvoch kategórií. Do prvej kategórie patria verbá odvodené od názvov osôb, resp. iných živých bytostí, napr. *bedár* → *bedár-čiť*, *drotár* → *drotár-čiť*, *farmár* → *farmár-čiť*, *furman* → *furman-čiť*, *záhradkár* → *záhradkár-čiť*, *hubár* → *hubár-čiť*, *chalupár* → *chalupár-čiť*, *chatár* → *chatár-čiť*, *novinár* → *novinár-čiť*, *partizán* → *partizán-čiť*, *rybár* → *rybár-čiť*, *stolár* → *stolár-čiť*, *šmelinár* → *šmelinár-čiť*, *taxikár* → *taxikár-čiť*, *tesár* → *tesár-čiť*. V práci *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* (1989, s. 158) sa tieto verbá hodnotia ako jednotky pomenúvajúce proces ako fungovanie (so všeobecným významom „fungovať“) a pri strate uzuálneho a habituálneho významu označujú profesionálne alebo neprofesionálne zaradenie. Do druhej kategórie patrí málo produktívny typ, pri ktorom sa verbá odvodzujú od pomenovaní neosôb, napr. *dlapa/dlaba* → *dlap-čiť/dlab-čiť* („používať dlapu/dlabu ako nástroj“), *drep* → *drep-čiť* („robiť drep“), významy týchto verb sa však lexikalizovali.

- **Zs + -núť/-nuť**

Ďalším slovotvorným typom v rámci desubstantívnych sufixálnych derivátov je štruktúra **Zs + -núť/-nuť**. V tomto type sa verbá odvodzujú od pomenovaní neosôb, napr. *čiarika* → *čiarik-nuť*, *čiará* → *čiar-nuť*, *pach* → *pách-nuť*, *tromf* → *tromf-nuť* a pod.

b) Deverbatívne sufixálne odvodené verbá

V SKMS sa zachytáva 593 deverbatívnych verb utvorených na základe sufixálneho slovotvorného postupu. V tabuľke [15] prinášame prehľad slovotvorných typov deverbatívnych sufixálne odvodených verbálnych jednotiek (do celkového súčtu zatratujeme aj prípady polymotivácie, pri ktorých okrem verba vystupuje ako motivant jednotka iného slovnodruhového zaradenia, resp. pri ktorých sa uplatňuje aj iný slovotvorný postup).

[15] Prehľad slovotvorných typov deverbatívnych sufixálnych verb

Štruktúra	Počet	Príklady
Zv + -núť/-nuť	187	<i>bod-núť</i>
Zv + -ávať/-iávať/-avať/-k:ávať/-vať	145	<i>beh-ávať</i>
Zv + -ievať	98	<i>rob-ievať</i>
Zv + -kať/-in:kať/-li:kať/-ič:kať/-i:kať/-uš:kať	71	<i>bež-kať</i>
Zv + -otať	39	<i>pisk-otať</i>
Zv + -úvať	23	<i>dopad-úvať</i>
Zv + -ovať/-c:ovať/-li:k:ovať	17	<i>suž-ovať</i>
Zv + -čať	2	<i>dych-čať</i>
Zv + -oriť/-v:oriť	2	<i>ži-voriť</i>
Zv + -tať	2	<i>šplech-tať</i>
Zv + -vať	2	<i>krk-vať</i>
Zv + -ľať	1	<i>krúž-ľať</i>
Zv + -oniť	1	<i>žobr-oniť</i>
Zv + -otiť	1	<i>hrm-otiť</i>
Zv + -šťať	1	<i>chrap-šťať</i>
Zv + -tiť	1	<i>dych-tiť</i>
spolu	593	

V skupine deverbatívnych sufixálnych derivátov zachytávame 17 slovotvorných typov. V nasledujúcej časti podáme bližšiu charakteristiku najproduktívnejších slovotvorných typov deverbatívnych sufixálnych derivátov (s minimálnym zastúpením 5 jednotiek).

• **Zv + -núť**

Najproduktívnejším slovotvorným typom deverbatívnych sufixálnych derivátov je štruktúra **Zv + -núť** (187 dokladov). Jednotky danej skupiny sú odvodené od imperfektívnych motivantov, ktoré sú buď slovotvorne nemotivované, alebo deinterjekcionálne, napr. *blikať* → *blik-núť*, *bodať* → *bod-núť*, *brýzgať* → *bryzg-núť*, *cengať* → *ceng-núť*, *cmukať* → *cmuk-núť*, *ďavkať* → *ďavk-núť*, *ďobať* → *ďob-núť*, *drgať* → *drg-núť*, *fľochať* → *fľoch-núť*, *hegať* → *heg-núť*, *hrabať* → *hrab-núť*, *klesať* → *kles-núť*, *kmitať* → *kmit-núť*, *kydať* → *kyd-núť*, *lízať* → *liz-núť*, *logať* → *log-núť*, *lúskať* → *lusk-núť*, *mykať* → *myk-núť*, *padať* → *pad-núť*, *pľuvať* → *pľuv-núť*, *prskať* → *prsk-núť*, *pukať* → *puk-núť*, *rýpať* → *ryp-núť*, *smrkať* → *smrk-núť*, *stíhať* → *stih-núť*, *šibať* → *šib-núť*, *škrtáť* → *škrt-núť*, *štekať* → *štek-núť*, *tlieskať* → *tlesk-núť*, *ťukať* → *ťuk-núť*, *zobať* → *zob-núť*.

V teoretických prácach sa takto utvoreným verbám neprisudzuje jednotný status. Časť autorov daný sufix hodnotí ako vidotvorný perfektivizačný, iní autori mu prisudzujú status derivačného sufixu. Označuje sa ním jednorazový priebeh deja spojený s časovou minimalizáciou (semelfaktívnosť), napr. *bodnúť*, *bachnúť*, *buchnúť*, *cúvnuť*, *cviknúť*, *fúknúť*, *grgnúť*, *hmatnúť*, *hrabnúť*, menšia časť takto utvorených derivátov význam jednorazovosti nemá, napr. *klesnúť*, *padnúť*, *stihnúť*, *prchnúť*, *vinúť*. F. Daneš (1985, s. 19) spomínaný sémantický príznak semelfaktívnosti charakterizuje ako „jednodobovosť“, resp. „momentálnosť“, čo je dôvodom, prečo dané verbá podľa tohto autora nevyjadrujú mutačnú zmenu, ale ich perfektivizáciu treba vykladať ako jeden akt, jeden prejav procesu, teda jeho ohraničené kvantum („minimálne kvantum“). Podobne A. A. Zaliznjak a A. D. Šmelev (2000, s. 118) definujú semelfaktívne verbá ako jednotky označujúce jedno „kvantum“ aktivity opísanej verbom. Podľa A. Jarošovej (2013a, s. 255) majú všetky semelfaktíva spoločné to, že vyjadrujú isté minimálne kvantum z multiplikatívneho procesu základového imperfektíva.

V triede takto utvorených verb môžeme vymedziť kauzatívne a nekauzatívne jednotky. Nekauzatívne slovesá označujú okamžitý nepostupný pohyb (*kývnuť*, *žmurknúť*, *trhnúť*, *šklbnúť*, *lusknuť*), resp. okamžité zvukové prejavy (*buchnúť*, *štrngnúť*, *cengnúť*, *brnknúť*, *grgnúť*, *glgnúť*, *hvizdnúť*, *mľasknúť*, *pípnúť*, *pisknúť*, *puknúť*). Kauzatívne sú kontaktové verbá so zásahom, napr. *bodnúť*, *dobnúť*, *drmnúť*, *kopnúť*, *seknúť*. A. Jarošová (ibid.) pri kauzatívnych perfektívach *bodnúť* konštatuje popri príznaku jednorazovosti aj črtu mutácie a formu *bodať* (multiplikácia diskrétného typu) vníma ako jeho imperfektívny náprotivok, ktorým sa pomenúva rýchlo za sebou idúca iterácia aktov bodnutia nevylučujúca ani krátke pauzy. Typicky teda nejde o dej, ktorý by sme mohli označiť ako celkom kontinuálny proces. Naopak, medzi nekauzatívnym multiplikatívom *kývať* a semelfaktívom *kývnuť* nie je podľa nej presvedčivá sémantická totožnosť, pretože imperfektívum *kývať* predstavuje kontinuálny proces zložený z jednotlivých fáz. Nekauzatívne semelfaktíva typu *kývnuť* preto hodnotí ako perfektíva tantum a aspektovú koreláciu postuluje pri dvojiciach *kývať* – *zakývať*, *mávať* – *zamávať*, *brnkať* – *zabrnkáť*.

Pri tomto slovotvornom type sa uplatňujú typicky inverzné kvantitatívne vokalicke alternácie *í/i*, *ú/u*, *ie/e*, *ia/a*: napr. *lízať* → *liz-núť*, *lúskať* → *lusk-núť*, *tlieskať* → *tlesk-núť*, *škriabať* → *škrab-núť*.

- **Zv + -ávať/-avať/-iavať/-k:ávať**

Druhým najproduktívnejším slovotvorným typom v skupine deverbatívnych sufixálne utvorených verb je typ **Zv + -ávať/-avať/-iavať/-k:ávať/-vať** (145 dokladov), ktorý sa realizuje pri verbách s významom opakovanosti deja a so sémou obvyklosti (ide o onomaziologickú kategóriu frekventatív), napr. *behať* → *beh-ávať*, *biť* → *bíj-avať*, *česať* → *čes-ávať*, *čítať* → *čit-avať*, *držať* → *drž-iavať*, *dýchať* → *dých-avať*, *hádať sa* → *hád-avať sa*, *hrať* → *hr-ávať*, *chýbať* → *chýb-avať*, *jesť* → *jed-ávať*, *klamať* → *klam-ávať*, *lietať* → *liet-avať*, *maľovať* → *maľov-ávať*, *piť* → *pij-avať*, *písať* → *písk-avať*, *pršať* → *prš-iavať*, *spať* → *sp-ávať*, *spievať* → *spiev-avať*, *stretáť* → *stret-ávať*, *šomrať* → *šomr-ávať*, *večerať* → *večer-iavať*, *vešať* → *veš-iavať*. Dané verbá sa tvoria od imperfektívnych sloviacich do konjugačných typov „chytať“ (*behať*, *čítať*, *dýchať*, *hádať sa*, *lietať*), „česať“ (*česať*, *klamať*, *šomrať*), „kričať“ (*držať*, *pršať*, *spať*). Vznik variantov pri tomto type podmienuje progresívna neutralizácia kvantity (*behávať*, ale *čitávať*) a neutralizácia protikladu LG° – LG (+kvantitatívnosť, –kízavosť; +kvantitatívnosť, +kízavosť), teda prípady, keď je realizácia diftongov viazaná na predchádzajúci spoluhláskový kontext (*spávať*, ale *prš-iavať*).

Pri tomto slovotvornom type sa uplatňuje základná kvantitatívna vokalicá alternácia *i/í*, typická pre koreňové morfémy s finálovým vokálom *i*, napr. *biť* → *bíj-avať*. Pri odvozovaní od verb s morfémou *-núť/-nuť* sa pri danom slovotvornom type uplatňujú trunkácie, porov. *odštipnúť* → *odštip-ávať*, *prekíznúť* → *preklz-ávať*.

- **Zv + -ievať**

Význam opakovanosti deja možno prisúdiť verbálnym jednotkám so slovotvornou štruktúrou **Zv + -ievať** (98 dokladov), ktoré sú odvodené od imperfektívnych sloviacich do konjugačných typov „robiť“, „vidieť“, zriedkavo aj „žať“, napr. *blúdiť* → *blúd-ievať*, *bolieť* → *bol-ievať*, *fajčiť* → *fajč-ievať*, *hľadiať* → *hľad-ievať*, *hovoríť* → *hovor-ievať*, *jazdiť* → *jazd-ievať*, *krčiť* → *krč-ievať*, *kímiť* → *kím-ievať*, *modlíť sa* → *modl-ievať sa*, *slúžiť* → *slúž-ievať*, *visieť* → *vis-ievať*, *žať* → *žn-ievať*. V skupine takto utvorených verb sa neuplatňuje neutralizácia kvantity, porov. *blúdiť* → *blúd-ievať*.

- **Zv + -kať / Zv + in:kať / Zv + -li:kať / Zv + -ikať / Zv + -ič:kať**

Produktívnym deverbatívnym typom je model **Zv + -kať** s variantmi **Zv + in:kať / Zv + -li:kať / Zv + -ikať / Zv + -ič:kať** (71 dokladov). Ide o verbá s významom slovesných deminutív, napr. *bežať* → *bež-kať*, *buvať* → *buv-inkáť*, *buvať* → *buv-ičkať*, *cucať* → *cuc-kať*, *cmúľať* → *cmuľ-kať*, *dobať* → *d'ob-kať*, *hrýzť* → *hryz-kať*, *jesť* → *jedz-kať*, *spievať* → *spiev-kať*, *sadnúť si* → *sad-kať si*, *spať* → *sp-inkáť*, *šibať* → *šib-kať*, *zobať* → *zob-kať*. Na základe výskumov D. Katunar (2013) možno konštatovať, že verbálne deminutíva môžu vyjadrovať oslabenú fyzickú intenzitu so sémantickými komponentmi „málo“, „jemne“, napr. *bafkať*, *buchkať*, *d'obkať*, *hryzkať*, *klepkáť*, *spievkať*, disperzívnu aktivitu, napr. *motkať sa*, *skackať*, *bežkať*. Malá skupina verb nemá deminutívny význam, napr. *nutkať*, *zdravkať*, *strapkať*.

Pri niektorých verbách daného slovotvorného typu sa uplatňuje inverzná kvantitatívna vokalicá alternácia *ú/u*, *í/i*, napr. *cmúľať* → *cmuľ-kať*, *hrýzť* → *hryz-kať*.

- **Zv + -otať**

Stredne produktívny slovotvorný typ predstavuje model **Zv + -otať** (39 dokladov), ktorý sa realizuje pri verbách s významom vyššej intenzity, úsilnosti týkajúcej sa realizácie deja

(intenzíva). Typicky ide o verbá vydávania zvukov, napr. *blčať* → *blk-otať*, *búchať* → *buch-otať*, *bzučať* → *bzuk-otať*, *čliapať* → *čľap-otať*, *gágať* → *gag-otať*, *hrkať* → *hrk-otať*, *hučať* → *huk-otať*, *mečať* → *mek-otať*, *pískať* → *pisk-otať*, *praskať* → *prask-otať*, *sipieť* → *sip-otať*, *škripať* → *škip-otať*, *štrngať* → *štrng-otať*, *žblnkať* → *žblnk-otať*, v menšej miere aj o iné sémantické typy, napr. *jagať sa* → *jag-otať sa*, *kývať sa* → *kyv-otať sa*.

Pri tomto slovotvornom type sa uplatňujú typicky inverzné kvantitatívne vokalizké alternácie *í/i*, *á/a*, *ú/u*: napr. *pískať* → *pisk-otať*, *gágať* → *gag-otať*, *búchať* → *buch-otať*, a inverzné alternácie velár s nevelármi *č/k*, napr. *mečať* → *mek-otať*.

- **Zv + -ovať/-likovať/-covať**

Slovotvorný typ **Zv + -ovať/-likovať/-covať** (17 dokladov) je málo produktívnym slovotvorným typom. Sufix *-ovať* plní pri verbách primárne imperfektivizačnú funkciu, ako derivatívny ho zachytávame napr. pri verbách *stružlikovať*, *sužovať*, *burcovať*, *pidlikovať*.

- **Zv + -tať**

Význam vyššej intenzity, úsilnosti týkajúcej sa realizácie deja sa realizuje aj pri slovotvornom type **Zv + -tať** (2 doklady), pri ktorom sa uplatňuje expresívny príznak, napr. *sliniť* → *slin-tať*, *špliechať* → *šplech-tať*.

V niektorých prípadoch si verbum zachováva sémantický komponent veľkej intenzity, avšak jeho sémantická súvislosť s verbom sa oslabuje (metaforicky transponuje), napr. *dýchať* → *dych-tiť* (porov. „pociťovať silnú, vášnivú, nedočkavú túžbu po niekom, po niečom; veľmi, vo veľkej miere chcieť, priať si“). Význam veľkej intenzity s expresívnym príznakom majú aj verbá so slovotvornou štruktúrou **Zv + -čať** (2 doklady),: *dýchať* → *dych-čať*, *chrapieť* → *chrap-čať*. Expresívnym variantom v rámci intenzív je tiež štruktúra **Zv + -oniť** (1 doklad), napr. *žobrať* → *žobr-oniť*.

c) Deadjektívne sufikálne odvodené verbá

V SKMS sa zachytáva 121 deadjektívnych verb utvorených na základe sufikálneho slovotvorného postupu. V tabuľke [16] prinášame prehľad slovotvorných typov deadjektívnych sufikálne odvodených verb (do celkového súčtu zatrávame aj prípady polymotivácie, pri ktorých okrem adjektíva vystupuje ako motivant jednotka iného slovnodruhového zaradenia, resp. pri ktorých sa uplatňuje aj iný slovotvorný postup).

[16] Prehľad slovotvorných typov vrátane variantov

Štruktúra	Počet	Príklady
Zadj + -iz:ovať	85	<i>demokrat-izovať</i>
Zadj + -ovať	10	<i>aktiv-ovať</i>
Zadj + -núť/-nuť	8	<i>hlúp-nuť</i>
Zadj + -i:fik:ovať	2	<i>elektr-ifikovať</i>
Zadj + -čiť	1	<i>drob-čiť</i>
Zadj + -atieť	1	<i>trúchn-atieť</i>
Zadj + -al:iz:ovať	1	<i>gramatik-alizovať</i>
Zadj + -i:al:iz:ovať	1	<i>komerc-ializovať</i>
Zadj + -ion:al:iz:ovať	1	<i>komerc-ionalizovať</i>
Zadj + -iv:ovať	1	<i>kult-ivovať</i>

Zadj + -liť	1	<i>kráš-liť</i>
Zadj + -vať	1	<i>mok-vať</i>
Zadj + -ňať	1	<i>sliep-ňať</i>
Zadj + -nieť	1	<i>duž-nieť</i>
Zadj + -ošiť	1	<i>pust-ošiť</i>
spolu	116	

V tabuľke rozpisujeme zastúpenie jednotlivých slovotvorných typov na základe jedinečnej štruktúry hypermorfematických segmentov, teda ako samostatný typ vydeľujeme prípady, keď je identická jadrová morféma rozšírená prostredníctvom odlišných infigovaných segmentov. V prípade, že by sme tieto prípady chápali ako varianty s identickou jadrovou morféma, počet slovotvorných typov by bol nižší a najzastúpenejší typ so sufixom *-ovať* by zaznamenal vyššie zastúpenie, než má v tomto modeli. Takýto prístup uplatňujeme v nasledujúcej tabuľke [17].

[17] Prehľad slovotvorných typov bez variantov

Štruktúra	Počet	Štruktúra	Počet
Zadj + -ovať + varianty	101	Zadj + -vať	1
Zadj + -núť/-nuť	8	Zadj + -ňať	1
Zadj + -čiť	1	Zadj + -nieť	1
Zadj + -atieť	1	Zadj + -ošiť	1
Zadj + -liť	1		

V skupine deadjektívnych sufixálnych derivátov zachytávame 9 slovotvorných typov. V nasledujúcej časti podáme bližšiu charakteristiku najproduktívnejších slovotvorných typov deadjektívnych sufixálnych derivátov (s minimálnym zastúpením 5 jednotiek).

- **Zadj + -ovať**

Najproduktívnejším slovotvorným typom deverbatívnych sufixálnych derivátov je štruktúra **Zadj + -ovať** (101 dokladov). Daný sufix sa môže realizovať ako jadrová morféma v rámci hypermorfematického segmentu, v ktorom je rozvitý infigovanou morféma. Celkovo v SKMS zachytávame 8 variantov takto rozšírenej jadrovej sufixálnej morfémy *-ovať*.

Početné infigované varianty tohto sufixu vznikajú v dôsledku polymotivácie a prehodnotenia motivačných vzťahov v slovotvorných radoch a hniezde, príp. ako rezíduá morfe-matickej štruktúry vo východiskovom jazyku: **Zadj + -izovať**: *demokratický* → *demokrat-izovať*; **Zadj + -ifikovať**: *elektrický* → *elektr-ifikovať*; **Zadj + -alizovať**: *gramatický* → *gramatik-alizovať*; **Zadj + -ializovať**: *komerčný* → *komerc-ializovať*; **Zadj + -ionalizovať**: *komerčný* → *komerc-ionalizovať*; **Zadj + -ivovať**: *kultúrny* → *kult-ivovať*.

Zo sémantického hľadiska je táto slovotvorná štruktúra typická pre akčné kauzatívne verbá s významom modifikácie, ktoré sú zväčša odvodené od slovotvorne motivovaných relačných adjektív, takže ich možno opísať prostredníctvom parafrázy „(u)robiť takým, ako označuje motivujúce adjektívum“. Zo sémantického hľadiska preto dané verbá pomenúvajú činnosť, ktorá smeruje k nadobudnutiu novej vlastnosti.

Verbá patriace do tohto slovotvorného typu sa vo väčšine prípadov odvodzujú od slovotvorne motivovaných adjektív, zriedkavejšie od slovotvorne nemotivovaných adjektív.

Medzi typické sufixy motivujúcich adjektív patria segmenty: **-ný/ny**: *absolút-ny* → *absolut-izovať*, *aktív-ny* → *aktiv-ovať*, *humán-ny* → *human-izovať*, *mobil-ný* → *mobil-izovať*; **-ický**: *nostalg-ický* → *nostalg-izovať*, *archa-ický* → *archa-izovať*, *didakt-ický* → *didakt-izovať*, *poet-ický* → *poet-izovať*; **-sky**: *soviet-sky* → *soviet-izovať*; **-entný**: *excel-entný* → *excel-ovať*.

Pri tomto slovotvornom type sa uplatňujú typicky inverzné kvantitatívne vokalicke alternácie *é/e*, *ó/o*, *í/i*, *á/a*, *ú/u*: napr. *homogénny* → *homogen-izovať*, *synchrónny* → *synchron-izovať*, *aktívny* → *aktiv-ovať*, *bulvárny* → *bulvar-izovať*, *múdry* → *mudr-ovať*.

Domáci derivačný sufix *-ovať*, ale častejšie hypermorfémy s prevzatými reziduálnymi infixmi vyvolávajú trunkácie flektivizačného formantu východiskového adjektívneho motívu, napr. *aktívny* → *aktiv-izovať*, *legálny* → *legal-izovať*, *nostalgický* → *nostalg-izovať*, *ideologický* → *ideolog-izovať*, *elektrický* → *elektr-ifikovať*, *koketný* → *koket-ovať*, *profánny* → *profan-ovať* a pod.

• Zadj + -núť/-nuť

Druhý najproduktívnejší slovotvorný typ predstavuje štruktúra **Zadj + -núť/-nuť** (8 dokladov). Takúto slovotvornú štruktúru majú procesné slovesá s významom „stávať sa takým, ako označuje motivujúce adjektívum“, napr. *hlúpy* → *hlúp-nuť*, *chabý* → *chab-núť*, *pustý* → *pust-núť*, *suchý* → *sch-núť*, *tichý* → *tích-nuť*. Pokiaľ ide o slovotvornú charakteristiku, dané verbá sa zvyčajne odvodzujú zo slovotvorne nemotivovaných akostných/kvalitatívnych adjektív. Zo sémantického hľadiska sa preto danými verbami pomenúva proces, ktorý smeruje nadobudnutiu novej vlastnosti alebo k zosilneniu existujúcej vlastnosti, ktorú už objekt má.

V danom slovotvornom type sa môžu uplatniť kvantitatívne vokalicke alternácie, napr. *tichý* → *tíchnuť*, resp. zánikové alternácie, napr. *suchý* → *sch-núť*. V niektorých prípadoch dochádza k trunkácii sufixu motivujúceho adjektíva, napr. *vlhký* → *vlh-núť*, *mĺkvy* → *mĺk-nuť*.

d) Deinterjekciálne sufixálne odvodené verbá

V SKMS sa zachytáva 81 deinterjekciálnych verb utvorených na základe sufixálneho slovotvorného postupu. V tabuľke [18] prinášame prehľad slovotvorných typov deinterjekciálnych sufixálnych derivátov.

[18] Prehľad slovotvorných typov

Štruktúra	Počet	Príklady
Zint + -kať/-uš:kať	37	<i>hí-kať</i>
Zint + -núť	21	<i>klep-núť</i>
Zint + -čať	9	<i>be-čať</i>
Zint + -ovať/-k:ovať/-ľ:ovať	4	<i>fidli-kovať</i>
Zint + -otať	3	<i>cup-otať</i>
Zint + -tať	3	<i>hrkú-tať</i>
Zint + -ikať	1	<i>cup-ikať</i>
Zint + -itať	1	<i>cup-itať</i>
Zint + -oriť	1	<i>šuch-oriť</i>
Zint + -šťať	1	<i>chrup-šťať</i>
spolu	81	

V skupine deinterjekcionálnych sufixálnych derivátov zachytávame 10 slovotvorných typov. V nasledujúcej časti podáme bližšiu charakteristiku najproduktívnejších slovotvorných typov deinterjekcionálnych sufixálnych derivátov (s minimálnym zastúpením 3 jednotky).

- **Zint + -kať/Zint + -uš:kať**

Najproduktívnejším slovotvorným typom deinterjekcionálnych sufixálnych derivátov je štruktúra **Zint + -kať** s variantom **Zint + -uš:kať** (37 dokladov). Verbá s danou štruktúrou sa odvodzujú od emočných a onomatopoických primárnych interjekcií, napr. *ach* → *achkať*, *cup* → *cupkať*, *čľup* → *čľupkať*, *hav* → *havkať*, *hí* → *híkať*, *jaj* → *jajkať*, *krá* → *krákať*, *mé* → *mékať*, *škví* → *škvíkať*, *ujú* → *ujúkať*, resp. od sekundárnych interjekcií, napr. *beda* → *bedákať*, *bože* → *božekať*. Zo sémantického hľadiska ide o verbá označujúce činnosť podľa zvuku za účelom vyjadrenia emócie alebo imitácie mimojazykových zvukov. Ide najmä o verbá vydávané človekom za účelom vyjadrenia pozitívne alebo negatívne chápanej emócie, napr. *achkať*, *ochkať*, *jajkať*, *jojkať*, *jujkať*, o verbá označujúce zvieracie zvuky, napr. *cvrlikať*, *havkať*, *híkať*, *krákať*, *krochkať*, *kuvikať*, *mékať*, *múkať*, o verbá označujúce zvukové prejavy telesných orgánov alebo iné procesy prebiehajúce v ľudskom tele, napr. *klipkať*, *škvírkať*, zvuky neživých vecí, napr. živlov, *fúkať*, *čľapkať*, hudobných nástrojov, napr. *fidlikať*, *tidlikať*, verbá vznikajúce pri pohybe živých bytostí, napr. *cupkať*, *ťapkať*, *hopkať*.

- **Zint + -núť**

Druhým najproduktívnejším slovotvorným typom je štruktúra **Zint + -núť** (21 dokladov). Verbá s danou štruktúrou označujú činnosť podľa zvuku s implicitnou sémou semelfaktivity (jednorazovosti). Ide najmä o pomenovania zvukov neživých objektov, napr. *cveng* → *cvengnúť*, *cink* → *cinknúť*, *klap* → *klapnúť*, *klep* → *klepnúť*, *lup* → *lupnúť*, *rup* → *rupnúť*, verbá označujúce činnosti podľa zvukov na základe telesných pohybov, napr. *pac* → *pacnúť*, *fľask* → *fľasknúť*, *šup* → *šupnúť*, *švac* → *švacnúť* a pod.

- **Zint + -čať**

Deinterjekcionálne sa tiež utvárajú verbá so štruktúrou **Zint + -čať** (9 dokladov), ide najmä o pomenovanie činnosti vydávania zvukov zvierat, napr. *bé/be* → *bečať*, *bú* → *bučať*, *čip* → *čipčať*, *mé* → *mečať*, *mňau* → *mňaučať*, *ví* → *vrčať*, činnosti vydávania zvukov neosôb, napr. *chrap* → *chrapčať*, *škrk* → *škrčať*, resp. emočných prejavov človeka, napr. *jaj* → *jajčať*, *joj* → *jojčať*.

Z ďalších štruktúr možno spomenúť typy **Zint + -ovať/-k:ovať/-l':ovať** (4 doklady), napr. *fidlikovať*, *hrkľovať*, *hrgľovať*, *šupovať*, **Zint + -otať** (3 doklady), napr. *cup* → *cupotať*, *klap* → *klapotať*, *šuch* → *šuchotať*, **Zint + -tať** (3 doklady), napr. *hrkú* → *hrkútať*, *chroch* → *chrochtať*, *šuch* → *šuchtať*. Ostatné slovotvorné typy sú periférne.

1.2.1.3 Transflexia

Transflexne utvorených verbálnych jednotiek je v SKMS 437. Z tohto počtu zachytávame 221 desubstantív, 96 deadjektív, 79 deinterjekcionálnych jednotiek, 35 deverbatívnych jednotiek, tri denuerálne jednotky, tri depronominálne, jednu deadverbiálnu a jednu

departikulovú jednotku. Súčet motivačných vzťahov podľa slovných druhov je vyšší (439) s ohľadom na polymotiváciu.

a) Desubstantívne transflexne odvodené verbá

V SKMS sa zachytáva 221 desubstantívnych verb utvorených na základe transflexného slovotvorného postupu. V tabuľke [19] prinášame prehľad slovotvorných typov desubstantívnych transflexných verb.

[19] Prehľad slovotvorných typov desubstantívnych transflexných verb

Štruktúra	Počet	Príklady
Zs + -Gv _{robiť}	188	<i>zbojníč-iť</i>
Zs + -Gv _{chytať}	27	<i>kráč-ať</i>
Zs + -Gv _{česať}	3	<i>brbt-ať</i>
Zs + -Gv _{kričať}	2	<i>kvoč-ať</i>
Zs + -Gv _{vidieť}	1	<i>mysl-iieť</i>
spolu	221	

V skupine desubstantívnych transflexných derivátov zachytávame 4 slovotvorné typy. V nasledujúcej časti podáme bližšiu charakteristiku najproduktívnejších slovotvorných typov desubstantívnych transflexných derivátov (s minimálnym zastúpením 5 jednotiek).

• Zs + -Gv_{robiť}

Najproduktívnejším slovotvorným typom desubstantívnych transflexných derivátov je štruktúra **Zs + -Gv_{robiť}** (188 dokladov). Verbá, ktoré zodpovedajú analyzovanému slovotvornému typu, možno rozdeliť do dvoch kategórií.

Do prvej kategórie patria verbá odvodené od názvov osôb, resp. iných živých bytostí, napr. *baník* → *baníčiť*, *zbojník* → *zbojníčiť*, *bedár* → *bedáriť*, *blázon* → *blázniť*, *brigádnik* → *brigádničiť*, *čert* → *čertiť*, *darebák* → *darebáčiť*, *dievka* → *dievčiť*, *domovník* → *domovníčiť*, *farmár* → *farmáriť*, *furman* → *furmaniť*, *hospodár* → *hospodáriť*, *kupec* → *kupčiť*, *leňoch* → *leňošiť*, *ochotník* → *ochotníčiť*, *otrok* → *otročiť*, *pytliak* → *pytličiť*, *sused* → *susediť*, *žgrolš* → *žgrolšiť*.

Vo väčšine prípadov sa dané verbálne jednotky odvodzujú od slovotvorne motivovaných substantív utvorených prostredníctvom sufixov: **-ár**: *bedáriť*, *hospodáriť*, *farmáriť*, *chatáriť*, *kšeftáriť*; **-ník**: *domovníčiť*, *ochotníčiť*, *zbojníčiť*, *záhradníčiť*; **-ák/-iak**: *pytličiť*, *darebáčiť*, *lajdáčiť*; **-ec**: *kupčiť*; **-ík**: *baníčiť*, *súkromníčiť*, *tajomníčiť*; **-oha**: *mátožiť*; **-oš**: *žgrolšiť*, *leňošiť*.

V skupine týchto jednotiek ide o verbá s klasifikačným významom, ktorými sa pomenúva profesionálne i neprofesionálne zaradenie osoby, resp. jej činnosť na základe jej záujmu či preferencií. Spoločnou slovotvornou parafrázou týchto verb je „byť tým, koho označuje motivujúce substantívum“, resp. „prejavovať sa/správať sa ako ten, koho označuje motivujúce substantívum“. V mnohých prípadoch sa pri daných verbách lexikálny význam odlišuje od slovotvorného významu, porov. *kupčiť* „priekupnícky obchodovať, predávať nečestne“, *otročiť* „drieť (sa) hrdlačiť“ a pod. Zriedkavo metaforicky založený význam „prejavovať sa/správať sa ako ten, koho označuje motivujúce substantívum“ evidujeme pri verbách odvodených od pomenovaní neosôb, napr. *sopka* → *soptiť* slovotvorný význam: „prejavovať sa ako sopka“, lexikálny význam: „búrlivo reagovať“. Pri daných verbách

často vznikajú slovotvorné synonymá, napr. *farmáriť* – *farmárčiť*, *furmaniť* – *furmančiť*. Verba s formantom *-čiť* vznikli na základe analógie s jednotkami ako *zbojníčiť*, *baničiť* a pod., v ktorých sa uplatnila alternácia *k/č* v derivačnej morféme rámci slovotvorného základu.

Do druhej kategórie možno zaradiť verba, ktoré sa odvodzujú od pomenovaní neosôb, konkrétne ide o pomenovania:

- (umeleckých) výtvorov a výsledkov deja, napr. *báseň* → *básniť*, *brázda* → *brázdiť*, *rana* → *raniť* so slovotvornou parafrázou „tvoriť/produkovať to, čo označuje substantívny motivant“;

- nástrojov, napr. *brus* → *brúsiť*, *brzda* → *brzdiť*, *kosa* → *kosiť*, *liek* → *liečiť*, *mydlo* → *mydliť*, *píla* → *píliť*, *trúba* → *trúbiť*, *zvon* → *zvoniť*, pri daných jednotkách možno vymedziť vzťah vzájomnej motivácie, teda *brúsiť*, *brzdiť*, *kosiť*, *liečiť*, *mydliť*, *píliť*, *trúbiť*, *zvoniť* ako „používať to, čo označuje substantívny motivant, ako nástroj“, resp. *brus*, *brzda*, *kosa*, *liek*, *mydlo*, *píla*, *trúba*, *zvon* ako „to, čím sa vykonáva dej označený motivujúcim verbom“;

- látok, napr. *cukor* → *cukriť*, *farba* → *farbiť*, *glej* → *glejiť*, *hnoj* → *hnojiť*, *korenie* → *koreniť*, *sol'* → *solieť*, *škrob* → *škrobiť* so slovotvorným významom „opatriť tým, čo pomenúva substantívny motivant“;

- konkrétnych objektov, napr. *čepiec* – *čepčiť*, *debna* → *debniť*, ide o verba s lokalizačným významom „dať niekam to, čo označuje motivujúce substantívum“ (*čepčiť*), resp. „dať niečo do toho, čo označuje motivujúce substantívum / na to, čo označuje substantívny motivant“ (*debniť*);

- pomenovania zoskupení, útvarov, napr. *hromada* → *hromadiť*, *trieda* → *triediť*, *kopa* → *kopiť*, so slovotvorným významom „ukladať/premiesťovať niečo tak, aby vzniklo to, čo označuje substantívny motivant“;

- abstraktných pomenovaní dejov a stavov, napr. *bieda* → *biediť*, *vďaka* → *vdáčiť*, *rande* → *randiť*, *vražda* → *vraždiť*, *zlosť* → *zlostiť*, ktorým zodpovedajú analytické konštrukcie typu „mať to, čo označuje substantívny motivant“ (*randiť*, *biediť*), „vykonať/uskutočniť to, čo označuje substantívny motivant“ (*vraždiť*), „spôsobovať to, čo označuje substantívny motivant“ (*zlostiť*, *strašiť*);

- zmyslovo vnímateľných javov, napr. *čmud* → *čmudiť*, *dym* → *dymiť*, *chlp* → *chlpiť*, *iskra* → *iskriť*, *pena* → *peniť*, *semeno* → *semeniť*, *slza* → *slziť*, *smrad* → *smradiť*, *vlna* → *vlniť* so slovotvornou parafrázou „tvoriť/produkovať to, čo označuje substantívny motivant“;

- miestnych okolností a lokalít, napr. *hniezdo* → *hniezdiť*, *hranica* → *hraničiť*, *koniec* → *končiť*, *prameň* → *prameniť*, *tábor* → *táboriť*, *ústie* → *ústiť* so slovotvornou parafrázou „mať niekde to, čo označuje substantívny motivant“.

Pri tomto slovotvornom type sa uplatňujú zánikové alternácie *e/0*, *ie/0*, *o/0*, napr. *blázon* → *blázn-iť*, *kupec* → *kupč-iť*, *koniec* → *konč-iť*. Z konsonantických alternácií je pre daný slovotvorný typ typická alternácia korelovaných vokálov *d/d'*, *t/t'*, *n/n'*, *l/l'*, ktorú vyvoláva vokalická gramatická morféma konjugačného typu „robiť“, napr. *čert* → *čert-iť*, *sused* → *sused-iť*, *furman* → *furman-iť*, *mydlo* → *mydl-iť*. Frekventované sú tiež alternácie korelovaných konsonantov *c/č*, napr. *kupec* → *kupč-iť*, a nekorelovaných konsonantov *k/č*, *ch/š*, napr. *baník* → *banič-iť*, *leňoch* → *leňoš-iť*.

- **Zs + -Gv_{chytat'}**

Druhým najproduktívnejším slovotvorným typom desubstantívnych transflexných derivátov je štruktúra **Zs + -Gv_{chytat'}** (27 dokladov). Ide prevažne o verbá, ktoré sa tvoria od pomenovaní neosôb, ide najmä o pohybové a polohové slovesá odvodené od substantív špecifikujúcich dráhu pohybu, napr. *guľa* → *gúľať*, *kotúl'* → *kotúľať*, *krok* → *kráčať* so slovotvorným významom „robiť to, čo označuje substantívny motivant“. Niektoré jednotky možno interpretovať aj ako vzájomne motivované, teda možná je aj deverbatívna interpretácia substantíva, napr. *kráčať* → *krok* „to, keď kráčame, výsledok kráčania“.

Ďalej do tejto skupiny patria verbá zmyslového vnímania odvodené od substantívnych pomenovaní zmyslov, napr. *čuch* → *čuchať*, *ňuch* → *ňuchať* so slovotvorným významom „používať ako nástroj to, čo označuje motivujúce substantívum, resp. verbá označujúce činnosť na základe výsledku deja, napr. *čiará* → *čiarat'*, *valec* → *vaľkať* a i.

V rámci daného slovotvorného typu sa môžu uplatniť základné kvantitatívne vokalicke alternácie, napr. *guľa* → *gúľať*, kvalitatívno-quantitatívne vokalicke alternácie, napr. *krok* → *kráč-at'*, zánikové alternácie *valec* → *vaľk-at'*, resp. alternácie nekorelovaných konsonantov *e/o*, napr. *valec* → *vaľk-at'*.

Ostatné slovotvorné typy sú periférne.

b) Deadjektívne transflexne odvodené verbá

V SKMS sa zachytáva 90 deadjektívnych verb utvorených na základe transflexného slovotvorného postupu. V tabuľke [20] prinášame prehľad slovotvorných typov deadjektívnych transflexných verbálnych jednotiek.

[20] Prehľad slovotvorných typov deadjektívnych transflexných verb

Štruktúra	Počet	Príklady
Zadj + -Gv _{robiť}	61	<i>biel-it'</i>
Zadj + -Gv _{rozumieť}	30	<i>boľav-iet'</i>
Zadj + -Gv _{chytat'}	3	<i>krív-at'</i>
Zadj + -Gv _{chudnúť}	1	<i>trpn-ut'</i>
Zadj + -Gv _{pracovať}	1	<i>hotov-at'</i>
spolu	96	

V skupine deadjektívnych transflexných derivátov zachytávame 5 slovotvorných typov. V nasledujúcej časti podáme bližšiu charakteristiku najproduktívnejších slovotvorných typov deadjektívnych transflexných derivátov (s minimálnym zastúpením 5 jednotiek).

- **Zadj + -Gv_{robiť}**

Najproduktívnejším slovotvorným typom deadjektívnych transflexných derivátov je štruktúra **Zadj + -Gv_{robiť}** (61 dokladov). Ide najčastejšie o akčné modifikačné verbá so slovotvorným významom „robiť takým, ako pomenúva adjektívny motivant“, napr. *biely* → *bieliť*, *celý* → *celiť*, *čierny* → *čieniť*, *čistý* → *čistiť*, *guľatý* → *guľatiť*, *holý* → *holiť*, *istý* → *istiť*, *krátky* → *krátiť*, *krivý* → *kriviť*, *krotký* → *krotiť*, *mierny* → *mierniť*, *mokrý* → *močiť*, *plný* → *plniť*, *riedky* → *riediť*, *suchý* → *sušiť*, *škaredý* → *škarediť*, *tichý* → *tíšiť*, *vlhký* → *vlhčiť*, *zlatý* → *zlátiť* a pod.

Z konsonantických alternácií sú pre daný slovtvorný typ typické alternácie korelovaných vokálov *d/d'*, *t/t'*, *n/ň*, *l/l'*, ktoré vyvoláva vokalická tematická submorféma konjugačného typu „robiť“, napr. *riedky* → *ried-iť*, *čistý* → *čist-iť*, *čierny* → *čiern-iť*, *plný* → *pln-iť*, resp. alternácie nekorelovaných konsonantov *k/č*, *ch/š*, napr. *vlhký* → *vlhč-iť*, *suchý* → *suš-iť*. Pri adjektívach s reziduálnym k-ovým segmentom vyvoláva tematická submorféma trunkáciu tohto morfematického komponentu (porov. *krátky* → *krát-iť*, *krotký* → *krot-iť*, *riedky* → *ried-iť*).

- **Zadj + -Gv_{rozumieť}**

Druhým najproduktívnejším slovtvorným typom je štruktúra **Zadj + -Gv_{rozumieť}** (30 dokladov). Ide zväčša o procesné verbá so slovtvorným významom „stávať sa takým, ako označuje adjektívny motivant“ (*mocnieť*, *celieť*, *bachratieť*, *chrastavieť*), resp. „byť takým, ako označuje adjektívny motivant“ (*chorľavieť*, *lačnieť*, *clivieť*, *boľavieť*, *strmieť*). Ide pritom o verbálne jednotky odvodené zo slovtvorne motivovaných adjektív, ide najmä o typ s formantom *-atý*, napr. *bachratý* → *bachratieť*, *brchatý* → *brchatieť*, *košatý* → *košatieť*, typ s formantom *-avý*, napr. *boľavý* → *boľavieť*, *deravý* → *deravieť*, *gramblavý* → *gramblavieť*, *chrastavý* → *chrastavieť*, ďalej typ s formantom *-ný*, napr. *jasný* → *jasnieť*, *mocný* → *mocnieť*, *silný* → *silnieť*, *smutný* → *smutnieť*, typ s formantom *-ový*, napr. *ružový* → *ružovieť*, resp. od neodvodených adjektív, napr. *lačný* → *lačnieť*, *strmý* → *strmieť*, *celý* → *celieť*.

Verbá v rámci tejto skupiny sú imperfektívami tantum (*lačnieť*, *strmieť*, *chorľavieť*), od niektorých sa tvoria prostredníctvom prefixácie perfektívne deriváty, ktoré podliehajú sekundárnej imperfektivizácii (porov. *jasnieť* → *zjasnieť/zjasnievať*, *mocnieť* → *zmocnieť/zmocnievať*).

Z konsonantických alternácií sú pre daný slovtvorný typ typické alternácie korelovaných vokálov *t/t'*, *n/ň*, *l/l'*, ktoré vyvoláva vokalická tematická submorféma konjugačného typu „rozumieť“, napr. *bachratý* → *bachrat-ieť*, *jasný* → *jasn-ieť*, *mocný* → *mocn-ieť*, *celý* → *cel-ieť*.

c) Deinterjekcionálne transflexne odvodené verbá

V SKMS sa zachytáva 80 deinterjekcionálnych verb utvorených na základe transflexného slovtvorného postupu. V tabuľke [21] prinášame prehľad slovtvorných typov deinterjekcionálnych transflexných verb.

[21] Prehľad slovtvorných typov deinterjekcionálnych transflexných verb

štruktúra	počet	príklady
Zint + -Gv _{chýtať}	53	<i>búch-at'</i>
Zint + -Gv _{kričať}	13	<i>brnč-at'</i>
Zint + -Gv _{česať}	7	<i>hundr-at'</i>
Zint + -Gv _{robiť}	3	<i>prašť-iť</i>
Zint + -Gv _{robiť/chýtať}	3	<i>chvát-at'</i>
spolu	79	

V skupine deinterjekcionálnych transflexných derivátov zachytávame 5 slovotvorných typov. V nasledujúcej časti podáme bližšiu charakteristiku najproduktívnejších slovotvorných typov deinterjekcionálnych transflexných derivátov (s minimálnym zastúpením 5 jednotiek).

- **Zint + -Gv_{chytat'}**

Najproduktívnejším slovotvorným typom v rámci deinterjekcionálnych transflexných derivátov je štruktúra **Zint + -Gv_{chytat'}** (53 dokladov). Ide o slovesá pomenúvajúce činnosti podľa zvukov. Najčastejšie ide o jednotky odvodené z onomatopoických citosloviec, pomenúvajúce vydávanie zvukov neživých objektov, napr. *brink* → *brinkat'*, *buch* → *búchat'*, *ceng* → *cengat'*, *cink* → *cinkat'*, *cvak* → *cvakat'*, *hrk* → *hrkat'*, *plesk* → *plieskat'*, *prask* → *praskat'*, *štrng* → *štrngat'*, *tik* → *tikat'*, *žblnk* → *žblnkat'*, ďalej činnosti vydávania zvukov zvierat, napr. *čvirik* → *čvirikat'*, *gágá* → *gágat'*, *kikiríkí* → *kikiríkat'*, *kotkodák* → *kotkodákat'*, *kuku* → *kukat'*, *kvák* → *kvákat'*, zvukové prejavy osôb, napr. *fik* → *fikat'*, telesné prejavy človeka, napr. *mľask* → *mľaskat'*/*mliaskat'*, *škřík* → *škříkat'*, *žmurk* → *žmurkat'*.

- **Zint + -Gv_{kričať}**

Druhým najproduktívnejším slovotvorným typom je štruktúra **Zint + -Gv_{kričať}** (13 dokladov). Verbá s danou štruktúrou označujú činnosť podľa zvuku, najčastejšie neživých objektov, napr. *brnk* → *brnčať*, *cveng* → *cvendžať*, *crk/cík* → *crčať*, *fik* → *fičať*, *druzg* → *družďať*, *frk* → *frčať*, *hrk* → *hrčať*, *prask/prásk* → *prašťať*, *tresk* → *trešťať*, *vrzg* → *vržďať*, *škrk* → *škrčať*, zriedkavejšie zvuku osôb alebo zvierat, napr. *kvik/kvík* → *kvičať*.

Z konsonantických alternácií sú pre daný slovotvorný typ typické alternácie nekorelovaných konsonantov *k/č*, *g/dž*, napr. *brnk* → *brnč-ať*, *cveng* → *cvendž-ať*, resp. alternácie konsonantických skupín *sk/šť*, *zg/žd'*, napr. *prask/prásk* → *prašť-ať*, *vrzg* → *vržd'-ať*.

- **Zint + -Gv_{česať}**

Deinterjekcionálne transflexne utvorené verbá môžu mať aj štruktúru **Zint + -Gv_{česať}** (sedem dokladov). Ide najmä o verbá označujúce činnosti podľa zvukov neživých objektov *klep* → *klepať*, *čliap* → *čliapať*, resp. činnosti podľa zvukov spôsobovaných ľudskou aktivitou, napr. *klop* → *klopať*, *dup* → *dupať*, *chniap* → *chniapať*.

d) Deverbatívne transflexne odvodené verbá

V SKMS sa zachytáva 60 deverbatívnych verb utvorených na základe transflexného slovotvorného postupu. V tabuľke [22] prinášame prehľad slovotvorných typov deverbatívnych transflexných verb.

[22] Prehľad slovotvorných typov deverbatívnych transflexných verb

štruktúra	počet	príklady
Zv + -Gv _{chytat'}	23	<i>máč-ať</i>
Zv + -Gv _{robiť}	6	<i>búš-iť</i>
Zv + -Gv _{rozumieť}	2	<i>star-ieť sa</i>
Zv + -Gv _{drieť}	1	<i>odr-ieť</i>
Zv + -Gv _{kričať}	1	<i>hvižd'-ať</i>
Zv + -Gv _{česať}	1	<i>cáp-ať</i>
Zv + -Gv _{vidieť}	1	<i>chyb-ieť</i>
spolu	35	

V skupine deverbatívnych transflexných derivátov zachytávame 5 slovotvorných typov. V nasledujúcej časti podávame bližšiu charakteristiku najproduktívnejších slovotvorných typov deverbatívnych transflexných derivátov (s minimálnym zastúpením 5 jednotiek).

- **Zv + -Gv_{chytať}**

Najproduktívnejším slovotvorným typom deverbatívnych transflexných derivátov je štruktúra **Zv + -Gv_{chytať}** (23 dokladov). Ide o často o verbá odvodené zo slovies, ktoré pôvodne patrili do konjugačného typu „robiť“, „žuť“, „vidieť“, napr. *biť* → *bíjať*, *krojiť* → *krájať*, *lapiť* → *lapať*, *močiť* → *máčať*, *piť* → *píjať*, *narobiť* → *narábať*, *šiť* → *šijať*, *vidieť* → *vídať*, resp. „pracovať“, napr. *cestovať* → *cestúvať*, *debatovať* → *debatúvať*, *skupovať* → *skupúvať*, *listovať* → *listúvať*, *maľovať* → *maľúvať*, *obedovať* → *obedúvať*, *pestovať* → *pestúvať*. Zo sémantického hľadiska ide o opakovacie slovesá (frekventatíva).

Menšiu skupinu predstavujú verbá odvodené od motivujúcich verb prináležiacich do konjugačného typu „rozumieť“, napr. *visieť* → *vešať* s významom „spôsobiť, že niekto vykonáva činnosť označenú verbálnym motivantom“. Ide o slovotvorne utvorené prípady deverbatívnych kauzatív.

Pri slovesách odvodených od vzoru „pracovať“ sa systematicky realizuje kvalitatívna alternácia *o/ú*. Pri tomto slovotvornom type sa tiež uplatňuje základná kvantitatívna vokálna alternácia *i/í*, napr. *biť* → *bíj-ať*, resp. kvantitatívno-kvalitatívne alternácie *o/á*, napr. *močiť* → *máč-ať*.

- **Zv + -Gv_{robiť}**

Druhý najproduktívnejší slovotvorný typ reprezentuje štruktúra **Zv + -Gv_{robiť}** (6 dokladov). V prípade danej štruktúry ide o jednotky odvodené od slovies prináležiacich pôvodne do konjugačného typu „chytať“, napr. *búchať* → *búšiť*, *zrúcať* → *zrútiť*. Menšiu skupinu predstavujú verbá odvodené od motivujúcich verb prináležiacich do konjugačného typu „rozumieť“, napr. *trpieť* → *trápiť* s významom „spôsobiť, že niekto vykonáva činnosť označenú verbálnym motivantom“. Ide o slovotvorne utvorené prípady deverbatívnych kauzatív.

1.2.1.4 Reflexivizácia

Reflexivita sa v *Mluvnici češtiny* (1986, s. 424) definuje ako primárne syntaktický jav, keď sa akuzatívom alebo datívom zámena odkazuje na referenčne totožný podmet. Pokiaľ ide o tranzitívnosť, tá je pri uplatnení zvrátného zámena v objektivej pozícii oslabená vzhľadom na to, že udalosť zahŕňa len jedného, nie dvoch odlišných účastníkov. Stratou pôvodných funkcií prechádza reflexivita z oblasti syntaxe do oblasti slovotvorby, keď sa pôvodné zámeno prehodnocuje na derivačnú morfému (1986, s. 425). Funkciu morfémy se chápe P. Karlík (1999, s. 47) ako intranzitivizačnú funkciu, ktorá absorbuje pozíciu akuzatívu, ale dedí jeho pádovú formu.

Pri vymedzení reflexivizácie ako slovotvorného postupu je teda dôležité odlíšiť prípady syntaktického statusu reflexívnej klitiky (ako jednotky s pronomínálnou platnosťou), ktorá spolu so slovesom tvorí syntagmatickú konštrukciu, prípady slovotvornej reflexivizácie (pri ktorej má reflexívna klitika status samostatnej derivačnej morfémy) a prípady tzv. reflexív tantum, verbálnych jednotiek s obligatórne reflexívnou formou (pri ktorých je reflexívna klitika inherentnou súčasťou jednotiek a má status prázdnej lexikálnej morfémy). Zatiaľ čo status reflexív tantum nepredstavuje pri analýze výraznejší problém, odlišovanie syntak-

tickej a slovotvornej reflexivizácie je problematické a v rôznych teoretických prácach nájdeme odlišné spôsoby ich hodnotenia.

Morfológia slovenského jazyka (1966) pri komponente *sa* postuluje homonymiu zámena (*X sa umýva*), lexikálnej morfémy (prázdnej pri reflexívach tantum *X sa bojí*, derivačnej pri reflexívach s nezvratným náprotivkom) a gramatickej morfémy (*X sa stavia*; *ide sa*). Podobný prístup nachádzame aj v práci M. Sokolovej (1995). E. Pauliny (1981, s. 154) považuje tvar *sa* za zvrtné zámeno, a to na základe možnosti použitia jeho prízvuchnej podoby – podoby *seba/sám seba*. Toto zámeno však nemá plný význam akuzatívu a je použité v špecifickej funkcii. V jeho koncepcii v prípade spojenia *umývať sa* ide o sloveso a nie o syntagmu. Funkciou zvrtného zámena je vyradiť intenciu na agens nezvratného slovesa, pričom subjektom sa stáva objekt zasiahnutý dejom. Takýto subjekt vykonáva činnosť sám na sebe a intencia tohto typu sloves *sa* zhoduje s intenciou sloves typu *ísť*. Podobne sa v *Mluvnici češtiny* (1986, s. 175) naznačuje problematickosť chápania spojenia *mýt se* ako syntagmy a uvádza sa jeden zo závažných argumentov v prospech ponímania tohto výrazu ako jednej lexikálnej jednotky. Ide o test s kopredikátom (tzv. Havránekov test), ktorý nepotvrdzuje platnosť tvaru *se* ako zvrtného zámena v akuzatíve. Je možné povedať *myl jsem tě celého*, ale nie *myl jsem se celého*, len *myl jsem se celý*. Podobný argument prináša aj E. Geniušienė (1987) v súvislosti s možnosťou rozvíť reflexívny komponent emfatickým výrazom *sám*. V slovenčine je pri krátkom tvare reflexívnej klitiky možné zdôrazniť pomocou tohto emfatického výrazu len subjekt, čo sa signalizuje prostredníctvom kategórie zhody (*umýva sa sama*, *umýva sa samu), pri dlhom, prízvuchnom tvare možno emfatickým výrazom zdôrazniť subjekt aj objekt (*umýva samu seba*, *holí sám seba*).

Medzi základné indikátory syntaktickej reflexivity podľa R. Wagnera (2011) patria:

(i) komutabilita reflexívneho komponentu: v prípade syntaktickej reflexivity možno reflexívnu klitiku nahradiť dlhým tvarom zámena, resp. iným substantívnym výrazom, porov. *videl sa v zrkadle* – *videl seba v zrkadle*, *videl ženu v zrkadle*;

(ii) identita lexikálneho významu: ak sa zo sémantickej štruktúry verba stratia niektoré významové komponenty alebo ak do sémantickej štruktúry verba pribudnú nejaké významové komponenty, nejde o syntaktickú reflexivizáciu, porov. *videl sa v zrkadle* – *videl ženu v zrkadle* (v oboch konštrukciách ide o identický význam „zrakom vnímať“), pri interpretácii zmeny významu berieme do úvahy aj prehodnotenie sémantickej štruktúry verba na úrovni klasifikačných komponentov, porov. akčnosť verba *zabiť* „pripraviť niekoho o život“ a procesnosť verba *zabiť sa* „neúmyselne prísť o život“;

(iii) zachovanie valenčnej štruktúry, porov. subjektovo-objektový valenčný typ verba *vidieť* vo vetných štruktúrach *videl sa v zrkadle* – *videl ženu v zrkadle*, v prípade analytickej lexémy *zabiť sa* dochádza k redukcii valencie, a to elimináciou pravovalenčného doplnenia, na základe čoho verbum mení svoju príslušnosť k valenčnému typu, keďže subjektovo-objektový typ verba *zabiť sa* mení na subjektovo-bezobjektový typ verba *zabiť sa*;

(iv) identita argumentovej štruktúry, v prípade syntaktickej reflexivizácie ostáva argumentová štruktúra verba nezmenená, napr. v prípade verba *vidieť* v štruktúrach *videl sa v zrkadle* – *videl ženu v zrkadle* má v oboch vetách ľavointenčný participant sémantickú rolu agensa perceptora a pravointenčný participant sémantickú rolu perceptu, v prípade analytickej lexémy s reflexívnou derivačnou morférou *zabiť sa* vystupuje ľavointenčný participant v sémantickej role procesuála, zatiaľ čo jeho motivant má vo svojej argumentovej štruktúre sémantickú rolu agensa;

(v) identická sémantická špecifikácia participantov: v prípade konštrukcií *videl sa v zrkadle* – *videl seba v zrkadle* je ľavointenčná pozícia obsadená v oboch prípadoch participantom so sémantickým príznakom +anim, v prípade slovotvornej reflexivizácie je zmena v sémantickej špecifikácii participantov možná, porov. *chlapec rozbil okno*, *vietor rozbil okno* (ľavointenčnú pozíciu obsahuje participant s príznakmi +anim, resp. +ele) – *okno sa rozbilo* (ľavointenčnú pozíciu obsahuje participant s príznakmi –anim);

(vi) lexikálna nezlučiteľnosť participantov: podľa viacerých autorov niektoré slovesá implikujú vo svojej sémantickej štruktúre sémantické komponenty, ktoré bránia referenčnej identite participantov pomenúvanej situácie, napr. podľa J. Kunzeho (1997, s. 121) pri slovesách dávania musí byť participant, ktorý je zdrojom dávaného objektu, nutne odlišný od participanta, ktorý tento objekt prijíma, v slovenčine však korpusové doklady tento predpoklad nepotvrdzujú, porov. vetnú štruktúru *Dal si pekný darček k dnešným 27. narodeninám.*, ktorú možno hodnotiť ako prípad syntaktickej reflexivizácie. Podľa R. Wagnera (2011, s. 255) syntaktická reflexivizácia nie je možná len v prípade niekoľkých slovies s extrovertným významom, napr. *sledovať* „ísť, pohybovať sa za niekým alebo za niečím“. Významový komponent „za niekým alebo niečím“ vylučuje možnosť referenčnej totožnosti participantov v syntaktických pozíciách podmetu a predmetu. Pokiaľ ide o verbá typu *presvedčiť* – *presvedčiť sa*, J. Panevová (2008, s. 159) ich hodnotí ako prípady reflexivizácie syntaktického typu. Podľa R. Wagnera (2011) však dochádza pri týchto verbách k zmene významu, porov. *presvedčiť* „rozumovými dôvodmi priviesť k istému názoru“ – *presvedčiť sa* „na základe vlastnej skúsenosti nadobudnúť istotu o niečom“ (nereflexívne verbum predpokladá získanie istého názoru, reflexívne verbum zasa potvrdenie názoru, ktorým subjekt disponoval už pred dejom), a preto ich nemožno hodnotiť ako prípady syntaktickej reflexivizácie.

Deverbatívnych verb tvorených čistou reflexivizáciou je v našom súbore celkovo 2 266. Do tohto počtu započítavame 375 reflexívnych motivátov, ktoré sa v SKMS zachytávajú pri nemotivovaných verbách (napr. *baviť (sa)*, teda *baviť* → *baviť sa*) a 1 891 reflexívnych motivátov odvodených od slovotvorne motivovaných verb, napr. *odreagovať (sa)*, teda *odreagovať* → *odreagovať sa*.

V SKMS zachytávame 185 inherentne reflexívnych verb (reflexív tantum). Ide najmä o verbá vyjadrujúce:

- emocionálne stavy a procesy, napr. *báť sa*, *bridieť sa*, *cnieť sa*, *durdiť sa*, *hanbiť sa*, *kochať sa*, *krenkovať sa*, *mosúriť sa*, *ostýchať sa*, *rehniť sa*, *rehotáť sa*, *smiať sa*;
- axiologické prejavy, napr. *páčiť sa*, *štítiť sa*;
- existenčné procesy rodenia a zanikania, fyziologické aktivity párenia, napr. *bahniť sa*, *liahnuť sa*, *lieniť sa*, *neresiť sa*, *páriť sa*;
- kognitívne činnosti, napr. *bifľovať sa*, *zaoberať sa*, *čudovať sa*, *diviť sa*, *hrúžiť sa*;
- časové relácie, dianie v čase, napr. *bieždiť sa*, *diať sa*, *stať sa*;
- pohybové aktivity, napr. *batoliť sa*, *ocitnúť sa*, *drgáňať sa*, *drgáľať sa*, *hemžiť sa*, *hýriť sa*, *hrčiť sa*, *chvieť sa*, *kopícať sa*, *lengáť sa*, *vykotiť sa*, *mechriť sa*, *obšmietáť sa*, *plantáť sa*, *plaziť sa*, *príplichť sa*, *ponevierať sa*, *šinúť sa*, *štverať sa*, *tackať sa*, *tmoliť sa*;
- modifikačné procesy, napr. *scvrknúť sa*, *dmúť sa*, *nachmeliť sa*, *rozkokošiť sa*, *zotaviť sa*;
- zaujatie činnosťou, napr. *paprať sa*, *pechoriť sa*, *prpláť sa*, *pláčkať sa*, *plahočiť sa*;
- aktivity sociálnej interakcie, napr. *harkať sa*, *hašteriť sa*, *klbčiť sa*, *ruť sa*, *starať sa*;

• komunikačné aktivity, napr. *zajakať sa, modliť sa, oboriť sa, osopiť sa, rúhať sa, škriepiť sa, vadiť sa*;

• vonkajšie prejavy, napr. *jagať sa, ligotať sa, skvieť sa, trblietať sa*;

• statické relácie podobnosti a odlišnosti, napr. *podobáť sa, ponášať sa*.

Reflexív tantum s prázdnu reflexívnou morféomou *si* je v slovenčine menej, napr. *všimnúť si, stať si, predsavziať si, kluknúť si*, zriedkavo *sa* pri verbe realizuje komponent *sa* aj *si* bez zmeny významu verba, napr. *sťažovať sa/si*.

Analýzu sémantických tried verb odvodených prostredníctvom derivačných reflexívnych morféom *sa, si* od nereflexívnych náprotivkov prinášame v kapitole 1.3.2.5.

1.2.1.5 Konfixácia

a) Prefixálno-transflexné deriváty

V SKMS zachytávame 748 prefixálno-transflexných jednotiek, z toho 412 deadjektívnych jednotiek, 176 desubstantív, 138 deverbatív, osem deinterjekcionálnych jednotiek, šesť denumerálií, tri depronomináliá, jedno deadverbium plus štyri polymotivačné deadjektívno-desubstantívne lexémy.

aa) Deadjektíva

V SKMS sa zachytáva 416 deadjektívnych verb utvorených na základe prefixálno-transflexného slovotvorného postupu. V tabuľke [23] prinášame prehľad slovotvorných typov deadjektívnych prefixálno-transflexných derivátov (do celkového súčtu zatrávame aj štyri prípady polymotivácie, pri ktorých okrem adjektíva vystupuje ako motivant jednotka iného slovnodruhového zaradenia, resp. pri ktorých sa uplatňuje aj iný slovotvorný postup).

[23] Prehľad slovotvorných typov deadjektívnych prefixálno-transflexných verb

Štruktúra	Počet	Príklady
s-/z-/zo- + Zadj + -Gv _{robiť}	127	<i>z-draž-iť</i>
s-/z-/zo- + Zadj + -Gv _{rozumieť}	111	<i>s-tučn-iieť</i>
o-/ob-/obo- + Zadj + -Gv _{rozumieť}	39	<i>o-červen-iieť</i>
o-/ob-/obo- + Zadj + -Gv _{robiť}	34	<i>o-bohat-iť</i>
u- + Zadj + -Gv _{robiť}	21	<i>u-vol'n-iť</i>
po- + Zadj + -Gv _{robiť}	10	<i>po-smel-iť</i>
za- + Zadj + -Gv _{robiť}	10	<i>za-okrúhl-iť</i>
od- + Zadj + -Gv _{robiť}	8	<i>od-hlučn-iť</i>
pre- + Zadj + -Gv _{robiť}	8	<i>pre-derav-iť</i>
roz- + Zadj + -Gv _{robiť}	8	<i>roz-hojn-iť</i>
vy- + Zadj + -Gv _{robiť}	8	<i>vy-svetl-iť</i>
na- + Zadj + -Gv _{robiť}	5	<i>na-červen-iť</i>
za- + Zadj + -Gv _{rozumieť}	5	<i>za-chrastav-iieť</i>
vy- + Zadj + -Gv _{chudnúť}	3	<i>vy-chladn-úť</i>
vy- + Zadj + -Gv _{rozumieť}	3	<i>vy-triezv-iieť</i>
po- + Zadj + -Gv _{rozumieť}	3	<i>po-bel-iieť</i>
nad- + Zadj + -Gv _{robiť}	2	<i>nad-lahč-iť</i>
pri- + Zadj + -Gv _{robiť}	2	<i>pri-pevn-iť</i>
na- + Zadj + -Gv _{chudnúť}	1	<i>na-chladn-úť</i>

o-/ob-/obo- + Zadj + -Gv _{chytat'}	1	ob-ťažk-ať
o-/ob-/obo- + Zadj + -Gv _{chudnúť}	1	o-chladn-úť
pod- + Zadj + Gv _{robiť}	1	pod-výš-iť
roz- + Zadj + -Gv _{rozumieť}	1	roz-bujn-iť
s-/z-/zo- + Zadj + -Gv _{pracovať}	1	z-disciplinov-ať
s-/z-/zo- + Zadj + -Gv _{chudnúť}	1	s-trpn-uť
vz- + Zadj + -Gv _{robiť}	1	vz-priam-iť
za- + Zadj + -Gv _{chytat'}	1	za-star-ať
spolu	416	

V skupine deadjektívnych prefixálno-transflexných verb zaznamenávame 27 slovotvorných typov. 251 jednotiek predstavuje akčné verbá odvodené prostredníctvom súboru gramatických morférov konjugačného typu „robiť“, pri 159 jednotkách ide o procesné verbá odvodené prostredníctvom súboru gramatických morférov konjugačného typu „rozumieť“. Ostatné konjugačné typy sa pri deadjektívnych prefixálno-transflexných verbách uplatňujú zriedkavejšie. V nasledujúcej časti podáme bližšiu charakteristiku najproduktívnejších slovotvorných typov deadjektívnych prefixálno-transflexných derivátov (s minimálnym zastúpením 5 jednotiek). Je potrebné upozorniť, že pri vymedzení prefixálno-transflexných deadjektívnych verb zohľadňujeme aj smer vidotvorby, pri ktorom predpokladáme deprefixáciu perfektívneho motivanta, ako na to upozornila M. Sokolová (2013). Na jednej strane existujú prefixálno-transflexné perfektíva tantum (napr. *onemocnieť*/**nemocnieť*, *oškaredieť*/**škaredieť*, *zanemieť*/**nemieť*), na druhej strane možno vymedziť aspektové korelácie prefixálno-transflexných deadjektív a ich vidových náprotivkov utvorených de- prefixálne v súlade so slovotvornou parafrázou „stať sa/stávať sa takým, ako označuje adjektívny motivant“, napr. *belasý* → *zbelasieť* {*belasieť*}, *bledý* → *zblednúť* {*blednúť*}, *čierny* → *sčernieť* {*černieť*}, *drahý* → *zdražieť* {*dražieť*}, *hluchý* → *ohluchnúť* {*hluchnúť*}, *chudý* → *schudnúť* {*chudnúť*}, *krivý* → *okrivieť* {*krivieť*} a pod. Ako potvrdila svojimi výskumami M. Sokolová (2013, s. 140), vyšší výskyt nedokonavej formy pri vidových dvojiciach je zriedkavý, čo potvrdzuje primárnosť perfektívnej formy. Opačný smer vidotvorby pri tomto type deadjektív podporujú aj diachrónne výskumy (porov. Šlosar, 1981).

- **s-/z-/zo- + Zadj + -Gv_{robiť}**

V skupine deadjektívnych prefixálno-transflexných derivátov je najproduktívnejším slovotvorným typom štruktúra **s-/z-/zo- + Zadj + -Gv_{robiť}** (127 dokladov). V daných prípadoch ide o akčné verbá so slovotvorným významom „urobiť takým, ako označuje adjektívny motivant“, napr. *zbožštiť*, *zludštiť*, *zdražiť*, *sfunkčniť*, *zhmotniť*, *zvýhodniť*, *zhutniť*, *spříjemniť*, *zjemniť*, *skultúrniť*, *zlacniť*, *znervózniť*, *spestriť*, *spochybniť*, *spresniť*, *zúrodniť*, *zušľachtíť*. V úlohe adjektívnych motivantov v danom type vystupujú predovšetkým slovo tvorne motivované adjektíva, ide najmä o typ s formantom *-ský* (*božský* → *zbožštiť*, *ploský* → *sploštiť*), *-ný* (*civilný* → *scivilniť*, *družstevný* → *združstevniť*, *kultúrny* → *skultúrniť*), *-alý* (*dokonalý* → *zdokonalíť*), zriedkavejšie plní úlohu adjektívneho motivanta slovo tvorne nemotivované adjektívum (*bystrý* → *zbystriť*, *drsný* → *zdrsníť*). V niektorých prípadoch sa verbá odvodzujú od negovanej podoby adjektíva, napr. *necitlivý* → *znecitliviť*, *nečistý* → *znečistiť*, *nehybný* → *znehybniť*, *neistý* → *zneistiť*, resp. z tvaru komparatívu, napr. *lepší* → *zlepšiť*, *horší* → *zhoršiť*.

Gramatická morféma konjugačného typu „robiť“ vyvoláva alternácie morfémy realizujúcich sa vo finálnej pozícii slovotvorného základu (v prípade odvodených adjektív ide o alternácie derivačných morfémy, pri neodvodených adjektívach ide o alternácie finálových segmentov koreňových morfémy), a to základné alternácie korelovaných konsonantov, napr. *n/ň* (*drsný* → *z-drsn-iť*), *l/l'* (*rýchly* → *z-rýchl-iť*), *t/t'* (*tekutý* → *s-tekut-iť*), alternácie velár s nevelármi, napr. *k/č* (*tenký* → *s-tenč-iť*), *h/ž* (*tuhý* → *s-tuž-iť*), resp. alternácie konsonantických skupín, napr. *sk/šť* (*božský* → *z-božšt-iť*), *ck/čť* (*vedecký* → *z-vedečť-iť*). Vo viacerých prípadoch sa uplatňujú aj trunkácie derivačných morfémy, napr. *ušľachtilý* → *z-ušľacht-iť*, *ťažký* → *s-ťaž-iť*.

- **s-/z-/zo- + Zadj + -Gv_{rozumieť}**

Do slovotvorného typu **s-/z-/zo- + Zadj + Gv_{rozumieť}** patrí 111 jednotiek. Ide predovšetkým o procesné verbá so slovotvorným významom „stať sa takým, ako označuje adjektívny motivant“, napr. *scukornatieť*, *schudobnieť*, *schúlostivieť*, *skostnatieť*, *skučeravieť*, *spanštieť*, *spevnieť*, *splesnivieť*, *spopulárnieť*, *spružnieť*, *stmavieť*, *stučnieť*. V úlohe adjektívnych motivantov pri danom type vystupujú prevažne slovotvorne motivované adjektíva, predovšetkým typ s formantom *-ný* (*pozorný* → *spozornieť*, *pohodlný* → *spohodlnieť*, *besný* → *zbesnieť*), *-n:atý* (*kostnatý* → *skostnatieť*, *plstnatý* → *splstnatieť*), *-ivý* (*trúchnivý* → *strúchnivieť*, *prašivý* → *sprašivieť*), *-avý* (*popolavý* → *spopolavieť*, *krvavý* → *skrvavieť*), *-ivý* (*chúlostivý* → *schúlostivieť*, *práchnivý* → *spráchnivieť*), *-ský* (*panský* → *spanštieť*), *-ový* (*ľadový* → *zľadovieť*, *ružový* → *zružovieť*), zriedkavejšie rolu slovotvorného motivanta plní neodvodené adjektívum (*príkry* → *spríkrieť*, *pochabý* → *spochabieť*, *belasý* → *zbelasieť*). V niektorých prípadoch sa verbálne jednotky tvoria od negovaných tvarov adjektív, napr. *necitlivý* → *znecitlivieť*.

Gramatická morféma konjugačného typu „rozumieť“ vyvoláva alternácie morfémy realizujúcich sa vo finálnej pozícii slovotvorného základu (v prípade odvodených adjektív ide o alternácie derivačných morfémy, pri neodvodených adjektívach ide o alternácie finálových segmentov koreňových morfémy), a to základné alternácie korelovaných konsonantov, napr. *n/ň* (*besný* → *z-besn-ieť*), *l/l'* (*teplý* → *s-tepl-ieť*), *t/t'* (*hrnatý* → *z-hrnat-ieť*), alternácie velár s nevelármi, napr. *k/č* (*ľahký* → *z-ľahč-ieť*), *h/ž* (*drahý* → *z-draž-ieť*), resp. alternácie konsonantických skupín, napr. *sk/šť* (*panský* → *s-panšt-ieť*). Na rozdiel od typu **s-/z-/zo- + Zadj + -Gv_{robiť}** sa v danej skupine adjektív trunkácie neuplatňujú.

- **o-/ob-/obo- + Zadj + -Gv_{rozumieť}**

Ďalším produktívnym slovotvorným typom je štruktúra **o-/ob-/obo- + Zadj + -Gv_{rozumieť}** (39 dokladov). V danej skupine ide o procesné verbá so slovotvorným významom „stať sa takým, ako označuje adjektívny motivant“. V úlohe motivujúcich adjektív pri danom slovotvornom type vystupujú prevažne slovotvorne motivované adjektíva, predovšetkým typ s formantom *-ný* (*špatný* → *ošpatnieť*), *-atý* (*hrbatý* → *ohrbatieť*, *chlpatý* → *ochlpatieť*), *-avý* (*karpavý* → *okarpavieť*, *tmavý* → *otmavieť*), *-ivý* (*lenivý* → *olenivieť*, *plešivý* → *oplešivieť*), *-ový* (*fialový* → *ofialovieť*), pomerne často rolu slovotvorného motivanta plní neodvodené adjektívum (*belasý* → *obelasieť*, *bodry* → *obodrieť*, *čerstvý* → *očerstvieť*). V niektorých prípadoch sa verbálne jednotky tvoria od negovaných tvarov adjektív, napr. *nezdravý* → *onezdravieť*. Vo viacerých prípadoch majú verbá z daného slovotvorného typu

slovotvorné synonymá tvorené prefixom *s-/z-/zo-*, napr. *ozelenieť/zozelenieť, ošediviť/zošediviť, okľavieť/sklavieť, ofialoviť/sfialoviť, ochlpatieť/schlpatieť*.

Tematická submorféma konjugačného typu „rozumieť“ vyvoláva alternácie morfémy realizujúcich sa vo finálnej pozícii slovotvorného základu (v prípade odvodených adjektív ide o alternácie derivačných morfémy, pri neodvodených adjektívach ide o alternácie finálových segmentov koreňových morfémy), a to základné alternácie korelovaných konsonantov, napr. *n/ň (špatný → o-špatn-ieť), l/l' (biely → o-bel-ieť), t/t' (hrbatý → o-hrbat-ieť), d/d' (škaredý → o-škared-ieť)*.

- **o-/ob-/obo- + Zadj + -Gv_{robiť}**

Produktívnym slovotvorným typom je aj štruktúra **o-/ob-/obo- + Zadj + Gv_{robiť}** (34 jednotiek). V daných prípadoch ide o akčné verbá so slovotvorným významom „urobiť takým, ako označuje adjektívny motivant“. V úlohe adjektívnych motivantov v danom type vystupujú predovšetkým slovotvorne motivované adjektíva, ide najmä o typ s formantom *-atý* (*bohatý → obohatiť*), *-ný/-ev:ný* (*duševný → oduševniť, plodný → oplodniť, samostatný → osamostatniť*), *-lý* (*svetlý → osvetliť*), často plní úlohu adjektívneho motivanta slovotvorne nemotivované adjektívum (*hlúpy → ohlúpiť, chromý → ochromiť, mladý → omladiť, nahý → obnažiť, nový → obnoviť*). V niektorých prípadoch možno adjektíva v rámci daného slovotvorného typu interpretovať aj ako desubstantíva (*oduševniť, osvetliť*). Prefix *o-/ob-/obo-* si pri daných verbálnych jednotkách v niektorých prípadoch zachováva význam smerovania deja okolo objektu, preto sa tieto verbá spájajú s doplneniami, ktoré zo sémantického hľadiska pomenúvajú trojrozmerné objekty, napr. *opevniť hrad, priesmyk, ale spevniť cestu, brehy*. Vo viacerých prípadoch verbálne deriváty v rámci tohto slovotvorného typu preferenčne pomenúvajú procesy súvisiace s človekom a jeho telesnou sférou, napr. *jablko sčervenelo/*očervenelo – žena očervenela/*sčervenela, beh ju oslabil/*zoslabil – zoslabil plameň/*oslabil plameň*.

Tematická submorféma konjugačného typu „robiť“ vyvoláva alternácie morfémy realizujúcich sa vo finálnej pozícii slovotvorného základu (v prípade odvodených adjektív ide o alternácie derivačných morfémy, pri neodvodených adjektívach ide o alternácie finálových segmentov koreňových morfémy), a to základné alternácie korelovaných konsonantov, napr. *n/ň (duševný → o-duševn-ieť), l/l' (svetlý → o-svetl-ieť), t/t' (bohatý → o-bohat-ieť), d/d' (mladý → o-mlad-ieť)*.

- **u- + Zadj + -Gv_{robiť}**

Produktívnym slovotvorným typom je aj štruktúra **u- + Zadj + -Gv_{robiť}** (21 dokladov). V prípade danej štruktúry ide o verbálne jednotky, ktoré sa odvodzujú iba prostredníctvom gramatickej morfémy konjugačného typu „robiť“, zo sémantického hľadiska ide teda o akčné verbá so slovotvorným významom „urobiť takým, ako pomenúva adjektívny motivant“, napr. *dobry → udobriť, jasný → ujasniť, možný → umožniť, mŕtvy → umŕtviť, pevný → upevniť, rýchly → urýchliť, verejný → uverejniť, tuhý → utužiť, zdravý → uzdraviť*. Pre verbá s danou slovotvornou štruktúrou sú charakteristické metaforické posuny významov, napr. *ujasniť* („udaním okolností urobiť pochopiteľným“, ale *zjasniť* „urobiť jasným, jasnejším“), *umŕtviť* („urobiť necitlivým“), *upevniť* (*upevniť mier*, ale *spevniť cestu*), *utužiť* (*utužiť priateľstvo*, ale *stužiť účes*) a pod.

Gramatická morféma konjugačného typu „robiť“ vyvoláva alternácie morfémy realizujúcich sa vo finálnej pozícii slovotvorného základu (v prípade odvodených adjektív ide o alternácie derivačných morfémy, pri neodvodených adjektívach ide o alternácie finálových segmentov koreňových morfémy), a to základné alternácie korelovaných konsonantov, napr. *n/ň* (*verejný* → *u-verejn-it'*), *l/l'* (*stály* → *u-stál-it'*), resp. alternácie velár s nevelármi *h/ž*, *k/č* (*tuhý* → *u-tuž-it'*, *ľahký* → *u-ľahč-it'*).

- **po- + Zadj + -Gv_{robiť}**

V rámci typu **po- + Zadj + -Gv_{robiť}** (10 dokladov) ide najmä o akčné slovesá odvodené pomocou gramatickej morfémy konjugačného typu „robiť“, napr. *ľudský* → *poľudštiť*, *ľahký* → *poľahčiť*, *panský* → *popanštiť*, *smelý* → *posmeliť*, *tupý* → *potupiť*. V úlohe adjektívnych motivantov v danom type vystupujú predovšetkým slovotvorne motivované adjektíva, ide najmä o typ s formantom *-ský* (*ľudský* → *poľudštiť*, *panský* → *popanštiť*), často plní úlohu adjektívneho motivanta slovotvorne nemotivované adjektívum (*tupý* → *potupiť*, *smelý* → *posmeliť*). V rámci daného slovotvorného typu sa realizujú alternácie korelovaných konsonantov, napr. *n/ň* (*silný* → *po-siln-it'*), *l/l'* (*smelý* → *po-smel-it'*), alternácie konsonantických skupín *sk/šť* (*ľudský* → *po-ľudšt-it'*), resp. alternácie velár s nevelármi *k/č* (*ľahký* → *po-ľahč-it'*).

- **za- + Zadj + -Gv_{robiť}**

Ako menej produktívny hodnotíme slovotvorný typ **za- + Zadj + -Gv_{robiť}** (10 dokladov), v rámci ktorého vymedzujeme akčné verbá, napr. *okrúhly* → *zaokrúhliť*, *oblý* → *zaobliť*, *špicatý* → *zašpicatiť*, *teplý* → *zatepliť*. V úlohe adjektívnych motivantov v danom type vystupujú predovšetkým slovotvorne motivované adjektíva, ide najmä o typ s formantom *-avý/-ivavý* (*spoplavý* → *zasoplaviť*, *všivavý* → *zavšivaviť*), resp. *-atý* (*špicatý* → *zašpicatiť*). Tematická submorféma konjugačného typu „robiť“ vyvoláva alternácie morfémy realizujúcich sa vo finálnej pozícii slovotvorného základu (v prípade odvodených adjektív ide o alternácie derivačných morfémy, pri neodvodených adjektívach ide o alternácie finálových segmentov koreňových morfémy), a to základné alternácie korelovaných konsonantov, napr. *t/t'* (*špicatý* → *za-špicat-it'*), *n/ň* (*červený* → *za-červen-it'*), *l/l'* (*oblý* → *za-obl-it'*).

- **pre- + Zadj + Gv_{robiť}**

Málo produktívnym typom je štruktúra **pre- + Zadj + Gv_{robiť}** (8 dokladov). Ide o akčné verbá so slovotvorným významom „urobiť takým, ako označuje adjektívny motivant“, napr. *deravý* → *prederať*, *dlhý* → *predĺžiť*, *drahý* → *predražiť*, *hlboký* → *prehĺbiť*, *hluchý* → *prehlušiť*, *svetlý* → *presvetliť*. Pri daných verbách si prefix *pre-* zachováva často význam smerovania deja cez objekt (*prederať*, *presvetliť*), význam prekročenia miery danej významom základového adjektíva (*prehĺbiť*, *prehlušiť*, *prevýšiť*), resp. význam vysokej miery (*predražiť*). Tematická submorféma konjugačného typu „robiť“ vyvoláva alternácie morfémy realizujúcich sa vo finálnej pozícii slovotvorného základu (v prípade odvodených adjektív ide o alternácie derivačných morfémy, pri neodvodených adjektívach ide o alternácie finálových segmentov koreňových morfémy), a to základné alternácie korelovaných konsonantov, napr. *n/ň* (*vzdušný* → *pre-vzdušn-it'*), *l/l'* (*teplý* → *pre-tepl-it'*), resp. alternácie velár s nevelármi *ch/š* (*hluchý* → *pre-hluš-it'*), *h/ž* (*drahý* → *pre-draž-it'*).

- **roz- + Zadj + Gv_{robiť}**

Málo produktívnym typom je štruktúra **roz- + Zadj + Gv_{robiť}** (8 dokladov). Ide o akčné verbá so slovotvorným významom „urobiť takým, ako označuje adjektívny motivant“, napr. *divoký* → *rozdivočiť*, *horúci* → *rozhorúčiť*, *košatý* → *rozkošatiť*, *nežný* → *roznežniť*. Pri daných verbách si prefix *roz-* zachováva inchoatívno-intenzitný význam. Gramatická morféma konjugačného typu „robiť“ vyvoláva alternácie morfémy realizujúcich sa vo finálnej pozícii slovotvorného základu (v prípade odvodených adjektív ide o alternácie derivačných morfémy, pri neodvodených adjektívach ide o alternácie finálových segmentov koreňových morfémy), a to základné alternácie korelovaných konsonantov, napr. *n/ň* (*nežný* → *roz-nežn-iť*), *l/l'* (*veselý* → *roz-vesel-iť*), *t/t'* (*košatý* → *rozkošatiť*), resp. alternácie velár s nevelármi *k/č* (*divoký* → *roz-divoč-iť*).

- **vy- + Zadj + -Gv_{robiť}**

Málo produktívny slovotvorný typ reprezentuje štruktúra **vy- + Zadj + -Gv_{robiť}** (8 dokladov). V úlohe adjektívnych motivantov v danom type vystupujú slovotvorne motivované adjektíva, ide najmä o typ s formantom *-ný* (*jasný* → *vyjasniť*), v niektorých prípadoch plní úlohu adjektívneho motivanta slovotvorne nemotivované adjektívum (*tvrdý* → *vytvrdiť*, *zdravý* → *vyzdraviť*, *nový* → *vynoviť*). V rámci daného slovotvorného typu sa realizujú najmä základné alternácie korelovaných konsonantov, napr. *n/ň* (*jasný* → *vy-jasn-iť*), *l/l'* (*svetlý* → *vy-svetl-iť*), *d/d'* (*tvrdý* → *vy-tvrd-iť*).

- **od- + Zadj + -Gv_{robiť}**

Produktívnym slovotvorným typom je aj štruktúra **od- + Zadj + -Gv_{robiť}** (8 dokladov). Zo sémantického hľadiska ide pri danom slovotvornom type o akčné verbá so slovotvorným významom „urobiť takým, ako pomenúva adjektívny motivant“, napr. *cudzí* → *odcudziť*, *ľudský* → *odľudštiť*, *hlučný* → *odhlučniť*, *národný* → *odnárodniť*. Jednotky v rámci daného slovotvorného typu sa odvodzujú od slovotvorne motivovaných adjektív utvorených prostredníctvom sufixu *-ný* (*hmotný* → *odhmotniť*, *národný* → *odnárodniť*, *hlučný* → *odhlučniť*), *-ský* (*ľudský* → *odľudštiť*), resp. od slovotvorne nemotivovaných adjektív (*cudzí* → *odcudziť*). Pri daných verbách si prefix *od-* zachováva význam anulovania (vlastnosti označenej motivujúcim adjektívom). Tematická submorféma konjugačného typu „robiť“ vyvoláva alternácie morfémy realizujúcich sa vo finálnej pozícii slovotvorného základu (v prípade odvodených adjektív ide o alternácie derivačných morfémy, pri neodvodených adjektívach ide o alternácie finálových segmentov koreňových morfémy), a to základné alternácie korelovaných konsonantov, napr. *n/ň* (*hmotný* → *od-hmotn-iť*), alternácie velár s nevelármi *k/č* (*ľahký* → *od-ľahč-iť*), resp. alternácie spoluhláskových skupín *sk/šť* (*ľudský* → *od-ľudšt-iť*).

- **za- + Zadj + -Gv_{rozumieť}**

Ďalším slovotvorným typom je štruktúra **za- + Zadj + -Gv_{rozumieť}** (5 dokladov). Do daného slovotvorného typu patria procesné verbá, napr. *chrastavý* → *zachrastavieť*, *plesnivý* → *zaplesnivieť*. Prefix *za-* si pri niektorých verbálnych derivátoch uchováva význam rozšírenia sa deja na celý objekt/povrch, porov. *splesnivieť*, *schrastavieť* („dosiahnuť výsledok“), *zaplesnivieť*, *zachrastavieť* („rozšíriť sa na celý objekt/povrch“), *oplesnivieť*, *ochrastavieť* („realizovať sa navrchu“). V úlohe adjektívnych motivantov v danom type vystupujú predovšetkým slovotvorne motivované adjektíva, ide najmä o typ s formantom *-avý/-ivavý* (*chrastavý* → *zachrastavieť*), *-ivý* (*plesnivý* → *zaplesnivieť*), často plní úlohu adjektívneho motivanta

slovo tvorne nemotivované adjektívum (*nemý* → *zanemieť*, *mdlý* → *zamdlieť*). Alternácie sú v tomto slovo tvornom type zriedkavé.

- **na- + Zadj + -Gv_{robiť}**

Málo produktívny je slovo tvorný typ **na- + Zadj + -Gv_{robiť}** (5 dokladov). Pri danom slovo tvornom type ide o akčné verbá, napr. *červený* → *načervenieť*, *vlhký* → *navlhčiť*, pri ktorých si derivačný prefix *na-* zachováva význam „smerovanie deja po povrchu niečoho“ (*načervenieť*), resp. význam „malá miera deja“ (*navlhčiť* „urobiť trochu vlhkým“). V úlohe adjektívnych motivantov v danom type vystupujú vo väčšine prípadov slovo tvorne nemotivované adjektíva (*priamy* → *napriamiť*, *vlhký* → *navlhčiť*, *červený* → *načervenieť*). V danom slovo tvornom type sa realizujú alternácie korelovaných konsonantov, napr. *n/ň* (*podobný* → *na-podobn-iť*), resp. alternácie velár s nevelármi *k/č* (*vlhký* → *na-vlhč-iť*).

ab) Desubstantíva

V SKMS sa nachádza 178 desubstantívnych prefixálno-transflexných verbálnych jednotiek; porov. tab. [24]. Do celkového súčtu zatrávame aj prípady polymotivácie, pri ktorých okrem substantíva vystupuje ako motivant jednotka iného slovnodruhového zaradenia, resp. pri ktorých sa uplatňuje aj iný slovo tvorný postup.

[24] Prehľad slovo tvorných typov desubstantívnych prefixálno-transflexných verb

Štruktúra	Počet	Príklady	Štruktúra	Počet	Príklady
za- + Zs + -Gv _{robiť}	29	za-skl-iť	pod- + Zs + -Gv _{robiť}	2	pod-guráž-iť
s-/z-/zo- + Zs + -Gv _{robiť}	27	z-dan-iť	pred- + Zs + -Gv _{robiť}	2	pred-nož-iť
o-/ob- + Zs + -Gv _{robiť}	22	o-hranič-iť	sú- + Zs + -Gv _{robiť}	2	sú-stred-iť
od- + Zs + -Gv _{robiť}	14	od-blan-iť	s-/z-/zo- + Zs + -Gv _{chýtať}	2	z-veť-ať
roz- + Zs + -Gv _{robiť}	14	roz-bahn-iť	do- + Zs + -Gv _{robiť}	1	do-vol-iť
vy- + Zs + -Gv _{robiť}	12	vy-kost-iť	o- + Zs + -Gv _{chýtať}	1	o-vlád-ať
u- + Zs + -Gv _{robiť}	11	u-smrt-iť	pod- + Zs + -Gv _{chýtať}	1	pod-múr-ať
po- + Zs + -Gv _{robiť}	7	po-ros-iť	pre- + Zs + -Gv _{chýtať}	1	pre-vlád-ať
pre- + Zs + -Gv _{robiť}	7	pre-skl-iť	pri- + Zs + -Gv _{chýtať}	1	pri-pút-ať
v- + Zs + -Gv _{robiť}	4	v-siet-iť	u:s- + Zs + -Gv _{chýtať}	1	us-poriad-ať
s-/z-/zo- + Zs + -Gv _{rozumieť}	3	z-havran-ieť	vy- + Zs + -Gv _{chýtať}	1	vy-lát-ať
pri- + Zs + -Gv _{robiť}	3	pri-nož-iť	vz- + Zs + -Gv _{robiť}	1	vz-paž-iť
na- + Zs + -Gv _{robiť}	2	na-lod-iť	za- + Zs + -Gv _{chýtať}	1	za-pách-ať
o- + Zs + -Gv _{rozumieť}	2	o-vdov-ieť	za- + Zs + -Gv _{rozumieť}	1	za-plesn-ieť
od- + Zs + -Gv _{chýtať}	2	od-pút-ať	z:ne- + Zs + -Gv _{robiť}	1	zne-hodnot-iť
spolu				178	

V skupine desubstantívnych prefixálno-transflexných verb zaznamenávame 30 slovo tvorných typov. Až 161 jednotiek predstavuje akčné verbá odvodené prostredníctvom súboru gramatických morfém konjugačného typu „robiť“, ostatné konjugačné typy sa pri desubstantívnych prefixálno-transflexných verbách uplatňujú zriedkavo. V nasledujúcej časti podáme bližšiu charakteristiku najproduktívnejších slovo tvorných typov desubstantívnych prefixálno-transflexných derivátov (s minimálnym zastúpením 5 jednotiek).

- **za- + Zs + -Gv_{robiť}**

V skupine desubstantívnych prefixálno-transflexných derivátov je najproduktívnejšou štruktúra **za- + Zs + -Gv_{robiť}** (29 dokladov). Zo sémantického hľadiska ide o akčné verbá so slootovným významom „opatriť tým, čo označuje substantívny motivant“, napr. *blato* → *zablatiť*, *burina* → *zaburiniť*, *hlien* → *zahlieniť*, *hmyz* → *zahmyziť*, *múka* → *zamúčiť*, *sneh* → *zasnežiť*, *zver* → *zazveriť*. V dvoch prípadoch v danej skupine identifikujeme verbá so slootovným významom „umiestniť za niečo to, čo pomenúva substantívny motivant“, pričom ide o polohové verbá, pri ktorých je orientačným centrom smerovania deja ľudské telo, napr. *noha* → *zanožiť*, *paža* → *zapažiť*. V niektorých prípadoch v rámci daného slootovného typu evidujeme kauzatívne verbá, ktorých význam možno parafrázovať analytickými konštrukciami „byť tým, čo pomenúva substantívny motivant / mať to, čo pomenúva substantívny motivant“, napr. *vina* → *zaviniť*, *príčina* → *zapríčiniť*, *váha* → *zavážiť*. Tematická submorféma konjugačného typu „robiť“ vyvoláva alternácie morfémy realizujúcich sa vo finálnej pozícii slootovného základu, a to základné alternácie korelovaných konsonantov, napr. *t/ť* (*blato* → *za-blat-iť*), *n/ň* (*vina* → *za-vin-iť*), *l/l'* (*sklo* → *za-skl-iť*), resp. alternácie velár s nevelármi, napr. *k/č* (*múka* → *za-múč-iť*), *h/ž* (*sneh* → *za-snež-iť*), *ch/š* (*strecha* → *za-streš-iť*).

- **s-/z-/zo- + Zs + -Gv_{robiť}**

V počte 27 jednotiek je zastúpený slootovný typ **s-/z-/zo- + Zs + -Gv_{robiť}**, pri ktorom ide o akčné verbá s významom „urobiť tým, čo pomenúva substantívny motivant“ (*hovädo* → *zhovädiť*, *ohava* → *zohaviť*, *plyn* → *splyniť*, *netvor* → *znetvoriť*, *nepriateľ* → *znepriateľiť*, *vlákno* → *zvlákniť*, *vlk* → *zvlčiť*), resp. „spôsobiť to, čo pomenúva substantívny motivant“ (*jazva* → *zjazviť*, *nepokoj* → *znepokojiť*, *mier* → *zmieriť*). Zriedkavejšie si prefix pri daných verbách zachováva význam „smerovanie deja na jedno miesto, do jedného celku“, napr. *noha* → *znožiť*. Slootovné alternácie pri danom type sú vyvolané tematickou submorfémou konjugačného typu „robiť“, ide najmä o alternácie korelovaných konsonantov, napr. *n/ň* (*plyn* → *s-plyn-iť*), *d/d'* (*súlada* → *zo-súlada-iť*), *t/ť* (*neúcta* → *z-neuct-iť*), o alternácie velár s nevelármi, napr. *k/č* (*vlk* → *z-vlč-iť*), resp. alternácie korelovaných konsonantov, napr. *z/ž* (*peniaze* → *s-peňaž-iť*).

- **o-/ob-/obo- + Zs + -Gv_{robiť}**

Produktívnym slootovným typom prefixálno-transflexných desubstantívnych derivátov je štruktúra **o-/ob-/obo- + Zs + -Gv_{robiť}** (22 dokladov). Zo sémantického hľadiska ide o akčné verbá so slootovným významom „opatriť tým, čo pomenúva substantívny motivant“, napr. *krídlo* → *okrídliť*, *kyslík* → *okysličiť*, *peľ* → *opeliť*, *plot* → *oplotiť*, *vlaha* → *ovlažiť*. V niektorých prípadoch si prefix *o-* ponecháva význam „smerovanie deja okolo objektu“, napr. *oplotiť*, *ohraničiť*. Niektoré verbá pomenúvajú abstraktnú činnosť a možno ich parafrázovať analytickou konštrukciou „dať to, čo pomenúva substantívny motivant“, napr. *milosť* → *omilostiť*, *sloboda* → *oslobodiť*, *slovo* → *osloviť*, *dar* → *obdariť*, *medza* → *obmedziť*. Zriedkavo ide o verbá s významom „urobiť tým, čo pomenúva substantívny motivant“, napr. *žobrák* → *ožobračiť*.

Pri danom slootovnom type sa realizujú alternácie korelovaných konsonantov, napr. *l/l'* (*kúzlo* → *o-kúzl-iť*), *d/d'* (*sloboda* → *o-slobod-iť*), *t/ť* (*plot* → *o-plot-iť*), alternácie velár

s nevelármi, napr. *k/č* (*kyslík* → *o-kyslič-it'*), *h/ž* (*vlaha* → *o-vlaš-it'*), resp. alternácie korelovaných konsonantov, napr. *c/č* (*hranica* → *o-hranič-it'*).

- **od- + Zs + -Gv_{robiť}**

Stredne produktívny slovotvorný modelom je štruktúra **od- + Zs + -Gv_{robiť}** (16 dokladov). Zo sémantického hľadiska ide o akčné verbá so slovotvorným významom „odstrániť to, čo pomenúva substantívny motivant“, napr. *blana* → *odblaniť*, *bremeno* → *odbremeniť*, *burina* → *odburiniť*, *dlh* → *oddĺžiť*, *hrdza* → *odhrdziť*, *plyn* → *odplyniť*, *šťava* → *odšťaviť*, *plyn* → *odplyniť*. Tematická submorféma konjugačného typu „robiť“ vyvoláva alternácie korelovaných vokálov, napr. *n/ň* (*blana* → *od-blan-it'*), *d/d'* (*stred* → *od-stred-it'*), resp. alternácie velár s nevelármi, napr. *k/č* (*rok* → *od-roč-it'*), *h/ž* (*dlh* → *od-dlž-it'*).

- **roz- + Zs + -Gv_{robiť}**

Stredne produktívny slovotvorný typ predstavuje štruktúra **roz- + Zs + -Gv_{robiť}** (14 dokladov). Ide o akčné verbá so slovotvorným významom „spôsobiť existenciu toho, čo pomenúva substantívny motivant“, napr. *bahno* → *rozbahniť*, *vášeň* → *rozvášniť*, *radosť* → *rozradostiť*, *ohreň* → *rozohniť*, pri ktorých sa prostredníctvom prefixu *roz-* vyjadruje aj inchoatívno-intenzitný význam. Ďalšiu skupinu predstavujú verbá, pri ktorých si prefix *roz-* zachováva význam „smerovanie toho, čo pomenúva substantívny motivant, na rozličné strany“, napr. *noha* → *roznožiť*, *chýr* → *rozchýriť*, *miesto* → *rozmiestiť*, *paža* → *rozpažiť*. Tematická submorféma konjugačného typu „robiť“ vyvoláva alternácie korelovaných konsonantov, napr. *n/ň* (*vlákno* → *roz-vlákn-it'*), *l/l'* (*uzol* → *roz-uzl-it'*), *t/t'* (*miesto* → *roz-miest-it'*), pri danom type sa realizujú aj zánikové alternácie *e/o*, *o/o* (*vášeň* → *roz-vášn-it'*, *uzol* → *roz-uzl-it'*).

- **vy- + Zs + -Gv_{robiť}**

Z ďalších slovotvorných typov možno spomenúť štruktúru **vy- + Zs + -Gv_{robiť}** (12 dokladov). V rámci daného slovotvorného typu ide o akčné verbá so slovotvorným významom „činnosťou zbaviť niečo toho, čo pomenúva substantívny motivant“, napr. *kosť* → *vykosťiť*, resp. „činnosťou nasmerovať z toho, čo pomenúva substantívny motivant“, napr. *koľaj* → *vykoľajiť*, *kĺb* → *vyklíbiť*, *loď* → *vylodiť*. Pri niektorých verbách evidujeme význam „činnosťou vytvoriť to, čo pomenúva substantívny motivant“, napr. *báj* → *vybájiť*, *medza* → *vymedziť*. V rámci daného slovotvorného typu sa realizujú alternácie korelovaných konsonantov, napr. *l/l'* (*číslo* → *vy-čisl-it'*), *d/d'* (*sloboda* → *vy-slobod-it'*).

- **u- + Zs + -Gv_{robiť}**

Ďalším slovotvorným typom desubstantívnych prefixálno-transflexných derivátov je štruktúra **u- + Zs + -Gv_{robiť}** (11 dokladov). Zo sémantického hľadiska ide o akčné verbá so slovotvorným významom „spôsobiť to, čo pomenúva substantívny motivant“, napr. *smrť* → *usmrťiť*, *bezpečie* → *ubezpečiť*, *pokoj* → *upokojiť*, *povedomie* → *upovedomiť*, resp. o verbá so slovotvorným významom „dať na miesto, ktoré pomenúva substantívny motivant“, napr. *miesto* → *umiestiť*, *stajňa* → *ustajniť*, ďalej ide o verbá so slovotvorným významom „urobiť tým, čo pomenúva substantívny motivant“, napr. *hrianka* → *uhrianchiť*, *zákon* → *uzákoniť*. Zriedkavo sa daný slovotvorný typ realizuje pri verbách, pri ktorých si

prefix *u-* zachováva význam „smerovanie deja od niečoho, nabok“, napr. *paža* → *upažiť*, *noha* → *unožiť*. Pri danom slovotvornom type evidujeme niekoľko prípadov alternácií korelovaných konsonantov *t/ť*, *n/ň*, napr. *miesto* → *u-miest-iť*, *zákon* → *u-zákon-iť*, resp. alternácií velár s nevelármi *k/č*, *h/ž*, napr. *hrianka* → *u-hrianč-iť*, *noha* → *u-nož-iť*.

- **po- + Zs + -Gv_{robiť}**

Menej produktívny je slovotvorný model **po- + Zs + -Gv_{robiť}** (7 dokladov). Patria doň akčné verbá so slovotvorným významom „opatriť tým, čo pomenúva substantívny motivant“, pričom v niektorých prípadoch si prefix *po-* zachováva význam „smerovanie deja po povrchu“, napr. *múka* → *pomúčiť*, *rosa* → *porosiť*, *srieň* → *posrieniť*, *zlato* → *pozlátiť*, resp. význam „malá miera deja“, napr. *med'* → *pomediť*, *vlaha* → *povlažiť*. Pri danom slovotvornom type evidujeme niekoľko prípadov alternácií korelovaných konsonantov *d/d'* (*med* → *po-med-iť*), *t/ť* (*zlato* → *po-zlát-iť*), *n/ň* (*škvrna* → *po-škvrn-iť*), resp. alternácie velár s nevelármi *k/č*, *h/ž* (*múka* → *po-múč-iť*, *vlaha* → *po-vlaž-iť*).

- **pre- + Zs + -Gv_{robiť}**

Menej produktívny je slovotvorný typ **pre- + Zs + -Gv_{robiť}** (7 dokladov). V rámci danej štruktúry ide o akčné verbá so slovotvorným významom „opatriť tým, čo pomenúva substantívny motivant“, napr. *clo* → *precliť*, *krv* → *prekrviť*, *most* → *premostiť*, *sklo* → *pre-skliť*. V niektorých prípadoch prefix *pre-* vyjadruje význam „smerovanie deja cez objekt, resp. z jednej strany na druhú“ (*prekrviť*, *premostiť*). Pri danom slovotvornom type evidujeme niekoľko prípadov alternácií korelovaných konsonantov *t/ť*, *l/l'*, *n/ň*, napr. *most* → *pre-most-iť*, *sklo* → *pre-skl-iť*, *clo* → *pre-cl-iť*, *brána* → *pre-brán-iť*.

ac) Deverbatíva

V SKMS zachytávame 138 deverbatívnych verbálnych jednotiek odvodených na základe prefixálno-transflexného slovotvorného postupu. V tabuľke [25] prinášame prehľad slovotvorných typov deverbatívnych prefixálno-transflexných derivátov (do celkového súčtu zatrávame aj prípady polymotivácie, pri ktorých okrem verba vystupuje ako motivant jednotka iného slovnodruhového zaradenia, resp. pri ktorých sa uplatňuje aj iný slovotvorný postup).

[25] Prehľad slovotvorných typov deverbatívnych prefixálno-transflexných verb

Štruktúra	Počet	Príklady	Štruktúra	Počet	Príklady
po- + Zv + -Gv _{chýtať}	18	<i>po-píj-ať</i>	do- + Zv + -Gv _{robiť}	1	<i>do-lož-iť</i>
s-/z-/zo- + Zv + -Gv _{chýtať}	13	<i>z-bier-ať</i>	nad- + Zv + -Gv _{chýtať}	1	<i>nad-klad-ať</i>
na- + Zv + -Gv _{chýtať}	8	<i>na-dáj-ať</i>	obo- + Zv + -Gv _{žať}	1	<i>obo-pä-ť</i>
s-/z-/zo- + Zv + -Gv _{robiť}	8	<i>zo-sad-iť</i>	od- + Zv + Gv _{chýtať}	1	<i>od-ber-ať</i>
do- + Zv + -Gv _{chýtať}	6	<i>do-ber-ať</i>	odo- + Zv + -Gv _{žať}	1	<i>odo-pä-ť</i>
na- + Zv + -Gv _{robiť}	5	<i>na-srš-iť</i>	pre- + Zv + -Gv _{trieť}	1	<i>pre-žr-ieť</i>
pre- + Zv + -Gv _{chýtať}	5	<i>pre-mýšl-ať</i>	pre- + Zv + -Gv _{žať}	1	<i>pre-pä-ť</i>
o-/ob- + Zv + -Gv _{robiť}	4	<i>o-trč-iť</i>	pred- + Zv + -Gv _{robiť}	1	<i>pred-lož-iť</i>
roz- + Zv + -Gv _{chýtať}	4	<i>roz-mýšl-ať</i>	pri- + Zv + -Gv _{žať}	1	<i>pri-pä-ť</i>
vy- + Zv + -Gv _{chýtať}	4	<i>vy-zváň-ať</i>	roz- + Zv + -Gv _{chýtať}	1	<i>roz-pút-ať</i>

vy- + Zv + -Gv _{robiť}	4	vy-stav-iť	roz-/rozo- + Zv + -Gv _{žať}	1	roz-pä-ť
za- + Zv + -Gv _{robiť}	4	za-drap-iť	sú- + Zv + -Gv _{robiť}	1	sú-lož-iť
od- + Zv + Gv _{robiť}	3	od-lúp-iť	u- + Zv + -Gv _{chudnúť}	1	u-sn-úť
po- + Zv + -Gv _{robiť}	3	po-hlt-iť	u- + Zv + -Gv _{žať}	1	u-pä-ť
pri- + Zv + -Gv _{robiť}	3	pri-stav-iť	v- + Zv + -Gv _{chýtať}	1	v-klad-ať
roz-/rozo- + Zv + -Gv _{robiť}	3	roz-stav-iť	v- + Zv + -Gv _{robiť}	1	v-lož-iť
o-/ob-/obo- + Zv + Gv _{chýtať}	2	ob-kiadz-ať	vy- + Zv + -Gv _{žať}	1	vy-pä-ť
pod- + Zv + -Gv _{robiť}	2	pod-stav-iť	na- + Zv + -Gv _{žať}	1	na-pä-ť
pre- + Zv + Gv _{robiť}	2	pre-drap-iť	vzo- + Zv + -Gv _{žať}	1	vzo-pä-ť
pred- + Zv + -Gv _{chýtať}	2	pred-vid-ať	za- + Zv + -Gv _{žať}	1	za-pä-ť
pri- + Zv + -Gv _{chýtať}	2	pri-dáj-ať	s-/z-/zo- + Zv + -Gv _{kričať}	1	s-pišť-ať
u- + Zv + -Gv _{chýtať}	2	u-jed-ať	vy- + Zv + -Gv _{kričať}	1	vy-slys-ať
u- + Zv + -Gv _{robiť}	2	u-sad-iť	vz- + Zv + -Gv _{robiť}	1	vz-ruš-iť
vz- + Zv + -Gv _{chýtať}	2	vz-dych-ať	zo- + Zv + -Gv _{žať}	1	zo-pä-ť
za- + Zv + -Gv _{chýtať}	2	za-mýšľ-ať			
spolu				138	

V skupine deverbatívnych prefixálno-transflexných verb zaznamenávame 49 slovo-tvorných typov, väčšina z nich je však málo produktívna s nízkym zastúpením jednotiek. Najviac jednotiek patrí do skupiny akčných verb odvodených prostredníctvom gramatických morféme konjugáčného typu „chýtať“, ostatné konjugáčné typy sa pri deverbatívnych prefixálno-transflexných verbách uplatňujú zriedkavejšie. V nasledujúcej časti podáme bližšiu charakteristiku najproduktívnejších slovo-tvorných typov deverbatívnych prefixálno-transflexných derivátov (s minimálnym zastúpením päť jednotiek).

- **po- + Zv + -Gv_{chýtať}**

Najviac zastúpeným slovo-tvorným typom je štruktúra **po- + Zv + -Gv_{chýtať}** (18 dokladov). Zo sémantického hľadiska ide o akčné verbá s významom prerušovaného priebehu deja so zmiernenou intenzitou, napr. *behať* → *pobiehať*, *brať* → *poberať*, *piť* → *popíjať*, *myslieť* → *pomýšľať*, *pršať* → *popríchať*, *vraviť* → *povrávať*. Časť slovies v rámci danej podskupiny disponuje slovo-tvorným významom „postupne zasiahnuť dejom jeden po druhom“, napr. *uschnúť* → *pouschýnať*, *premýšľať* → *popremýšľať*. Tematická submorféma konjugáčného vzoru „chýtať“ vyvoláva alternácie, ide predovšetkým o základné kvantitatívne vokalicke alternácie *i/i*, *r/r*, *a/á*, *e/e* (*piť* → *po-píj-ať*, *myslieť* → *po-mýšľ-ať*, *pršať* → *po-prch-ať*, *vraviť* → *po-vráv-ať*, *behať* → *po-bieh-ať*), resp. vznikové alternácie *o/e*, *o/i* (*brať* → *po-ber-ať*, *uschnúť* → *po-uschýn-ať*), pri jednotkách odvodených od verb prináležiacich do konjugáčného typu „pracovať“ sa realizuje systémovo alternácia *o/ú* (*vytrhovať* → *po-vytrhúv-ať*).

- **s-/z-/zo- + Zv + -Gv_{chýtať}**

V skupine deverbatívnych prefixálno-transflexných derivátov je relatívne frekventovaná štruktúra **s-/z-/zo- + Zv + -Gv_{chýtať}** (13 dokladov). Ide o akčné verbá so slovo-tvorným významom „zhromaždiť na jedno miesto“, napr. *zvoniť* → *zozvárať*, *brať* → *zbierať*. Ďalšou skupinou sú verbá s významom veľkej intenzity deja, napr. *žrať* → *zžierať*, *tvoriť* → *stvárať*, *vrtieť* → *zvrtať*, *metať* → *zmietiť*, *myslieť* → *zmýšľať*, *mrieť* → *zmierať*.

V rámci daného slovotvorného typu sa frekventovane uplatňujú alternácie, ide najmä o kvantitatívno-kvalitatívne vokalicke alternácie *o/á*, napr. *zvoniť* → *zo-zváň-ať*, vznikové alternácie *o/ie*, napr. *mrieť* → *z-mier-ať*, resp. základné kvantitatívne vokalicke alternácie *i/í*, *e/ie*, napr. *myslieť* → *z-mýšľ-ať*, *metať* → *z-miet-ať*.

- **na- + Zv + -Gv_{chytáť}**

V rámci skupiny deverbatívnych prefixálno-transflexných derivátov možno tiež vymedziť slovotvorný typ **na- + Zv + -Gv_{chytáť}** (8 dokladov). Ide o akčné verbá, ktoré majú význam veľkej miery deja, napr. *dojiť* → *nadájať*, *rieť* → *nariekať*, *ležať* → *naliehať*, *držať* → *nadržať* (často s metaforickou transpozíciou významu), resp. distributívny význam postupnej realizácie deja, napr. *klásť* → *nakladať*. V rámci daného slovotvorného typu sa realizujú najmä základné kvantitatívne vokalicke alternácie *e/ie*, *r/í*, napr. *ležať* → *na-lieh-ať*, *držať* → *na-drží-ať*.

- **s-/z-/zo- + Zv + -Gv_{robiť}**

V skupine deverbatívnych prefixálno-transflexných derivátov zaznamenávame aj štruktúru **s-/z-/zo- + Zv + -Gv_{robiť}** (8 dokladov). Ide o akčné verbá s významom „oddeliť od niečoho, odstrániť niečo (často z povrchu)“, napr. *lúpať* → *zlúpiť*, *driapať* → *zdrapiť*, resp. o význam smerovania deja z viacerých strán na jedno miesto, presnejšie o význam „spojením vytvoriť“, napr. *tlapať* → *stlapčiť*, ďalej ide o kauzatívne verbá s významom „spôsobiť, že niekto vykonáva dej označený verbálnym motivantom“, napr. *sedieť* → *zosadiť*. V rámci daného slovotvorného typu zaznamenávame kvalitatívne vokalicke alternácie *e/a*, napr. *sedieť* → *zo-sad-iť*, resp. inverzné kvantitatívne vokalicke alternácie *ia/a*, napr. *driapať* → *z-drap-iť*.

- **do- + Zv + -Gv_{chytáť}**

V rámci skupiny deverbatívnych prefixálno-transflexných derivátov možno tiež vymedziť slovotvorný typ **do- + Zv + -Gv_{chytáť}** (6 dokladov). Ide o akčné verbá, ktoré majú slovotvorný význam „dodatočne realizovať dej“, napr. *brať* → *doberať*, *jesť* → *dojedať*, *trieť* → *dotierať*, resp. význam „realizovať dej vo veľkej miere“, napr. *raniť* → *doráňať*. V rámci daného slovotvorného typu sa realizujú najmä základné kvantitatívne vokalicke alternácie *a/á*, napr. *raniť* → *do-ráňať*, resp. vznikové alternácie *o/e*, *o/ie*, napr. *brať* → *do-ber-ať*, *trieť* → *do-tier-ať*.

- **pre- + Zv + -Gv_{chytáť}**

V rámci skupiny deverbatívnych prefixálno-transflexných derivátov možno tiež vymedziť slovotvorný typ **pre- + Zv + -Gv_{chytáť}** (5 dokladov). Ide o akčné verbá, ktoré majú význam zmeny polohy, napr. *vliecť/vláčiť* → *prevláčať*, napr. *klásť* → *prekladať*, resp. význam intenzívnej realizácie deja, napr. *kvitnúť* → *prekvitať*, *myslieť* → *premýšľať*. V rámci daného slovotvorného typu sa realizujú základné i inverzné kvantitatívne vokalicke alternácie *a/á*, *i/í*, napr. *klásť* → *pre-klad-ať*, *myslieť* → *pre-mýšľ-ať*.

- **roz- + Zv + -Gv_{chytáť}**

V rámci skupiny deverbatívnych prefixálno-transflexných derivátov možno tiež vymedziť slovotvorný typ **roz- + Zv + -Gv_{chytáť}** (5 dokladov). Patria doň akčné verbá, pri ktorých si prefix *roz-* zachoval význam „smerovanie deja na rôzne strany“, napr. *miešť* → *rozmetať*,

klásť → *rozkladať*, *jať* → *rozjímať* (s metaforickým posunom významu), „rozdelenie objektu“, napr. *krojiť* → *rozkrájať*, resp. význam „intenzívna realizácia deja“, napr. *myslieť* → *rozmyšľať*. V rámci daného slovotvorného typu sa realizujú inverzné kvantitatívne vokalicke alternácie *ie/e*, *á/a*, napr. *miest* → *roz-met-ať*, *klásť* → *roz-klad-ať*, resp. kvantitatívno-kvalitatívne alternácie *a/i*, *o/á*, napr. *jať* → *roz-jím-ať*, *krojiť* → *roz-kráj-ať*.

• **vy- + Zv + -Gv_{chytat}**

Málo produktívny slovotvorný typ deverbatívnych prefixálno-transflexných derivátov reprezentuje štruktúra **vy- + Zv + -Gv_{chytat}** (5 dokladov). V rámci daného typu ide o verbá s významom veľkej intenzity deja, napr. *činiť* → *vy-číňať*, *zvoniť* → *vyzváňať*, resp. dosiahnutia výsledku vykonaním deja v čase, spotrebovania v dôsledku deja, napr. *žuvať* → *vy-žúvať*. Pre daný slovotvorný typ sú charakteristické základné kvantitatívne vokalicke alternácie *i/i*, *u/ú*, napr. *činiť* → *vy-číň-ať*, *žuvať* → *vy-žúv-ať*, resp. kvalitatívno-kvantitatívne alternácie *o/á*, napr. *zvoniť* → *vy-zváň-ať*.

b) Prefixálno-sufixálne deriváty

Prefixálno-sufixálne utvorených jednotiek je v SKMS 480. Z tohto počtu zachytávame 300 deverbatívnych jednotiek, 120 desubstantív, 60 deadjektív a jednu deinterjekcionálnu jednotku. Jedna lexéma je polymotivovaná (deadjektívno-desubstantívne).

ba) Deverbatíva

V tabuľke [26] prinášame prehľad slovotvorných typov deverbatívnych prefixálno-sufixálnych derivátov (do celkového súčtu zatrávame aj prípady polymotivácie, pri ktorých okrem verba vystupuje ako motivant jednotka iného slovnodruhového zaradenia, resp. pri ktorých sa uplatňuje aj iný slovotvorný postup).

[26] Prehľad slovotvorných typov deverbatívnych prefixálno-sufixálnych verb

Štruktúra	Počet	Príklady	Štruktúra	Počet	Príklady
s-/z- + Zv + -núť/-nuť	22	<i>z-beh-núť</i>	pred- + Zv + -ovať	2	<i>pred-hadz-ovať</i>
vy- + Zv + -núť/-nuť	22	<i>vy-krik-nuť</i>	s-/z- + Zv + ovať	2	<i>s-pyt-ovať</i>
po- + Zv + -ávať/ -iavať/-kávať	21	<i>po-plak-ávať</i>	u- + Zv + -ovať	2	<i>u-byt-ovať</i>
za- + Zv + -núť/-nuť	20	<i>pre-plách-nuť</i>	vy- + Zv + -vať	2	<i>vy-stá-vať</i>
o-/ob- + Zv + -núť/-nuť	19	<i>za-tiah-nuť</i>	dô- + Zv + -ovať	1	<i>dô-ver-ovať</i>
pre- + Zv + -núť/-nuť	19	<i>ob-líz-nuť</i>	na- + Zv + -iavať	1	<i>na-drž-iavať</i>
od- + Zv + -núť/-nuť	17	<i>od-hryz-núť</i>	nad- + Zv + -núť/ -nuť	1	<i>nad-beh-núť</i>
po- + Zv + -ovať	16	<i>po-hvizd-ovať</i>	nad- + Zv + -ovať	1	<i>nad-sluh-ovať</i>
na- + Zv + -núť/-nuť	13	<i>na-hliad-nuť</i>	na:do- + Zv + -núť	1	<i>nado-bud-núť</i>
roz- + Zv + -núť/-nuť	12	<i>roz-hrab-núť</i>	o-/ob- + Zv + -vať	1	<i>o-bá-vať sa</i>
pri- + Zv + -núť/-nuť	10	<i>pri-beh-núť</i>	od- + Zv + -vať	1	<i>od-stá-vať</i>
po- + Zv + -núť/-nuť	8	<i>po-beh-núť</i>	od- + Zv + -viť	1	<i>od-sta-viť</i>
u- + Zv + -núť/-nuť	8	<i>u-beh-núť</i>	po- + Zv + -nať	1	<i>po-put-nať</i>
vy- + Zv + -ovať	8	<i>vy-krik-ovať</i>	pre- + Zv + -ávať	1	<i>pre-chov-ávať</i>
v- + Zv + -núť/-nuť	6	<i>v-kĺz-nuť</i>	pre- + Zv + -ievať	1	<i>pre-čn-ievať</i>
do-/dô- + Zv + -núť/-nuť	4	<i>do-hliad-nuť</i>	pred- + Zv + -núť	1	<i>pred-beh-núť</i>
na- + Zv + -ovať	4	<i>na-svedč-ovať</i>	pri- + Zv + -nať	1	<i>pri-put-nať</i>
po- + Zv + -úvať	4	<i>po-sed-úvať</i>	pri- + Zv + -ovať	1	<i>pri-sluh-ovať</i>

po- + Zv + -vať	4	<i>po-smie-vať sa</i>	pri- + Zv + -viť	1	<i>pri-sta-viť</i>
pod- + Zv + -núť/-nuť	4	<i>pod-beh-núť</i>	roz- + Zv + -iavať	1	<i>roz-von-iavať</i>
vy- + Zv + -ávať/-iavať	4	<i>vy-plak-ávať</i>	roz- + Zv + -nať	1	<i>roz-put-nať</i>
vz- + Zv + -núť/-nuť	4	<i>vz-hliad-nuť</i>	roz- + Zv + -ovať	1	<i>roz-hut-ovať</i>
o-/ob- + Zv + -ovať	3	<i>o-streľ-ovať</i>	z- + Zv + -ávať	1	<i>z-hľad-ávať</i>
od- + Zv + -ovať	3	<i>od-strek-ovať</i>	z- + Zv + -úvať	1	<i>z-hľad-úvať</i>
pre- + Zv + -ovať	3	<i>pre-spev-ovať</i>	u- + Zv + -ávať	1	<i>u-chlipk-ávať</i>
vy- + Zv + -úvať	3	<i>vy-blak-úvať</i>	vy- + Zv + -ievať	1	<i>vy-čn-ievať</i>
na- + Zv + -vať	2	<i>na-čú-vať</i>	vy- + Zv + -liť	1	<i>vy-svet-liť</i>
o-/ob- + Zv + -ávať	2	<i>o-čak-ávať</i>	za- + Zv + -vať	1	<i>za-hní-vať</i>
po- + Zv + -ievať	2	<i>po-fajč-ievať</i>	za- + Zv + -viť	1	<i>za-sta-viť</i>
spolu				300	

V skupine deverbatívnych prefixálno-sufixálnych verb zaznamenávame 58 slovotvorných typov, iba 11 z nich má však zastúpenie viac než 5 jednotiek, ostatné sú málo produktívne. Pri prefixálno-sufixálnych verbách je častá polymotivácia, ide najmä o prípady verb so sufixom *-núť/-nuť*, pri ktorých je prefixálno-sufixálna interpretácia záležitosťou sprostredkovanej motivácie (napr. *padať* → *odpadnúť*, *pichať* → *napichnúť*, *sekať* → *odseknúť*), pričom bezprostredne sú dané verbá odvodené prefixálne, od verbálneho motivantu s identickým sufixom (*padnúť* → *odpadnúť*, *pichnúť* → *napichnúť*, *seknúť* → *odseknúť*). V nasledujúcej časti podávame stručnú charakteristiku najproduktívnejších slovotvorných typov deverbatívnych (s minimálnym zastúpením 5 jednotiek).

- **vy- + Zv + -núť/-nuť**

V rámci prefixálno-sufixálnych deverbatívnych jednotiek je najproduktívnejším slovotvorný typ **vy- + Zv + -núť/-nuť** (21 dokladov). Verbá v rámci tohto typu majú vo svojej sémantickej štruktúre obsiahnutý sémantický odtienok náhlosti (náhle, prudko, naraz), napr. *kričať* → *vykriknúť*, *prskať* → *vyprsknúť*, *striekať* → *vystreknúť*, *trhať* → *vytrhnúť*, *tryskať* → *vytrysknúť*, *štekať* → *vyšteknuť*. Pri niektorých verbách s daným významom sa realizuje aj sémantický príznak „smerovanie deja zvnútra von“, napr. *šľahať* → *vyšľahnúť*, *tryskať* → *vytrysknúť*, *klzať* → *vyklznuť*, metaforicky aj pri komunikačných verbách, napr. *riečiť* → *vyriečnuť*, resp. význam „oddeliť objekt od celku“, napr. *trhať* → *vytrhnúť*, *sekať* → *vyseknúť*, *strihať* → *vystrihnúť*. Ďalším významom je význam „anulovanie základového deja“, napr. *priať* → *vypriať*, *viazať* → *vyviazať*, resp. význam „smerovanie deja zvnútra niečoho“, napr. *pláchať* → *vypláchnuť*. Pre daný slovotvorný typ sú charakteristické kvantitatívne vokálne alternácie, a to základného aj inverzného typu, napr. *i/i* (*kričať* → *vy-krík-nuť*), *ie/e* (*striekať* → *vy-strek-núť*).

- **po + Zv + -ávať/-iavať/-kávať**

Druhým najproduktívnejším slovotvorným typom je štruktúra **po + Zv + -ávať/-iavať/-kávať** (20 dokladov). Verbá v rámci daného slovotvorného typu vyjadrujú prerušovaný priebeh deja a zmiernenú intenzitu deja, napr. *dudrať* → *podudrávať*, *dupať* → *podupávať*, *chechtať sa* → *pochechtávať sa*, *kukať* → *pokukávať*, *mľaskať* → *pomľaskávať*, *plakať* → *poplakávať*, *praskať* → *popraskávať*, resp. postupné vykonanie deja, napr. *padať* → *popadávať*. V niektorých prácach sa verbá s významom prerušovaného priebehu a zmiernenej intenzity deja označujú ako deminutívno-iteratívne.

- **s-/z- + Zv + -núť/-nuť**

Slovotvornú štruktúru **s-/z- + Zv + -núť/-nuť** (20 dokladov) majú verbá s významom smerovania deja zhora nadol, resp. z povrchu niečoho, napr. *bežať* → *zbehnúť*, *pláchať* → *spláchnuť*, *ťahat'* → *stiahnuť*, *miešť* → *zmietnuť*, *kízať* → *skĺznuť*, *lúpať* → *zlúpnúť*. Pri niektorých verbách sa môže uplatniť význam „smerovanie deja k spojeniu objektov dohromady“, napr. *priahať* → *spriahnuť*. Častým je tiež význam začiatku deja spojený s vystupňovaním intenzity deja, napr. *blčať* → *zblknúť*, *hikať* → *zhíknuť*, *jojkať* → *zjojknúť*, *ručať* → *zrúknúť*, *výskať* → *zvýsknuť*, *kričať* → *skríknuť*, resp. so sémou krátkeho trvania deja, napr. *driemať* → *zdriemnuť*. Pri danom slovotvornom type sa realizujú základné kvantitatívne vokalické alternácie, napr. *a/ia* (*ťahat'* → *s-tiah-nuť*), *l/í* (*blčať* → *z-blk-nuť*), *u/ú* (*ručať* → *z-rúk-nuť*), *i/í* (*kričať* → *s-krík-nuť*), ako aj inverzné konsonantické alternácie velár s nevelármi č/k, ž/h (*bežať* → *z-beh-núť*, *blčať* → *z-blk-nuť*).

- **o-/ob- + Zv + -núť/-nuť**

Produktívnym slovotvorným typom je štruktúra **o-/ob- + Zv + -núť/-nuť** (20 dokladov), ktorá sa realizuje pri verbách s významom „realizovať dej po povrchu niečoho, dookola alebo po oboch stranách objektu“, napr. *lízať* → *obliznúť*, *miešť* → *omietnuť*, *šľahať* → *ošľahnúť*, *ťahat'* → *obtiahnuť*. V sémantickej štruktúre daných verb sa tiež často uplatňuje séma „malá miera deja“, napr. *škvríkať* → *oškvrknuť*, *striekať* → *ostreknúť*. Ďalším významom je „činnosťou oddeliť, odčleniť sa z celku“, napr. *sekať* → *obseknúť*, *pršať* → *opríchnuť*, *padať* → *opadnúť*. Daná štruktúra sa tiež realizuje pri verbách s významom „napomenúť, vyjadriť nesúhlas, hnev a pod.“, napr. *kričať* → *obkriknúť/okríknuť*, *ryčať* → *obryknúť*. Pre daný slovotvorný typ sú charakteristické kvantitatívne vokalické alternácie, a to základného aj inverzného typu, napr. *i/í* (*kričať* → *ob-krík-nuť*), *a/ia* (*ťahat'* → *ob-tiah-nuť*), *i/í* (*lízať* → *ob-liz-núť*), *ie/e* (*striekať* → *o-strek-núť*).

- **za- + Zv + -núť/-nuť**

K produktívnym slovotvorným typom patrí aj štruktúra **za- + Zv + -núť/-nuť** (19 dokladov). Pri jednotkách zodpovedajúcich danému slovotvornému typu si prefix *za-* uchováva význam „smerovanie deja za niečo/dozadu“, napr. *padať* → *zapadnúť*, *priahať* → *zapriahnúť*, *šúchať* → *zašuchnúť*. V rámci lokalizačných významov sa pri danej slovotvornej štruktúre realizuje aj význam „smerovanie deja k cieľu“, napr. *bežať* → *zabehnúť*, *čiahat'* → *začiahnuť*, *ťahat'* → *zatiehnuť*. Z temporálnych významov možno spomenúť význam „začiatok deja“, ktorý môže byť spojený so sémou „malá miera deja“, napr. *výskať* → *zavýsknuť*, resp. „čiasťočný zásah objektu“, napr. *sekať* → *zaseknúť*, *strihať* → *zastrihnúť*. Pri verbách odvodených od procesných slovies sa danou štruktúrou vyjadruje význam „dosiahnuť (postupne) výsledný stav“, napr. *chripieť* → *zachrípnúť*. Pre daný slovotvorný typ sú charakteristické kvantitatívne vokalické alternácie, a to základného aj inverzného typu, napr. *a/ia* (*ťahat'* → *za-tiah-nuť*), *i/í* (*chripieť* → *zachríp-nuť*), *ú/u* (*šúchať* → *za-šuch-núť*).

- **pre- + Zv + -núť/-nuť**

Slovotvorná štruktúra **pre- + Zv + -núť/-nuť** (19 dokladov) je charakteristická pre verbá s významom smerovania deja cez niečo, napr. *bežať* → *prebehnúť*, *ťahat'* → *pretiahnuť*, *kízať* → *prekíznúť*, *siakať* → *presiaknuť*, *svitať* → *presvitnúť*, resp. smerovania deja cez okraj niečoho, napr. *previsnúť*. S daným významom súvisí aj význam „spôsobiť, aby objekt cez niečo prenikol“, napr. *pláchať* → *prepláchnuť*, *hltať* → *prehltnúť*. Frekventovane sa pri

verbách s danou štruktúrou tiež realizuje význam porušenia celku, rozdelenia objektu (smerovaním cez neho), napr. *sekať* → *preseknúť*, *pichať* → *prepichnúť*, *strihať* → *prestrihnúť*, *hrýzť* → *prehryznúť*. Jedným z ďalších významov je aj význam zlej realizácie deja, vykonanie deja pomimo, pomýlenie sa, napr. *hľadiet* → *prehliadnuť*. Pri danom slovtvornom type sa uplatňujú základné i inverzné kvantitatívne vokálne alternácie, napr. *a/ia*, *i/i* (*ťahať* → *pre-tiah-nuť*, *hrýzť* → *pre-hryz-núť*).

- **po- + Zv + -ovať**

V rámci deverbatívnych prefixálno-sufixálnych derivátov je produktívnym slovtvorným typom štruktúra **po- + Zv + -ovať** (18 dokladov). Verbá z tejto skupiny vyjadrujú prerušovaný priebeh a zmiernenú intenzitu deja, napr. *hvízdať* → *pohvizdovať*, *kukať* → *pokukovať*, *ležať* → *polihovať*, resp. postupné vykonanie deja, napr. *prečítať* → *poprečítovať*, *kovať* → *pokovovať*, *rozsadiť* → *porozsadzovať*. V niektorých prácach sa verbá s významom prerušovaného priebehu a zmiernenej intenzity deja označujú ako deminutívno-iteratívne. V rámci vymedzeného slovtvorného typu sa uplatňujú inverzné kvantitatívne, resp. kvalitatívne vokálne alternácie, napr. *i/i* (*hvízdať* → *po-hvizd-ovať*), *e/i* (*ležať* → *po-lih-ovať*).

- **od- + Zv + -núť/-nuť**

Z ďalších slovtvorných typov možno vydeliť štruktúru **od- + Zv + -núť/-nuť** (14 dokladov), pre ktoré je charakteristický význam „ubrať, oddeliť časť z celku“, napr. *hrýzť* → *odhryznúť*, *lúpať* → *odlúpnúť*, *sekať* → *odseknúť*, *strihať* → *odstrihnúť*, *trhať* → *odtrhnúť*. Pri niektorých jednotkách si prefix *od-* zachováva význam „smerovanie deja od niečoho“, napr. *ťahať* → *odtiahnuť*, *bežať* → *odbehnúť*. Pri slovesách hovorenia sa realizuje význam „reakcia na nejaký podnet“, napr. *vrkať* → *odvrknúť*. Pre daný slovtvorný typ sú charakteristické kvantitatívne vokálne alternácie, a to základného aj inverzného typu, napr. *i/i* (*hrýzť* → *od-hryz-núť*), *a/ia* (*ťahať* → *od-tiah-nuť*).

- **na- + Zv + -núť/-nuť**

Slovtvorná štruktúra **na- + Zv + -núť/-nuť** (12 dokladov) je charakteristická pre verbá, pri ktorých má prefix *na-* význam „smerovanie deja k nejakému cieľu“, napr. *čiahť sa* → *načiahnuť sa*, *ťahať* → *natiahnuť sa*, *hľadiet* → *nahliadnuť*. Frekventovaným je tiež význam „začiatok deja“, resp. „malá miera deja“, napr. *hrýzť* → *nahryznúť*, *sekať* → *naseknúť*, *strihať* → *nastrihnúť*, *trhať* → *natrhnuť*, *zízať* → *naziznúť*, *črtať* → *načrtnúť*. Pre daný slovtvorný typ sú charakteristické kvantitatívne vokálne alternácie, a to základného aj inverzného typu, napr. *i/i* (*hrýzť* → *na-hryz-núť*), *a/ia* (*ťahať* → *na-tiah-nuť*).

- **roz- + Zv + -núť/-nuť**

Ako ďalší slovtvorný typ možno vymedziť štruktúru **roz- + Zv + -núť/-nuť** (12 dokladov), charakteristickú pre verbá, pri ktorých si prefix *roz-* zachováva význam „smerovanie deja na rôzne strany, rozšírenie/premiestnenie objektu/objektov na rôzne strany“, napr. *hrabať* → *rozhrabnúť*, *kričať* → *rozkríknuť*, *prskať* → *rozprsknúť*, *striekať* → *rozstreknúť*. Častý je aj význam „rozdelenie celku na isté časti“, napr. *lúpať* → *rozlúpnúť*, *strihať* → *rozstrihnúť*, *hrýzť* → *rozhriznúť*, *sekať* → *rozseknúť*. Verbá s danou štruktúrou môžu mať aj význam začiatku deja, napr. *bežať* → *rozbehnúť*, v niektorých prípadoch sa táto sémantická charakteristika spája so sémou „prudký začiatok“, resp. „vzrastajúca intenzita deja“, napr. *viest* → *rozvinúť* (útok). Pre daný slovtvorný typ sú charakteristické kvantitatívne

vokalickej alternácie, a to základného aj inverzného typu, napr. *i/i* (*kričať* → *roz-krík-nuť*), *í/i* (*hrýzť* → *roz-hryz-nuť*), *ie/e* (*striekať* → *roz-strek-nuť*).

- **pri- + Zv + -núť/-nuť**

Málo produktívny slovotvorný typ predstavuje štruktúra **pri- + Zv + -núť/-nuť** (9 dokladov), ktorá je typická pre verbá, pri ktorých si derivačný prefix *pri-* zachoval význam „smerovanie deja k cieľu, priblíženie sa k cieľu, dosiahnutie cieľa“, napr. *bežať* → *pribehnúť*, *ťahať* → *pritiahnuť*. Ďalším významom je význam „pridať k celku“, resp. „pridaním k celku (sa) zväčšiť“, napr. *priať* → *pripriaťnuť*, *byť* → *pribudnúť*. Danú štruktúru vykazujú aj verbá s významom malej miery deja, napr. *strihať* → *pristrihnuť*, *škvíkať* → *priškvíkať*.

- **u- + Zv + -núť/-nuť**

Slovotvorný typ **u- + Zv + -núť/-nuť** (9 dokladov) je charakteristický pre verbá s významom smerovania z nejakého miesta, napr. *bežať* → *ubehnúť*, *kĺzať* → *ukĺznúť*, resp. oddelenia nejakej časti z celku, napr. *trhať* → *utrhnúť*.

- **vy- + Zv + -ovať**

Verbá prináležiace do slovotvorného typu **vy- + Zv + -ovať** (7 dokladov) majú význam „realizovať dej vo veľkej miere“, napr. *bliakať* → *vyblákovat'*, *ležať* → *vylihovať*, *kričať* → *vykrikovať*, *písať* → *vypiskovať*, *revať* → *vyrevovať*, *spievať* → *vyspevovať*. V rámci daného slovotvorného typu sa často realizujú kvantitatívne vokalickej alternácie inverzného typu, *ia/a*, *í/i*, *ie/e*, napr. *bliakať* → *vy-blákovat'*, *písať* → *vy-piskovať*, *spievať* → *vy-spevovať*.

- **po- + Zv + -núť/-nuť**

Slovotvornú štruktúru **po- + Zv + -núť/-nuť** (6 dokladov) evidujeme pri verbách s významom malej miery deja, napr. *bežať* → *pobehnúť*, *štuchať* → *poštuchnúť*, *ťahať* → *potiahnuť*, *byť* → *pobudnúť*. V rámci daného typu sa uplatňujú základné kvantitatívne vokalickej alternácie (*ťahať* → *po-tiahnuť*), resp. kvalitatívne vokalickej alternácie (*byť* → *po-budnúť*).

- **v- + Zv + -núť/-nuť**

Málo produktívny je slovotvorný typ **v- + Zv + -núť/-nuť** (6 dokladov). Patria doň verbá, pri ktorých si prefix *v-* zachoval význam „smerovanie deja dovnútra objektu“, napr. *bežať* → *vbehnúť*, *kĺzať* → *vkĺznúť*, *šúchať* → *všuchnúť*, *ťahať* → *vtiahnuť*.

bb) Desubstantíva

V tabuľke [27] prinášame prehľad slovotvorných typov desubstantívnych prefixálno-sufixálnych derivátov (do celkového súčtu zatrávame aj prípady polymotivácie, pri ktorých okrem verba vystupuje ako motivant jednotka iného slovnodruhového zaradenia, resp. pri ktorých sa uplatňuje aj iný slovotvorný postup).

[27] Prehľad slovotvorných typov desubstantívnych prefixálno-sufixálnych verb

Štruktúra	Počet	Príklady	Štruktúra	Počet	Príklady
s-/z-/zo- + Zs + -niť	9	<i>s-popol-niť</i>	re- + Zs + -ovať/ -izovať	2	<i>re-amater-izovať</i>
o-/ob- + Zs + -ovať	8	<i>o-rámček-ovať</i>	roz- + Zs + -niť	2	<i>roz-radost-niť</i>
s-/z-/zo- + Zs + -ovať/ -izovať/-ňovať	8	<i>s-trém-ovať</i>	vy- + Zs + -niť	2	<i>vy-lud-niť</i>
od- + Zs + -ovať	7	<i>od-stopk-ovať</i>	dez- + Zs + -ovať	1	<i>dez-oxid-ovať</i>
vy- + Zs + -ovať	7	<i>vy-kachličk-ovať</i>	dis- + Zs + -ovať	1	<i>dis-kredit-ovať</i>
za- + Zs + -ovať	7	<i>za-barikád-ovať</i>	do- + Zs + -ovať	1	<i>do-krv-ovať</i>
od- + Zs + -niť	6	<i>od-kôr-niť</i>	i- + Zs + -ovať	1	<i>i-nerv-ovať</i>
u- + Zs + -niť	6	<i>u-sklad-niť</i>	kon- + Zs + -ovať	1	<i>kon-centr-ovať</i>
za- + Zs + -niť	6	<i>za-les-niť</i>	od- + Zs + -ivaviť	1	<i>od-vš-ivaviť</i>
de- + Zs + -ovať/ -ifikovať/-izovať	4	<i>de-tron-izovať</i>	od- + Zs + -ivíť	1	<i>od-vš-ivíť</i>
o- + Zs + -niť/-evniť	4	<i>o-práv-niť</i>	po- + Zs + -čiť	1	<i>po-kresťan-čiť</i>
in- + Zs + -ovať/ -izovať	3	<i>in-ton-ovať</i>	po- + Zs + -núť	1	<i>po-drep-núť</i>
pre- + Zs + -niť	3	<i>pre-lud-niť</i>	po- + Zs + -niť	1	<i>po-štát-niť</i>
pre- + Zs + -ovať	3	<i>pre-men-ovať</i>	pod- + Zs + -núť	1	<i>pod-čiark-nuť</i>
s-/z- + Zs + -natieť/ -ovatieť	3	<i>s-kôr-natieť</i>	pod- + Zs + -ovať	1	<i>pod-klin-ovať</i>
roz- + Zs + -ovať	2	<i>roz-habark-ovať</i>	pre- + Zs + -aviť	1	<i>pre-der-aviť</i>
a- + Zs + -ovať	2	<i>a-nul-ovať</i>	s- + Zs + -otať	1	<i>s-trosk-otať</i>
na- + Zs + -ovať	2	<i>na-kopc-ovať</i>	vy- + Zs + -nuť	1	<i>vy-čiark-nuť</i>
po- + Zs + -ovať	2	<i>po-men-ovať</i>	za- + Zs + -ivaviť	1	<i>za-vš-ivaviť</i>
pre- + Zs + -núť	2	<i>pre-čiark-nuť</i>	za- + Zs + -nať	1	<i>za-mest-nať</i>
pri- + Zs + -ovať	2	<i>pri-klinc-ovať</i>	za- + Zs + -nuť	1	<i>za-čiark-nuť</i>
spolu				120	

V skupine desubstantívnych prefixálno-sufixálnych verb zaznamenávame 42 slovotvorných typov, ani jeden z nich však nemá väčšie zastúpenie ako deväť jednotiek. Pri desubstantívnych prefixálno-sufixálnych verbách je častá polymotivácia, ide najmä o prípady verb, ktoré možno hodnotiť aj ako deadjektívne (porov. *kresťan* → *pokresťančiť*, *kresťanský* → *pokresťančiť*, *diera* → *prederaviť*, *deravý* → *prederaviť*). V nasledujúcej časti podáme bližšiu charakteristiku najproduktívnejších slovotvorných typov deverbatívnych prefixálno-sufixálnych derivátov (s minimálnym zastúpením päť jednotiek).

- **s-/z-/zo- + Zs + -ovať/-izovať/-ňovať**

Slovotvorný typ **s-/z-/zo- + Zs + -ovať/-izovať/-ňovať** (deväť dokladov) sa realizuje pri kauzatívnych verbách s významom „spôsobiť to, čo označuje substantívny motivant“, napr. *tréma* → *strémovať*, *panika* → *spanikovať*, *priemer* → *spriemerovať*.

- **o-/ob- + Zs + -ovať**

Najproduktívnejší desubstantívny prefixálno-sufixálny slovotvorný typ predstavuje štruktúra **o-/ob- + Zs + -ovať** (osem dokladov). Realizuje sa pri verbách s významom „opatriť, vybaviť niečím“, napr. *pancier* → *opancierovať*, *plech* → *oplechovať*, *rámček* → *orámčekovať*, *šperk* → *ošperkovať*, *štítok* → *oštitkovať*. Pri menšej časti verb sa realizuje

význam „opatriť niečo tým, čo pomenúva substantívny motivant“, napr. *čaro* → *očarovať*, *fajka* → *ofajkovať*.

- **s-/z/-zo- + Zs + -niť**

Slovotvorný typ **s-/z/-zo- + Zs + -niť** (osem dokladov) sa realizuje pri verbách obiecti s vnútorným zásahom s významom „dať/vziať, uviesť to, čo označuje substantívny motivant“, napr. *dôraz* → *zdôrazniť*, *dôvod* → *zdôvodniť*, *ohľad* → *zohľadniť*. V rámci danej štruktúry môžeme tiež vymedziť kauzatívne jednotky s významom „učiniť tým, čo pomenúva substantívny motivant“, napr. *hudba* → *zhudobniť*, *popol* → *spopolniť*.

- **od- + Zs + -ovať**

Slovotvorný typ **od- + Zs + -ovať** (sedem dokladov) reprezentujú verba s významom „zbaviť (sa) toho, čo pomenúva substantívny motivant“, napr. *kôstka* → *odkôstkovať*, *stopka* → *odstopkovať*, *tabu* → *odtabuizovať*, *viečko* → *odviečkovať*, *zátko* → *odzátkovať*. Pri menšej časti verb sa realizuje význam „opatriť tým, čo pomenúva substantívny motivant“, napr. *fajka* → *odfajkovať*, resp. „vysloviť to, čo pomenúva substantívny motivant“, napr. *slabika* → *odslabikovať*.

- **vy- + Zs + -ovať**

Štruktúra **vy- + Zs + -ovať** (sedem dokladov) je typická pre verba s významom „činnosťou zbaviť niečo toho, čo pomenúva substantívny motivant“, napr. *kôstka* → *vykôstkovať*, *nerv* → *vynervovať*. Pri časti verb s danou štruktúrou identifikujeme význam „opatriť niečo tým, čo pomenúva substantívny motivant“, napr. *kachlička* → *vykachličkovať*, *šperk* → *vyšperkovať*. Pri verbe *revolver* → *vyrevolverovať* identifikujeme význam „dosiahnuť niečo prostredníctvom toho, čo pomenúva substantívny motivant“.

- **za- + Zs + -ovať**

Slovotvorný typ **za- + Zs + -ovať** (sedem dokladov) je typický pre verba s významom „opatriť tým, čo pomenúva substantívny motivant“, napr. *barikáda* → *zabarikádovať*, *haspra* → *zahasprovať*, *klinec* → *zaklincovať*, *rigel* → *zarigľovať*, *štopel/štupeľ* → *zaštopľovať/zaštopľovať*, *zátko* → *zazátkovať*.

- **od- + Zs + -niť**

Málo produktívny slovotvorný typ predstavuje štruktúra **od- + Zs + -niť** (šesť dokladov), ktorá je typická pre verba s významom „zbaviť (sa) toho, čo pomenúva substantívny motivant“, napr. *kôra* → *odkôrniť*, *voda* → *odvodniť*, *vzduch* → *odvzdušniť*, *škoda* → *odškodniť*.

- **u- + Zs + -niť**

Málo produktívny je slovotvorný typ **u- + Zs + -niť** (sedem dokladov), ktorý je typický pre manipulačné verba s významom „dať niečo na miesto, ktoré pomenúva substantívny motivant“, napr. *sklad* → *uskladniť*, *miesto* → *umiestniť*, *zem* → *uzemniť*, resp. pre verba obiecti s vnútorným zásahom, napr. *prednosť* → *uprednostniť*, *smer* → *usmerniť*.

- **za- + Zs + -niť**

Málo produktívny slovotvorný typ štruktúry predstavuje model **za- + Zs + -niť** (šesť dokladov), ktorý je typický pre verba s významom „opatriť tým, čo pomenúva substantívny

motivant“, napr. *ľudia* → *zaľudniť*, *les* → *zaľesniť*, *ryba* → *zarybniť*, *tráva* → *zatrávniť*, *voda* → *zavodniť*, *zmluva* → *zazmluvniť*.

bc) Deadjektíva

V tabuľke [28] prinášame prehľad slovotvorných typov deadjektívnych prefixálno-sufixálnych derivátov (do celkového súčtu zatrávame aj prípady polymotivácie, pri ktorých okrem verba vystupuje ako motivant jednotka iného slovnodruhového zaradenia, resp. pri ktorých sa uplatňuje aj iný slovotvorný postup).

[28] Prehľad slovotvorných typov deadjektívnych prefixálno-sufixálnych verb

Štruktúra	Počet	Príklady	Štruktúra	Počet	Príklady
s-/z-/zo- + Zadj + -núť/-nuť	23	<i>z-bohat-núť</i>	pri- + Zadj + -núť	1	<i>pri-tuh-núť</i>
o- + Zadj + -núť	8	<i>o-bled-núť</i>	re- + Zadj + -izovať	1	<i>re-vital-izovať</i>
re- + Zadj + -izovať	5	<i>z-drobň-ovať</i>	roz- + Zadj + -núť	1	<i>roz-mok-núť</i>
pre- + Zadj + -núť	3	<i>pre-mok-núť</i>	u- + Zadj + -niť	1	<i>u-domác-niť</i>
za- + Zadj + -núť/-nuť	3	<i>za-trpk-núť</i>	u- + Zadj + -nuť	1	<i>u-tích-nuť</i>
na- + Zadj + -núť	2	<i>na-vlh-núť</i>	z- + Zadj + -atieť	1	<i>z-ladov-atieť</i>
vy- + Zadj + -núť	2	<i>vy-bled-núť</i>	z- + Zadj + -nieť	1	<i>z-domác-nieť</i>
po- + Zadj + -čiť	2	<i>po-kresťan-čiť</i>	z- + Zadj + -niť	1	<i>z-domác-niť</i>
po- + Zadj + -núť	1	<i>po-bled-núť</i>	z- + Zadj + -ušiť	1	<i>z-mäk-ušiť</i>
pod- + Zadj + -núť	1	<i>pod-mok-núť</i>	za- + Zadj + -ievať	1	<i>za-zl-ievať</i>
spolu				60	

V skupine deadjektívnych prefixálno-sufixálnych verb zaznamenávame 20 slovotvorných typov, väčšina z nich má však veľmi malé zastúpenie jednotiek. V nasledujúcej časti podáme bližšiu charakteristiku najproduktívnejších slovotvorných typov deadjektívnych prefixálno-sufixálnych derivátov (s minimálnym zastúpením tri jednotky).

- **s-/z-/zo- + Zadj + -núť**

Najproduktívnejším deadjektívny prefixálno-sufixálnym typom je štruktúra **s-/z-/zo- + Zadj + -núť** (23 dokladov). Je charakteristická pre konverzné verbá so slovotvorným významom „stať sa takým, ako označuje adjektívny motivant“, napr. *hustý* → *zhustnúť*, *chudý* → *schudnúť*, *mladý* → *zmladnúť*, *riedky* → *zrednúť*, *slabý* → *zoslabnúť*, *starý* → *zostarnúť*, *tenký* → *stenknúť*, *tichý* → *stíchnuť*, *tmavý* → *stmavnúť*, *tuhý* → *stuhnúť*. Pri danom slovotvornom type sa môžu uplatniť kvantitatívne vokalicke alternácie základného aj inverzného typu *i/i*, *ie/e*, napr. *tichý* → *s-tích-nuť*, *riedky* → *z-red-núť*. Pri danom slovotvornom type frekventovane dochádza aj k trunkáciám (reziduálneho) k-ového segmentu adjektívnych motivantov, napr. *mäkký* → *z-mäk-núť*, *mokrý* → *z-mok-núť*, *riedky* → *z-red-núť*, *sladký* → *zo-slad-núť*, *vlhký* → *z-vlh-núť*.

- **o- + Zadj + -núť**

Slovotvorný typ **o- + Zadj + -núť** (osem dokladov) je charakteristický pre konverzné verbá so slovotvorným významom „stať sa takým, ako označuje adjektívny motivant“. Verbá prináležiace do daného slovotvorného typu sú odvodené najmä od nemotivovaných kvalitatívnych adjektív, napr. *bledý* → *oblednúť*, *žltý* → *ožltnúť*, *hnedý* → *ohnednúť*,

chladný → *ochladnúť*, *mladý* → *omladnúť*, *sladký* → *osladnúť*, *slepý* → *oslepnúť*, *žltý* → *ožltnúť*, *starý* → *ostarnúť*. Prefix *o-* si v daných derivátoch zachováva význam „realizácia deja po povrchu niečoho“, v niektorých prípadoch preto dané jednotky majú slovotvorné synonymá odvodené prostredníctvom iného prefixu, napr. *ožltnúť* (sémantický odtienok smerovania deja po povrchu objektu) – *zožltnúť* (sémantický odtienok rezultatívnosti).

- **z-/zo- + Zadj + -ovať/-izovať**

Málo produktívnym slovotvorným typom deadjektívnych prefixálno-sufixálnych derivátov je štruktúra **z-/zo- + Zadj + -ovať/-izovať** (päť dokladov). Je charakteristická pre kauzatívne verbá označujúce nadobudnutie vlastnosti vyjadrenej adjektívny motivantom, napr. *byrokratický* → *zbyrokratizovať*, *ekonomický* → *zekonomizovať*, *materiálny* → *zmaterializovať*, *sociálny* → *zosocializovať*. Dané verbá sa odvodzujú najmä od prevzatých adjektív utvorených prostredníctvom formantov *-ál:n-ý*, *-ic:k-ý*. Pri danom slovotvornom type frekventovane dochádza aj trunkáciám flektivizačných sufixálnych formantov adjektívnych motivantov, napr. *byrokratický* → *z-byrokrat-izovať*, *ekonomický* → *z-ekonom-izovať*, *materiálny* → *z-material-izovať*, *sociálny* → *zo-social-izovať*.

- **pre- + Zadj + -núť**

Verbá so slovotvornou štruktúrou **pre- + Zadj + -núť** (tri doklady) predstavujú procesné verbá, ktoré majú vo svojej sémantickej štruktúre sémantický komponent „vo veľkej miere“, napr. *mokrý* → *premoknúť*, *starý* → *prestarnúť*, *vlhký* → *prevlhnuť*. Pri danom slovotvornom type evidujeme trunkácie (reziduálnych) segmentov adjektívnych motivantov, napr. *mokrý* → *pre-mok-núť*, *vlhký* → *pre-vlh-núť*.

- **za- + Zadj + -núť/-nuť**

V rámci deadjektívnych prefixálno-sufixálnych verb možno ešte spomenúť štruktúru **za- + Zadj + -núť/nuť** (tri doklady). Ide o procesné konverzné verbá so slovotvorným významom „stať sa takým, ako označuje adjektívny motivant“, napr. *tichý* → *zatichnuť*, *trpký* → *zatrpknúť*, *žltý* → *zažltnúť*.

bd) Deadverbiá a deinterjekcionáliá

Uplatnenie prefixálno-sufixálneho postupu pri tvorení verb od adverbí a interjekcií je zriedkavé, napr. *pred* → *napredovať*, *frnk* → *ufrknúť*.

c) Prefixálno-reflexívne deriváty

V SKMS zachytávame 1 454 prefixálno-reflexívnych jednotiek, ktoré sú všetky deverbatívne. Z nich ako monomotivovaných je spracovaných 369 lexém (napr. *behať* → *rozbehať sa*) a ako polymotivovaných je spracovaných 1 085 lexém – konkuruje si prefixálno-reflexívna konfixácia a čistá reflexivizácia (napr. *zabiť* → *prizabiť sa* // *prizabiť* → *prizabiť sa*). V tabuľke [29] prinášame prehľad slovotvorných typov deverbatívnych prefixálno-reflexívnych derivátov.

[29] Prehľad slovotvorných typov deverbatívnych prefixálno-reflexívnych verb

Štruktúra	Počet	Príklady	Štruktúra	Počet	Príklady
roz(o)- + Zv + sa	172	<i>roz-brechať sa</i>	vy- + Zv + si	9	<i>vy-árendovať si</i>
s-/z-/zo- + Zv + sa	152	<i>s-prať sa</i>	vz- + Zv + sa	6	<i>vz-chopiť sa</i>
vy- + Zv + sa	148	<i>vy-behať sa</i>	de- + Zv + sa	4	<i>de-maskovať sa</i>
za- + Zv + sa	147	<i>za-hľadiať sa</i>	do- + Zv + si	4	<i>do-žičiť si</i>
po- + Zv + sa	142	<i>po-sadiť sa</i>	na- + Zv + si	4	<i>na-myslieť si</i>
na- + Zv + sa	107	<i>na-hľadiať sa</i>	o-/ob- + Zv + si	3	<i>ob-lúbiť si</i>
do- + Zv + sa	87	<i>do-klopať sa</i>	a- + Zv + sa	2	<i>a-kumulovať sa</i>
pre- + Zv + sa	86	<i>pre-driapať sa</i>	nad- + Zv + sa	2	<i>nad-dvihnúť sa</i>
o- + Zv + sa	62	<i>o-žrať sa</i>	pred- + Zv + sa	2	<i>pred-kloniť sa</i>
u- + Zv + sa	56	<i>u-pachtiť sa</i>	pri- + Zv + si	2	<i>pri-myslieť si</i>
od- + Zv + sa	53	<i>od-šúchať sa</i>	s-/z-/zo- + Zv + si	2	<i>z-myslieť si</i>
po- + Zv + si	49	<i>po-spinkať si</i>	roz- + Zv + si	1	<i>roz-myslieť si</i>
pri- + Zv + sa	47	<i>pri-sťahovať sa</i>	pre- + Zv + si	1	<i>pre-najať si</i>
za- + Zv + si	45	<i>za-filozofovať si</i>	re- + Zv + sa	1	<i>re-kvalifikovať sa</i>
v-/vo- + Zv + sa	29	<i>v-drať sa</i>	u- + Zv + si	1	<i>u-chlipnúť si</i>
pod- + Zv + sa	12	<i>pod-dať sa</i>	trans- + Zv + sa	1	<i>trans-formovať sa</i>
od- + Zv + si	12	<i>od-kašľať si</i>			
spolu				1 454	

V skupine deverbatívnych prefixálno-reflexívnych verb zaznamenávame 33 slovotvorných typov, z nich 14 má väčšie zastúpenie než 3 % (45 jednotiek), ostatné sú málo produktívne. V nasledujúcej časti podáme bližšiu charakteristiku 14 najproduktívnejších slovotvorných typov deverbatívnych prefixálno-reflexívnych derivátov (s minimálnym zastúpením 3 %).

- **roz-/rozo- + Zv + sa**

Najproduktívnejší slovotvorný typ v tejto podskupine derivátov predstavuje štruktúra **roz-/rozo- + Zv + sa** (172 dokladov; 11,8 %). Ide o verbá, pri ktorých si prefix *roz-/rozo-* zachováva význam „(prudký) začiatok a intenzívne narastanie deja“ (evolutívny SSD). Tento slovotvorný typ je charakteristický pre komunikačné verbá a verbá vydávania zvukov, napr. *brechať* → *rozbrechať sa*, *burácať* → *rozburácať sa*, *hovoriť* → *rozhovoriť sa*, *hučať* → *rozhučať sa*, emočné verbá, napr. *cítiť* → *rozcítiť sa*, *horliť* → *rozhorliť sa*, *jasať* → *rozjasať sa*, verbá vyjadrujúce psychofyziologické procesy, napr. *búšiť* → *rozbušiť sa*, *fňukať* → *rozfňukať sa*, *kašľať* → *rozkašľať sa*, procesné realizačné verbá, napr. *horieť* → *rozhorieť sa*, *rásť* → *rozrásť sa*, *voňať* → *rozvoňať sa*, procesné atmosférické verbá, napr. *hrmieť* → *rozhrmieť sa*, *snežiť* → *rozsnežiť sa* a pod. Pri pohybových verbách sa zachováva séma „smerovanie deja na všetky strany“, napr. *letieť* → *rozletieť sa*, *liezť* → *rozliezť sa*, *stúpiť* → *rozstúpiť sa*, *utekať* → *rozutekať sa*. Vo viacerých prípadoch je význam derivovaného verba prenesený, napr. *hostiť* → *rozhostiť sa*, *ležať* → *rozležať sa*, *prchnuť* → *rozprchnuť sa*.

- **s-/z-/zo- + Zv + sa**

Druhým najproduktívnejším slovotvorným typom je štruktúra **s-/z-/zo- + Zv + sa** (152 dokladov; 10,5 %). V rámci danej skupiny evidujeme jednak pohybové autokauzatívne

verbá s významom smerovania deja zhora nadol, napr. *krbáľať* → *skrbáľať sa*, *kydnúť* → *skydnúť sa*, *teperiť* → *steperiť sa*, *terigať* → *sterigať sa*, jednak verbá s významom zmenšenia objemu, napr. *dušiť* → *zdušiť sa*, *prať* → *sprať sa*, resp. procesné verbá s významom nadobudnutia stavu, ktoré sú sprostredkovane motivované adjektívami, resp. substantívami, napr. *divieť* → *zdivieť sa*, *blázniť* → *zblázniť sa*, *krvavaviť* → *skrvaviť sa*, *lumpovať* → *zlumpovať sa*, *richtovať* → *zrichtovať sa*. V rámci tohto slovotvorného typu zaznamenávame aj axiologické verbá s významom začiatku deja, napr. *želiť* → *zželiť sa*, *vidieť* → *zvidieť sa*, *(ne)ľúbiť* → *znelúbiť sa*, *milovať* → *zmiľovať sa*.

- **vy- + Zv + sa**

Produktívnym slovotvorným typom je tiež štruktúra **vy- + Zv + sa** (148 dokladov; 10,2 %). Ide o verbá s významom dlhšieho trvania deja s odtienkom „do vôle, do sýtosti“ (príjemné hodnotenie deja), napr. *behať* → *vybehať sa*, *búvať* → *vybúvať sa*, *kričať* → *vykričať sa*, *kýchať* → *vykýchať sa*, *skákať* → *vyskákať sa*, *spať* → *vyspať sa*, *šantiť* → *vyšantiť sa*, *zúriť* → *vyzúriť sa*. Pri pohybových slovesách ide o autokauzatívny význam, pri ktorom prefix vyjadruje význam „smerovanie deja von z niečoho“, napr. *terigať* → *vyterigať sa*, *myknúť* → *vymyknúť sa*, *šmyknúť* → *vyšmyknúť sa*. V niektorých prípadoch majú slovesá slovotvorný význam „v dôsledku deja spotrebovať“, napr. *šmatlať* → *vyšmatlať sa*, *troviť* → *vytroviť sa*.

- **za- + Zv + sa**

Ďalším slovotvorným typom je štruktúra **za- + Zv + sa** (147 jednotiek; 10,1 %). V prípade slovíes utvorených prostredníctvom formantu *za-* + *sa* ide vo väčšine prípadov o jednotky, ktoré vyjadrujú prílišného zaujatia dejom (delektatívny SSD), napr. *čítať* → *začítať sa*, *hľadiť* → *zahľadiť sa*, *hovoríť* → *zahovoriť sa*, *hútať* → *zahútať sa*, *rozprávať* → *zarozprávať sa*, *sedieť* → *zasedieť sa*, *sniť* → *zasniť sa*, *tárať* → *zatárať sa*. V teoretickej literatúre (porov. Zaliznjak – Šmelev, 2000, s. 117) sa v súvislosti s touto skupinou hovorí o tzv. absorptívach. V prípade absorptív ide o verbálne jednotky vyjadrujúce pokračujúcu aktivitu, ktorej subjekt tým, že sa do tejto aktivity ponorí, stráca nad ňou kontrolu. Dané verbá tak profilujú aktivity, ktoré pokračujú do bodu, v ktorom sa táto aktivita začína realizovať nezávisle od vôle subjektu.

- **po- + Zv + sa**

Slovesá so slovotvornou štruktúrou **po- + Zv + sa** (142 dokladov; 9,8 %) majú slovotvorný význam „spôsobiť realizáciu deja“, ide tu o prípady autokauzatívnych verb s významom pohybu alebo zaujatia polohy, napr. *sedieť* → *posadiť sa*, *kloniť* → *pokloniť sa*, *brať* → *pobrať sa*, *šmyknúť* → *pošmyknúť sa*. V niektorých prípadoch môže prefix *po-* do sémantickej štruktúry verba vnieť význam distributívnosti (*ponalepovať sa*, *poprizerať sa*).

- **na- + Zv + sa**

Stredne produktívnym slovotvorným typom je aj štruktúra **na- + Zv + sa** (107 dokladov; 7,4 %). V rámci tohto typu ide najmä o verbá s významom „vykonať dej do vôle“ (libitatívny SSD), napr. *bažiť* → *nabažiť sa*, *cengať* → *nacengať sa*, *čakať* → *načakať sa*, *drieť* → *na-drieť sa*, *hrať* → *nahrať sa*, *ležať* → *naležať sa*, *plakať* → *naplakať sa*, *pracovať* → *napracovať sa*, *stáť* → *nastáť sa*, *trápiť* → *natrápiť sa*, resp. „realizovať dej v dostatočnom

množstve“, napr. *jesť* → *najesť sa*, *obedovať* → *naobedovať sa*, *olovrantovať* → *naolovrantovať sa*, *večerať* → *navečerať sa*.

- **do- + Zv + sa**

Ďalším stredne produktívnym je slovotvorný typ **do- + Zv + sa** (87 dokladov; 6 %). V rámci tohto typu evidujeme predovšetkým verbá s významom dosiahnutia žiaduceho cieľa, napr. *čítať* → *dočítať sa*, *klopať* → *doklopať sa*, *pátrať* → *dopátrať sa*, *prosiť* → *doprosiť sa*, *volať* → *dovolať sa*, *rozumieť* → *dorozumieť sa*. V mnohých prípadoch ide tiež o priestorové dosiahnutie cieľa, ktoré je typické pre autokauzatívne pohybové verbá, napr. *hrnúť* → *dohrnúť sa*, *knísať* → *doknísať sa*, *kyvkať* → *dokyvkať sa*, *šmatlať* → *došmatlať sa*, *šúchať* → *došúchať sa*, *ťahať* → *doťahať sa*. V niektorých prípadoch pri tomto type evidujeme aj verbá s významom veľkej miery deja a s nepriaznivým dôsledkom pre subjekt, napr. *cikať* → *docikať sa*, *richtovať* → *dorichtovať sa*. Niektorí autori v týchto prípadoch hovoria o ironicko-rezultatívnom význame (porov. Zaliznjak – Šmelev, 2000, s. 117).

- **pre- + Zv + sa**

V rámci štruktúry **pre- + Zv + sa** má 86 dokladov (5,9 %) vymedzujeme autokauzatívne verbá so slovotvorným významom „preniknúť k nejakému cieľu“, resp. „smerovať cez niečo (prekážku)“, napr. *driapať* → *predriapať sa*, *škrabať/škriabať* → *preškrabať sa/preškriabať sa*, *šmyknúť* → *prešmyknúť sa*, *šuchnúť* → *prešuchnúť sa*, *švihnúť* → *prešvihnúť sa*, *tĺcť* → *pretĺcť sa*. Okrajovo tiež danú štruktúru evidujeme pri verbách s významom „realizáciou deja dôjsť k neželanému výsledku“, napr. *rieť* → *prerieť sa*, *spať* → *prespať sa*, *hrešiť* → *prehrešiť sa*.

- **o-/ob- + Zv + sa**

Menej produktívny je slovotvorný typ so štruktúrou **o- + Zv + sa** (62 výskytov; 4,3 %), ktorá sa viaže najmä s významom „realizácia deja dookola niečoho“ (napr. *hnať* → *ohnať sa*, *chlipiť* → *ochlipiť sa*, *sypať* → *obsypať sa*), resp. „realizácia deja po povrchu niečoho“ (napr. *šuchnúť* → *ošuchnúť sa*, *motať* → *obmotať sa*, *vinúť* → *ovinúť sa*).

- **u- + Zv + sa**

V rámci slovotvorného typu **u- + Zv + sa** (56 dokladov; 3,9 %) ide predovšetkým o verbá s významom veľkej/krajnej miery deja, napr. *pachtiť* → *upachtiť sa*, *piť* → *upiť sa*, *potiť* → *upotiť sa*, *smažiť* → *usmažiť sa*, *lepiť* → *ulepiť sa*, *dychčať* → *udychčať sa*. Pri niektorých pohybových verbách ide o význam zaujatia miesta, pôsobiska, pričom význam reflexívneho formantu má autokauzatívnu platnosť, napr. *hniezdiť* → *uhniesdiť sa*, *pelešiť* → *upelešiť sa*, *sadnúť* → *usadnúť sa*, *sídlieť* → *usídlieť sa*, *táboriť* → *utáboriť sa*.

- **od- + Zv + sa**

Pri slovotvornom type **u- + Zv + sa** (53 výskytov; 3,6 %) ide predovšetkým o verbá s významom „smerovanie deja od niečoho“, napr. *čaptať* → *odčaptať sa*, *kolísať* → *odkolísať sa*, *šúchať* → *odšúchať sa*, *lepiť* → *odlepiť sa*, *motať* → *odmotať sa*.

- **po- + Zv + si**

V rámci deverbatívnych prefixálno-reflexívnych verb možno spomenúť aj slovotvorný typ **po- + Zv + si** (49 dokladov; 3,4 %). Verbá prináležiace do daného slovotvorného typu majú význam dlhšieho alebo kratšieho trvania deja s vyjadrenou intenzitou (delimitatívny SSD), teda so sémou „do sýtosti, s chuťou, do vôle“, napr. *debatovať* → *podebatovať si*, *driemať* → *podriemať si*, *klebetiť* → *poklebetiť si*, *maródovať* → *pomaródovať si*, *plakať* → *poplakať si*, *plávať* → *poplávať si*, *spinkať* → *pospinkať si*, *šantiť* → *pošantiť si*, *šoférovať* → *pošoférovať si*, *pozeráť* → *popozeráť si* (porov. kap. 1.3.2.5). Do danej skupiny patria komunikačné verbá (*podebatovať si*, *podrkotať si*, *poklebetiť si*, *poštebotať si*, *potrkotať si*), verbá vyjadrujúce konzumáciu látok (*pofajčiť si*, *pochutiť si*, *pochutnať si*), behaviorálne verbá vyjadrujúce uspokojenie životných potrieb subjektu (*podriemať si*, *pospinkať si*, *poplakať si*, *požiť si*), perцепčné verbá (*postriechnuť si*, *popozeráť si*), verbá vyjadrujúce sociálne determinované aktivity, ktoré subjekt vykonáva dobrovoľne, vo voľnom čase, pre vlastné potešenie (*poplávať si*, *pošantiť si*, *pošoférovať si*). Pri niektorých jednotkách má formant *si* recipročný význam (*potykať si*, *povykať si*). Pri niektorých verbách sa modálny príznak priaznivosti deja pre subjekt môže transponovať na nepriaznivý (*pohnevať si*).

- **pri- + Zv + sa**

Štruktúra **pri- + Zv + sa** (47 dokladov; 3,2 %) je typická pre autokauzatívne verbá s významom „premiestniť sa do bezprostrednej blízkosti niečoho“, napr. *hrnúť* → *prihrnúť sa*, *terigať* → *priterigať sa*, *trieť* → *pritrieť sa*, *plieť* → *pripleť sa*, *sťahovať* → *pristahovať sa*, resp. „priblížiť sa a tak sa stať súčasťou celku“, napr. *cicať* → *pricicať sa*, *sať* → *prisáť sa*. Danú štruktúru tiež evidujeme pri komunikačných verbách s významom „nadviazať rečový kontakt“, napr. *hovoriť* → *prihovoriť sa*, *vravieť* → *privravieť sa*.

- **za- + Zv + si**

V prípade slovíes so slovotvornou štruktúrou **za- + Zv + si** (45 jednotiek; 3,1 %) ide o jednotky s významom vykonania deja v priebehu krátkeho času s vyjadrenou intenzitou (delimitatívny SSD), napr. *filozofovať* → *zafilozofovať si*, *chytať* → *zachytať si*, *klebetiť* → *zaklebetiť si*, *krepčiť* → *zakrepčiť si*, *lyžovať* → *zalyžovať si*, *papkať* → *zapapkať si*, *politizovať* → *zapolitizovať si*, *poľovať* → *zapoľovať si*, *strieľať* → *zastrieľať si*, *súťažiť* → *zasúťažiť si*, *šoférovať* → *zašoférovať si*, *tancovať* → *zatancovať si*. V prípade daných jednotiek sa prítomnosť derivačnej morfémy sa spája so sémantickým odtienkom „do vôle, do sýtosti“. Daná slovotvorná štruktúra je typická pre pohybové verbá (*zabehať si*, *zalyžovať si*, *zakrepčiť si*, *zatancovať si*), komunikačné verbá (*zafilozofovať si*, *zaklebetiť si*, *zapolitizovať si*), verbá vyjadrujúce konzumáciu (*zamaškrtiť si*, *zapapkať si*, *zavečerať si*), resp. iné sociálne determinované aktivity, športové aktivity a pod. (*zachytať si*, *zapoľovať si*, *zastrieľať si*, *zašportovať si*, *zašoférovať si*). Ich spoločnou sémantickou charakteristikou je, že pomenúvajú aktivity subjektu, ktoré daný subjekt vykonáva dobrovoľne, vo voľnom čase, pre vlastné potešenie a pod. (pozri bližšie kap. 1.3.2.5).

Ostatné slovotvorné typy sú periférne (majú zastúpenie menej ako 3 %) a vo väčšine prípadov majú túto štruktúru autokauzatívne verbá, pri ktorých si prefix uchováva svoj primárny význam, napr. **v-/vo- + Zv + sa** „smerovanie deja dovnútra niečoho“, napr. *drať* → *vdrať sa*, *lámať* → *vlámať sa*, *žrať* → *vžrať sa*.

d) Transflexno-reflexívne deriváty

V SKMS zachytávame 176 transflexno-reflexívnych jednotiek, z toho 91 desubstantívnych, 63 deadjektívnych, 11 deverbatívnych, šesť deinterjekcionálnych, dve deadverbiálne a dve denumerálne jednotky. Okrem toho jedno verbum je polymotivované desubstantívno-deadjektívne.

da) Desubstantíva

V rámci desubstantívnych transflexno-reflexívnych verb (92 dokladov) možno vymedziť nasledujúce slovotvorné typy; porov. [30]. V nasledujúcej časti sa pokúsime opísať najproduktívnejšie slovotvorné typy desubstantívnych transflexno-reflexívnych verb.

[30] Prehľad slovotvorných typov desubstantívnych transflexno-reflexívnych verb

Štruktúra	Počet	Príklady
Zs + -Gv _{robiť} + sa	75	<i>starost-iť sa</i>
Zs + -Gv _{chytať} + sa	12	<i>brat-ať sa</i>
Zs + -Gv _{robiť} + si	3	<i>cen-iť si</i>
Zs + -Gv _{rozumieť} + sa	1	<i>tm-iieť sa</i>
Zs + -Gv _{vidieť} + sa	1	<i>mysl-iieť si</i>
spolu	92	

Zo sémantického hľadiska možno pri danej podskupine derivátov vymedziť dve podskupiny jednotiek. Do prvej skupiny patria verbá odvodené od substantív označujúcich osoby a živé bytosti. Od pomenovaní osôb bývajú odvodené verbá s významom „správať sa ako ten/stať sa, byť tým, koho označuje substantívny motivant“, napr. *brat* → *bratať sa*, *druh* → *družiť sa*, *chlap* → *chlapiť sa*, *kamarát* → *kamarátiť sa*, *priateľ* → *priateľiť sa*, *kmotor* → *kmotriť sa*. Pri verbách označujúcich rodinné/sociálne vzťahy možno prítomnosť reflexívnej morfémy vysvetliť na základe sémantického príznaku recipacity, ktorý je súčasťou významu týchto verb. Od pomenovaní zvierat bývajú odvodené verbá s významom „privádzať na svet to, čo označuje substantívny motivant“, napr. *prasa* → *prasiť sa*, *teľa* → *teľiť sa*, *žriebä* → *žrebiť sa*, *jahňa* → *jahniť sa*, resp. metaforicky „správať sa/vyzerať ako to, čo označuje substantívny motivant“, napr. *had* → *hadiť sa*, *kohút* → *kohútiť sa*, *líška* → *líškať sa*, *opica* → *opičiť sa*. Osobitne možno vymedziť delokutívne verbá s významom „hovoriť to, čo označuje substantívny motivant“, napr. *boh* → *božiť sa*, *duša* → *dušiť sa*.

Do druhej skupiny možno zaradiť verbá odvodené od substantív označujúcich neživé predmety, veci a javy. Od konkrétnych pomenovaní bývajú odvodené verbá s významom „byť tým, javiť sa ako to, prejavovať sa ako to, čo označuje substantívny motivant“, napr. *chumel'* → *chumeliť sa*, *roj* → *rojiť sa*, *kúdol* → *kúdoliť sa*, *perliť* → *perliť sa*. V danej skupine ide zväčša o procesné pohybové verbá označujúce výskyt neživej entity v istých typických tvaroch/zoskupeniach. Od konkrétnych substantív bývajú tiež odvodené verbá s významom „tvoriť/produkovať to, čo označuje substantívny motivant“, napr. *klas* → *klasiť sa*, *šťaľa* → *štaviť sa*, *vetva* → *vetviť sa*. Od abstraktných substantív bývajú odvodené emočné verbá s významom „cítiť, prežívať, prejavovať to, čo označuje substantívny motivant“, napr. *hanba* → *hanbiť sa*, *nádej* → *nádejať sa*, *odvaha* → *odvážiť sa*, *pýcha* → *pýšiť sa*, *starosť* → *starostiť sa*, *strach* → *stráchať sa*, resp. verbá atmosférického diania

s významom vznikania, resp. nadobúdania istého stavu prostredia, napr. *čas* → *časiť sa*, *oblak* → *oblačiť sa*, *tma* → *tmiť sa*, *večer* → *večeriť sa*, *zima* → *zimiť sa*.

V rámci daného slovtvorného typu sa frekventovane uplatňujú alternácie korelovaných konsonantov, ktoré vyvoláva tematická submorféma konjugačného typu „robiť“, napr. *t/t'* (*kamarát* → *kamarát-iť sa*), *d/d'* (*had* → *had-iť sa*), *l/l'* (*hmla* → *hml-iť sa*), resp. alternácie velár s nevelármi, napr. *h/ž* (*boh* → *bož-iť sa*), *k/č* (*oblak* → *oblač-iť sa*), *ch/š* (*pýcha* → *pýš-iť sa*).

db) Deadjektíva

V rámci deadjektívnych transflexno-reflexívnych verb (64 dokladov) vymedzujeme nasledujúce slovtvorné typy jednotiek; porov. [31]:

[31] Prehľad slovtvorných typov deadjektívnych transflexno-reflexívnych verb

Štruktúra	Počet	Príklady
Zadj + -Gv _{robiť} + sa	49	<i>hrd-iť sa</i>
Zadj + -Gv _{rozumieť} + sa	10	<i>belas-ieť sa</i>
Zadj + -Gv _{chytať} + sa	4	<i>červen-ať sa</i>
Zadj + -Gv _{chytať} + si	1	<i>bláh-ať si</i>
spolu	64	

Zo sémantického hľadiska možno v tejto podskupine derivátov vyčleniť dve podskupiny jednotiek. Do prvej skupiny možno zaradiť procesné verbá so slovtvorným významom „byť, stávať sa takým, ako označuje adjektívny motivant“, ktoré vo väčšine prípadov prináležia do konjugačného typu „robiť“, napr. *blízky* → *blížiť sa*, *dlhý* → *dĺžiť sa*, *lepší* → *lepšiť sa*, *hlboký* → *hlbiť sa*, *hrbatý* → *hrbatiť sa*, *hrdý* → *hrdiť sa*, *jasný* → *jasniť sa*, *chlpatý* → *chlpať sa*, *kľukatý* → *kľukatiť sa*, *lakomý* → *lakomiť sa*, *rôzny* → *rôzniť sa*, *slepý* → *slepiť sa*, *strmý* → *strmiť sa*, *strakatý* → *strakatiť sa*, *tenký* → *tenčiť sa*, *veselý* → *veseliť sa*. Tieto verbá sa odvodzujú najmä z kvalitatívnych ikonických adjektív (*slepý*, *strmý*, *blízky*), kvalitatívno-intenzitných adjektív (*dlhý*, *hlboký*, *tenký*), kvalitatívno-apreciačných adjektív (*dobrý/lepší*, *lakomý*, *veselý*, *hrdý*) a zriedkavejšie relačných adjektív (*chlpatý*, *hrbatý*, *kľukatý*).

V druhej skupine vymedzujeme procesné verbá s významom „javiť sa takým, ako označuje adjektívny motivant“, ktoré sa odvodzujú najmä od adjektívnych pomenovaní farieb a patria väčšinou do konjugačného typu „rozumieť“, zriedkavejšie „chytať“, resp. „robiť“, napr. *belasý* → *belasieť sa*, *biely* → *belieť sa*, *červený* → *červenieť sa/červenat sa*, *jarabý* → *jarabieť sa/jarabiť sa*, *pestrý* → *pestriť sa/pestriť sa*, *sivý* → *sivieť sa*, *šedivý* → *šedievieť sa*, *zelený* → *zelenieť sa/zelenat sa/zeleniť sa*.

V rámci daného slovtvorného typu sa frekventovane uplatňujú alternácie korelovaných konsonantov, ktoré vyvoláva gramatická/tematická morféma konjugačného typu „robiť“, resp. „rozumieť“, napr. *t/t'* (*kľukatý* → *kľukat-iť sa*), *d/d'* (*hrdý* → *hrd-iť sa*), *n/ň* (*jasný* → *jasn-iť sa*), *l/l'* (*veselý* → *vesel-iť sa*, *biely* → *bel-ieť sa*), resp. alternácie velár s nevelármi, napr. *h/ž* (*dlhý* → *dĺž-iť sa*), *k/č* (*tenký* → *tenč-iť sa*). Vo viacerých prípadoch dochádza pri jednotkách daného slovtvorného typu k trunkácii (reziduálnych) segmentov adjektívnych motivantov, napr. *hlboký* → *hlb-iť sa*, *lenivý* → *len-iť sa*, *ťažký* → *ťaž-iť sa*.

dc) Deverbatíva

V skupine transflexno-reflexívnych deverbatívnych verbálnych jednotiek (11 jednotiek) vymedzujeme nasledujúce slootovorné typy.

[32] Prehľad slootovorných typov deverbatívnych transflexno-reflexívnych verb

Štruktúra	Počet	Príklady
Zv + -Gv _{chytať} + sa	6	<i>klaň-ať sa</i>
Zv + -Gv _{robiť} + sa	3	<i>čup-iť sa</i>
Zv + -Gv _{hynúť} + si	1	<i>odpočin-úť si</i>
Zv + -Gv _{kričať} + sa	1	<i>blyšť-ať sa</i>
spolu	11	

Pri tejto podskupine derivátov evidujeme zväčša autokauzatívne verbá s významom „spôsobiť dej/stav“, napr. *čupieť* → *čupiť sa*, *lepiť* → *liepať sa*, *kloniť* → *klaňať sa*, vo viacerých prípadoch s metaforickou motiváciou, napr. *utekať* → *utiekať sa*.

e) Sufixálno-reflexívne deriváty

V SKMS zachytávame 80 sufixálno-reflexívnych jednotiek, z toho 46 desubstantívnych, 15 deadjektívnych, 11 deverbatívnych, sedem deinterjekcionálnych jednotiek a jednu depronominálnu jednotku.

ea) Desubstantíva

V rámci desubstantívnych sufixálno-reflexívnych verb možno vymedziť nasledujúce slootovorné typy:

[33] Prehľad slootovorných typov desubstantívnych sufixálno-reflexívnych verb

Štruktúra	Počet	Príklady	Štruktúra	Počet	Príklady
Zs + -ovať + sa	35	<i>člnk-ovať sa</i>	Zs + -čiť + sa	1	<i>frajer-čiť sa</i>
Zs + -núť + sa	4	<i>lesk-núť sa</i>	Zs + -kať + sa	1	<i>gul'-kať sa</i>
Zs + -ovať + si	2	<i>nárok-ovať si</i>	Zs + -kať + si	1	<i>voľ'-kať si</i>
Zs + -atiť + sa	1	<i>hrb-atiť sa</i>	Zs + -niť + sa	1	<i>vrás-niť sa</i>
spolu				46	

Najproduktívnejším slootovorným typom desubstantívnych sufixálno-reflexívnych derivátov je štruktúra **Zs + -ovať + sa** (35 jednotiek). V danej podskupine derivátov možno vymedziť dve triedy jednotiek. Do prvej podskupiny patria verbá odvodené od konkrétnych substantív so slootovorným významom „používať ako nástroj to, čo označuje motivujúce substantívum“, napr. *člnok* → *člnkovať sa*, *loďka* → *loďkovať sa*, *lopta* → *loptovať sa*, *lyže* → *lyžovať sa*, *sánky* → *sánkovať sa*. V rámci druhej podskupiny vymedzujeme verbá odvodené od abstraktných substantív so slootovorným významom „mať/cítiť/prejavovať to, čo označuje motivujúce substantívum“, napr. *ponosa* → *ponosovať sa*, *rozpaky* → *rozpakovať sa*, *úsilie* → *usilovať sa*, *strach* → *strachovať sa*. Osobitne možno vymedziť delokutívne verbá s významom „hovoriť to, čo označuje motivujúce substantívum“, napr. *duša* → *dušovať sa*.

Ostatné slootovorné typy sú periférne, napr. **Zs + -núť + sa** „mať/prejavovať navonok to, čo označuje substantívny motivant“ *lesk* → *lesknúť sa*, **Zs + -niť + sa** „dostávať, nadobúdať to, čo označuje substantívny motivant“, napr. *vrása* → *vrásniť sa*. Prostredníctvom

formantu *si* sú odvodené verbá s významom „prejavovať to, čo označuje substantívny motivant“, napr. *nárok* → *nárokovať si*.

eb) Deadjektíva

V rámci deadjektív vymedzujeme dva slovotvorné typy **Zadj + -ovať/-izovať/-alizovať sa** (14 lexém), **Zadj + -ňať sa** (1 lexéma). Ide najmä o konverzné verbá so slovotvorným významom „stať sa/stávať sa takým, ako označuje adjektívny motivant“, resp. „ prestať byť takým, ako označuje adjektívny motivant (podrobnejšie porov. kap. 1.3.1.2), napr. *humánny* → *humanizovať sa*, *bulvárny* → *bulvarizovať sa*, *naturálny* → *naturalizovať sa*, *stabilný* → *stabilizovať sa*.

ec) Deverbátiva

V rámci deverbatívnych sufixálno-reflexívnych verb možno vymedziť nasledujúce slovotvorné typy jednotiek.

[34] Prehľad slovotvorných typov deverbatívnych sufixálno-reflexívnych verb

Štruktúra	Počet	Príklady	Štruktúra	Počet	Príklady
Zv + -núť + si	5	<i>čup-núť si</i>	Zv + -kovať + sa	1	<i>mil-kovať sa</i>
Zv + -ávať + sa	2	<i>objed-ávať sa</i>	Zv + -núť + si	1	<i>kvok-núť si</i>
Zv + -kať + si	1	<i>ľaz-kať si</i>	Zv + -úškať + sa	1	<i>prd-úškať sa</i>
spolu				11	

Do tejto skupiny derivátov patria autokauzatívne polohové verbá, napr. *čupieť* → *čup-núť si*, *kvokať* → *kvoknúť si*, v niektorých prípadoch aj v prenesenom význame, napr. *šplhať* → *šplhnúť sa*, resp. verbá označujúce aktivitu vykonanú v prospech subjektu, napr. *oddychovať* → *oddýchnuť si*.

ed) Deinterjekcionáliá

V rámci deinterjekcionálnych sufixálno-reflexívnych verb možno spomenúť slovotvorné typy **Zv + -tať + sa**, **Zv + -úňať + sa**, **Zv + útať + sa**, napr. *chech* → *chechtať sa*, *hih* → *hihúňať sa*, *chich* → *chichútať sa/chichúňať sa* s významom itenzity, úsilnosti deja.

ee) Depronomináliá

V súbore sa nachádza jedna depronominálna lexéma *tentovať sa* s transponovaným neurčitým lexikálnym významom „zdráhať sa“, ktorý spôsobil čiastočnú demotiváciu tejto jednotky.

f) Prefixálno-transflexno-reflexívne deriváty

V SKMS sa nachádza 232 prefixálno-transflexno-reflexívnych jednotiek, z toho 120 deadjektívnych, 90 desubstantívnych, 13 deverbatívnych, osem denumerálnych jednotiek, ďalej dve deadverbiá, dve depronominá, jedno deinterjekcionálium a jedna polymotivovaná (desubstantívno-deadjektívna) lexéma.

fa) Deadjektíva

Prehľad 23 slovotvorných typov deadjektívnych prefixálno-transflexno-reflexívnych verb zachytáva tab. [36].

[36] Slovo tvorné typy deadjektívnych prefixálno-transflexno-reflexívnych verb

Štruktúra	Počet	Príklady
s-/z-/zo- + Zadj + -Gv _{robiť} + sa	37	s-pochab-iť sa
u- + Zadj + -Gv _{robiť} + sa	17	u-múdr-iť sa
o-/ob-/obo- + Zadj + -Gv _{robiť} + sa	11	o-smel-iť sa
za- + Zadj + -Gv _{robiť} + sa	8	za-červen-iť sa
po- + Zadj + -Gv _{robiť} + sa	7	po-dobr-iť sa
od- + Zadj + -Gv _{robiť} + sa	6	od-osobn-iť sa
roz- + Zadj + -Gv _{robiť} + sa	6	roz-košať sa
pre- + Zadj + -Gv _{robiť} + sa	5	pre-náhl-iť sa
s-/z-/zo- + Zadj + -Gv _{rozumieť} + sa	5	z-div-iť sa
roz- + Zadj + -Gv _{rozumieť} + sa	3	roz-citliv-iť sa
vy- + Zadj + -Gv _{robiť} + sa	2	vy-prázdniť sa
vz- + Zadj + -Gv _{robiť} + sa	2	vz-dial-iť sa
za- + Zadj + -Gv _{rozumieť} + sa	2	za-bel-iť sa
na- + Zadj + -Gv _{robiť} + sa	1	na-priam-iť sa
nad- + Zadj + -Gv _{robiť} + si	1	nad-dlž-iť sa
od- + Zadj + -Gv _{robiť} + si	1	od-lahč-iť si
po- + Zadj + -Gv _{chýtať} + sa	1	po-náhl'-ať sa
po- + Zadj + -Gv _{robiť} + si	1	po-horš-iť si
pri- + Zadj + -Gv _{robiť} + si	1	pri-vlastn-iť si
s-/z-/zo- + Zadj + -Gv _{pracovať} + sa	1	z-disciplinov-ať sa
u- + Zadj + -Gv _{robiť} + si	1	u-vedom-iť si
vy- + Zadj + -Gv _{robiť} + si	1	vy-svetl-iť si
z:ne- + Zadj + -Gv _{robiť} + sa	1	zne-hodnot-iť sa
spolu	121	

V uvedených slovo tvorných typoch dominuje význam „stať sa takým, ako označuje adjektívny motivant“; porov. najfrekvencovanejšie typy **s-/z-/zo- + Zadj + -Gv_{robiť} + sa** (napr. *pochabý* → *spochabiť sa*, *tenký* → *stenčiť sa*, *jednoduchý* → *zjednodušiť sa*, *slabý* → *zoslabiť sa*), **u- + Zadj + -Gv_{robiť} + sa** (napr. *múdry* → *umúdriť sa*, *skromný* → *uskromniť sa*, *pevný* → *upevniť sa*, *zdravý* → *uzdraviť sa*), **o-/ob-/obo- + Zadj + -Gv_{robiť} + sa** (napr. *smelý* → *osmeliť sa*, *samostatný* → *osamostatniť sa*, *teplý* → *otepliť sa*, *nahý* → *obnažiť sa*), **s-/z-/zo- + Zadj + -Gv_{rozumieť} + sa** (napr. *pochabý* → *spochabiť sa*, *mútny* → *zmútnieť sa*, *strakatý* → *zostrakať sa*).

V slovo tvornom type **za- + Zadj + -Gv_{rozumieť} + sa** ide o verbá s významom „(krátko, prudko) sa ukázať takým, ako pomenúva adjektívny motivant“, napr. *biely* → *zabelieť sa*, *temný* → *zatemniť sa*. Verbá v rámci slovo tvorného typu **od- + Zadj + -Gv_{robiť} + sa** vyjadrujú význam „prestáť byť takým, ako označuje adjektívny motivant“ (napr. *osobný* → *odosobniť sa*, *prírodný* → *odprírodniť sa*). Pri slovo tvornom type **roz- + Zadj + -Gv_{rozumieť} + sa** vymedzujeme verbá s významom „stať sa takým, ako označuje adjektívny motivant“ s intenzitno-inchoatívnou sémou, napr. *citlivý* → *rozcitlivieť sa*, *divý* → *rozdivieť sa*. Ostatné slovo tvorné typy sú periférne (zastúpené dvomi alebo jedným dokladom).

V rámci daných slovo tvorných typov sa uplatňujú alternácie korelovaných vokálov, napr. *t/ť* (*ľúty* → *rozľúť sa*), *n/ň* (*skromný* → *u-skromn-iť sa*), *l/ľ* (*biely* → *za-bel-iť sa*).

fb) Desubstantíva

V rámci desubstantívnych prefixálno-transflexno-reflexívnych verb možno vymedziť viacero málo produktívnych slovotvorných typov; porov. [35].

[35] Slovotvorné typy desubstantívnych prefixálno-transflexno-reflexívnych verb

Štruktúra	Počet	Príklady	Štruktúra	Počet	Príklady
s-/z-/zo- + Zs + -Gv _{robiť} + sa	18	s-priateľ-iť sa	od- + Zs + -Gv _{chytat} + sa	1	od-púť-ať sa
za- + Zs + -Gv _{robiť} + sa	14	za-kukl-iť sa	od- + Zs + -Gv _{robiť} + sa	1	od-vďač-iť sa
roz(o)- + Zs + -Gv _{robiť} + sa	11	roz-konár-iť sa	pre- + Zs + -Gv _{chytat} + sa	1	pre-tvár-ať sa
po- + Zs + -Gv _{robiť} + sa	9	po-chlap-iť sa	pri- + Zs + -Gv _{robiť} + sa	1	pri-kmotr-iť sa
vy- + Zs + -Gv _{robiť} + sa	6	vy-brež-iť sa	z- + Zs + -Gv _{chytat} + sa	1	z-brat-ať sa
o- + Zs + -Gv _{robiť} + sa	5	o-vrabč-iť sa	z- + Zs + -Gv _{rozumieť} + sa	1	z-havran-iť sa
u- + Zs + -Gv _{robiť} + sa	5	u-lútosť-iť sa	z- + Zs + -Gv _{robiť} + si	1	z-nepriateľ-iť si
pod- + Zs + -Gv _{robiť} + sa	2	pod-vol-iť sa	sú- + Zs + -Gv _{robiť} + sa	1	sú-stred-iť sa
pre- + Zs + -Gv _{robiť} + sa	3	pre-vin-iť sa	u:s- + Zs + -Gv _{chytat} + sa	1	us-poriad-ať sa
v- + Zs + -Gv _{robiť} + sa	2	v-mest-iť sa	vy- + Zs + -Gv _{robiť} + si	1	vy-báť-iť si
do- + Zs + -Gv _{robiť} + si	1	do-vol-iť si	vz- + Zs + -Gv _{robiť} + sa	1	vz-muž-iť sa
na- + Zs + -Gv _{robiť} + sa	1	na-lod-iť sa	zne- + Zs + -Gv _{robiť} + sa	1	zne-hodnot-iť sa
o- + Zs + -Gv _{chytat} + sa	1	o-vlád-ať sa			
spolu				91	

V skupine desubstantívnych prefixálno-transflexno-reflexívnych verb evidujeme celkovo 25 slovotvorných typov, z toho 14 je unikátnych. Pri slovotvornom type **s-/z-/zo- + Zs + -Gv_{robiť} + sa** (7 jednotiek) ide o verbá s významom „stať sa tým, čo označuje substantívny motivant“, napr. *priateľ* → *spriatelíť sa*, *kundol* → *skundoliť sa*, *švagor* → *zošvagriť sa*. Niektoré lexémy sú sémanticky transponované a možno ich chápať ako defrazeologické deriváty (porov. oddiel VIII., kap. 1.2.2.1, odsek bab), napr. *myš* → *zmyšiť sa*, *blcha* → *zblšiť sa*, *hovädo* → *zhovadiť sa*.

Verbá so štruktúrou **za- + Zv + -Gv_{robiť} + sa** majú významy „nadobudnúť/dostať to, čo pomenúva substantívny motivant“, napr. *rosa* → *zarosiť sa*, *bezpečie* → *zabezpečiť sa* (v niektorých prípadoch so sémou „niečo negatívne, škodlivé, neprospešné“, napr. *dlh* → *zadlžiť sa*, *hlien* → *zahlienť sa*, *burina* → *zaburiniť sa*, *blato* → *zablatiť sa*, *múka* → *zamúčiť sa*), príp. „zmeniť sa na to, čo označuje substantívny motivant“, napr. *kukla* → *zakukliť sa*, *uzol* → *zauzliť sa*.

Verbá so slovotvornou štruktúrou **roz-/rozo- + Zv + Gv_{robiť} + sa** majú význam „získať/nadobudnúť to, čo označuje substantívny motivant“ so sémou „veľká intenzita deja“, napr. *guráž* → *rozgurážiť sa*, resp. so sémou „smerovanie deja na rozličné strany“, napr. *konár* → *rozkonáriť sa*, resp. ide o verbá so slovotvorným významom „prestať byť tým, čo označuje substantívny motivant“, napr. *kmotor* → *rozkmotriť sa*, *r* → *r*, *r* → *r*.

V rámci slovotvorného typu **po- + Zs + -Gv_{robiť} + sa** ide o verbá s významom „získať vlastnosť toho, čo označuje substantívny motivant“, napr. *mesto* → *pomeštiť sa*, *šťastie* → *pošťastiť sa*, *chlap* → *pochlapiť sa*.

Tematická submorféma konjugačného typu „robiť“ vyvoláva pri daných verbách alternácie korelovaných konsonantov, napr. *t/ť* (*miesto* → *v-mest-iť sa*), *n/ň* (*vina* → *pre-vin-iť sa*), *l/l'* (*kukla* → *za-kukl-iť sa*).

fc) Deverbatíva

V rámci deverbatívnych prefixálno-transflexno-reflexívnych verb možno vymedziť viacero málo produktívnych slovotvorných typov.

[37] Slovotvorné typy deverbatívnych prefixálno-transflexno-reflexívnych verb

Štruktúra	Počet	Príklady
po- + Zv + -Gv _{chytať} + sa	4	<i>po-plet-ať sa</i>
pre- + Zv + -Gv _{chytať} + sa	2	<i>pre-mrv-ať sa</i>
s-/z- + Zv + -Gv _{chytať} + sa	2	<i>z-mrák-ať sa</i>
roz- + Zv + -Gv _{žať} + sa	1	<i>roz-päť sa</i>
roz- + Zv + -Gv _{robiť} + sa	1	<i>roz(o)-stav-iť sa</i>
s-/z- + Zv + -Gv _{robiť} + sa	1	<i>s-krbál-iť sa</i>
vy- + Zv + -Gv _{chytať} + sa	1	<i>vy-hráž-ať sa</i>
za- + Zv + -Gv _{chytať} + sa	1	<i>za-stráj-ať sa</i>
spolu	13	

V skupine deverbatívnych prefixálno-transflexno-reflexívnych derivátov evidujeme celkovo 8 málo produktívnych slovotvorných typov. V rámci existujúcich slovotvorných typov možno spomenúť štruktúru **po- + Zv + Gv_{chytať} + sa**, ktorú majú verbá s významom menšej miery realizácie deja, napr. *plieť sa* → *popletáť sa*, s významom postupnej realizácie deja, napr. *rozhlíadať sa* → *porozhlíadať sa*, *mračiť sa* → *pomráčať sa*, resp. realizácie deja po povrchu, napr. *pnúť sa* → *popínať sa*. Verbá so štruktúrou **pre- + Zv + -Gv_{chytať} + sa** majú význam intenzívnej, dôkladnej realizácie deja, napr. *mrviť* → *premrávať sa*, *trčať* → *pretřčať sa*. V rámci slovotvorného typu **s-/z- + Zv + Gv_{chytať} + sa** ide o verbá s významom vzájomného vykonania deja, napr. *hovoriť* → *zhovárať sa*. Ostatné slovotvorné typy sú zastúpené iba 1 dokladom. V rámci daných slovotvorných typov sa uplatňujú základné kvantitatívne vokálne alternácie, napr. *r/ř* (*mrviť* → *pre-mrv-ať sa*), resp. kvantitatívno-kvalitatívne alternácie, napr. *o/á* (*hroziť* → *vy-hráž-ať sa*).

g) Prefixálno-sufixálno-reflexívne deriváty

V SKMS sa nachádza 133 prefixálno-sufixálno-reflexívnych verb, z toho 98 deverbatívnych, 28 desubstantívnych, šesť deadjektívnych jednotiek a jedna lexéma je polymotivovaná (ide zároveň o deadjektívum a desubstantívum).

ga) Deverbatíva

V rámci deverbatívnych prefixálno-sufixálno-reflexívnych verb možno vymedziť viacero málo produktívnych slovotvorných typov.

[38] Slovotvorné typy deverbatívnych prefixálno-sufixálno-reflexívnych verb

Štruktúra	Počet	Príklady	Štruktúra	Počet	Príklady
roz- + Zv + -núť + sa	12	<i>roz-hliad-núť sa</i>	o- + Zv + -ávať + sa	1	<i>o-bá-vať sa</i>
s-/z-/zo- + Zv + -núť + sa	8	<i>z-riek-núť sa</i>	po- + Zv + -vať + si	1	<i>po-stá-vať si</i>
pre- + Zv + -núť/-núť	7	<i>pre-riek-núť sa</i>	pod- + Zv + -núť + sa	1	<i>pod-riek-núť sa</i>
od- + Zv + -núť + sa	6	<i>od-trh-núť sa</i>	pod- + Zv + -ovať + sa	1	<i>pod-liz-ovať sa</i>
vy- + Zv + -núť + sa	6	<i>vy-lúp-núť sa</i>	pre- + Zv + -ovať + si	1	<i>pre-spev-ovať si</i>
za- + Zv + -núť + sa	6	<i>za-hrýz-núť si</i>	pri- + Zv + -viť + sa	1	<i>pri-sta-viť sa</i>
o-/ob- + Zv + -núť + sa	5	<i>o-šuch-núť sa</i>	roz- + Zv + -ovať + sa	1	<i>roz-streľ-ovať sa</i>

na- + Zv + -núť + sa	4	na-čiah-nuť sa	s-/z- + Zv + -núť + si	1	z-driem-nuť si
po- + Zv + -núť + sa	4	po-klz-nuť sa	u- + Zv + -ávať + si	1	u-chlip-kávať si
po- + Zv + -ovať + sa	4	po-vať-ovať sa	u- + Zv + -núť + si	1	u-tiah-nuť si
do- + Zv + -ovať + sa	3	do-had-ovať sa	u- + Zv + -núť + sa	1	u-tiah-nuť sa
po- + Zv + -ovať + si	3	po-hvzd-ovať si	v- + Zv + -núť + sa	1	v-tiah-nuť sa
po- + Zv + -ávať + si	2	po-chlip-kávať si	vy- + Zv + -liť + si	1	vy-svet-liť si
pri- + Zv + -núť + sa	2	pri-tiah-nuť sa	vy- + Zv + -núť + si	1	vy-hliad-nuť si
s- + Zv + -ovať + sa	2	s-kloň-ovať sa	vy- + Zv + -ovať + sa	1	vy-pyt-ovať sa
u- + Zv + -núť + sa	2	u-tiah-nuť sa	vy- + Zv + -ovať + si	1	vy-spev-ovať si
do- + Zv + -ievať + sa	1	do-mn-ievať sa	vy- + Zv + -núť + si	1	vy-hliad-nuť si
do- + Zv + -núť + sa	1	do-tiah-nuť sa	vz- + Zv + -núť + sa	1	vz-tiah-nuť sa
nad- + Zv + -núť + si	1	nad-beh-nuť si	za- + Zv + -núť + si	1	za-hrýz-nuť si
ob- + Zv + -núť + si	1	ob-hliad-nuť si	za- + Zv + -vať + sa	1	za-uží-vať sa
po- + Zv + -ávať + sa	1	po-hr-ávať sa			
spolu				98	

V skupine deverbatívnych prefixálno-sufixálno-reflexívnych derivátov evidujeme celko-vo 38 málo produktívnych slovotvorných typov, z ktorých len sedem má zastúpenie päť a viac lexém: **roz- + Zv + -núť + sa** (napr. *hladiet* → *rozhliaďnuť sa*, *letieť* → *rozlietnuť sa*), (napr. *pukať* → *rozpuknúť sa*, *padať* → *rozpadnúť sa*); **s-/z-/zo- + Zv + -núť + sa** (napr. *viť* → *zvinúť sa*, *ťahat* → *stiahnuť sa*); **pre- + Zv + -núť + sa** (napr. *šúchať* → *prešuchnúť sa*, *ťahat* → *pretiahnuť sa*); **od- + Zv + -núť + sa** (napr. *trhať* → *odtrhnúť sa*, *ťahat* → *odtiahnuť sa*); **vy- + Zv + -núť + sa** (napr. *ťahat* → *vytiahnuť sa*, *trhať* → *vytrhnúť sa*); **za- + Zv + -núť + sa** (napr. *behať* → *zabehnúť sa*, *pichať* → *zapichnúť sa*); **o-/ob- + Zv + -núť + sa** (napr. *hladiet* → *obhliadnuť sa*, *viť* → *ovinúť sa*). Pri daných slovotvorných typoch sa frekventovane uplatňujú kvantitatívne vokalizčné alternácie, a to základného, napr. *e/ie* (*letieť* → *roz-liet-nuť sa*), *a/ia* (*hladiet* → *roz-hliad-nuť sa*), aj inverzného typu, napr. *ia/a* (*žiadať* → *do-žad-ovať sa*), *á/a* (*hádať* → *do-had-ovať sa*), *ie/e* (*strieľať* → *roz-streľ-ovať sa*), *i/i* (*lízať* → *pod-liz-ovať sa*), *ú/u* (*šúchať* → *pre-šuch-nuť sa*).

gb) Desubstantíva

V rámci desubstantívnych prefixálno-sufixálno-reflexívnych verb vymedzujeme viacero málo produktívnych slovotvorných typov.

[39] Slovo tvorné typy desubstantívnych prefixálno-sufixálno-reflexívnych verb

Štruktúra	Počet	Príklady	Štruktúra	Počet	Príklady
z- + Zs + -ovať + sa	3	z-lut-ovať sa	od- + Zs + -niť + sa	1	od-škod-niť sa
roz- + Zs + -niť + sa	2	roz-vod-niť sa	po- + Zs + -čiť + sa	1	po-kreštan-čiť sa
z- + Zs + -nievať + sa	2	z-nedeľ-nievať sa	pre- + Zs + -aviť + sa	1	pre-der-aviť sa
z- + Zs + -niť + sa	2	z-účasť-niť sa	pre- + Zs + -niť + sa	1	pre-miest-niť sa
u- + Zs + -niť + sa	2	u-lútosť-niť sa	pre- + Zs + -ovať + sa	1	pre-tvar-ovať sa
za- + Zs + -niť + sa	2	za-lad-niť sa	roz- + Zs + -ovať + sa	1	roz-čar-ovať sa
dis- + Zs + -ovať + sa	1	dis-kredit-ovať sa	z- + Zs + -núť + si	1	z-gust-núť si
do- + Zs + -ovať + sa	1	do-krv-ovať sa	u- + Zs + -ovať + sa	1	u-koň-ovať sa
kon- + Zs + -ovať + sa	1	kon-centr-ovať sa	vy- + Zs + -niť + sa	1	vy-lud-niť sa
na- + Zs + -ovať + sa	1	na-desiat-ovať sa	za- + Zs + -nať + sa	1	za-mest-nať sa
o- + Zs + -evniť + sa	1	o-duš-evniť sa	za- + Zs + -ovať + sa	1	za-barikád-ovať sa
spolu				29	

V skupine 29 deverbatívnych prefixálno-sufixálno-reflexívnych derivátov evidujeme celkovo 22 málo produktívnych slovotvorných typov, z ktorých jeden dosahuje tri výskyty (**z- + Zs + -ovať + sa**: *ľútosť* → *z-ľut-ovať sa*, *tréma* → *s-trém-ovať sa*, *panika* → *s-panik-ovať sa*) a päť typov má dva výskyty (**roz- + Zs + -niť + sa**: *radosť* → *roz-radost-niť sa*, *voda* → *roz-vod-niť sa*; **z- + Zs + -ievať + sa**: *nedeľa* → *z-nedeľ-nievať sa*, *voľby* → *zvolebnievať sa*; **z- + Zs + -niť + sa**: *účasť* → *zúčastniť sa*, *popol* → *s-popol-niť sa*; **u- + Zs + -niť + sa**: *ľútosť* → *u-ľútosť-niť sa*, *miesto* → *u-miest-niť sa*; **za- + Zs + -niť + sa**: *ľad* → *za-ľad-niť sa*, *ľudia* → *za-ľud-niť sa*).

gc) Deadjektíva

Deadjektívne prefixálno-sufixálno-reflexívne verbá sú periférne. Ide o sedem lexém patriacich do šiestich slovotvorných typov: **po- + Zadj + -čiť + sa** (*kresťanský* → *po-kresťan-čiť sa*, *latinský* → *po-latin-čiť sa*); **z- + Zadj + -niť + sa** (*domáci* → *z-domác-niť sa*); **zo- + Zadj + -ovať + sa** (*sociálny* → *zo-social-izovať sa*); **u- + Zadj + -ičiť + sa** (*hnilý* → *u-hnil-ičiť sa*); **u- + Zadj + -ičkať + sa** (*hnilý* → *u-hnil-ičkať sa*); **u- + Zadj + -niť + sa** (*domáci* → *u-domác-niť sa*).

1.2.2 Kompozícia

Kompozícia sa pri tvorení verb uplatňuje zriedkavo. V materiáli SKMS nachádzame len 22 kompozične utvorených verb. Pri ich opise a klasifikácii budeme vychádzať jednak z formálnej morfeematickej štruktúry (na jej základe vydeľujeme kompozitá s interfixom a kompozitá bez interfixu; k termínu interfix porov. oddiel IV. kap. 3), jednak z onomaziologickej charakteristiky (uplatnenie čistej kompozície sa vzťahuje na modifikačný typ onomaziologickej kategórie, kompozično-derivačne utvorené verbá patria k mutačnému typu onomaziologickej kategórie).

a) Kompozitá bez interfixu

V rámci skupiny kompozít bez interfixu vymedzujeme dva slovotvorné typy: **Zadv1 + Zv2** – *spolu-rozhodovať*, *znovu-nastaviť*; **Zprep1 + Zv2 + -Gv_{robiť}** – *proti-reč-iť*.

Kompozitá bez interfixu so slovotvorným vzorcom Zadv1 + Zv2 vznikajú juxtaopozíčne, t. j. syntagmatickou deaktualizáciou voľného syntagmatického spojenia, ktorá spočíva v zotretí pôvodnej hranice medzi komponentmi (*vždy + zelený* → *vždyzelený*). Zo syntakticko-sémantického hľadiska ide pri verbách o subordináciu dvoch nerovnocenných zložiek, pričom sloveso plní rolu nadradeného komponentu (*spolu + rozhodovať* → *spolurozhodovať*). Z hľadiska typu onomaziologickej kategórie predstavujú tieto verbá modifikačný typ založený na obohatení slovotvornej štruktúry o jeden sémantický príznak. V slovenčine sa takéto typy kompozít tvoria prostredníctvom adverbiálnych komponentov *spolu* a *znovu*. Ide v podstate o jediný produktívny slovotvorný typ, ktorý sa v súčasnosti v slovenčine pri tvorení verbálnych kompozít uplatňuje, čoho dokladom sú okaziónálne vznikajúce pomenovania, doložené v korpusových dokladoch. Na základe kompozično-transflexného slovotvorného postupu sa utvára verbum *protirečiť* so slovotvorným významom „riečiť niečo proti (niekomu)“.

b) Kompozitá s interfixom

V skupine kompozít s interfixom identifikujeme šesť slovotvorných typov: **Zs1 + I + Zv2** – *blah-o-priať*, *blah-o-želať*; **Zv1 + I + Zv2** – *oživ-o-tvoriť*; **Zadj1 + I + Zv2 + -Gv_{robiť}** – *cudz-o-*

-pas-iť, cudz-o-lož-iť; **Zs1 + I + Zv2 + -Gv_{robiť}** – *blah-o-reč-iť, chvál-o-reč-iť*; **Zadv1 + I + Zv2 + -Gv_{robiť}** – *zl-o-reč-iť*; **s- + Zadj1 + I + Zs2 + -niť** – *s-pln-o-moc-niť*.

Ako prípad čistej kompozície hodnotíme verbum *oživotvoriť* so slovotvorným významom „tvoriť oživením“, ktoré by bolo možné hodnotiť ako modifikačný derivát. Úlohu determinovaného aj determinujúceho prvku v ňom plnia dva verbálne motivanty.

Modifikačný charakter majú juxtaponované verbá *blahopriať, blahoželať*, pri ktorých úlohu determinujúceho komponentu plní substantívny motivant (*priať + blaho* → *blahopriať, želať + blaho* → *blahoželať*).

Kompozično-transflexný slovotvorný postup sa uplatňuje pri dvoch slovotvorných typoch. V prvom prípade ide o deadjektívno-deverbatívne verbá *cudzopasiť, cudzoložiť* so slovotvorným významom „pásť na cudzom“, „ležať na cudzom“, pri ktorých došlo metaforickej transpozícii slovotvorného významu. V druhom prípade ide o desubstantívno-deverbatívne verbá, napr. *blahorečiť, chválorečiť*, so slovotvorným významom „rieť blah“, „rieť chválu“, resp. deadverbiálno-deverbatívne verbá, napr. *zlorečiť*, so slovotvorným významom „rieť zle“.

V prípade verba *splnomocniť* „dať plnú moc“ ide o slovotvorný typ, ktorý je medzi kompozitami unikátny. Z hľadiska slovotvorného postupu sa pri danom verbe uplatňuje prefixálno-kompozično-sufixálny slovotvorný postup.

1.3 Onomaziologické kategórie verb

1.3.1 Mutačné onomaziologické kategórie

1.3.1.1 Desubstantívne verbá

(1) Verbá efficiendi „robiť/produkovať/vytvárať S“

Do skupiny verb efficiendi zaraďujeme akčné kreatívne verbá s významom „vytvárať, produkovať, robiť to, čo pomenúva substantívny motivant“. Ide teda o pomenovania dejov a procesov, ktoré rezultujú do utvorenia novej entity.

V prípade jednotiek patriacich do tejto onomaziologickej kategórie ide o verbá odvodené od konkrétnych substantív, predovšetkým od pomenovaní neosôb. V rámci tejto skupiny slovies možno vyčleniť verbá odvodené od konkrétnych substantív pomenúvajúcich látku, resp. časti rastlín, napr. *dymiť, čmudiť, slintať, klasiť sa, šťaviť sa, vetviť sa*. Ďalšou skupinou sú verbá odvodené od substantív pomenúvajúcich (umelecké) výtvary človeka, napr. *filmovať, fotografovať, básniť, vybájiť* (neskôr v prenesenom význame). V rámci danej podskupiny možno vymedziť aj verbá s významom „ukladať/premiestňovať objekt tak, aby vzniklo to, čo označuje substantívny motivant“, napr. *kôpkovať, stohovať, triediť, hromadiť, kopíť*.

Typickými slovotvornými postupmi v skupine verb efficiendi sú sufixácia a transflexia, v menšej miere sa uplatňuje aj sufixálno-reflexívny a prefixálno-transflexný postup s uplatnením prefixu vy-.

[40] Slovotvorné typy verb efficiendi

Slovotvorný typ	Príklady
Zs + -ovať	<i>filmovať, fotografovať, kôpkovať, senážovať, skicovať, tunelovať, veršovať</i>
Zs + -Gv_{robiť}	<i>básniť, čmudiť, dymiť, smradiť, triediť, hromadiť, kopíť</i>
Zs + -Gv_{robiť} + sa	<i>klasť sa, šťaviť sa, vetviť sa</i>
vy- + Zs + -Gv_{robiť}	<i>vybájiť</i>

(2) Kauzatívne verbá „spôsobiť S, (u)robiť tým, čo označuje S“

V českej lingvistike F. Daneš (1985), ako aj M. Grepl a P. Karlík (1998) vymedzujú kauzatívnosť v rámci opisu mutačných slovies. V skupine mutačných slovies M. Grepl a P. Karlík (1998, s. 33 – 35) rozoznávajú tri typy:

(a) akčné mutácie – prechod z východiskovej do záverečnej situácie spôsobený externým pôvodcom; predikáty označujúce takúto zmenu nazývajú externé kauzatíva (napr. *oslepiť*);

(b) prosté mutácie – prechod z východiskovej do záverečnej situácie bez externého pôvodcu; ide o nekauzatívne predikáty, resp. inchoatíva (napr. *oslepnúť*);

(c) prosté mutácie – prechod z východiskovej do záverečnej situácie spôsobený interným kauzátorom; ide o interné kauzatíva (napr. *sadnúť si*).

Význam kauzatív možno podľa autorov parafrázovať ako „niekto/niečo spôsobí, aby nastala nejaká zmena niekoho/niečoho“. Kauzatívnosť je teda v ich koncepcii rezervovaná výlučne pre prípady mutácie, nemutačné významy nemôžu byť kauzatívne.

Tradične sa ako podmienka kauzatívnosti vo význame predikátov vymedzuje vzťah medzi dvomi udalosťami, kauzatívnou (E1) a kauzujúcou (E2), odohrávajúcimi sa v odlišnom čase⁹ (porov. Shibatani, 2001; Neeleman – van de Koot, 2010). Kauzatíva sú teda definované ako predikáty s komplexnou udalostnou štruktúrou pozostávajúcou z dvoch subudalostí. Tie sú pri dekompozícii lexikálneho významu reprezentované dvomi predikátmi – *spôsobiť* a *stať sa*.

Z hľadiska spôsobu vyjadrenia rozoznáva B. Comrie (1981) tri skupiny kauzatív: lexikálne (jedna lexikálna jednotka, napr. anglické *kill*), morfológické (morfematicky vyjadrená kauzatívnosť, v rôznych jazykoch rôzne typy morfémy, morfematické repetície, vokálne alternácie a pod.) a perifrastické (analytické, napr. anglické *I made him go*); pozri aj Dixon, 2000. Pri aplikácii na slovenčinu možno uvažovať o týchto prostriedkoch vyjadrenia kauzatívnosti:

(1) lexikálne kauzatívne predikáty: kauzatívny komponent majú inkorporovaný vo svojom lexikálnom význame (*zabiť*), majú svoje nekauzatívne pendanty, napr. *zabiť* – *zomrieť*, *zhodiť* – *spadnúť*;

(2) perifrastické kauzatívne predikáty: kauzatívne konštrukcie s infinitívom (*dať piť*) alebo predikatívnym substantívom (*spôsobiť smrť*, *priviesť do nešťastia*, *pomykova*, *rozpakov*), pričom prvá udalosť (E1) je explicitne vyjadrená kategoriálnym verbom a druhá udalosť (E2) formou interného objektu, prípadne objektovej vedľajšej vety (*spôsobiť udalosť / to, že sa niečo udeje*);

(3) slovotvorné kauzatívne predikáty: kauzatívny význam vyjadrujú slovotvornými prostriedkami (*napojiť*, *opojiť*, *usmrtiť*, *vyčistiť*), pričom môžu mať nekauzatívne pendanty tvorené od nich derivačne reflexívnou morfémy (*rozosmiať* – *rozosmiať sa*), resp. tvorené derivačne zo spoločného základu (*oslepiť* – *oslepnúť*).

Z hľadiska vzťahu kauzatívnosti a slovotvorby je zaujímavá tretia skupina kauzatívnych predikátov, teda slovotvorné kauzatíva. Tie sú najčastejšie derivované z troch slovných druhov (substantíva, adjektíva a verbá) a sú parafrázovateľné spôsobom „spôsobiť uda-

⁹ Čas dvoch udalostí E1 a E2 nemôže byť totožný, čo z kauzatívnosti vylučuje verbá trvania/udržiavania stavu, ako napr. *Otec ho finančne podporuje.*, *Hradby/vojaci chránia mesto.*

losť“, resp. „spôsobiť, že sa udeje/stane to, čo označuje verbálny motivant“. Konkrétne by sme mohli slovtvornú štruktúru jednotlivých typov slovtvorných kauzatív vymedziť takto:

(a) deverbatívne kauzatíva: *napojiť, zavesiť* „spôsobiť, že niekto/niečo V“, teda kauzujúca subudalosť „spôsobiť“ – kauzovaná subudalosť „niekto/niečo V“ (*visí, pije*);

(b) deadjektívne kauzatíva: *obieliť, znervózniť* „spôsobiť, že niekto/niečo sa stane Adj“, teda kauzujúca subudalosť „spôsobiť“ – kauzovaná subudalosť „niekto/niečo sa stane Adj“ (*stane sa bielym, stane sa nervóznym*);

(c) desubstantívne kauzatíva: *ožobračiť, rozbahniť* „spôsobiť, že niekto/niečo sa stane S“, teda kauzujúca subudalosť „spôsobiť“ – kauzovaná subudalosť „niekto/niečo sa stane S“ (*sa stane žobrákom, sa stane bahnom*), resp. pri verbách odvodených od dejových substantív ide o význam spôsobenía stavu (preto sa pri daných verbách v SMKS uvádza vzájomná motivácia).

Nie všetky slovtvorne motivované tranzitívne mutačné verbá sú však zároveň slovtvornými kauzatívami. Pokiaľ nie je možné slovtvorný význam verba parafrázovať spôsobom „spôsobiť, že sa niečo deje/stalo alebo niečo je nejaké, niekým/niečím“ a pokiaľ nie je E2 zahrnutá v motivante, nepovažujeme ho za slovtvorné kauzatívum (napr. za slovtvorné kauzatíva nepovažujeme verbá ako *nakrémovat', odseknúť, zhodiť*, hoci z lexikálneho hľadiska môže ísť o kauzatíva).

Jedným z problémov pri analýze slovtvornej kauzatívnosti je stanovenie smeru motivácie pri akčných kauzatívnych a procesných reflexívnych dekauzatívnych verbách. Otázka smeru odvodenosti súvisí s úvahami o primárnosti (jednoduchosti) a sekundárnosti (komplexnosti) lexikálneho významu verb. V domácej literatúre sa pri niektorých prípadoch (napr. pohybových slovesách) konštatuje, že nekauzatívne verbá sú významovo primárne, a to aj napriek tomu, že ich morfeomatická štruktúra je bohatšia (oproti kauzatívnym náprotivkom obsahuje reflexívny komponent *sa*). Napríklad v *Morfológii slovenského jazyka* (1966, s. 381) sa kauzatívne verbá pohybu (*liať, šklbať, hodiť*) chápu ako jednotky s významom „uvádzať niečo do istého pohybu“, kým ich nekauzatívne reflexívne pendanty (*liať sa, šklbať sa, hodiť sa*) majú význam základného pohybu. Podobne uvažuje aj K. Buzássyová (1974, s. 175): „(...) pri jednotlivých dvojiciach sloves môžu byť rozdiely v smere odvodenosti. Základný smer odvodenosti je pri členoch kauzatívnej korelácie smer od zvrátneho slovesa k nezvrátanému, lebo zvrátne slovesá vyjadrujú sémanticky základný pohyb (majú sémanticky jednoduchší význam), kým ich kauzatívne náprotivky vyjadrujú zloženú sémantickú jednotku...“ Nekauzatívne reflexívne verbá pohybu sú teda v tomto prístupe chápané ako motivanty morfeomaticky chudobnejších kauzatív.

Názor, že kauzatíva sú derivované z nekauzatív pridaním argumentu v ich lexikálnosémantickej štruktúre (tzv. kauzatívna alternácia typu *zlomiť sa* „stať sa zlomeným“ → *zlomiť* „spôsobiť, že sa stane zlomeným“) je známy aj z prác mnohých zahraničných autorov (podrobne Levin – Rappaport Hovav, 1995).

Pri takomto chápaní by teda bolo možné postulovať slovtvorné dvojice *liať sa* → *liať* ako „spôsobiť, že sa niečo leje“, *ťahať sa* → *ťahať* „spôsobiť, že sa niečo ťahá“, *vrtieť sa* → *vrtieť* „spôsobiť, že sa niečo vrtí“, ktoré by boli tvorené dereflexívne.

Oproti nim stojí však celý rad ďalších autorov (Chierchia, 1989; Reinhart, 1991; Levin – Rappaport Hovav, 1995), ktorí tvrdia, že sú to práve kauzatíva, ktoré podstupujú proces detranzitivizácie, nie naopak. V ich chápaní sú (ne)kauzatívne verbá typu *zlomiť sa* derivované z dyadických kauzatívnych verb a sú samy inherentne dyadické. V tomto zmysle majú tiež komplexnú lexikálnosémantickú reprezentáciu a inherentne ostávajú kauzatívne – sú

totiž „externe kauzované“. Externá príčina sa pri nich nepomenúva explicitne, ale zo skúsenosti so svetom sa jej existencia predpokladá (Levin – Rappaport Hovav, 1995, s. 92). Dalo by sa teda tvrdiť, že v tomto prístupe sa reflexivizácia chápe ako formálna dekauzativizácia, resp. detranzitivizácia.

Okrem generatívno-lingvistického pohľadu možno v tejto súvislosti spomenúť aj kognitívno-lingvistický prístup W. Crofta (1990), ktorý vo svojej štúdii rozpracoval teóriu prototypického pohľadu na udalosť. Podľa W. Crofta platí, že na každú udalosť možno nazerať rôznymi pohľadmi, pričom jeden sa konštituuje ako prototypický, kým iný ako neprototypický. Prototypický pohľad na udalosť je signalizovaný absenciou formálnych markerov, kým neprototypický pohľad je signalizovaný formálnym markerom. Táto formálna príznakovosť (na rôznych úrovniach: gramatická, slovotvorná) teda odráža akoby sekundárnu, derivovanú perspektívu/pohľad na udalosť. Jedným z markerov neprototypickosti pohľadu na udalosť je reflexívna morféma *sa*. Z toho potom vyplýva, že reflexíva možno chápať ako neprototypické vo vzťahu k udalosti, kým kauzatíva bez morfémy *sa* ako prototypické stvárnenia udalosti. Napriek tomu, že lexikálnosémantická štruktúra kauzatívneho verba je komplexnejšia (čo sa môže ukázať pri dekompozícii lexikálneho významu), ako prototypický sa chápe tento komplexnejší pohľad na udalosť (to zrejme súvisí s ďalšími aspektmi viazanými na kauzatívnosť, ako je napr. agentívnosť). Pri aplikácii tohto prístupu na derivatologickú otázku smeru odvodenosti pri dvojici kauzatívum – nekauzatívum by sme teda mali konštatovať, že nekauzatíva sú derivované z kauzatív prostredníctvom reflexivizácie.

V tomto kontexte však treba doplniť, že kauzatívny pohľad nemusí byť vždy prototypický, čo sa ukazuje na iných príkladoch, kde afixy naznačujú smer odvodenosti a zároveň fungujú ako markery signalizujúce neprototypickosť kauzatívneho pohľadu na udalosť, napr. *slepý* → *oslepiť* („spôsobiť, že niekto je slepý“), *stáť* → *postaviť* („spôsobiť, že niečo/niekoľko stojí“).

Z toho potom vyplýva, že kým smer odvodenosti je pri dvojiciach typu *slepý* → *oslepiť* viac-menej jasný, pri iných dvojiciach kauzatívum – nekauzatívum (*zraniť* – *zraniť sa*, *hnevať* – *hnevať sa*) smer odvodenosti jednoznačný byť nemusí, porov. *zraniť* → *zraniť sa* („zraniť seba, spôsobiť zranenie seba“) – *zraniť sa* → *zraniť* („spôsobiť, že niekto sa zraní“); *hnevať* → *hnevať sa* („hnevať seba, spôsobiť hnev seba“) – *hnevať sa* → *hnevať* („spôsobiť, že niekto sa hnevá“).

V prípade slovotvornej reflexivizácie dochádza k vzniku verb, ktoré označujú (volitívne či nevolitívne) spôsobenie deja agensom X, majúceho dosah na samotný participant X. Verbá s reflexívnou morférou *sa* by sme mohli označiť ako autokauzatíva. Tento termín používal napríklad F. Daneš (1985), hoci len pre mutačné slovesá (čo by z radu autokauzatív vylúčilo verbá typu *hnevať sa*). Autokauzatívnosť sa však obyčajne spomína v súvislosti s pohybovými verbami (*chodiť*, *kráčať*) ako takými, ktoré označujú, že agens spôsobuje, že jeho telo sa pohybuje (Geniušienė, 1987, s. 36). Nejde síce o reflexívne verbá, medzi pohybovými autokauzatívnymi slovesami nájdeme však aj veľa takých, ktorých autokauzatívnosť je manifestovaná morférou *sa* (*prechádzať sa*, *kotúľať sa*, *gúľať sa*).

Tvorenie verb, ktoré tu označujeme ako autokauzatíva, pomocou derivačnej reflexívnej morfémy *sa* je v slovenčine časté pri psychofyzických verbách a verbách označujúcich deštrukciu alebo modifikáciu (*vyľakať sa*, *vystrašiť sa*, *upokojiť sa*, *zašpiniť sa*, *udrieť sa*, *opiť sa*).

Pokiaľ ide o onomaziologickú charakteristiku kauzatív, desubstantívne a deadjektívne kauzatíva možno z hľadiska príslušnosti do typu onomaziologickej kategórie charakterizovať ako mutačné deriváty, lebo pri ich tvorení dochádza na rozdiel od deverbatívnych kauzatív k zmene slovného druhu (čo vylučuje možnosť hodnotiť ich ako modifikačné).

V rámci desubstantívnych kauzatívnych verb možno vyčleniť skupinu jednotiek so slovo-
tvorným významom „spôsobiť/spôsobovať to, čo označuje substantívny motivant“, resp.
„urobiť tým, čo označuje substantívny motivant“. Kauzatívne verbá môžu byť odvodené od
substantív pomenúvajúcich abstraktné deje a stavy, ktoré v lexikálnosémantickej štruktúre
verba reprezentujú kauzovanú udalosť, napr. *zloštiť, strašiť, stresovať, usmrtiť, rozžialiť*.

Druhú skupinu desubstantívnych kauzatívnych verb predstavujú jednotky odvodené od
konkrétnych substantív, častejšie od pomenovaní neosôb, zriedkavejšie od pomenovaní
osôb so slovo-
tvornou parafrázou „spôsobiť, že niekto/niečo sa stane tým, čo označuje
substantívny motivant“, napr. *rozbahniť* kauzujúca udalosť: „spôsobiť“, kauzovaná uda-
losť: „niečo je bahno“, *ožobračiť* kauzujúca udalosť: „spôsobiť“, kauzovaná udalosť: „nie-
kto je žobrák“.

Frekventovanou podskupinou desubstantívnych kauzatív sú verbá odvodené od sub-
stantív označujúcich geometrické tvary a objekty, napr. *jamkovať, jarkovať, mriežkovať,
riadkovať, ryhovať, trasovať, brázdiť*. Samostatnú podskupinu predstavujú verbá s význa-
mom rozčlenenia objektu na časti, ktoré sa odvodzujú od substantív pomenúvajúcich časti
objektov, napr. *granulovať, kúskovať, atomizovať*.

Osobitnú skupinu predstavujú verbá so slovo-
tvorným významom „urobiť z objektu to,
čo označuje substantívny motivant“, ktoré môžu byť odvodené zo substantív pomenúva-
júcich živé bytosti i neživé konkrétne objekty, napr. *znetvoriť, bastardiť, rozbahniť, roz-
vlákniť, spopolniť, zvlákniť, zhudobniť*.

Pokiaľ ide o príslušnosť k typu onomaziologickej kategórie, nazdávame sa, že mutačná
povaha desubstantívnych kauzatív je výraznejšia pri verbách odvodených od konkrétnych
substantív než pri verbách odvodených od substantív pomenúvajúcich procesy a stavy.
Napriek tomu ich hodnotíme – na rozdiel od deverbatívnych kauzatív – ako čisto mutačné.
Keďže pri nich dochádza k zmene slovnodruhového významu, nemožno ich na rozdiel od
deverbatívnych kauzatív hodnotiť ako modifikačné. Príslušnosti do transpozickej kategórie
bráni skutočnosť, že hoci desubstantívne kauzatíva môžu byť tvorené od substantív po-
menúvajúcich spredmetnené deje/stavy, ľavointenčný participant kauzatíva a jeho moti-
vanta sa líšia, porov. *stresovať* „X spôsobiť Y (mať) stres“.

Z hľadiska slovo-
tvorných postupov sa pri kauzatívnych desubstantívnych verbách
uplatňuje sufixálny a transflexný slovo-
tvorný postup, resp. prefixálno-transflexný postup,
pri ktorom sa pri takto utvorených verbách uplatňuje popri kauzatívnom význame aj
sprievodný význam prefixu, napr. intenzitno-inchoatívny význam prefixu *roz-* v derivátoch
rozžialiť, rozradostiť, rozvášniť, rozbahniť, rozvlákniť, resp. *s-/z-* (s významom
rezultatívnosti, prostého dokon-
čenia deja). Slovo-
tvorné typy kauzatívnych verb uvádzame v tabuľke [41].

[41] Slovo-
tvorné typy kauzatívnych verb

Slovo- tvorný typ	Príklady
Zs + -ovať/Zs + -izovať	<i>stresovať, atomizovať, granulovať, hriankovať, jarkovať, kúskovať, mriežkovať, ryhovať, trasovať, zúbkovať</i>
Zs + -Gv_{robiť}	<i>strašiť, zloštiť, bastardiť</i>
o- + Zs + -Gv_{robiť}	<i>ožobračiť</i>
roz- + Zs + -Gv_{robiť}	<i>rozžialiť, rozradostiť, rozvášniť, rozbahniť, rozvlákniť</i>
u- + Zs + -Gv_{robiť}	<i>usmrtiť, upokojiť, uhrianiť, uzákoniť</i>
s-/z-/zo- + Zs + -Gv_{robiť}	<i>speňažiť, splyniť, zvlákniť, zvlčiť, znetvoriť, zoceliť, zhovädiť</i>
s-/z-/zo- + Zs + -niť	<i>spopolniť, zhudobniť</i>

(3) Verbá obiecti s vnútorným zásahom „robiť/vykonávať/uskutočňovať S“

Do skupiny verb obiecti s vnútorným zásahom zaraďujeme verbá odvodené od substantív s abstraktným dejovým významom, ktorým zodpovedajú analytické konštrukcie s kategoriálnym verbom, napr. *besedovať* „robiť besedu“, *bojovať* „viesť boj“, *cenzurovať* „uskutočňovať cenzúru“, *športovať* „venovať sa športu“. Ide prevažne o pomenovania spoločensky determinovaných činností (*schôdzovať*, *štrajkovať*, *besedovať*, *anketovať*, *koncertovať*), športových aktivít (*boxovať*, *športovať*, *bodyčekať*, *tancovať*), resp. telesných prejavov (*buchnáť*). V rámci tejto skupiny vymedzujeme aj verbá odvodené od abstraktných substantív, ktorým zodpovedajú analytické konštrukcie „dať/dávať + S“, napr. *uprednostniť*, *usmerniť*, *pusinkovať*, „uviesť/uvádzať + S“, napr. *zdôvodniť*, *argumentovať*, *dôvodiť*, „prejaviť/prejavovať + S“, napr. *zohľadniť*, *vďačiť*, *láskat*, *lútostiť*, *rozpakovať sa*, *usilovať sa*, „mať + S“, napr. *osožiť*, *koreniť*, *vrcholiť*, *stráchať sa*, *starostiť sa*, *strachovať sa*, *lesknúť sa*.

Pokiaľ ide o typ onomaziologickej kategórie, pri verbách s vnútorným zásahom by sme uvažovali skôr o príslušnosti k transpozičnej onomaziologickej kategórii so slovotvornou parafrázou „realizovať dej, ktorý pomenúva vnútorný objekt vyjadrený substantívnym motivantom“. V koncepcii J. Furdíka (2004, s. 104) sa táto kategória derivátov hodnotí ako mutačná a analyzuje sa v rámci dvoch samostatných slovotvorných významov, 1. „mať to, čo pomenúva motivant“, napr. *hladovať*, *voňať*, *žialiť*; 2. „mať dejový vzťah k motivantu ako objektu deja“. Do druhej skupiny autor zaraďuje popri verbách ako *pripomienkovať*, *teplotovať* aj verbá typu *kávičkovať*, *žrebovať*, *drogovať*, ktoré v našom prístupe hodnotíme odlišne. Verbá typu *kávičkovať*, *drogovať*, *žrebovať* sú odvodené od konkrét a na rozdiel od verb typu *pripomienkovať*, *teplotovať* pri nich dochádza k výraznej zmene významu. Na základe širšie chápaného významu premiestňovania entity na nejaké miesto (*žrebovať* „vyťahovať lístky z osudia“, teda slovotvorne „brať odniekiaľ žreb“) ich hodnotíme ako manipulačné verbá, pri ktorých substantívny motivant plní úlohu manipulátu, entitu zasiahnutú pohybom. Naopak, pri verbách odvodených od abstraktných pomenovaní sa pomenovanie deja vyjadreného substantívne transponuje na dejovosť, slovotvorne teda nadobúda formu, ktorou sa dejovosť primárne vyjadruje. Vo viacerých prácach sa v tejto súvislosti preto používa termín spätná transpozícia (porov. Rusínová, 2002, s. 495).

V úlohe substantívnych motivantov vystupujú jednak pomenovania dejov, procesov (*štrajk* → *štrajkovať*, *tanec* → *tancovať*), resp. pomenovania stavov (*strach* → *stráchať sa*, *starosť* → *starostiť sa*), jednak pomenovania substantív ako výsledkov deja (*argument* → *argumentovať*, *pripomienka* → *pripomienkovať*).

Z hľadiska slovotvorných postupov sa pri tvorení verb obiecti s vnútorným zásahom uplatňuje sufexácia a transflexia, zriedkavejšie v tejto skupine identifikujeme aj prefixálno-sufixálny, sufixálno-reflexívny, resp. transflexno-reflexívny postup; porov. [42].

[42] Slovtvorné typy verb obiecti s vnútorným zásahom

Slovtvorný typ	Príklady
Zs + -ovať/Zs + -k:ovať/ Zs + -iz:ovať	<i>besedovať</i> , <i>cenzurovať</i> , <i>experimentovať</i> , <i>havarovať</i> , <i>hliadkovať</i> , <i>koncertovať</i> , <i>obchodovať</i> , <i>remizovať</i> , <i>riskovať</i> , <i>škodovať</i> , <i>športovať</i> , <i>štrajkovať</i> , <i>triumfovať</i> , <i>vtipkovať</i> , <i>žartovať</i>
Zs + -niť	<i>rečniť</i>
Zs + -čiť	<i>drepciť</i>
Zs + -Gv_{robiť}	<i>biediť</i> , <i>cieliť</i> , <i>dôvodiť</i> , <i>koreniť</i> , <i>kúzliť</i> , <i>lúpežiť</i> , <i>lútostiť</i> , <i>pletkáriť</i> , <i>randiť</i> , <i>vďačiť</i> , <i>vrcholiť</i> , <i>vraždiť</i> , <i>žalostiť</i>

Zs + -Gv_{chytat'}	<i>brbtať, kotúľať, láskat', večerať</i>
u- + Zs + -niť	<i>uprednostniť, usmerniť</i>
s-/z- + Zs + -niť	<i>zdôvodniť, zohľadniť, zdôrazniť</i>
Zs + -Gv_{robiť} + sa	<i>hanbiť sa, odvážiť sa, starostiť sa</i>
Zs + -Gv_{chytat'} + sa	<i>nádejať sa, stráchať sa</i>
Zs + -núť/-nuť + sa	<i>lesknúť sa</i>
Zs + -ovať + sa/si	<i>nárokovat' si, ponosovať sa, usilovať sa, strachovať sa</i>

(4) Konverzné verbá „stať sa S“

Do skupiny konverzných slovies patria procesné verbá, ktoré sú odvodené od substantív pomenujúcich osoby alebo neživé konkrétne entity a ktoré majú slovotvorný význam „stať sa tým, čo označuje substantívny motivant“, napr. *zblaznieť, ovdovieť, spriatelíť sa*, resp. význam „prestať byť tým, čo označuje substantívny motivant“, napr. *rozkmotriť sa*. Konverzné verbá sa odvodzujú od pomenovaní osôb, napr. *ovdovieť, spriatelíť sa, zbratať sa*, resp. od pomenovaní konkrétnych látok a objektov, napr. *zoctovatieť, zuhoľnatieť, skôrnatieť*. V niektorých prípadoch pri daných verbách dochádza k metaforickej transpozícii významu, čím dochádza k odklonu lexikálneho významu od slovotvorného významu, napr. *zmyšiť sa*.

V skupine konverzných verb sa uplatňuje prefixálno-transflexný a prefixálno-sufixálny slovotvorný postup, pričom jedným z najviac uplatňovaných prefixov je prefix *s-/z-* označujúci dokončenie deja. V prípade prefixálno-transflexných verb ide o procesné verbálne jednotky patriace do konjugačného typu „rozumieť“, v prípade prefixálno-transflexno-reflexívnych verb ide o jednotky patriace do konjugačného typu „robiť“, pričom indikátorom procesnosti je pri týchto verbách reflexívna morféma *sa*.

V koncepcii M. Sokolovej (2007, s. 190) sa konverzné verbá typu *havranieť* hodnotia ako prípady transpozície, v súlade s prístupom M. Ološtiaka (2013, s. 65) uvažujeme skôr o ich príslušnosti k prechodnej, transpozíčno-mutačnej onomaziologickej kategórii.

[43] Slovotvorné typy konverzných verb

Slovotvorný typ	Príklady
o- + Zs + -Gv_{rozumieť}	<i>oplesnieť, ovdovieť</i>
s-/z- + Zs + -ov:atieť	<i>zoctovatieť, zrôsolovatieť</i>
s-/z- + Zs + -n:atieť	<i>skôrnatieť, zuhoľnatieť</i>
s-/z- + Zs + -Gv_{rozumieť}	<i>splesnieť, skamenieť, zblaznieť, zhavranieť</i>
po- + Zs + -Gv_{robiť} + sa	<i>pomeštiť sa</i>
roz- + Zs + -Gv_{robiť} + sa	<i>rozkmotriť sa</i>
s-/z- + Zs + -Gv_{robiť} + sa	<i>spriatelíť sa, zbratať sa, zmyšiť sa</i>

(5) Verbá sociálneho fungovania „byť S/robiť S/správať sa ako S“

Do skupiny verb sociálneho fungovania zaraďujeme jednotky odvodené od pomenovania osôb. Zo sémantického hľadiska ide o verbá charakterizujúce nositeľa klasifikácie na základe profesie, resp. zamestnania (*baníčiť, farmárčiť, učiteľovať, tesárčiť*), spoločenského postavenia/funkcie (*riaditeľovať, ministrovať, predsedovať, šéfovať*), záujmovej činnosti (*rybárčiť, záhradkárčiť, chalupáriť*), typického správania sa členov v rámci množiny (*lajdáčiť, šaškovať, panikáriť, tajnostkáriť*), resp. trvalého či prechodného spôsobu života/existencie (*dievčiť, mládenčiť, vdovčiť*). Z hľadiska ich príslušnosti do sémantických makroskupín akčných, procesných, resp. statických verb možno dané jednotky interpretovať

buď ako statické so slovotvornou parafrázou „byť + substantívny motivant“, alebo ako akčné so slovotvornou parafrázou „robiť, správať sa, fungovať ako substantívny motivant“.

V prácach, ktoré sa venujú tejto skupine verb, sa dané jednotky hodnotia buď ako jednotky patriace do mutačnej onomaziologickej kategórie (Furdík, 2004), resp. ako jednotky patriace do transpozičnej onomaziologickej kategórie (porov. Sokolová, 2007). Ich zaradenie k transpozičným derivátom sa opiera o argument, že danými verbami sa vyjadruje verbalizácia predmetnosti.

V skupine verb sociálneho fungovania sa dominantne uplatňuje sufixácia a transflexia. Viaceré slovesá sú vo vzťahu slovotvornej synonymie (*hubáriť* – *hubárčiť*, *horáriť* – *horárčiť*, *faráriť* – *farárčiť*, *kaplánovať* – *kaplánčiť*, *chalupárčiť* – *chalupáriť*, *farmáriť* – *farmárčiť*, *krčmáriť* – *krčmárčiť*); porov. [44].

[44] Slovtvorné typy verb sociálneho fungovania

Slovtvorný typ	Príklady
Zs + -ovať	<i>bačovať, riaditeľovať, učiteľovať, šoférovať, sponzorovať, machrovať, ministrovať, mentorovať, horárovať, šéfredaktorovať, majstrovať</i>
Zs + -čiť	<i>farárčiť, radikálčiť, kaplánčiť, rybárčiť, partizánčiť, horárčiť, funkcionárčiť, pánbožkárčiť, tesárčiť, hubárčiť, politikárčiť, chalupárčiť, kuchárčiť, legiónárčiť, záhradkárčiť, panikárčiť, murárčiť, pisárčiť, hrobárčiť, vdovčiť</i>
Zs + -Gv_{robiť}	<i>baníčiť, bláznit, krčmáriť, valažiť, honelničť, roľníčiť, pltníčiť, tajomníčiť, knihovníčiť, mládenčiť, dievčiť, rybáriť, hospodáriť, panikáriť, trocháriť, príštipkáriť, včeláriť, rakáriť, farmáriť, šmelináriť, kucháriť, hubáriť</i>
Zs + -Gv_{robiť} + sa	<i>družiť sa, kmotriť sa, priateľiť sa, kohútiť sa, opičiť sa</i>
Zs + -Gv_{chýtať} + sa	<i>bratať sa, líškať sa</i>

(6) Donatívne verbá „opatriť tým, čím je S“

V rámci tejto skupiny vymedzujeme akčné verbá s významom „opatriť tým, čo označuje substantívny motivant“. Odvodzujú sa výhradne od substantív pomenúvajúcich neživé konkrétne entity, najmä pomenovania látok (*balzamovať, chlórovať, pudrovať, okysličiť, opeliť*), materiálov (*asfaltovať, betónovať, cementovať*), kovov (*amalgámovať, cínovať*), potravín (*cukrovať, paprikovať, koreniť, mastiť, zamúčiť*), telesných produktov (*zasopliť, zahlienit*), prírodných entít (*zasnežiť, zablatiť, zaburiniť, ovlažiť, zavodniť, zadaždiť*), materiálnych objektov (*ošperkovať, vykachličkovať, zaskliť, zastrešiť, zabarikádovať, zaštopľovať*), zriedkavejšie od substantív pomenúvajúcich živočíchy (*zarybniť, zazveriť, zahmyziť*), resp. osoby (*zaľudniť*).

Popri sufixácii a transflexii sa v skupine konverzných verb uplatňuje frekventovane aj prefixálno-transflexný a prefixálno-sufixálny slovotvorný postup. V rámci nich sa na odvozovaní sloves často podieľajú prefixy *o-* a *za-*, ktoré do významu verb vnášajú významovú sému „rozšírenie deja po celom povrchu objektu“.

[45] Slovtvorné typy donatívnych verb

Slovtvorný typ	Príklady
Zs + -ovať	<i>amalgámovať, asfaltovať, balzamovať, betónovať, cementovať, cínovať, cukrovať, chlórovať, liadkovať, paprikovať, pudrovať, smaltovať</i>
Zs + -Gv_{robiť}	<i>rosiť, mastiť, koreniť, farbiť, glejiť, hnojiť</i>
o- + Zs + -Gv_{robiť}	<i>okrídlit, okysličiť, opeliť, operiť, oplotiť, ovlažiť</i>
o- + Zs + -ovať	<i>ofajkovať, opancierovať, oplechovať, ošperkovať, oštitkovať</i>
pre- + Zs + -Gv_{robiť}	<i>prekrviť, preskliť, precliť</i>
vy- + Zs + -ovať	<i>vykachličkovať, vyšperkovať</i>

za- + Zs + -Gv_{robiť}	<i>zablatiť, zaburiniť, zadaždiť, zahlieniť, zahliniť, zahmyziť, zamúčiť, zaskliť, zasnežiť, zasopliť, zastrešiť, zazeleniť, zazveriť</i>
za- + Zs + -niť	<i>zaľudniť, zalesniť, zarybniť, zadržniť, zavodniť</i>
za- + Zs + -ovať	<i>zabarikádovať, zahasprovať, zaštopľovať, zazátkovať</i>

(7) Privatívne verbá „odstrániť S“

V rámci tejto podskupiny evidujeme verbá so slovotvorným významom „odstrániť to, čo pomenúva substantívny motivant“. Ide o jednotky odvodené vo väčšine prípadov od konkrétnych substantív, napr. *odblaniť, odburiniť, odvodniť, odvzdušniť, vykôstkovať, prášiť*.

Dominantnými slovotvornými postupmi v tejto skupine sú prefixálno-transflexný a prefixálno-sufixálny postup (často pomocou prefixov *od-* a *vy-*, ktoré primárne označujú význam „smerovanie deja od niečoho, von z niečoho“ a na základe tejto sémy vyjadrujú prenesený význam „odčlenenie časti z nejakého celku“ (porov. deverbatíva *odrezať, vyrezať*).

[46] Slovo tvorné typy privatívnych verb

Slovo tvorný typ	Príklady
Zs + -Gv	<i>prášiť</i>
od- + Zs + Gv_{robiť}	<i>odblaniť, odbremeniť, odburiniť, odhmyziť, odhrdziť, odplyníť, odmastiť, odšťať, odvápníť, odzrniť</i>
od- + Zs + -ovať	<i>odkôstkovať, odstopkovať, odviečkovať, odzátkovať</i>
od- + Zs + -niť	<i>odkôrniť, odtajniť, odvodniť, odvzdušniť</i>
od- + Zs + -ivíť/-iv:aviť	<i>odvšiviť, odvšivaviť</i>
vy- + Zs + -ovať	<i>vykôstkovať</i>
vy- + Zs + -Gv_{robiť}	<i>vykostiť</i>

(8) Inštrumentatívne verbá „používať ako nástroj S“

Inštrumentatíva predstavujú verbálne jednotky odvodené od pomenovaní jednoduchých nástrojov (*bičovať, kefovať, rýľovať, gumovať*), zbraní (*harpúnovať, kameňovať*), dopravných prostriedkov (*kolobežkovať sa, bicyklovať sa, kočiť sa*), hudobných nástrojov (*fujarovať, organovať, bubnoviť*), strojov a iných zariadení (*pluhovať, bagrováť*), prístrojov (*faxovať*). Medzi frekvencované slovo tvorné postupy odvodzovania inštrumentatívnych verb patrí sufixácia a sufixálno-reflexívny slovo tvorný postup, zriedkavejšie sa môže uplatniť aj prefixálno-sufixálny slovo tvorný postup, pri ktorom sa uplatňuje prefix *pri-* s významom „smerovanie deja k niečomu“.

[47] Slovo tvorné typy inštrumentatívnych verb

Slovo tvorný typ	Príklady
Zs + -ovať	<i>bagrováť, bičovať, bubnoviť, faxovať, filtrovať, fujarovať, gumovať, harpúnovať, kameňovať, kefovať, kočiť sa, krompáčovať, organovať, pluhovať, rýľovať, surfovať</i>
Zs + -Gv_{robiť}	<i>kosiť, liečiť, mydlíť, trúbiť, zvoníť</i>
Zs + -ovať + sa	<i>kolobežkovať sa, bicyklovať sa, člnkovať sa, sánkovať sa, lyžovať sa</i>
pri- + Zs + -ovať	<i>prišpendlíkovať, priklincovať</i>

(9) Manipulačné verbá „dať/dávať S niekam“, „dať/dávať niečo do S/na S“

Desubstantívne manipulačné verbá pomenúvajú (abstraktný) transfer entity (substancie, objektu) do/na alebo z nádoby, na miesto alebo povrch entity. Objekt, ktorý je vystavený pohybu, sa označuje ako lokalizovaná entita, lokatum, entita, vo vzťahu ku ktorej je

pohyb opísaný, sa označuje ako lokalizujúca entita, lokácia. Niekedy sa v súvislosti s manipulačnými verbami hovorí o význame kauzatívnej zmeny polohy entity. Tieto jednotky sa môžu rozdeliť do dvoch skupín.

Do prvej skupiny patria slovesá, pri ktorých substantívny motivant pomenúva entitu, ktorá je zasiahnutá pohybom, teda ide o manipulát (napr. *sedlať* „dávať sedlo niekam (na chrbát koňa)“), v takom prípade budeme hovoriť o tzv. lokatívnych verbách (substantívny motivant tu vystupuje ako lokatum).

Do druhej skupiny zasa patria slovesá, pri ktorých substantívny motivant pomenúva entitu predstavujúcu lokáciu vo vzťahu k entite vystavenej pohybu (*fľaškovať* „dávať do fliaš“), ide o tzv. lokačné verbá (substantívny motivant reprezentuje lokáciu).

Desubstantívne lokatívne a lokačné verbá sa niekedy označujú ako jednotky zahŕňajúce verbálny predikát DAŤ/DÁVAŤ, pričom substantívny motivant môže byť objektových argumentom tohto predikátu (*sedlať* ako „dávať sedlo niekam“) alebo neobjektovým adverbálne (*fľaškovať* ako „dávať niečo do fliaš“).

Ako lokatívne verbá hodnotíme jednotky *čepčiť*, *rúrkovať*, *sedlať*, *smetiť*, *vetriť*, *žrebovať*, *roznožiť*, *rozpažiť*, *unožiť*, *upažiť*, *zanožiť*, *zapažiť*. Tvoria sa od konkrétnych substantív pomenúvajúcich fyzické objekty, resp. časti ľudského tela. K lokatívnym verbám zaraďujeme aj slovesá označujúce konzumáciu, pri ktorých proces konzumovania možno chápať ako premiestňovanie objektu (potraviny, tekutiny) na nejaké miesto (do ľudského tela).

Medzi lokačné verbá patria verbá *dózovať*, *balíčkovat*, *hradovať*, *skladovať*, *košiarovať*, *žalárovať*, *archivovať*, *debniť*. Tvoria sa od konkrétnych substantív pomenúvajúcich trojrozmerné objekty, ako sú nádoby, miestnosti, resp. budovy.

Z hľadiska slovotvorných postupov možno v skupine manipulačných verb postulovať využitie sufixácie a transflexie, popri nich sa frekventovane uplatňuje aj prefixálno-transflexný a prefixálno-sufixálny slovotvorný postup. Pokiaľ ide o využitie prefixov, jednotlivé prefixálne segmenty pri manipulačných verbách vyjadrujú rôzne lokalizačné sémy, napr. „smerovanie objektu/objektov z jednej strany na druhú stranu“ (*premiestniť*), „smerovanie objektu/objektov z jedného miesta na rôzne miesta“ (*rozmiestniť*, *roznožiť*), „smerovanie objektu/objektov von z niečoho“ (*vyložiť*), „smerovanie objektu/objektov za iný objekt, dozadu“ (*zanožiť*) a pod.

[48] Slovotvorné typy manipulačných verb

Slovotvorný typ	Príklady
Zs + -ovať/Zs + -k:ovať	<i>archivovať</i> , <i>balíčkovat</i> , <i>dózovať</i> , <i>drogovať</i> , <i>hradovať</i> , <i>kávičkovat</i> , <i>košiarovať</i> , <i>skladovať</i> , <i>škatuľkovať</i> , <i>tankovať</i> , <i>vreckovať</i> , <i>žalárovať</i> , <i>žrebovať</i> , <i>rúrkovať</i>
Zs + -Gv_{robiť}	<i>čepčiť</i> , <i>vetriť</i> , <i>smetiť</i> , <i>debniť</i>
Zs + -Gv_{chytat}	<i>sedlať</i>
pre- + Zs + -niť	<i>premiestniť</i>
roz- + Zs + -niť	<i>rozmiestniť</i>
u- + Zs + -niť	<i>uskladniť</i> , <i>umiestniť</i> , <i>uzemniť</i>
u- + Zs + -Gv_{robiť}	<i>unožiť</i> , <i>upažiť</i> , <i>ustajniť</i> , <i>umiestiť</i>
roz- + Zs + -Gv_{robiť}	<i>roznožiť</i> , <i>rozpažiť</i>
vy- + Zs + -Gv_{robiť}	<i>vykoľajiť</i> , <i>vyložiť</i>
za- + Zs + -Gv_{robiť}	<i>zanožiť</i> , <i>zapažiť</i>

(10) Lokalizačné verbá „mať S niekde“

Ako lokalizačné verbá hodnotíme jednotky s významom „mať niekde to, čo označuje substantívny motivant“, napr. *bivakovať, kempovať, stanovať, táboriť*. Bývajú odvodené od substantív, ktoré označujú priestorovo charakterizovanú entitu. Z hľadiska slootovných postupov je pre lokalizačné verbá charakteristická sufixácia, resp. zriedkavejšie transflexia. V tabuľke [49] uvádzame slootovné typy lokalizačných verb.

[49] Slootovné typy lokalizačných verb

Slootovný typ	Príklady
Zs + -ovať	<i>bivakovať, kempovať, stanovať</i>
Zs + -Gv _{robiť}	<i>hniezdiť, prameniť, táboriť, ústiť</i>

(11) Temporálne verbá „tráviť (niekde) S“, „bližiť sa (v čase) k S“

Ako temporálne verbá hodnotíme jednotky s významom vzniku, resp. pretrvávania časovo vymedzeného úseku. Ide jednak o verbá so slootovným významom „tráviť (niekde) to, čo označuje substantívny motivant“, napr. *nocovať, prázdninovať, zimovať*, ktoré pomenúvajú pretrvávajúce časové úseky, jednak o verbá so slootovným významom „bližiť sa (v čase) k tomu, čo označuje substantívny motivant“, pomenúvajúce vznik časového úseku. Obe skupiny temporálnych verb bývajú odvodené od pomenovaní substantív označujúcich časovo limitované úseky, obdobia. Z hľadiska príslušnosti do typu onomaziologickej kategórie sa pri podobných verbách odvodených od okolnostných adverbii uvažuje o transpozícii (verbalizácia okolnosti), J. Furdík (2004, s. 104) uvedené verbá hodnotí ako mutačné. V našom prístupe sa prikláňame ku koncepcii M. Ološtiaka (2013) a navrhujeme hovoriť v prípade týchto derivátov o prechodnom transpozično-mutačnom type.

Z hľadiska slootovných postupov je pre lokalizačné verbá charakteristická sufixácia, resp. transflexno-reflexívny a prefixálno-sufixálno-reflexívny postup.

[50] Slootovné typy temporálnych verb

Slootovný typ	Príklady
Zs + -ovať	<i>nocovať, prázdninovať, zimovať</i>
Zs + -Gv _{robiť} + sa	<i>tmiť sa, večeriť sa, zimiť sa</i>
s-/z- + Zv + -ievať + sa	<i>zneďelniť sa, zvolievať sa</i>

(12) Iné okolnostné verbá

Zriedkavo sa môžu od substantív odvodzovať verbá s inými okolnostnými významami, napr. verbá s významom účelu, utilitatívne verbá (*zálohovať*).

1.3.1.2 Deadjektívne verbá**a) Konverzné verbá**

Deadjektívne konverzné verbá označujú spontánnu zmenu kvality, vlastnosti (porov. Čermák, 2011, s. 153). Majú slootovný význam „stať sa/stávať sa takým, ako označuje adjektívny motivant“, napr. *drapľavý* → *drapľavieť* („stávať sa drapľavým“), *biely* → *pobelieť* („stať sa bielym“), *chudý* → *schudnúť* („stať sa chudým“), resp. „ prestať byť takým, ako označuje adjektívny motivant“, napr. *prírodný* → *odprírodniť sa* („prestať byť prírodný“).

Deadjektívne konverzné verbá možno rozdeliť do niekoľkých sémantických skupín. Z významového hľadiska môžu označovať (1) zmenu kvalitatívnych vlastností, a to zmenu

fyzicky vnímateľných, ikonických vlastností paciensa z hľadiska zdravia, veku, sociálneho stavu a pod. (*schudobnieť, schudnúť, chorľavieť, ochorieť, omladnúť, vyzdravieť*), modifikáciu paciensa podľa zvukových, chuťových, čuchových, tvarových alebo teplotných vlastností, zmenu povrchových, konzistenčných, farebných kvalít (*drapľavieť, scukornatieť, skostnatieť, skrehnúť, spevnieť, spopolavieť, steplieť, stmavieť, zbelasieť, oblednúť*), (2) zmenu kvalitatívno-apreciatívnych vlastností, a to zmenu emotívneho stavu paciensa (*clivieť, smutnieť, znežnieť, znervóznieť, zropačtieť, zvlúdnieť, zvrúcnieť*), zmenu psychofyziologického stavu (*ohlúpnuť, spohodlnieť, spochabieť, spozornieť, gramblavieť*), modifikáciu neživotného paciensa z hľadiska ceny, rýchlosti (*zlacnieť*), (3) zmenu kvalitatívno-intenzitných vlastností paciensa (*zostručnieť, bachratieť*), (4) zmenu apreciatívno-kvalitatívnych vlastností (*spanštieť, spyšnieť*), (5) zmenu apreciatívnych vlastností (*skrásnieť*).

Konverzné verbá sa utvárajú na základe sufixálneho (ako základný sa tu uplatňuje sufix *-núť*) alebo transflexného slovotvorného postupu (prostredníctvom gramatickej morfémy konjugačného typu „rozumieť“), frekventovanejšie sa však pri ich odvodzovaní uplatňuje prefixálno-transflexný, prefixálno-sufixálny a prefixálno-transflexno-reflexívny slovotvorný postup. Na základe sémantiky prefixu sa pri jednotlivých konverzných slovesách môže vyjadriť aj význam malej miery deja (*pobelieť, poblednúť*), veľká miera deja (*premoknúť, prevlhnúť*), nástup deja spojený s veľkou intenzitou deja (*rozbujať, rozcitlivieť sa*), rozšírenie deja po povrchu objektu (*zachrastavieť, zaplesnivieť*), plná miera deja (*zhustnúť, umúdiť sa*) a pod.

[51] Slovotvorné typy konverzných verb

Slovotvorný typ	Príklady
Zadj + -Gv _{rozumieť}	<i>clivieť, deravieť, drapľavieť, chorľavieť, jasnieť, mocnieť</i>
Zadj + -atieť	<i>trúchnatieť</i>
Zadj + -núť/-nuť	<i>hlúpnuť, mĺknuť, vlhnúť, chabnúť, pustnúť, schnúť, zlatnúť</i>
Zadj + -nieť	<i>dužnieť</i>
Zadj + -vať	<i>mokvať</i>
o- + Zadj + -Gv _{rozumieť}	<i>obelieť, obelasieť, očerstvieť, ochorieť, oplešivieť, orapavieť, oškaredieť, otarchavieť, otupieť, oživiť</i>
o- + Zadj + -Gv _{chudnúť}	<i>ochladnúť</i>
po- + Zadj + -Gv _{rozumieť}	<i>pobelieť, posmutnieť, potemnieť</i>
pre- + Zadj + -Gv _{chudnúť}	<i>prechladnúť</i>
pre- + Zadj + -Gv _{rozumieť}	<i>prešedivieť</i>
roz- + Zadj + -Gv _{rozumieť}	<i>rozbujať</i>
s-/z- + Zadj + -Gv _{rozumieť}	<i>schudobnieť, skrásnieť, spanštieť, splesniviť, zbelasieť, zdiviať, zdengľavieť, znehybniť, zdražieť</i>
vy- + Zadj + -Gv _{chudnúť}	<i>vyhladnúť, vychladnúť, vysmädnúť</i>
vy- + Zadj + -Gv _{rozumieť}	<i>vyšedivieť, vytriezviť, vyzdraviť</i>
za- + Zadj + -Gv _{rozumieť}	<i>zachrastavieť, zamdliť, zanemieť, zaplesnivieť</i>
za- + Zadj + -Gv _{chytáť}	<i>zastarať</i>
na- + Zadj + -núť/-nuť	<i>navlhnuť, namoknúť</i>
o- + Zadj + -núť/-nuť	<i>oblednúť, ohluchnúť, ohnednúť, omladnúť, oslabnúť, ostarnúť, ožltnúť</i>
po- + Zadj + -núť/-nuť	<i>poblednúť</i>
pre- + Zadj + -núť/-nuť	<i>prevlhnuť, premoknúť</i>

pri- + Zadj + -núť/-nuť	<i>prituhnúť</i>
s-/z- + Zadj + -núť/-nuť	<i>schudnúť, stltnúť, stmavnúť, zvlhnúť, zmäknúť, zmoknúť, zhustnúť, skrotnúť</i>
s-/z- + Zadj + -nieť	<i>zdomácnieť</i>
s-/z- + Zadj + -atieť	<i>zľadovatieť</i>
u- + Zadj + -núť/-nuť	<i>utíchnuť</i>
za- + Zadj + -núť/-nuť	<i>zatíchnuť, zatrpknúť, zažltnúť</i>
Zadj + -Gv_{robiť} + sa	<i>dĺžiť sa, hĺbiť sa, hrbať sa, chlpať sa, jasniť sa</i>
od- + Zadj + -Gv_{robiť} + sa	<i>odosobniť sa, odprírodniť sa</i>
roz- + Zadj + -Gv_{rozumieť} + sa	<i>rozcitlivieť sa, rozdivieť sa</i>
s-/z-/zo- + Zadj + -Gv_{rozumieť} + sa	<i>spochbieť sa, zostrakatieť sa</i>
po- + Zadj + -Gv_{robiť} + sa	<i>podobriť sa</i>
po- + Zadj + -Gv_{chytať} + sa	<i>ponáhľať sa</i>
po- + Zadj + -Gv_{robiť} + si	<i>polepšiť si</i>
pri- + Zadj + -Gv_{robiť} + si	<i>privlastniť si</i>
u- + Zadj + -Gv_{robiť} + sa	<i>umúdriť sa, uskromniť sa</i>
vz- + Zadj + -Gv_{robiť} + sa	<i>vzdialiť sa</i>
za- + Zadj + -Gv_{rozumieť} + sa	<i>zabelieť sa, zatemniť sa</i>
za- + Zadj + -Gv_{robiť} + sa	<i>zarumeniť sa, zatvrdiť sa</i>

b) Kauzatívne verbá

Deadjektívne kauzatívne verbá majú slovotvorný význam „spôsobiť, že niekto/niečo sa stane takým, ako označuje adjektívny motivant“, napr. *čistý* → *čistiť* („spôsobiť, že niečo sa stane čistým“), *neplatný* → *zneplatniť* („spôsobiť, že niečo sa stane neplatným“), *silný* → *posilniť* („spôsobiť, že niečo sa stane silným/silnejším“), *tenký* → *stenčiť* („spôsobiť, že niečo sa stane tenkým/tenším“), *veselý* → *rozveseliť* („spôsobiť, že niekto sa stane veselým/veselším“), resp. „spôsobiť, že niekto/niečo prestane byť takým, ako označuje adjektívny motivant“, napr. *ľudský* → *odľudštiť* („spôsobiť, že niekto prestane byť ľudským“).

Deadjektívne kauzatívne verbá možno rozdeliť do niekoľkých sémantických skupín. Z významového hľadiska môžu označovať (1) zmenu kvalitatívnych vlastností, a to zmenu kvalít životného paciensa z hľadiska zdravia, veku, sociálneho stavu a pod. (*uzdraviť, oslepiť, ochudobniť, zmladiť, omladiť, oživiť, obodriť*), modifikáciu fyzicky vnímateľných, ikonických vlastností neživotného paciensa podľa zvukových, chuťových, čuchových, tvarových alebo teplotných vlastností, zmenu povrchových, konzistenčných, farebných kvalít (*bieliť, celiť, kriviť, stíšiť, zaokrúhliť, zmäkčiť, obieliť, začieniť, osviežiť, ozeleniť, zvláčniť, zúrodiť, zdrsniť, skvapalniť, spružniť*), (2) zmenu kvalitatívno-apreciatívnych vlastností, a to zmenu emotívneho stavu paciensa (*rozveseliť, obšťastniť*), zmenu psychofyziológického stavu (*ohlúpiť, zneistiť, zmalátniť*), modifikáciu neživotného paciensa z hľadiska ceny, rýchlosti (*zlacniť, spomaliť*), (3) zmenu kvalitatívno-intenzitných vlastností paciensa (*zväčšiť, zmenšiť, zostručniť*), (4) zmenu apreciatívno-kvalitatívnych vlastností (*zvýrazniť, poľudštiť, zospoločenštiť, skultúrniť, sfunkčniť, ponižiť, zreálniť, scivilniť*), (5) zmenu apreciatívnych vlastností (*zlepšiť, zhoršiť, zneprijemniť, škarediť, špať*).

Z hľadiska slovotvorných postupov sa pri kauzatívnych verbách uplatňuje sufixácia (ide predovšetkým o sufix *-ovať*, ktorý môže byť pri prevzatých jednotkách rozšírený o prevzaté infixy *-iz:ovať/-i:al:iz:ovať/-i:on:al:izovať/-i:fik:ovať*) a transflexia (odvodzova-

nie sloves sa realizuje prostredníctvom gramatickej morfémy konjugačného typu „robiť“). Frekventovane sa pri deadjektívnych kauzatívnych verbách uplatňuje predovšetkým prefixálno-transflexný a prefixálno-sufixálny postup, pričom na základe sémantiky prefixu sa pri jednotlivých konverzných slovesách môže vyjadriť aj vysoká miera deja (*predražiť*), nástup deja spojený s veľkou intenzitou deja (*rozdivočiť*, *roznežniť*), realizácia deja na povrchu (*navlhčiť*), rozšírenie deja po povrchu objektu (*začierniť*, *začerveniť*), plná miera deja (*sfunkčniť*, *skultúrniť*, *zhmotniť*, *urýchliť*) a pod. V tabuľke [52] uvádzame slootovorné typy kauzatívnych verb.

[52] Slootovorné typy kauzatívnych verb

Slootovorný typ	Príklady
Zadj + -liť	<i>krášliť</i>
Zadj + -čiť	<i>drobčiť</i>
Zadj + -ovať/-iz:ovať/ -i:al:iz:ovať/-i:on:al:izovať/ -i:fik:ovať	<i>kolektivizovať, komercializovať, komercionalizovať, kompletizovať, demokratizovať, legalizovať, liberalizovať, popularizovať, profanovať, intenzifikovať, mudrovať</i>
Zadj + Gv_{robiť}	<i>bieliť, belasiť, bystriť, čistiť, holiť, hustiť, kriviť, krotiť, kypriť, mäkčiť, rýchliť, tupiť</i>
na- + Zadj + -Gv_{robiť}	<i>načerveniť, napodobniť, napriamiť, navlhčiť</i>
nad- + Zadj + -Gv_{robiť}	<i>naddĺžiť, nadľahčiť</i>
o-/ob- + Zadj + -Gv_{robiť}	<i>občerstviť, obohatiť, obodriť, ochudobniť, ochromiť, obľahčiť, omladiť, obnažiť, obnoviť, opevniť, oslabiť, obšťastniť, oživiť</i>
od- + Zadj + -Gv_{robiť}	<i>odcudziť, odlúďstiť, oddialiť, odhmotniť, odľahčiť, odnárodniť, odtučniť</i>
po- + Zadj + -Gv_{robiť}	<i>poľudštiť, poľahčiť, ponížiť, popanštiť, posilniť, posmeliť, potupiť, povýšiť, pozdraviť</i>
pod- + Zadj + -Gv_{robiť}	<i>podvýšiť</i>
pre- + Zadj + -Gv_{robiť}	<i>predĺžiť, predražiť, prehľbiť, prehlušiť, prevýšiť, prevzdušniť</i>
pri- + Zadj + -Gv_{robiť}	<i>pripevniť, pripodobniť, prirýchliť</i>
roz- + Zadj + -Gv_{robiť}	<i>rozdivočiť, rozhojniť, rozhorúčiť, rozkošatiť, rozľútiť, roznežniť, roztrpčiť, rozveseliť, rozvoľniť</i>
s-/z- + Zadj + -Gv_{robiť}	<i>sfunkčniť, spríjemniť, skultúrniť, sploštiť, zdrsniť, združstevniť, zhmotniť</i>
u- + Zadj + -Gv_{robiť}	<i>udobriť, ujasniť, uľahčiť, umožniť, umŕtviť, upevniť, uplatniť, upokojiť, uprázdniť, urýchliť, uskoriť, uskromniť, ustáliť, usúvzťažniť, utužiť</i>
vy- + Zadj + -Gv_{robiť}	<i>vyjasniť, vylahčiť, vynoviť, vyprázdniť, vysvetliť, vytmaviť, vytvrdiť, vyvlastniť, vyvýšiť</i>
vz- + Zadj + -Gv_{robiť}	<i>vzpriamiť</i>
za- + Zadj + -Gv_{robiť}	<i>začerveniť, začierniť, zaokrúhliť, zaobliť, zaslepiť, zasopľaviť, zašpicatiť, zatepliť, zatupiť</i>
s-/z- + Zadj + -niť	<i>zdomácniť</i>
u- + Zadj + -niť	<i>udomácniť</i>
za- + Zadj + -ievať	<i>zazlievať</i>

1.3.2 Modifikačné onomaziologické kategórie

1.3.2.1 Spôsob slovesného deja

Pri charakteristike verbálnych derivátov na základe spôsobu slovesného deja budeme vychádzať z koncepcie E. Sekaninovej (1980) a F. Čermáka (2012), ich prístup však čiastočne modifikujeme.

Na rozdiel od E. Sekaninovej diferencujeme medzi kategóriami modalitnosť a kvantifikovanosť, resp. kvantifikovanosť nehodnotíme ako podtyp modalitnosti. Rozdiel medzi týmito dvoma kategóriami postulujeme na základe odlišovania kvantifikovanosti ako kvality súvisiacej s mierou realizácie deja a modalitnosti ako kvality súvisiacej so subjektom vykonávaného deja. Ako subjektovo relevantné potom hodnotíme príznaky, ktoré sa týkajú vôle subjektu (vykonať dej do vôle), dôkladnosti vykonávania deja subjektom, nepriaznivých dôsledkov deja pre subjekt (vykonanie deja pomimo, pomýlenie sa), resp. reciprocity (vykonanie dejov dvoch subjektov v prospech druhého). Spôsoby slovesného deja tradične vymedzované v koncepcii E. Sekaninovej tiež charakterizujeme vzhľadom na kombináciu príznakov.

Možnosti kombinácie príznakov v slovotvorne motivovanom verbe (primárne prefigovanom) dôkladne analyzovala N. Janočková (2014), a to vzhľadom na dynamický vzťah medzi slovotvorným a lexikálnym významom. V slovotvorne motivovanom verbe možno podľa nej identifikovať prítomnosť explicitne (slovotvornou formou) nevyjadrených príznakov, ktoré sa koncentrujú v tzv. onomaziologickom spoji a ktoré autorka označuje ako implicitné sémy. Napríklad pri verbe *preňuchať* postuluje lokalizačný význam „nasmerovať dej z jednej strany niečoho na druhú stranu niečoho“, pri ktorom postuluje implicitnú sému súvisiacu s dôkladnosťou, vysokou mierou vykonávania deja (porov. Janočková, 2014, s. 112). Popri implicitných sémach postuluje tiež existenciu tzv. kontextových sém, ktorých prítomnosť závisí od syntagmatických vlastností verba ako jednotky realizovanej v reči (parole).

V našom prístupe o kombinácii príznakov uvažujeme už na úrovni špecifikačných (porov. Dolník, 2003), resp. individuálnych (Kačala, 1997) komponentov sématickej štruktúry verba (napr. pri libitatívnom spôsobe slovesného deja ide o kombináciu kvantifikovanosti, ktorá je založená na veľkej miere, a modalitnosti, ktorá je založená na uspokojení vôle subjektu, preto libitatívny spôsob hodnotíme v rámci kategórie kvantifikovanosti a modalitnosti, keďže aj z konceptuálneho hľadiska uspokojenie vôle subjektu predpokladá vysokú mieru realizácie deja a pod.).

Z koncepcie F. Čermáka (2012) preberáme jednak rozlišovanie verb, v ktorých význame je implikované spojenie s jednou akciou a/alebo objektom, a verb, ktoré na základe svojho významu predpokladajú viacero akcií/objektov. V rámci kategórie lokalizovanosti využijeme rozdelenie verb na základe vertikálneho, horizontálneho, cirkulárneho alebo smerovo nešpecifického smerovania deja, v rámci ktorých bližšie charakterizujeme významy lokalizovanosti.

a) Perfektivizácia

aa) Lokalizovanosť

Pre sému lokalizovanosti je typická možnosť substitúcie prefixu predložkou, napr. *nadletieť* = *letieť nad*, *podlepiť* = *lepiť pod*, *zaliezť* = *liezť za*, *predsunúť* = *sunúť pred*. Veľké množstvo prefixov vzniklo prehodnotením predložiek (*do-*, *na-*, *nad-*, *pod-*, *pred-*, *s-*, *z-*,

za), význam predložiek sa však v odvodenej jednotke môže meniť v závislosti od významu základového slova, napr. pretevertný význam sa v slovenčine vyjadruje prefixom *pre-*, pri sémantickej parafráze je však adekvátnejšie použiť predložku *cez*, napr. *predrať sa = drať sa cez*, *preškriabať sa = škriabať sa cez*, keďže predložka *pre* nedisponuje lokalizačným významom. Menšia časť prefixov je nepredložkového pôvodu, napr. *vy-*, *roz-*.

V rámci kategórie lokalizovanosť vymedzujeme dve podkategórie v závislosti od toho, či dej zasahuje jednu akciu a/alebo objekt, resp. viac akcií a/alebo objektov.

V rámci podkategórie verb s významom zahŕňajúcim **jednu akciu a/alebo objekt** budeme rozlišovať tri druhy smerovania deja: 1) vertikálne smerovanie, 2) horizontálne smerovanie, 3) cirkulárne smerovanie a 4) nešpecifické smerovanie. Zároveň budeme pri charakteristike významov pracovať so sémantickými komponentmi „zaujímanie pozície“, „uskutočnenie kontaktu“, „rušenie kontaktu“, „blízkosť k objektu“, „smerová pozícia“, ktoré preberáme z koncepcie E. Horáka (1972).

V rámci **vertikálneho smerovania** deja možno rozlišovať tieto podkategórie významov:

- **zaujímanie pozície vzhľadom na rovinné členenie objektu**

a) supervertný význam, teda smerovanie deja nad niečo, resp. umiestnenie nad niečím, sa v slovenčine vyjadruje prefixom *nad-*, napr. *nadletieť*, *nadhodiť*, *nadskočiť*;

b) subvertný význam, teda smerovanie deja pod niečo, umiestnenie pod niečím, sa v slovenčine vyjadruje prefixom *pod-*, napr. *podletieť*, *podlepiť*;

- **smerová pozícia**

c) sursovertný význam, teda smerovanie deja zdola nahor, evidujeme pri prefixoch *vy-* a *vz-*, napr. *vyletieť*, *vzniesť sa*;

d) infravertný význam, teda smerovanie deja zhora nadol, zaznamenávame pri prefixe *s-/so-/z-/zo-*, napr. *zoskočiť*, *zliezť*;

e) pervertný význam, teda smerovanie deja cez niečo, evidujeme pri verbách s prefixom *pre-*, pri ktorých agens pri realizácii deja vykonáva pohyb ponad objekt, napr. *preskočiť*, *preškriabať sa*.

V rámci **horizontálneho smerovania** deja možno rozlišovať nasledujúce podkategórie významov:

- **zaujímanie pozície vzhľadom na rovinné členenie objektu**

a) postvertný význam (smerovanie deja za niečo) sa vyjadruje prefixom *za-*, napr. *zaliezť*;

b) antevertný význam (smerovanie deja pred niečo) sa vyjadruje prefixom *pred-*, napr. *predísť*, *predsunúť*.

- **dynamický tranzitívny kontakt deja s objektom**

c) transvertný význam (smerovanie deja z jednej strany objektu na druhú) sa v slovenčine vyjadruje prefixom *pre-*, napr. *prejsť*, *preletieť*;

d) pervertný význam (smerovanie deja cez niečo), pri ktorom agens vykonáva pohyb skrz objekt, preniká ohraničeným priestorom, sa v slovenčine vyjadruje prefixom *pre-*, napr. *predrať sa*, *pretlačiť sa*;

e) supravertný význam (smerovanie deja po povrchu niečoho) sa v slovenčine vyjadruje prefixom *po-*, napr. *počarbať*, *podupať*, *pomaľovať*.

V rámci **cirkulárneho smerovania** deja vymedzujeme cirkumvertný význam, teda smerovanie deja okolo niečoho, ktorý v slovenčine evidujeme pri verbách s prefixom *o-*, *ob-*, napr. *obísť*, *obohnať*, *obletieť*.

V rámci **nešpecifického smerovania** deja možno vymedziť samostatné významy:

- **uskutočňovanie kontaktu s vnútrom objektu**

a) intravertný význam (smerovanie deja do niečoho), ktorý v slovenčine evidujeme pri verbách s prefixom *v-/vo-*, napr. *vletieť*, *vkotúľať sa*;

- **rušenie kontaktu s vnútrom objektu**

b) extravertný význam (smerovanie deja von z niečoho), ktorý sa v slovenčine vyjadruje prostredníctvom prefixu *vy-*, napr. *vyletieť*, *vybrať*;

- **zaujímanie pozície „blízkosť k objektu“**

c) advertný význam (smerovanie deja k niečomu) sa v slovenčine vyjadruje prefixom *pri-*, napr. *priplávať*, *pricvárať*, *priletieť*;

d) versovertný význam (smerovanie deja k dosiahnutiu cieľa) evidujeme pri verbách s prefixom *do-*, napr. *doletieť*, *dovandrovať*;

e) egovertný význam (smerovanie k sebe) sa vyjadruje napr. pri verbe *stlačiť*;

- **rušenie pozície „blízkosť k objektu“**

f) devertný význam (smerovanie deja od niečoho) sa v slovenčine realizuje pri verbách s prefixmi *od-*, *u-*, napr. *odísť*, *odletieť*, *odskočiť*, *uskočiť*, *ustúpiť*;

g) pretevertný význam (smerovanie deja mimo niečoho) evidujeme napr. pri verbe *preletieť*;

h) severtný význam (smerovanie deja do strany) sa vyjadruje napr. pri verbe *ohnúť*;

i) rozdelenie objektu dejom napoly, vzdialenie častí objektu od seba, teda bipartitívny význam, je v slovenčine vyjadrený prefixmi *roz-*, *pre-*, napr. *rozrúbať*, *rozrezať*, *prepíliť*, *preťať*.

V rámci podkategórie verb s významom zahŕňajúcim **viac akcií a/alebo objektov** budeme rozlišovať:

- **zaujímanie pozície „blízkosť k objektu“**

a) polyversovertný význam (smerovanie deja z rozličných strán na jedno miesto), ktorý sa v slovenčine vyjadruje prostredníctvom prefixálno-reflexívneho slovotvorného postupu s prefixom *s-/z-/zo-*, napr. *zletieť sa*, *zísť sa*, *zmiestť*, *zoskupiť*;

- **rušenie pozície „blízkosť k objektu“**

b) polydevertný význam (smerovanie deja z jedného miesta na rozličné strany), ktorý sa v slovenčine realizuje prostredníctvom prefixálno-reflexívneho slovotvorného postupu s prefixom *roz-*, napr. *rozletieť sa*, *rozkotúľať sa*.

V tabuľke [53] sumarizujeme jednotlivé spôsoby slovesného deja v rámci kategórie lokalizovanosti z hľadiska ich komplexnej významovej charakteristiky.

[53] Spôsoby slovesného deja v rámci kategórie lokalizovanosti

jedna akcia/objekt	Subkategorizačné príznaky	SSD	Formanty	Príklady
+	vertikálnosť zaujímanie pozície vzhľadom na rovinné členenie objektu	supervertný	<i>nad-</i>	<i>nadletieť</i> , <i>nadhodiť</i> , <i>nadskočiť</i>
		subvertný	<i>pod-</i>	<i>podletieť</i> , <i>podlepiť</i>
	vertikálnosť smerová pozícia	sursovertný	<i>vy-</i> , <i>vz-</i>	<i>vyletieť</i> , <i>vzísť</i>
		infravertný	<i>s-/z-/zo-</i>	<i>zoskočiť</i> , <i>zliezť</i>
		pervertný	<i>pre-</i>	<i>preskočiť</i> , <i>preliezť</i>

	horizontálnosť zaujímanie pozície vzhľadom na rovinné členenie objektu	postvertný	za-	zaliezť, zájsť
		antevertný	pred-	predísť, predsunúť
	horizontálnosť dynamický tranzitívny kontakt deja s objektom	transvertný	pre-	prejsť, preletieť
		pervertný	pre-	predrať sa, pretlačiť sa
	cirkulárnosť	cirkumvertný	o-/ob-	obísť, obohnáť
	nešpecifickosť uskutočňovanie kontaktu s vnútrom objektu	intravertný	v-/vo-	vletieť, vkotúľať sa
	nešpecifickosť rušenie kontaktu s vnútrom objektu	extravertný	vy-	vyliezť, vyletieť
	nešpecifickosť zaujímanie pozície „blízkosť k objektu“	advertný	pri-	priplávať, priplaziť sa
		versovertný	do-	doletieť, dokráčať
		egovertný	s-/z-/zo-	stlačiť
	nešpecifickosť rušenie pozície „blízkosť k objektu“	devertný	od-, u-	odísť, odletieť, uskočiť, odskočiť, ustúpiť
		pretevertný	pre-	preletieť, prejsť
		severtný	o-/ob-, s-/z-/zo-	ohnúť, zohnúť
		bipartitívny	roz-, pre-	rozpíliť, prerezať
—	zaujímanie pozície „blíz- kosť k objektu“	poly- versovertný	s-/z-/zo- + sa	zletieť sa, zísť sa
	rušenie pozície „blízkosť k objektu“	polydevertný	roz- + sa	rozletieť sa, rozkotúľať sa

ab) Temporálnosť

Pre sému temporálnosti je typická možnosť substitúcie prefixu slovesom s časovým významom. Z konceptuálneho hľadiska sa temporálnosť spája s fázami deja (pričom ako konceptuálne relevantné fázy možno vymedziť začiatok/začiatočnú fázu, pokračovanie/strednú fázu a koniec/poslednú fázu deja), jednak s trvaním deja z hľadiska duratívnosti, resp. momentálnosti, jednak s rezultatívnosťou, resp. limitatívnosťou deja, teda s dosiahnutím výsledku deja alebo s nástupom nového stavu. V rámci kategórie temporálnosti budeme rozlišovať, či ide o verbum s významom zahŕňajúcim jednu akciu a/alebo objekt, resp. viacero akcií a/alebo objektov. V rámci kategórie verb s významom zahŕňajúcim jednu akciu a/alebo objekt budeme vymedzovať jednotlivé spôsoby slovesného deja na základe príznakov „začiatok deja“, „pokračovanie deja“, „koniec deja“, „časový bod“, „ohraničenosť/celostnosť“, v skupine verb s významom zahŕňajúcim viacero akcií/objektov ako relevantné subkategorizačné sémy vymedzujeme temporálne príznaky „postupne“, „opätovne“, „sukcesívne“, „dodatočne“.

V rámci podkategórie verb s významom zahŕňajúcim **jednu akciu a/alebo objekt** možno spôsoby slovesného deja roztriediť takto:

- **začiatok deja**

a) inchoatívny význam, teda začiatok (zvyčajne krátko trvajúceho) stavu, sa v slovenčine vyjadruje prefixom *za-*, napr. *zачniť sa, zabolieť*;

b) ingresívny význam, teda začiatok (zvyčajne krátko trvajúcej) akcie, sa v slovenčine vyjadruje prefixom *za-*, napr. *zazvoniť, zanaďovať, zažať*;

c) impulzívny význam, náhly začiatok deja, sa v slovenčine vyjadruje prefixmi *s-/z-/zo-*, napr. *spišťať, zhrmieť, zbľačať*;

- **pokračovanie deja**

d) perduratívny význam, teda strávenie času označenou činnosťou, sa v slovenčine môže vyjadriť prefixmi *pre-* a *od-*, napr. *prezimovať, prenocovať, prespať, odsedieť*;

e) konzervatívny význam, teda zotrvanie pri vykonaní deja, sa v slovenčine vyjadruje prefixom *u-*, napr. *usedieť, uležať, ustať*, pričom práve sémantický komponent pretrvávania deja sa stáva východiskom pri formovaní statických významov schopnosti, napr. *uvládať, udržať*;

- **koniec deja**

f) finitný význam, teda dokončenie poslednej fázy deja, sa v slovenčine vyjadruje prefixom *do-*, napr. *dobudovať, dojesť, doliečiť*;

g) definítý význam, teda skončenie, zánik deja, sa v slovenčine vyjadruje prefixom *do-*, napr. *dohrmieť, dobolieť, dodýchať*;

- **časový bod**

h) semelfaktívny význam, teda jednorazovosť deja, sa v slovenčine vyjadruje sufixálne prostredníctvom sufixu *-núť*, napr. *bodnúť, bachnúť, buchnúť, cúvnuť, cviknúť, fúknúť, grgnúť, hmatnúť, hrabnúť*. Označuje sa nimi jednorázový priebeh deja spojený s časovou minimalizáciou;

- **ohraničenosť/celostnosť deja**

i) rezultatívny význam, teda dosiahnutie výsledku vykonaním deja v čase, je podľa viacerých autorov prítomný pri každom prefigovanom verbe, v koncepcii N. Janočkovej sa rezultatívnosť týka všetkých prefigovaných akčných slovies (porov. Janočková, 2014, s. 64);

j) limitatívny význam, teda dosiahnutie vnútorného limitu, sa v koncepcii N. Janočkovej (2014, s. 64) spája s procesnými perfektívnymi verbami, teda rezultatívnosti a limitatívni sa priraduje status subkategorálnej sémy, čo vyčleňuje rezultatívny a limitatívny spôsob slovesného deja z kontextu ostatných vymedzených spôsobov.

V rámci podkategórie verb s významom zahŕňajúcim **viacero akcií a/alebo objektov** možno spôsoby slovesného deja roztriediť takto:

- **„postupne“**

a) distributívny význam, teda zasiahnutie dejom všetkých po jednom, sa v slovenčine vyjadruje typicky prefixom *po-*, napr. *ponavštevovať, podonášať, porozvážať*, pričom plurálna podoba subjektu alebo objektu signalizuje distributívnosť nasmerovanú von, zatiaľ čo singulárna podoba subjektu alebo objektu vyjadruje vnútornú distributívnosť (Janočková, 2014, s. 69), zriedkavejšie možno distributívnosť vyjadriť aj inými prefixmi (napr. *na*), pri ktorých však dochádza ku kríženiu distributívnosti s inými významami, napr. *napozývať* (distributívnosť + maximatívnosť), *vykúpiť* (distributívnosť + akuratívnosť);

- „opätovne“

b) repetitívny význam, teda vykonanie deja znovu, v slovenčine signalizuje prefix *pre-*, napr. *previazať*, *prepísať*;

- „sukcesívne“

c) postpozitívny význam, teda vykonanie deja hneď po inom deji, sa v slovenčine vyjadruje prefixom *za-*, napr. *zajesť*, *zapiť*;

d) anulatívny význam, teda vykonanie deja po inom deji tak, že dochádza k anulovaniu výsledkov predchádzajúceho deja, v slovenčine evidujeme pri verbách s prefixmi *od-*, resp. *roz-*, napr. *odučiť*, *odviazať*, *rozbaľiť*, *rozkamarátiť sa*;

- „dodatočne“

e) adjunktívny význam, teda vykonanie deja dodatočne, v slovenčine vyjadruje prefix *pri-*, napr. *pripísať*, *prikúpiť*.

V tabuľke [54] sumarizujeme jednotlivé spôsoby slovesného deja v rámci kategórie temporálnosti z hľadiska ich komplexnej významovej charakteristiky.

[54] Spôsoby slovesného deja v rámci kategórie temporálnosti

1 akcia/ objekt	Subkategorizačné príznyaky	SSD	Formanty	Príklady
+	začiatok	inchoatívny	<i>za-</i>	<i>zacnieť sa</i> , <i>zaboliť</i>
		ingresívny	<i>za-</i>	<i>zažať</i> , <i>zavoniť</i>
		impulzívny	<i>s-/z-/zo-</i>	<i>spišťať</i> , <i>zhrmieť</i>
	pokračovanie deja	perduratívny	<i>pre-</i>	<i>prezimovať</i> , <i>prenocovať</i>
		konzervatívny	<i>u-</i>	<i>usedieť</i> , <i>uležať</i>
	koniec deja	finíttny	<i>do-</i>	<i>dobudovať</i> , <i>doliečiť</i>
		definíttny	<i>do-</i>	<i>dohrmieť</i> , <i>dobolieť</i>
	časový bod	semelfaktívny	<i>-núť</i>	<i>buchnúť</i> , <i>bodnúť</i>
–	ohraničenosť/ celosťnosť	rezultatívny	všetky prefixy	všetky akčné prefigované verbá
		limitatívny	všetky prefixy	všetky procesné prefigované verbá
	postupne	distributívny	<i>po-</i>	<i>ponavštevovať</i> , <i>podonášať</i>
	opätovne	repetitívny	<i>pre-</i>	<i>previazať</i> , <i>prepísať</i>
	sukcesívne	postpozitívny	<i>za-</i>	<i>zajesť</i> , <i>zapiť</i>
		anulatívny	<i>roz-</i> , <i>od-</i>	<i>rozviazať</i> , <i>odučiť</i>
	dodatočne	adjunktívny	<i>pri-</i>	<i>prikúpiť</i>

ac) Kvantifikovanosť

Pre sému kvantitatívnosti je typická možnosť substitúcie prefixu príslovkou miery, napr. *dolámať* „úplne lámať“, *pribrzdiť* „trochu brzdiť“, *vychváliť* „veľmi chváliť“. V rámci kategórie kvantifikovanosti slovesného deja možno postulovať nasledujúce významy:

a) maximatívny význam, teda vykonanie deja vo veľkej miere, sa v slovenčine môže vyjadriť prefixmi *do-*, *u-*, napr. *dolámať*, *doudierať*, *uhladať*, *ustískať*;

b) minimatívny význam, teda vykonanie deja v malej miere, v slovenčine vyjadrujú prefixy *pri-*, *po-* a *u-*, napr. *pribrzdiť*, *pootvoriť*, *usypať*;

c) konfirmatívny význam, teda dovedenie deja do silného stupňa intenzity, možno v slovenčine vyjadriť prefixmi *roz-*, resp. *vy-*, napr. *rozpáliť*, *rozmaznať*, *vychváliť*.

V tabuľke [55] sumarizujeme jednotlivé spôsoby slovesného deja v rámci kategórie kvantifikovanosti z hľadiska ich komplexnej významovej charakteristiky.

[55] Spôsoby slovesného deja v rámci kategórie kvantifikovanosti

SSD	Formanty	Príklady
maximatívny	<i>do-</i> , <i>u-</i>	<i>dolámať</i> , <i>doudierať</i> , <i>uhladať</i> , <i>ustíkať</i>
minimatívny	<i>pri-</i> , <i>po-</i> , <i>u-</i>	<i>pribrzdiť</i> , <i>pootvoriť</i> , <i>usypať</i>
konfirmatívny	<i>roz-</i> , <i>vy-</i>	<i>rozpáliť</i> , <i>rozmaznať</i> , <i>vychváliť</i>

ad) Modalitosť

Pre sému modalitnosti je typická možnosť substitúcie prefixu príslovkou vyjadrujúcou spôsobovú charakteristiku činnosti/správania ľavointenčného participanta (porov. Šikra, 1991). Pre vyjadrenie modalitnosti v slovenčine je charakteristické, že sa často spája s ďalšími sémantickými charakteristikami, a to najmä s temporálnosťou a kvantifikovanosťou. V rámci kategórie modalitnosti slovesného deja možno postulovať nasledujúce významy:

a) eratívny význam, teda vykonanie deja mimo, pomýlenie sa, sa týka jednej akcie a/alebo objektu a v slovenčine sa vyjadruje prefixom *pre-* (niekedy s reflexívnym formantom *sa*), napr. *prepočúť*, *prerátať sa*;

b) mutatívny význam, teda vzájomné vykonanie deja, sa týka viacerých akcií a/alebo objektov a v slovenčine sa vyjadruje prefixálno-reflexívnym postupom s prefixmi *po-*, alebo *do-* a prostredníctvom derivačných reflexívnych morféme *sa/si*, napr. *podrkotať si*, *dohovoriť sa*, *porozprávať sa*, *poradiť si*.

V tabuľke [56] sumarizujeme jednotlivé spôsoby slovesného deja v rámci kategórie modalitnosti z hľadiska ich komplexnej významovej charakteristiky.

[56] Spôsoby slovesného deja v rámci kategórie modalitnosti

SSD	Formanty	Príklady
eratívny	<i>pre-</i> (+ <i>sa</i>)	<i>prepočúť</i> , <i>prerátať sa</i>
mutatívny	<i>po-</i> , <i>do-</i> (+ <i>sa/si</i>)	<i>podrkotať si</i> , <i>poradiť si</i> , <i>dohovoriť sa</i> , <i>porozprávať sa</i>

ae) Lokalizovanosť + kvantifikovanosť

Kombinácia sém lokalizovanosti a kvantifikovanosti je typická pre:

a) dilatatívny význam, teda rozšírenie deja na celý objekt/povrch. V slovenčine sa tento význam vyjadruje prefixom *za-*, napr. *zahádzať*, *zastriekať* (porov. parafrázu významov „hádzaním/striekaním úplne pokryť“);

b) partitívny význam, zasiahnutie dejom časti predmetu na jeho povrchu, evidujeme v slovenčine pri prefixe *na-*, napr. *nahrýzť*, *napíliť*, *narezať* (porov. parafrázu významov „rezaním/pílením/hryzením čiastočne rozrušiť povrch niečoho“).

af) Temporálnosť + kvantifikovanosť

Kombinácia sém temporálnosti a kvantifikovanosti je typická pre nasledujúce významy. V rámci podkategórie verb s významom zahŕňajúcim **jednu akciu a/alebo objekt** možno spôsoby slovesného deja roztriediť takto:

a) intenzívno-inchoatívny, resp. intenzívno-ingresívny význam, teda vyjadrenie začiatku deja s veľkou intenzitou, ktorý sa v slovenčine vyjadruje prefixom *s-/z-/zo-*, napr. *zrevať, znepokojiť sa, skypieť*;

b) evolutívny význam, teda prudký začiatok a intenzívne narastanie deja, sa v slovenčine vyjadruje prostredníctvom prefixálno-reflexívneho postupu s prefixom *roz-*, napr. *rozbedáť sa, rozbúchať sa, roztancovať sa*;

c) exhaustívny význam, teda dovedenie deja do krajnosti dlhým trvaním, sa v slovenčine vyjadruje prefigovanými verbami s prefixom *u-*, napr. *uhnáť, utrápiť sa*;

d) delimitatívny význam, teda vykonanie deja v priebehu krátkeho času s vyjadrenou intenzitou, v slovenčine vyjadrujú prefixy *po-*, *za-*, *s-/so-/z-* v rámci prefixálno-reflexívneho slovotvorného postupu, napr. *pofajčiť si, posedieť si, zafajčiť si, zdriemnuť si*.

V rámci podkategórie verb s významom zahŕňajúcim **viacero akcií a/alebo objektov** sa kombinácia príznakov temporálnosti a kvantifikovanosti týka:

e) omniatívneho významu, teda postupné zasiahnutie veľa/všetkých objektov dejom, ktorý možno v slovenčine vyjadriť prefixom *o-/ob-*, napr. *obzvoniť, obvolať*;

f) kompletívneho významu, teda dodatočné doplnenie deja po istú mieru, ktorý sa v slovenčine vyjadruje prefixom *do-*, napr. *dokúpiť, doplatiť*.

ag) Temporálnosť + modalitosť

Kombinácia sém temporálnosti a modalitosti sa realizuje pri responzítivnom význame, teda pri význame „reagovanie dejom na istý dej“, ktorý sa v slovenčine realizuje prefixom *od-*, napr. *odpísať, odťukať, odpovedať*. Séma temporálnosti sa tu uplatňuje na základe sukcesívnej realizácie deja (dej nasleduje po inom deji), séma modalitosti sa tu uplatňuje na základe príznaku recipacity (reagovanie na iný subjekt).

ah) Kvantifikovanosť + modalitosť

Kombinácia sém kvantifikovanosti a modalitosti sa uplatňuje pri verbách s významami, pri ktorých ide najmä o kombináciu temporálnej sémy dlhého trvania deja, ktoré je predpokladom uplatnenia modalitných sém vyjadrujúcich spôsobovú charakteristiku činnosti/správania ľavointenčného participanta (napr. uspokojenie subjektu vykonaním deja do vôle, dôkladná činnosť subjektu, uspokojenie subjektu dosiahnutím kladného výsledku deja, zaujatie subjektu dejom, unavenie sa subjektu dejom a pod.).

V rámci podkategórie verb odkazujúcich na **jednu akciu a/alebo objekt** možno spôsoby slovesného deja roztriediť takto:

a) libitatívny význam, teda vykonanie deja do vôle, sa v slovenčine vyjadruje prostredníctvom prefixálno-reflexívne utvorených verb s prefixami *vy-*, *na-*, napr. *vykričať sa, vyrozprávať sa, napočúvať sa, nahráť sa*;

b) akuratívny význam, teda dôkladné vykonanie deja s vysokou intenzitou, sa v slovenčine vyjadruje prefixmi *vy-*, *pre-*, napr. *vyholiť, vykrímiť, vyšibať, prepieť*;

c) impetratívny význam, teda dosiahnutie kladného výsledku deja vynaložením veľkého úsilia, v slovenčine vyjadrujú prefigované verbá s prefixmi *do-* (spolu s reflexívnou morféomou *sa*), *vy-*, *u-*, napr. *dozvoniť sa, dotýcť sa, vystáť, vyprosiť, ubrániť, uprosiť*;

d) delektatívny význam, teda prílišné zaujatie dejom, sa v slovenčine vyjadruje prostredníctvom prefixálno-reflexívneho postupu s prefixom *za-*, napr. *zapozeráť sa, začítať sa, zasedieť sa*;

e) fatigatívny význam, teda krajne sa unaviť dejom, možno v slovenčine vyjadriť prefixom *u-*, napr. *uhnúť, umučiť, utrápiť*;

V rámci podkategórie verb s významom zahŕňajúcim **viacero akcií a/alebo objektov** sa kombinácia príznakov temporálnosti a kvantifikovanosti vzťahuje na:

f) superatívny význam, teda prevýšenie dejom iného, v slovenčine evidujeme pri prefixoch *pre-*, *o-/ob-*, napr. *prekričať, prebiť, obohrať*.

V tabuľke [57] sumarizujeme jednotlivé spôsoby slovesného deja v rámci kategórií s kombinovanými príznakmi lokalizovanosti, temporálnosti, kvantifikovanosti a modalitnosti z hľadiska ich komplexnej významovej charakteristiky.

[57] Spôsoby slovesného deja v rámci kombinovaných kategórií lokalizovanosti, temporálnosti, kvantifikovanosti a modalitnosti

Kategória	1 akcia a/alebo objekt	SSD	Formanty	Príklady
lokalizovanosť + kvantifikovanosť	(±)	dilatatívny	<i>za-</i>	<i>zahádzať, zastrekať</i>
		partitívny	<i>na-</i>	<i>nahrýzať, napíliť</i>
temporálnosť + kvantifikovanosť	+	intenzívno-inchoatívny/ intenzívno-ingresívny	<i>s-/z-/zo-</i>	<i>zrevať, skypieť</i>
		evolutívny	<i>roz- + sa</i>	<i>rozbúchať sa, roztancovať sa</i>
		exhaustívny	<i>u-</i>	<i>uhnúť, utrápiť sa</i>
		delimitatívny	<i>po-, za-, s-/so-/z-</i>	<i>posedieť si, zafajčiť si, zdriemnuť si</i>
	–	omniatívny	<i>o-/ob-</i>	<i>obzvoniť, obvolať</i>
		kompletívny	<i>do-</i>	<i>dokúpiť, doplatiť</i>
temporálnosť + modalitnosť	–	responzívny	<i>od-</i>	<i>odtúkať, odpísať</i>
kvantifikovanosť + modalitnosť	+	libitatívny	<i>vy-, na- + sa</i>	<i>vyrozprávať sa, napočúvať sa</i>
		akuratívny	<i>vy-, pre-</i>	<i>vyholiť, prepíeť</i>
		impetratívny	<i>do- (+ sa), vy-, u-</i>	<i>dozvoniť sa, vystáť, uprosiť</i>
		delektatívny	<i>za- (+ sa)</i>	<i>začítať sa, zasedieť sa</i>
		fatigatívny	<i>u-</i>	<i>utrápiť, uhnúť</i>
	–	superatívny	<i>pre-, o-/ob-</i>	<i>prekričať, obohrať</i>

b) Imperfektivizácia

ba) Determinovanosť/indeterminovanosť

Determinované slovesá v slovenčine opisujú zväčša pohybovú aktivitu agensa, na rozdiel od indeterminovaných slovičiek však obsahujú o jeden sémantický komponent navyše, ktorý sa v teoretických prácach opisuje ako „zámerný, na určitý cieľ orientovaný dej“ alebo ako „pohyb v jednej neprerušovanej línii“ (Nübler, 2002, s. 109), porov. *chodiť* (indeterminované) – *ísť* (determinované), podobne *behať* – *bežať*, *nosiť* – *nieť*, *lietať* – *letieť*,

vodiť – *viest*, *voziť* – *viezt*. V iných prácach sa pri opise determinovaných a indeterminovaných slovíes pracuje so sémami temporálnosti a smerovosti. V. Šmilauer (1982, s. 43) charakterizuje determinované slovesá typu *ísť* ako trvajúce a označujúce určitý prípad pohybu istým smerom, zatiaľ čo indeterminované slovesá definuje ako opätovanie a označujúce všeobecne druh pohybu. Mluvnice češtiny 2 (1986, s. 186) sa pri vymedzení týchto slovíes opiera o počet smerov pohybu: determinované slovesá označujú jednosmerný (lineárny pohyb), nedeterminované touto sémou nedisponujú. Podobne F. Čermák (1994, s. 190) chápe determinovanosť ako určenosť, resp. určiteľnosť, pokiaľ ide o druh pohybu a jeho cieľ.

V slovenčine sa determinované verbá tvoria transflexne, prípadne supletívne, v SKMS ich však spracúvame ako dva rovnocenné východiskové motivanty (pri uvádzaní poradia vychádzame z frekvenčného kritéria, ako prvé uvádzame frekventovanejšie jednotky).

Futúrum determinovaných verb sa napriek ich nedokonavosti netvorí analyticky, prostredníctvom morfémy *budem*, ale prostredníctvom syntetickej gramatickej morfémy *po-*, porov. *pôjdem*, *pobežím*, *ponesiem*, *poletím*, *povodím*, *povozím*. Pri niektorých jednotkách je však v korpuse doložené aj analytické tvorenie (porov. údaje zo Slovenského národného korpusu, korpusová verzia prim-6.0-public-all: *bud.* bežať* 386 dokladov, *pobež.** 3048 dokladov, *bud.*letieť* 99 dokladov, *polet.** 6358 dokladov), čo je doložené aj v lexikografickom spracovaní, napr. *bežať* *bud. bude bežať / pobeží, budú bežať / pobežia* (Slovník súčasného slovenského jazyka, 2006).

Podľa výskumov L. Saicovej Římalovej (2010, s. 44 – 45) možno z hľadiska determinovanosti/indeterminovanosti slovesá rozdeliť do troch skupín:

(i) Do prvej skupiny patria slovesá, ktoré sa v odbornej literatúre spravidla jednoznačne vymedzujú ako centrálné/prototypické členy determinovanosti/indeterminovanosti. V SKMS ide o slovesá *ísť* – *chodiť*, *bežať* – *behať*, *letieť* – *lietať*, *niešť* – *nosiť*, *viest* – *vodiť*, *viezt* – *voziť*.

(ii) Do druhej skupiny patria verbá, ktoré do kategórie determinovaných/indeterminovaných jednotiek bývajú zaraďované s istými výhradami, napr. slovesá *hnať* – *honiť* E. Mrháčová (1993, s. 22 – 23) zaraďuje medzi nevýrazné protiklady ostatných slovíes v systéme, ktoré sú v dnešnom jazyku na ústupe, a pri dvojici *vliecť* – *vláčiť* konštatuje stratu ostroty protikladu a obmedzenie kontextov, v ktorých dané slovesá vyjadrujú determinovanosť/indeterminovanosť. Zo slovíes, ktoré sa spomínajú v danej skupine, SKMS zachytáva dvojice *vliecť* – *vláčiť*, *hnať* – *honiť*, naopak, ako determinované/indeterminované nespracúva jednotky *valiť* – *váľať*.

(iii) V tretej skupine sú slovesá, pri ktorých dochádza k rozpadu protikladu determinované – indeterminované sloveso. V SKMS ide najmä o dvojicu *liezť* – *ložiť*, sloveso *liezť* sa totiž môže objaviť aj v kontextoch, v ktorých by bolo typickejšie použiť indeterminované sloveso, čo je možné interpretovať ako posun danej jednotky k bežným nedokonavým slovesám, napr. *Celý deň liezol po skalách*.

bb) Frekventatívnosť

Frekventatíva (inak aj iteratíva, násobené, opakovacie verbá) označujú opakovaný dej. Väčšina teoretických prístupov chápe frekventatívnosť ako lexikálnosémantickú kategóriu v rámci spôsobu slovesného deja, v niektorých prácach sa frekventatívnosť hodnotí ako gramatická kategória v rámci kategórie vidu (Kopečný, 1962). V slovenskej lingvistike frek-

ventatíva analyzovala N. Janočková (2012). Podľa nej frekventatíva alebo opakovacie slovesá patria do skupiny násobených slovičiek (popri napríklad indeterminatívnych slovesách typu *nosiť*, *chodiť* alebo distributívach typu *povynášať*, *poplatiť*). Z daného vymedzenia možno vyčítať, že frekventatíva sa chápe ako podkategória v rámci iteratívnosti, v iných koncepciách sa však pojmy/termíny frekventatívnosť, iteratívnosť zamieňajú.

Zo sémantického hľadiska sa frekventatívami vyjadruje význam motivujúceho verba obohatený o sémantický komponent uzuálnej opakovanosti, napr. *robiť* – *robiť* – *robiť* – *robiť* – *robiť*. Na základe vyjadrovania sémantického opakovania nemožno frekventatívami vyjadriť aktuálny prítomník v zmysle označenia deja prebiehajúceho v okamihu prehovoru.

Podľa F. Kučeru (1980, 1981, 1983) a H. Filip (1993, 1994) frekventatíva vyjadruje kvantifikáciu vzťahujúcu sa na jeden alebo viacero prvkov vety (subjekt v pluráli, predikátové verbum, temporálne adverbiálne, resp. objekt v pluráli), porov. vo vete *Peter mi písaval*. ide o kvantifikáciu predikátu („opakovane písal“), vo vete *V sobotu sedáva Peter v krčme*. ide o kvantifikáciu temporálneho adverbiálne („niektoré, nie všetky soboty“), vo vete *Géniovia sa rodievajú raz za čas*. ide o kvantifikáciu subjektu (ktorý je v pluráli, „opakovane sa rodí viac géniov“), vo vete *V tej dobe Čapek písaval romány*. ide o kvantifikáciu objektu (ktorý je v pluráli, „opakovane píše viac románov“).

V súvislosti s frekventatívami sa tiež uvažuje o druhu opakovanosti, ktorú môžu dané jednotky vyjadrovať. Frekventatíva môžu podľa viacerých autorov vyjadrovať, pravidelnú, nepravidelnú, sporadickú alebo neurčitú opakovanosť. Explicitným signálom konkrétneho druhu býva frekvenčné adverbiálne, ktoré dané frekventatívne verbum determinuje, napr. *vždy*, *pravidelne*, *raz za čas*, *zvyčajne* a pod.

Ďalším dôležitým aspektom pri sémantickej analýze frekventatív je diferencovanie medzi prototypicky generickým a prototypicky habituálnym čítaním významu frekventatíva. Napríklad výpoveď *Zahraniční návštěvníci bývají šokováni, že Černobyl a AIDS tu nie sú zdrojom hrôzy*. má prototypicky generické čítanie (možno tu hovoriť o externej iteratívnosti spojenej s pluralitou objektov), zatiaľ čo výpoveď *Aké mávate sny?* má prototypický habituálny význam (možno tu hovoriť o internej iteratívnosti spojenej so singulárnym objektom). Naopak, v istých kontextoch prototypický význam určiť nemožno, napr. *Keď človek jedáva nezdravé veci, môže ochoreť*. (význam vety môže implikovať pluralitu objektov i singularitu objektu, a teda môže mať generické i habituálne čítanie).

F. Kopečný vo svojej práci *Slovesný vid v češtině* (1962) postuloval dve základné opozície, a to základnú opozíciu perfektívnosť/imperfektívnosť a opozíciu imperfektívnosť/neaktuálnosť, iteratívnosť (neaktuálnu násobenosť). Imperfektívne formy typu *robiť*, *písať* sa od frekventatív *robiť*, *písať* odlišujú prítomnosťou príznakov násobenosti (iteratívnosti) a neaktuálnosti. Opakovacie slovesá vyjadrujú akcie, ktoré sa opakujú frekventovane alebo pravidelne (Havránek – Jedlička, 1960, s. 232). Oproti takémuto vymedzeniu možno postaviť Němcov názor, podľa ktorého iteratívnosť vyjadrená frekventatívami má väčšinou povahu nepravidelnej a príležitostnej iterácie (v porovnaní s opakovanosťou vyjadrenou imperfektívom), porov. napr. vety *Náš brankár chytáva lepšie*. – *Náš brankár chytá lepšie*. (Němec, 1958, s. 81). Podľa A. Širokovovej zasa stupeň iterácie závisí od kontextu. Frekventatíva sa totiž používajú s rôznorodými indikátormi iteratívnosti, takže môžu vyjadriť rôznorodé nuansy iteratívnosti implikované kontextom (Širokova, 1965, s. 81).

V koncepcii F. Kučeru (1983, s. 182 – 183) frekventatíva vyjadrujú kvantifikované stavy/deje. Z toho dôvodu sa nemôžu frekventatíva kombinovať vo vete s výrazmi určitej

kvantifikácie, napr. *Peter mi písaval z Prahy*. je gramatická veta, ale veta *Peter mi dvakrát písaval z Prahy*. nie je gramatická z toho dôvodu, že obsahuje adverbiálne určitej kvantifikácie. Naopak, veta *Peter mi písaval z Prahy dvakrát týždne*. je gramatická, pretože frekventatívne adverbiálne umožňuje habituálne čítanie (porov. Kučera, 1980, s. 26). Preto podľa neho v prípade frekventatív nejde o sériu aktivít, ale o vyjadrenie zvyčajnej činnosti.

V práci H. Filip(ovej) sa zdôrazňuje, že frekventatíva sa môžu použiť len na vyjadrenie kontingentných a temporálne limitovaných akcií, nie sú akceptovateľné v kontexte, kde sa vyjadrujú nemenné alebo náhodné akcie (Filip, 1994, s. 148).

Frekventatíva sa tvoria od nedokonavých tvarov sloviess, porov. *robiť* – *robievat'*, *urobiť* – **urobievat'*, a samy predstavujú imperfektíva tantum. Nemožno ich však tvoriť od determinovaných sloviess, porov. *bežať* – **bežávat'*, *viezt'* – **viezavat'*, od imperfektívnych sloviess vyjadrujúcich postupný prechod z jedného stavu do druhého so sufixom *-núť*, napr. *chladnúť*, *starnúť*, ani od obojvidových sloviess cudzieho pôvodu (*aktualizovať*, *amnestovať*), porov. Janočková (2012, s. 171).

Z hľadiska slovotvorných postupov sa frekventatíva odvodzujú prostredníctvom sufixácie. Najproduktívnejším slovotvorným typom je štruktúra **Zv + -ávať/-avať/-iavať/-k:ávať** a **Zv + -ievať**. Neproduktívne sú typy **Zv + -vať** a **Zv + -úvať**.

V tabuľke [58] uvádzame slovotvorné typy frekventatívnych verb v slovenčine.

[58] Slovotvorné typy frekventatívnych verb

Slovotvorný typ	Verbá	Počet
Zv + -ávať/-avať/-iavať/-k:ávať	<i>behávať, bĳávať, česávať, čítavať, dýchavať, hádavať sa, hrávať, chýbavať, jedávať, klamávať, lietavať, maľovávať, pĳávať, spievavať, pískavať, spávať, stretávať, šomrávať</i>	137
Zv + -ievať	<i>blúdievať, bolievať, fajčievať, hladievať, hovorievať, jazdievať, krčievať, kŕmievať, modlievať sa, slúžievať, údievať, visievať</i>	97
Zv + -vať	<i>bývať, počúvať, lievať</i>	6
Zv + -úvať	<i>odhlasúvať, naletúvať, dopadúvať, vysedúvať</i>	4

1.3.2.2 Deminutívnosť

Možno konštatovať, že zatiaľ čo substantívnym, resp. adjektívnym deminutívam sa v slovenskej i svetovej jazykovede venovala pomerne značná pozornosť, verbálne deminutíva sa stávali predmetom analýz zriedkavejšie. V slovenčine sa verbálne deminutíva tvoria sufixálne, pričom ako slovotvorný formant sa pri ich odvodzovaní uplatňuje sufix *-kať*, resp. jeho infigované varianty *-ikať*, *-ičkať*, *-inkať*, *-likať*, *-likovať*.

V teoretických prácach sa konštatuje, že substantívne deminutíva typu *domček*, *okienko* pomenúvajú objekty malých rozmerov, ale zároveň plnia sekundárne funkcie – u P. Bakemu a D. Geeraerts (2004) sa hovorí o explikatívnej deminutívnosti – konkrétne vyjadrujú emocionálnu kvalitu (citovú náklonnosť). Podľa A. Wierzbickej (1980, 1992) sú tieto sekundárne funkcie prípady metonymických extenzií. Ich východiskom je vlastnosť objektu (malý rozmer) a cieľom vyjadrenie emócie, ktorú ľudia majú k takémuto objektu.

Kategóriu deminutív A. Makarová (2014) vymedzuje ako radiálnu kategóriu, ktorej jadrom sú substantívne deminutíva a ostatné typy deminutív sa vzťahujú na tento prototyp na základe metaforických a metonymických vzťahov. V súvislosti s verbálnymi deminutívami by sme mohli zároveň hovoriť o metaforickej transpozícii ČINNOSTI sú OBJEKTY (Langacker, 1991; Janda, 2004). Podľa A. Wierzbickej odkaz na malý rozmer objektu predsta-

vuje prototypický sémantický komponent deminutív: „Ex definitione, význam akéhokoľvek deminutíva musí mať nejaký vzťah ku pojmu malej veľkosti“ (1980, s. 55). Každý iný význam alebo funkcia deminutíva sa tak vzťahuje na tento prototypický sémantický komponent prostredníctvom extenzií daného prototypického významu.

V SKMS zachytávame 79 verbálnych deminutív. Tie možno roztriediť do sémantických skupín, ktoré zachytávame v tabuľke [59].

[59] Sémantické triedy verbálnych deminutív

Trieda slovies	Príklady
verbá vydávania zvukov	<i>bafkať, buchkať, capkať, čapkať, čliapkať, dupkať, hudlikať, chrapkať, chrápkať, klepkať, kloпкаť, stenkať, stonkať, spievať, zvonkať</i>
verbá prijímania potravy/tekutín	<i>cuckať, cickať, cmuľkať, chlipkať, chrumkať, chrupkať, jedzkať, lizkať, papkať, zobkať</i>
verbá kontaktu (pomocou rúk alebo nôh)	<i>drapkať, hladkať, hrabkať, hryzkať, chmatkať, chytkať, kopkať, kyvkať, mackať, šibkať, šklbkať</i>
verbá fyziologických aktivít	<i>buvikať, buvinkať, grckať, hajkať, hajinkať, spinkať</i>
verbá pohybu/polohy	<i>bežkať, cupitkať, hačkať, ležkať, motkať sa, sedkať, sadkať si, skackať</i>
verbá manipulácie	<i>črpkať, guľkať, naskladkať, nazberkať</i>
iné	<i>bavkať sa, stružlikať, tuľkať sa</i>

Možno konštatovať, že verbá vydávania zvukov primárne pomenúvajú zvukové prejavy, ktoré sú tichšie a menej intenzívne ako normálne zvuky, porov. *buchkať* „**slabo** udierať“, *klepkať* „spôsobovať al. vydávať **tupé** pravidelné zvuky pri udieraní al. narážaní na niečo“, *chrapkať* „**ticho, slabo** chrápať“, *spievať* „(**málo, jemne, potichu**) spievať“. Zvukový dojem menšej intenzity možno dosiahnuť aj prerušovaným, krátkym trvaním deja, napr. *bafkať* „vydávať **krátke** prerušované zvuky“, *stenkať* „**slabo, chvíľami** stenať“. Verbá vydávania zvukov môžu vyjadrovať aj citový príznak, ten je však neoddeliteľný od sémantiky nízkej intenzity zvuku.

V prípade verb označujúcich prijímanie potravy a tekutiny ide primárne o pomenovanie činností, ktoré sa realizujú v malých množstvách, v menšej intenzite, napr. *cuckať* „**pomaly** prehadzovať al. držať v ústach“, *chlipkať* „**pomaly, po troche** piť al. jesť niečo tekuté“, *lizkať* „**zľahka** prechádzať jazykom po povrchu niečoho“. Prijímanie potravy a tekutín v malých množstvách, v menšej intenzite je typické pre fyziologické danosti dieťaťa. Na základe eliminácie príznaku nižšej intenzity preto verbá prijímania môžu vyjadrovať kladný citový príznak typický pre detskú lexiku, napr. *jedzkať*. V prípade, že sa verbálne deminutíva odvodzujú od eufemizmov, kladná expresivita sa znásobuje, napr. *papkať*.

V skupine verb kontaktu verbálne deminutíva primárne označujú činnosť nižšej intenzity, ktorou participant zasahuje iný objekt, napr. *drapkať* „**mierne** driapať“, *hladkať* „**jemne** prechádzať dlaňou po niekom, po niečom“, *chytkať* „brať do ruky al. do rúk, **jemne** chytáť“, *kyvkať* „**mierne, slabo** pohybovať zboka nabok al. zhora nadol (obyč. časťou tela)“. Nevýrazný, mierny, jemný pohyb rukou a nohou, resp. telom, ktorými sa dosahuje zásah iného objektu, je typický pre fyziologické danosti dieťaťa, resp. pre mláďatá zvierat alebo živočíchov menších rozmerov, preto sa tieto typy pomenovaní realizujú pri daných verbách často v role agensového participanta, porov. (*ryby*) *postávajú v jazierkach pod vrúbami a šibkajú chvostami.*, *Mača drapá do stromčeka.*, *Myška si spokojne hryzkala.*

Ďalšou skupinou sú verbá fyziologických aktivít, pri ktorých ide zväčša o pomenovania aktivít dieťaťa, resp. mláďaťa, spojených s príznakom kladnej expresivity, napr. *spinkať, grckať*. V mnohých prípadoch sa deminutíva odvodzuje od registrovo motivovaných výrazov v rámci detskej lexiky, čím dochádza k znásobeniu kladného citového príznaku, napr. *papkať, papinkať, hajkať, hajinkať*.

Verbálna deminutívnosť je tiež typická pre skupinu verb označujúcich pohyb a polohu participanta. Aj v tejto skupine verb ide primárne o význam menšej intenzity deja, porov. *bežkať* „rýchlo sa pohybovať na nohách **drobnými** krokmi“, ktorá je charakteristická pre fyzické danosti dieťaťa. V niektorých prípadoch je význam malej miery deja inkorporovaný v sémantickej štruktúre motivujúceho verba, porov. *cupitať* „ísť **drobným** krokom“ → *cupitkať*. Na základe príznaku malej intenzity dochádza k transpozícii smerom k vyjadreniu kladnej expresivity. Na základe tohto kladného expresívneho príznaku sa dané verbá preferovane používajú v oblasti detského registra, napr. *Zabaľte ho do osušky, prikryte a nechajte ležať.*, resp. aj v komunikácii s dospelým na dosiahnutie väčšej miery zdvorilosti, resp. ako signál familiárneho vzťahu medzi komunikantmi, napr. *Len si sadkajte, don José, škoda sa rozčuľovať*. M. Hirschová (2013) v tejto súvislosti hovorí o minimalizačnej stratégii, ktorú chápe ako kladnú zdvorilostnú stratégiu, resp. ako remediálnu stratégiu, ktorú komunikant uplatňuje s cieľom minimalizovať ujmu voči komunikačnému partnerovi: *Dajte si košíelku a sadkajte si do čakárne, zavoláme vás*.

V skupine verb manipulácie sa primárne význam verb spája s komponentom malej intenzity, napr. *črpkať* „po **troche** naberať, načierať tekutinu a prelievať ju“, resp. s postupným priebehom deja rozčleneného na menšie kvantá, napr. *nazberkať* („**postupne** urobiť záhyby“), *stružlikať* („**pomaly** strúhať“).

Kladný citový príznak verbálnych deminutív môže byť aj ironicky transponovaný. Negatívna expresivita verbálneho deminutíva sa opiera o označenie činnosti nízkej intenzity typickej pre dieťa/mláďa v kontexte vzťahujúcom sa na dospelého participanta, napr. *My sme bojovali, krvácali, umierali a vy ste si tam nažívali, pásli ovečky a hudlikali na fujare*.

Vo vzťahu k jadru kategórie deminutívnosti reprezentovanej substantívnymi deminutívami by teda v prípade verbálnych deminutív bolo možné postulovať ako základný metaforický model ZMIERNENÉ ČINNOSTI sú MALÉ OBJEKTY, ktorý je východiskom pri vyjadrovaní kladnej expresivity založenej na pozitívnom emočnom vzťahu k činnostiam a participantom vykonávajúcim tieto činnosti.

1.3.2.3 Intenzívnosť

Intenzíva, resp. tzv. úsilné slovesá, predstavujú také verbálne jednotky, ktoré majú v porovnaní so svojimi verbálnymi motivantmi vo svojej sémantickej štruktúre inkorporovaný sémantický komponent úsilnosti, vyššej intenzity deja. Typicky ide o verbá vydávania zvukov, napr. *blkotať, buchotať, bzukotať, člapotať, gagotať, hrkotať, hukotať, mekotať, piskotať, praskotať, sipotať, škripotať, štrngotať, žblnkotať*, v menšej miere aj o iné sémantické typy, napr. fyziologické procesy, napr. *dychčať, chrapčať, slintať*, vonkajšie prejavy, napr. *jagotať sa*, pohybové aktivity, napr. *kyvotať sa*, resp. komunikačné aktivity, napr. *žobroniť*.

V slovenčine sa úsilné slovesá tvoria prostredníctvom sufixálneho slovotvorného postupu. V tabuľke [60] uvádzame slovotvorné typy intenzív.

[60] Slovo tvorné typy verb intenzív

Slovo tvorný typ	Príklady
Zv + -otať	<i>blkotať, buchotať, bzukotať, člapotať, gagotať, hrkotať, hukotať, mekotať, piskotať, praskotať, sipotať, škripotať, štrngotať, žblnkotať</i>
Zv + -čať	<i>dychčať, chrapčať</i>
Zv + -tať	<i>slintať, šplechtať</i>
Zv + -oniť	<i>žobroniť</i>

1.3.2.4 Kauzatívnosť

Deverbatívne tvorenie kauzatív patrí v porovnaní s deadjektívnym, resp. desubstantívnym tvorením k menej produktívnemu typu v slovo tvorbe kauzatívnych verb. Deverbatívne kauzatívne verbá sa tvoria typicky od intranzitívnych verb biologického fungovania a od polohových verb, napr. *napiť sa* → *napojiť* („spôsobiť, že sa niekto napije“), *smiať sa* → *rozosmiať* („spôsobiť, že niekto sa smeje“), *sediť* → *posadiť, usadiť* („spôsobiť, že niekto sedí“), *stáť* → *stavať* („spôsobiť, že niekto/niečo stojí“).

Z hľadiska príslušnosti k typu onomaziologickej kategórie nejde podľa nášho názoru v prípade deverbatívnych kauzatívnych verb o čisto modifikačné deriváty. V lexikálnosémantickej štruktúre totiž pri kauzativizácii nedochádza k obohateniu o jeden sémantický komponent, jeho význam predpokladá prítomnosť dvoch agensov/nositeľov deja, ľavo-intenčný participant kauzátiva a jeho motivanta sa líšia, porov. *posadiť* „X spôsobí Y sedieť“. Preto sa prikláňame k alternatíve hodnotiť deverbatívne kauzátiva ako modifikačno-mutačné typy derivátov.

Kauzatívne deverbatívne verbá môžu byť tvorené na základe transflexného, sufixálneho, prefixálneho alebo prefixálno-transflexného, resp. prefixálno-sufixálneho slovo tvorného postupu.

Transflexné, ako aj sufixálne tvorenie je obmedzené na úzku skupinu slovies označujúcich uvádzanie do polohy, pričom kauzátiva sú derivované zo slovies pomenúvajúcich túto polohu (*visieť* → *vešať* „spôsobovať, že niečo visí“, *stáť* → *stavať* „spôsobovať, že niečo stojí“). V tomto význame „spôsobiť, že niečo je v nejakej polohe“ však majú konkurenciu v produktívnejšom prefixálno-transflexnom, resp. prefixálno-sufixálnom slovo tvornom postupe (porov. *zavesiť, postaviť*).

Prefixálno-transflexne, resp. prefixálno-sufixálne sú utvorené deverbatívne kauzátiva, ktoré označujú jednak uvádzanie do nejakej polohy, resp. spôsobenie nejakej pohybovej aktivity (sú tvorené prefixom *po-*, resp. *roz-*, napr. *posadiť, položiť, postaviť, rozbehnúť*), jednak rušenie nejakej polohy. Hoci je pri daných derivátoch prefix prostriedkom lokalizačnej modifikácie, slovo tvorný význam si zachováva kauzatívnosť (*zosadiť* „spôsobiť, že niekto prestane sedieť na svojom pôvodnom mieste“, prefix *z-* vyjadruje pohyb od niečoho; *presadiť* „spôsobiť, že niekto/niečo sedí na inom mieste“, prefix *pre-* vyjadruje význam zmeny priestorovej lokácie objektu, ktorý možno chápať ako extenziu transvertného významu; *vystaviť* „spôsobiť, že niečo stojí na viditeľnom mieste“, prefix *vy-* vyjadruje význam smerovania z vnútra von, ktoré je spojené s vizuálnou dostupnosťou objektu); k prefixácii pri verbách pozri tiež kap. 1.2.1.1.

Osobitne možno vymedziť prefixálno-dereflexívne utvorené deverbatívne kauzatívne slovesá s významom spôsobenia nejakej pohybovej aktivity, psychofyzologického správania alebo emočného stavu. Typickým prefixom pri tvorení týchto významov je prefix *roz-* (*rozochvieť* „spôsobiť, že niekto/niečo sa chveje“; *rozosmiať* „spôsobiť, že niekto sa smeje“), zriedkavo aj iné, napr. *na-*, *z-* (*nahnevať* „spôsobiť, že niekto sa hnevá“; *zhnušiť* „spô-

sobiť, že sa niekomu niekto/niečo hnusi“). Pri tvorení týchto verb je sprievodným javom dereflexivizácia pôvodnej derivačnej alebo prázdnej lexikálnej morfémy *sa* (*smiať sa* → *rozosmiať*, *napíť sa* → *napojiť*). Dereflexívny proces súvisí s prechodom od internej kauzativnosti smerom k externej kauzativnosti.

Deverbatívne kauzatívne verbá tvorené prefixáciou sú rovnako zriedkavé. Prefixálne deverbatívne verbá majú totiž zväčša iné než kauzatívne slovotvorné významy (prefixy modifikujú pôvodné významy lokalizačne, napr. *rozprsknúť*, modálne, napr. *porosiť*, alebo temporálne, napr. *dočistiť*). Navyše je pri nich často prítomná polymotivácia. To znamená, že okrem verbálnej motivácie pri nich možno počítať aj s inou – substantívnou, zriedkavejšie adjektívnou motiváciou. V prípade polymotivácie možno sloveso hodnotiť ako kauzatívne, ak ho chápeme ako motivované substantívom/adjektívom (*odtabuizovať* „spôsobiť, že niečo už nie je tabu“; *rozhnevať* „spôsobiť hnev“). Ak ho však chápeme ako deverbatívne, kauzatívny slovotvorný význam mať nemusí (*odtabuizovať* „prestať tabuizovať“, teda anulovanie pôvodného deja; *rozhnevať* „začať hnevať“, teda prudký začiatok a intenzívne narastanie deja). V zriedkavých prípadoch možno o kauzativnosti uvažovať pri oboch typoch motivácie (*rozľútosť* „spôsobiť, že niekto cíti ľútosť“ alebo „spôsobiť, že niekto ľútosť“). Vo viacerých prípadoch sa polymotivácia spája s prítomnosťou dvoch potenciálnych verbálnych motivantov, pričom význam motivovaného verba sa ako kauzatívny hodnotí len v jednom z týchto prípadov, napr. *visieť* → *rozvesiť* „dať visieť na rozličné miesta“ (kauzatívny lokalizačný význam), *vešať* → *rozvesiť* „vešať na rozličné miesta“ (nekauzatívny lokalizačný význam; samotné verbum *vešať* je totiž kauzatívne).

Osobitne možno tiež spomenúť pohybové verbá *sadnúť si*, *čupnúť si*, *kvoknúť si*, *ľahnúť si*. Vo výkladových slovníkoch sú niektoré tieto verbá uvádzané ako varianty nereflexívnych náprotivkov, porov. *sadnúť/sadnúť si*, *ľahnúť/ľahnúť si* (porov. tiež kap. 1.2.1.3). Ide o verbá s autokauzatívnym významom zaujímania polohy, mohli by sme ich teda interpretovať v rámci skupiny deverbatívnych kauzativ ako prípady sufixálno-reflexívnych deverbatívnych derivátov, porov. *sedieť* → *sadnúť si* „spôsobiť sebe samému, že sedím“, *ležať* → *ľahnúť si* „spôsobiť sebe samému, že ležím“, *čpieť* → *čupnúť si* „spôsobiť sebe samému, že čupím“, *kvočať* → *kvoknúť si* „spôsobiť sebe samému, že kvočím“.

[61] Slovotvorné typy kauzatívnych verb

Slovotvorný typ	Príklady
Zv + -vať	<i>stavať</i>
Zv + -Gv_{chytať}	<i>vešať</i>
Zv + -Gv_{robiť}	<i>napojiť</i> , <i>opojiť</i>
Zv + -núť/-nuť + si	<i>čupnúť si</i> , <i>kvoknúť si</i> , <i>ľahnúť si</i> , <i>sadnúť si</i>
po- + Zv + -Gv_{robiť}	<i>posadiť</i> , <i>položiť</i>
u- + Zv + -Gv_{robiť}	<i>usadiť</i>
roz-/rozo- + Zv (+ deref)	<i>rozosmiať</i> , <i>rozochvieť</i> , <i>rozplakať</i>
u- + Zv	<i>uspať</i>

1.3.2.5 Reflexívnosť

Reflexívnosť ako onomaziologickú kategóriu odlišujeme v tejto práci od reflexivizácie ako slovotvorného postupu, ktorý je jedným z prostriedkov, ako sa môže kategoriálne chápaná reflexívnosť formálne manifestovať. Reflexívnosť predstavuje kategóriu referujúcu na situáciu, v ktorej je vzťah medzi subjektom a objektom symetrický: subjekt, ktorý je iniciátorom akčnej reťaze (action-chain head), je totožný s objektom ako koncovým objektom akčnej

reťaze (action-chain tail), porov. Langacker (1987, s. 321 – 322). V prípade reflexívnosti ide teda o vyjadrenie sebazasiahnutosti participanta zámerne realizujúceho dej.

Okrem slovotvorných prostriedkov má slovenčina k dispozícii niekoľko ďalších formálnych prostriedkov vyjadrenia reflexívnosti – ide najmä o lexikálno-syntaktické prostriedky typu *sám seba*, *sám sebe*, *pre seba*, resp. za inherentne sémanticky reflexívne možno považovať aj slovesá 3. intenzného typu, ako ho vymedzuje E. Pauliny (1943), keď konštatuje, že v type *brat ide* „predmet zasiahnutý nie je obsiahnutý v slovese, ale nie je vyslovený ani objektom. Subjektom je vyslovený zároveň aj objekt.“ (Pauliny, 1943, s. 62).

Jeden z najviac diskutovaných problémov v oblasti lingvistických skúmaní reflexívnosti sa týka možnosti odlíšenia syntaktických konštrukcií so zvratným zámenom a analytických lexém, pri ktorých má klitika *sa*, *si* status derivačnej morfémy (bližšie pozri kap. 1.2.1.4). Z pomenovacieho hľadiska platí, že zatiaľ čo v syntaktických konštrukciách sú dva participanty s jasne odlíšenými rolami referenčne stotožnené až dodatočne (pri syntaktickom stvárnení situácie vo vetnej štruktúre), analytické lexémy s derivačnou morfémy *sa*, *si* ako pomenovacie jednotky referujú na prototypické jednoúčastníkové situácie (Wagner, 2011, s. 24).

Podľa nášho názoru sa reflexívnosť v syntaktických konštrukciách exponuje výraznejšie než v prípade analytických lexém so zvratnou derivačnou morfémy. V prípade reflexívnych syntaktických štruktúr je totiž myšlienkový obsah rozčlenený do dvoch rôznych predstavových fragmentov (deja a jeho objektu), zatiaľ čo v prípade analytických lexém so zvratnou derivačnou morfémy ide o jeden myšlienkový obsah so sémou zasiahnutosti inkorporovanou v sémantickej štruktúre reflexívneho verba. Na formálnej rovine možno teda v prípade syntaktických štruktúr sebazasiahnutosť exponovať výraznejšie prostredníctvom substitúcie reflexívneho pronomina dlhým tvarom *sám seba*.

V nasledujúcich častiach sa budeme venovať verbám utvoreným prostredníctvom slovotvornej reflexivizácie. Pri analýze reflexívne odvodených verbálnych derivátov možno vyjsť z predpokladu existencie dvoch typov významu, ktoré môžu byť výsledkom reflexívneho postupu. V prvom prípade nadobúda reflexívne verbum pravidelný, prediktabilný význam, ktorý je determinovaný lexikálnym významom jeho slovotvorného motivantu. V druhom prípade spolu s formálnou deriváciou dochádza k vzniku idiosynkratického, neprediktabilného významu.

V. P. Nedjalkov (1971, s. 10 – 15) označuje prvý typ významu ako reverzibilný, v druhom prípade hovorí o nereverzibilnom type významu. V prípade reverzibilných významov platí, že sémantická štruktúra reflexívnych verb sa obohacuje o sémantický komponent reflexivity, ktorý možno opísať ako „sám seba“, resp. „recipročne“, „jeden druhého“¹⁰, porov. napr. významy verb *obliecť* „navliecť na telo (šaty, ich súčasť)“ → *obliecť sa* „navliecť, natiahnuť **na seba** šaty, ich súčasť“, *drhnúť* „silným trením, šúchaním zbavovať nečistoty, čistiť“ → *drhnúť sa* „s primeraným tlakom pohybovať niečím **po svojom tele**; dôkladne **sa** umývať“.

Pri nereverzibilných významoch k takejto zmene sémantickej štruktúry nedochádza, porov. *uliat* „liatím zhotoviť, odliat“ → *uliat sa* „vyhnúť sa práci, povinnostiam“. Nereverzibilné sú idiosynkratické významy, v ktorých význam reflexívne utvoreného verba nemožno hodnotiť ako súčet významu pôvodného nereflexívneho verba a reflexívneho dodatku, napr. *prepočítať sa*, *kradnúť sa*. Takáto povaha sémantickej štruktúry jednotiek nekoreš-

¹⁰ Slovesá implikujúce spoluúčasť minimálne dvoch aktantov na deji sa v niektorých prácach označujú ako plurálne reflexíva (Havránek, 1928).

ponduje s vymedzením modifikácie ako takej onomaziologickej kategórie, pri ktorej sa motivant odlišuje od motivátu jedným sémantickým príznakom. Takéto jednotky možno preto z onomaziologického hľadiska hodnotiť ako modifikačno-mutačné. V prípade modifikačno-mutačných derivátov je význam reflexívnosti oslabený, resp. v niektorých prípadoch možno reflexívny segment chápať ako čisto formálny derivačný prostriedok na utvorenie sémanticky nereflexívnej jednotky. Ide o prípady, pri ktorých reflexívna morféma *sa, si* neevokuje „predstavu dvojníka“ subjektu (Havránek, 1928).

V závislosti od vzťahu k prototypickému významu reflexívnosti (so sémou sebazasiahnutosť) možno v skupine jednotiek utvorených slovotvornou reflexivizáciou rozlíšiť centrálnjšie a periférnejšie prvky tejto kategórie. Podobné chápanie nachádzame v práci A. Jarošovej (2003). Podľa nej možno kategóriu reflexív chápať ako kategóriu, ktorá je štruktúrovaná graduálne: reflexívne slovesá podľa nej tvoria kontinuum od „kognitívne prototypickej“ skupiny typu *umývať sa, česať sa* cez slovesá opisujúce samovoľné procesy typu *rozlomiť sa, otvárať sa, prehýbať sa* (teda slovesá, ktoré majú svoje tranzitívne významové náprotivky) až po reflexíva tantum (*báť sa, hmýriť sa, chvastať sa, ligotať sa*).

Najbližšie k prototypickému významu majú verbá typu *umývať sa, česať sa* a pod., kde zasiahnutým participantom udalosti je samotný konateľ deja. Tie sú na prechode medzi syntakticky vyjadrenou reflexívnosťou (napr. *vidieť sa v zrkadle*) a slovotvorne realizovanou reflexívnosťou. Niektorí autori im prisudzujú status syntaktických konštrukcií, iní ich chápu ako slovotvorné deriváty (pozri bližšie kap. 1.2.1.4). Rozdielnu interpretáciu komponentu *sa* pri verbách percepcie a evaluácie (pri ktorých sa komponent *sa* chápe ako tvar zámena) a verbách starostlivosti o telo (pri ktorých je status komponentu *sa* diskutabilný, niektorí autori mu prisudzujú status pronominálneho prvku a iní ho chápu ako súčasť verba, teda ako derivačnú morfému) možno okrem formálnych operácií doložiť aj významovou analýzou. V prípade verb percepcie a evaluácie možno použitie reflexívnych konštrukcií *vidieť sa, počuť sa, pozorovať sa* s dlhým tvarom zámen z konceptuálneho hľadiska chápať ako prípady „zdvojenia“, resp. scudzenia subjektu, porov. doklady z korpusu *Až objavením mesta mohol človek vidieť sám seba retrospektívne, mohol skoro hmatateľne mapovať priebeh vlastného osudu.* (zdvojenie na základe časovej dištancie), *A. Lincolnovi sa o vlastnej smrti snívalo niekoľkokrát tak reálne, že sám seba videl údajne ležať na márach v Bielom dome.* (zdvojenie na základe fiktívnej predstavy), *Počula, ako pištia, počula seba, ako vrieska.* (rozdzvojenie subjektu na racionálny, reflektujúci subjekt a konajúci subjekt, ktorý má malú kontrolu nad dejom), *Po prvý raz počuje sám seba z nahrávky.* (zdvojenie v dôsledku využitia technického prostriedku). Naopak, pri verbách starostlivosti o telo z konceptuálneho hľadiska takéto „rozštiepenie“ subjektu pozorovať nemožno. Agens síce dejom zasahuje sám seba, avšak dej prebieha v sfére tela subjektu, ktorý svojou aktivitou zasahuje jeho povrch. Podľa Schenkera (1985) pri verbách typu *umývať sa* sa *paciens* činnosti jazykovo nestváruje, telo participanta nie je konštruované ako objekt manipulácie, resp. zásahu zo strany subjektu. Participant vykonávajúci činnosť *sa* nestváruje ako kauzátor, ale ako participant, ktorý je „pohltený činnosťou“. Z hľadiska sémantických rolí preto udalosť nie je konceptualizovaná ako zahŕňajúca participanta s dvoma sémantickými rolami (umývajúceho a umývaného), ale konceptualizácia udalosti zahŕňa iba participanta so sémantickou rolou „sebaumývajúceho“. Preto možno verbá starostlivosti o telo chápať skôr ako lexikálne reflexíva, ktoré v tejto skupine reprezentujú vo vzťahu ku kategórii reflexívnosti prototypické prvky.

Centrálnejšie postavenie vo vzťahu k prototypu majú aj autokauzatívne verbá typu *nahnevať sa*, *hnať sa* a pod., väčšinou ide o pohybové, polohové a emočné modifikačné verbá. Pri polohových verbách ide o jednotky označujúce vnútorné pohyby participanta (napr. *zohnúť sa*, *otočiť sa*), pri pohybových verbách ide o premiestňovanie tohto participanta v priestore (napr. *hnať sa*, *valiť sa*). Významový komponent reflexívnosti možno v prípade sloviess vyjadrujúcich pohyb a zmenu polohy spájať s faktom, že v prípade pohybových aktivít agens vykonáva pohyb sám na sebe. Podobne možno interpretovať emočné verbá typu *nahnevať sa*, *ľutovať sa*, pri ktorých sa reflexívna sémantika opiera o možnosť interpretovať vznik emócie ako dej bez externého kauzátoru. Interným pôvodcom deja je samotný subjekt, ktorý vyvoláva emóciu sám v sebe. Motivácia termínu „autokauzatívny“ pri týchto verbách teda spočíva v tom, že v príslušných situáciách neexistuje externý kauzátor, ktorý spôsobuje v inom participantovi zmenu stavu, ale iba jeden participant, ktorý je zároveň zdrojom a terčom pomenovávanej zmeny (Wagner, 2011, s. 24). Špecifikom emočných verb je, že sú slabo akčné, keďže emočnú činnosť nemusí mať subjekt vždy plne pod kontrolou. Práve na základe oslabenej akčnosti sa autokauzatívne emočné verbá vzdávajú od prototypického významu sebazasiahnutosti participanta zámerne realizujúceho dej.

Blízko k prototypickému významu zasiahnutosti majú aj verbá typu *vysmrkať sa*, *holiť sa*, *balíť sa* a pod. V teoretických prácach sa niekedy označujú ako reflexíva s partitívnym (sémantickým) objektom (porov. Geniušienė, 1987, s. 246). Ide o jednotky odvodené z verb, ktoré označujú činnosti týkajúce sa neodcudziteľného vlastníctva, konkrétne častí ľudského tela (*vysmrkať si nos* – *vysmrkať sa*), činnosti týkajúce sa kvázi neodcudziteľného vlastníctva, napr. častí oblečenia a pod. (*zapnúť si kabát* – *zapnúť sa*), činnosti týkajúce sa odcudziteľného vlastníctva (*balíť si veci* – *balíť sa*). Nereflexívne motivanty týchto verb si ako svoje objektové doplnenia (spolu s posesívnym datívom) vyžadujú pomenovanie posesa (na pozadí široko chápaného vzťahu posidencie môže ísť o pomenovanie časti ľudského tela, časti odevu, vlastnený fyzikálny objekt), ktoré sa v reflexívnom verbe stáva súčasťou sémantickej štruktúry verba (porov. *vysmrkať sa* „vyčistiť si nos siakaním“, *zapnúť sa* „zapínaním si spojiť časť oblečenia“ a pod.). Prítomnosť sémy sebazasiahnutosti v odvodenom reflexívnom verbe možno interpretovať na báze metonymického vzťahu časť – celok (*vysmrkať si nos* – *vysmrkať „seba“*, *zapnúť si kabát* – *zapnúť „seba“*, *balíť si veci* – *balíť „seba“*). Vzdďalovanie sa od prototypu môže byť podporené sémantikou týchto verb – ak sa slovesami označujú činnosti, ktoré označujú nepriaznivý zásah do personálnej sféry subjektu, môže dôjsť pri reflexivizácii ku komplexnejšej zmene významu, keďže z pragmatického hľadiska sa sebaopoškodzovanie subjektu primárne interpretuje ako nezámerne, napr. *poraniť sa*, *porezať sa*, *obliať sa* a pod.

Menej prototypický význam reflexívnosti evidujeme pri verbách, pri ktorých dochádza k metaforickej transpozícii východiskového významu (tá môže byť sprevádzaná zmenou príslušnosti verba k istej sémantickej mikroskupine), napr. *kradnúť* (akčné konverzné verbum) – *kradnúť sa* (akčné pohybové verbum); *uliat* (akčné manipulačné, resp. kreatívne verbum) – *uliat sa* (akčné realizačné verbum). Pri nich možno prítomnosť reflexívnej morfémy vnímať na základe analógie s verbami rovnakej sémantickej mikroskupiny, napr. *kradnúť sa* (pohybové verbá: *dohnať sa*, *priblížiť sa*). Na rozdiel od možného autokauzatívneho čítania sloviess pohybu (*dohnať niekoho niekam* – *dohnať seba niekam*, *priblížiť niečo k niečomu* – *priblížiť seba k niečomu*) však vzhľadom na odlišný status motivantov týchto verb takéto autokauzatívne čítanie pri týchto verbách možné nie je (*kradnúť niekoho – *kradnúť seba*), čo tieto jednotky situuje na perifériu kategórie reflexívnosti. Po-

dobne možno uvažovať aj o verbe *uliat sa*, ktoré by bolo možné zaradiť do široko chápanej triedy slovík bránenia (*brániť sa, chrániť sa, kryť sa, varovať sa*). Prítomnosť reflexívnej morfémy *sa* možno pri tomto verbe chápať ako prípad analógie v rámci vymedzenej sémantickej mikroskupiny, na rozdiel od ostatných jednotiek z tejto skupiny však metaforická transpozícia blokuje možnosť autokauzatívneho čítania (teda *brániť niekoho – brániť seba, chrániť niekoho – chrániť seba*, ale **uliat niekoho – uliat seba*).

Osobitnú skupinu predstavujú verbá, ktoré sa v teroretickej literatúre označujú ako anti-kauzatívne, dekauzatívne, resp. inchoatívne¹¹ (porov. Nedjalkov, 1969, in Wagner, 2011, s. 28), napr. *rozbiť sa, zlomiť sa* a pod. V teoretických prácach neexistuje zhoda, pokiaľ ide o stanovenie smeru ich odvodenosti. Podľa niektorých autorov nekauzatívne verbá sú významovo primárne, a to aj napriek tomu, že ich morfematická štruktúra je bohatšia, keďže oproti kauzatívnym náprotivkom obsahuje reflexívny komponent *sa* (smer odvodenosti je teda *zlomiť sa → zlomiť*), iní autori tvrdia, že antikauzatívne reflexívne verbá sa odvodzujú od kauzatív (smer odvodenosti je teda *zlomiť → zlomiť sa*), pozri bližšie kap. 1.3.1. V druhom prípade možno význam reflexívne utvoreného antikauzativa interpretovať ako činnosť, ktorú participant realizuje sám na sebe, avšak vzhľadom na neživotnosť subjektu týchto verb ide na rozdiel od ich kauzatívnych motivantov o prototypické procesy, zmena ich významu je teda komplexnejšia, čo ich vzdďľuje od prototypického významu reflexívnosti.

Najvzdďľenejšie od prototypického významu reflexívnosti stoja verbá, pri ktorých sémantický komponent sebazasiahnutosti v ich sémantickej štruktúre absentuje. V tomto type ide o verbá ako *žalovať sa, sťažovať sa, konať sa, uskutočniť sa*. V prípade verb typu *konať sa* navyše dochádza k zmene príslušnosti verba k sémantickej makroskupine (na osi akčné – procesné verbum) sprevádzanej zmenou referenta v subjektivej pozícii (pri akčných nereflexívnych verbách je subjekt životný, pri procesných verbách má vlastnosť neživotnosti).

V ďalších častiach sa budeme venovať verbám, ktoré vznikli na základe derivačnej reflexivizácie. Pokúsime sa vymedziť, pri ktorých skupinách verb možno zo sémantického hľadiska uvažovať o ich príslušnosti do funkčno-sémantickej kategórie reflexívnosti, a to na základe toho, že majú vo svojej sémantickej štruktúre obsiahnutý sémantický príznak sebazasiahnutosti. Sémantickú kategóriu reflexívnosti chápeme ako prototypovo štruktúrovanú, príslušnosť verbálnych jednotiek do tejto kategórie možno chápať graduálne na škále od prototypických reprezentantov až po neprototypické prvky, pričom príslušnosť niektorých jednotiek do tejto kategórie môže byť diskutabilná. Pri výklade budeme jednotne používať termín reflexívne verbá, hoci zo sémantického hľadiska sa pokúsime jednotlivé podskupiny verb bližšie sémanticky charakterizovať ako viac alebo menej prototypické reprezentanty sémantickej kategórie reflexívnosti.

• Slovotvorný typ *Zv + sa*

Deverbatívne verbá s reflexívnou morféomou *sa* môžeme rozdeliť do menších skupín podľa typu motivantu (z hľadiska jeho morfosyntaktických a lexikálnych vlastností) a podľa významu motivátu.

(1) Reflexívne deverbatíva s redukovanou valenciou, tvorené z tranzitívnych slovík

Pod tranzitívnymi motivantmi rozumieme všetky slovesá, ktoré majú alebo môžu mať doplnenie v bezpredložkovom akuzatíve, čiže sú formálne tranzitívne. Z hľadiska sémantickej tranzitívnosti do tejto skupiny radíme slovesá od silne sémanticky tranzitívnych (*ohnúť, zra-*

¹¹ Termín ichoatívnosť sa tu nepoužíva vo význame začiatku deja alebo procesu, ale označuje prostú zmenu deja.

niť) až po slabo sémanticky tranzitívne (*prebehnúť /cez/ ulicu*). Pôvodná pozícia pre akuza-tívne doplnenie môže byť vo valencii reflexívneho verba eliminovaná (tzv. valenčná reduk-cia; napr. *zohnúť niečo – zohnúť sa*) alebo sa môže realizovať v inom páde (*naháňať niečo – naháňať sa za niečím*). Reflexívne utvorené verbá, pri ktorých je oproti ich motivantom re-dukovaná valenčná štruktúra, sú predmetom časti (1). V časti (2) sa zaoberáme reflexívne utvorenými verbami, pri ktorých k valenčnej redukcii pri reflexivizácii nedošlo.

Z významového hľadiska môžeme reflexívne utvorené verbá odvodené z tranzitívnych verb rozdeliť do niekoľkých podskupín, ako to znázorňuje tabuľka [62].

[62] Významové podskupiny reflexívnych verb odvodených z tranzitívnych verb

	Akčné	Akčno-procesné	Procesné	Statické
pohybové	<i>krahnúť sa, preniesť sa, zvaliť sa, odtisnúť sa, metať sa, vyvážať sa</i>	<i>klátiť sa, zviesť sa, pokyvkávať sa</i>	<i>kydať sa, nasypať sa, nahrnúť sa</i>	–
realizačné	<i>ubytovať sa, brániť sa, odreagovať sa, umývať sa</i>	–	<i>robiť sa, konať sa</i>	<i>ťahat' sa, vláčiť sa</i>
modifikačné	–	<i>zabiť sa, prepíť sa, zašpiniť sa</i>	<i>rozbiť sa, olúpať sa, znekváľniť sa</i>	–
kontaktové	–	<i>udrieť sa, buchnúť sa, tresknúť sa</i>	–	–
behaviorálne	<i>ceriť sa, škeriť sa, vyvracať sa</i>	–	–	–
kognitívne	<i>učiť sa, cibriť sa, orientovať sa, zameriavať sa, koncentrovať sa</i>	–	<i>splieť sa, pomýliť sa</i>	–
psychofyzické	–	<i>desiť sa, hnevať sa, mučiť sa, plašiť sa, prekvapiť sa</i>	–	–
existenčné	–	–	<i>dochovať sa, rodiť sa, rysovať sa</i>	–
modálne	–	–	<i>ráčiť sa, žia-dať sa, chcieť sa</i>	–
komparatívne	–	–	–	<i>volať sa, rovnať sa, zakladať sa</i>
lokalizačné	–	–	–	<i>nachádzať sa, krčiť sa, rozprestierať sa</i>
kvalifikačné	–	–	–	<i>krkvať sa, lepiť sa, plieť sa</i>

(A) Pohybové reflexívne verbá

Bohatú skupinu reflexívne derivovaných verb tvoria verbá s významom pohybu. Sledujúc trichotómiu akčné – procesné – statické verbá, možno povedať, že pohybové reflexívne verbá zastupujú aj akcie, aj procesy. V niektorých prípadoch nemá sloveso jednoznačné akčné alebo procesné „default“ čítanie. Preto pohybové reflexívne verbá v nasledujúcom delení označujeme ako silno akčné, slabo akčné/procesné a silno procesné. Reflexívne utvorené pohybové verbá všetkých troch skupín vznikajú primárne z nepohybových akčných verb s významom manipulácie. Pre manipuláciu je charakteristické, že je za normálnych okolností sprevádzaná pohybom a vedie k lokačnej zmene.

1. Silno (resp. prototypicky) akčné pohybové verbá sú typicky modifikačné, zmena ich významu sa dá označiť ako reverzibilná, pravidelná a je založená na posune od kauzatívneho („uvádzať do pohybu nejakú entitu“) k autokauzatívemu („uvádzať do pohybu seba“) významu, napr. *preniesť niekoho/niečo – preniesť sa (ponad zábradlie)*, *pošnúť niečo – pošnúť sa*, *dohnať niekoho/niečo (niekam) – dohnať sa (niekam)* a pod.

Autokauzatívne pohybové verbá v rámci modifikačnej onomaziologickej kategórie označujú:

- aktívny pohyb živej bytosti smerujúci odniekiaľ niekam (s direktívom), napr. *dať sa (naľavo)*, *gniaviť sa (v blate)*, *podnieť sa*, *preniesť sa*, *pošnúť sa (doprava)*, *rozvaliť sa*, *posadiť sa*, *zvaliť sa (na gauč)*, *dohnať sa (niekam)*, *nahrnúť sa (niekam)*, *odtísnuť sa*, *natlačiť sa*, *potlačiť sa*, *prehodiť sa*, *odvliecť sa*, *vešať sa (na niekoho)*, *vystahovať sa*, *hnať sa*, *obrátiť sa*, *položiť sa*, *pritlačiť sa*, *zohnúť sa*, *oprieť sa*;
- aktívny pohyb živej bytosti vlastným telom bez smerovej orientácie, napr. *metať sa*, *zatrepáť sa*, *plieskať sa*, *šklbať sa*, *trhať sa*, *hýbať sa*;
- pohyb živej bytosti umožnený dopravným prostriedkom, napr. *doviezť sa*, *rozvážať sa*, *vyviezť sa*, *vyvážať sa*, *zviezť sa (na aute)*, *zaviezť sa*.

V rámci triedy akčných pohybových slovies zachytávame aj niekoľko prípadov nereverzibilných, idiosynkratických významov. Ide o prípady, pri ktorých východiskový motivant nemá význam uvádzania do pohybu, resp. je reflexivizácia sprevádzaná komplexnejšou zmenou významu, takže sémantickú štruktúru verba nemožno interpretovať čisto modifikačne, ako obohatenie štruktúry o sémantický komponent „sebazasiahnutosť“. Dané jednotky majú teda skôr modifikačno-mutačnú interpretáciu, napr. *kradnúť sa*, *dosypať sa (niekam)*, *zašiť sa*, *šúľať sa (domov)*, *zberať sa (von)*.

2. Slabo (resp. neprototypicky) akčné/procesné pohybové verbá označujú:

- pohyb živého alebo neživého participanta udalosti vyvolaný inou udalosťou, resp. pohyb, nad ktorým nemá živý participant kontrolu, napr. *klátiť sa (pod ťažkým bremenom)*, *hlava sa mu kláti*, *sklátiť sa (na zem)*, *pokyvkať sa (zub sa pokyvka)*, *zviezť sa (na zem)*. Motivanty niektorých pohybových verb môžu mať aj inštrumentálne obligatórne doplnenia, napr. *pokyvkať hlavou – hlava sa pokyvka* (porov. aj Mluvnice češtiny 2, 1986, s. 426).

Zmena významu je pri slabo akčných pohybových verbách výraznejšia ako pri prototypicky akčných verbách. Neprítomnosť komponentu zámernosť pri nich oslabuje autokauzatívnu interpretáciu. Paciens týchto pôvodných manipulačných verb môže byť rovnako životný (*zvaliť niekoho*, *zviezť niekoho*), ako aj neživotný (*klátiť niečo*, *sklátiť niečo*). Výrazná zmena významu, pri ktorom sa prototypický zásah neživej entity transponuje na seba-

zasiahnutosť životného objektu (resp. jeho časti) so sémou nezámernosti, pri týchto verbách zvyrazňuje modifikačno-mutačné čítanie.

3. Silno (resp. prototypicky) procesné pohybové verbá označujú:

- pohyb neživého nositeľa, často živlu, prírodného objektu alebo časti tela, napr. *vohnať sa* (krv sa jej vohnala do tváre), *nahrnúť sa* (slzy, krv do tváre), *zakvačiť sa* (konár sa mu zakvačil do vlasov), *nasypať sa*, *odsypať sa*, *zviezť sa* (šatka na zem), *vyvracať sa* (plot), *vyvrhnúť sa*, *zbierať sa* (mračná sa zbierajú), *zhromaždiť sa*, *zoskupiť sa*.

Podobne ako pri slabo akčných verbách neprítomnosť komponentu zámernosti pri procesných pohybových verbách oslabuje ich autokauzatívnu interpretáciu. Navyše, pri procesných verbách dochádza pri slovotvornom akte k zmene subkategorálnej príslušnosti motivátu vo vzťahu k motivantu, keďže akčné manipulačné verbum sa stáva motivantom procesného verba. Hodnotíme ich preto ako modifikačno-mutačné deriváty.

(B) Realizačné reflexívne verbá

Druhou početnou skupinou verb vznikajúcich reflexívne sú verbá označujúce aktivitu personálneho subjektu vo vzťahu k sociálnemu prostrediu.

Modifikačný charakter majú verbá, pri ktorých nedochádza k zmene príslušnosti k sémantickej mikroskupine a ktorých význam tak možno interpretovať ako obohatenie sémantickej štruktúry o sémantický komponent sebazasiahnutosti, napr. *zapísať niekoho* – *zapísať sa*, *brániť niekoho* – *brániť sa*, *krotiť niekoho* – *krotiť sa* a pod. Ide o pomenovania:

- aktivít sociálnej interakcie, od iniciovania, udržiavania sociálneho kontaktu po sebaobranu, unikanie z interakcie, napr. *zapísať sa*, *objednať sa*, *prihlásiť sa*, *zverbovať sa*, *brániť sa*, *chrániť sa*, *ratovať sa*, *pritajiť sa*, *odhlásiť sa*;
- spôsobu správania alebo postoja v sociálnej interakcii, napr. *krotiť sa*, *vyvyšovať sa*, *ovládať sa*, *opanovať sa*;
- správania v sociálnom prostredí s ohľadom na dosiahnutie alebo zachovanie (existenčných) potrieb, napr. *riadiť sa* (niečím), *živiť sa* (prácou), *vyživiť sa*, *ubytovať sa*, *prispôbiť sa*, *usadiť sa*;
- aktivít v sociálnom prostredí vyznačujúcich sa istou intenzitou činnosti, napr. *moriť sa* (ťažko pracovať), *ustávať sa*;
- realizácie nástupu deja, napr. *pripraviť sa*, *hotovať sa*, *dokopať sa* (do niečoho, k niečomu), *chystať sa*, *zabehávať sa*;
- aktivity súvisiace s vlastným telom alebo starostlivosťou oň, napr. *umyť sa*, *opláchnuť sa*, *učesať sa*, *vycifrovať sa*, *drhnúť sa* (kefou), *strojiť sa*, *vyfúkať sa*;
- kognitívne aktivity, napr. *učiť sa*, *cibriť sa*, *drviť sa*.

Modifikačno-mutačnú interpretáciu majú verbá, ktoré sa odvodzujú z jednotiek iných sémantických skupín, najmä z kontaktočných, manipulačných, modifikačných či percepčných verb, často je pri nich výrazná zmena významu podporená metaforickou transpozíciou, napr. *exponovať sa*, *uliatť sa*, *naparovať sa*, *odhodiť sa* (od rodičov), *okukať sa* (v novom prostredí), *držať sa* (dobře). Ako modifikačno-mutačné hodnotíme aj komunikačné verbá, pri ktorých síce nedochádza k zmene príslušnosti do sémantickej mikroskupiny, ale pri ktorých absentuje sémantický komponent sebazasiahnutosti, napr. *žiadať sa* (do iného oddelenia).

Okrem realizačných akčných verb majú reflexívnu morfému *sa* aj niektoré realizačné procesy vyjadrujúce uskutočnenie diania. Ich významy sú modifikačno-mutačné, keďže

sémantický komponent sebazasiahnutosti pri nich absentuje úplne: *robiť sa* (čo sa robí?), *porobiť sa*, *povodiť sa* (*stať sa*), *konať sa*, *uskutočniť sa*.

Reflexivizáciou vznikajú aj verbá, ktoré vyjadrujú sociálnu interakciu staticky. Tieto jednotky sa odvodzujú od pohybových slovies a význam statickej relácie sa pri nich utvára na základe metaforickej transpozície pohybového významu. V danom prípade ide teda o modifikačno-mutačné významy, porov. *ťahať sa*, *vláčiť sa* (s niekým).

(C) Modifikačné reflexívne verbá

Ide vo veľkej miere o verbá označujúce deje vedúce k fyzickému alebo materiálnemu poškodeniu so živým nositeľom deja. Hoci sa predpokladá nejaká východisková alebo sprievodná aktivita nositeľa deja, poškodzovanie zasahuje samotného nositeľa deja, a preto modifikácia tohto typu nie je chápaná ako prototypicky akčná. Mluvnice češtiny 2 označuje túto východiskovú alebo sprievodnú aktivitu ako tzv. pôsobiaci dej a konštatuje o ňom, že ho možno vyrozumiť z významu slovesa, kontextu alebo situácie. V kontexte môžu byť pôsobiace deje, resp. okolnosti vyjadrené predložkovým doplnením alebo doplnením v inštrumentáli (porov. Mluvnice češtiny 2, 1986, s. 426): *zabiť sa* (*pri šoférovaní*), *zahlušiť sa*, *zhumpľovať sa*, *umoriť sa*, *obariť sa*, *porezať sa*, *ostriekať sa*, *ožobráčiť sa*, *zašpiniť sa* (*od blata*), *popáliť sa*, *poraniť sa*. Tieto jednotky majú vo svojej sémantickej štruktúre inkorporovaný sémantický komponent nezámerosti. Vzhľadom na oslabenú akčnosť nemožno tieto slovesá chápať ako čisto modifikačné, hoci si vo svojej sémantickej štruktúre zachovávajú autokauzatívny komponent sebazasiahnutosti.

K modifikačno-mutačnému typu patria verbá ako *prepiť sa*, *zrezať sa* (vo význame „opiť sa“), *stať sa*, *urobiť sa* (*na smrť*), *zrobiť sa*, kde je reflexivizácia použitá pri tvorení metaforického významu, zahŕňajúceho komponent intenzity.

Ďalším typom sú neprototypicky akčné modifikačné verbá označujúce nemateriálnu zmenu u živého nositeľa, napr. *skorumpovať sa*, *zdemoralizovať sa*, *spolitizovať sa*, *zomšiešniť sa* (*správaním*), *presláviť sa*, *rozohniť sa*, alebo fyziologickú zmenu, napr. *vykúriť sa*, *uzdraviť sa*, *vyliečiť sa*, *unaviť sa*. Neprototypická akčnosť pri nich oslabuje jednoznačnú príslušnosť k modifikačnému typu onomaziologickej kategórie.

Fyziologickú zmenu vyjadrujú aj reflexívne verbá, ktoré sa reflexivizáciou stávajú oproti svojim motivantom neosobnými. Tie možno zaradiť k modifikačno-mutačnému typu. Je možné, že bezprostredné motivanty týchto reflexív sú v podstate intranzitívne, resp. tranzitívnosť je pri nich len fakultatívna: *tabletku mu uľavila (bolesť)* – *uľavilo sa mu*, *operácia mu priťažila (stav)* – *priťažilo sa mu*.

Ďalšou – frekventovanou – skupinou sú antikauzatívne (resp. dekauzatívne) reflexívne modifikačné verbá s neživým nositeľom patriace k modifikačno-mutačnému onomaziologickému typu, pri ktorých dochádza k zmene príslušnosti k sémantickej makroskupine na osi akčné – procesné verbum: *celiť sa*, *rozodrať sa*, *zdražiť sa*, *drviť sa*, *farbiť sa*, *rozhorúčiť sa*, *kryštalizovať sa*, *znekvalitniť sa*, *kvasiť sa*, *vylúhovať sa*, *olúpať sa*, *magnetizovať sa*, *mastiť sa*, *rozpárať sa*, *zoškrabať sa*, *šľachtiť sa*, *štiepať sa*, *šúpať sa*, *ošúpať sa*, *zatajiť sa* (*dych*), *taviť sa*, *pretaviť sa*, *roztĺcť sa*, *tlmiť sa*, *vytknúť sa*, *údiť sa*, *rozvaliť sa*, *zvaliť sa*, *zvesiť sa* (*kútiky úst*), *zvlažiť sa* (*oči*), *vříšť sa* (s významom „hromadiť sa“). Niektoré z týchto slovies môžu mať alternatívnu adjektívnu motiváciu (*zdražiť sa* „stať sa drahým“, *znekvalitniť sa* „stať sa nekvalitným“, *mastiť sa* „stávať sa mastným“).

V prípade jednotiek, pri ktorých dochádza k metaforickej transpozícii, ide o modifikačno-mutačné významy s absenciou reflexívneho komponentu sebazasiahnutosti, napr. *okukať sa* („vyjsť z módy“), *zbierať sa* (význam „tvoriť a vylučovať hnis“, napr. *rana sa zbiera*).

V niektorých prípadoch môže vzniknúť problém diferenciácie medzi pasívnou konštrukciou kauzatívneho verba a antikauzatívny reflexívnym verbom, ktoré pomenúva spontánne prebiehajúci proces, pričom v jeho lexikálnosémantickej štruktúre sa abstrahuje od agensa kauzátora. Napríklad v *Krátkom slovníku slovenského jazyka* (2003) sa ako dve samostatné heslá zachytávajú verbá *pražiť a pražiť sa*, pričom ako exemplifikácia pri reflexívnom verbe sa uvádza doklad *nad ohňom sa praží prasa*, podobne *dusiť, dusiť sa (huby sa dusia)*. Antikauzatívne reflexívne lexémy však slovníky nezachytávajú pri verbách z rovnakej sémantickej triedy, napr. *grilovať, marinovať, smažiť*. V niektorých prípadoch pasívne, resp. antikauzatívne čítanie môže podporiť kontext, porov. *šalát mal prichystaný a čerstvé žraločie rezne sa marinovali* (reflexívne verbum) – *kvôli získaniu chuti sa marinujú len menej kvalitné mäsa bez špecifickej chuti* (reflexívne pasívum); *hľadá na vajcia, ktoré sa smažia a rozstrekujú* (reflexívne verbum) – *klasická omeleta sa smaží len z jednej strany* (reflexívne pasívum). K týmto slovesám existujú v niektorých prípadoch nereflexívne synonymné pendanty: *zdražiť sa – zdražiť, znevalitniť sa – znevalitniť, masť sa – masť, masť sa – masť, masť sa – masť*; porov. aj *skvalitniť, zmastniť*. V *Mluvnici češtiny 2* (1986, s. 427) sa konštatuje, že reflexívne pendanty sú progresívnejšie, keďže oproti nereflexívam výraznejšie signalizujú netranzitivnosť. Tomu nasvedčujú aj preferencie v používaní variantov v slovenčine, ako ich zaznamenávajú korpusové štatistiky (napr. *skvalitniť sa* 760 výskytov, *skvalitniť* 2 výskytov). Výnimkou je však zrejme dvojica *zdražiť sa* (84 výskytov) a *zdražiť* (6125 výskytov).

(D) Kontaktové reflexívne verbá

Na základe slovtvornej reflexivizácie vznikajú reflexívne kontaktové verbá so sémou autokauzativnosti, napr. *buchnúť sa, tresknúť sa, udrieť sa*. V prípade ich nereflexívnych pendantov ide o tzv. extrovertné verbá (k termínu pozri Wagner, 2011), teda verbá referujúce na situáciu, pri ktorej sa z pragmatických dôvodov očakáva, že oba implikované aktanty nerefekujú na rovnaký participant. Zo sémantického hľadiska ide najmä o slovesá implikujúce poškodenie participanta, ktoré vo väčšine prípadov agens nevykonáva zámerne sám na sebe, ale na iných participantoch. Z toho dôvodu sa pri výklade ich významu predpokladá prítomnosť sémantického príznaku nezámernosti, mimovoľnosti v ich sémantickej štruktúre, čo oslabuje ich jednoznačný modifikačný charakter napriek séme sebazasiahnutosti, ktorú tieto reflexívne jednotky vo svojom význame obsahujú, porov. *buchnúť sa* „mimovoľným nárazom si spôsobiť telesnú bolesť“.

(E) Behaviorálne reflexívne verbá

Slovtvornou reflexivizáciou ďalej vznikajú verbá označujúce biologické aktivity (výrazy tváre alebo fyziologické činnosti) derivované z manipulačných verb, modifikačných verb, prípadne verb biologického fungovania a patriace k modifikačno-mutačnému typu: *ceriť sa, robiť sa (že spí), škarediť sa, škeriť sa, šklabiť sa, vyvracať sa*. Sémantický komponent sebazasiahnutosti je v prípade týchto jednotiek v úzadí, resp. možno jeho prítomnosť chápať na základe metonymickej transpozície (celok za časť), porov. *ceriť zuby – ceriť sa, škeriť zuby – škeriť sa, šklabiť tvár – šklabiť sa*.

(F) Kognitívne reflexívne verbá

Ďalší typ reflexívnych verb predstavujú akčné verbá označujúce kognitívne zameranú činnosť subjektu na objekt v zmysle preferencie: *orientovať sa, zameriavať sa, koncentrovať sa (na priemysel)*, kde je valencia motivanta redukovaná o jedno pravovalenčné doplnenie, druhé však zostáva: *orientovať svoj záujem na priemysel* → *orientovať sa na priemysel*. Pri týchto verbách sa súčasťou sémantickej štruktúry reflexívnych náprotivkov stávajú komponenty označujúce myseľ, pozornosť, záujem subjektu, ktoré sa v nereflexívnych náprotivkoch vyjadrujú formou objektového doplnenia. Aj v prípade týchto slovies by bolo možné uvažovať o metonymicky založenej reflexívnosti, pri ktorej reflexívna morféma neodkazuje na rovnaký subjekt ako aktant v subjektovej pozícii, ale len na jeho časť (na jeho kognitívne schopnosti).

Ďalšou skupinou sú reflexívne verbá označujúce kognitívne procesy na základe metaforickej transpozície, ktoré sú výrazne modifikačno-mutačné: *kopnúť sa, prerátať sa, pliesť sa (pri počítaní), spliesť sa, pomýliť sa*.

(G) Psychofyzické reflexívne verbá

Reflexivizáciou kauzatívnych modifikačných a realizačných verb vznikajú tiež verbá označujúce psychologické procesy, ktoré majú autokauzatívnu povahu: *desiť sa, hnevať sa, uchlácholiť sa, moriť sa, mučiť sa, plašiť sa, prekvapiť sa, popudíť sa, vydesiť sa, nastrašiť sa, šialiť sa, týrať sa, navnadiť sa*. Psychofyzické procesy môže ďalej označovať reflexívne verbum *cítiť sa (ako víťaz)*. Na rozdiel od predchádzajúcich je však derivované z procesného verba, ktorého objektovým doplnením nie je pomenovanie živej bytosti (*cítiť niečo*). Ďalším špecifikom verba *cítiť sa* v porovnaní s predchádzajúcimi je, že si nevyhnutne žiada pravovalenčné doplnenie v podobe adverbálie. Možno ho preto zaradiť k modifikačno-mutačnému typu. Modifikačno-mutačnú povahu majú aj verbá, pri ktorých došlo k metaforickej transpozícii, napr. *hrýzť sa (problémami), zožierať sa*.

(H) Existenčné reflexívne verbá

Reflexívne sa v slovenčine utvárajú aj verbá označujúce vznik, trvanie alebo zánik existencie so živým alebo neživým nositeľom deja, ktorý má pri motivujúcich nereflexívnych verbách rolu paciensa. Ich motivantmi sú prevažne kreatívne a deštruktívne verbá, ale aj realizačné alebo manipulačné akčné verbá: *búrať sa (plány), držať sa (tradície sa držia, v kuchyni sa drží plesneň), dochovať sa (pramene), robiť sa (kruhy pod očami), porobiť sa, rodiť sa, narodiť sa, vyroniť sa, rysovať sa* (s významom „črtať sa, ukazovať sa“). Ide o modifikačno-mutačné verbá, pri ktorých bola séma sebazsiahnutosti eliminovaná.

(I) Modálne reflexívne verbá

Málo zastúpenými sú modifikačno-mutačné reflexívne verbá vyjadrujúce modálny postoj, pričom nositeľ modálneho postoja obsadzuje objektovú pozíciu vyjadrenú datívom a pôvodný paciens nereflexívneho verba sa dostáva do subjektovej pozície: napr. *ráčiť sa, žiadať sa, chcieť sa*.

(J) Komparatívne a partitívne reflexívne verbá

Statické reflexívne verbá vyjadrujú komparáciu v zmysle identifikácie (*volať sa, nazývať sa, rovnať sa, vyznačovať sa*), similarity (*približovať sa*), dependencie (*zakladať sa, vzťahovať sa*), kvantitatívnej komparácie (*spratať sa, zmestiť sa*) a diferencie (*líšiť sa, odlišovať*

sa). Zriedkavo vyjadrujú statické reflexíva partitívny vzťah: *skladať sa*. Tieto slovesá sa odvodzujú z akčných jednotiek, a preto ich možno chápať ako modifikačno-mutačné verbá.

(K) Lokalizačné reflexívne verbá

Ďalšou skupinou statických reflexívnych verb sú modifikačno-mutačné verbá označujúce statickú polohu a výskyt v priestore, pri ktorých absentuje sémantický komponent sebazasiadnutosti. Preto sú na periférii kategórie reflexívnosti, napr. *nachádzať sa*, *krčiť sa*, *rozprestierať sa*, *držať sa*, *rozkladať sa*, *tiahnuť sa*. Tieto verbá sa odvodzujú z akčných jednotiek, a preto ich možno chápať ako modifikačno-mutačné slovesá.

(L) Kvalifikačné reflexívne verbá

Reflexívnu derivačnú morfému majú aj modifikačno-mutačné statické verbá označujúce kvalitatívne vlastnosti neživého nositeľa: *krkvať sa*, *lepiť sa*, *plieť sa* (*jedna niť s druhou*), *riasiť sa* (*záclona*) alebo živého nositeľa: *orientovať sa*, *vyznať sa* (*v literatúre*).

(2) Reflexívne deverbatíva s neredukovanou valenciou, tvorené z tranzitívnych slovies

Ide o reflexívne verbá s pravovalenčným doplnením v inom ako akuzatívnom páde, ktoré je pri nereflexívnych motivantoch vyjadrené akuzatívom. Keďže reflexivizácia nevedie k valenčnej redukcii, ale len k pádovej modifikácii, v Mluvnici češtiny 2 (1986) sú tieto verbá označené ako slovesá bez syntaktickej motivácie. O význame formantu *sa* sa v Mluvnici češtiny 2 (1986, s. 427) píše ako o význame dynamickom alebo vmocňovacom, teda takom, ktorým sa zdôrazňuje záujem alebo autorstvo agensa. Dalo by sa povedať, že použitím reflexívneho verba sa zdôrazňuje zaujatie dejom, resp. plné vtiahnutie subjektu do deja (*prisľúbil, že príde na návštevu – prisľúbil sa prísť na návštevu*). Dej označený reflexívnym verbom sa môže vyznačovať väčšou intenzitou alebo dlhším trvaním, príp. dosiahnutím niečoho intenzívnou činnosťou, porov. napr. *prosiť niekoho (o niečo/za niečo)* „úctivo, zdvorilo žiadať“ – *prosiť sa niekomu (o niečo)* „dožadovať sa prosbou, nástojčivo žiadať“; *babrať niečo* „neodborne robiť; neodborne zasahovať, kaziť“ – *babrať sa s niečím* „nešikovne, pomaly, dlho niečo robiť; robiť zdĺhavú robotu“; *dojesť niečo* „skončiť jedenie; prestať jesť“ – *dojesť sa niečoho/niečím* „veľmi sa nasýtiť“. Vzhľadom na opísané posuny vo význame sú deriváty v tejto skupine modifikačno-mutačné.

Reflexívne verbá s modifikovanou valenčnou štruktúrou označujú:

- komunikačnú činnosť: *vytasiť niečo – vytasiť sa s niečím, pýtať niečo od niekoho – pýtať sa na niečo niekoho*;
- sociálne aktivity a sociálnu interakciu: *naháňať tovar – naháňať sa za tovarom*;
- uspokojovanie fyzických potrieb: *gniaviť kapustu – gniaviť sa kapustou; napchať niečo do seba – napchať sa niečím*;
- pohyb (cez prekážku): *naháňať loptu – naháňať sa za loptou, prerúbať les – prerúbať sa lesom, presekať les – presekať sa lesom*;
- kognitívne aktivity: *dopočítať ľudí – dopočítať sa ľudí*;
- kontakt: *držať niečo – držať sa niečoho/za niečo; lapať zábradlie – lapať sa zábradlia / za zábradlie*.

V niektorých prípadoch je doplnenie v inom páde možné, nie však nevyhnutné: *rozhadzovať peniaze – rozhadzovať sa (z peňazí); stavať päťsto korún – stavať sa (o päťsto korún)*.

(3) Reflexívne verbá tvorené z intranzitív

Ide o verbá, ktoré existujú paralelne popri nereflexívach ako ich sémanticky rovnocenné varianty. Označujú aktivity so živým činiteľom deja:

- komunikačné aktivity a sociálnu interakciu, napr. *poďakovať / poďakovať sa, (za)hroziť (niečím) / (za)hroziť sa (niečím)*;
- aktivity v sociálnom prostredí vedúce k prospechu alebo neprospechu, napr. *lopotiť (na poli) / lopotiť sa (na poli), drieť / drieť sa, hrať (v/karty) / hrať sa (v/ karty)*;
- pohyb, napr. *šplhať / šplhať sa, lyžovať / lyžovať sa, bicyklovať / bicyklovať sa, sánkovať / sánkovať sa*;
- manipuláciu, napr. *hrabať (v piesku) / hrabať sa (v piesku), šparchať / šparchať sa, špárať / špárať sa, vrtať (v zemi) / vrtať sa (v zemi), chabráť (za niečím) / chabráť sa za niečím*;

Ďalej ide o procesy so živým alebo neživým nositeľom deja:

- existenčné, napr. *pominúť / pominúť sa* (s významom „zomrieť“), *končiť / končiť sa, začínať / začínať sa*;
- realizačné, napr. *iskriť / iskriť sa (z komína)*;
- modifikačné, napr. *popraskať / popraskať sa, rozbújniť / rozbújniť sa, vsiaknuť / vsiaknuť sa*.

Napokon môžeme vymedziť stavy označujúce:

- kvantitatívnu komparáciu, napr. *vojsť (do batoha) / vojsť sa (do batoha)*;
- kvalifikáciu, napr. *peniť / peniť sa, iskriť / iskriť sa (o snehu)*.

Vo viacerých prípadoch sú tieto verbá zachytené iba v starších výkladových slovníkoch, zatiaľ čo v aktuálnych lexikografických prácach sa reflexívne pendanty nehodnotia ako varianty, resp. sa existencia nereflexívneho variantu nedokladá. Porov. napr. *brodiť (sa)* v *Slovníku slovenského jazyka* (1959 – 1968) „chodiť, prechádzať cez vodu, po blate, po hlbokom snehu; s námahou sa predierať niečím“ a oproti tomu dvojicu: *brodiť* „kúpať, preháňať dobytok po vode i cez vodu“ – *brodiť sa* „namáhavo kráčať, predierať sa, obýť cez vodu, blato, sneh a pod.“ v *Slovníku súčasného slovenského jazyka* (2006).

Pokiaľ ide o status reflexívneho komponentu, pri slovotvorne nemotivovaných verbách typu *špárať / špárať sa, šparchať / šparchať sa* by bolo možné prisúdiť reflexívnemu komponentu status prázdnej lexikálnej morfémy, resp. by bolo možné uvažovať o formálnej reflexivizácii.

Pri slovotvorne motivovaných verbách by bolo možné postulovať polymotiváciu a reflexívny komponent chápať ako derivačný segment v rámci rozloženej morfémy, napr. *sánky* → *sánkovať* (sufixácia), *sánky* → *sánkovať sa* (sufixálno-reflexívny postup).

(4) Reciprocita

V danej podskupine ide o verbá označujúce vzájomné konanie. Pôvodný paciens nereflexívneho motivanta sa po reflexivizácii prehodnocuje na spolučiniteľa deja a môže byť vyjadrený formou inštrumentálu alebo zahrnutý v subjekte s formou plurálu: *biť niekoho – biť sa s niekým, láskať niekoho – lákať sa s niekým*.

Verbá s recipročnou morfémy *sa* pomenúvajú interpersonálne vzťahy, komunikáciu, fyzické aktivity, porov. *ľúbiť sa, milovať sa, bozkávať sa, biť sa, poznať sa, naháňať sa* a pod. Tieto prípady predstavujú modifikačný typ onomaziologickej kategórie.

V nelexikalizovaných prípadoch predstavuje *sa* zvrtné zámeno a význam reciprocity býva zdôraznený adverbálne alebo iným výrazom, porov:

(1) *Vzájomne sme sa motivovali* a predháňali, kto bude lepší.

(2) *Vzájomne sme sa informovali* o problémoch súkromných podnikateľov.

Recipročný význam majú aj verbá *pomeriť sa*, *skamarátiť sa*, *znepriateliť sa*, ktoré hodnotíme ako modifikačno-mutačné, pretože ich akčné motivanty predpokladajú vo svojej argumentovej štruktúre prítomnosť ďalšieho participanta: *X pomeril Y s Z – Y a Z sa pomerili*.

Modifikačno-mutačnej povahy sú aj verbá *hádať sa*, *žrať sa*, pri ktorých nedochádza len k obohateniu sémantickej štruktúry o sémantický komponent reciprocity, ale k výraznejšej zmene významu.

Inherentný recipročný význam majú aj niektoré reflexíva tantum, napr. *škriepiť sa*, *hašteriť sa*, *handrkovať sa*, ktoré vo svojej sémantickej štruktúre predpokladajú vzájomné pôsobenie dvoch participantov, porov. *hašteriť sa* „hnevlivo si vymieňať názory“.

• Slovotvorný typ *Zv + si*

Druhým typom reflexívnej morfémy, prostredníctvom ktorej sú utvárané deverbatívne verbá, je morféma *si*. Ide o polyfunkčný komponent, ktorý môže mať funkciu zámena v datíve, môže slúžiť ako prostriedok derivácie alebo je nositeľom výlučne pragmatickej funkcie, keď sa o ňom uvažuje ako o partikule. Jeho existenciou v češtine sa v samostatnej štúdii zaoberala L. Janda (2004), ďalšie úvahy možno oprieť o práce zaoberajúce sa datívom v niektorých slovanských jazykoch (napr. Dąbrowska, 1997; Fried, 2011) alebo reflexívnosťou (Wagner, 2011).

L. Janda (2004) v štúdii o klitike *si* v češtine vymedzuje vo všeobecnosti tri sémantické roly datívu:

(a) **recipient**: s verbami označujúcimi manipuláciu s objektom, napr. *dať* a *vziať* a ich bližšie, napr. *doručiť (niekomu)*, *darovať (niekomu)*, *ukradnúť (niekomu)*, alebo vzdialenejšie ekvivalenty, napr. *narodiť sa (niekomu)*, *venovať sa (niekomu)*, *utiecť (niekomu)*. Objekt, s ktorým sa (reálne alebo fiktívne) manipuluje, môže byť totožný so subjektom a môže byť zahrnutý v slovese a explikovaný formou reflexívneho *sa* (*predstaviť sa niekomu*) alebo nemusí byť explikovaný vôbec (*zmiznúť niekomu*).

(b) **experiencer**: s verbami označujúcimi uplatnenie sily, ktorá zasahuje datívom stvárneného participanta v zmysle prospechu (*prospieť*, *podariť sa*, *pomôcť* a i.) alebo poškodenia (*ublížiť*, *prekážať*, *uškodiť* a i.).

(c) **kompetitor**: s verbami označujúcimi komparáciu v zmysle rovnosti (*rovnať sa*), nadradenosti (*dominovať*) alebo podradenosti (*podliehať*).

Toto rozdelenie je sémantické v tom zmysle, že odráža rolu, resp. významový vzťah prvku vyjadreného datívom k deju, a to bez ohľadu na to, či je tento prvok syntakticky viazaný alebo voľný (rovnako experiencer, ako aj recipient môže byť voľný: *zmiznúť (niekomu)*, *upratať (niekomu)*, alebo viazaný: *venovať sa niečomu*, *pomôcť niekomu*).

V iných klasifikáciách (porov. Karlík, 2002, s. 104 – 105) sa štandardne vymedzuje:

1. **valenčný typ datívu**: priamy objekt (*patriť niekomu*) alebo nepriamy objekt nesúci rolu recipienta (*kúpiť niekomu niečo*);

2. **posesívny datív**: nevalenčný datív, ktorého prítomnosť vo vete je licencovaná priamym objektom, väčšinou pomenovaním časti tela (*rozbiť niekomu nos*);

3. **prospechový datív**: nevalenčný datív, ktorého prítomnosť vo vete je podmienená sémanticky, teda možnosťou chápať dej ako prinášajúci ne/prospech niekomu (*upratať niekomu*);

4. **pragmatický datív:** viaceré typy nevalenčného datívu, ktoré sa zvyknú označovať ako partikuly (*stretol som ti nedávno kamaráta, celý deň mi tu chodí* a pod.).

Zdá sa, že roly recipienta a experiencera vymedzené v štúdii L. Jandy teda môžu zahŕňať všetky štyri typy datívov v nižšie uvedenej klasifikácii. Roly recipienta a experiencera však nemusia byť od seba striktne ohraničené a v niektorých prípadoch dokonca tieto významy splývajú, takže ich možno len ťažko od seba oddeliť (porov. napr. *dať niekomu bozk na čelo*: recipient/experiencer?). Rovnako tak platí neexistencia prísnych hraníc medzi valenčným, posesívnym, prospechovým a pragmatickým datívom (porov. napr. *dať si na tvár mejkap*: valenčný/posesívny/prospechový/pragmatický datív?). Špecificky klitiku *si* charakterizuje niekoľko skutočností:

1. Klitika *si* sa podľa L. Jandy objavuje v prvých dvoch prípadoch (ako recipient alebo experiencer), nikdy nie s verbami komparácie, tzn. klitika *si* nemá nikdy funkciu datívu kompetitora, čo je logické, pretože verbá s týmto typom datívu predpokladajú referenčne netotožných participantov.

2. Klitika *si* môže byť použitá vo funkcii každého zo štyroch typov datívu uvedených vyššie (valenčný typ: *kúpiť si topánky*; posesívny typ: *rozbiť si nos*; prospechový typ: *upratať si izbu*; pragmatický typ: *celý deň si tu chodí*).

3. Klitika *si* môže byť nahradená iným datívnym výrazom v rozličnej miere, resp. pri rozličnej miere zachovania pôvodného významu slovesa, pri ktorom stojí. Vzniká tu istá škála od plne komutabilného typu (*zaobstarať si niečo/zaobstarať mu niečo*) cez komutabilnosť s čiastočnou zmenou významu (*uľaviť si/uľaviť mu*) alebo úplnou zmenou významu (*zahrešiť si/zahrešiť niekomu*), po sémanticky málo prijateľnú komutabilnosť (*surfovať si po internete/?surfovať niekomu po internete*) až absolútnu nemožnosť komutácie (*podmaniť si niečo/*podmaniť niekomu niečo*).

4. Status klitiky *si* (slovotvorná, syntaktická alebo pragmatická funkcia) nie je celkom jasný. Rôzni autori, lingvisti, lexikografi pristupujú k otázke statusu *si* rôzne. Napr. P. Karlík v *Encyklopedickom slovníku češtiny* (2002, s. 104 – 105) prisudzuje klitike *si* vo funkcii tzv. náladového typu (jeden z typov pragmatického datívu) vyjadrujúceho uspokojenie z deja derivačnú funkciu (napr. *sedieť si*). *Slovník súčasného slovenského jazyka* chápe takéto prípady ako nereflexívne verbá, pričom klitika *si* býva uvádzaná ako súčasť vety v exemplifikácii (porov. napr. heslo *hvízdať* s príkladmi: *h. si pri práci; hvízdal si melódiu* a pod.). Naopak, v staršom *Slovníku slovenského jazyka* (1959 – 1968) boli podobné prípady uvádzané ako reflexívne verbá existujúce popri nereflexívnych (porov. heslo *hvízdať (si)* alebo heslo *písať si* popri *písať*).

V ďalšej časti predstavíme niekoľko verb rozdelených do skupín v závislosti od toho, či má klitika *si* povahu slovotvorného formantu alebo syntaktického, resp. pragmatického prvku vo vete. Opierame sa pritom prevažne o zoznam verb s klitikou *si* získaný zo SKMS (2012).

1. Reflexívne verbá so slovotvorným formantom *si*

Ide o verbá derivované z iných verb alebo zriedkavo iných slovných druhov prostredníctvom derivačnej morfémy *si* samostatne alebo v kombinácii s prefixom. Na základe vlastností ich motivantu a typu derivačného postupu ich možno rozdeliť do niekoľkých nasledujúcich podskupín.

(a) Reflexíva tantum derivované z iných slovných druhov

Ide o verbá typu *nárokovat si, osobovať si, privlastniť si, bláhať si*. Tieto jednotky predstavujú pomerne slabo zastúpený typ reflexívnych verb, ktoré sa tvoria od substantív, resp. adjektív na základe sufixálno-reflexívneho, transflexno-reflexívneho, resp. prefixálno-transflexno-reflexívneho slovotvorného postupu. Z hľadiska významu tieto verbá korešpondujú s verbami ďalších skupín (pozri nižšie), označujú záujem získať niečo na stranu subjektu, kognitívnu činnosť subjektu a pod. Nemajú nereflexívne verbálne pendanty (napr. *osobovať si* – *osobovať). Vzhľadom na slovnodruhovú zmenu v tejto skupine verb ide o mutačné deriváty, porov. kap. 1.3.1.

(b) Reflexíva tantum derivované z nereflexívnych verb prefixálno-reflexívne

Ide o verbá ako *potrpieť si, podebatovať si, zafilozofovať si, obľúbiť si, namýšľať si, zmyslieť si*. Ako slovotvorný prostriedok funguje reflexívna morféma *si* často v kombinácii s prefixom *za-* a *po-*, napr. *zajazdiť si, zaplávať si, zahádzať si, zahrať si, zaskákať si, zatančovať si, zaspomínať si, zafajčiť si, zahryznúť si (koláča), zapoľovať si, zakopať si, zamaškrtiť si, zalyžovať si, pohundrať si, pofajčiť si, počítať si, poklebetiť si, pospomínať si, poupravať si, povzdychnúť si, pomyslieť si, pospať si, podriať si, pospevovať si, popiskovať si, poplakať si, požiť si*.

Verbá utvorené týmto prefixom a morférou *si* sú v porovnaní s motivujúcim významom obohatené o komponenty „istý/krátky čas“ (čo je kódované prefixom) a „s chuťou/záujmom/na uspokojenie vlastných potrieb“ (kódované klitikou *si*): porov. *jazdiť*: „pohybovať sa, prekonávať vzdialenosti po zemi al. po vode za pomoci zvierat, ovládaním dopravných prostriedkov“ (Slovník súčasného slovenského jazyka, 2011), *zajazdiť si*: „(s chuťou) istý čas jazdiť“ (Krátky slovník slovenského jazyka, 2003). V našom spracovaní hodnotíme dané verbá ako modifikačné deriváty v rámci kombinácie kategórií temporálnosti a modalitnosti (porov. kap. 1.3.2.1), hoci vzhľadom na to, že ich sémantická štruktúra sa obohacuje o dva príznaky, nejde o čistú modifikáciu.

Podľa slovníka niektoré z týchto verb existujú popri nereflexívnych prefixálnych verbách. Významový rozdiel sa však zrejme vo väčšine prípadov obmedzuje len na zvýraznenie pragmatických aspektov (potešenie z činnosti, oddych, zábava, plné vtiahnutie subjektu do deja a pod.), napr. *pospať si/pospať* „chvíľu (obyč. s pôžitkom) sa oddať spánku“, porov. *Synonymický slovník slovenčiny* (2004), *zaspomínať/zaspomínať si* „začať alebo krátky čas spomínať“, porov. *Krátky slovník slovenského jazyka* (2003).

(c) Reflexívne verbá derivované z nereflexívnych verb

V tejto skupine figurujú verbá ako *volkať si, dovoľovať si, ťahovať si* („robiť si posmech“), *vziať si* (vo význame „oženiť sa“, resp. *vziať si vzor od niekoho*), *lognúť si, glgnúť si, upiť si, vypiť si, chváliť si, pochvaľovať si, vyprosiť si, pliesť si, mýliť si, vyslúžiť si, popudiť si, znepriatelieť si, dopriať si, dožičiť si, dovoliť si, želať si, vysvetliť si* („zistiť príčinu, pochopiť“).

Z hľadiska významu možno v rámci tejto skupiny vyčleniť triedu verb s významom prijímania tekutín (*glgnúť si, lognúť si, upiť si, vypiť si*), resp. triedu verb s významom vlastného prospechu (*dopriať si, dožičiť si, dovoliť si, želať si*) či neprospechu (*popudiť si, znepriatelieť si, pohnevať si*). V ostatných prípadoch ide o reflexívne verbá, ktorých význam sa viac alebo menej výrazne vzdialil od významu motivujúcej nereflexívnej jednotky (ten je v slovníkoch zaznamenaný v podobe samostatného hesla), a preto ich možno hodnotiť ako modifikačno-mutačné deriváty. Významový rozdiel sa môže odraziť v odlišnej kolokabilite jednotiek motivačnej dvojice. Porov. napr.:

- *doniesť*: „1. nesením niečo niekam dopraviť“ (*doniesť nákup, stoličku*) – *doniesť si*: „nadobudnúť, získať nejakú vlastnosť, chorobu a pod.“ (*vlastenectvo, chorobu*), SSSJ-1;
- *odpustiť*: „upustiť od práva na potrestanie, od nároku na zaplatenie ap.“ (*odpustili mu pokutu, poplatok*) – *odpustiť si*: „zrieť sa, upustiť od niečoho, vzdať sa“ (*odpustil si ten komentár, poznámku*), KSSJ;
- *pohoršiť*: „urobiť horším, zhoršiť“ – *pohoršiť si*: „poškodiť si, ublížiť si“, KSSJ;
- *prenajať*: „dať do nájmu niekomu“ – *prenajať si*: „vziať do nájmu“, KSSJ;
- *glgnúť*: „prehltnúť tekutinu, obyč. hlasno al. viditeľne“ – *glgnúť si*: „požiť menšie množstvo tekutiny, upiť si, vypiť si“, SSSJ-1;
- *poradiť*: „dať niekomu radu“ – *poradiť si*: „vedieť si rady, zvládnuť situáciu“, KSSJ;
- *zahrešiť (niekomu)*: „1. zakliať, zanádať, zazlorečiť, zabohovať“ – *zahrešiť si*: „expr. od srdca, voľne zakliať, uľaviť si zahrešením, kliatím, zazlorečiť si, zanádať si“, SSJ;
- *uľaviť*: „poskytnúť úľavu v ťažkostiach, v trápení; zmierniť, uľahčiť niečo ťažké, nepríjemné“ – *uľaviť si*: „spôsobiť si zmiernenie tiesne, hnevu ap., napr. rečou, uľahčiť si“, SSJ.

Význam hovorenia sa môže pri použití klitiky *si* posúvať smerom k významu kognitívnej činnosti zameranej do vnútra agensa. Porov. napr.:

- *hovoríť niekomu* („2. rečou dávať na vedomie“, SSSJ-1) – *hovoríť si* („myslieť si, mať názor, vnútorne sa presviedčať o niečom“);
- *povedať niekomu* (dokonavá forma k *hovoríť*) – *povedať si* („pomyslieť si“ aj „rozhodnúť sa“).

Hoci kognitívne významy posledných dvoch verb v spojení s klitikou *si* nie sú zaznamenané ani v jednom zo slovenských výkladových slovníkov, sú preukázateľné napr. prostredníctvom korpusových textov. V nasledujúcich príkladoch nemusia verbá nevyhnutne označovať rečovú produkciu, keďže obsah je adresovaný samotnému subjektu, skôr ide o označenie myšlienkového činnosti:

- (1) Povedzme, že niekto navštívi sekciu „Parecon“ na našej webovej stránke – a *povie si*, že sa mu to páči.
- (2) A tak Peter, dobrá duša, zmiloval sa nad zvieraťom a priviedol ho na Drevenice. *Povedal si*, že ju tam skapať nenechá.
- (3) Veď toto muselo stáť polovicu štátneho rozpočtu, *hovorím si* v duchu.
- (4) *Hovoríte si*, čo je toto za zastaralú sprostosť?

V niektorých prípadoch má verbum v spojení s klitikou *si* idiomatický charakter. Idiomatické výrazy so *si* vstupujú do vzťahov synonymie s inými slovesami, ktoré však k spojeniam bez klitiky *si* synonymné nie sú. Porov. napr.:

- *vezmite si koláčov* (= ponúknete sa) – *vezmite mu koláčov* (≠ ponúknete ho);
- *dali sme si fľašu vína* (= vypili sme) – *dali sme mu fľašu vína* (= dali sme mu fľašu vína, aby ju vypil alebo inak použil);
- *dala si tabletku* (= užila tabletku) – *dala mu tabletku* (= dala mu tabletku, aby ju užil alebo inak použil).

V niektorých idiomatických frázach je nahradenie klitiky *si* iným datívnym výrazom celkom nerealizovateľné, porov. napr. *vziať si veľa vecí na starosť* – **vziať niekomu veľa vecí na starosť*.

Verbálne lexie, z ktorých je väčšina reflexív v tejto skupine tvorená, sú v prevažnej väčšine tranzitívne, pričom niektoré otvárajú pozíciu pre nepriamy objekt v datíve (napr. *pre-*

najať niekomu niečo, odpustiť niekomu niečo), resp. vzhľadom na prítomnosť priameho objektu je pri nich možnosť doplniť do vety datívny výraz vo funkcii prospechového alebo posesívneho datívu. Klitika *si* bola teda pri väčšine z nich pôvodne datívnym výrazom so syntaktickou funkciou. Len malý počet reflexívnych verb v tejto skupine je derivovaný z takých nereflexívnych verb, pri ktorých je kolokácia s datívnym výrazom nemysliteľná: napr. *užiť si (leto)* – *užiť mu; *trúfať si (urobiť)* – *trúfať mu; *predchádzať si (niekoho)* – *predchádzať mu a pod.

2. Reflexívne slovesá existujúce paralelne popri nereflexívnych slovesách

Ide o slovesá, ktorých lexikálnou súčasťou môže aj nemusí byť klitika *si*, pričom jej (ne)realizácia nemá vplyv na zmenu významu slovesa¹². Komponent *si* teda nie je v pravom zmysle derivačnou morfému, keďže nie je nositeľom slovotvorného významu, možno ho chápať skôr ako prázdnu lexikálnu morfému a uvažovať o formálnej reflexivizácii, napr. *podmaniť (si)*, *osvojiť (si)*, *nakloniť (si)*, *pamätať (si)*, *myslieť (si)*, *spomínať (si)*, *vysnívať (si)*, *odrobiť (si)*, *odsedieť (si)*, *vystačiť (si)*, *vyžiadať (si)*, *vynútiť (si)*, *prezerať (si)*, *prehliadnuť (si)*, *obhliadnuť (si)*, *odgrnúť (si)*, *odkašľať (si)*, *odchrchlať (si)*, *zívnuť (si)*, *chlipnúť (si)*, *ujedať (si)*, *sadnúť (si)*, *ľahnúť (si)*, *stúpnuť (si)*, *klaknúť (si)*, *zastať (si)*, *odsadnúť (si)*, *trvať (si)* (na svojom), *stáť (si)* (za niečím, na svojom), *zastať (si)* (v strede cesty), *zabehnúť (si)* (na obed), *skočiť (si)* (po cigarety, na pivo), *odskočiť (si)*.

Z hľadiska významu môže ísť o verbá označujúce širokú škálu aktivít: sociálnu interakciu (*podmaniť/podmaniť si*), pohybové aktivity (*zabehnúť/zabehnúť si*), zaujatie polohy (*sadnúť/sadnúť si*), kognitívnu a percepčnú činnosť (*pamätať/pamätať si*), fyziologické činnosti sprevádzané fyzickou úľavou (*grgnúť/grgnúť si*), prijímanie potravy (*chlipnúť/chlipnúť si*) a pod.

Pozoruhodné sú prípady, keď *si* paralelné formy konkurujú len v jednej z vidových foriem: napr. na označenie významu „oživiť si v pamäti, v mysli, rozpamätať sa“ slúži reflexívne perfektívum *spomenúť si*, pričom imperfektívny pendant je dvojaký: *spomínať* aj *spomínať si*. Podľa dokladov v *Slovníku slovenského jazyka* (1959 – 1968) sa však zrejme v minulosti používala aj nereflexívna perfektívna forma *spomenúť*, resp. *spomnúť*.

Pohľad na to, kedy klitika *si* má lexikálny status a kedy je len syntaktickým prvkom vo vete, však nie je jednotný. Kým napr. KSSJ niektoré takéto prípady eviduje ako existujúce dvojice paralelných foriem (napr. *osvojiť* – *osvojiť si*), iné prípady evidované nie sú (napr. *vziať liek* – *vziať si liek*; *vybrať* – *vybrať si*; *zvoliť* – *zvoliť si*; *pozrieť* – *pozrieť si*, *vymôcť* – *vymôcť si*, *vychutnať* – *vychutnať si*) alebo sú zaznamenané len v staršom *Slovníku slovenského jazyka* (1959 – 1968), napr. *podmaniť (si)*.

3. Pragmatický datív

Problematickým typom z hľadiska jednotnosti v prístupoch k otázke statusu klitiky *si* je tzv. pragmatický datív. Často je kombinovaný so slovesami označujúcimi aktivity súvisiace s voľným časom, pohybové aktivity, produkciu zvukov a pod., napr. *plávať si*, *kliknúť si* (na obrázok), *cvičiť si*, *jazdiť si*, *vykračovať si*, *surfovať si* (po internete), *chodiť si* (po meste), *skákať si*, *počúvať si*, *pozerať si*, *spievať si* (pieseň), *vyspevovať si*, *frflať si*, *hmkať si*, *rozprávať si*, *pískať si*, *hvízdať si*, *mrmlať si*, *hrať si* na klavíri, *čítať si*, *písať si* a i.

¹² Paralelné formy sa vzťahujú na konkrétne verbálne lexie, nie viacvýznamové lexémy. Napr. verbum *myslieť si* je variantom k *myslieť* len v jeho význame 4 a 5 (z celkových šiestich významov verba *myslieť* zaevidovaných v KSSJ, 2003).

Do tejto skupiny možno zaradiť prakticky neobmedzený počet slovík označujúcich akúkoľvek činnosť, ktorú agens môže konať pre vlastné potešenie, s chuťou, záujmom, vo voľnej chvíli, z vlastnej vôle a pod. Pri použití daných verb sa teda aktivujú pragmatické komponenty ako uspokojenie alebo potešenie z deja, slobodné konanie, nezainteresovanosť iného participanta na deji a pod. Významy verb s klitikou *si* je možné parafrázovať ako „sám pre seba“, „pre radosť“, „vo voľnom čase“, „s chuťou“, „veselo“, „bezstarostne“, „s nezáujmom o okolie“. Verbá z tejto skupiny sa väčšinou chápu ako nereflexívne a klitika *si* sa hodnotí ako partikula, keďže jej použitie slúži na pragmatické účely (pragmatickými aspektmi použitia klitiky *si* v poľštine sa čiastočne zaoberala napr. Dąbrowska, 1997).

Ako konštatuje L. Janda (2004, s. 4), uplatnenie klitiky *si* za účelom explikácie pragmatických aspektov činnosti (prospech, potešenie, zábava, úľava, výhodnosť a pod.) je veľmi produktívne¹³. Pokiaľ ide o hranicu medzi lexikálnou, resp. slovotvornou a pragmatickou funkciou klitiky *si*, tá nie je vždy jednoznačná. Zdá sa, že kým významy potešenia, úľavy, zábavy kódované samotným verbom sa spájajú so *si* ako s derivačnou morféomou (napr. *oddýchnuť si*, *užiť si*, *zaplávať si*, *uľaviť si* a pod.), iné slovesné významy, ktoré tieto aspekty (potešenie, zábava, výhodnosť a pod.) nezahŕňajú, sú vyjadrené nereflexívnou slovesnou formou (*plávať*, *jazdiť*, *chodiť* a pod.). Ak má sloveso v kontexte nadobudnúť pragmatické čítanie, potom sa to deje práve prostredníctvom pragmatickej klitiky *si* (*plávať si*, *jazdiť si*, *chodiť si*), ktorá sa neskôr môže prehodnotiť na prostriedok slovotvorby.

Lexikograficky sú však tieto prípady spracované nejednotne. Kým napr. jednotka *spievať si* nie je v slovníku zaznamenaná ako samostatná reflexívna lexéma (ani staršom *Slovníku slovenského jazyka*, a to aj napriek tomu, že tento slovník uvádza v samostatných heslách verbá *písať si* či *hvízdať si*), verbum *vyspevovať si*, *vypiskovať si* sa eviduje ako variant popri forme *vyspevovať*, *vypiskovať*, porov. *Krátky slovník slovenského jazyka* (2003).

4. Syntaktická funkcia *si*

Druhým problematickým javom je rozlišovanie medzi klitikou *si* použitou vo funkcii prospechového datívu v syntaktickej štruktúre vety a klitikou *si* ako slovotvorným formantom. Klitiku *si* totiž možno použiť pri verbách označujúcich transfer entity v prísnom zmysle slova (*kúpiť si*) aj v širšom chápaní (*objednať si*) alebo pri verbách označujúcich manipuláciu s entitou (pričom tá nemusí byť explikovaná), napr. *dobiť si (kredit)*, *dať si*, *vziať si*, *zaobstarať si*, *zadovážiť si*, *získať si*, *uloviť si*, *zohnať si*, *odnieť si*, *priniesť si*, *šetriť si*, *napísať si*, *zaznačiť si*, *upratať si*, *zapáliť si (cigaretu)*... Tieto verbá sú kombinovateľné aj s iným datívnym výrazom, ktorý je recipientom alebo nositeľom prospechu z deja, resp. súčasne recipientom aj nositeľom prospechu (napr. *dobiť niekomu kredit*, *kúpiť niekomu niečo*, *zapáliť niekomu cigaretu*). Klitika *si* vyjadruje skutočnosť, že recipientom transferu alebo beneficentom akcie je samotný subjekt, pričom subjekt je jedným z možných recipientov/beneficientov deja. Status klitiky *si* je teda syntaktický, keďže označeniu akéhokoľvek recipienta/beneficienta sa otvára syntaktická pozícia. Nutnosť jej obsadenia závisí od valencie slovesa – pozícia môže byť obligatórna (napr. *kúpiť*) alebo fakultatívna (napr. *získať*).

Ak dôjde pri komutácii datívu klitikou *si* k zreteľnému posunu vo význame verba, klitika *si* nadobúda derivačnú funkciu a sloveso sa stáva reflexívnym. To platí napr. pre verbum *zapáliť si* vo význame „zafajčiť si“ (*Krátky slovník slovenského jazyka*, 2003) alebo pre verbum *prenajať si* (*prenajať* „dať do nájmu“ – *prenajať si* „vziať do nájmu“). V iných prípa-

¹³ Toto konštatovanie sa v práci L. Jandy vzťahuje na češtinu, to isté však platí pre slovenčinu.

doch však k takému zreteľnému významovému posunu nedochádza a prístup k takýmto verbám sa líši, pokiaľ ide o ich teoretickú reflexiu i lexikografické spracovanie. Kým napr. v *Slovníku slovenského jazyka* (1959 – 1968) nájdeme heslo *zadovážiť si*, v novších slovníkoch sa nenachádza. Hoci však *Slovník slovenského jazyka* uvádza heslo *zadovážiť si*, nenájdeme v ňom analogické heslo *zaobstarat' si* a pod.

Napokon možno spomenúť prípady, keď je klitika *si* použitá v syntaktickej štruktúre vety vo funkcii recipročného zámena, napr. *rozprávať si (jeden druhému)*, *telefonovať si*, *povedať si*, *darovať si*, *vymeniť si*, *ublížiť si*, *pochváliť si*. Toto recipročné zámeno sa môže stať stabilnou súčasťou slovesnej formy a reflexívne sloveso ako také má potom samostatné heslo v slovníku, napr. *rozumieť si* „zhodovať sa s niekým v názoroch, v záľubách atď., dobre sa znášať“, porov. *Slovník slovenského jazyka* (1959 – 1968). Niekedy sa však ako reflexívne uvádzajú aj slovesá, ktoré sa od svojich nereflexívnych motivantov líšia len významom reciprocity: napr. *pohovoriť si*, *štrngnúť si*, *potykať si*. Recipročná klitika *si* môže byť tiež stabilnou súčasťou idiomatického spojenia, napr. *skočiť si do vlasov*, *vymeniť si pohľady*.

1.3.3 Reprodukčné onomaziologické kategórie

Podstatou reprodukčných onomaziologických kategórií je transpozícia neohybných slovných druhov (interjekcií), resp. pronomín a substantívnych foriem, resp. ustrnulých výrazov a spojení na slovesný dej. Podľa Z. Rusínovej (2002, s. 495) je reprodukcia blízka transpozícii. Podľa nášho názoru však v prípade derivátov typu *tykať*, *mojkať*, *jajkať*, *havkať*, *božekať* a pod. nejde len o syntaktickú deriváciu, zmena významu pri týchto jednotkách je komplexnejšia.

Spoločnou slovotvornou parafrázou reprodukčných derivátov je „hovoriť to, čo označuje slovotvorný motivant“.

1.3.3.1 Depronominalizácia

Odvodzovanie verb od zámen v súčasnosti nepredstavuje produktívny slovotvorný proces. Depronominálne sú predovšetkým verbá *tykať*, *vykať*, *onkať*, *onikať*, zriedkavo sa depronominálne verbá tvoria od posesívnych personálnych zámen, napr. *mojkať* (tu dochádza k posunu vo význame od slovotvorného významu „hovoriť niekomu môj“ k lexikálnemu významu „prejavovať lásku, náklonnosť nežným, láskavým správaním, hladkaním, objímaním a pod.“), resp. demonstratív, napr. *tentovať sa* tu dochádza k posunu vo význame od slovotvorného významu „hovoriť niekomu tento“ k lexikálnemu významu „zdráhať sa, okolkovať“). Využívaným slovotvorným formantom v tejto skupine je sufix *-kať*, zriedkavo sa uplatňuje sufixálno-reflexívny postup (*tentovať sa*).

1.3.3.2 Deinterjekcionálna motivácia

Verbá odvodené od interjekcií pomenúvajú zvuky vydávané živými bytosťami alebo neživými predmetmi. Zvuky produkované živými bytosťami môžu byť výsledkom procesov odohrávajúcich sa v ľudskom tele, napr. *škvrkať*, *klipkať*, resp. ide o zvuky vznikajúce ako dôsledok telesných pohybov, napr. *pacnúť*, *flasknúť*, *šupnúť*, *švacnúť*, ďalej môže ísť o zvuky, ktoré sprevádzajú emočné procesy u človeka, napr. *jajkať*, *jojkať*, *jujkať*, *ujúkať*, *achkať*, *ochkať*, aktivity biologického fungovania, napr. *chechtať sa*, *chechotať sa*, *hihúňať sa*, *chichútať sa*, *chichúňať sa*. V rámci skupiny deinterjekcionálnych verb je tiež bohato zastúpená skupina označujúca zvuky zvierat, napr. *havkať*, *híkať*, *krákať*, *mékať*, *cvrlikať*, *krochkať*, *kuvikať*, *múkať*.

Zvuky neživých objektov sa týkajú najmä zvukových prejavov prírodných živlov, napr. *čľupkať*, *kvapkať*, resp. zvuky hudobných nástrojov, napr. *fidlikať*, *tidlikať*, resp. zvuky iných konkrétnych objektov, napr. *cinkať*, *štrngať*.

V závislosti od sufixu, ktorým sa dané verbá tvoria, sa ich sémantická štruktúra môže obohatiť o sémantický komponent úsilnosti, napr. *chechtať sa*, *chechotať sa*, jednorázovosti, napr. *cinknúť*, *klapnúť*, *lupnúť* a pod.

Typickým slovotvorným postupom v skupine deinterjekcionálnych verb je sufixácia, využívanými formantmi sú najmä sufixy *-kať*, *-núť*, *-čať*, zriedkavejšie *-ovať*, *-otať*, *-tať* a ich varianty.

1.3.3.3 Delokutíva

Termín delokutíva použil v lingvistickom bádani prvýkrát È. Benveniste (1966). Delokutíva označujú komunikačné prejavy človeka, ktoré sú zväčša vyjadrením jeho emocionálneho stavu, resp. plnia komunikačnú funkciu zaklínania, prisahania, nadávky, pozdravu a pod. Tvoria sa od substantív, ktorých slovnodruhová platnosť má blízko k častici, resp. od ustálených zvrátov a spojení, napr. *božekať* (slovotvorný význam: „hovoriť *bože/božemôj*“, lexikálny význam: „hlasno (vzdychmi, obyč. slovami *bože, božemôj*) vyjadrovať pocity žiaľu, úzkosti, nespokojnosti a pod.“), *dušiť sa/dušovať sa* (slovotvorný význam: „hovoriť *na môj dušu*“, lexikálny význam: „zaverovať sa slovami *na moj dušu, na moj veru*“), *bohovať* (slovotvorný význam: „hovoriť *boha, doboha*“, lexikálny význam: „vyslovovať Božie meno pri hrešení, kliat, hrešiť“), *zdraviť (sa)* (slovotvorný význam: „hovoriť *zdravím*“, lexikálny význam: „prejaviť úctu pozdravom“). Typickým slovotvorným postupom v skupine delokutív je sufixácia, zriedkavo sa uplatňujú aj sufixálno-reflexívny, resp. transflexno-reflexívny slovotvorný postup. V tabuľke [63] uvádzame slovotvorné typy verb v rámci reprodukčnej onomaziologickej kategórie.

[63] Slovotvorné typy reprodukčných verb

Slovotvorný typ	Príklady
Depronomináliá	
Zp + -kať	<i>tykať, vykať, onikať, mojkať</i>
Zp + -ovať + sa	<i>tentovať sa</i>
Deinterjekcionáliá	
Zint + -kať/-uš:kať	<i>achkať, ochkať, jajkať, jojkať, jujkať, cvrlikať, havkať, híkať, krákať, krochkať, kuvikať, mékať, múkať, klipkať, škvírkať, fúkať, čľapkať, fidlikať, tidlikať, cupkať, ťapkať, hopkať</i>
Zint + -núť	<i>cvengnúť, cinknúť, klapnúť, klepnúť, lupnúť, rupnúť, pacnúť, fľasknúť, šupnúť, švacnúť</i>
Zint + -čať	<i>bečať, bučať, mečať, mňaučať, vrčať, jojčať, chrapčať, škvrčať</i>
Zint + -ovať/-k:ovať/-l':ovať	<i>fidlikovať, hrkľovať, šupovať</i>
Zint + -otať	<i>cupotať, klapotať, šuchotať</i>
Zint + -tať	<i>hrkútať, chrochtať, šuchtať</i>
Delokutíva	
Zs + -ovať	<i>bohovať</i>
Zs + -kať	<i>božekať</i>
Zs + -ovať + sa	<i>dušovať sa</i>
Zs + -Gv _{robiť} + sa	<i>dušiť sa</i>

1.4 Zhrnutie

Verbá sú z hľadiska nominačnej potencie spomedzi všetkých slovných druhov na druhom mieste, vyššiu potenciu majú len substantíva. Verbálny slovotvorný základ má 17 912 lexém, to znamená skoro jedna štvrtina zo súboru 68 374 motivovaných jednotiek (do tohto počtu zatratujeme aj 3 225 jednotiek, ktoré sa tvoria prostredníctvom derivačnej reflexívnej morfémy *sa, si* a ktoré v slovníku nezachytávame v samostatnom riadku, ale formou skráteného zápisu uvedením morfémy *sa, si* pri východiskových verbálnych motivantoch). Najfrekvencovanejšie deverbatívne motiváty sú verbá, ktoré predstavujú viac než polovicu všetkých deverbatív (51 %), takmer tretinu deverbatívnych lexém tvoria substantíva (32,6 %) a šestinu adjektívne deverbatíva (15,4 %). Ostatné slovné druhy majú medzi deverbatívami zastúpenie menej ako 1 % z celkového množstva.

Slovotvorne motivované verbá sú v slovníku zastúpené počtom 11 438 jednotiek (v tomto čísle sú zarátané aj reflexívne utvorené deverbatívne verbá s derivačnými morfémy *sa, si*), čo pri celkovom počte 68 374 slovotvorne motivovaných jednotiek predstavuje podiel 16,7 %. Ako slovotvorný motivant vystupuje sloveso v 16 967 prípadoch, čo predstavuje 24,8 %. Na základe uvedených štatistík možno konštatovať, že pre verbum je typickejšia úloha slovotvorného motivantu než úloha slovotvorného motivátu.

Motivantmi verb sú dominantne verbá (80 %), potom substantíva (vyše 11,9 %) a adjektíva (vyše 6,8 %). Na základe týchto číselných údajov možno konštatovať, že ostatné slovné druhy (interjekcie, adverbiá, numeráliá, pronomína a partikuly) sú východiskami tvorenia verb veľmi zriedkavo (spolu za uvedené slovné druhy sú to cca 2 %; v absolútnych číslach je to 225 lexém).

Pomer derivácie a kompozície pri tvorení verb je 99,6 % : 0,4 %. Na základe uvedených dát možno konštatovať, že kompozičný slovotvorný postup nie je pre verbá typický a absolútna väčšina verbálnych jednotiek sa tvorí na základe derivačných slovotvorných postupov.

Pri derivácii verb dominuje prefixácia (37,2 %; 4241 lexém). Prefixálne sa verbá tvoria výhradne od iných verb. Prefixácia predstavuje slovotvorný postup, pri ktorom sa prostredníctvom derivačnej morfémy rozširuje zľava základové sloveso a modifikuje sa jeho význam, pričom morfológická povaha (slovný druh a konjugáčny typ) motivujúceho slovesa sa nemení. V niektorých prípadoch je sémantický prínos prefixu ťažké identifikovať a systematizovať, keďže význam prefigovaného verba je natoľko lexikalizovaný, že je náročné klasifikovať význam prefixu v rámci koherentne vymedziteľnej kategórie. Ďalším dôvodom je skutočnosť, že v konkrétnom jazyku môže identický prefix vyjadriť veľké množstvo značne heterogénnych významov. Napriek tejto diverzite a napriek idiosynkratickej povahe významov niektorých verb možno v rámci prefigovaných verb identifikovať existenciu istých systematických a produktívnych modelov, resp. vzorov. Pri analýze prefixov sme vychádzali z koncepcie jednotlivých typov spôsobu slovesného deja E. Sekaninovej (1980), pričom pri analýze sme v niektorých prípadoch využívali aj kognitívningvistické terminologické inštrumentárium a závery, ku ktorým dospeli viacerí autori pri výskume prefixov v rámci teoretických východísk aplikovaných v kognitívnej gramatike.

Druhým najfrekvencovanejším slovotvorným postupom pri tvorení verb je reflexivizácia (30,9 %; 3520 verb). Reflexivita sa vo viacerých teoretických prácach definuje ako primárne syntaktický jav, keď sa akuzatívom alebo datívom záměna odkazuje na referenčne totožný podmet. Pokiaľ ide o tranzitivnosť, tá je pri uplatnení zvrátneho záměna v objektivej pozícii oslabená vzhľadom na to, že udalosť zahŕňa len jedného, nie dvoch odlišných účastníkov. Stratou pôvodných funkcií prechádza reflexivita z oblasti syntaxe do oblasti slovotvorby, keď sa pôvodné záměno prehodnocuje na derivačnú morfému. Pri

vymedzení reflexivizácie ako slovotvorného postupu je teda dôležité odlíšiť prípady syntaktického statusu reflexívnej klitiky (ako jednotky s pronominálnou platnosťou), ktorá spolu so slovesom tvorí syntagmatickú konštrukciu, prípady slovotvornej reflexivizácie (pri ktorej má reflexívna klitika status samostatnej derivačnej morfémy) a prípady tzv. reflexív tantum, verbálnych jednotiek s obligatórne reflexívnou formou (pri ktorých je reflexívna klitika inherentnou súčasťou jednotiek a má status prázdnej lexikálnej morfémy). Zatiaľ čo status reflexív tantum nepredstavuje pri analýze výraznejší problém, odlišovanie syntaktickej a slovotvornej reflexivizácie je problematické a v rôznych teoretických prácach nájdeme odlišné spôsoby ich hodnotenia.

Z ostatných postupov možno spomenúť sufixáciu (12,8 %; 1456 verb), prefixálno-transflexný slovotvorný postup (6,6 %; 756 lexém), prefixálno-sufixálny postup (4 %; 460 lexém) a transflexný slovotvorný postup (4 %; 455 lexém). Zvyšné slovotvorné postupy majú percentuálny podiel nižší ako 4 %.

Literatúra

AVILOVA, Natalia Sergejevna: Vid glagola i semantika glagol'nogo slova. Moskva: Nauka 1976. 328 s.

BABKO-MALAYA, Olga: Zero Morphology: A Study of Aspect, Argument Structure, and Case. Ph.D. dissertation. Rutgers University 1999.

BAKEMA, Peter – GEERAERTS, Dirk: Diminution and augmentation. In: Morphology. An International Handbook on Inflection and Word-Formation. Eds. G. Booij, Ch. Lehmann, J. Mugdan, S. Skopeteas, W. Kesselheim 2. Halbband / Volume 2. Berlin, New York: Mouton de Gruyter 2004, s. 1045 – 1052.

BENVENISTE, Émile: Problèmes de linguistique générale, t. 1. Paris: Gallimard 1966. 356 s.

BISKUP, Petr: Prefixes as Prepositions and Multiple Cases. In: Studies in Formal Slavic Phonology, Morphology, Syntax, Semantics and Information Structure. Proceedings of FDSL 7, Leipzig 2007. Eds. G. Zybatow, U. Junghanns, D. Lenertová & P. Biskup. Frankfurt am Main: Peter Lang 2009, s. 3 – 17.

BOTVINNIK, Maria: Central Meaning of the Verbal Prefix VY- in Russian. Presentation at Slavic Cognitive Linguistics Conference 2009.

BUZÁSSYOVÁ, Klára: Sémantická štruktúra slovenských deverbatív. Bratislava: Veda 1974. 236 s.

COMRIE, Bernard: Language Universals and Linguistic Typology: Syntax and Morphology. Chicago: University of Chicago Press 1981, s. 158 – 177.

CROFT, William: Possible verbs and the structure of meanings. In: Meanings and prototypes. Studies in linguistic generalisation. Ed. S. L. Tsohatzidis. London: Routledge 1990, s. 48 – 73.

ČERMÁK, František: Jazyk a jazykověda. Praha: Pražská imaginace 1994. 251 s.

ČERMÁK, František: Morfematika a slovotvorba češtiny. Praha: NLN 2012. 287 s.

DANEŠ, František: Věta a text. Studie ze syntaxe spisovné češtiny. Praha: Academia 1985. 236 s.

DAŹBROWSKA, Ewa: The spatial structuring of events. A study of Polish perfectivizing prefixes. In: The construal of space in language and thought. Eds. M. Pütz – R. Dirven. Berlin: Mouton de Gruyter 1996, s. 467 – 490.

DAŹBROWSKA, Ewa: Cognitive Semantics and the Polish Dative. Berlin, New York: Mouton de Gruyter 1997. 240 s.

DICKEY, Stephen M.: S-/Z- and the grammaticalization of Slavic aspect. In: Slovene Linguistic Studies, 2005, roč. 5, s. 3 – 55.

DIXON, Robert M. W.: A typology of causatives: form, syntax and meaning. In: Changing valency. Eds. R. M. W. Dixon – A. Aikhenvald. Cambridge: Cambridge University Press 2000, s. 30 – 83.

DOBRUŠINA, E. R. – MELLINA, E. A. – PAILLARD, Denis: Russkie pristavki: mnogoznačnost i semantičeskoje edinstvo. Moskva: Russkie slovari 2001. 270 s.

Encyklopedický slovník češtiny. 1. vyd. Eds. P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2002. 604 s.

ENDRESEN, Anna – JANDA, Laura – KUZNETSOVA, Julia – LYASHEVSKAYA, Olga – MAKAROVA, Anastasia – NESSET, Tore – SOKOLOVA, Svetlana: Russian 'purely aspectual' prefixes: Not so 'empty' after all?. In: Scando-Slavica, 2013, roč. 58, č. 2, 229 – 290.

FILIP, Hana: On Genericity: A Case Study in Czech. In: Proceedings of the Nineteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistic Society 19, 1993, s. 125 – 42.

FILIP, Hana: Quantificational Morphology: A Case Study in Czech. In: Formal Approaches to Slavic Linguistics: The MIT Meeting. Ed. S. Avrutin et al. Ann Arbor: Michigan Slavic Publications 1994, s. 144 – 177.

FRIED, Mirjam: The notion of affectedness in expressing interpersonal functions. In: Slavic Linguistics in a Cognitive Framework. Eds. M. Grygiel – L. A. Janda. Frankfurt am Main: Peter Lang 2011, s. 121 – 143.

FURDÍK, Juraj: O vide a väzbe pri slovesných podstatných menách. In: Slovenská reč, 1967, roč. 32, č. 2, s. 65 – 74.

FURDÍK, Juraj: Slovenská slovotvorba. (Teória, opis, cvičenia). Ed. M. Ološtiak. Prešov: Náuka 2004. 200 s.

GENIUŠIENĚ, Emma: The Typology of Reflexives. Berlin – New York – Amsterdam: Mouton de Gruyter 1987. 435 s.

GREPL, Miroslav – KARLÍK, Petr: Skladba češtiny. Olomouc: Votobia 1998. 503 s.

HASPELMATH, Martin: Against markedness (and what to replace it with). In: Journal of Linguistics, 2006, roč. 42, č. 1, s. 25 – 70.

HASPELMATH, Martin – SIMS, Andrea D.: Understanding Morphology. 2nd edition. London, New York: Routledge 2013. 384 s.

HAVRÁNEK, Bohuslav: Genera verbi v slovanských jazycích 1. Praha: Nákladem Kr. české spol. nauk 1928. 184 s.

HAVRÁNEK, Bohuslav – JEDLIČKA, Alois: Česká mluvnice. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1960. 486 s.

HIRSCHOVÁ, Milada: Pragmatika v češtině. Praha: Karolinum 2013. 335 s.

HORÁK, Emil: Predložkový systém spisovnej slovenčiny. In: Slovenská reč, 1972, roč. 37, č. 6, s. 341 – 354.

HORECKÝ, Ján – BUZÁSSYOVÁ, Klára – BOSÁK, Ján et al.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava: Veda 1989, s. 139 – 169.

CHIERCHIA, Gennaro: A semantics for unaccusatives and its syntactic consequences. Ms., Cornell University, Ithaca, New York 1989.

ISAČENKO, Aleksandr Vasilievič: Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii s slovackim. Morfologija. Časť vtoraja. (Gramatická stavba ruštiny v porovnaní so slovenčinou. Morfológia. Časť druhá.) Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1960. 576 s.

ISAČENKO, Aleksandr Vasilievič: Die russische Sprache der Gegenwart, Teil I, Formenlehre. Halle (Saale): Niemeyer 1962. 706 s.

JANDA, Laura: A semantic analysis of the Russian verbal prefixes *ZA-*, *PERE-*, *DO-*, and *OT-*. Munich: Otto Sagner 1986. 261 s.

JANDA, Laura A.: A metaphor in search of a source domain: the categories of Slavic aspect. In: Cognitive linguistics, 2004, roč. 15, č. 4, s. 471 – 527.

JANDA, Laura A.: The Dative Case in Czech and How *si* Fits in. In: The proceedings of the annual meeting of the Společnost pro vědy a umění, 2004. 8 s. Dostupné na: http://svu2000.org/conferences/2003_lowa/23.pdf [4. 5. 2014].

JANDA, Laura – LYASHEVSKAYA, Olga: Semantic profiles of five Russian prefixes: *po-*, *s-*, *za-*, *na-*, *pro-*. In: Journal of Slavic Linguistics, 2013, roč. 21, č. 2, 211 – 258.

JANOČKOVÁ, Nicol: Verbálny aspekt a motivačné možnosti slovesa. In: Aspektuálnosť a modalnosť v slovenčine. Ed. M. Ivanová. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2009, s. 111 – 142.

JANOČKOVÁ, Nicol: Frekventatíva v gramatike a slovníku. In: Slovo v slovníku. Aspekty lexikálnej sémantiky – gramatika – štylistika (pragmatika). Na počesť Alexandry Jarošovej. Ed. K. Buzássyová – B. Chocholová – N. Janočková. Bratislava: Veda 2012, 171 – 183.

JANOČKOVÁ, Nicol: Sloveso a zmysly. Slovo tvorba a vidotvorba. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2014. 248 s.

JAROŠOVÁ, Alexandra: Umývať sa: predmetová syntagma alebo zvrtné sloveso? In: Tradície a perspektívy gramatického výskumu na Slovensku. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda 2003, s. 204 – 208.

JAROŠOVÁ, Alexandra: Problém rozsahu vidovej korelácie: zisťovanie možností za hranicami imperfektivizácie a mutácie. In: Slovo a slovesnosť, 2013a, roč. 74, č. 4, s. 243 – 268.

JAROŠOVÁ, Alexandra: Vidová opozícia a vidová korelácia v slovenčine. In: Jazykovedný časopis, 2013b, roč. 64, č. 1, s. 5 – 48.

KARLÍK, Petr: Reflexíva v češtině. In: Přednášky a besedy z XXXII. běhu LŠSS. Red. E. Rusínová. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity 1999, s. 44 – 52.

KARLÍK, Petr: Dativ volný. In: Encyklopedický slovník češtiny. Eds. P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2002, s. 104 – 105.

KATUNAR, Daniela: Diminutives in Action: A cognitive account of diminutive verbs and their suffixes in Croatian. In: Suvremena Lingvistika, 2013, roč. 39, č. 75, s. 1 – 23.

KOPEČNÝ, František: Slovesný vid v češtině. Praha: Nakladatelství ČSAV 1962. 145 s.

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda 2003. 985 s.

KUČERA, Henry: Markedness in Motion. In: Morphosyntax in Slavic. Eds. C. Chvany – R. Brecht. Columbus: Slavica 1980, s. 15 – 42.

KUČERA, Henry: Aspect, Markedness and Time-zero. In: Tense and Aspect: Syntax and Semantics 14. Ed. P. Tedeschi – A. Zaenen, New York: Academic Press 1981, s. 177 – 189.

KUČERA, Henry: A Semantic Model of Verbal Aspect. In: American Contributions to the Ninth International Congress of Slavists in Kiev. Ed. M. Flier – P. Debreczeny. Columbus: Slavica 1983, s. 171 – 184.

KUNZE, Jürgen: Typen der reflexiven Verbverwendungen im Deutschen und ihre Herkunft. In: Zeitschrift für Sprachwissenschaft, 1997, roč. 16, č. 1/2, s. 83 – 180.

LAKOFF, George – JOHNSON, Mark: Metaphors We Live by. Chicago: University of Chicago press 1980. 242 s.

LANGACKER, Ronald W.: Foundations of Cognitive Grammar. Zväzok 1. Theoretical Prerequisites. Stanford: Stanford University Press 1987. 540 s.

LANGACKER, Ronald W.: Foundations of Cognitive Grammar, Vol. II: Descriptive Application. Stanford: Stanford University Press 1991. 589 s.

LEVIN, Beth – RAPPAPORT HOVAV, Malka: Unaccusativity. At the Syntax-Lexical Semantics Interface. Cambridge: MIT Press 1995. 336 s.

MAKAROVA, Anna: Rethinking diminutives: a case study of Russian verbs. PhD dissertation. Tromsø: University of Tromsø 2014.

MASLOV, Jurij Sergejevič: Glagoľnyj vid v sovremennom bolgarskom literaturnom jazyke (Značenje i upotrebljenje). Moskva: Institut Slavianovedenija AS SSSR 1959. 155 s.

Mluvnice češtiny 1. Fonetika. Fonologie. Morfonologie a morfemika. Tvoření slov. Praha: Academia 1986. 570 s.

Mluvnice češtiny 2. Tvarosloví. 1. vyd. Praha: Academia 1986. 536 s.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.

MRHÁČOVÁ, Eva: Korelativní slovesa pohybu ve slovanských jazycích, zvláště v ruštině. Ostrava, Spisy FF OU: Sfinga 1993. 82 s.

NEDJALKOV, Vladimir I.: Kauzativnye konstrukcii v nemeckom jazyke. Analitičeskij kauzativ. Leningrad: Nauka 1971. 177 s.

NEELEMAN, Ad – van de KOOT, Hans: The Linguistic Expression of Causation. In: *The Theta System: Argument Structure at the Interface*. Eds. M. Everaert – T. Siloni – M. Marelj. Oxford: Oxford University Press 2010, s. 20 – 51.

NESSET, Tore: Is the Choice of Prefix Arbitrary? Aspectual Prefixation and Russian Verbs of Perception. In: *Slavic and East European Journal*, 2011, roč. 54, č. 4, s. 666 – 689.

NĚMEC, Igor: Iterativnost a vid. In: *Slovo a slovesnost*, 1958, roč. 19, č. 3, s. 189 – 200.

OLOŠTIAK, Martin: Onomaziologická štruktúra lexikálnych jednotiek. In: *Od morfému ku komplexným slovám a ich paradigmám. Výraz – význam – funkcia*. Eds. M. Ološtiak – L. Sisák. Prešov: Filozofická fakulta Prešvskej univerzity v Prešove 2013, s. 9 – 89.

PANEVOVÁ, Jarmila: Problémy se slovanským reflexivem. In: *Slavia. Časopis pro slovanskou filologii*, 2008, roč. 77, č. 1 – 3, s. 153 – 163.

PAULINY, Eugen: Štruktúra slovenského slovesa. Štúdia lexikálno-syntaktická. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1943. 112 s.

PAULINY, Eugen: Slovenská gramatika. Opis jazykového systému. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 323 s.

PECIAR, Štefan: O homonymii predponových slovies. In: *Slovenská reč*, 1961, roč. 26, č. 6, s. 337 – 354.

PIERNIKARSKI, Cezary: Czasowniki z prefiksem *po-* w języku polskim i czeskim: Na tle rodzajów akcji w językach słowiańskich. Warszawa: PWN 1975. 115 s.

REINHART, Tanya: Lexical Properties of Ergativity. Paper presented at the Workshop on Lexical Specification and Lexical Insertion, Research Institute for Language and Speech. University of Utrecht, Netherlands 1991.

RUSÍNOVÁ, Zdeňka: Transpozice. In: *Encyklopedický slovník češtiny*. Eds. P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2002, s. 495.

SABOL, Ján: Konsonanticko-vokalické zloženie morfému v spisovnej slovenčine. In: *Jazyko-vedný časopis*, 1979, roč. 30, č. 2, s. 120 – 133.

SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie: Vybraná slovesa pohybu v češtině. Studie z kognitivní lingvistiky. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum 2010. 124 s.

SEKANINOVÁ, Ella: Sémantická analýza predponového slovesa v ruštině a slovenčine. Bratislava: Veda 1980. 200 s.

SHIBATANI, Masayoshi (ed.): The grammar of causation and interpersonal manipulation. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins 2001. 549 s.

SHULL, Sarah: The Experience of Space: The Privileged Role of Spatial Prefixation in Czech and Russian. Munich: Sagner 2003. 239 s.

Slovník slovenského jazyka. I. A – K. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959 – 1968.

Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2006. 1134 s.

Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. Ved. red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2011. 1087 s.

Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. 3. nezm. vyd. Bratislava: Veda 2004. 998 s.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Kapitoly zo slovenskej morfológie. Prešov: Slovacontact 1995. 170 s.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Teoretické zásady morfematického spracovania slovenčiny. In: *Morfematický slovník slovenčiny*. Prešov: Náuka 1999, s. 9 – 53.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Vzťah slovnodruhových a onomaziologických kategoriálnych významov. In: *Sprachliche Kategorien und die slawische Wortbildung*. Ed. H. Burkhardt – A. Nagórko. Hildesheim – Zürich – New York: Georg Olms Verlag 2007, s. 179 – 196.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Verbálny aspekt v slovenčine – bilancia doterajšieho výskumu. In: *Aspektuálnosť a modálnosť v slovenčine*. Ed. M. Ivanová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2009a, s. 6 – 21. Elektronická publikácia. Dostupné na: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Ivanova1/index.html>.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Sémantika slovesa a aspektové formy. In: *Aspektuálnosť a modálnosť v slovenčine*. Ed. M. Ivanová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2009b, s. 22 – 37. Elektronická publikácia. Dostupné na: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Ivanova1/index.html>.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Súčinnosť verbálnych kategórií pri aspektovo korelovaných verbách. In: *Aspektuálnosť a modálnosť v slovenčine*. Ed. M. Ivanová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2009c, s. 68 – 95. Elektronická publikácia. Dostupné na: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Ivanova1/index.html>.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Verifikácia smeru vidotvorby pri deadjektívnych verbách. In: *Od morfému ku komplexným slovám a ich paradigmám. Výraz – význam – funkcia*. Ed. M. Ološtiak – L. Sisák. Prešov: FF PU v Prešove 2013, s. 131 – 146.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Návrat k verbálnemu substantívu ako verbálnemu tvaru. In: *Jazyk je zázračný organizmus... Metamorfózy jazyka a jazykovedy. Zborník príspevkov venovaných prof. PhDr. Ivorovi Ripkovi, DrSc., emer. prof. PU, pri príležitosti jeho životného jubilea*. Eds. M. Imrichová – J. Kesselová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2013, s. 79 – 101.

SOKOLOVÁ, Miloslava – IVANOVÁ, Martina – VUŽŇÁKOVÁ, Katarína: Prínos slovníka koreňových morfému k charakteristike kompozít. In: *Jazykovedný časopis*, 2005, roč. 56, č. 2, s. 99 – 126.

SOKOLOVÁ, Miloslava – ŽIGO, Pavol: Verbálne kategórie aspekt a tempus v slovenčine. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, VEDA, vydavateľstvo SAV 2014. 320 s.

ŠIKRA, Juraj: Sémantika slovenských prísloviok. Bratislava: Veda 1991. 210 s.

ŠIROKOVA, Aleksandra G.: Iz istorii vozniknovenija i razvitija markirovannyh mnogokratnyh glagolov v češskom jazyke. In: *Vestnik Moskovskogo universiteta, Filologija – žurnalistika*, 1965, č. 2, s. 33 – 45.

ŠLOSAR, Dušan: Slovtvorný vývoj českého slovesa. Brno: Univerzita J. E. Purkyně 1981. 161 s.

ŠMILAUER, Vladimír: *Nauka o českém jazyku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. 1982. 335 s.

TICHONOV, Aleksandr Nikolajevič: Čistovidovye pristavki v sisteme russkogo vidovogo formoobrazovanija. In: *Voprosy jazykoznanija*, 1964, č. 1, s. 42 – 52.

TIMBERLAKE, Alan: *A Reference Grammar of Russian*. Cambridge: Cambridge University Press 2004. 503 s.

Van der AUWERA, Johan – GAST, Volker: Categories and Prototypes. In: *Oxford Hand-book of Linguistic Typology*. Ed. J. J. Song. Oxford: Oxford University Press 2010, s. 166 – 189.

VINOGRADOV, Viktor Vladimirovič: *Russkij jazyk. Grammatičeskoe učenie o slove*. Moskva: Izdatel'stvo Vysšaja škola 1947. 783 s.

TABAKOWSKA, Elżbieta: Space and time in Polish: the preposition ZA and the verbal prefix ZA-. In: *Motivation in Language. Studies in honor of Günter Radden*. Ed. H. Cuyckens et al. Amsterdam: John Benjamins 2003, s. 153 – 177.

WAGNER, Roland A.: Reflexivní slovesa v češtině a prognóza jejich ekvivalentů v němčině. Masarykova univerzita 2011. Dizertačná práca. 388 s. Dostupné na: http://is.muni.cz/th/56270/ff_d/wagner_prognóza_reflex.pdf

WIERZBICKA, Anna: *Lingua Mentalis. The Semantics of Natural Language*. Sydney – New York – London – Toronto – San Francisco: Academic Press 1980. 367 s.

WIERZBICKA, Anna: *Semantics, Culture, and Cognition: Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations*. New York-Oxford: Oxford University Press 1992. 496 s.

ZALIZNJAK, Anna A. – ŠMELEV, Aleksej D.: *Vvedenie v russkuju aspektologiju*. Moskva: Jazyki russkoj kul'tury 2000. 226 s.

2 Adjektíva

Martin Ološtiak

Adjektíva ako pomenovania statických príznakov substancií z hľadiska motivovanosti a špeciálne slovotvornej motivovanosti predstavujú veľmi dôležitý slovný druh. O intenzite zapojenosti do motivačných vzťahov svedčí aj skutočnosť, že v skúmanom súbore sú adjektíva spomedzi autosémantik druhý „najmotivovanejší“ slovný druh (po adverbiách). Celkový počet analyzovaných adjektív predstavuje 22 595, z toho slovotvorne motivovaných je 93,1 % (21 027 lexém) a slovotvorne nemotivovaných je 6,9 % (1 568 lexém); porov. tab. [16] v oddiele II. kap. 6. Prehľad prác o slovotvorbe adjektív uvádzame v oddiele I. kap. 4.4.

2.1 Adjektívum ako motivant

Adjektíva sú po substantívach a verbách tretí nominačne najpotentnejší slovný druh. Adjektívny slovotvorný základ (jednomotivačne či polymotivačne) má 15 607 jednotiek z 59 150, čo predstavuje jednu štvrtinu všetkých motivovaných lexém v súbore. Len adjektívny základ (bez polymotivačnej alternácie s motivovanosťou iným slovným druhom) má 13 146 lexém (20,2 %).

Takmer polovica všetkých deadjektívnych motivátov sú substantíva (45,4 %), vyše tretinu tvoria adverbá (36,7 %). Deadjektívnych adjektív je v súbore 10,3 % a deadjektívnych verb je 7,8 %. Ostatné deadjektívne slovné druhy sú raritné (štyri partikuly, tri pronomína, dve numerálie a jedna prepozícia/partikula; spolu 0,1 %).

[64] Motiváty adjektív

motivát	počet	%
substantívum	7 302	46,8
adverbium	5 904	37,8
adjektívum	1 614	10,3
verbum	777	5,0
partikula	4	0,0
pronomen	3	0,0
numerále	2	0,0
prepozícia+partikula	1	0,0
spolu	15 607	

2.1.1 Spôsoby deadjektívnej nominácie

V analyzovanom súbore sa deadjektíva dominantne tvoria pomocou slovotvornej motivácie (98,8 %), ojedinele pomocou morfolologickej motivácie (0,9 %). Ostatné nominačné typy sú raritné; porov. [65].

[65] Spôsoby deadjektívnej nominácie

nominačný spôsob	počet	%
slovotvorná motivácia	15 416	98,8
morfologická motivácia	176	1,1
slovotvorná a abreviačná motivácia	5	0,03
abreviačná motivácia	5	0,03
syntaktická motivácia	5	0,03
spolu	15 607	

a) Morfologická motivácia

Deadjektívna nominácia na báze morfolologickej motivácie sa uskutočňuje predovšetkým ako substantivizácia a adverbializácia, ojedinele ako partikulizácia, pronominalizácia a numeralizácia; porov. [66].

[66] Morfologické motiváty adjektív

transkategorizačný proces	počet	%	príklady
substantivizácia	150	84,2	<i>celá</i>
adverbializácia	20	11,3	<i>nóbl</i>
partikulizácia	4	2,3	<i>rád</i>
pronominalizácia	1	0,6	<i>istý</i>
numeralizácia	1	0,6	<i>ostatný</i>
spolu	176		

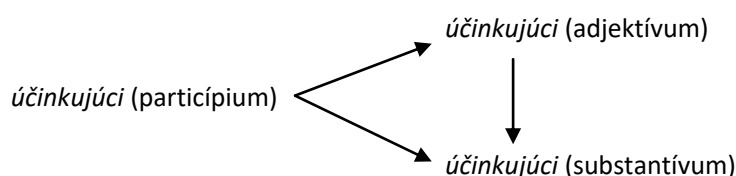
aa) Substantivizácia

Substantivizácia adjektív je pomerne produktívny proces, ktorý sa realizuje najmä na báze eliptickej univerbizácie, ale aj niektorých ďalších javov. Substantivizujú sa najmä ohybné adjektíva, čoho výsledkom je vznik podstatných mien s adjektívnou formou (*duchovný, mladá, tvrdé*). Substantivizácia neohybných adjektív je zastúpená v menšom meradle. Výsledkom tohto procesu sú jednak ohybné (*káro*), jednak neohybné substantíva (*nonstop, kombi, naj*).

Z hľadiska gramatického rodu sú najviac zastúpené maskulína (57 lexém pomenúvajúcich osoby, 4 lexémy pomenúvajúce neosoby; napr. *domáci, krstný, maloletý, nezamestnaný, mŕtvy, nebohý, peší, príbuzný, ranený, triedny, dotýčny, známy; bicie, hotové, drobné, nonstop*), potom neutrá (59 lexém; napr. *komické, tragické, lyrické, dobré, ostré, tuhé, tvrdé, pálené, portské, sladké, ostatné, šampanské, tokajské, študijné, prospechové, živé*) a feminína (30 lexém; napr. *celá, výborná, držková, drahá, hostovská, poľnočná, ražná, stužková, sviečková, dostatočná, tanečná*).

Substantivizačná transkategorizácia sa dostáva do konkurencie so slovotvornou motiváciou v prípadoch, keď nejde o čistú eliptickú univerbizáciu (nekongruenčný vzťah), porov. *členský poplatok – členské*. Okrem morfolologickej motivácie tu teda možno uvažovať aj o slovotvornej motivácii s uplatnením osobitných adjektíválnych formantov (napr. *-(ov)né, -ské, -ný*). Takto sa tvoria najmä pomenovania poplatkov (*vernostné, členské, funkčné, zápisné, dopravné, výkonnostné, kilometrovné, manipulačné*), menej pomenovania osôb (*rotný, dotýčny, ďalejslúžiaci*).

V 14 lexémach sa vyskytuje morfológická polymotivácia, keď sa adjektívum, ktoré je samo morfológicky motivované verbálnym participiom, prehodnocuje na substantívum, pričom toto substantívum možno chápať deadjektívne aj deverbatívne:

Príklady: *vybíjaná, cestujúci, spoluúčinkujúci, nepočujúci, poddaný, ranený, zranený, podriadený, porazený, nadriadený, postihnutý, zúčastnený, vyvolený*.

ab) Adverbializácia

Na príslovky sa prehodnocujú najmä prevzaté nesklonné adjektíva (*bianko, expres, fajn, fér, unfér, netto, playoff, prima, sólo, nonstop, šik, tip-top, netto, nóbl, trendy*), raritne gramatické tvary domácich adjektív (*najnovšie*).

aac) Ostatné procesy

Okrem toho sa adjektíva transkategorizujú na:

- partikuly: *rád, podistým, prípadne, ostatne* (pri týchto dvoch lexémach ide o prejav analogickej morfológickej motivácie, pretože partikuly sa utvorili z neexistujúcich deadjektívnych adverbií: *prípadný* → (*prípadne) → *prípadne*, *ostatný* → (*ostatne) → *ostatne*;
- numerále: *ostatný* „posledný; na konci radu“;
- pronomen: *istý* „nejaký, známy, ale bližšie neurčený“.

2.1.2 Adjektívum ako slovotvorný motivant

Vyššie deväť desatín deadjektívnych slovotvorných motivátov sa tvorí pomocou derivácie (napr. *bizarn-osť, bled-uľa, chud-učký, hojn-e, blíž-iť sa*), necelá jedna desatina pomocou kompozície (napr. *bystr-o-zrak, čiern-o-biely*). Polymotivačne (derivačne a kompozične) je utvorených 21 lexém (napr. *červenovlasý* → *červenovlás-ka* // *červené vlasy* → *červen-o-vlás-ka*); porov. [67].

[67] Sumár slovotvorných spôsobov tvorenia deadjektív

spôsob	počet	%
derivácia	14 081	91,3
kompozícia	1 314	8,5
derivácia / kompozícia	21	0,1
spolu	15 416	

Zo slovnodruhového hľadiska sa od adjektív tvoria najmä substantíva (46,3 %), adverbiá (38,2 %) a adjektíva (10,5 %), ojedinele verbá (5,0 %) a raritne jedno numerále; porov. [68].

[68] Deadjektívne slovotvorné motiváty (podľa slovných druhov)

motivant	počet	%
substantívum	7 143	46,3
adverbium	5 882	38,2
adjektívum	1 611	10,5
verbum	778	5,0
numerále	1	0,006
spolu	15 416	

a) Derivácia

Pri derivácii dominujú deadjektívne substantíva (47,9 %) a adverbiá (41,7 %), potom verbá (5,5 %) a adjektíva (4,9 %). Hlavné kategórie, do ktorých patria deadjektívne deriváty (viaceré lexémy môžu prináležať do niekoľkých kategórií súčasne):

aa) Substantíva: pomenovania spredmetnenia vlastnosti: *agiln-osť, akčn-osť, chladno-krvn-osť, chladn-o, krás-a, čerň-R, záleťníc-tvo, pôžikár-stvo, star-oba, kompatibil-ita, human-ita, racional-izmus*; pomenovania nositeľa vlastnosti – osoby i neosoby: *lakom-ec, chvast-úň, chytr-ák, chlp-áň, such-ár, mlad-ík, autochtón-R, banal-ita, kurioz-ita, chemik-álie, slang-izmus, slab-ina, svät-yňa, hoľ-a, húšť-R*; pomenovania sfér ľudskej činnosti: *pastier-stvo, dobrovoľníc-tvo, tovaroznalec-tvo, zvérač-stvo, zdravotníc-tvo, poet-izmus*; pomenovania stavu: *začiatočníc-tvo, zemepan-stvo, mimozemšťan-stvo, župan-stvo*; pomenovania miesta: *biskup-stvo, cár-stvo, cukrár-stvo, železiar-stvo*.

ab) Adverbiá: vlastnostné adverbiá: *konštantn-e, slušn-e, správne-e, skvel-o, slab-o, írečit-o, ironick-y, kráľovsk-y*; okolnostné adverbiá: *na-dlh-o, na-bos-o, z-lahk-a, za-dobr-e, do-ružov-a*.

ac) Ajektíva: zosilňujúce: *biel-učký, dobr-učičký, drob-unký, hlad-ušký, mal-inký*; oslabujúce: *na-sprost-astý, žlt-astý, po-belavý, červen-kavý, po-čern-ý*; popieracie: *ne-dlhý, ne-vysoký, ne-milý, ab-normálny, a-sociálny, an-organický, anti-alergický, i-mobilný*; relatíva: *infra-červený, hyper-moderný, endo-termický, nad-pozemský*.

ad) Verbá (podľa triedenia M. Sokolovej, 1995): akčné: *kriv-iť, kypr-iť, krásť-iť, o-slep-iť, optimal-izovať, s-populárn-iť*; procesuálne: *klasnat-ieť, košat-ieť, mocn-ieť, s-populárn-ieť, mlad-núť*.

[69] Derivačné slovotvorné motiváty adjektív (podľa slovných druhov)

motivant	počet	%
substantívum	6 755	47,9
adverbium	5 876	41,7
verbum	773	5,5
adjektívum	693	4,9
numerále	1	0,0
spolu	14 098	

b) Kompozícia

Pri kompozičných postupoch sa adjektíva najčastejšie podieľajú na tvorení adjektívnych kompozít (68,7 %), substantívnych kompozít (30,2 %), raritne adverbiálnych kompozít (*sčista-jasna, jakživ, vnútropoliticky, štátnopoliticky*) a verbálnych kompozít (*cudz-o-lož-iť*,

cudz-o-pas-iť, s-pln-o-moc-niť, svätorečiť). Hlavné kategórie, do ktorých patria deadjektívne deriváty:

ba) Adjektíva: utvorené juxtaopozíciou (s druhým adjektívnym základom): *super-výkonný, bohu-milý, cieľu-primeraný, polo-oficiálny, lásky-plný*; utvorené pravou kompozíciou (s druhým adjektívnym základom): *biel-o-čierny, modr-o-biely, striebr-o-biely, sociáln-o-ekonomický, česk-o-slovenský*; utvorené kompozično-sufixálne (s prvým adjektívnym základom): *ľav-o-stran-ný, mal-o-ázij-ský, nov-o-zákon-ný, pln-o-práv-ny, star-o-rím-sky*; utvorené kompozično-transflexne (s prvým adjektívnym základom): *dlh-o-chvost-ý, dut-o-roh-ý, modr-o-ok-ý, čiern-o-krídl-y, rýchľ-o-noh-ý, širok-o-list-ý*.

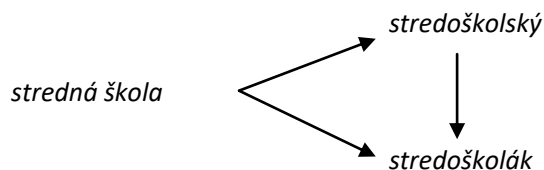
bb) Substantíva: utvorené pravou kompozíciou (s prvým adjektívnym základom): *drobn-o-maľba, čiern-o-zem, hol-o-mráz, nov-o-tvar, slab-o-prúd, eur-o-občan, eko-systém, profi-liga*; utvorené kompozično-sufixálne (s prvým adjektívnym základom): *vodn-o-pól-ista, zlat-o-oč-ka, ploch-o-dráž-ník, hol-o-pupk-ár, ľav-o-boč-ek*; utvorené kompozično-transflexne (s prvým adjektívnym základom): *dlh-o-pis-R, kriv-o-nos-R, žlt-o-hlav-R, drobn-o-mer-R*.

[70] Kompozičné slovotvorné motiváty adjektív (podľa slovných druhov)

motivant	počet	%
adjektívum	919	68,7
substantívum	404	30,2
adverbium	8	0,7
verbum	4	0,4
spolu	1 335	

c) Derivačno-kompozičná polymotivácia

Derivačno-kompozičná polymotivácia sa týka 21 deadjektívnych substantív, ktoré sú motivované jednak kompozitným adjektívom, jednak adjektívno-substantívnou syntagmou:

Ďalšie príklady: *cudzozemec, červenovláska, čiernovláska, tmavovláska, svetlovláska, zlatovláska, dolnozемец, holobriadok, plavovláska, spoluvlastníkvo, starodievocstvo, staromládenectvo, staropanstvo, stredoškólák, vysokoškólák*.

2.2 Adjektívum ako motivát

V SKMS sa nachádza 25 658 motivovaných adjektív. Ich motivantmi sú dominantne substantíva (vyše 81 %), potom verba (vyše 10 %) a adjektíva (vyše 5 %). Na základe týchto číselných údajov možno konštatovať, že ostatné slovné druhy (adverbiá, pronominá, prepozície, partikuly, interjekcie) sú východiskami tvorenia adjektív veľmi zriedkavo (spolu za uvedené slovné druhy sú to cca 3 %; v absolútnych číslach je to 905 lexém). V nasledujúcich dvoch tabuľkách je uvedený štatistický sumár motivantov adjektívnych lexém

z jednotlivých slovných druhov dvomi spôsobmi: s rozpísanými motivantmi pri polymotivácii ([71]) a sumárne ([72]).

[71] Motivanty adjektív 1

motivant	počet	%
substantívum	19 824	77,3
verbum	2472	9,6
adjektívum	1323	5,2
substantívum / substantívum	720	2,8
numerále	515	2,0
adverbium	216	0,8
adjektívum / verbum	126	0,5
substantívum / verbum	122	0,5
adjektívum / substantívum	121	0,5
pronomen	75	0,3
ostatné	143	0,6
spolu	25 658	

[72] Motivanty adjektív 2

motivant	počet	%
substantívum	20 868	81,3
verbum	2 755	10,7
adjektívum	1 622	6,3
numerále	521	2,0
adverbium	296	1,2
pronomen	80	0,3
prepozícia	3	0,01
partikula	2	0,004
interjekcia	2	0,004

2.2.1 Spôsoby nominácie adjektív

V analyzovanom súbore sa adjektíva tvoria najčastejšie pomocou slovotvornej motivácie (21 005 lexém, 96,1 %), 839 lexém (3,8 %) sa tvorí pomocou morfolologickej motivácie, v 22 prípadoch (0,1 %) dochádza k polymotivácii – adjektívum je tvorené slovotvorne a ako alternatíva aj morfologicky (*viazaný* → *neviazaný*, *neviazaný* → *neviazaný*). Raritná je abreviačná motivácia (dve lexémy: *kombi*, *nealko*); porov. [73].

[73] Spôsoby nominácie adjektív

nominačný spôsob	počet	%
slovotvorná motivácia	21 005	96,1
morfologická motivácia	839	3,8
slovotvorná a morfologická motivácia	22	0,1
abreviačná motivácia	2	0,01
spolu	21 868	

2.2.1.1 Morfológická motivácia

Nomináciu na báze morfológickej motivácie možno pri tvorení adjektív vyčleniť buď samostatne (a), alebo v rámci polymotivácie spolu so slovotvornou motiváciou (b).

a) Samostatná morfológická motivácia

Morfológická motivácia ako jediný nominátor sa uplatňuje v 839 prípadoch. Z nich najčastejšie dochádza k deverbatívnej (departicipiálnej) adjektivizácii (97,4 %); porov. [74].

[74] Morfológické motivanty adjektív

motivant	počet	%	príklady
VER (verbálne participium)	817	97,4	<i>baliaci, vyberaný</i>
SUB	16	1,9	<i>froté, plisé</i>
ADV	3	0,4	<i>akurát, extra, nanič</i>
ostatné (NUM, INT, INT + PART)	3	0,4	<i>posledný, paf, hej</i>
spolu	839		

aa) Departicipiálna adjektivizácia

Najčastejším morfológickým motivantom adjektív je verbum, konkrétne subparadigmy verbálnych participií. Častejšie sa adjektivizujú pasívne participiá (88,1 %), zriedkavejšie aktívne participiá (11,9 %); porov. aj časť 1.1.2.1 a) v tomto oddiele:

- adjektíva z pasívnych participií zakončených na:

-aný: *nebadaný, nečakaný, česaný, zadenovaný, poďobaný, domestikovaný, fingovaný, hľadaný, nahnevaný, hraný, schátraný, synchronizovaný, najedovaný, rozjedovaný, sklamaný, ukonaný, kondenzovaný, kontaminovaný, zdiskreditovaný, kovaný, kultivovaný, legitimovaný, lámaný, lúpaný, miešaný, milovaný, pomotaný, písaný, sekaný, neslýchaný, sprostredkovaný, vystresovaný, striekaný, strúhaný, štandardizovaný, ťahaný, tepaný, tkaný, trhaný, veršovaný, viazaný, nevidaný, vítaný, nevolaný, nezvaný, žalovaný, žiadaný;*

-ený: *ctený, cvičený, členený, oddelený, nadurdený, dusený, zhrbený, chcený, chránený, zjašený, kalený, zložený, naklonený, ukončený, korenený, skosený, kreslený, krojený, kvasený, zľavnený, lomený, nalomený, zlomený, oblúbený, odlúčený, zmätený, morený, namosúrený, namrzený, mrazený, zmučený, nedomyšlený, zničený, ponížený, napaprčený, podmienený, rozpoltený, prekvapený, podradený, rozčúlený, vysilený, skúsený, nasrdený, vystrašený, natešený, stlmený, trafený, roztrieštený, urazený, zvečnený, zvráskavený, zvýšený, podvyživený, oživený;*

-tý/-ty: *prebitý, vybitý, prehnitý, rozvitý, prežitý, zažitý, krytý, skrytý, nadutý, prehriaty;*

-atý: *začatý, vydatý;*

-etý: *mletý, zovretý, uzavretý;*

-utý: *odtrhnutý, pretiahnutý, postihnutý, spustnutý, zabudnutý;*

- adjektíva z aktívnych participií zakončených na:

-iaci: *čistiaci, deliaci, hasiaci, hladiaci, holiaci, chladiaci, jednotiaci, kaliaci, kresliaci, kypriaci, lepiaci, leštiaci, mastiaci, mraziaci, plniaci, riadiaci, sušiaci, súťažiaci, školiaci, škrtiaci, taviaci, tesniaci, tráviaci, triediaci, veliaci, neveriaci, vodiaci, vriaci, žehliaci;*

-úci/-uci: *odzbujujúci, povzbudzujúci, poburujúci, cestujúci, očarujúci, vyčerpávajúci, účinkujúci, nepočujúci, dominujúci, zdravujúci, zahanbujúci, ohlušujúci, vyhovujúci, zodpovedajúci, nehrdzavejúci, ohromujúci, nehynúci, predchádzajúci, jestvujúci, kajúci, poľahču-*

júci, zľahčujúci, omamujúci, podmaňujúci, nemohúci, zničujúci, povznášajúci, vynikajúci, ponížujúci, znepokojujúci, uspokojujúci, upokojujúci, popularizujúci, prekvapujúci, depri-mujúci, odpudzujúci, rozhodujúci, vzrušujúci, vysilujúci, oslepujúci, nasledujúci, oslňujúci, oslobodzujúci, posmeľujúci, nastávajúci, dostačujúci, postačujúci, ustanovujúci, nestarnúci, odstrašujúci, usvedčujúci, osviežujúci, šokujúci, priťažujúci, stiesňujúci, tečúci, utišujúci, treskúci, strhujúci, pretvárajúci, vedúci, prevládajúci, zarážajúci, uzdravujúci, píšuci.

Ako výsledok pôsobenia princípu analógie sem zaraďujeme aj adjektíva utvorené z bez-objektových sloves, pri ktorých sa pasíva v komunikácii nepoužívajú: napr. *obávaný, upla-kaný, nadutý, prestarnutý, šibnutý, utiahnutý, zvädnutý, užasnutý, vyzretý, ležatý, posratý, rozospatý, ubolený.*

ab) Desubstantívna adjektivizácia

Tento typ transkategorizácie je špecializovaný na interlingválne motivované pomeno-vania – nesklonné substantíva v atribútivej pozícii sa prehodnocujú na adjektíva. V skú-manom súbore ide o 16 prípadov: *buklé, expres, sci-fi, froté, gala, glacé, kaki, karí, kimo-no, krimi, playoff / play-off / play off, plisé, plus, princes, sólo.*

ac) Deadverbiálna adjektivizácia

Prehodnocovanie adverbii na adjektíva je taktiež zriedkavé. V súbore sa vyskytujú tri prípady, pričom jedna lexéma je domáca (*nanič*) a dve lexémy sú prevzaté (*extra, akurát*).

ad) Ostatné typy

Ostatné typy sú zastúpené po jednej lexéme, resp. maximálne dvoch lexémach: *paf, hurá* (prehodnotenie interjekcie), *hej* (prehodnotenie partikuly/interjekcie), *onakvý* (prehodnotenie pronomen), *posledný* (prehodnotenie numerále).

b) Polymotivačná motivácia

Nominačná polymotivácia sa prejavuje ako konkurencia morfolologickej a slovotvornej motivácie v nominačnom rade **verbum** → **departicipiálne adjektívum** → **negované ad-jektívum** (22 prípadov). Negované adjektívum tu možno chápať jednak ako slovotvorne motivované deadjektívum (*zaobalený* → *ne-zaobalený*, *obmedzený* → *ne-obmedzený*), jednak ako morfologicky motivované departicipium utvorené od negovanej subparadigmy verba (*nezaobalený* → *nezaobalený*, *neobmedzený* → *neobmedzený*). Ďalšie príklady: *nezaobalený, nevyberaný, nepodarený, nefalšovaný, nepohnutý, nevychovaný, nechráne-ný, nekalený, nekvalifikovaný, neobmedzený, nezamestnaný, nerozmyslený, nenútený, nepálený, nepísaný, neplánovaný, nepodmienený, neškolený, nepoškvrnený, neštandardizo-vaný, neviazaný.*

2.2.1.2 Abreviačná motivácia

Abreviačne motivované adjektíva sú v súbore zastúpené dvomi lexémami: *kombi* ← *kombinovaný*, *nealko* ← *nealkoholický*.

2.3 Adjektívum ako slovotvorný motivát

Podľa SKMS sa na báze slovotvornej motivácie tvorí 21 027 adjektívnych jednotiek, z toho pri 22 lexémach nominácia pomocou slovotvornej motivácie funguje ako alternatí-va popri morfolologickej motivácii; porov. vyššie).

2.3.1 Adjektívna slovotvorba z hľadiska slovotvorných spôsobov a postupov

Pomer derivácie a kompozície pri tvorení adjektív je 93 % : 6,9 %. Ojedinele si derivácia a kompozícia konkurujú na polymotivačnej úrovni. Ide o 16 lexém, ktoré možno chápať ako deriváty (ich motivantom je kompozitum), jednak ako kompozitá: *voľnobeh* → *voľno-bež-ný* / *voľne bežať* → *voľn-o-bež-ný*, *sebaobrana* → *sebaobran-ný* / *obrániť seba* → *seb-a-obran-ný*, *svojráz* → *svojráz-ny* / *svoj ráz* → *svoj-ráz-ny*, *dvojzmysel* → *dvojzmysel-ný* / *dva zmysly* → *dvoj-zmysel-ný*.

[75] Sumár slovotvorných spôsobov tvorenia adjektív

spôsob	počet	%
derivácia	19 550 ¹⁴	93,0
kompozícia	1 461	6,9
derivácia / kompozícia	16	0,1
spolu	21 027	

2.3.1.1 Derivácia

Pri derivácii adjektív absolútne dominuje sufixácia (95,4 %; 19 765 lexém), ktorá sa viaže predovšetkým na desubstantívnu a deverbatívnu motiváciu (porov. [77]). Ostatné postupy (prefixácia, prefixácia+suffixácia, prefixácia+transflexia) sú zastúpené minimálne (2,3 % a menej); porov. [76].

[76] Sumár derivačných slovotvorných postupov adjektív¹⁵

postup	počet	%
sufixálny	18 589	94,1
prefixálno-sufixálny	451	2,3
prefixálny	415	2,1
transflexný	284	1,4
prefixálno-transflexný	26	0,1
derivačné vzťahy spolu	19 765	
lexémy spolu		

a) Suffixácia

Sufixálne sa adjektíva tvoria dominantne od substantív (90,1 %), potom od verb (8,8 %), adjektív (1,3 %), ojedinele od ostatných slovných druhov, porov. tab. [77].

¹⁴ Z toho v 22 prípadoch ide o polymotivačnú konkurenciu derivácie s morfológickou motiváciou; typ *plánovaný* → *ne-plánovaný*, *neplánovaný* (verb.) → *neplánovaný* (adj.) (porov. vyššie).

¹⁵ Percentuálne zastúpenie jednotlivých postupov bolo vypočítané z celkového počtu 19 765 derivačne utvorených adjektív; porov. [75]. Súčty v tabuľkách [76] – [80] však môžu byť vyššie vzhľadom na existenciu polymotivácie, pri ktorej jedna lexéma môže byť utvorená rozličnými slovotvornými spôsobmi a postupmi a môže mať viac motivantov patriacich do rozličných slovných druhov v rámci jedného postupu.

[77] Motivanty sufixálnych adjektív¹⁶

sufixácia	počet	%	príklady
desubstantívna	16 740	90,1	<i>kov-ový, zámoč-ký</i>
deverbatívna	1 643	8,8	<i>čaka-cí, cvič-ný</i>
deadjektívna	242	1,3	<i>dlh-ánsky, čist-učký</i>
deadverbiálna	49	0,3	<i>hor-ný, zriedk-avý</i>
denumerálna	30	0,2	<i>tisíc-ový, štvrtin-ový</i>
depronominálna	14	0,1	<i>naš-ský, svoj-ský</i>
deprepozicionálna	3	0,02	<i>pred-ný, zad-ný</i>
departikulatívna	1	0,005	<i>ozaj-stný</i>
sufixácia spolu	18 722		

b) Prefixácia

Pomocou prefixácie sa v skúmanom súbore utvorilo 415 lexém, čo predstavuje 2,1 % derivovaných adjektív. Takto sa (okrem jedného prípadu) tvoria deadjektívne adjektíva, patriace do modifikačného typu onomaziologickej kategórie. Jedinou výnimkou je sémanticky transponované depronominálium *ne-svoj* s významom „ktorý nie je v zvyčajnom fyzickom alebo duševnom stave“ (KSSJ) a s obmedzenými syntaktickými funkciami – táto lexéma nefunguje ako atribút, ale len ako menná časť slovesno-menného predikátu alebo doplnku (*byť nesvoj, cítiť sa nesvoj*). V rámci tohto slovotvorného postupu sa realizuje 35 slovotvorných typov, z ktorých dominantný je len jeden (**ne- + Zadj**; 74,5 %; 319 lexém). Z ostatných typov ani jeden nedosahuje viac ako 3,3 %.

c) Transflexia

Transflexne je v skúmanom súbore utvorených 284 adjektív v 286 rôznych motivačných vzťahoch (porov. tab. [78]). Transflexne sa adjektíva takmer bezvýnimočne tvoria zo substantív (98,3 %).

[78] Motivanty transflexných adjektív

transflexia	počet	%	príklady
desubstantívna	281	98,3	<i>koz-í, vran-ý, bož-í</i>
deverbatívna	3	1,0	<i>ľúb-y, márn-y, spor-ý</i>
deadverbiálna	1	0,3	<i>peš-í</i>
deadjektívna	1	0,3	<i>fajn-ý</i>
spolu	286		

d) Konfixácia

Konfixálne sa tvorí 476 adjektív, z toho 451 jednotiek prefixálno-sufixálnym postupom a 26 lexém prefixálno-transflexným postupom. Prehľady konfixálnych motivantov sa uvádzajú v tab. [79] a [80].

¹⁶ Percentuálne zastúpenie jednotlivých postupov bolo vypočítané z celkového počtu 18 589 sufixálnych adjektív; porov. [76]. Súčet v tabuľke [77] je vyšší vzhľadom na existenciu polymotivácie (porov. aj predchádzajúcu poznámku).

[79] Motivanty prefixálno-sufixálnych adjektív

prefixálno-sufixálny postup	počet	%	príklady
desubstantívny	381	84,5	<i>prí-cest-ný, bez-ohľad-ný</i>
deverbatívny	33	7,3	<i>proti-chod-ný, proti-lah-lý</i>
deadjektívny	23	5,1	<i>ob-star-ný, u-krut-ný</i>
desubstantívny / deverbatívny	5	1,1	<i>bez-ostyš-ný, bez-podmieneč-ný</i>
deadjektívny / desubstantívny	3	0,7	<i>z-ženšt-ený / z-žen-štený</i>
depronominálny	3	0,7	<i>ne-naš-ský, pod-seb-ný</i>
deadvérbiálny / desubstantívny	1	0,2	<i>ne-miest-ny</i>
denumerálny	1	0,2	<i>o-jedin-elý</i>
deprepozicionálny	1	0,2	<i>s-pod-ný</i>
spolu	451		

[80] Motivanty prefixálno-transflexných adjektív

prefixálno-transflexný postup	počet	%	príklady
desubstantívny	25	96,2	<i>sú-dob-ý, bez-tvar-ý</i>
deverbatívny	1	3,8	<i>sú-rod-ý</i>
spolu	26		

2.3.1.2 Kompozícia

Kompozične sa v databáze SKMS utvorilo 1 477 adjektív, čo predstavuje 2 909 slovníkových jednotiek. V SKMS ako slovotvorno-morfematickom type slovníka sa kompozitá opakujú vo všetkých heslách, do ktorých prináležia ich radixy. V súbore sa najčastejšie vyskytujú dvojradixové lexémy (napr. **sedem-člen-n-ý**), ktoré sa ako slovníkové jednotky nachádzajú v dvoch heslách.

V rámci tohto slovotvorného spôsobu dominuje kompozično-derivačný postup (69,3 %), konkrétnejšie kompozično-sufixálny postup (62,3 % zo všetkých kompozične utvorených adjektív). Pri kompozičnom tvorení adjektív sa vyskytuje 22 polomotivovaných jednotiek (podrobnejšie porov. ďalej).

[81] Sumár kompozičných slovotvorných postupov adjektív¹⁷

postup	počet	%	príklady
juxtapozícia	304	20,6	<i>obdivu-hodný, ohľadu-plný, sýto-čierny, okolo-idúci, vždy-zelený</i>
pravá kompozícia	211	14,3	<i>výchovno-vzdelávací, jantárov-o-žltý, siah-o-dlhý, prv-o-rodený, jedn-o-liaty</i>
kompozično-derivačný postup	1 023	69,3	
– kompozično-sufixálny	920	62,3	<i>cel-o-den-ný, desať-korun-ový, hned-o-uhoľ-ný, blah-o-dar-ný, in-o-jazyč-ný</i>
– kompozično-transflexný	121	8,2	<i>belas-o-ok-ý, bos-o-noh-ý, prv-o-rad-ý, prosto-rek-ý, svoj-hlav-ý, striebr-o-vlas-ý</i>
polomotivované kompozitá	22	1,5	<i>všeobecný, bisexuálny</i>
motivačné vzťahy spolu	1 560		
kompozitné lexémy spolu	1 477		

¹⁷ Percentuálne zastúpenie jednotlivých postupov bolo vypočítané z celkového počtu 1 477 kompozične utvorených adjektív. Súčet za jednotlivé kompozičné postupy v tabuľke [81] je však vyšší, pretože zvlášť sme každý postup započítali vzhľadom na existenciu polymotivácie.

2.3.2 Adjektívna slovotvorba zo slovnodruhového hľadiska

Podľa SKMS sa na báze slovotvornej motivácie tvorí 21 027 adjektívnych jednotiek, z toho 16 566 derivátov a 1 477 kompozít (v jednej aj v druhej skupine je zarátaných 16 derivačno-kompozičných polymotivátov; porov. [75]). Prehľad motivantov adjektív podľa slovných druhov v rámci derivácie a kompozície zachytávajú tab. [82] (motiváty adjektívnych derivátov s rozpísanými polymotivačnými vzťahmi), [83] (sumár motivátov adjektívnych derivátov) a [84] (sumár motivátov adjektívnych kompozít). Desubstantívnych je 89 % všetkých derivačných adjektív, deverbatívnych je 8,7 %, deadjektívnych adjektív je 3,5 %. Pri kompozícii je zastúpenie vyrovnannejšie, hoci aj tu sa na prvom mieste nachádzajú desubstantíva s takmer dvojpäťtinovým zastúpením (38,9 %), nasledujú deadjektíva (31,8 %) a denumeráliá (16 %). Menej ako jednodesatinové zastúpenie majú adverbálne, verbálne a pronomálne základy.

[82] Slovotvorné motivanty adjektívnych derivátov 1 (podľa slovných druhov)

motivant	počet	%
substantívum	16 698	85,3
verbum	1 458	7,5
adjektívum	489	2,5
substantívum / substantívum	479	2,4
substantívum / verbum	120	0,6
adjektívum / verbum	114	0,6
adjektívum / substantívum	75	0,4
adverbium	39	0,2
numerále	31	0,2
pronomen	17	0,1
ostatné	47	0,2
spolu	19 567	

[83] Slovotvorné motivanty adjektívnych derivátov 2 (podľa slovných druhov)

motivant	počet	%
substantívum	17 408	89,0
verbum	1 709	8,7
adjektívum	685	3,5
adverbium	51	0,3
numerále	34	0,2
pronomen	20	0,1
prepozícia	3	0,01
partikula	1	0,005

[84] Slovotvorné motivanty adjektívnych kompozít (podľa slovných druhov)

motivant	počet	%
substantívum	1 125	38,9
adjektívum	920	31,8
numerále	464	16,0
adverbium	241	8,3
verbum	225	7,8
pronomen	65	2,2
motivačné vzťahy – spolu	2 893	

2.3.2.1 Desubstantívne tvorenie adjektív

Desubstantívne adjektíva sa zaraďujú do mutačného typu onomazionologickej kategórie. Vyjadrujú istý vzťah k substancii, ktorá je vyjadrená slovotvorným základom. V koncepcii, ktorú sme predstavili v oddiele III., nevyčleňujeme onomaziologické kategórie ako M. Nábělková (1993, s. 80 – 173) či J. Furdík (2004) podľa významových konkretizácií (napr. vzťahové adjektíva s významom subjektu, objektu, príslušnosti, časti a súčasti atď.), pretože tieto konkretizácie sa týkajú onomaziologického spoja, ktorý nie je v slovotvornej štruktúre derivátov explicitne vyjadrený. Pri všetkých desubstantívnych adjektívach (vrátane individuálnych relačných adjektív) teda počítame s rovnakým slovotvorným významom „taký, ktorý (REL = má nejaký vzťah k) Smot“, napr. *olovený* „taký, ktorý (má nejaký vzťah k) olovu“, *čашnícky* „taký, ktorý (má nejaký vzťah k) čašníkom“.

Desubstantívne adjektíva sa dominantne tvoria pomocou derivácie (94 %), ojedinele pomocou kompozície (5,9 %). Ako desubstantívne sme hodnotili každé kompozitné adjektívum, ktoré obsahuje aspoň jeden substantívny slovotvorný základ. Derivačno-kompozitných desubstantívnych polymotívátov je 32, napr. *svojráz* → *svojráz-ny* (Zs + -ny) // *svoj ráz* → *svoj-ráz-ny* (Zp + Zs + -ny), ale *voľnobeh* → *voľnobež-ný* (Zs + -ný) // *voľne bežať* → *voľn-o-bež-ný* (Zadv + -o- + Zv + -ný).

[85] Sumár slovotvorných spôsobov tvorenia desubstantívnych adjektív

spôsob	počet	%
derivácia	17 393	94,0
kompozícia	1 087	5,9
derivácia / kompozícia	32	0,2
spolu	18 512	

V nasledujúcej časti sa nachádza prehľad desubstantívnych adjektív tvorených derivačne (a) a kompozitne (b).

a) Derivácia

Desubstantívnych derivátov je spolu 17 425 (17 393 „čistých“ derivátov a 32 derivačných polymotívátov, ktoré sú zároveň aj kompozitami; porov. tab. [85]). Tieto lexémy sa tvoria sufixálne, prefixálno-sufixálne, transflexne a prefixálno-transflexne; ich zastúpenie porov. v tab. [86].

[86] Desubstantívne adjektíva (podľa derivačných slovotvorných postupov)¹⁸

derivačný postup	počet	%
sufixálny	16 744	96,0
prefixálny	0	0,0
prefixálno-sufixálny	390	2,2
transflexný	278	1,6
prefixálno-transflexný	25	0,1
spolu	17 437	

¹⁸ Súčet za deriváciu v tab. [85] (17 425) je nižší než reálny súčet položiek v tabuľke [86] (17 438) vzhľadom na polymotivačnú konkurenciu vyskytujúcu sa aj medzi derivačnými postupmi desubstantívnych adjektív.

aa) Sufixácia

Diapazón slovotvorných typov je v tejto skupine pomerne široký – uplatňujú sa všetky fonematické typy sufixov, t. j. -n-ový, -v-ový, -k-ový, -t-ový, -c-ový, -š-ový (porov. Oravec – Bajžíková – Furdík, 1988, s. 84). Jednotlivé slovotvorné typy sú nerovnako zastúpené – prvých päť najfrekvencovanejších pokrýva 96,8 % všetkých adjektív tohto typu. Ostatných 18 typov pokrýva zvyšných 3,2 %. Kompletný prehľad všetkých typov zachytáva tab. [87].

[87] Sumár sufixálnych slovotvorných typov desubstantívnych adjektív

slovotvorný typ	počet	% zo sufixácie	príklady
Zs + -ov/-in	6 084	36,3	<i>amatér-ov, amatérk-in</i>
Zs + -ový	4 761	28,4	<i>ozón-ový</i>
Zs + -ný/-ny	2 448	14,6	<i>akceptač-ný</i>
Zs + -ský/-sky/-ký/-ky	2 108	12,6	<i>mest-ský</i>
Zs + -ický	741	4,4	<i>argot-ický</i>
Zs + -(ov)itý	271	1,6	<i>zem-itý, cibuľk-ovitý</i>
Zs + -(n)atý	117	0,7	<i>burin-atý, drev-natý</i>
Zs + -avý	38	0,2	<i>der-avý</i>
Zs + -ovaný	34	0,2	<i>čipk-ovaný</i>
Zs + -(ov)ací/-áci	32	0,2	<i>hus-áci</i>
Zs + -ivý	31	0,2	<i>dažd-ivý</i>
Zs + -ený	23	0,1	<i>slam-ený</i>
Zs + -istý	20	0,1	<i>farb-istý</i>
Zs + -(ň)ajší	13	0,1	<i>nedel'-ňajší</i>
Zs + -astý	6	0,04	<i>hlin-astý</i>
Zs + -natý	6	0,04	<i>med-natý</i>
Zs + -bilný	3	0,02	<i>sugesti-bilný</i>
Zs + -ičitý	2	0,02	<i>sir-ičitý</i>
Zs + -úci	2	0,01	<i>pravd-úci</i>
Zs + -iaci	1	0,006	<i>smrt-iaci</i>
Zs + -aný	1	0,006	<i>sl-aný</i>
Zs + -čí	1	0,006	<i>svin-čí</i>
Zs + -y	1	0,006	<i>trend-y</i>
spolu	16 744		

- **Zs + -ov/-in**

Tento slovotvorný typ vytvárajú individuálne vzťahové adjektíva¹⁹ derivované od apelatívnych aj propriálnych pomenovaní osôb, resp. zvierat. Distribúcia formantov je podmienená gramatickým rodom motivujúceho substantíva. Z tohto hľadiska sa tradične považujú za komplementárne morfológicky závislé varianty. Tvorenie tohto typu adjektív je kategóriálne produktívne – od každého substantíva spĺňajúce dané morfolexikálne podmienky (maskulínium alebo feminínium, pomenovanie osoby alebo zvieraťa) možno utvoriť individuálne vzťahové adjektívum. Vo výkladových slovníkoch sa tento typ adjektív zväčša

¹⁹ V súlade s M. Nábělkovou (1993, s. 27) dávame prednosť tomuto termínu pred tradičným termínom prívlastňovacie/posesívne prídavné mená. Autorka na príslušnom mieste uvádza aj vysvetlenie.

neuvádza. Do pracovnej verzie 4. vydania SKMS sme adjektíva tohto typu systematicky doplnili, na základe čoho možno predstaviť nasledujúce štatistické ukazovatele.

Ide o najproduktívnejší slovotvorný typ pri tvorení adjektív vôbec. Takto je utvorených 6 084 lexém (3 468 demaskulínných a 2 616 defeminínných adjektív), čo predstavuje 36,3 % sufixálnych desubstantívnych adjektív, 28,9 % všetkých slovotvorne motivovaných adjektív a vyše jednu štvrtinu všetkých adjektív (26,9 %) – každé štvrté adjektívum patrí do tohto slovotvorného typu. Od adjektíválií a od prevzatých apelatívnych aj propriálnych substantív skloňujúcich sa podľa typu kuli sa privlastňovanie realizuje prostredníctvom gramatického tvaru gen. sg.: *starký* → *stark-ého*, *neborká* → *nebork-ej*, *Budinský* → *Budinsk-ého*, *abbé* → *abbé-ho*, *kuli* → *kuli-ho*, *hadži* → *hadži-ho*, *Škultéty* → *Škultéty-ho*, *André* → *André-ho*.

Pri tomto type adjektív dominuje významová konkretizácia vzťahu „patriaci tomu, kto je pomenovaný slovotvorným základom“, ale vyskytujú sa aj ďalšie: „pôvod“, „príslušnosť“ a i.; napr. *otcov obraz* „patriaci otcovi“, „namaľovaný otcom“, „zobrazujúci otca“, „ktorý má otec rád“, „pod ktorým otec sedí“ (Nábělková, 1993, s. 27).

- **Zs + -ový**

Ide o druhý najproduktívnejší adjektívny slovotvorný typ. Takto je utvorených 4 761 lexém, čo predstavuje vyše štvrtinu sufixálnych desubstantívnych adjektív (28,4 %) a jednu pätinu všetkých slovotvorne motivovaných adjektív (22,6 %), ako aj všetkých adjektív (21,1 %). Každé piate adjektívum má teda štruktúru **Zs + -ový**.

K „ideálnosti“ formantu -ový napomáha aj jeho fonemické zloženie VCV (krátky vokál + konsonant + dlhý vokál), ktoré blokuje neutralizačné procesy (potenciálnu variantnosť tohto formantu), ako aj alternačné procesy – na hranici medzi základom a formantom nedochádza k fonemickým alternáciám, porov. *jablko* → *jabl-ový*, *jačmeň* → *jačmeň-ový* vz. *jablko* → *jablč-ný*, *jačmeň* → *jačmen-ný*. Vzhľadom na dominantné konsonantické zakončenie tvarotvorného základu motivantu pri tvorení pomocou sufixu -ový nevznikajú ani sa nerozširujú spoluhláskové skupiny, ktoré by viedli k ďalším fonemickým prejavom (porov. napr. neutralizáciu konsonantického fonologického protikladu sibilantnosť/nesibilantnosť, ku ktorej dochádza pri tvorení pomocou sufixu -ský a ktorej následkom vznikajú morfematicko-slovotvorné uzly a zo synchronného hľadiska aj alternácie k/c, k/č). Taktiež spoluhláskové skupiny na konci slovotvorného základu sa plynule viažu na prvú samohlásku tohto formantu. Porov. *šach* → *šachový*, *objekt* → *objektový*, *béčko* → *béčkový*, *ampulka* → *ampulkový* vz. *logika* → *logi-c-ký*, *Rus* → *ru-s-ký*, *brat* → *brat-ský* [bracký], *kapusta* → *kapust-ný*. Dochádza síce k zánikovým vokalickým alternáciám V/O, výsledkom ktorých je však vznik maximálne dvojčlennej spoluhláskovej skupiny: *vačok* → *vačk-ový*, *mozoček* → *mozočk-ový*, *krčok* → *krčk-ový*, *oblúčik* → *oblúčk-ový* vz. *hrnček* → *hrnček-ový*, *valček* → *valček-ový*, *zvonček* → *zvonček-ový*. Pri prevzatých slovách, ktorých tvarotvorný základ sa končí sa vokál, v odvodenom adjektíve vzniká intermorfematický hiát: *akcia* → *akci-ový*, *idea* → *ide-ový*, *médium* → *médi-ový*, *vákuum* → *váku-ový*.

Priemerný stupeň motivovanosti takto utvorených adjektív je 1,65, najčastejšie sa teda nachádzajú na prvom alebo druhom stupni motivovanosti. O univerzálnosti tohto slovotvorného prostriedku a postupu svedčí aj fakt, že takto sa tvoria adjektíva od všetkých typov apelatívnych neosobných substantív:

a) slovotvorne nemotivovaných: *cesnak-ový, cep-ový, dôsledk-ový, hesl-ový, chuť-ový, íl-ový, jazyk-ový, kapust-ový, konc-ový, krídl-ový, lieh-ový, mach-ový, mäš-ový, neb-ový, nos-ový, ohň-ový, osud-ový, palc-ový, peľ-ový, rad-ový, rebr-ový, sil-ový, slam-ový, šíp-ový, šij-ový, tel-ový, trať-ový, uhork-ový, ulic-ový, útes-ový, uzl-ový, vajc-ový, vek-ový, zub-ový, zvon-ový, želez-ový, žil-ový; agens-ový, baklažán-ový, cigar-ový, demižón-ový, ekrazit-ový, fantóm-ový, gangli-ový, harf-ový, impéri-ový, kaftan-ový, lastúr-ový, magm-ový, objekt-ový, paragraf-ový, registr-ový, samb-ový, šablón-ový, talent-ový, viol-ový, western-ový, ypsilon-ový, zafír-ový;*

b) slovotvorne motivovaných:

ba) derivátov: *bábk-ový, zábal-ový, bojisk-ový, bránic-ový, cenník-ový, diaľnic-ový, fefe-rónk-ový, háčik-ový, hrášok-ový, chvíľk-ový, poistk-ový, kachličk-ový, lepidl-ový, masáž-ový, nohavic-ový, odpad-ový, pavučin-ový, rezanc-ový, výsadb-ový, sietnic-ový, šedivník-ový, ťažisk-ový, učebnic-ový, väčšin-ový, zemiak-ový, žuvačk-ový;*

bb) kompozít (od plných kompozít aj polomotivovaných kompozít s prevzatými komponentmi): *paroplyn-ový, biomas-ový, kolotoč-ový, letokruh-ový, päťhaliernik-ový, polverš-ový, superpohár-ový, štvrtfinál-ový, teplomer-ový, železobetón-ový; hokejbal-ový, popart-ový, skibus-ový, hektolit-ový, tímbuilding-ový.*

c) domácich: *baz-ový, bod-ový, hodin-ový, hrach-ový, líc-ový, lip-ový, pás-ový, paprad'-ový, výchych-ový, zrn-ový, žlč-ový;*

d) prevzatých: *absint-ový, acetón-ový, establishment-ový, erobik-ový, hobo-ový, horor-ový, chlór-ový, inštrumentál-ový, iniciál-ový, jogurt-ový, kaka-ový, latrín-ový, medailón-ový, norm-ový, osmi-ový, plantáž-ový, procesor-ový, referát-ový, sakur-ový, šampón-ový, tandem-ový, volfrám-ový, yzop-ový, zink-ový, žargón-ový.*

• Zs + -ný/-ny

Tretím najfrekvencovanejším slovotvorným typom pri tvorení desubstantívnych relačných adjektív je typ s formantom **-ný/-ny**. Takto je utvorených 14,6 % desubstantívnych sufixálnych adjektív (2 448 lexém), čo predstavuje 11,6 % slovotvorne motivovaných adjektív a 10,8 % všetkých adjektív. Tento sufixálny typ sa realizuje v dvoch kvantitatívnych variantoch, ktoré sú podmienené morfonologicky (neutralizácia vokalickeho fonologického protikladu kvantitatívnosť/nekvantitatívnosť, porov. *jar* → *jar-ný* :: *mýto* → *mýt-ny*).

Adjektíva tohto typu sa tvoria od slovotvorne nemotivovaných aj motivovaných, domácich aj prevzatých substantív:

a) deriváty slovotvorne nemotivovaných substantív (konkrét aj abstrákt):

– domácich: *bahen-ný, cest-ný, čelust-ný, drev-ný, hlad-ný, jazer-ný, koled-ný, les-ný, men-ný, nedeľ-ný, obil-ný, päst-ný, rep-ný, smäd-ný, temen-ný, uš-ný, vaječ-ný, zákon-ný;*

– prevzatých: *apokryf-ný, balast-ný, civil-ný, deficit-ný, edič-ný, fantazij-ný, garanč-ný, hazard-ný, injekč-ný, juxtaepozič-ný, kabaret-ný, luxus-ný, maškar-ný, oper-ný, pozič-ný, reliktný, servis-ný, štipendij-ný, variant-ný;*

b) deriváty slovotvorne motivovaných substantív (najmä abstrákt – deadjektív a deverbatív transpozíčného typu; konkrétna sú v menšine):

– domácich so sufixmi *-osť, -ota, -ba, -ište, -ica, -ina, -ota, -oba*, transflexných: *okolnost-ný, lúbst-ný, činnosť-ný, rýchlosť-ný, hudobný, skladob-ný, staveb-ný, rovin-ný, teplot-ný, pôrod-ný, dôkaz-ný, náklad-ný, výkon-ný, potup-ný, rozpor-ný, úsmev-ný, zámer-ný;*

– prevzatých najmä so sufixmi *-ácia, -ícia, -cia, -ancia, -encia, -ia, -ita, -áž* a i.: *konfrontač-ný, stabilizač-ný, deštrukč-ný, kontrakč-ný, kooperač-ný, abolič-ný, opozič-ný, perzekuč-ný, toleranč-ný, konkurenč-ný, depres-ný, recenz-ný, operet-ný, humanit-ný, komunit-ný*.

Pri tomto slovotvornom type sa uplatňujú samostatne alebo v rozličných kombináciách vokaliké alternácie kvantitatívne, vznikové vokaliké alternácie, konsonantické alternácie korelovaných i nekorelovaných konsonantov, ojedinele aj trunkácie: napr. *bunka* → *buneč-ný*, *čiasťka* → *čiasťoč-ný*, *číslo* → *čísel-ný*, *hanba* → *haneb-ný*, *výhra* → *výher-ný*, *hrdlo* → *hrdel-ný*, *hudba* → *hudob-ný*, *jatky* → *jatoč-ný*, *krídlo* → *krídel-ný*; *bytosť* → *bytostný*, *zdvorilosť* → *zdvorilost-ný*, *skladište* → *skladišt-ný*, *čelad'* → *čelad-ný*, *výpoveď* → *výpoved-ný*, *deň* → *den-ný*, *jaskyňa* → *jaskyn-ný*, *údolie* → *údol-ný*; *akcia* → *akč-ný*, *laloč* → *laloč-ný*, *nadbytok* → *nadbytoč-ný*, *vďaka* → *vďač-ný*, *dusík* → *dusič-ný*, *koniec* → *koneč-ný*; *brucho* → *bruš-ný*, *juh* → *juž-ný*, *kniha* → *kniž-ný*; *účinok* → *účin-ný*.

Početné infigované varianty tohto sufixu vznikajú v dôsledku polymotivácie a prehodenia motivačných vzťahov v slovotvorných radoch a hniezde, príp. ako rezíduá morfe-matickej štruktúry predchádzajúcich vývinových období, resp. morfematickej štruktúry vo východiskovom jazyku:

– domáceho pôvodu: **Zs + -evný**: *duša* → *duš-evný*; **Zs + -ečný**: *chýr* → *chýr-ečný*, *záver* → *záver-ečný*; **Zs + -el'ný**: *smrť* → *smrt-el'ný*; **Zs + -esný**: *telo* → *tel-esný*, *slovo* → *slov-esný*; **Zs + -omný**: *taj* → *taj-omný*;

– cudzieho pôvodu: **Zs + -ajný**: *polícia* → *polic-ajný*; **Zs + -álny**: *beštia* → *bešti-álny*, *epocha* → *epoch-álny*; **Zs + -ánný**: *moment* → *moment-ánný*; **Zs + -antný**: *šarm* → *šarm-antný*, *epocha* → *epoch-álny*; **Zs + -árny**: *kométa* → *komet-árny*, *pól* → *pol-árny*; **Zs + -atívny**: *charita* → *charit-atívny*, *autorita* → *autorit-atívny*; **Zs + -eálny**: *ekvátor* → *ekva-tor-eálny*; **Zs + -eárny**: *lína* → *lin-eárny*; **Zs + -ézny**: *pompa* → *pomp-ézny*; **Zs + -iálny**: *princíp* → *princip-iálny*, *mikrób* → *mikrob-iálny*; **Zs + -iárny**: *koncil* → *koncil-iárny*; **Zs + -ívny**: *afekt* → *afekt-ívny*, *emócia* → *emot-ívny*; **Zs + -ilný**: *erekcia* → *erekt-ilný*; **Zs + -iózny**: *gusto* → *gust-iózny*; **Zs + -onálny**: *dimenzia* → *dimenzi-onálny*, *embryum* → *emb-ry-onálny*; **Zs + -órny**: *ilúzia* → *iluzi-órny*, *kombinácia* → *kombinat-órny*; **Zs + -otný**: *zdravie* → *zdrav-otný*; **Zs + -ovný**: *štart* → *štart-ovný*, *duch* → *duch-ovný*; **Zs + -ózny**: *ambícia* → *ambici-ózny*, *migréna* → *migren-ózny*; **Zs + -uálny**: *sex* → *sex-uálny*, *úzus* → *uz-uálny*.

• **Zs + -ský/-sky/-ký/-ky**

Ďalším produktívnym slovotvorným typom pri tvorení desubstantívnych relačných adjektív je typ s formantom **-ský/-sky/-ký/-ky**. Takto utvorených je 12,6 % sufixálnych desubstantívnych adjektív, čo predstavuje 10 % slovotvorne motivovaných adjektív a 9,3 % všetkých adjektív. V absolútnych číslach je takto utvorených 2 108 lexém.

Adjektíva patriace do tohto slovotvorného typu sa tvoria od všetkých typov substantív – apelatív aj proprií, domácich aj prevzatých, slovotvorne nemotivovaných aj motivova-ných jednotiek:

a) deriváty slovotvorne nemotivovaných apelatív (konkrét aj abstrákt):

– domácich: *raj-ský*, *sester-ský*, *vol-ský*, *zem-ský*, *dcér-sky*, *papaláš-sky*, *riš-sky*, *somár-sky*, *pevec-ký*, *nebes-ký*, *sliz-ký*, *prívrženec-ký*, *junác-ky*, *ochotník-ky*, *vidiec-ky*, *žiac-ky*;

– prevzatých: *díler-ský*, *esperant-ský*, *far-ský*, *gauner-ský*, *dráb-sky*, *fakír-sky*, *chameleón-sky*, *kretén-sky*, *laic-ký*, *mimic-ký*, *rétoric-ký*, *sangvinic-ký*, *furtác-ky*, *kozác-ky*, *mendíc-ky*, *štramác-ky*;

b) deriváty slovotvorne motivovaných apelatív (najmä konkrét – pomenovaní osôb):

– s domácimi sufixmi *-teľ, -č, -ar, -och, -áreň, -ňa* → *-ský*: *riadiateľ-ský, zberač-ský, škôlkar-ský, beloš-ský, cukráren-ský, dielen-ský*; so sufixmi *-ár/-iar, -áč, -áň, -ún* → *-sky*: *cukrár-sky, kachliar-sky, hráč-sky, krpán-sky, šplhún-sky*; so sufixmi *-ec, -ak, -nik* → *-ký*: *strellec-ký, pijac-ký, štátnic-ký*; so sufixmi *-ík, -ník, -ák/-iak* → *-ky*: *mladíc-ky, straníc-ky, výskumníc-ky, hutníc-ky, kapelníc-ky, bosorác-ky, veksľác-ky, lyžiak-ky*;

– s prevzatými sufixmi *-or, -átor, -ant, -ent, -er, -eut, -ik* → *-ský*: *gestor-ský, boxer-ský, programátor-ský, študent-ský, maturant-ský, farmaceut-ský*; so sufixmi *-ér, -át* → *-sky*: *sabotér-sky, kandidát-sky*; so sufixmi *-ik, -(at)ika* → *-ký*: *chemic-ký, syfilitic-ký, kulturistick-ký, semiotick-ký*;

c) deriváty proprií (najmä toponým):

– domácich: *bratislav-ský, prešov-ský, poprad-ský, žilín-ský, trenčian-sky, varín-sky, váž-sky, hornád-sky, bystric-ký, kysuc-ký, lučenec-ký, latoric-ký, záhorác-ky*;

– prevzatých: *amsterdam-ský, babylon-ský, bridgetown-ský, frankfurt-ský, austrál-sky, etióp-sky, kašmír-sky, nepál-sky, mexic-ký, tbilis-ký, wales-ký, dubrovník-ky, gréc-ky, reykjavík-ky*.

Tento slovotvorný typ sa realizuje so štyrmi morfonologicky podmienenými variantmi formantu. Na jeho stvárnenie má vplyv jednak neutralizácia kvantity (*konateľ* → *konateľ-ský* :: *kominár* → *kominár-sky*, *letec* → *letec-ký* :: *lodník* → *lodník-ky*), jednak neutralizačné procesy, ktoré synchronne možno hodnotiť ako alternácie nekorelovaných konsonantov (porov. *rektor* → *rektor-ský* :: *otrok* → *otroc-ký*, *medár* → *medár-sky* :: *mladík* → *mladíc-ky*). Tieto procesy sa odvíjajú od fonematicko-slabičného zakončenia slovotvorného základu.

[88] Zastúpenie základných variantov sufixu -SKÝ

Variant	Počet	%
-ský (-arský, -ovský, -enský, -inský)	835	39,6
-sky (-ánsky, -ársky, -iarsky)	631	29,9
-ký (-ecký, -nický)	347	18,4
-ky (-nícky, -ovnícky)	295	13,8
spolu	2 108	

Pri tomto slovotvornom type sa uplatňujú samostatne alebo v rozličných kombináciách tieto morfonologické javy:

- ojedinele inverzný typ korelovaných vokalických alternácií (pri zachovaní základného kvantitatívneho formantového variantu): *-ský*: *pán* → *pan-ský*²⁰;
- základný typ vokalických alternácií v derivačnej morféme *-an-* na konci slovotvorného základu: *zeman* → *zemian-sky*, *občan* → *občian-sky*, *mešťan* → *mešťian-sky*, *Brňan* → *brňian-sky*;

²⁰ Porov. synchronnu diferenciáciu *panský* – *pánsky*, ktoré sú utvorené od rôznych lexíí: *pán* → *pán-sky* „týkajúci sa pána, vládca; týkajúci sa vyššej spoločenskej vrstvy“ (*panské sídlo, panský plat*), *pán* → *pán-sky* „týkajúci sa mužov, pánov“ (*pánske WC, pánsky časopis*).

- neutralizácia vokalickeho protikladu kvantitatívnosť/nekvantitatívnosť, výsledkom ktorej je existencia krátkych formantových variantov *-sky/-ky*: *repár* → *repár-sky*, *inštalatér* → *inštalatér-sky*, *dobrák* → *dobrák-ky*, *panovník* → *panovník-ky*;
- najčastejšie sa realizuje neutralizačno-alternačný typ, ktorého výsledkom sú formantové varianty *-ký/-ky*, t. j. slovotvorno-morfematický uzol s uzlovými fonémami *c* alebo *s*, ktoré synchronne interpretujeme ako súčasť slovotvorného základu (Sokolová, 1999, s. 28; Furdík, 2004, s. 40) a ako alternanty v alternácii nekorelovaných konsonantov *k/c*, resp. *ch/s*: *požiarnik* → *požiarník-ký*, *vrátnik* → *vrátník-ký*, *mumák* → *mumák-ky*, *žabiak* → *žabiak-ky*, *valach* → *valas-ký*, *Čech* → *čes-ký*;
- neutralizácia fonologického protikladu sykavosť/nesykavosť na hranici medzi základom a formantom. *študent* → *študent-ský* [študenckí], *ľudožrút* → *ľudožrút-sky* [ľudožrúcki];
- neutralizácia fonologických protikladov úžinovosť/záverovosť a sykavosť/nesykavosť: *chodec* → *chodec-ký*, *Hrabovec* → *hrabovec-ký*;
- trunkácie: *Michalovce* → *Michalov-ský*, *Báčka* → *báč-sky*, *Málinec* → *málin-ský*, *Norfolk* → *norfol-ský*, *Wyoming* → *wyomin-ský*.

Medzi infigované varianty patria:

Zs + -ovský: od neodvedených apelatívnych substantív (*syn-ovský*, *otc-ovský*, *ded-ovský*, *vnuk-ovský*, *švagr-ovský*, *kráľ-ovský*, *host-ovský*, *gazd-ovský*, *klaun-ovský*), od motivovaných substantív so sufixom *-ca*, menej často od iných typov slovotvorne motivovaných lexém (*sudc-ovský*, *darc-ovský*, *dôchodc-ovský*, *porotc-ovský*, *hovorc-ovský*, *vodc-ovský*, *mamičk-ovský*, *bábätk-ovský*, *špicľ-ovský*, *ševc-ovský*, *učň-ovský*), od proprií, najmä od priezvisk, od iných typov proprií zriedkavo (*bernolák-ovský*, *štúr-ovský*, *hattal-ovský*, *bať-ovský*, *Mars* (rímsky boh vojny) → *mars-ovský*, *volkswagen-ovský*), ojedinele od abstrákt (*stav-ovský*);

Zs + -enský: *človeč-enský*, *dievč-enský*, *živnosť-enský*, *moc-enský*;

Zs + -inský: *det-inský*, *mater-inský*;

Zs + -anský/-iansky: *spart-anský*, *brn-iansky*, *dukl-iansky*, *hont-iansky*, *kladn-iansky*;

Zs + -arský/-ársky/-iarsky: v dôsledku vzťahov medzi lexémami v slovotvornom rade (absencia systémového motivantu, polymotivácia): *rovnosť* → *rovnosť-ársky*, *skupinka* → *skupink-ársky*, *lúka* → *lúk-arský*, *pasienok* → *pasienk-arský*, *droždie* → *drožd-arský*.

• Zs + -ický

Takto utvorených je 4,4 % sufixálnych desubstantívnych adjektív, čo predstavuje 3,5 % slovotvorne motivovaných adjektív a 3,3 % všetkých adjektív. V absolútnych číslach je takto utvorených 741 adjektív.

Adjektíva tohto typu sa tvoria od prevzatých substantív:

a) slovotvorne nemotivovaných: *alkohol-ický*, *argot-ický*, *ód-ický*, *anafor-ický*, *faktograf-ický*, *monograf-ický*, *idyl-ický*, *jamb-ický*, *klér-ický*, *meteor-ický*, *senzor-ický*, *scén-ický*

b) slovotvorne motivovaných (najmä od substantív so sufixom *-ista*): *analyt-ický*, *egoist-ický*, *faktograf-ický*, *frázist-ický*, *gardist-ický*, *chartist-ický*, *sebaíron-ický*, *hyperton-ický*.

Pri tomto slovotvornom type sa uplatňujú tieto morfonologické javy (samostatne alebo v kombináciách):

- inverzný typ korelovaných vokalickejších alternácií *ó/o* (najmä pri substantívach s radixmi *-nóm-*, *-lóg-*), *é/e*, *á/a*, *í/i* a *i*: *biológia* → *biolog-ický*, *dichotómia* → *dichotom-ický*,

embólia → *embol-ický*, *eufória* → *eufor-ický*, *fonéma* → *fonem-atický*, *mágia* → *mag-ický*, *motív* → *motiv-ický*,

- konsonantické alternácie t/z, ks/kt: *narkóza* → *narkotický*, *poézia* → *poet-ický*, *profylaxia* → *profylakt-ický*;

- trunkácie: *energia* → *energ-ický*, *elégia* → *eleg-ický*, *dioptria* → *dioptr-ický*, *ortoepia* → *ortoepický*, *individualizmus* → *individual-istický*, *nudizmus* → *nud-istický*.

Infigované varianty tohto sufiku vznikajú v dôsledku polymotivácie a prehodnotenia motivačných vzťahov v slovotvorných radoch a hniezde, príp. ako rezíduum morfematickej štruktúry vo východiskovom jazyku:

Zs + -atický: *aróma* → *arom-atický*, *dráma* → *dram-atický*, *syntóm* → *syntom-atický*, *enzým* → *enzym-atický*, *trauma* → *traum-atický*;

Zs + -istický: *karate* → *karat-istický*, *imperializmus* → *imperial-istický*, *bilingvizmus* → *bilingv-istický*, *popart* → *popart-istický*;

Zs + -eutický: *terapia* → *terap-eutický*, *arteterapia* → *arteterap-eutický*, *muzikoterapia* → *muzikoterap-eutický*;

Zs + -astický: *entuziazmus* → *entuzi-astický*, *chiliazmus* → *chili-astický*.

K ďalším desubstantívnym sufikálnym slovotvorným typom patria:

Zs + -(ov)itý (271 lexém): *blan-itý*, *oč-itý*, *hlas-itý*, *mäs-itý*, *pramen-itý*, *zem-itý*, *cibulk-ovitý*, *čipk-ovitý*, *dúh-ovitý*, *etap-ovitý*, *had-ovitý*, *hml-ovitý*, *humus-ovitý*, *klišé-ovitý*, *mach-ovitý*;

Zs + -(n)atý (117 lexém): *bachr-atý*, *brad-atý*, *hrb-atý*, *krídl-atý*, *pupk-atý*, *roh-atý*, *štetin-atý*, *šupin-atý*, *vlas-atý*, *prs-natý*, *srst-natý*, *sval-natý*, *tel-natý*, *vrkoč-atý*, *zub-atý*, *burin-atý*, *gul-atý*, *jež-atý*, *hran-atý*, *nížin-atý*, *ostn-atý*, *drev-natý*, *hor-natý*, *les-natý*, *tráv-natý*, *vrstev-natý*;

Zs + -(r)avý (38 lexém): *bodk-avý*, *červ-avý*, *der-avý*, *hrdz-avý*, *peh-avý*, *pásik-avý*, *vrásk-avý*, *tem-ravý*, *mrch-avý*, *lask-avý*, *sopl-avý*, *vš-ivavý*

Zs + -ovaný (34 lexém): *bodk-ovaný*, *čipk-ovaný*, *dekolt-ovaný*, *frekvent-ovaný*, *pruh-ovaný*, *rutin-ovaný*, *štvorček-ovaný*, *tigr-ovaný*, *vat-ovaný*, *vzork-ovaný*;

Zs + -ací/-áci (32 lexém): *hus-ací*, *blš-ací*, *kurč-ací*, *liš-ací*, *mač-ací*, *muš-ací*, *myš-ací*, *srň-ací*, *teľ-ací*, *vrabč-ací*, *žab-ací*, *holúb-áci*, *žrieb-áci*; v menšej miere od neutier ako pomenovaní osôb (*kniež-ací*, *páž-ací*);

Zs + -(l)ivý (31 lexém): *blat-ivý*, *dažd-ivý*, *práchn-ivý*, *ľst-ivý*, *ľž-ivý*, *pravd-ivý*, *vášn-ivý*, *ctížiadosť-ivý*, *dobrot-ivý*, *cit-livý*, *starost-livý*, *straš-livý*;

Zs + -ený (23 lexém): *bavln-ený*, *drev-ený*, *došť-ený*, *gum-ený*, *kož-ený*, *med-ený*, *olov-ený*, *ovs-ený*, *prút-ený*, *skl-ený*, *slam-ený*, *srst-ený*, *trst-ený*, *vln-ený*;

Zs + -istý (20 lexém): *bahn-istý*, *blat-istý*, *farb-istý*, *hml-istý*, *konč-istý*, *konár-istý*, *koren-istý*, *močar-istý*, *pramen-istý*, *tien-istý*, *vetr-istý*;

Zs + -(ň)ajší (13 lexém): *poludň-ajší*, *raň-ajší*, *stred-ajší*, *večer-ňajší*, *nedeľ-ňajší*, *pondelň-ajší*;

Zs + -astý (6 lexém): *barin-astý*, *bodk-astý*, *dierk-astý*, *fialk-astý*, *hlin-astý*, *kľuk-astý*;

Zs + -natý (6 lexém): *med-natý*, *olov-natý*, *ortut-natý*, *sír-natý*, *zinoč-natý*;

Zs + -bilný (3 lexémy): *sugesti-bilný*, *flexi-bilný*, *kredi-bilný*;

Zs + -ičitý (2 lexémy): *sír-ičitý*, *titán-ičitý*;

Zs + -úci (2 lexémy): *pravd-úci*, *div-úci*;

Zs + -ovací (2 lexémy): *služk-ovací, rybin-ovací*;

Zs + -aný (1 lexéma): *sl-aný*;

Zs + -čí (1 lexéma): *svin-čí*;

Zs + -iaci (1 lexéma): *smrt-iaci*;

Zs + -y (1 lexéma): *trend-y*.

ab) Transflexia

Transflexne sa tvoria desubstantívne adjektíva pomocou dvoch typov: **Zs + -Radj3** (súbor relačných morférov – deklinačný typ páví); **Zs + -Radj1** (súbor relačných morférov – deklinačný typ pekný).

• Zs + -Radj3

Ide o skupinu druhových privlastňovacích adjektív skloňujúcich sa podľa deklinačného typu *pávi* (93,5 %, 260 lexém), ktoré sa tvoria od:

– pomenovaní zvierat: *aligátor-í, antilop-í, bobr-í, bujač-í, buldodž-í, dinosaur-í*;

– pomenovaní osôb alebo bytostí chápaných ako osoby (zriedkavo): *bož-í, človeč-í, stridž-í, žobrač-í, umrlč-í*.

Uskutočňuje sa tu široká paleta morfonologických zmien (v rozličných kombináciách):

– vokalicke alternácie: *mopslík → mopslič-í, slimák → slimač-í, bobor → bobr-í, krkavec → krkavč-í, samec → samč-í, sysel' → sysl-í*;

– konsonantické alternácie: *drozd → drozd-í, gazela → gazel-í, gibbon → gibbon-í, chrt → chrt-í, boh → bož-í, čajka → čajč-í, buldog → buldodž-í, hovädo → hovädz-í, leňoch → leňoš-í*;

– trunkácie: *kukučka → kukuč-í, nosorožec → nosorož-í*.

V tomto type sa nemusí uplatňovať neutralizácia kvantity: *býč-í, delfín-í, krokodíl-í, líšč-í, lykožrút-í, muflón-í, netopier-í, papagáj-í, pavián-í, pavúč-í, somár-í, vtáč-í*. Kodifikácia pripúšťa aj podoby *muflon-í, pavuč-í, vtač-í* (v tomto prípade dochádza ku kvantitatívnym vokalickeým alternáciám).

• Zs + -Radj1

Pomocou súboru relačných morférov deklinačného typu pekný/krásny sa v skúmanom súbore tvorí len 18 adjektív (6,5 %). Motivanti sú:

– slovotvorne nemotivované lexémy: *vran-ý, vlahý, šut-ý*;

– deriváty: *pravek-ý, vedom-ý, bezvedom-ý, klarisk-ý*;

– kompozitá: *bystrozrak-ý, seabavedom-ý, stredovek-ý, starovek-ý*.

[88] Transflexné tvorenie adjektív

typ	počet	%	príklady
Zs + -Radj3	260	93,5	<i>albatros-í</i>
Zs + -Radj1	18	6,5	<i>pravek-ý</i>
spolu	278		

ac) Konfixácia

Pri desubstantívnom tvorení adjektív sa kombinuje predovšetkým prefixácia so sufixáciou (390 lexém), v menšej miere prefixácia s transflexiou (25 lexém).

aca) Prefixálno-sufixálne tvorenie

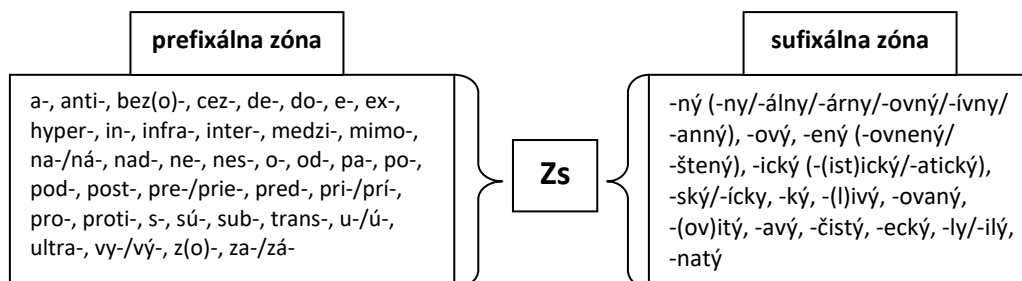
Prefixálno-sufixálne tvorenie desubstantívnych adjektív sa vyznačuje veľkou slovotvornou typovou variabilitou, patrí sem 87 rozličných prefixálno-sufixálnych kombinácií (nepočítajúc rôzne formantové varianty). V prefixálnej zóne sa používa 38 rôznych formantov, v sufixálnej zóne je to 14 formantov; porov. [90] a [91].

[90] Prefixálno-sufixálne tvorenie adjektív

typ	počet	%	príklady
bez- + Zs + -ný/-ny	59	15,1	bez-bož-ný
ne- + Zs + -ný/-ny/-ívny	50	12,8	ne-forem-ný
bez- + Zs + -ový	19	4,9	bez-atóm-ový
po- + Zs + -ný/-ny	19	4,9	po-stran-ný
pred- + Zs + -ný/-ny/-álny/-ovný	13	3,3	pred-čas-ný
proti- + Zs + -ový	13	3,3	proti-povodň-ový
proti- + Zs + -ný/-ny	12	3,1	proti-monopol-ný
nad- + Zs + -ný	11	2,8	nad-zem-ný
medzi- + Zs + -ný/-álny/-árny/-ovný	9	2,3	medzi-národ-ný
ná- + Zs + -ný	9	2,3	ná-mor-ný
proti- + Zs + -ický/-atický/-istický	9	2,3	proti-terorist-ický
mimo- + Zs + -(ov)ný/-ny	8	2,1	mimo-parlament-ný
po- + Zs + -ový	8	2,1	po-prevrat-ový
pred- + Zs + -ový	8	2,1	pred-novembr-ový
pro- + Zs + -ný/-ny	7	1,8	pro-reform-ný
o- + Zs + -ený	6	1,5	o-list-ený
pri-/prí- + Zs + -ný	6	1,5	prí-ruč-ný
u- + Zs + -ený	6	1,5	u-rodz-ený
nad- + Zs + -ový	5	1,3	nad-úrovň-ový
ne- + Zs + -ový	5	1,3	ne-čas-ový
pod- + Zs + -ný	5	1,3	pod-zem-ný
sú- + Zs + -ný	5	1,3	sú-čas-ný
anti- + Zs + -ický	4	1,3	anti-demokrat-ický
anti- + Zs + -ový	4	1,0	anti-vojn-ový
mimo- + Zs + -ový	4	1,0	mimo-úrovň-ový
pod- + Zs + -ový	4	1,0	pod-pult-ový
zá- + Zs + -ný	4	1,0	zá-kulis-ný
cez- + Zs + -ný	3	0,8	cez-hranič-ný
inter- + Zs + -ny/-álny/-árny	3	0,8	inter-vokál-ny
nad- + Zs + -ský/-ický	3	0,5	nad-lúd-ský
post- + Zs + -ický/-atický/-istický	3	0,8	post-traum-atický
bez- + Zs + -(ov)itý/-ovitý	2	0,5	bez-mäs-itý
de- + Zs + ný/-ny	2	0,5	de-substantív-ny
do- + Zs + -ný/-ny	2	0,5	do-chvíľ-ny
medzi- + Zs + -ský/-ický	2	0,5	medzi-stran-ický
pred- + Zs + -istický	2	0,5	pred-social-istický
proti- + Zs + -ský/-ický	2	0,5	proti-nábožen-ský
ú- + Zs + -ný	2	0,5	ú-stred-ný
z- + Zs + -ný	2	0,5	z-ruč-ný
za- + Zs + -ovaný	2	0,5	za-komplex-ovaný

z(o)- + Zs + -štený	2	0,5	zo-žen-štený
a- + Zs + -atický	1	0,3	a-tem-atický
a- + Zs + -ký	1	0,3	a-logic-ký
a- + Zs + -ny	1	0,3	a-morál-ny
anti- + Zs + -álny	1	0,3	anti-koloni-álny
bez- + Zs + -ivý	1	0,3	bez-oč-ivý
bez- + Zs + -natý	1	0,3	bez-olov-natý
bezo- + Zs + -ený	1	0,3	bezo-sten-ný
do- + Zs + -ivý	1	0,3	do-stred-ivý
e- + Zs + -ný	1	0,3	e-norm-ný
ex- + Zs + -ický	1	0,3	ex-centr-ický
ex- + Zs + -ívny	1	0,3	ex-tenz-ívny
hyper- + Zs + -ický	1	0,3	hyper-glykem-ický
in- + Zs + -ívny	1	0,3	in-tenz-ívny
infra- + Zs + -ový	1	0,3	infra-zvuk-ový
inter- + Zs + -ický	1	0,3	inter-vokal-ický
medzi- + Zs + -ový	1	0,3	medzi-vojn-ový
mimo- + Zs + -ský	1	0,3	mimo-zem-ský
na- + Zs + -ený	1	0,3	na-radost-ený
nad- + Zs + -ený	1	0,3	nad-prirodz-ený
ne- + Zs + -avý	1	0,3	ne-krv-avý
ne- + Zs + -ický	1	0,3	ne-alkohol-ický
ne- + Zs + -livý	1	0,3	ne-cit-livý
nes- + Zs + -ný	1	0,3	nes-čísel-ný
o- + Zs + -ivý	1	0,3	o-pravd-ivý
o- + Zs + -ly	1	0,3	o-krúh-ly
o- + Zs + -ný	1	0,3	o-zim-ný
od- + Zs + -ivý	1	0,3	od-stred-ivý
pa- + Zs + -ecký	1	0,3	pa-ved-ecký
po- + Zs + -ský	1	0,3	po-zem-ský
pod- + Zs + -ský	1	0,3	pod-hor-ský
post- + Zs + -ný	1	0,3	post-totalit-ný
pre- + Zs + -ovnený	1	0,3	pre-duch-ovnený
pred- + Zs + -ecký	1	0,3	pred-ved-ecký
prie- + Zs + -anný	1	0,3	prie-stran-ný
pro- + Zs + -ický	1	0,5	pro-demokrat-ický
s- + Zs + -ený	1	0,3	s-priazn-ený
s- + Zs + -livý	1	0,3	s-krivod-livý
sú- + Zs + -ový	1	0,3	sú-os-ový
sub- + Zs + -ný	1	0,3	sub-štandard-ný
trans- + Zs + -álny	1	0,3	trans-kontinent-álny
ú- + Zs + -čistý	1	0,3	ú-zem-čistý
ultra- + Zs + -ový	1	0,3	ultra-zvuk-ový
vy- + Zs + -ený	1	0,3	vy-chýr-ený
vý- + Zs + -ný	1	0,3	vý-stred-ný
z- + Zs + -ilý	1	0,3	z-muž-ilý
z- + Zs + -ovaný	1	0,3	z-vrch-ovaný
spolu	390		

[91] Kombinácie formantov pri prefixálno-sufixálnom tvorení desubstantívnych adjektív

acb) Prefixálno-transflexné tvorenie

Prefixálno-transflexné tvorenie je obmedzené na štyri slovotvorné typy a 25 lexém, z ktorých dominuje typ s prefixom *bez(o)-* a súborom relačných morféme typu *pekný*: **bez(o)- + Zs + -Rm1**, napr. *bez-breh-ý*, *bez-krk-ý*, *bez-hlav-ý*, *bez-tvar-ý*.

[92] Prefixálno-transflexné tvorenie adjektív

typ	počet	%	príklady
bez(o)- + Zs + -Radj1	21	84,0	<i>bez-breh-ý</i>
sú- + Zs + -Radj1	2	8,0	<i>sú-dob-ý</i>
od- + Zs + -Radj1	1	4,0	<i>od-vek-ý</i>
post- + Zs + -Radj1	1	4,0	<i>post-modern-ý</i>
spolu	25		

b) Kompozícia

Desubstantívne zložené adjektíva sa tvoria juxtapozične, pravou kompozíciou a kompozično-derivačne, pričom prevláda kompozično-derivačný postup; zastúpenie jednotlivých postupov porov. v tab. [93], kde uvádzame aj deväť polomotivovaných jednotiek (*centripetálny*, *homocentrický*, *fotogenický*, *heterosylabický*, *sylabotonický*, *monotematický*, *polytematický*, *monotónny*, *zimomravý*) Percentuálne zastúpenie bolo vypočítané z celkového počtu desubstantívnych kompozičných adjektív (1 119), súčet jednotlivých kompozičných postupov (1 129) je vyšší s ohľadom na kompozično-kompozičnú polymotiváciu.

[93] Prehľad kompozičných slovotvorných postupov desubstantívnych adjektív

kompozičný postup	počet	%
juxtapozícia	48	4,3
pravá kompozícia	84	7,5
kompozično-derivačný postup	988	88,3
– kompozično-sufixálny	868	77,6
– kompozično-transflexný	120	10,7
polomotivované kompozitá	9	0,8
kompozitá spolu	1 119	
kompozičné vzťahy spolu	1 129	

ba) Juxtapozícia

Substantívny slovotvorný základ má 48 juxtapozít. Dominuje tu model s prvým substantívnym a druhým adjektívnym základom (Zs + Zadj). Motivantom je syntagma so substantívom (v inom páde než v nominatíve): *primeraný cieľu* → *cieľu-primeraný*, *plný ducha* → *ducha-plný*, *podobný pravde* → *pravde-podobný*. Raritne sa adjektíva tvoria z verbálno-substantívnej syntagmy s verbom v neurčitom tvare participia (v jednom prípade s predložkovým pádom substantíva): *na slovo vzatý* → *naslovovzatý*, *konajúci službu* → *službu-konajúci*.

[94] Juxtapozičné tvorenie desubstantívnych adjektív

typ	počet	%	príklady
Zs + Zadj	46	95,8	<i>úcty-hodný</i>
Zs + Zv	1	2,1	<i>službu-konajúci</i>
na- + Zs + Zv	1	2,1	<i>na-slovo-vzatý</i>
spolu	48		

bb) Pravá kompozícia

Substantívny spolumotivant má 84 adjektív utvorených pomocou pravej kompozície. Z toho v 60 prípadoch sa desubstantívna motivácia realizuje ako alternatíva:

– k deadverbiálnej motivácii: *červený ako šarlát* → *šarlát-ovo-červený* // *šarlátovo červený* → *šarlátovo-červený*, *modrý ako nevädza* → *nevädz-ovo-modrý* // *nevädzovo modrý* → *nevädzovo-modrý*, *žltý ako špina* → *špin-avo-žltý* // *špinavo žltý* → *špinavo-žltý*;

– k deadjektívnej a de facto deadverbiálnej motivácii; keďže sprostredkujúce adverbium sa v slovníku nenachádza, motivačný vzťah sa znázorňuje od adjektíva (o polymotivácii porov. oddiel V. kap. 2.4): *červený ako malina* → *malin-ovo-červený* // *malinový* (→ *malinovo) → *malinovo-červený*, *zelený ako list* → *list-ovo-zelený* // *listový* (→ *listovo) → *listovo-zelený*; *hnedý ako hrdza* → *hrdz-avo-hnedý* // *hrdzavý* (→ *hrdzavo) → *hrdzavo-hnedý*; *biely ako mlieko* → *mlieč-no-biely* // *mliečny* (→ *mliečno) → *mliečn-o-biely*.

[95] Tvorenie desubstantívnych pravých kompozít

typ	počet	%	príklady
Zs + -ovo- + Zadj	48	57,1	<i>krém-ovo-žltý</i>
Zs + -o- + Zadj	27	32,1	<i>sneh-o-biely</i>
Zs + -avo- + Zadj	6	7,1	<i>popol-avo-biely</i>
Zs + -no- + Zadj	1	1,2	<i>mlieč-no-biely</i>
Zs + -ivo- + Zadj	1	1,2	<i>ohn-ivo-červený</i>
Zs + -u- + Zadj	1	1,2	<i>blesk-u-rýchly</i>
spolu	84		

bc) Kompozično-derivačný postup

Kompozično-derivačné tvorenie desubstantívnych adjektív je druhým najfrekvencovanejším slovotvorným postupom pri tvorení adjektív vôbec (bez ohľadu na to, či ide o derivačnú alebo kompozičnú motiváciu). Takto sa v skúmanom súbore utvorilo 988 adjektív, z tohto pomocou sufixácie 868 a pomocou transflexie 120 jednotiek.

bca) Kompozično-sufixálny postup

Kompozično-sufixálne desubstantívne adjektíva majú substantívny základ najčastejšie ako druhý v poradí (773 lexém) s prvým základom:

- numerálnym (motivantom je numerálno-substantívna syntagma: *jedna bunka* → *jedn-o-bunk-ový*, *desať rokov* → *desať-roč-ný*, *obe ruky* → *ob-e-ruč-ný*);
- adjektívnym (motivantom je adjektívno-substantívna syntagma: *vysoká akosť* → *vysok-o-akost-ný*, *neskorý barok* → *neskor-barok-ový*, *starý otec* → *star-o-otc-ovský*);
- pronominálnym (motivantom je pronominálno-substantívna syntagma: *koľko číier* → *koľko-cifer-ný*, *svoje právo* → *svoj-práv-ny*, *všetci ľudia* → *vše-lud-ový*);
- adverbialným (motivantom je adverbialno-substantívna syntagma: *vysoko v horách* → *vysok-o-hor-ský*, alternatívnym motivantom je adjektívno-substantívna syntagma: *vysoké hory* → *vysok-o-hor-ský*).

Menej často (95 prípadov) sa vyskytuje adjektívna s druhým základom slovesným a prvým základom substantívnym (motivantom je verbálno-substantívna syntagma: *milovať mier* → *mier-u-milov-ný*, *obrábať drevo* → *drev-o-obrába-cí*, *báť sa boha* → *boh-a-boj-ný*).

Zastúpenie jednotlivých modelov podľa typu slovotvorných základov zachytáva tab. [96]:

[96] Modely kompozično-sufixálneho tvorenia desubstantívnych adjektív

model	počet	%	príklady
Zn + Zs + -SUF	427	49,2	<i>sedem-diel-ny</i>
Zadj + Zs + -SUF	285	33,1	<i>širok-o-spektr-álny</i>
Zs + Zv + -SUF	95	10,9	<i>sláv-y-baž-ný</i>
Zp + Zs + -SUF	34	3,9	<i>svoj-ráz-ny</i>
Zs + Zs + -SUF	20	2,3	<i>vnútr-o-bunk-ový</i>
Zn + Zn + Zs + -SUF	4	0,5	<i>pol-druha-hodin-ový</i>
Zadj/adv + Zs + -SUF	1	0,1	<i>vysok-o-hor-ský</i>
spolu	868		

Diapazón slovotvorných typov je široký. V nasledujúcej tabuľke uvádzame zjednodušený zápis bez interfixov a bez rozpisovania variantov.

[97] Kompozično-sufixálne tvorenie desubstantívnych adjektív – slovotvorné typy

typ	počet	%	príklady
Zn + Zs + -ový	216	24,9	<i>viac-bod-ový</i>
Zn + Zs + -ný	209	24,1	<i>dvoj-člen-ný</i>
Zadj + Zs + -ný/-ny/-álny/-otný	164	18,9	<i>dobr-o-mysel'-ný</i>
Zs + Zv + -ný	79	9,1	<i>ct-i-baž-ný</i>
Zadj + Zs + -ový	49	5,6	<i>cel-o-víkend-ový</i>
Zadj + Zs + -ský/-ký/-ky/-ecký/-ovský/-enský/-ický	48	5,5	<i>lahk-o-atletic-ký</i>
Zadj + Zs + -ický/-atický/-istický	26	3,0	<i>buržoázn-o-demokrat-ický</i>
Zp + Zs + -ný	22	2,5	<i>vše-stran-ný</i>
Zp + Zs + -ový	11	1,3	<i>niekoľko-dň-ový</i>
Zs + Zs + -ný	10	1,2	<i>vnútr-o-štát-ny</i>
Zs + Zv + -ivý	7	0,8	<i>zisk-u-cht-ivý</i>
Zs + Zs + -ový	6	0,7	<i>vnútr-o-podnik-ový</i>

Zs + Zv + -cí	6	0,7	<i>národ-n-o-oslobodzova-cí</i>
Zn + Zn + Zs + -ový	3	0,3	<i>pol-druh-a-metr-ový</i>
Zs + Zv + -avý	3	0,3	<i>bylin-o-žr-avý</i>
Zs + Zs + -ický	2	0,2	<i>ego-centr-ický</i>
Zs + Zs + -ský	2	0,2	<i>vnútr-o-stran-ický</i>
Zadv + Zs + -ový / Zadj + Zs + -ský	1	0,1	<i>vysok-o-hor-ský</i>
Zn + Zs + -astý	1	0,1	<i>štvor-uhl-astý</i>
Zn + Zs + -atý	1	0,1	<i>st-o-vež-atý</i>
Zn + Zn + Zs + -ový	1	0,1	
Zp + Zs + -ský	1	0,1	<i>vše-l'ud-ský</i>
spolu	868		

Kompozitá so substantívnym základom na druhom mieste majú onomaziologickú štruktúru OB + (OS) + {OP1-OP2}: *celotýždenný* „taký, ktorý (rel) celý týždeň“, *prvotriedny* „taký, ktorý (rel) prvá trieda“, *všeľudský* „taký, ktorý (rel) všetci ľudia“. Kompozitá s verbálnym základom na druhom mieste majú onomaziologickú štruktúru OB + OS + OP: *mäso-žravý* „taký, ktorý žerie mäso“.

bcb) Kompozično-transflexný postup

Kompozično-transflexné desubstantívne adjektíva majú substantívum dominantne na mieste druhého slovtvorného základu, a to s prvým základom:

- adjektívnym (so súborom relačných morférov typu pekný: *modré oči* → *modr-o-ok-ý*, *dlhá doba* → *dlh-o-dob-ý*; so súborom relačných morférov typu cudzí: *široké plecia* → *širok-o-plec-í*);
- numerálnym (*druhý rad* → *druh-o-rad-ý*, *tri boky* → *troj-bok-ý*);
- pronominálnym (*svoja hlava* → *svoj-hlav-ý*);
- adjektívnym, resp. substantívnym (*strieborné vlasy* → *striebr-o-vlas-ý*, *vlasy ako striebro* → *striebr-o-vlas-ý*).

Jeden typ má verbálno-substantívny motivant: *rodiť vajcia* → *vajc-o-rod-ý*.

Zastúpenie jednotlivých modelov, resp. typov podľa slovtvorných základov zachytáva tab. [98]:

[98] Modely kompozično-transflexného tvorenia desubstantívnych adjektív

slovtvorný typ	počet	%	príklady
Zadj + Zs + -Radj1/-Radj2	76+5	67,5	<i>belas-o-ok-ý</i> , <i>bled-o-líc-i</i>
Zn + Zs + -Radj1	29	24,2	<i>štvor-bok-ý</i>
Zs + Zv + -Radj1	8	6,7	<i>čin-o-rod-ý</i>
Zp + Zs + -Radj1	1	0,8	<i>svoj-hlav-ý</i>
Zadj/s + Zs + -Radj1	1	0,8	<i>striebr-o-vlas-ý</i>
spolu	120		

Kompozitá so substantívnym základom na druhom mieste majú onomaziologickú štruktúru OB + (OS) + {OP1-OP2}: *novodobý* „taký, ktorý (rel) nová doba“, *treťoradý* „taký, ktorý (rel) tretí rad“, *svojhlavý* „taký, ktorý (rel) svoja hlava“. Kompozitá s verbálnym základom na druhom mieste majú onomaziologickú štruktúru OB + OS + OP: *hroznorodý* „taký, ktorý rodí hrozno“.

2.3.2.2 Deverbatívne tvorenie adjektív

Deverbatívne adjektíva sa zaraďujú do mutačného typu onomaziologickej kategórie. Vyjadrujú dejový význam prostredníctvom dvojčlennej onomaziologickej štruktúry „onomaziologická báza + onomaziologický príznak“: *desivý* „taký, ktorý desí“, *vrtký* „taký, ktorý sa vrtí“.

Deverbatívne adjektíva sa dominantne tvoria pomocou derivácie (88,3 %; 1685 jednotiek). Slovesný slovotvorný základ obsahuje 224 adjektívnych kompozít (11,7 %); porov. [99].

[99] Sumár slovotvorných spôsobov tvorenia deverbatívnych adjektív

spôsob	počet	%
derivácia	1 685	88,3
kompozícia	224	11,7
spolu	1 909	

a) Derivácia

Deverbatívne adjektíva sa tvoria sufixálne, transflexne, prefixálno-sufixálne a prefixálno-transflexne; zastúpenie jednotlivých postupov sa uvádza v tab. [100]:

[100] Deverbatívne adjektíva (podľa derivačných slovotvorných postupov)

postup	počet	%
sufixálny	1 643	97,5
prefixálny	0	0,0
prefixálno-sufixálny	38	2,3
transflexný	3	0,2
prefixálno-transflexný	1	0,1
derivácia spolu	1 685	

aa) Sufixácia

Pri deverbatívnej sufixácii (1 643 lexém) je v porovnaní s desubstantívnou sufixáciou diapazón slovotvorných formantov menší (21 sufixov), pričom pomocou prvých šiestich najfrekvencovanejších formantov sa tvorí 96,5 % všetkých deverbatívnych adjektív. Ostatných 15 typov pokrýva zvyšných 3,5 %. Prehľad všetkých typov uvádza tab. [101].

[101] Sumár sufixálnych slovotvorných typov deverbatívnych adjektív

slovotvorný typ	počet	%	príklady
Zv + -ný	508	30,9	<i>chut-ný</i>
Zv + -cí	389	23,7	<i>bi-cí</i>
Zv + -avý	259	15,7	<i>mazn-avý</i>
Zv + -ivý	186	11,3	<i>len-ivý</i>
Zv + -teľný	183	11,1	<i>pozorova-teľný</i>
Zv + -lý/-lý	61	3,7	<i>vlek-lý</i>
Zv + -itý	15	0,9	<i>trucov-itý</i>
Zv + -ký	6	0,4	<i>klz-ký</i>
Zv + -abilný, ibilný	5	0,3	<i>adapt-abilný</i>
Zv + -(n)atý	5	0,3	<i>žen-atý</i>

Zv + -ský	4	0,2	kúpen-ský
Zv + -ický	3	0,2	koncentr-ický
Zv + -istý	3	0,2	zápal-istý
Zv + -mý	3	0,2	krad-mý
Zv + -utý	3	0,2	tek-utý
Zv + -vý/-vy	3	0,2	mĺk-vy
Zv + -ený	2	0,1	mil-ený
Zv + -ový	2	0,1	vznet-ový
Zv + -ámy	1	0,06	zn-ámy
Zv + -omý	1	0,06	nevid-omý
Zv + -úci	1	0,06	bud-úci
spolu	1 643		

• **Zv + -ný/-ny**

Podľa tohto typu sa tvorí 30,9 % sufixálnych deverbatívnych adjektív (508 lexém). Realizuje sa v dvoch kvantitatívne podmienených variantoch (porov. *bodať* → *bod-ný* :: *brúsiť* → *brús-ny*).

Motivantmi týchto adjektív sú verbá:

a) slovotvorne nemotivované:

– domáce: *ďakov-ný, dus-ný, hyb-ný, her-ný, nos-ný, krm-ny, škriep-ny, vábny, žiaľ-ny*;
– prevzaté: *birmov-ný, inkas-ný, vandrovný, separ-átny*;

b) slovotvorne motivované:

– domáce: *údaj-ný, predaj-ný, chut-ný, odliš-ný, odmer-ný, pamät-ný*;
– prevzaté: *adres-ný, reakt-ívny, dokument-árny, špásov-ný*.

Pri tomto slovotvornom type sa uplatňujú tieto morfonologické javy (samostatne alebo v kombináciách):

– vokalicke alternácie: *ohýbať sa* → *ohyb-ný, odchýliť* → *odchyl-ný, dojímať* → *dojem-ný, vyrieť* → *výreč-ný, posúvať* → *posuv-ný*;

– konsonantické alternácie: *chutiť* → *chut-ný, maškrtiť* → *maškrt-ný, premeniť* → *premen-ný, plodiť* → *plod-ný, prisaháť* → *prísah-ný, vystihnúť* → *výstížiť-ný*;

– trunkácie: *adresovať* → *adres-ný, ordinovať* → *ordin-ačný, konzumovať* → *konzum-ný, debatovať* → *debat-ný*.

Infigované varianty tohto sufixu vznikajú v dôsledku polymotivácie a prehodnotenia motivačných vzťahov v slovotvorných radoch a hniezde, príp. ako rezíduum morfematickej štruktúry vo východiskovom jazyku:

– domáce komponenty: **Zv + -(t)ebný**: *učiť (sa)* → *uč-ebný, cvičiť* → *cvič-ebný, chváliť* → *chváli-tebný*; **Zv + -ácny**: *trvať* → *trv-ácny*; **Zv + -čný**: *dediť* → *dedi-čný*; **Zv + -estný**: *bolieť* → *bol-estný*; **Zv + -omný**: *písať* → *pís-omný*; **Zv + -ostný**: *milovať* → *mil-ostný*; **Zv + -otný**: *robiť* → *rob-otný*;

– prevzaté komponenty: **Zv + -ívny**: *erodovať* → *erod-ívny, expandovať* → *expanz-ívny, reflektovať* → *reflex-ívny*; **Zv + -tívny/-atívny**: *inštruovať* → *inštruk-tívny, deklarovať* → *deklar-atívny, kumulovať* → *kumul-atívny, reprezentovať* → *reprezent-atívny, špekulovať* → *špekul-atívny*; **Zv + -antný**: *interesovať* → *interes-antný, riskovať* → *risk-antný, domínovať* → *domín-antný*; **Zv + -ačný**: *ordinovať* → *ordin-ačný*; **Zv + -árny**: *dokumentovať* →

dokument-árny; **Zv + -átny**: *separovať* → *separ-átny*; **Zv + -entný**: *urgovať* → *urg-entný*; **Zv + -ózny**: *šikanovať* → *šikan-ózny*.

- **Zv + -cí**

Podľa tohto typu sa tvorí 23,7 % sufixálnych deverbatívnych adjektív (389 lexém). Tvoria sa od slovotvorne nemotivovaných verb (*bi-cí, búra-cí, čaka-cí, cvika-cí, jedá-cí, kry-cí, kúpa-cí, lieta-cí, reza-cí, sa-cí, seda-cí, tka-cí, tle-cí, ťaha-cí, štrikova-cí, štípa-cí*) aj od motivovaných verb. Pri motivovaných verbách dominujú lexémy so sufixom -ovať: *naťahova-cí, upevňova-cí, doškoľova-cí, otepľova-cí, upratova-cí, rozsieva-cí, bombardova-cí, odsadzova-cí, porovnáva-cí, prijíma-cí, zahrieva-cí*).

- **Zv + -avý**

Podľa tohto typu sa tvorí 15,8 % sufixálnych deverbatívnych adjektív (259 lexém), napr. *blýsk-avý, nabád-avý, blábot-avý, bod-avý, vyčít-avý, hád-avý, vyhýb-avý, cháp-avý, túl-avý, škuľ-avý, šomr-avý, štek-lavý*.

Pri tomto slovotvornom type sa ojedinele uplatňujú vokalicke alternácie (najmä pri formantových variantoch -kavý, -lavý): *vrtieť sa* → *vrt-kavý, štípať* → *štíp-lavý, škrekať* → *škreklavý, škúliť* → *škuľ-avý*.

V rámci tohto typu sa vyskytujú infigované varianty: **Zv + -otavý**: *cvengotavý* (ak je motivantom verbum *cvengat*); **Zv + -ievavý**: *zhov-ievavý*; **Zv + -kavý**: *vrt-kavý*; **Zv + -lavý**: *tras-lavý*.

- **Zv + -ivý**

Podľa tohto typu sa tvorí 11,3 % sufixálnych deverbatívnych adjektív (186 lexém): napr. *prekvap-ivý, ruš-ivý, vír-ivý, vod-ivý, príťaž-livý, škriep-livý, žič-livý*.

Pri tomto slovotvornom type sa uplatňujú tieto morfonologické javy (samostatne alebo v kombináciách):

- vokalicke alternácie: *preberať* → *prieber-čivý, ustúpiť* → *ústup-čivý, zadrapovať* → *zádrap-čivý*;
- konsonantické alternácie: *plakať* → *plač-livý, premeniť* → *premen-livý, opovrhovať* → *opovrž-livý, priťahovať* → *príťaž-livý, páliť* → *pál-čivý*;
- trunkácie: *pohybovať sa* → *pohyb-livý, opovrhovať* → *opovrž-livý, popudíť* → *popud-livý, škodiť* → *škodlivý, nedotknúť sa* → *nedotk-livý*.

V rámci tohto typu sa vyskytujú infigované varianty: **Zv + -livý**: *búr-livý, han-livý, hnev-livý, pohrd-livý, premen-livý, plač-livý, uznan-livý, pohorš-livý*; **Zv + -čivý**: *uhran-čivý, nástoj-čivý*; **Zv + -anlivý**: *mlč-anlivý, znáš-anlivý, trúf-anlivý*; **Zv + -azlivý**: *boj-azlivý*; **Zv + -enlivý**: *úp-enlivý, uč-enlivý*; **Zv + -ezlivý**: *trp-ezlivý*.

- **Zv + -teľný/-eľný**

Podľa tohto typu sa tvorí 11,1 % sufixálnych deverbatívnych adjektív (183 lexém). Ide o tzv. možnosťné adjektíva, porov. lexikálny význam: *čitateľný* „ktorý možno čítať“. Sufix -teľný vznikol perintegráciou pôvodného afixu -ný. Raritný variant -eľný je podmienený slovotvorným uzlom (prekrývanie sa identických konsonantov na slovotvornom švíku): *cítiť* → *cit-eľný*. Miestami sa uplatňujú vokalicke alternácie: napr. *čítať* → *číta-teľný, zlúčiť* → *zluči-teľný, znieť* → *znesi-teľný, neotriať* → *neotrasi-teľný*.

Tieto adjektíva sa tvoria od afirmatívnych aj negovaných verbálnych tvarov: *hnúť* → *hnu-teľný, znieť* → *znesi-teľný, stráviť* → *strávi-teľný, nehnúť* → *nehnu-teľný, neprekonať* → *neprekona-teľný, neznieť* → *neznesi-teľný, nestráviť* → *nestrávi-teľný*.

- **Zv + -lý/-ly**

Podľa tohto typu sa tvorí 3,7 % sufixálnych deverbatívnych adjektív (61 lexém). Vyskytuje sa v dvoch kvantitatívnych variantoch -lý/-ly: *hni-lý, pad-lý, kys-lý, lesk-lý, odľah-lý, súvis-lý, usad-lý, stá-ly*.

K ďalším desubstantívnym sufixálnym slovotvorným typom patria:

Zv + -itý (15 lexém): *člen-itý, rozlož-itý, pánov-itý, spoj-itý, urč-itý, vzdorov-itý*;

Zv + -ký (6 lexém): *brid-ký, hyb-ký, klz-ký, prch-ký, syp-ký, vrt-ký*;

Zv + -abilný/ibilný (5 lexém): *adapt-abilný, akcept-abilný, diskut-abilný, konvert-ibilný, rent-abilný*;

Zv + -(n)atý (5 lexém): *čap-atý, srd-natý, strap-atý, žen-atý, nežen-atý*;

Zv + -ský (4 lexémy): *pohostin-inský, kúpen-ský, úprav-nický, zveren-ský*;

Zv + -ický (3 lexémy): *koncentr-ický, prognost-ický, polem-ický*;

Zv + -istý (3 lexémy): *men-istý, zápal-istý, vln-istý*;

Zv + -mý (3 lexémy): *krad-mý, let-mý, skus-mý*;

Zv + -utý (3 lexémy): *mrz-utý, tek-utý, vis-utý*;

Zv + -vý/-vy (3 lexémy): *mĺk-vy, mŕt-vy, ži-vý*;

Zv + -ený (2 lexémy): *hrm-ený, mil-ený*;

Zv + -ový (2 lexémy): *nebyt-ový, vzniet-ový*;

Zv + -ámy (1 lexéma): *zn-ámy*;

Zv + -omý (1 lexéma): *nevid-omý*;

Zv + -úci (1 lexéma): *bud-úci*.

ab) Transflexia

Transflexne sa v skúmanom súbore tvoria len tri lexémy, ktoré sa zaraďujú do slovotvorného typu **Zv + -Radj1**: *ľúb-y, márn-y, spor-ý*.

ac) Konfixácia

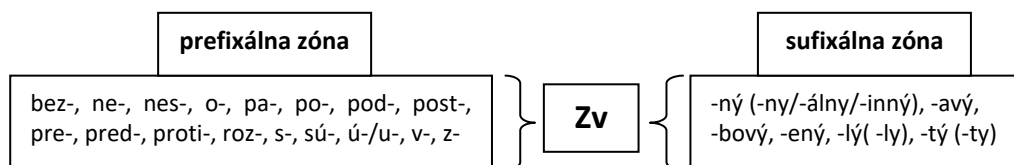
Pri deverbatívnom tvorení adjektív sa kombinuje prefixácia so sufixáciou (38 lexém) a prefixácia s transflexiou (1 lexéma). Pri tomto postupe sa uplatňuje 26 rozličných kombinácií, čo je pri 38 lexémach výrazný prejav variability (21 typov sa vyskytuje jedenkrát, tri typy sa vyskytujú dvakrát). V prefixálnej zóne sa používa 17 rôznych formantov, v sufixálnej zóne je to šesť formantov; porov. [102] a [103]. Vo väčšine prípadov môžeme uvažovať o analogickej slovotvorbe (Furdík, 1993), napr. *po-jazd-ný, pre-jazd-ný, s-chod-ný, o-hyžd-ný, u-nud-ený, u-zim-ený*.

[102] Prefixálno-sufixálne tvorenie adjektív

slovotvorný typ	počet	%	príklady
bez- + Zv + -ný	7	18,4	<i>bez-bran-ný</i>
sú- + Zv + -ný	4	10,5	<i>sú-bež-ný</i>
pod- + Zv + -tý	2	5,3	<i>pod-pi-tý</i>
z- + Zv + -ný	2	5,3	<i>z-dar-ný</i>
pred- + Zv + -tý/-ty	2	5,3	<i>pred-poja-tý</i>
ne- + Zv + -inný	1	2,6	<i>ne-host-inný</i>
nes- + Zv + -ný	1	2,6	<i>nes-čísel-ný</i>
o- + Zv + -ný	1	2,6	<i>o-hyžd-ný</i>
pa- + Zv + -avý	1	2,6	<i>pa-žr-avý</i>
pa- + Zv + -ný	1	2,6	<i>pa-hlt-ný</i>

po- + Zv + -ný	1	2,6	<i>po-jazd-ný</i>
post- + Zv + -álny	1	2,6	<i>post-gradu-álny</i>
pred- + Zv + -ný	1	2,6	<i>pred-stoj-ný</i>
pred- + Zv + -bový	1	2,6	<i>pred-siat-bový</i>
proti- + Zv + -lý	1	2,6	<i>proti-fah-lý</i>
proti- + Zv + -ný	1	2,6	<i>proti-chod-ný</i>
roz- + Zv + -lý	1	2,6	<i>roz-siah-lý</i>
s- + Zv + -ný	1	2,6	<i>s-chod-ný</i>
u- + Zv + -ený	1	2,6	<i>u-nud-ený</i>
u- + Zv + -ený	1	2,6	<i>u-zim-ený</i>
u- + Zv + -lý	1	2,6	<i>u-šľachtí-lý</i>
ú- + Zv + -ný	1	2,6	<i>ú-hľad-ný</i>
v- + Zv + -ný	1	2,6	<i>v-hod-ný</i>
z- + Zv + -ený	1	2,6	<i>z-nud-ený</i>
z- + Zv + -lý	1	2,6	<i>z-hýra-lý</i>
pre- + Zv + -ný	1	2,6	<i>pre-jazd-ný</i>
spolu	38		

[103] Kombinácie formantov pri prefixálno-sufixálnom tvorení deverbatívnych adjektív

Prefixálno-transflexný postup je zastúpený len jednou lexémou, ktorý tiež možno považovať za produkt analogickej slovotvorby: *rodiť* → *sú-rod-ý*.

b) Kompozícia

Deverbatívne zložené adjektíva (225 lexém) sa tvoria juxtaopozíčne, pravou kompozíciou a kompozično-derivačne, pričom dominuje kompozično-derivačný postup; zastúpenie jednotlivých postupov porov. v tab. [104].

[104] Deverbatívne kompozitné adjektíva (podľa slovotvorných postupov)

postup	počet	%
juxtaopozícia	37	16,5
pravá kompozícia	7	3,1
kompozično-derivačný postup	180	80,4
– kompozično-sufixálny	167	74,6
– kompozično-transflexný	13	5,8
kompozícia spolu	224	

ba) Juxtaopozícia

Verbálny slovotvorný základ má 37 juxtaopozít. Dominuje tu model s prvým adverbialným a druhým participiálnym základom (Zadv + Zv): *dlho hrajúci* → *dlho-hrajúci*, *novo vybudovaný* → *novo-vybudovaný*, *rýchlo rastúci* → *rýchlo-rastúci*, *polo zrúcaný* → *polo-*

zrúcaný. Štyri kompozitá s druhým adjektívnym základom majú na mieste prvého základu verbálne substantívum (*závidenia-hodný, nezávidenia-hodný, povšimnutia-hodný, uznášaniaschopný*). Dve kompozitá vznikli zo syntagmy pronomen + verbálne participium (*tak-zvaný, vše-vediaci*) a jedno kompozitum zo syntagmy substantívum + verbálne participium (*službu-konajúci*).

[105] Juxtapozičné tvorenie desubstantívnych adjektív

slovotvorný typ	počet	%	príklady
Zadv + Zv	30	81,1	<i>plno-automatizovaný</i>
Zv + Zadj	4	10,8	<i>závidenia-hodný</i>
Zp + Zv	2	5,4	<i>tak-zvaný</i>
Zs + Zv	1	2,7	<i>službu-konajúci</i>
spolu	37		

bb) Pravá kompozícia

Slovesný spolutomivant má len päť adjektív utvorených pomocou pravej kompozície. Ide o lexémy utvorené zo syntagiem numerále + verbálne participium (*druh-o-rodený, jedn-o-liaty, prv-o-rodený, dvoj-klaný*) a pronomen + verbálne participium (*sam-o-lepiaci, sam-o-zvaný*).

bc) Kompozično-derivačný postup

Kompozično-derivačné tvorenie sa najčastejšie realizuje sufixálne (167 lexém; 74,3 % z kompozične utvorených deverbatívnych adjektív), ojedinele transfixne (13 lexém; 5,8 %).

bca) Kompozično-sufixálny postup

Kompozično-sufixálne deverbatívne adjektíva majú verbálny základ vo všetkých prípadoch druhý v poradí s prvým základom:

- substantívnym: *bažiť po sláve* → *sláv-y-baž-ný*, *milovať mier* → *mier-u-milov-ný*;
- adjektívnym: *rád dá* → *rad-o-daj-ný*, *byť starý* → *star-o-by-lý*;
- numerálnym: *sekať na dve (strany)* → *dvoj-seč-ný*, *jedno myslieť* → *jedn-o-mysel-ný*;
- pronominálnym: *sám rásť* → *sam-o-rast-lý*, *sám sa vznietiť* → *sam-o-vzniet-ivý*;
- adverbiálnym: *sladko bolieť* → *sladk-o-bôľ-ny*, *ďaleko siahť* → *ďalek-o-siah-ly*.

Zastúpenie jednotlivých modelov podľa typu slovotvorných základov zachytáva tab. [106]:

[106] Modely kompozično-sufixálneho tvorenia desubstantívnych adjektív

model	počet	%	príklady
Zs + Zv + -SUF	95	56,9	<i>ct-i-baž-ný</i>
Zadv + Zv + -SUF	43	25,7	<i>márn-o-trat-ný</i>
Zp + Zv + -SUF	16	9,6	<i>sam-o-byt-ný</i>
Zn + Zs + -SUF	9	5,4	<i>jedn-o-mysel-ný</i>
Zadj + Zv + -SUF	4	2,4	<i>územn-o-plánova-cí</i>
spolu	167		

Diapazón slovotvorných typov je pomerne široký (44). V nasledujúcej tabuľke uvádzame zjednodušený zápis bez interfixov a bez rozpisovania variantov.

[107] Kompozično-sufixálne tvorenie deverbatívnych adjektív – slovotvorné typy

slovotvorný typ	počet	%	príklady
Zs + Zv + -ný	79	47,3	<i>blah-o-dar-ný</i>
Zadv + Zv + -ný	35	21,0	<i>rovn-o-bež-ný</i>
Zn + Zv + -ný	9	5,4	<i>prv-o-byt-ný</i>
Zp + Zv + -ný	9	5,4	<i>sam-o-byt-ný</i>
Zs + Zv + -ivý	8	4,8	<i>kúp-y-cht-ivý</i>
Zs + Zv + -cí	5	3,0	<i>drev-o-obrába-cí</i>
Zadv + Zv + -ivý	4	2,4	<i>ľav-o-toč-ivý</i>
Zs + Zv + -avý	3	1,8	<i>mäs-o-žr-avý</i>
Zadj + Zv + -ný	2	1,2	<i>rad-o-daj-ný</i>
Zadv + Zv + -aký	2	1,2	<i>ďalek-o-zr-aký</i>
Zadv + Zv + -lý	2	1,2	<i>ďalek-o-siah-ly</i>
Zp + Zv + -ivý	2	1,2	<i>sam-o-vzniet-ivý</i>
Zadj + Zv + -cí	1	0,6	<i>územn-o-plánova-cí</i>
Zadj + Zv + -lý	1	0,6	<i>star-o-by-ly</i>
Zp + Zv + -cí	1	0,6	<i>sam-o-vzdeláva-cí</i>
Zp + Zv + -avý	1	0,6	<i>vše-žr-avý</i>
Zp + Zv + -lý	1	0,6	<i>sam-o-rast-ly</i>
Zp + Zv + -teľný	1	0,6	<i>sam-o-spasi-teľný</i>
Zp + Zv + -úci	1	0,6	<i>vše-moh-úci</i>
spolu	167		

bcb) Kompozično-transflexný postup

Aj kompozično-transflexné deverbatívne adjektíva majú verbum vo všetkých prípadoch na mieste druhého základu, a to s prvým základom:

- substantívnym: *tesniť prach* → *prach-o-tesn-ý*, *rodiť hrozno* → *hrozn-o-rod-ý*;
- adverbialným: *doma sa narodiť* → *dom-o-rod-ý*, *proste rieť* → *prost-o-rek-ý*;
- adjektívnym: *rodiť živé (mláďatá)* → *živ-o-rod-ý*, *(na)rodiť sa v cudzom (prostredí)* → *cudz-o-rod-ý*;
- pronominálnym: *ľúbiť samého (seba)* → *sam-o-ľúb-y*.

[108] Kompozično-transflexné tvorenie deverbatívnych adjektív – slovotvorné typy

slovotvorný typ	počet	%	príklady
Zs + -o- + Zv + -Radj1	8	61,5	<i>vod-o-tesn-ý</i>
Zadv + (-o-) + Zv + -Radj1	2	15,4	<i>dom-o-rod-ý</i>
Zadj + -o- + Zv + -Radj1	2	15,4	<i>živ-o-rod-ý</i>
Zp + -o- + Zv + -Radj1	1	7,7	<i>sam-o-ľúb-y</i>
spolu	13		

2.3.2.3 Deadjektívne tvorenie adjektív

Deadjektívne adjektíva sa tvoria viac pomocou kompozície (53,1 %) než derivácie (46,9 %); porov. [109]. Derivácia a kompozícia sa prekrýva pri jednej lexéme (adjektívny základ je prítomný aj v deriváte, aj v kompozite): *závideniahodný* → *ne-závideniahodný* // *hodný nezávidenia* → *nezávidenia-hodný*.

[109] Sumár slovotvorných spôsobov tvorenia deadjektívnych adjektív

spôsob	počet	%
derivácia	683	46,9
kompozícia	773	53,1
derivácia / kompozícia	1	0,1
spolu	1 457	

a) Derivácia

Deadjektívne adjektíva sa tvoria najmä prefixálne a sufixálne, ojedinele prefixálno-sufixálne a raritne transflexne, porov. tab. [110]. Zaraďujú sa do modifikačného typu onomaziologickej kategórie.

[110] Deadjektívne adjektíva (podľa derivačných slovotvorných postupov)

postup	počet	%
prefixálny	415	60,7
sufixálny	242	35,4
prefixálno-sufixálny	26	3,8
transflexný	1	0,1
prefixálno-transflexný	0	0
derivácia spolu	683	

aa) Prefixácia

Pri prefixácii sa v skúmanom súbore realizuje 33 slovotvorných typov. Dominuje tvorenie negatív (popieracích adjektív) s prefixom *ne-* (74,5 %; 309 lexém). Ostatné typy nedosahujú ani 4 %; prehľad porov. v tab. [111].

Kategória popierania vlastnosti sa okrem uvedeného typu **ne- + Zadj** uplatňuje aj v týchto typoch: **bez- + Zadj** (*bez-farebný, bez-účelný*), **a- + Zadj** (*a-historický, a-typický*), **i- + Zadj** (*i-legálny, i-rationálny*), **in- + Zadj** (*in-diskrétny, in-solventný*), **ab- + Zadj** (*ab-normálny*), **non- + Zadj** (*non-konformný*), **un- + Zadj** (*un-fér*).

Do tejto skupiny možno zaradiť aj prípady s významom „opak, opačný v porovnaní s motivujúcim adjektívom“: **anti- + Zadj** (*anti-alergický, anti-dopingový*), **kontra- + Zs** (*kontra-produktívny*), **proti- + Zadj** (*proti-jadrový, proti-atómový*). Slovotvorné typy **bez- + Zadj**, **proti- + Zadj**, **anti- + Zadj** sa realizujú ako polymotivačná alternatíva k desubstantívnym prefixálno-sufixálnym typom: *stratový* → *bez-stratový* // *strata* → *bez-stratový*, *výrazný* → *bez-výrazný* // *výraz* → *bez-výrazný*, *príznakový* → *bez-príznakový* // *príznak* → *bez-príznakový*, *súťažný* → *proti-súťažný* // *súťaž* → *proti-súťažný*, *reumatický* → *proti-reumatický* // *reuma* → *proti-reum-atický*, *dopingový* → *anti-dopingový* // *doping* → *anti-dopingový*, *dumpingový* → *anti-dumpingový* // *dumping* → *anti-dumpingový*.

Pomerne veľké zastúpenie majú prevzaté prefixy (z 33 prefixov je 19 cudzieho pôvodu). Pravda, v absolútnych číslach sa pomocou prevzatých prefixov utvorilo len 45 adjektív (10,6 % z prefixálnych deadjektívnych adjektív), porov. prehľad:

– domáce prefixy: *ne-, bez-, po-, pre-, pra-, pri-, nad-, proti-, pred-, mimo-, na-, rozto-, sú-, ú-*;

– prevzaté prefixy: *a-, in-, i-, ultra-, anti-, pseudo-, supra-, ab-, an-, di-, endo-, hyper-, infra-, izo-, ko-, kon-, kontra-, non-, un-*.

[111] Slootovorné typy prefixálnych deadjektívnych adjektív

slootovorný typ	počet	%	príklady
ne- + Zadj	309	74,5	ne-výrazný, ne-povinný, ne-veselý
bez- + Zadj	14	3,3	bez-farebný, bez-cenný, bez-zásadový
po- + Zadj	10	2,3	po-belavý, po-čestný, po-černý, po-divný, po-drobný, po-dvojný, po-hotový, po-chmúrny, po-množný, po-skromný
a- + Zadj	9	2,1	a-historický, a-chromatický, a-synchronický, a-logický, a-symetrický, a-morálny, a-politický, a-sociálny, a-typický
pre- + Zadj	8	1,9	pre-dlhý, pre-dobrá, pre-drahý, pre-krásny, pre-milý, pre-smutný, pre-potrebný, pre-veľký
in- + Zadj	7	1,7	in-diferentný, in-diskrétny, in-disponovaný, in-solventný, in-determinovaný, in-variabilný, in-kompatibilný
pra- + Zadj	6	1,4	pra-dávny, pra-podivný, pra-malý, pra-mizerný, pra-starý, pra-obyčajný
pri- + Zadj	6	1,4	pri-lahký, pri-malý, pri-široký, pri-štedrý, pri-veľký, pri-vysoký
i- + Zadj	5	1,2	i-relevantný, i-mobilný, i-rationálny, i-reálny, i-legálny
nad- + Zadj	5	1,2	nad-početný, nad-normálny, nad-skutočný, nad-pozemský, nad-normatívny
proti- + Zadj	5	1,2	proti-atómový, proti-jadrový, proti-telecký, proti-reumatický, proti-súťažný
ultra- + Zadj	5	1,2	ultra-fialový, ultra-krátky, ultra-lahký, ultra-moderný, ultra-radikálny
anti- + Zadj	3	0,7	anti-alerický, anti-dopingový, anti-dumpingový
pred- + Zadj	2	0,9	pred-feudálny, pred-minulý
pseudo- + Zadj	2	0,5	pseudo-ludový, pseudo-historický
supra- + Zadj	2	0,5	supra-tekutý, supra-vodivý
ab- + Zadj	1	0,2	ab-normálny
an- + Zadj	1	0,2	an-organický
di- + Zadj	1	0,2	di-elektrický
endo- + Zadj	1	0,2	endo-termický
hyper- + Zadj	1	0,2	hyper-moderný
infra- + Zadj	1	0,2	infra-červený
izo- + Zadj	1	0,2	izo-termický
ko- + Zadj	1	0,2	ko-axiálny
kon- + Zadj	1	0,2	kon-geniálny
kontra- + Zadj	1	0,2	kontra-produktívny
mimo- + Zadj	1	0,2	mimo-riadny
na- + Zadj	1	0,2	na-ozajstný
non- + Zadj	1	0,2	non-konformný

roz:to- + Zadj	1	0,2	rozto-milý
sú- + Zadj	1	0,2	sú-činný
ú- + Zadj	1	0,2	ú-plný
un- + Zadj	1	0,2	un-fér
spolu	415		

ab) Sufixácia

Deadjektívnych sufigovaných adjektív sa v skúmanom súbore nachádza 242, čo je len 1,2 % zo všetkých sufixálne utvorených adjektív). Ide o lexémy patriace do modifikačného typu onomaziologickej kategórie, pri ktorých dochádza najmä k zosilneniu alebo k zoslabeniu vlastnosti pomenovanej motivujúcim adjektívom (Furdík, 2004, s. 103 – 104):

– štruktúry so sufixmi, vyjadrujúce zosilnenie vlastnosti (často sa od kvantity „veľmi“ prechádza ku kvalite – vyjadrenie pozitívneho alebo negatívneho hodnotenia): -učký, -ulinký, -unký, -ušský, -učičský, -ánsky/-itánsky/-okánsky, -izný, -očizný, -ilinký, -inký, -ičský, -ký; biel-učký, biel-ulinký, biel-unký, bied-ušký, biel-učičský, dlh-ánsky, hroz-itánsky, dlh-okánsky, dlž-izný, mal-ilinký, mal-inký, dlh-očizný, mal-ičský; kvalitatívnosť môže byť jedinou sémantickou črtou (nebož-ký)

– štruktúry so sufixmi, vyjadrujúce oslabenie vlastnosti: -(k)astý, -(k/l)avý/-orľavý, -istý, -tý: sladk-astý, červen-astý, hned-kastý, žlt-kastý, modravý, červen-kastý, chud-orľavý, belas-istý, modr-istý, belas-tý;

– štruktúry so sufixmi s inou sémantikou (motivant a motivát sú vo vzťahu sémantickej synonymie): divý → divoký, divý → divoký, šťastný → šťast-livý, celý → cel-istvý, mladý → mlad-istvý.

Často dochádza ku konkurencii slovotvorných typov s infigovanými sufixmi: červen-avý – červen-kavý, zelen-avý – zelen-kavý, biel-učký – biel-učičský – biel-unký – biel-ulinký – biel-ušký, mil-učký – mil-učičský – mil-unký – mil-ulinký, dlž-izný – dlh-očizný – dlh-ánsky – dlh-okánsky.

Ojedinele sa v súbore vyskytujú adjektíva s flektivizačnými formantmi -ový (bordó → bord-ový, fajn → fajn-ový, fér → fér-ový), -ný/-ny (expres → expres-ný, molet → molet-ný, akurát → akurát-ny).

Najfrekvencovanejšie sú slovotvorné typy **Zadj + -učký** (21,1 %), **Zadj + -ulinký** (17,8 %), **Zadj + -unký** (17,8 %), **Zadj + -(k)astý** (9,5 %).

[112] Sumár sufixálnych slovotvorných typov deadjektívnych adjektív

slovotvorný typ	počet	%	príklady
Zadj + -učký	51	21,1	biel-učký, žlt-učký, hlad-učký, mokr-učký, nov-učký, rovn-učký, nevinn-učký
Zadj + -ulinký	43	17,8	bied-ulinký, čist-ulinký, hol-ulinký, jemn-ulinký, mil-ulinký, slad-ulinký
Zadj + -unký	43	17,8	drah-unký, čist-unký, ľah-unký, niz-unký, such-unký, svetl-unký, zlat-unký
Zadj + -(k)astý	23	9,5	čern-astý, modr-astý, kysl-astý, slad-kastý, červen-kastý
Zadj + -ušský	17	7,1	bied-ušký, čerstv-ušký, mlad-ušký, mokr-ušký, ten-ušký, útl-ušký

Zadj + -avý/-kavý/ -ľavý/-orľavý	17	7,1	bel-avý, modr-avý, žlt-avý, zelen-avý, belás-kavý, chud-orľavý
Zadj + -učičský	7	2,9	cel-učičský, nah-učičský, star-učičský, dobr-učičský
Zadj + -ánsky	6	2,5	dlh-ánsky, dlh-okánsky, ukрут-ánsky, širok-ánsky, vysok-ánsky
Zadj + -izný	5	2,1	dlž-izný, hlboč-izný, hrub-izný, široč-izný, velič-izný
Zadj + -atý	4	1,7	drsn-atý, jarab-atý, nah-atý, plosk-atý
Zadj + -ový	3	1,2	bord-ový, fajn-ový, fér-ový
Zadj + -ný/-ny	3	2,2	expres-ný, molet-ný, akurát-ny
Zadj + -ilinský	2	0,8	mal-ilinský, pomal-ilinský
Zadj + -inský	2	0,8	mal-inský, pomal-inský
Zadj + -istvý	2	0,8	mlad-istvý, cel-istvý
Zadj + -istý	2	0,8	belas-istý, zlat-istý
Zadj + -ký/-ky	2	0,8	nebož-ký, domác-ky
Zadj + -očízný	2	0,8	dlh-očízný, hrub-očízný
Zadj + -ený	1	0,4	ľahč-ený
Zadj + -ičský	1	0,4	mal-ičský
Zadj + -itánsky	1	0,4	hroz-itánsky
Zadj + -livý	1	0,4	šťast-livý
Zadj + -oký	1	0,4	div-oký
Zadj + -olaký	1	0,4	kriv-olaký
Zadj + -okánsky	1	0,4	dlh-okánsky
Zadj + -tý	1	0,4	belas-tý
spolu	242		

ac) Transflexia

Transflexne je utvorené len jedno deadjektívne adjektívum (*fajn* → *fajn-ý*). Ide o raritné využitie súboru relačných morfém na flektivizačné účely. Pravda, v tomto prípade by sme mohli aj o genetickej flektivizácii pomocou sufixu *-ný*, ktorý sa vzhľadom na rovnaké zakončenie motivantu (konsonant *n*) inkorporoval do základu slova, čím sa vytvoril slovo-tvorno-morfematický uzol: **fajn-(n)-ý** (porov. oddiel IV. kap. 2.7.1).

ad) Prefixálno-sufixálna konfixácia

Prefixálno-transflexne je v súbore utvorených xx deadjektívnych adjektív, ktoré patria do 14 slovo-tvorných typov. Viac ako jeden výskyt majú štyri slovo-tvorné typy: **pre- + Zadj + -ený** (5 lexém: *prebujnený*, *precitlivený*, *preduchovnený*, *prejemnený*, *pretučený*); **po- + Zadj + -ší** (4 lexémy: *pomenší*, *pomladší*, *ponižší*, *postarší*); **s/z-/zo- + Zadj + -ený** (4 lexémy: *spodstatnený*, *spribuznený*, *zženštený*, *zoženštený*); **ob- + Zadj + -ný** (3 lexémy: *obstarný*, *obširny*, *obťažný*). Ostatné typy sú raritné (zastúpené po jednej lexéme): **na- + Zadj + -astý** (*nasprostastý*), **na- + Zadj + -lý** (*nahluclý*), **ob- + Zadj + -lý** (*obtlstlý*), **ob- + Zadj + -ožný** (*obstarožný*), **po- + Zadj + -ovastý** (*podlhovastý*), **u- + Zadj + -ený** (*ucelený*), **u- +**

Zadj + -ný (*ukrutný*), **vy- + Zadj + -kovaný** (*vyumelkovaný*), **z- + Zadj + -avý** (*zdĺhavý*), **zá- + Zadj + -ný** (*zánovný*).

b) Kompozícia

Adjektívne kompozitá s aspoň jedným adjektívnym slovotvorným základom (773 lexém) sa tvoria juxtaopozíčne, pravou kompozíciou a kompozično-derivačne. Prevažuje kompozično-derivačný postup. 12 kompozitných lexém je polomotivovaných (bližšie porov. bd). Zastúpenie jednotlivých postupov porov. v tab. [113].

[113] Deadjektívne kompozitné adjektíva (podľa slovotvorných postupov)

postup	počet	%
juxtaopozícia	182	23,5
pravá kompozícia	211	27,3
kompozično-derivačný postup	368	47,6
– kompozično-sufixálny	292	37,8
– kompozično-transflexný	77	10,0
polomotivovanosť	12	1,6
kompozícia spolu	773	

ba) Juxtaopozícia

Adjektívny slovotvorný základ (vždy druhý v poradí) má všetkých 182 juxtaopozít. Najviac zastúpené sú tri modely (celkovo 96,7 %) s prvým základom:

– adverbialným (Zadv + Zadj): *plno-automatický, blede-belasý, polo-bosý, sýto-čierny, super-hrubý*;

– substantívnym (Zs + Zadj): *pozoru-hodný, cieľu-primeraný, hrôzy-plný, konkurencieschopný, krvi-lačný*;

– adjektívnym (Zadj + Zadj): okrem lexémy *väčší-menší* ide o prevzaté lexémy s prvým neúplným komponentom adjektívneho charakteru: *diesel-elektrický, termo-elektrický, termo-nukleárny, meteo-senzitívny*;

– pronominálnym (Zp + Zadj, na- + Zp + Zadj): *vždy-zelený, na-nič-hodný*.

V štyroch prípadoch sa prvý základ tvorí na báze slovotvornej analógie – základom je verbálne substantívum, no ako motivant v databáze figuruje sloveso (*povšimnutia-hodný, závidenia-hodný, uznášaniaschopný, uznášaniasneschopný*).

[114] Juxtaopozíčné tvorenie deadjektívnych adjektív

slovotvorný typ	počet	%	príklady
Zadv + Zadj	125	68,7	<i>polo-vzdelaný</i>
Zs + Zadj	47	25,8	<i>cti-hodný</i>
Zv/s + Zadj	4	2,2	<i>povšimnutia-hodný</i>
Zp + Zadj	3	1,6	<i>vždy-zelený</i>
Zadj + Zadj	2	1,1	<i>termo-nukleárny</i>
na- + Zp + Zadj	1	0,5	<i>na-nič-hodný</i>
spolu	182		

bb) Pravá kompozícia

Adjektívny spolumotivant má 211 adjektív utvorených pomocou pravej kompozície. Dominuje model **A + A** (oba adjektívne základy).

Adjektívny základ je druhý v poradí s prvým základom:

- adjektívnym (model **A + A**), slootovorný typ **Zadj + -o- + Zadj**: *technick-o-administratívny, červen-o-biely, sociáln-o-ekonomický, fialov-o-červený*;
- substantívnym (model **S + A**) slootovorné typy **Zs + -o- + Zadj**, **Zs + -ovo- + Zadj**, **Zs + -ovo- + Zadj**, **Zs + -no- + Zadj**: *svet-o-známy, vzduch-o-prázdny, škol-o-povinný, vod-o-rovný, víťaz-o-slávny, farb-o-slepý, skal-o-pevný, citrón-ovo-žltý, krv-avo-červený, mlieč-no-biely*;
- pronominálnym (model **P + A**), slootovorný typ **Zp + -o- + Zadj**: *sam-o-zrejmý*;
- numerálnym (model **N + A**), slootovorný typ **Zn + -o- + Zadj**: *jedn-o-liaty*.

[115] Tvorenie pravých kompozít (modely a typy deadjektívnych adjektív)

slootovorný typ	počet	%	príklady
Zadj + (-o-) + Zadj	127	60,2	<i>biel-o-čierny</i>
Zs + -ovo- + Zadj	49	23,2	<i>mäs-ovo-červený</i>
Zs + -o- + Zadj	26	12,3	<i>svet-o-známy</i>
Zs + -avo- + Zadj	5	2,4	<i>špin-avo-biely</i>
Zs + -no- + Zadj	1	0,5	<i>mlieč-no-biely</i>
Zs + -u- + Zadj	1	0,5	<i>blesk-u-rýchly</i>
Zp + -o- + Zadj	1	0,5	<i>sam-o-zrejmý</i>
Zn + -o- + Zadj	1	0,5	<i>jedn-o-liaty</i>
spolu	211		

Pravé adjektívne kompozitá sú polymotivované na týchto úrovniach:

- pravá kompozícia // juxtapozícia (často, najmä pri pomenovaniach farebných odtieňov): *čierny hnedý* → *čiern-o-hnedý* // *čierno hnedý* → *čierno-hnedý*, *zelený modrý* → *zelen-o-modrý* // *zeleno modrý* → *zeleno-modrý*;
- pravá kompozícia // kompozično-derivačný postup (raritne; dve lexémy): *chýrny po svete* → *svet-o-chýrny* // *chýr po svete* → *svet-o-chýr-ny*, *rímsky katolícky* → *rímsk-o-katolícky* // *rímsky katolíky* → *rímsk-o-katolícky*;
- pravá kompozícia // pravá kompozícia (najväčšie zastúpenie): v rámci pravej kompozície alternujú štruktúry **A + A** // **S + A** a konkrétne tieto slootovorné typy:
  - a) **Zadj + -o- + Zadj / Zs + -ovo- + Zadj**: *karmínový* (→*karmínovo) → *karmínov-o-červený* // *červený ako karmín* → *karmín-ovo-červený*, *porcelánový* (→*porcelánovo) → *porcelánov-o-biely* // *biely ako porcelán* → *porcelán-ovo-biely*, *gaštanový* (→*gaštanovo) → *gaštanov-o-hnedý* // *hnedý ako gaštan* → *gaštan-ovo-hnedý*;
  - b) **Zadj + -o- + Zadj / Zs + -avo- + Zadj**: *popolavý* (→*popolavo) → *popolav-o-biely* // *biely ako popol* → *popol-avo-biely*, *hrdzavý* (→*hrdzavo) → *hrdzav-o-hnedý* // *hnedý ako hrdza* → *hrdz-avo-hnedý*;
  - c) **Zadj + -o- + Zadj / Zs + -o- + Zadj**: *strieborný biely* → *striebr-o-biely* // *biely ako striebro* → *striebr-o-biely*;
  - d) **Zadj + -o- + Zadj / Zs + -no- + Zadj**: *mliečny* (→*mliečno) → *mliečn-o-biely* // *biely ako mlieko* → *mlieč-no-biely*.

bc) Kompozično-derivačný postup

Kompozično-derivačné tvorenie sa najčastejšie realizuje sufixálne (292 lexém; 31,5 % z kompozične utvorených deadjektívnych adjektív), menej často transflexne (77 lexém; 8,3 %).

bca) Kompozično-sufixálny postup

Kompozično-sufixálne deadjektívne adjektíva majú adjektívny základ vo všetkých prípadoch ako prvý v poradí, pričom druhý základ v poradí je (porov. tab. [116]):

- substantívny (289 prípadov a päť slovotvorných typov): **Zadj + -o- + Zs + -ný/-álny/-otný**: *celý večer* → *cel-o-večer-ný*, *široké spektrum* → *širok-o-spektr-álny*, *sociálne zdravie* → *sociáln-o-zdrav-otný*; **Zadj + -o- + Zs + -ský/-sky/-ký/-ecký/-ovský/-enský/-ický**: *cudzina zem* → *cudz-o-zem-ský*, *celá Európa* → *cel-o-európ-sky*, *štátna moc* → *štátn-o-moc-enský*, *ľudové umenie* → *ľudov-o-umel-ecký*, *starí rodičia* → *star-o-rodíčovský*, *celá strana* → *cel-o-stran-ický*; **Zadj + -o- + Zs + -ový**: *celý svet* → *cel-o-svet-ový*; **Zadj + -o- + Zs + -ický/-atický/-istický**: *fyzikálna chémia* → *fyzikáln-o-chem-ický*, *hudobná dráma* → *hudobn-o-dram-atický*, *pravicový oportunizmus* → *pravicov-o-oportun-istický*; **Zadj + -o- + Zs + -cí**: *všeobecné vzdelávanie* → *všeobecn-o-vzdeláva-cí*;
- verbálny (3 prípady a 3 slovotvorné typy): **Zadj + -o- + Zv + -ný**: *rád dá* → *rad-o-daj-ný*; **Zadj + -o- + Zv + -lý**: *byť starý* → *star-o-by-lý*; **Zadj + -o- + Zv + -cí**: *územné plánovanie* → *územn-o-plánova-cí*.

[116] Kompozično-sufixálne tvorenie deadjektívnych adjektív – slovotvorné typy

slovotvorný typ	počet	%	príklady
Zadj + -o- + Zs + -ný/-álny/-otný	162	55,5	<i>vysok-o-akost-ný</i>
Zadj + -o- + Zs + -ský/-sky/-ký/-ecký/-ovský/-enský/-ický	75	25,7	<i>lahk-o-atletic-ký</i>
Zadj + -o- + Zs + -ový	31	10,6	<i>nízk-o-tlak-ový</i>
Zadj + -o- + Zs + -ický/-atický/-istický	18	6,2	<i>súkromn-o-kapital-istický</i>
Zadj + -o- + Zs + -cí	3	1,0	<i>všeobecn-o-vzdeláva-cí</i>
Zadj + -o- + Zv + -ný	1	0,3	<i>rad-o-daj-ný</i>
Zadj + -o- + Zv + -lý	1	0,3	<i>star-o-by-lý</i>
Zadj + -o- + Zv + -cí	1	0,3	<i>územn-o-plánova-cí</i>
spolu	292		

Pokiaľ ide o polymotiváciu (13 prípadov), do alternatívneho vzťahu sa dostáva:

- kompozično-sufixálny postup // sufixácia (raritne, jedna lexéma): *národné hospodárstvo* → *národ-o-hospodár-sky* // *národohospodár* → *národohospodár-sky*;
- v rámci kompozično-sufixálneho postupu modely ADV + V // A + S (12 lexém): *dobré myslieť* → *dobr-o-myseľ-ný* „taký, ktorý dobre myslí“ // *dobrá myseľ* → *dobr-o-myseľ-ný* „taký, ktorý má dobrú myseľ“, podobne napr. *hlbok-o-myseľ-ný*, *chor-o-myseľ-ný*, *prost-o-myseľ-ný*, *ťažk-o-myseľ-ný*.

bcb) Kompozično-transflexný postup

Aj kompozično-transflexné deadjektívne adjektíva majú adjektívum vo všetkých prípadoch na mieste prvého základu, pričom ako druhý v poradí figuruje:

– substantívny základ (75 lexém): Zadj + (-o-) + Zs + -Radj1: *bystré oči* → *bystr-o-ok-ý*, *dlhé ruky* → *dlh-o-ruk-ý*; Zadj + -o- + Zs + -Radj2: *bledé líca* → *bled-o-líc-i*, *široké plecia* → *širok-o-plec-i*;

– verbálny základ (dve lexémy): slovotvorný typ Zadj + -o- + Zv + -Radj1: *rodiť živé (mláďatá)* → *živ-o-rod-ý*, *(na)rodiť sa v cudzom (prostredí)* → *cudz-o-rod-ý*.

[117] Kompozično-transflexné tvorenie deadjektívnych adjektív – slovotvorné typy

slovotvorný typ	počet	%	príklady
Zadj + (-o-) + Zs + -Radj1	72	93,5	<i>čiern-o-krídl-y</i>
Zadj + -o- + Zs + -Radj2	3	3,9	<i>červen-o-líc-i</i>
Zadj + -o- + Zv + -Radj1	2	2,6	<i>cudz-o-rod-ý</i>
spolu	77		

bd) Polomotivovanosť

Osobitnú skupinu predstavujú jednotky, pri ktorých síce možno pozorovať rozčlenenosť pomenovacej štruktúry, ale jeden z komponentov v slovenčine nefunguje ako samostatné slovo. Význam takéhoto komponentu sa uvedomuje jednak na „horizontálnej“ úrovni (vzťah k motivujúcemu komponentu: *X + aktívny* → *retroaktívny*), jednak na „vertikálnej“ úrovni (vzťah k iným slovám s rovnakým komponentom: *retroaktívny* :: *retrográdny*). Takéto lexémy možno označiť ako polomotivované). V skúmanom súbore sa vyskytujú tieto adjektívne kompozitá s adjektívnym komponentom, ktorých polomotivovanosť pramení:

– v špecifikách adaptácie prevzatých slovotvorných prostriedkov: *bikonkávny*, *bikonvexný*, *bipolárny*, *cirkumpolárny*, *geostacionárny*, *geopatogénny*, *heterosylabický*, *retroaktívny*, *fotoelektrický*, *elektrofonický*;

– v špecifikách jazykového vývinu smerom k demotivácii (pri domácich kompozitách): *starožitný*, *veľkolepý*, *veľkorysý*.

3.2.3.4 Deadverbiálne tvorenie adjektív

Štyri pätiny deadverbiálnych adjektív sa tvoria pomocou kompozície (82,5 %), jednou pätinou je zastúpená derivácia (17,5 %).

[118] Sumár slovotvorných spôsobov tvorenia deadverbiálnych adjektív

spôsob	počet	%
derivácia	51	17,5
kompozícia	240	82,5
spolu	291	

a) Derivácia

Deadverbiálne adjektíva sa dominantne tvoria sufixálne, raritne (len po jednom prípade) transflexne a prefixálno-sufixálne; porov. tab. [119]:

[119] Deadverbiálne adjektíva (podľa derivačných slovotvorných postupov)

postup	počet	%
sufixálny	49	96,1
prefixálno-sufixálny	1	2,0
transflexný	1	2,0
spolu	51	

aa) Sufixácia

Od adverbii sa sufixálne tvorí 49 adjektív (96,1 % zo sufixálne utvorených adjektív), z toho v 16 prípadoch je deadverbiálna motivácia alternatívou v rámci polymotivácie. Pri deadverbiálnej motivácii sa uplatňujú tieto slovotvorné typy:

- **Zadv + -ný**

Ide o najviac zastúpený typ tvorenia deadverbiálnych adjektív (22 lexém). Adjektíva sa tvoria najmä od časových adverbii (*občas-ný, včas-ný, predobed-ný, pozd-ný, jednodaj-ný, dneš-ný*) a miestnych adverbii (*hor-ný, dol-ný, pozdĺž-ny, spät-ný*). Okrem hlavnej podoby sufixu sa uplatňujú tieto varianty: *-ny* (*akurát-ny, pozdĺž-ny*), *-očný* (*spol-očný, spiat-očný*), *-vný* (*proti-vný, naproti-vný*).

- **Zadv + -(ň)ajší**

Do tohto typu sa zaraďuje 18 lexém. Najčastejšie sa vyjadrujú časové okolnosti – motívantmi sú temporálne adverbii (*dopoludň-ajší, včer-ajší, vlaň-ajší, zajtr-ajší, pozajtr-ajší*). V niektorých prípadoch sú adjektíva polymotivované deadverbiálno-desubstantívne: *dopoludnia* → *dopoludň-ajší* / *dopoludnie* → *dopoludň-ajší, predpoludním* → *predpoludň-ajší* / *predpoludnie* → *predpoludň-ajší*; porov. nominačné rady subst. *dopoludnie* → adv. (*dopoludnia*) → adj. *dopoludň-ajší*, resp. subst. *predpoludnie* → adv. (*predpoludním*) → adj. *predpoludň-ajší*. V rámci tohto typu sa vyskytuje infigovaný variant *-ňajší*: *obed-ňajší, predobed-ňajší*.

Ďalšie typy sú zastúpené minimálne. Do typu **Zadv + -ský** patria tri lexémy, z toho dve so základnou podobou formantu (*lan-ský, predlan-ský*), jedna s fonologicky podmieneným variantom (*níz-ky*). Dva slotvorné typy sú zastúpené po dvoch lexémach: **Zadv + -ový**: *cikcak-ový, adagi-ový* – obe lexémy sú polymotivované (desubstantívno-deadverbiálna motivácia), z východis-kového prevzatého adverbii (**adagi:o**) sa pomocou morfolologickej motivácie tvorí substantívum (**adagi-o**), od oboch je motivované adjektívum *adagi-ový*. **Zadv + -(ov)itý**: *pospol-itý, cikcak-ovitý* (desubstantívno-deadverbiálna polymotivácia; porov. vyššie). Posledné dva slovotvorné typy sú zastúpené po jednej lexéme: **Zadv + -avý** (*zriedk-avý*); **Zadv + -áci** (*dom-áci*).

[120] Sumár sufixálnych slovotvorných typov deadverbiálnych adjektív

slovotvorný typ	počet	%	príklady
Zadv + -ný	22	43,6	<i>spät-ný</i>
Zadv + -(ň)ajší	18	36,7	<i>predpoludň-ajší</i>
Zadv + -ský	3	6,1	<i>lan-ský</i>
Zadv + -ový	2	4,1	<i>adagi-ový</i>
Zadv + -(ov)itý	2	4,1	<i>cikcak-ovitý</i>
Zadv + -avý	1	2,0	<i>zriedk-avý</i>
Zadv + -áci	1	2,0	<i>dom-áci</i>
spolu	49		

ab) Transflexia

Transflexne (presnejšie aflexne) sa v skúmanom súbore utvorilo jedno deadverbiálne adjektívum: *pešo* → *peš-í*.

ac) Konfixácia

Konfixálne (prefixálno-sufixálne) je utvorená jedna lexéma: *namieste* → *ne-miest-ny* (ide o polymotivačnú alternatívu k desubstantívnej motivácii *miesto* → *ne-miest-ny*).

b) Kompozícia

Kompozícia sa pri deadverbiálnom tvorení adjektív uplatňuje v 240 lexémach, z toho vo výše štyroch pätinách ide o juxtapozíciu (82,5 %), pravá kompozícia nie je zastúpená vôbec a v 17,5 % prípadov sa adjektíva tvoria kompozično-derivačným (najmä kompozično-sufixálnym) postupom; porov. v tab. [121].

[121] Deadverbiálne kompozitné adjektíva (podľa slovotvorných postupov)

postup	počet	%
juxtapozícia	198	82,5
pravá kompozícia	0	0,0
kompozično-derivačný postup	42	17,5
– kompozično-sufixálny	40	16,7
– kompozično-transflexný	2	0,8
kompozícia spolu	240	

ba) Juxtapozícia

Adverbiálny slovotvorný základ (vždy prvý v poradí) má všetkých 198 juxtapozít. Zastúpené sú dva modely, resp. slovotvorné typy: **Zadv + Zadj**, **Zadv + Zv**.

- Zadv + Zadj**

Druhý slovotvorný základ je adjektívny (179 prípadov, t. j. 90,4 %). Ako výrazná sa v tomto type javí skupina lexém pomenúvajúcich farebné odtiene: a) oba slovotvorné základy denotujú farbu (*bledo-ružový*, *bielo-žltý*, *hnedo-čierny*, *fialovo-červený*, *modro-zelený*, *tmavo-zelený*); b) prvý základ pomenúva farbu sémanticky transponovane (*krvavo-červený*, *snehovo-biely*, *krémovo-žltý*, *medovo-žltý*, *oceľovo-sivý*, *olivovo-zelený*, *zamatovo-čierny*); tu sa uplatňuje aj alternatívna desubstantívna motivácia: *zelený ako olivy* → *oliv-ovo-zelený*); c) prvý základ pomenúva intenzitu, resp. množstvo či kvalitu farebného odtieňa, pomenovaného druhým základom (*ostro-zelený*, *sýto-modrý*, *slabo-belasý*, *svetlo-hnedý*, *tuho-belasý*, *staro-ružový*, *sviežo-zelený*); d) farby, ich odtiene, príp. iné kvality substancie sa pomenúvajú transponovane pomocou primárne „nefarebných“ adjektív v druhom slovotvornom základe (*polo-jasný*, *čiro-čistý*, *čiro-čirý*).

Lexémy s inou sémantikou majú najčastejšie prvý adverbiálny základ *polo-* (napr. *polo-divý*, *polo-hlasný*, *polo-hotový*, *polo-ironický*, *polo-nahý*, *polo-oficiálny*, *polo-profesionálny*), *super-* (napr. *super-moderný*, *super-hrubý*, *super-ťažký*), menej často *plno-* (napr. *plno-štíhly*, *plno-automatický*, *plno-tučný*); zriedkavo sa vyskytujú iné lexémy (*dávno-minulý*, *veľa-vážený*, *vysoko-vzdelaný*).

- Zadv + Zv**

Druhý slovotvorný základ je verbálne participium (19 lexém, 9,6 %), pričom pri lexikalizácii syntagmy adverbium + verbálne participium sa výsledná juxtaťonovaná jednotka prehodnocuje na adjektívum: *d'alej slúžiaci* → *d'alejslúžiaci*, *dlho trvajúci* → *dlhotrvajúci*,

plno automatizovaný → *plnoautomatizovaný*, *ново печенý* → *novopečený*, *polo oblečený* → *polooblečený*, *spolu bývajúci* → *spolubývajúci*).

[122] Juxtapozičné tvorenie deadverbiálnych adjektív

slovotvorný typ	počet	%	príklady
Zadv + Zadj	179	90,4	<i>bledo-sivý</i>
Zadv + Zv	19	9,6	<i>dlho-hrajúci</i>
spolu	198		

bb) Kompozično-derivačný postup

Kompozično-derivačné tvorenie deadverbiálnych adjektív sa realizuje najmä cez kompozično-derivačný postup (40 adjektív), zriedkavo ako kompozično-transflexné tvorenie (dve adjektíva).

bba) Kompozično-sufixálny postup

Motivantom kompozično-sufixálnych deadverbiálnych adjektív sú verbálno-adverbiálne syntagmy (raritne sa vyskytuje jedna substantívno-adverbiálna syntagma), ktoré sa do kompozitného adjektíva transponujú v podobe štruktúry **Zadv + (-o-) + Zv + -F**, pričom prevláda typ s formantom *-ný* (*hodn-o-ver-ný*, *rôzn-o-bež-ný*, *málo-vrav-ný*, *rovn-o-zvuč-ný*, *vysok-o-zdvíž-ný*). Ostatné typy sú zastúpené dvomi, resp. jednou lexémou (*krátk-o-zr-aký*, *ďalek-o-zr-aký*, *ďalek-o-siah-ly*, *širok-o-siah-ly*, *spolu-patr-ičný*, *ľav-o-toč-ivý*); porov. v tab. [123].

[123] Kompozično-sufixálne tvorenie deadverbiálnych adjektív – slovotvorné typy

slovotvorný typ	počet	%	príklady
Zadv + (-o-) + Zv + -ný	32	80,0	<i>rôzn-o-znač-ný</i>
Zadv + (-o-) + Zv + -aký	2	5,0	<i>ďalek-o-zr-aký</i>
Zadv + (-o-) + Zv + -ivý	2	5,0	<i>ľav-o-toč-ivý</i>
Zadv + (-o-) + Zv + -ly	2	5,0	<i>ďalek-o-siah-ly</i>
Zadv + (-o-) + Zv + -ský	1	2,5	<i>vysok-o-hor-ský</i>
Zadv + (-o-) + Zv + -ičný	1	2,5	<i>spolu-patr-ičný</i>
spolu	40		

Trinášť lexém sa vyznačuje polymotiváciou, do alternatívneho vzťahu sa dostávajú:

– kompozično-sufixálny postup // sufixácia (raritná kombinácia, jedna lexéma): *voľno-beh* → *voľnobež-ný* // *voľne bežať* → *voľn-o-bež-ný*;

– v rámci kompozično-sufixálneho postupu ADV + V // A + S: *prосто myslieť* → *prосто-mysel'-ný* „taký, ktorý prсто myslí“ // *простá myseľ* → *prost-o-mysel'-ný* „taký, ktorý má prostú myseľ“, podobne napr. *глубок-o-mysel'-ný*, *chor-o-mysel'-ný*, *тяжк-o-mysel'-ný*, *свободн-o-mysel'-ný*.

bbb) Kompozično-transflexný postup

V skúmanom súbore sa vyskytujú dve kompozično-transflexné deadverbiálne adjektíva, a to so štruktúrou **Zadv + (-o-) + Zv + -Radj1**: *народи́т са дома* → *дом-o-род-ý*, *просто рие́т* → *просто-рек-ý*.

3.2.3.5 Denumerálne tvorenie adjektív

Denumerálne adjektíva sa dominantne tvoria kompozične (90 %). Spomedzi 518 lexém je polymotivovaných len sedem jednotiek (1,4 %).

[124] Sumár slovotvorných spôsobov tvorenia denumerálnych adjektív

spôsob	počet	%
derivácia	31	6,3
kompozícia	464	93,7
spolu	495	

a) Derivácia

Derivačne sa adjektíva od číselníkov tvoria len sufixálne a raritne prefixálno-sufixálne; porov. tab. [125]. Sufixálne sa tvorí 30 adjektív. Najproduktívnejším je slovotvorný typ **Zn + -ový** (24 lexém). Takto sa tvoria adjektíva od základných číselníkov (*tisíc-ový*, všetky dekompozičné deriváty s komponentom *tisíc*: *sedemtisíc-ový*, *stotisíc-ový* a i.) a od zlomkových číselníkov (*pol-ový*, *tretin-ový*, *štvrtin-ový*, *štvrt-ový*). Ostatné slovotvorné typy sú ojedinelé: **Zn + -ný/-ečný/-otný** (päť lexém): *desatin-ný*, *množ-ný*, *jedin-ečný*, *prv-otný*, *druh-otný*; **Zn + -otlivý** (jedna lexéma): *jedn-otlivý*. Konfixálne (prefixálno-sufixálne) je utvorené len jedno adjektívum: *o-jedin-elý*.

[125] Denumerálne adjektíva (podľa derivačných slovotvorných postupov)

postup	počet	%
sufixálny	30	96,8
prefixálno-sufixálny	1	3,2
spolu	31	

b) Kompozícia

Kompozícia sa pri denumerálnom tvorení adjektív uplatňuje v 464 lexémach. Absolútne dominuje kompozično-derivačný postup (98,3 %), najmä kompozično-sufixálny postup (433 lexém, t. j. 92,1 %); porov. tab. [126].

[126] Denumerálne kompozitné adjektíva (podľa slovotvorných postupov)

postup	počet	%
juxtapozícia	0	0,0
pravá kompozícia	8	1,7
kompozično-derivačný postup	456	98,3
– kompozično-sufixálny	427	92,0
– kompozično-transflexný	29	6,3
spolu	464	

ba) Pravá kompozícia

Pomocou pravej kompozície je utvorených len osem adjektív s numerálnym základom. Sedemkrát figuruje numerálny základ ako prvý v poradí, jedenkrát ako druhý v poradí; porov. modely: **N+V**: *druh-o-rodený*, *prv-o-rodený*, *dvoj-klaný*, *troj-klaný*, **N+A / N+V**: *jedn-o-liaty*, **P+N**: *sam-o-jediný*, **N+N**: *dvoj-jediný*.

Pri pravej kompozícii druhý základ zväčša slovnodruhovo koreluje s celým kompozitom (*skal-o-pevný*, *čiern-o-biely*). V prípade denumerálnych adjektívnych kompozít to tak nie je, na mieste druhého základu figuruje numerále alebo verbálne participium, k adjektivi-

zácií dochádza až v rámci kompozičného procesu, význam druhého komponentu motivujúcej syntagmy sa modifikuje tak, že dochádza k prehodnoteniu kategoriálnej príslušnosti: *sám jediný* → *sam-o-jediný*, *(na)rodený ako prvý* → *prv-o-rodený*.

bb) Kompozično-derivačný postup

Kompozično-derivačné tvorenie denumerálnych adjektív je v rámci denumerálnej motivácie najfrekvencovanejšie (456 jednotiek, t. j. 88,3 % všetkých denumerálnych adjektív).

bba) Kompozično-sufixálny postup

Kompozično-sufixálne denumerálne adjektíva (427 jednotiek) majú numerálny základ vždy na prvom mieste. Na druhom mieste sa nachádza:

- numerálny základ (12 lexém): **Zn + (-l-) + Zn + -ový**: *pol-milión-ový*, *dvoj-štvrt-ový*, *štvor-milión-ový*, *st-á-milión-ový*;
- verbálny základ (6 lexém s rovnakou štruktúrou): **Zn + (-o-) + Zv + -ný/-ný**: *dvoj-seč-ný*, *dvoj-sýt-ny*, *jedn-o-rez-ný*, *jedn-o-reč-ný*, *prv-o-byt-ný*;
- substantívny základ (409 prípadov a päť slovotvorných typov): **Zn + (-l-) + Zn + -ový**: *dva body* → *dvoj-bod-ový*, *dvanásť stupňov* → *dvanásť-stupň-ový*, *štyri izby* → *štvor-izb-ový*, *druhý stupeň* → *druh-o-stupň-ový*; **Zn + (-l-) + Zn + -ný/-ný**: *desať rokov* → *desať-roč-ný*, *dva týždne* → *dvoj-týžden-ný*, *mnoho rozmerov* → *mnoho-rozmer-ný*, *sedem dielov* → *sedem-diel-ny*, *viac miest* → *viac-miest-ny*; **Zn + Zn + -a- + Zs + -ný**: *pol druhu roka* → *pol-druh-a-roč-ný*; **Zn + -o- + Zs + -atý**: *sto veží* → *st-o-vež-atý*; **Zn + Zs + -astý**: *štyri uhly* → *štvor-uhl-astý*.

[127] Kompozično-sufixálne tvorenie denumerálnych adjektív – slovotvorné typy

slovotvorný typ	počet	%	príklady
Zn + (-l-) + Zs + -ový	208	48,7	<i>dvanásť-strun-ový</i>
Zn + (-l-) + Zs + -ný/-ný	197	46,1	<i>desať-den-ný</i>
Zn + (-l-) + Zn + -ový	12	2,8	<i>štvor-štvrt-ový</i>
Zn + (-o-) + Zv + -ný/-ný	6	1,4	<i>dvoj-seč-ný</i>
Zn + Zn + -a- + Zs + -ný	2	0,5	<i>pol-druh-a-roč-ný</i>
Zn + -o- + Zs + -atý	1	0,2	<i>st-o-vež-atý</i>
Zn + Zs + -astý	1	0,2	<i>štvor-uhl-astý</i>
spolu	427		

Polymotivácia (sedem lexém) s prejavuje v alternatívnom vzťahu kompozično-sufixálny postup // sufixácia: *sto rokov* → *st-o-roč-ný* // *storočie* → *storoč-ný*, *dva zmysly* → *dvoj-zmysel-ný* // *dvojzmysel* → *dvojzmysel-ný*.

bbb) Kompozično-transflexný postup

Motivantmi všetkých kompozično-transflexných denumerálnych adjektív sú numerálno-substantívne syntagmy. V štruktúre figuruje numerálny základ ako prvý a substantívny základ ako druhý v poradí; formantom je súbor relačných morfém deklináčného typu pekný: **Zn + (-o-) + Zs + -Radj1**. Ide zväčša o určité základné číslovky (*jedn-o-zub-ý*, *dvoj-hlav-ý*, *troj-bok-ý*, *štvor-dob-ý*, *šesť-bok-ý*, *sedem-hlav-ý*, *osem-bok-ý*), ojedinele o určité radové číslovky (*prv-o-rad-ý*, *druh-o-rad-ý*, *treť-o-rad-ý*) a o neurčité základné číslovky (*málo-let-ý*, *plno-let-ý*).

3.2.3.6 Depronominálne tvorenie adjektív

Depronominálne adjektíva sa taktiež vo väčšine prípadov tvoria kompozične (77,4 %); porov. tab. [128].

[128] Sumár slovotvorných spôsobov tvorenia deprominálnych adjektív

spôsob	počet	%
derivácia	19	22,6
kompozícia	65	77,4
spolu	84	

a) Derivácia

Od pronomín sa adjektíva tvoria pomocou sufixácie, ojedinele pomocou konfixácie a raritne pomocou prefixácie.

[129] Deprominálne adjektíva (podľa derivačných slovotvorných postupov)

postup	počet	%
sufixálny	15	78,9
prefixálno-sufixálny	3	15,8
prefixálny	1	5,3
spolu	19	

aa) Sufixácia

Sufixálne je v skúmanom súbore utvorených 15 jednotiek: **Zp + -ajší** (šesť lexém): *da-ked-ajší, niekd-ajší, voľaked-ajší, vted-ajší, dovted-ajší, tun-ajší*; **Zp + -učký/-učičský** (dve lexémy): *sam-učský, sam-učičský*; **Zp + -unký/-ulinký** (dve lexémy): *sam-unký, sam-ulinký*; **Zp + -ský** (dve lexémy): *naš-ský, svoj-ský*; **Zp + -ojší** (jedna lexéma): *tam-ojší*; **Zp + -omný** (jedna lexéma): *nič-omný*; **Zp + -vý** (jedna lexéma): *onak-vý*.

ab) Konfixácia

Prefixálno-sufixálne sú utvorené tri adjektíva: *ne-naš-ský, pod-seb-ný, prí-tom-ný*.

ac) Prefixácia

Prefixálne je utvorené jediné adjektívum *ne-svoj*. Je to výnimočný príklad slovnodruhového prechodu pri čistej prefixácii. Tento prípad možno z onomaziologického hľadiska kvalifikovať ako modifikačno-mutačný typ.

b) Kompozícia

Kompozícia sa pri deprominálnom tvorení adjektív uplatňuje v 65 lexémach, z toho vo viac ako štyroch pätinách ide o kompozično-derivačný postup (83,1 %); porov. v tab. [130].

[130] Deprominálne kompozitné adjektíva (podľa slovotvorných postupov)

postup	počet	%
juxtapozícia	5	7,7
pravá kompozícia	5	7,7
kompozično-derivačný postup	54	83,1
– kompozično-sufixálny	52	80,0
– kompozično-transflexný	2	3,1
polomotivované	1	1,5
kompozícia spolu	65	

ba) Juxtapozícia

Juxtapozičné lexémy sú motivované adjektívno-pronominálnymi syntagmami (*na-nič-hodný, sebe-rovný, vždy-zelený*) a verbálno-pronominálnymi syntagmami (*tak-zvaný, vše-vediaci*).

bb) Pravá kompozícia

Pronominálny spolumotivant má päť adjektív utvorených pomocou pravej kompozície, dve lexémy sú utvorené z adjektívno-pronominálnych syntagiem (*seb-a-istý, sam-o-zrejmy*), dve lexémy z verbálno-pronominálnych syntagiem (*sam-o-lepiaci, sam-o-zvaný*), jedna lexéma z pronominálno-numerálnej syntagmy (*sam-o-jediný*).

bc) Kompozično-derivačný postup**bca) Kompozično-sufixálny postup**

Kompozično-sufixálne tvorenie je najfrekvencovanejší postup, akým sa tvoria depronominálne adjektíva. Vo všetkých prípadoch pronominálny základ figuruje ako prvý v poradí. Na druhom mieste sa nachádza:

– verbálny základ (17 lexém; 7 slovotvorných typov): **Zp + (-l-) + Zv + -ný**: *sám nosiť* → *sam-o-nos-ný*; **Zp + -o- + Zv + -cí**: *sám sa vzdelávať* → *sam-o-vzdeláva-cí*; **Zp + (-l-) + Zv + -avý**: *žrať všetko* → *vše-žr-avý*; **Zp + (-l-) + Zv + -lý**: *sám rásť* → *sam-o-rast-lý*; **Zp + (-l-) + Zv + -teľný**: *sám spasiť* → *sam-o-spasi-teľný*; **Zp + (-l-) + Zv + -ivý**: *sám sa vznietiť* → *sam-o-vzniet-ivý*; **Zp + (-l-) + Zv + -úci**: *všetko môže* → *vše-moh-úci*;

– substantívny základ (36 lexém; 3 slovotvorné typy): **Zp + (-l-) + Zs + -ný/-ny**: *všetky strany* → *vše-stran-ný*; **Zp + (-l-) + Zs + -ový**: *iný jazyk* → *in-o-jazyk-ový*; **Zp + (-l-) + Zv + -ský**: *všetci ľudia* → *vše-lud-ský*.

[131] Kompozično-sufixálne tvorenie depronominálnych adjektív – slovotvorné typy

slovotvorný typ	počet	%	príklady
Zp + (-l-) + Zs + -ný/-ny	19	36,5	<i>svoj-práv-ny</i>
Zp + (-l-) + Zs + -ový	15	28,8	<i>vše-lud-ový</i>
Zp + (-l-) + Zv + -ný	10	19,2	<i>sam-o-hyb-ný</i>
Zp + (-l-) + Zv + -ivý	2	3,8	<i>sam-o-vzniet-ivý</i>
Zp + (-l-) + Zv + -cí	1	1,9	<i>sam-o-vzdeláva-cí</i>
Zp + (-l-) + Zv + -avý	1	1,9	<i>vše-žr-avý</i>
Zp + (-l-) + Zv + -teľný	1	1,9	<i>sam-o-spasi-teľný</i>
Zp + (-l-) + Zv + -úci	1	1,9	<i>vše-moh-úci</i>
Zp + (-l-) + Zv + -lý	1	1,9	<i>sam-o-rast-lý</i>
Zp + (-l-) + Zs + -ský	1	1,9	<i>vše-lud-ský</i>
spolu	52		

bcb) Kompozično-transflexné tvorenie

V súbore sa nachádzajú len dve kompozično-transflexné depronominálne adjektíva. V jednom prípade je motivantom verbálno-pronominálna syntagma (*ľúbiť samého seba* → *sam-o-lúb-y*), v jednom prípade je to substantívno-pronominálna syntagma (*(mať) svoju hlavu* → *svoj-hlav-y*).

bd) Polomotivovanosť

Lexému *všeobecný* možno pokladať za polomotivovanú, čiastočne demotivovanú vzhľadom na oslabenie vzťahu k pôvodnému motivačnému komponentu *obec*.

3.2.3.7 Deprepozičné tvorenie adjektív

Tvorenie adjektív z predložiek je raritné. Ide o tri lexémy patriace do derivačného sufikálneho typu **Zprep + -ný**: *spod-ný, pred-ný, zad-ný* (slovotvorný základ *zad-* je utvorený analogicky podľa *pred-*, porov. morfematickú štruktúru: **pred-n-ý :: za:d-n-ý**).

2.4 Onomaziologické kategórie adjektívnych derivátov

Pri charakteristike typov onomaziologických kategórií a onomaziologických kategórií nadväzujeme na práce M. Dokulila (1962), M. Nábělkovej (1993), J. Furdíka (2004), M. Sokolovej (2007), M. Sokolovej – M. Ivanovej – K. Vužňákovskej (2005) a K. Vužňákovskej (2006). Adjektíva môžu byť modifikačné (deadjektíva), modifikačno-mutačné (deadjektíva) a mutačné (desubstantíva, deverbatíva, deadverbiá, denumeráliá, depronomináliá). Nepočítame s transpozíciou – adjektivizované prídavia (*vyčníkajúci žiak, pečená hus*; Furdík, 2004; Vužňáková, 2006) pokladáme za morfológicky motivované; deadverbiálne adjektíva typu *dnešný program* a depronomináliá typu *vtedajší život* pokladáme za mutačné.

2.4.1 Modifikačné kategórie

2.4.1.1 Intenzifikácia (zosilňovanie) vlastnosti

Vlastnosť vyjadrená v slovotvornom základe sa posilňuje; porov. parafrázu „veľmi/príliš + ADJmot“. Do tejto kategórie patria:

a) Prefixálne jednotky: **pre-** (*predlhý, predobry, predrahý, prekrásny, premilý, presmutný, prepotrebný, prevelký*), **pri-** (*privysoký, priveľký, prištedrý, prišíroký, primálny, prílahký*), **pra-** (*pradávný, prastarý, praobyčajný, prapodivný, pramalý, pramizerný*), **ultra-** (*ultraradikálny, ultramoderný, ultralahký, ultrafialový, ultrakrátky*), **hyper-** (*hypermoderný*).

b) Sufixálne jednotky: **-učký/-učičský** (*bielučký, čerstvučký, chudučký, jemnučký, krehučký, slabučký, skromnučký, holučičský, novučičský, staručičský*), **-unký** (*čistunký, hladunký, mladunký, modrunký, mäkučký, milunký, zlatunký*), **-ušský** (*dobrušský, hladušský, šťúplušský, tenušský, žltušský*), **-ánsky/-itánsky** (*dlhánsky, ukrutánsky, širokánsky, veľikánsky, hrozitánsky*), **-izný/-očižný** (*dlžizný, hrubizný, veličizný, dlhočižný, hrubočižný, širočižný*), **-inký/-ilinký/-ulinký** (*malinký, pomalinký, malilinký, blízulinký, ľahulinký, peknulinký*), **-ičský/-učičský** (*maličský, celučičský, nahučičský, dobručičský, bielučičský*).

c) Konfixálne jednotky: *prebujnený, precitlivený, prejemnený, pretučený*.

2.4.1.2 Oslabovanie vlastnosti

Vlastnosť vyjadrená v slovotvornom základe sa oslabuje; porov. parafrázu „trochu/málo + ADJmot“. Do tejto kategórie patria:

a) prefixálne jednotky: **po-** (*pobelavý, počerný*);

b) sufixálne jednotky: **-astý/-kastý** (*červenastý, hnedastý, kyslastý, okružlastý, zelenkastý, červenkastý*), **-avý/-kavý/-ľavý/-orľavý** (*belavý, modravý, sladkavý, ružovkavý, kyselkavý, chudorľavý*), **-učký** (*hlúpučký, chľapatučký*), **-unký** (*sprostunký, tlstunký*), **-učičský** (*staručičský*).

c) konfixálne jednotky: *nahluchlý, nasprostastý, pomladší, postarší, obstarý, pobledší, obtlstlý, ponížší, pomeňší*.

2.4.1.3 Negácia vlastnosti

Popretie vlastnosti pomenovanej v slovotvornom základe sa uskutočňuje pomocou prefixácie: **ne-** (*nezdravý, neverný, nedôstojný, nedokonalý, nemanželský, neplodný, nevýrazný, neorganický, neploletý*), **proti-** (*protisúťažný, protireumatický, protiletecký, proti-*

jadrový, protiatómový, protispoločenský), **in-** (*invariantný, indeterminovaný, insolventný, inkompatibilný, indisponovaný, indiskrétny, indiferentný*), **a-** (*ahistorický, achromatický, asynchrónny, alogický, asymetrický, amorálny, apolitický, asociálny, atypický*); **anti-** (*anti-alergický, antidumpingový, antidopingový*), **i-** (*iracionálny, ilegálny, irelevantný, ireálny, imobilný*), **bez-** (*bezfarebný*), **kontra-** (*kontraproduktívny*), **ab-** (*abnormálny*), **non-** (*non-konformný*), **un-** (*unfér*).

Čistá prefixácia s významom negácie vlastnosti v niektorých prípadoch alternuje s desubstantívnou konfixálnou motiváciou: napr. *farba* → (*farebný*) → *bezfarebný*: *farebný* → *bez-farebný* (prefixálna modifikačná negácia), *farba* → *bez-fareb-ný* (konfixálna mutácia vyjadrujúca vzťah k substancii); podobne *nealkoholický, nelogický, bezzásadový*, a i.; porov. aj oddiel VI. kap. 3.1.2.3.

2.4.1.4 Iné typy modifikácie

Iné typy modifikácie vlastnosti sú ojedinelé, zahŕňujú časovo-priestorovú modifikáciu (*supratekutý, supravodivý, infračervený, endotermický, predminulý*), kvalitatívnu modifikáciu podľa pravosti (*pseudofudový, pseudohistorický*) a rôzne ďalšie sémantické modifikácie (*kongeniálny, mladistvý, celistvý*).

2.4.2 Mutačné kategórie

2.4.2.1 Desubstantíva

V nadväznosti na výklad v oddiele III. kap. 2.4.1 desubstantívne adjektíva majú formálne nevyjadrený (nekonkretizovaný) onomaziologický spoj, z čoho v našom prístupe vyplýva, že všetky desubstantívne adjektíva hodnotíme ako jednotky s významom širokého vzťahu, nešpecifikujeme onomaziologické kategórie podľa subjektu, objektu, času, miesta a pod. Desubstantívnym adjektívam prisudzujeme onomaziologickú štruktúru **OB – (OS) – OP**, ktorej zodpovedá parafráza „taký, ktorý (rel) Smot“, t. j. „taký, ktorý má nejaký vzťah k motivujúcemu substantívu“, napr. *knižný* „taký, ktorý (má nejaký vzťah ku) knihám“, *košický* „taký, ktorý (má nejaký vzťah ku) Košiciam“, *banánový* „taký, ktorý (má nejaký vzťah k) banánom“, *chemický* „taký, ktorý (má nejaký vzťah k) chémii“, *stolový* „taký, ktorý (má nejaký vzťah k) stolom“, *asistenčný* „taký, ktorý (má nejaký vzťah k) asistencii“, *agentov* „taký, ktorý (má nejaký vzťah k) agentovi“.

2.4.2.2 Deverbatíva

Deverbatívne deriváty majú dvojčlennú onomaziologickú štruktúru **OB – OP** s významom dejovej vlastnosti („taký, ktorý Vmot“). Aj v tejto skupine je potrebné zaujať stanovisko k podrobnejšiemu členeniu, ktoré ponúka J. Furdík (2004, s. 103) a v nadväznosti naňho aj K. Vužňáková (2006, s. 22). Ide o členenie deverbatívnych adjektív na činnostné, účelové, možnosťové a výsledkové adjektíva. K. Vužňáková (2006, s. 22) pri uvedených skupinách uvádza tieto parafrázy: a) činnostné: „taký, ktorý V/V_{pas}“, napr. *túlavý pes* „taký, ktorý sa túla“, *skúšobná komisia* „taká, ktorá skúša“; b) účelové: „taký, ktorý (V_{spon}) + (Pr) + V_{act}“, napr. *šijací stroj* „taký, ktorý je na šitie“, *učebný plán* „taký, ktorý je na učenie“; c) možnosťové: taký, ktorý (sa dá) V“ *pitná voda* „taká, ktorá sa dá piť“, *čitateľné písmo* „také, ktoré sa dá čítať“; d) výsledkové: „taký, ktorý V_{pas}“, napr. *minulý týždeň* „taký, ktorý sa minul“. Ešte pred nimi J. Horecký (1971) vymedzuje v podstate tri významové skupiny: adjektíva s aktívnym významom (*bodná zbraň, obrábací stroj*), adjektíva s neutralizovaným významom (*štiepny materiál, plánovací kalendár*), adjektíva s pasívnym významom (*vyťahovací rebrík, príviesné vozidlo*).

Toto členenie nevyplýva bezprostredne z onomaziologickej štruktúry, ktorá pozostáva z dvoch komponentov – kategoriálna vlastnosť (onomaziologická báza), na ktorú sa vzťahuje dejový onomaziologický príznak. Táto štruktúra je prototypovo prítomná v činnostných a výsledkových adjektívach: *dôverčivý* „taký, ktorý dôveruje“, *dojemný príbeh* „taký, ktorý dojíma“, *dospelý tiger* „taký, ktorý dospel“.

Sémantické príznaky, ktoré sa v koncepcii K. Buzássyovej (1974) označujú ako sprievodné a abstrahované z deja (t. j. z motivujúceho slovesa)²¹ a ktoré nemajú samostatné onomaziologické stvárnenie, do onomaziologickej štruktúry nezaraďujeme. Takým je napríklad sprievodný príznak „potenciálnosť“ pri adjektívach označujúcich pasívnu možnosť, napr. *rezateľný*, *spáliteľný*, *jedlý*, *lovný* (Buzássyová, 1974, s. 105). Príznak potenciálnosti v tomto prípade nepremosťuje bázu s príznakom (nejde o onomaziologický spoj), no zároveň spoluurčuje onomaziologickú štruktúru. V súlade s výkladom v oddiele III. kap. 2.5 komponent implikujúci potenciálnosť („možno“, „dá sa“), ale aj komponent implikujúci účel („je určený na“) možno pokladať za onomaziologický dodatok (v parafráze ho uvádzame v hranatých zátvorkách): *nahradiťelný člen* „taký, ktorého [možno] nahradiť“, *konvertibilná mena* „taká, ktorú [možno] konvertovať“, *skladací dáždnik* „taký, ktorý [možno] skladať“; *herný plán* „taký, ktorý [je určený na] hranie“, *kúpací plášť* „taký, ktorý [je určený na] kúpanie“.

Onomaziologický dodatok vyplývajúci z vlastnosti „potenciálnosť“ sa odlišuje od sprievodného príznaku „intenzifikovanosť“, ktorý sa v prístupe K. Buzássyovej taktiež vyčleňuje, napr. *žravý* „taký, ktorý žerie veľa“ (Buzássyová, 1974, s. 105). Tento komponent je „len“ súčasťou lexikálneho významu, z hľadiska slovotvorného významu fakultatívne rozvíja onomaziologický príznak, no nie je súčasťou slovotvornej štruktúry (porov. aj príklady z III., kap. 2.5 *spáť* „ten, kto spí dlho a rád“; *guľovať sa* „hádzat (sa) snehovými guľami“).

2.4.2.3 Deadverbiá

Deadverbiálne adjektíva považujeme taktiež za mutačné jednotky²² s ternárnou štruktúrou (podobne ako desubstantíva; tak aj J. Furdík, 2004, s. 102 – 103) báza – (spoj) – príznak, porov. parafrázy *dnešný (program)* „taký, ktorý sa uskutočňuje dnes“, *zajtrajší výlet* „taký, ktorý sa uskutoční zajtra“, *dolný roh* „taký, ktorý sa nachádza dole“, *horný koniec* „taký, ktorý sa nachádza hore“, *pešia turistika* „taká, ktorá sa koná pešo“; všeobecne „taký, ktorý (má vzťah k) ADVmot“. Podobne *zriedkavý*, *predobedný*, *lanský*, *náprotivný*, *spätný*, *spiatočný*, *vonkajší* a i.

2.4.2.4 Denumeráliá

Denumerálne adjektíva sú pomenovania vlastností vo vzťahu k množstvu alebo k poradiu (Vužňáková, 2006, s. 22), a to v podobe:

1) ternárnej onomaziologickej štruktúry: napr. *desaťtisícový* „taký, ktorý (má vzťah k) desiatim tisícom“, *miliónové náklady* „také, ktoré (majú hodnotu) miliónu/miliónov“, *desatinový plat* „taký, ktorý (majú výšku) desatiny“, *množné číslo* „také, ktoré (má vzťah k) mnohému“, *polová nota* „taká, ktorá (má hodnotu) pol“, *podvojný* „taký, ktorý (má vzťah k) dvom“; vo všeobecnosti je to význam „taký, ktorý (má vzťah k) Nmot“;

2) binárnej onomaziologickej štruktúry: *prvotný* „taký, ktorý je prvý“, *druhotný* „taký, ktorý je druhý“, *jedinečný* „taký, ktorý je jediný“.

²¹ Ide o príznaky aktívny – pasívny, intenzifikovaný – neintenzifikovaný, limitný – nelimitný, potenciálny – reálny (Buzássyová, 1974, s. 56).

²² Na rozdiel K. Vužňákovskej (2006, s. 20), ktorá deadverbiálne adjektíva zaraďuje do transpozície.

2.4.2.5 Depronominália

Depronominálne adjektíva z onomaziologického hľadiska môžu mať dvojaký charakter:

a) ternárna štruktúra OB – (OS) – OP: *voľakedajší* „taký, ktorý (sa uskutočnil) voľakedy“, všeobecnejšie „taký, ktorý (má vzťah k) Pmot“, podobne *vtedajší*, *dakedajší*, *dovtedajší*, *niekdajší*, *prítomný*, *tamojší*, *podsebný*;

b) binárna štruktúra OB – OP: *našský* „taký, ktorý je náš“; podobne *svojský*, *ničomný*.

2.4.3 Modifikačno-mutačné kategórie

V nadväznosti na vymedzovanie prechodných typov onomaziologických kategórií (Sokolová, 2007) možno uvažovať aj o modifikačno-mutačných adjektívach.

a) Existujú prípady, keď sa v rámci deadjektívneho tvorenia adjektív motivát od motivantu odlišuje viacerými sémami. Napr. pri lexéme *podlhovastý* nie je čistá intenzifikácia (*„veľmi dlhý“) alebo oslabenie vlastnosti (*„trochu dlhý“), ale k významu motivátu sa pridávajú ďalšie príznaky; porov. sémantizáciu v KSSJ: „majúci väčšiu dĺžku ako šírku; oválny“; podobne *pohotový*, *podrobný*, *pomnožný*, *zdĺhavý*, *zánovný*, *spříbuznený*, *ucelený*.

b) Pri motivačnej dvojici *svoj* → *nesvoj* ide o raritný prípad zmeny slovného druhu v rámci prefixácie. Depronominálna jednotka *nesvoj* nadobúda kvalitatívny význam vlastnosti, preto sa hodnotí ako adjektívum (porov. sémantizáciu v KSSJ: ktorý nie je vo zvyčajnom (zdravom) teles. al. duš. stave, zmenený).

2.5 Zhrnutie

Adjektíva ako pomenovania statických príznakov substancií z hľadiska motivovanosti a špeciálne slovotvornej motivovanosti predstavujú veľmi dôležitý slovný druh. O intenzite zapojenosti do motivačných vzťahov svedčí aj skutočnosť, že v skúmanom súbore sú adjektíva spomedzi autosémantik druhý „najmotivovanejší“ slovný druh (po adverbiách). Celkový počet analyzovaných adjektív predstavuje 22 595, z toho slovotvorne motivovaných je 93,1 % (21 027 lexém) a slovotvorne nemotivovaných je 6,9 % (1 568 lexém).

Adjektíva sú po substantívach a verbách tretí nominačne najpotentnejší slovný druh. Adjektívny základ (jednomotivačne či polymotivačne) má 15 607 jednotiek z 59 150, čo predstavuje jednu štvrtinu všetkých motivovaných lexém v súbore. Len adjektívny základ (bez polymotivačnej alternácie s motivovanosťou iným slovným druhom) má 13 146 lexém. Takmer polovica všetkých deadjektívnych motivátov sú substantíva (45,4 %), vyše tretinu tvoria adverbiá (36,7 %). Deadjektívnych adjektív je v súbore 10,3 % a deadjektívnych verb je 7,8 %. Ostatné deadjektívne slovné druhy sú raritné.

V analyzovanom súbore sa deadjektíva dominantne tvoria pomocou slovotvornej motivácie (98,8 %), ojedinele pomocou morfolologickej motivácie (0,9 %). Ostatné nominačné typy sú raritné. V rámci slovotvornej motivácie sa vyše deväť desatín deadjektívnych slovotvorných motivátov tvorí pomocou derivácie, necelá jedna desatina pomocou kompozície. Pri derivácii dominujú deadjektívne substantíva (47,9 %) a adverbiá (41,7 %), potom verba (5,5 %) a adjektíva (4,9 %). Pri kompozičných postupoch sa adjektíva najčastejšie podieľajú na tvorení adjektívnych kompozít (68,7 %), substantívnych kompozít (30,2 %), raritne adverbiálnych a verbálnych kompozít.

V SKMS sa nachádza 25 658 motivovaných adjektív. Ich motivantmi sú dominantne substantíva (vyše 81 %), potom verba (vyše 10 %) a adjektíva (vyše 5 %). Ostatné slovné druhy (adverbiá, pronomína, prepozície, partikuly, interjekcie) sú východiskami tvorenia adjektív veľmi zriedkavo (spolu za uvedené slovné druhy sú to cca 3 %; v absolútnych číslach je to 905 lexém). V analyzovanom súbore sa adjektíva tvoria najčastejšie pomocou

slovotvornej motivácie (21 005 lexém, 96,1 %), 839 lexém (3,8 %) sa tvorí pomocou morfolologickej motivácie, v 22 prípadoch (0,1 %) dochádza k polymotivácii (adjektívum je tvorené slovotvorne a ako alternatíva aj morfologicky) a raritne na základe abreviačnej motivácie. Pomer derivácie a kompozície pri slovotvornom tvorení adjektív je 93 % : 6,9 %. Ojedinele si derivácia a kompozícia konkurujú na polymotivačnej úrovni. Pri derivácii adjektív absolútne dominuje sufixácia (95,4 %; 19 765 lexém), ktorá sa viaže predovšetkým na desubstantívnu a deverbatívnu motiváciu. Ostatné postupy (prefixácia, prefixácia + sufixácia, prefixácia + transflexia) sú zastúpené minimálne (do 2,3 %). V rámci kompozície dominuje kompozično-derivačný postup (69,3 %), konkrétnejšie kompozično-sufixálny postup (62,3 % zo všetkých kompozične utvorených adjektív).

Desubstantívnych je podľa SKMS 89 % (17 408 jednotiek) všetkých derivačných adjektív, deverbatívnych je 8,7 % (1 709 lexém), deadjektívnych adjektív je 3,5 % (685 lexém). Od substantív, verb a adjektív je utvorená absolútna väčšina derivovaných adjektív (96,5 %). Pri kompozícii je zastúpenie vyrovnannejšie, hoci aj tu sa na prvom mieste nachádzajú desubstantíva s takmer dvojpäťtinovým zastúpením (38,9 %), nasledujú deadjektíva (31,8 %) a denumeráliá (16 %). Menej ako jednodesatinové zastúpenie majú adverbiálne, verbálne a pronomínálne základy.

Literatúra

- BUZÁSSYOVÁ, Klára: Sémantická štruktúra slovenských deverbatív. Bratislava: Veda 1974. 236 s.
- DOKULIL, Miloš: Tvoření slov v češtině 1. Teorie odvozování slov. Praha: Nakladatelství ČSAV 1962. 264 s.
- FURDÍK, Juraj: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča: Modrý Peter 1993. 200 s.
- FURDÍK, Juraj: Slovenská slovtvorba (teória, opis, cvičenia). Ed. M. Ološtiak. Prešov: Náuka 2004. 200 s.
- HORECKÝ, Ján: Slovtvorná sústava slovenčiny. Podstatné meno. Prídavné meno. Sloveso. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959. 217 s.
- NÁBĚLKOVÁ, Mira: Vzťahové adjektíva v slovenčine (funkčno-sémantická analýza desubstantívnych derivátov). Bratislava: Veda 1993. 204 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Kapitoly zo slovenskej morfológie. Prešov: Slovacontact 1995. 180 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Vzťah slovnodruhových a onomaziologických kategoriálnych významov. In: Sprachliche Kategorien und die slawische Wortbildung. Slawische Forschungen und Texte 6. Eds. H. Burkhardt – A. Nagórko. Hildesheim – Zürich – New York: Georg Olms Verlag 2007, s. 178 – 195.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – IVANOVÁ, Martina – VUŽŇÁKOVÁ, Katarína: Prínos Slovníka koreňových morfémov slovenčiny k teórii kompozít. In: Jazykovedný časopis, 2005, roč. 56, č. 2, s. 99 – 126.
- VUŽŇÁKOVÁ, Katarína: Slovtvorné (onomaziologické) kategórie a slovtvorný význam derivátov a kompozít v slovenčine. In: Jazykovedný časopis, 2006, roč. 57, č. 1, s. 13 – 32.

3 Numeráliá a pronominá

Katarína Vužňáková

Mnohé korene a spôsoby tvorenia slovotvorne motivovaných lexikálnych jednotiek, ktorých motivátom alebo motivantom sú zámená a číslovky, majú veľmi starý pôvod. Napríklad korene *každ-*, *sam-*, *sebe-*, *veš-* (*vše*) ako prvé členy kompozít s prvým pronominálnym základom sa považujú za praslovanské (napr. *samostatný*, *samoľúby*, *všielik*, *všemohúci*, *každodenný*). Podobne v praslovanskom období sa odohrávalo tvorenie čísloviek od 11 po 19 a od 20 po 90 (pozri Šlosar, 1999).

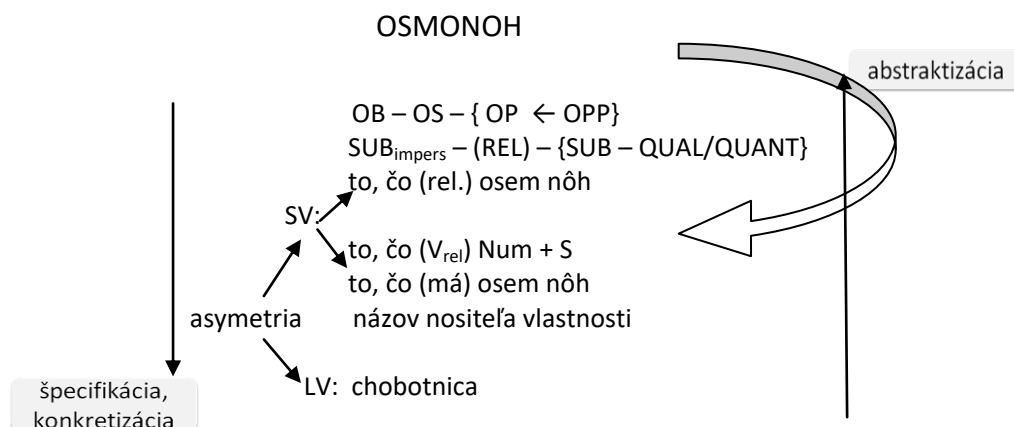
Tvorenie slov od praslovanských čias značne zmenilo svoj charakter, no ani dnes nie sú numeráliá a pronominá v lexikálnej zásobe slovenčiny najčastejším slovným druhom derivátov ani kompozít. Numeráliá a pronominá sú v lexikálnej zásobe slovenčiny motivantmi iba pre 2,8 % (numeráliá: 1,9 %, pronominá 0,9 %) atosémantických motivátov a sú vo veľkej miere autoderivabilné. A tak je prirodzené, že numeráliá a pronominá sa na Slovensku nestávali hlavným predmetom derivatologických výskumov (pozri Horecký, 1959, 1971, 2003; Furdík 1993, 2004). Numeráliá a pronominá sa opisovali skôr z aspektu morfológie, resp. z aspektu vzťahu morfológie a derivatológie (Oravec, 1969; Týr, 1991; pozri aj oddiel I. kap. 4.4). A aj keď sa dané práce dotýkali tvorenia lexikálnych jednotiek, išlo o výskumy, ktoré predchádzali vzniku modernej derivatologickej teórie J. Furdíka o slovo tvornej motivácii (Furdík, 1993, 2004). Niektoré javy sa tak zo súčasného pohľadu hodnotia ináč. Zároveň súčasné technológie umožňujú dáta o lexikálnych jednotkách spracovať komplexnejšie, a tým vytvárať celostnejší náhľad na tvorenie slov.

Východiskom opisu numerálií a pronomín na tomto mieste je derivatologický prístup J. Furdíka (op. cit.), opierajúceho sa o prácu J. Dokulila (1962), a jeho pokus na tomto základe vymedziť onomaziologické kategórie a typy onomaziologických kategórií. J. Furdík sa pri kategorizácii slovotvorne motivovaných lexém držal, predovšetkým pri kompozitách, ešte syntaktického hľadiska. Okrem toho sa mu podarilo vymedziť kategórie len pre niektoré slovné druhy (najkomplexnejšie pre substantíva a adjektíva; pozri Furdík 2004). Dopĺňanie a upresňovanie slovotvorných kategórií substantív, adjektív, ale i iných slovných druhov bolo nutné pri zostavovaní Slovníka koreňových morfém slovenčiny (2005) i čiastkových derivatologických i lexikografických prác (Slovník koreňových morfém slovenčiny, 2005, 2007, 2012; Malý slovotvorný slovník, http://www.indi.pf.unipo.sk/index.php?funkcia=Malý_slovotvorný_slovník Vužňáková, In: Dieťa a slovo tvorba, Liptáková – Vužňáková 2009; Slovotvorný slovník kompozít v slovenčine, Vužňáková 2012, <http://ssks.pf.unipo.sk>). A tak sa detailnejšej analýze nevyhli ani pronominá a numeráliá (pozri Sokolová – Ivanová – Vužňáková, 2005; Vužňáková, 2006a, 2006b, 2012; Sokolová, 2007). Na tieto práce nadväzujeme, pričom prehodnocujeme a rozširujeme poznanie o pronominách a numeráliách ako motivátoch a motivantoch v slovotvornomotivačných vzťahoch v slovnej zásobe slovenčiny.

Pri kategorizácii slovotvorne motivovaných lexikálnych jednotiek a ich klasifikácii z hľadiska utvorenosti sa pohybujeme na osi: všeobecný onomaziologický rámec onomaziologickej štruktúry (OB – OS – OP) – explicitné vyjadrenie a konkretizácia onomaziologickej štruktúry, onomaziologický význam – slovotvorný význam – lexikálny význam. Na jednej strane vychádzame zo zovšeobecnených, schématisovaných, metajazykových konštrukcií,

ktoré naznačujú iba rámc, v ktorom sa konštituuje vzťah medzi komponentmi onomaziologickej štruktúry. Na druhej strane OS tu predstavuje iba všeobecnú vzťahovosť/relačnosť prvkov onomaziologickej štruktúry a nie je explicitne vyjadrený (výnimkou sú niektoré kompozitá). No pri detailnejšej analýze a kategorizácii slovotvorne motivovaných lexém je nutné OS dopĺňať aj chýbajúcimi sémantickými príznakmi. Pri explicitnom vyjadrovaní vzťahu medzi komponentmi onomaziologickej štruktúry upresňujeme logicko-sémantickú štruktúru slovotvorného významu, čím sa dostávame do oblasti prieniku slovotvorného a lexikálneho významu, prípadne pri demotivovaných lexikálnych jednotkách alebo lexémach s posunom vo význame priamo do sféry lexikálneho významu.

Do procesu pomenovania vstupuje poznanie hovoriacich z jazykovej i mimojazykovej oblasti (znalostnej bázy o svete), napr. pri pomenovaní *stonožka* museli používatelia jazyka využiť poznanie o spôsobe tvorby kompozít v slovenčine i skúsenosť s výzorom istého druhu živočicha a poznanie, že počet sto znamená veľa. Mimojazykové, ktoré nie je vyjadrené formálne v slovotvornej štruktúre slov, ale je prítomné pri tvorbe pomenovania, môže pomôcť dostať sa k lexikálnemu významu, resp. k pochopeniu vzťahu medzi pomenovaním a označovanou skutočnosťou, napr. *osmonoh* „to, čo (rel.) osem nôh“ X „to, čo má osem nôh“ X „chobotnica“/„dravý morský živočích s ramenami na chytanie koristi a prisávanie sa“. Teda pri slovotvornej motivácii niečo takto pomenovať nie je iba nejakým všeobecným vzťahom.

Obraznosť pomenovania a vzťah medzi slovotvorným a lexikálnym významom slova ovplyvňuje začlenenie lexikálnej jednotky k typu onomaziologickej kategórie. Napríklad pri základných numeráliách typu *tridsaťosem* ide len zdanlivo o zlučovací vzťah „tridsať + osem“ ovplyvnený matematickou operáciou súčtu. Zo slovotvorného hľadiska je prvý komponent kompozita modifikovaný druhým a je indikátorom procesu slovotvornej demotivácie lexémy. V takomto prípade lexikálny význam môže ovplyvniť rekonštrukciu slovotvorného významu lexikálnej jednotky. Napríklad pri lexéme *stonoha* môže byť pre používateľa jazyka zrejماً slovotvorná štruktúra *sto + rel. + noha*, no nemusí byť jasný konkrétny vzťah medzi slovotvornými základmi slova (absentujúca skúsenosť s používaním danej lexikálnej jednotky navádza k slovotvornému významu „to, čo má sto nôh“), a tak i vzťah k mimojazykovej skutočnosti, ktorou sa pomenovanie označuje: LV: „dlhý a obyčajne chudý človek“ → SV: „ten, kto (je dlhý ako keby mal) sto nôh“). Preto pri klasifikácii numerálií a pronomín zohľadňujeme všeobecný vzťah prvkov v onomaziologickej štruktúre slovotvorne motivovaného slova, ale i jeho konkretizáciu a vzťah slovotvorného a lexikálneho významu.

3.1 Numerále ako slovotvorný motivant

Numeráliá sú motivantmi pre ďalších 1 183 lexikálnych jednotiek a vstupujú do 1 142 vzťahov slovotvornej motivácie. To je iba 1,8 % slovotvornomotivačných vzťahov v slovnej zásobe slovenčiny (porov. oddiel II. kap. 6 tab. [17]). Od numerálií sa tvoria najčastejšie adjektíva, ďalšie numeráliá a substantíva. V oveľa menšej miere je motivantom pre adverbiá a verbá. Inak ako prostredníctvom slovotvornej motivácie sa od numerálií tvoria pomenovania veľmi zriedkavo, a to:

- pomocou morfolologickej motivácie: autosémantiká – 14 adverbií (napr. *veľa, mnoho, trocha*), jedno adjektívum (*posledný*) a jedno substantívum (*Desatoro*); synsémantiká – konjunkcie (*viac/viacej, najviac*), partikuly (*jedine, najmenej, navela*), konjunkcie a zároveň partikuly (*jednako, jednak*);
- pomocou kvázisyntaktickej motivácie (porov. v tomto oddiele kap. 4.2.1): *a jednako, no jednako*.

V rámci SM sa denumerálne tvoria viac kompozitá než deriváty; porov. [133].

[132] Motiváty numerálií

motivát	motivačné vzťahy		slovotvorná motivácia	
	počet	%	počet	%
adjektívum	495	41,8	494	43,1
numerále	325	27,5	317	27,7
substantívum	312	26,4	306	26,7
adverbium	31	2,6	17	1,5
verbum	11	0,9	11	1,0
konjunkcia	4	0,3	----	----
partikula	3	0,3	----	----
konjunkcia + partikula	2	0,2	----	----
spolu	1 183		1 145	

[133] Sumár slovotvorných spôsobov tvorenia denumerálií

spôsob	počet	%
derivácia	340	29,7
kompozícia	805	70,3
spolu	1 145	

3.1.1 Deriváty

Od numerálií sa derivačne tvoria najmä substantíva a numeráliá (spolu 83,8 %), v menšej miere adjektíva, adverbiá a verbá; porov. [134].

[134] Numerále ako derivačný slovotvorný motivant

motivát	počet	%
substantíva	149	43,8
numeráliá	136	40,0
adjektíva	31	9,1
adverbiá	13	3,8
verbá	11	3,2
spolu	340	

Od numerálií sa tvoria lexikálne jednotky prevažne sufixáciou (78,1 %; napr. *desiatka*, *troj-aký*), potom transflexiou (12,3 %; napr. *ôsm-y*, *tisíc-i*), ojedinele konfixálne (5,3 %) – prefixálno-transflexne (napr. *roz-dvoj-iť*, *z-mohonásob-iť*) a prefixálno-sufixálne (napr. *po-dvoj-ný*) – a prefixálne (napr. *ne-jeden*, *pri-veľa*).

Pri onomaziologickej charakteristike v skupine derivátov možno vyčleniť transpozičné jednotky (11,6 %) a mutačné jednotky (83,4 %).

3.1.1.1 Transpozičné deriváty

Numerále je pri transpozícii motivantom hlavne pre substantívne lexikálne jednotky. Spredmetnením kvantity, predovšetkým numerálií s adjektívnymi gramatickými kategóriami, vznikajú abstraktá so sufixmi *-osť*, *-ota*, *-enstvo* tak, ako pri spredmetnení kvality, napr. *dobrý* → *dobr-ota*, *lakomý* → *lakom-osť*, *nebezpečný* → *nebezpeč-enstvo*. Niektoré numerálie typu *päťstovka*, *osemstovka*, *osemnásťka*, *stovka* možno hodnotiť ako spredmetnenie kvantity „to, že (niečo má hodnotu čísla) päťsto/osemnásť/sto“, ale aj ako lexikálne jednotky s novým významom, napr. *päťstovka* „to, čo je dlhé päťsto metrov“; *osemnásťka* „tá, ktorá má osemnásť rokov“; *stovka* „to, čo má hodnotu sto eur“.

a) Substantíva – spredmetnenie kvantity: „SUB_{cat} – QUANT“, „to, že ... Num“: **N_{kard}** → **S**: *jednota*; *sedma*, *sedmička*, *osmička*, *osemnásťka*, *päťstovka*, *osemstovka*, *stovka*, *trojstovka*; **N_{ord}** → **S**: *prvenstvo*, *dvojakosť*, *dvojitosť*, *niekoľkorakosť*, *mnohosť*, *množstvo*, *mnohorakosť*, *obojakosť*, *trojitosť*; **N_{mult}** → **S**: *dvojnásobok*, *deväťnásobok*.

b) Adverbiá – prechod kvantitatívneho príznaku na okolnosť (N → Adv): „CIRC – QUANT“, „tak, že ... Num“: *najedno*, *zajedno*, *omnoho*, *prv*, *polo*, *naposledy*. K zokolnostneniu kvantity dochádza ojedinele.

3.1.1.2 Mutačné deriváty

a) Substantíva (N → S): „SUB_{pers}/SUB_{impers} – (rel) – QUANT“

aa) názvy nositeľa množstva/zloženia: „ten, kto / to, čo ... Nmot + (S)“: *dvojča*, *trojča*, *štvorča*, *deväťnásťka*, *miliardár*, *jedináčik*, *dvojica*, *osmorák*, *štvorec*, *štvorylka*, *štvorica*, *pätica*, *šesták*, *desatorák*;

ab) názvy nositeľa trvania/časového určenia: „ten, kto/to, čo ... Nmot + S“: *osemdesiatka*, *štyridsiatnik*, *desiata*;

ac) názvy nositeľa poradia: „ten, kto/to, čo ... Nmot + S“: *piatok*, *deviatak*, *deviatok*, *štvrták*, *druhák*, *prvotina*;

ad) názvy nositeľa hodnoty: „ten, kto/to, čo ... Nmot“: *pätorka*, *desiatnik*.

b) Adjektíva (N → A): „QUAL – (rel) – QUANT“, „taký, ktorý ... Nmot“

ba) názvy príznaku množstva/kvantity: *podvojný* (*p-é účtovníctvo*), *štvrtový* (*š-á nota*), *štvrtinový* (*š-á nota*), *sedemstotisícový* (*s-é mesto*), *tisícový* (*t-á hodnota*), *tretinový* (*t-ý zárobok*), *polový* (*p-á nota*), *množný* (*m-é číslo*), *desatinný* (*d-é číslo*), *jednotlivý* (*j-ý predmet*), *jedinečný* (*j-ý jav*);

bb) názvy príznaku poradia: *prvotný* (*p-á príčina*), *druhotný* (*d-é predložky*).

c) Verbá (N → V): „ACT/PROC – QUANT“

ca) dejové názvy delenia: „deliť + Prep + Nmot“: *poliť*, *poltiť*, *štvrtiť*, *rozdvojiť*;

cb) dejové názvy množenia/znásobovania: „urobiť N_{mult}mot“: *strojnásobiť*, *zviacnásobiť*, *zmnohonásobiť*, *zdvojnásobiť*.

3.1.2 Kompozitá

Numerále ako motivant kompozične utvorených lexikálnych jednotiek je vždy prvým komponentom kompozita s funkciou onomaziologického príznaku. Z typov onomaziologických kategórií dominuje mutácia (85,5 %), ďalej nasleduje modifikácia (14,2 %) a raritne a vyskytuje integrácia (0,3 %). Výsledkom sú adjektívne, numerálne, substantívne a zriedkavo adverbiálne kompozitá; porov. tab. [135]. Kým pri derivácii je numerále motivantom prevažne pre substantíva, pri kompozícii sa dominantne tvoria s prvým numerálnym komponentom adjektíva. Zdá sa, že numerálne kompozične utvorené motiváty nie sú až také početné ako deriváty, sú však výsledkom autoderivability a je možné tvoriť ich podľa potrieb komunikácie prakticky neobmedzene. Analyzovaný materiál obsahuje len najfrekvencovanejšie používané lexémy, preto je pomer numerálnych motivátov a motivátov s inou slovnodruhovou charakteristikou relatívny.

[135] Numerále ako kompozičný slovotvorný motivant

motivát	počet	%
adjektíva	463	57,5
numeráliá	181	22,9
substantíva	157	19,5
adverbiá	4	0,5
spolu	805	

Denumerálne kompozitné lexémy sú najmä kompozično-sufixálne (62 %; napr. *dvestoeurový*, *trojkilový*), ďalej kvázikompozitné (11,8 %; napr. *jedenkrát*, *sedemdesiat*), utvorené pravou kompozíciou (10,7 %; napr. *dvojalbum*, *prvovýroba*), juxtapozitá (7,7 %; napr. *dvesto*, *päťtisíc*), kompozično-transflexné jednotky (7,6 %; napr. *dvojhrbý*, *máloletý*) a raritne jedno kompozitum je polomotivované (*meruôsmý*).

3.1.2.1 Integračné kompozitá

a) Adjektíva ($N + N \rightarrow A$; $P + N \rightarrow A$)

Pri adjektívnych kompozitách, ktorých jeden motivant je numerálny, možno uvažovať aj o integrácii. Lexikálnou jednotkou *dvoj jediný* sa vyjadruje, že niečo je dvojité a zároveň jediné, t. j. súčasne a rovnocenne platí jedno i druhé. Pri lexikálnej jednotke *samo jediný* ide o zlučovanie dvoch komponentov s inou slovnodruhovou kategóriou, pričom sa spojením dvoch komponentov zdvojuje, zdôrazňuje to, čo komponenty raz v podobe numerálie, raz v podobe pronomina ako znaky zastupujú.

aa) Zlučovanie: „QUAL + QUAL“, „N + N“: *dvoj jediný*;

ab) Reduplikácia: „QUAL + DEIX“, „N + P“: *samo jediný*.

3.1.2.2 Modifikačné kompozitá

a) Substantíva ($N + S \rightarrow S$)

Numerále určuje kvantitatívny príznak druhého komponentu zloženého slova. Kvantitatívny príznak sa však v kontexte lexikálneho významu môže oslabovať a miešať s kvalitatívnym príznakom (napr. *dvojzápas*, *dvojkanoe*, *prvočíslo*, *dvojbodka*, *trojskok*, *dvojzmysel*). Ťažko nájsť prípady, pri ktorých by bolo možné hovoriť o vlastnej modifikácii. Buď ide o kríženie modifikácie s mutáciou, t. j. formálne kompozitum vyzerá ako modifikačne utvorené (*prvohory*, *prvočíslo*, *prvopočiatok*), no význam lexikálnej jednotky sa podstatne

líši od významu jej komponentov („prvé hory“ X „geologické obdobie a útvary nasledujúce po prahorách“, prvé číslo“ X „číslo väčšie ako 1 a deliteľné iba číslom 1 a sebou samým“, „prvý počiatok“ X „úplný začiatok“), alebo ide o polymotiváciu a kompozitá je možné hodnotiť ako modifikačne (kompozične) aj mutačne (kompozično-transflexne) utvorené (*dvojboj* „dvojitý boj“ i „to, že niekto bojuje dvakrát“; *prvovýroba* „prvá výroba“ i „to, že niečo je vyrobené ako prvé“; *dvojhviezda* „dvojitá hviezda“ i to, čo sa skladá z dvoch hviezd“). Z tohto dôvodu uvádzame tieto lexikálne jednotky dvakrát – pri modifikácii, ale i pri mutačných lexikálno-sémantických kategóriách spredmetnenia deja a názvoch s významom zloženia.

b) Adjektíva (N + A/V → A), QUAL – QUANT:

ba) poradie: *prvorodený, druhorodený*;

bb) počet ako výsledok činnosti „N/V + Adj“: *jednoklaný, dvojklaný*; s posunom vo význame: *jednoliaty*.

3.1.2.3 Mutačné kompozitá

a) Substantíva (N + S → S, N + V → S)

aa) Spredmetnenie deja „SUB_{impers} – {QUAL + ACT}“, „to, že ... Nmot + V“: *dvojboj, prvovýroba, dvojskok, dvojjazas*;

ab) Názvy činiteľa deja – osoby: „SUB – ACT – QUANT“, „ten, kto V + Prep + Nmot“: demotivujúce sa a exocentrické kompozitá: *sedmospáč*;

ac) Názvy nositeľa vlastnosti/kvantitatívneho príznaku:

aca) osoby „SUB_{pers} – (REL) – {SUB_{impers} – QUAL}“, „ten, kto ... Nmot + S“: demotivujúce sa a exocentrické kompozitá: *stonoha, sedmoslivkár*;

acb) neosoby „SUB_{impers} – (REL) – {SUB_{impers} – QUAL}“, „to, čo ... Nmot + S“: demotivujúce sa a exocentrické kompozitá: *sedmokráska*;

ad) Názvy konateľa deja „SUB_{pers} – (REL) – {SUB – QUANT}“, „ten, kto ... Adj + S/Nmot + S“: *prvoligista, treťoročiak*;

ae) Názvy s významom zloženia „SUB_{impers} – (REL) – {SUB – QUANT}“, „to, čo (je) (Prep) Nmot + S“: *dvojbodka, štvorveršie, šesťčísle, trojkolka, štvorlístok, dvojtup, šesťsten, päťhran, štvorveslica, stĺporadie, päťuholník, trojuholník, trojčlenka*; demotivujúce sa a exocentrické kompozitá: *osmonoh, stonožka*;

af) Názvy s významom času/časového určenia/trvania „SUB_{impers} – (REL) – {SUB – QUANT}“, „to, čo ... Nmot + S“: *poludnie, šestonedelie, storočie, dvojmesačník, dvojročnica, jednoročiak*.

ag) Názvy s významom hodnoty: „SUB_{impers} – (REL) – {SUB – QUANT}“, „to, čo ... Nmot + S“: *desaťeurovka, desaťhaliernik, päťstokorunáčka, desaťkorunák*.

b) Adjektíva (N + S → A/ N + V → A):

ba) názvy s významom zloženia „QUAL – (REL) – {SUB – QUANT}“: „taký, ktorý ... Nmot + S“: *šesťboký (hranol), šesťzväzkový (román), dvojdielny (film), osemtriedny (o-a škola), sedmosminový (takt), päťizbový (p-ý dom), dvojkolesový (d-ý prostriedok), dvojkřídlový (d-ý hmyz), dvojlitrový (d-á fľaša), jedenástslabičný (j-á veta)*;

bb) názvy s významom miery „taký, ktorý ... Nmot + S“/Nmot + V, „QUAL – (REL) – {SUB – QUANT} / „QUAL – (REL) – {ACT – QUANT}“: *šestnástročný (chlapec), štvrtkilový (š-é závažie), menejcenný (tovar), maloletý (m-é dieťa), plnoletý (človek), maloverný (m-ý človek), párhodinový (p-á prestávka), dvojbodový (rozdiel), málokrvný (m-ý človek)*;

bc) názvy s významom časového určenia „QUAL – (REL) – {SUB – QUANT}“: „taký, ktorý ... Nmot + S“: *prvomájový (sprievod)*;

bd) názvy s významom trvania „QUAL – (REL) – {SUB – QUANT}“: „taký, ktorý ... Nmot + S“: *päťdenný (výlet), mnohoročný (m-á práca), osemhodinový (o-á práca), osemročný (o-é gymnázium)*;

be) názvy s významom hodnoty „QUAL – (REL) – {SUB – QUANT}“: „taký, ktorý ... Nmot + S“: *desaťkorunový (d-á minca), päťdesiateurový (p-á bankovka)*;

bf) Názvy s významom akosti „QUAL – (REL) – {SUB – QUANT}“: „taký, ktorý ... Nmot + S“: *prvoligový (p-ý hráč), prvostupňový (p-ý súd), prvotriedny (p-y tovar), prvoradý (p-ý cieľ)*;

bg) názvy s významom nápadného znaku „QUAL – (REL) – {SUB – QUANT}“: „taký, ktorý (má) Nmot + S“:

bg_a) vonkajšie znaky „QUAL – (REL) – {SUB – QUANT}“: *jednozubý, dvojhrbý, jednohrbý, jednonohý, jednoruký, jednooký, sedemhlavý, jednofarebný*.

c) Adverbiá

ca) názvy spôsobu deja „CIRC – (REL) – {SUB – QUANT}“: „tak, že ... Num + S / Num + Num“: *štvornožky, jednotaj*; s posunom vo význame: *ostošesť, ostopäť*.

Vo väčšine prípadov sú výsledkom slovotvornej motivácie pomenovania súvisiace s kvantitatívnym či kvalitatívnym príznakom. Zriedkavejšie sa vyskytujú deriváty a kompozitá s posunom vo význame, resp. so slovotvornou demotiváciou, pri ktorých sa lexikálny význam odchyľuje od slovotvorného a pomenovanie kvantity stráca kvantitatívny význam, resp. určitosť kvantity sa mení na neurčitosť: *storaký* „stých rozličných druhov“ i expresívne „mnohoraký“; *sedmospáč* „ten, kto spí za siedmich“ – „kto rád a veľa spí“, „spachtoš“; *piadimužik* „mužik ako piad“ – „rozprávková bytosť malej postavy, trpaslík“, prenesene a pejoratívne „človek malého vzrastu“; *sedmokráska* „to, čo má sedem krás“ – „bylina, ktorej drobný kvietok má biele okvetné lístky okolo žltého stredu“; *osmonoh* „to, čo má osem nôh“ – „chobotnica“; *sedmoslivkár* „ten, kto má sedem sliviek“ – „schudobnený zeman“ – „chudák“. K demotivácii dochádza na základe nepriamosti pomenovania (špecificky defrazeologizácie): *sedmospáč*, *sedmokráska*, *sedmoslivkár*; časom sa môže prehodnotiť pragmatická hodnota jedného zo základov zloženého slova, jeden z príznakov sa prestane vnímať ako rozhodujúci alebo ide o exocentrické kompozitum, ktoré má aj slovotvorne nemotivované synonymné pomenovanie v jazyku: *osmonoh*.

3.2 Numerále ako slovotvorný motivát

Podľa SKMS sa na báze slovotvornej motivácie tvorí 285 numerálií, z ktorých je 47,7 % utvorených deriváciou a 52,3 % kompozíciou. Zastúpenie slovotvorných spôsobov je teda vzácné vyrovnané. V rámci derivácie prevažuje sufixácia (65,4 %), nasleduje transflexia (25 %) a prefixácia (9,6 %). V rámci kompozície dominuje kvázikompozícia (65,1 %), ďalej juxta-
pozícia (19,5 %) a derivačná kompozícia (14,1 %). Raritne (jedenkrát) sa vyskytuje pravá kompozícia (*obidvaja*) a polokompozícia (*meruôsmý*); porov. [136].

[136] Sumár slovotvorných spôsobov a postupov tvorenia numerálií

postup	počet	% spôsoby	% v rámci spôsobov
derivácia	136	47,7	
– prefixácia	13		9,6
– sufixácia	89		65,4
– transflexia	34		25,0
kompozícia	149	52,3	
– juxtapozícia	29		19,5
– pravá kompozícia	1		0,7
– derivačná kompozícia	21		14,1
– kvázikompozícia	97		65,1
– polokompozícia	1		0,7
spolu	285		

3.2.1 Prehľad slovotvorných typov numerálií

3.2.1.1 Deriváty

a) **Prefixálne** (v zátvorke uvádzame počet lexém): **ne-** + **Zn** (5): *ne-jedenkrát, ne-jeden raz, ne-mnohý, ne-veľa*; **pri-** + **Zn** (2): *pri-mnoho, pri-veľa*; **pred-** + **Zn** (2): *pred-posledný, pred-ostatný*; **na-** + **Zn** (1): *na-stokrát*; **ne-** + **Zs** (1): *ne-raz*; **poda-** + **Zn** (1): *poda-jeden*; **pre-** + **Zn** (1): *pre-mnohý*; **zo-** + **Zn** (1): *zo-pár*. Ide o individuálne prípady, v ktorých prefix spôsobuje modifikáciu významu alebo zmenu významu motivátu oproti motivantu. Prefixom sa zdôrazňuje mnohosť: *na-stokrát* (*veľa ráz, mnohokrát*), *pre-mnoho* (*veľmi mnoho*), *pri-mnoho* (*veľmi mnoho*); vyjadruje antonymia kvantitatívneho príznaku pomenovaného motivantom: *ne-jedenkrát* (*viackrát*), *ne-jeden raz* (*veľa ráz*), *ne-mnohý* (*nepočetný*), *ne-veľa* (*pomerne málo*), *ne-raz* (*nie raz, často, veľa ráz*) a neurčitosť kvantitatívneho príznaku: *poda-jeden* (*niektorý, podaktorý*), *zo-pár* (*niekoľko, pár*).

b) **Sufixálne**: **Zn** + **-o** (20): *osmorak-o, päťorak-o, sedmor-ako, desator-ako, deväťorak-o, dvadsatorak-o, dvojít-o, jednak-o, obojak-o, niekoľkorak-o, mnohorak-o, mnoh-o, trojit-o, trojak-o, tisíc-orak-o, storak-o, štvorak-o*; **Zn** + **-e** (19): *desaťnásobn-e, dvaaplnásobn-e, osemdesiatnásobn-e*; **Zn** + **-aký/-oraký** (17): *desator-aký, dvoj-aký, dvadsator-aký, dvanásťor-aký, jeden-aký, oboj-aký, osmor-aký, päťor-aký, sedmor-aký, šesťor-aký, štvor-aký, tisíc-oraký, troj-aký, deväť-oraký, niekoľk-oraký, mnoh-oraký, st-oraký*; **Zn** + **-oro/-ero** (10): *desat-oro, dvadsat-oro, dvanásť-oro, osm-oro, päť-oro, sedm-oro, šesť-oro, štvrt-oro, tisíc-oro, viac-ero*; **Zn** + **-ina** (7): *desat-ina, deväť-ina, osm-ina, päť-ina, šesť-ina, štvrt-ina, tret-ina*; **Zn** + **-tý/-ty** (6): *miliard-tý, nul-tý, štvrt-tý, kvadrilión-ty, kvintilión-ty, milión-ty*; **Zn** + **-oje** (3): *dv-oje, obidv-oje, tr-oje*; **Zn** + **-itý** (3): *dvoj-itý, štvor-itý, troj-itý*; **Zn** + **-mo** (3): *dvoj-mo, štvor-mo, troj-mo*; **Zn** + **-ný** (1): *dvoj-ný*; **Zn** + **-etí** (1): *tr-etí*; **Zn** + **-ký** (1): *jedin-ký*; **Zadj** + **-o** (1): *mál-o*.

c) **Transflexné**: **Zn** + **-Radj1** (31): *desiat-y, dvojst-y, štyridsiat-y, dvanásť-y*; **Zn** + **-Radj2** (3): *dvojtisíc-i, stotisíc-i, tisíc-i*.

3.2.1.2 Kvázikompozitá

Zn + **-krát** (41): *desiaty-krát, deviaty-krát, entý-krát, pár-krát, toľký-krát, viac-krát, veľa-krát, siedmy-krát*; **Zn** + **ráz/raz/razy** (37): *deväť ráz, tisíc ráz, šesť ráz, veľa ráz, milión ráz, pár ráz, desiaty raz, druhý raz, entý raz, jeden raz, prvý raz, dva razy, štyri razy, tri*

razy; **Zn + -násť/-ásť** (9): *deväť-násť, dva-násť, osem-násť, päť-násť, sedem-násť, šesť-násť, štr-násť, tri-násť, jeden-ásť*; **Zn + desiat/-dsat** (8): *deväť-desiat, osem-desiat, päť-desiat, sedem-desiat, dva-dsat, štyri-dsat, tri-dsat*; **Zadv + -krát** (1): *nesčíselne-krát*; **Zs + -krát** (1): *tucet-krát*. Osobitne sa vyskytuje kompozícia v kombinácii s kvázikompozíciou: *dva-a-pol-krát, jeden-a-pol-krát, jeden a pol raz, dva a pol raz*.

Kvázikompozícia je produktívna, ktorou sa tvoria násobné číslovky s časťami *-krát, raz/ráz/razy* a základné číslovky s časťami *-ásť/-násť, -dsiat/-desiat*, ktoré hodnotíme ako afixoidy (Sokolová, 1999). Časti *-krát, raz* vznikli delexikalizáciou koreňových morfém. Ide o systémové numerálne postfixy. Číslovky od 11 po 19 vznikli zo spojenia základnej číslovky a predložkového pádu na desäť („na desiatke“). Splynutím a hláskovou premenou vzniklo napr. *dvanásť*. Zložené číslovky 50 – 90 vznikli splynutím základných čísloviek a plurálu *desäť* (pozri Šlosar, 1999, s. 74). Numeráliá s týmito časťami vznikli pôvodne z dvoch plnovýznamových častí, pričom druhá časť sa časom desémantizovala. Preto ju hodnotíme ako sufixoid.

3.2.1.3 Kompozitá

a) Juxtapozícia: Zn + (I) + Zn, napr. *desať-tisíc, šesť-sto, dvadsať-päť, štyridsať-tisíc, päť-a-dvadsať, dv-e-sto, dv-e-tisíc*. Ďalšie lexémy typu **Zn + Zn** sa tvoria a používajú v procese komunikácie podľa potreby hovoriacich. Pri kompozícii ide v slovenčine o tvorenie na základe vzťahu motivátu k dvom motivantom. V prípade základných čísloviek by bolo možné uvažovať aj o dvoch, troch motivantoch, resp. o otvorenom počte motivantov: **Zn + Zn + Zn + Zn ...** (napr. 8252: 8000 + 200 + 50 + 2). Vzťahy medzi jednotlivými základmi však nie sú rovnocenné, t. j. nezlučujú sa rovnaké čísla. Druhé v poradí je menšie ako prvé, preto sa tieto numeráliá interpretujú ako dvojčlenné kompozitá integračno-modifikačného typu: 8250 + 2. Zlučuje sa kvantitatívne vyšší člen $Z_{\text{NUM } 20 - 90}$ plus kvantitatívne nižší $Z_{\text{NUM } 1 - 9}$ (*osemdesiattri*); kvantitatívne vyšší $Z_{\text{NUM } 100 - 900}$ plus kvantitatívne nižší $Z_{\text{NUM } 1 - 9}$ (*stopäťdesiat*); kvantitatívne vyšší $Z_{\text{NUM } 1000 - 999990}$ plus kvantitatívne nižší $Z_{\text{NUM } 1 - 9}$ (*stopäťdesiatstisíc*), a to až po nekonečno. Ak sú možné dve interpretácie (100 + 53 // 150 + 3 *sto plus päťdesiattri* // *stopäťdesiat plus tri*), uprednostňujeme z nich postupnosť s jednotkami: *stopäťdesiat plus tri pred sto plus päťdesiattri* (Sokolová – Ivanová – Vužňáková, 2005, s. 113).

b) Pravá kompozícia: ob-i-dvaja.

c) Derivačná kompozícia: Zn + (I) + Zv + -ný (17), napr. *desať-násob-ný, šesť-násob-ný, tisíc-násob-ný, viac-násob-ný, dv-oj-násob-ný, tr-oj-násob-ný, niekoľko-o-násob-ný, mnoh-o-násob-ný*; **Zn + -a- + Zn + Zv + -ný** (2): *dva-a-pol-násob-ný, jeden-a-pol-násob-ný*; **Zp + -o- + Zv + -ný** (1): *koľko-o-násob-ný*; **Zn + -o- + Zs + -ový** (1): *jedn-o-raz-ový*.

Špecifikom numerálií je, ako sme už naznačili, autoderivabilnosť. Numeráliá sa tvoria takmer vždy od iných numerálií. Týka sa to tak derivácie, ako aj kompozície. Ojedinele môžu byť motivantom numerálií numerálne pronomína (*koľko* → *koľkokrát*, *koľko* → *koľkonásobný*) alebo adjektívum (*malý* → *málo*). Pri tvorbe kompozít môže byť druhou časťou zloženého slova verbum *násobiť*.

Počet lexém v súbore nemusí zodpovedať ich používaniu a produktívnosti. Podľa istých slovotvorných typov je možné tvoriť ďalšie numeráliá teoreticky neobmedzene, ako sme naznačili vyššie. Súvisí to s podstatou číselných pojmov, ktoré sa slovne pomenúvajú čís-

lovkami. Numerále je jazykovým znakom zastupujúcim potenciálne neohraničený počet prvkov, matematicky ide o potenciálne nekonečno. Z toho vyplýva aj potenciálne nekonečné tvorenie numerálií a ich autoderivabilita; orov. napr. slovotvorný typ **Zn + Zn** bez interfixu. Na druhej strane niektoré numeráliá majú obmedzené, resp. presne ohraničené tvorenie. Isté slovotvorné typy numerálií sa viažu len na istý typ čísloviek, napr. pomenovanie číselných pojmov 11 – 19 (**Zn + -ást/-nást**) alebo násobkov desiatok od dvadsať (**Zn + -dsať/-desiat**). Niektoré slovotvorné typy sú raritné, napr. archaizmus *meruôsmý*; špeciálne pomenovanie istého počtu (*tucetkrát*); jedinečný tvar lexikálnej jednotky vyžadujúci jedinečný slovotvorný formant (*tretí, viacero*).

Takmer všetky slovotvorné postupy, ktoré sa zúčastňujú pri tvorbe numerálií, sa spájajú s teoreticky neohraničenou množinou motivátov (napr. od všetkých základných čísloviek je možné teoreticky utvoriť radové alebo násobné číslovky). Ich využívanie v procese komunikácie je však obmedzené komunikačnými a inými potrebami súvisiacimi s rôznymi profesiami a odbormi i obmedzenosťou človeka ako bytosti pohybujúcej sa v obmedzených priestorovo-časových vzťahoch.

V menšej miere sa využíva kompozično-derivačný, konkrétne kompozično-sufixálny postup, ktorým sa tvoria adjektívne kompozitá vyjadrujúce násobky (*dvoj-násob-ný, desať-násob-ný, niekoľko-o-násob-ný*). Ojedinele sa objavuje spojenie kompozície s kvázikompozíciou. Aj tu ide o vyjadrovanie násobnosti prostredníctvom sufixoidov *-krát, raz/raz*, pričom prvá časť je zloženým slovom vyjadrujúcim polovicu kvantitatívneho príznaku (*jeden-a-pol-krát, dv-a-pol ráz*). Ak sa násobnosť vyjadruje slovesom, možno uvažovať o kompozično-kompozično-derivačnom postupe (*dv-a-pol-násob-ný*). Ide však tiež o výnimočné prípady.

3.2.3.4 Základná charakteristika jednotlivých typov numerálií

Prehľad zastúpenia jednotlivých druhov numerálií (vrátane slovotvorne nemotivovaných jednotiek) uvádza tab. [137]. V ďalšom výklade sa zameriavame na stručnú slovotvornú charakteristiku jednotlivých druhov.

[137] Pomer jednotlivých druhov numerálií

druhy	počet	%
násobné	183	45,0
základné	116	29,0
radové	52	12,7
druhové	38	9,4
skupinové	14	3,5

a) Ordináliá (základné numeráliá)

Základné číslovky sa tvoria od ďalších základných čísloviek – určitých: *nula, pol, jeden, dva, oba, tri, štyri, päť, šesť, sedem, osem, deväť, desať, sto, tisíc, milión, bilión, trilión, miliarda, kvintilión, kvadrilión*, alebo neurčitých: *pár, moc, trocha, veľa, mnoho, mnohý*.

aa) Derivácia

Odvodzovaním sa pravidelne tvoria názvy zlomkov sufixom *-ina*: **Zn + -ina** (*desat-ina, deväť-ina, osm-ina, päť-ina, šesť-ina, štvrt-ina, tret-ina*). Ďalšie slovotvorné formanty sa využívajú ojedinele a tvoria sa nimi skôr unikátne lexikálne jednotky: **ne- + Zn** (*ne-veľa, ne-*

-mnohý), **poda- + Zn** (*poda-jeden*), **pre- + Zn** (*pre-mnohý*), **pri- + Zn** (*pri-mnoho*), **zo- + Zn** (*zo-pár*).

ab) Kvázikompozícia

Kvázikompozične sa tvoria numeráliá od 11 po 19 sufixoidmi **-násť/-ásť** (**Zn + -násť/-ásť**: *jeden-ásť, dva-násť, tri-násť, štr-násť, päť-násť, šest-násť, sedem-násť, osem-násť, deväť-násť*) a numeráliá od 20 po 90 sufixoidmi **-desiat/-dsať** (**Zn + -desiat/-dsať**: *dva-dsať, tri-dsať, štyri-dsať, päť-desiat, šest-desiat, sedem-desiat, osem-desiat, deväť-desiat*).

ac) Kompozícia

Tvorenie základných čísloviek kompozíciou je najviac špecifické možnosťou tvorenia neobmedzeného množstva motivátov. Ide o slovotvorné typy: **Zn + Zn** (*dvadsaťosem*), **Zn + -a- + Zn** (*päť-a-dvadsať*), **Zn + -e- + Zn** (*dv-e-tisíc*), **Zn + -i- + Zn** (*tr-i-sto*), **Zn + -o- + Zn** (*st-o-štyri*).

b) Kardináliá (radové numeráliá)

Radové numeráliá sa tvoria od základných numerálií výlučne odvodzovaním. Dve radové číslovky sú slovotvorne nemotivované: *prvý, druhý*.

ba) Derivácia

Radové číslovky sa na rozdiel od ďalších tvoria transflexne a sufixálne: **Zn + -Radj2n** (*tisíc-i, dvojtisíc-i*), **Zn + -Radj1n** (*desiat-y, štyridsiat-y, dvojst-y*), **Zn + -tý/-ty** (*nul-tý, štvr-tý, milión-ty, kvadrilión-ty, kvintilión-ty*). Až 85 % radových čísloviek sa tvorí transflexiou, dominantne súborom adjektíválnych relačných morfém typu pekný: **-Radj1n** (75 % radových čísloviek). Ďalšie sa spájajú skôr s ojedinelými prípadmi.

c) Kolektíva (skupinové numeráliá)

Skupinových čísloviek je najmenej. Predstavujú 3,5 % zo všetkých, motivovaných i nemotivovaných numerálií.

ca) Derivácia

Všetky skupinové numeráliá sú motivované, utvorené od základných numerálií sufixáciou, t. j. slovotvornými formantmi **-oje, -oro, -ero**: **Zn + -oje** (*dv-oje, obidv-oje, tr-oje*), **Zn + -oro** (*desat-oro, dvadsat-oro, dvanást-oro, osm-oro, päť-oro, sedm-oro, šest-oro, štvrt-oro, tisíc-oro*), **Zn + -ero** (*viac-ero*).

d) Multiplikatíva (násobné numeráliá)

Násobné číslovky sú najpočetnejšie. Až 45 % numerálií je násobných. Motivanti násobných numerálií sú základné (*päť* → *päť-krát*), radové (*ôsmy* → *ôsmy-krát*), skupinové (*dvoje* → *dvoj-itý, troje* → *troj-mo*) alebo iné násobné číslovky (*deväťnásobný* → *deväťnásobn-e*).

da) Derivácia

Ojedinele sa objavuje modifikácia násobnosti prefixáciou: **na + -Zn** (*na-stokrát*), **ne- + Zn** (*ne-jedenkrát, ne-jeden raz, ne-raz*). Násobnosť sa tvorí prevažne sufixáciou, a to slovotvornými formantmi **-itý, -ný, -mo, -e**: **Zn + -itý** (*dvoj-itý*), **Zn + -ný** (*dvoj-ný*), **Zn + -mo** (*štvor-mo*), **Zn + -e** (*dvaaplnásobn-e*).

db) Kvázikompozícia

Numeráliá s postfixmi *-krát, raz, rás, razy* predstavujú najproduktívnejšie a najpravidielnejšie tvorenie čísloviek, a tak i najpočetnejšiu skupinu numerálií. Unikátnymi prípadmi

sú násobné číslovky, ktorých motivant má inú slovnodruhovú charakteristiku: **Zs + -krát** (*tucet-krát*) a **Zadv + -krát** (*nesčíselne-krát*). Ďalšie numerálie sú výsledkom autoderivability: **Zn + -krát/raz/ráz/razy** (*siedmy-krát, druhý raz, deväť ráz*). Unikátnou lexikálnou jednotkou je *mer-u-ôsmy* (**X + -u- Zn**), ktorej prvý komponent stratil lexikálny význam.

dc) Kombinované postupy

Násobnosť sa tvorí aj kompozično-derivačným postupom: **Zn + Zv + -ný** (*desať-násob-ný, tisíc-násob-ný, niekoľko-násob-ný*), **Zn + (l) + Zv + -ný** (*tr-oj-násob-ný, štv-or-násob-ný*).

Osobitným spôsobom tvorenia je kombinácia kompozície a kvázikompozície pri zložených násobných numeráliách typu: **Zn + -a- + Zn + -krát** (*dv-a-a-pol-krát, jeden-a-pol-krát*), **Zn + -a- + Zn + raz** (*jeden a pol raz*), **Zn + -a- + Zn + ráz** (*dva a pol ráz*).

3.3 Pronomen ako slovotvorný motivant

Pronomín je porovnateľné množstvo ako numerálií, no ich schopnosť byť motivantom pre ďalšie slovotvorne motivované lexikálne jednotky je nižšia. Pronomína sú motivantmi v 585 motivačných vzťahoch a vstupujú do 497 vzťahov slovotvornej motivácie, čo je 0,8 % zo slovotvornomotivačných vzťahov (porov. oddiel IV. kap. 1,3 tab. [5]). Od pronomín sa tvoria (okrem ďalších pronomín) z plnovýznamových slovných druhov substantíva a adjektíva, v menšej miere adverbiá a verba. Pomocou SM sa od pronomín tvoria len autosémantiká. Inak ako prostredníctvom slovotvornej motivácie sa od pronomín tvoria pomenovania pomocou morfolologickej motivácie, a to najmä synsémantiká (napr. partikuly *ako, kdeže, čo, nič*), a kvázisyntaktickej motivácie (*aj tak; medzitým čo; okrem toho, že*); porov. tab. [138].

Depronominálna slovotvorba je z hľadiska zastúpenia slovotvorných spôsobov vyrovnaná; porov. tab. [139].

[138] Motiváty pronomín

motivát	motivačné vzťahy		slovotvorná motivácia	
	počet	%	počet	%
pronomen	298	50,9	293	59,0
substantívum	97	16,6	95	19,1
adjektívum	84	14,4	84	16,9
konjunkcia	27	4,6	----	----
adverbium	22	3,8	9	1,8
partikula	17	2,9	----	----
konjunkcia + partikula	10	1,7	----	----
verbum	10	1,7	10	2,0
numerále	7	1,2	6	1,2
prepozícia	6	1,0	----	----
interjekcia	3	0,5	----	----
interjekcia + partikula	3	0,5	----	----
prepozícia + partikula	1	0,2	----	----
spolu	585		497	

[139] Sumár slovotvorných spôsobov tvorenia depronomin

spôsob	počet	%
derivácia	254	51,1
kompozícia	243	48,9
spolu	497	

3.3.1 Deriváty

Od pronomín sa derivačne tvoria predovšetkým pronominá (214 jednotiek; 84,3 % z depronominálnych derivátov), tvorenie ostatných slovných druhov nedosahuje ani 8 % (19 a menej lexém); porov. tab. [140].

[140] Pronomen ako derivačný motivát

motivát	počet	%
pronomen	214	84,3
adjektívum	19	7,5
verbum	10	3,9
substantívum	7	2,8
adverbium	3	1,2
numerále	1	0,4
spolu	254	

Depronominá sa tvoria najmä sufixáciou (42,1 %; napr. *každúčký, niktoš*) a prefixáciou (42,1 %; napr. *niekedy, dakto*), postfixálne (7,5 %; *ktorýsi, ktokoľvek*), ojedinele transflexiou (4,7 %; napr. *ničť, ona*) a konfixálne (3,5 %; *preinačiť, tentovať sa, nenašský*).

Pri onomaziologickej charakteristike v skupine derivátov možno vyčleniť transpozíčné jednotky a modifikáciu a transpozíčno-modifikačný typ.

3.3.1.1 Transpozícia

Transpozíčne sú utvorené iba štyri slovotvorne motivované lexikálne jednotky. Sufixáciou dochádza k zmene deixy na substantívum alebo k prechodu deixy na okolnosť.

a) Substantíva – predmetnenie deixie (P → S) „SUB_{cat} – DEIX“, „to, že ... Pmot“: *samota, ničota, akosť*.

b) Adverbiá – prechod deixie na okolnosť (P → Adv) „CIRC_{cat} – DEIX“, „tak ... Pmot“: *onakvo*.

3.3.1.2 Modifikácia a transpozíčno-modifikačný typ

a) Transpozíčno-modifikačný typ (P → A) „DEIX – MOD_{expr}“, „P + expresívnosť“. K zámenu *sám* sa pripájajú deminutívne sufixy, no zároveň sa mení slovnodruhovú platnosť lexémy, preto možno uvažovať o kombinácii transpozície a modifikácie: *samučký, samunký, samučičký, samulinký*.

3.3.1.3 Mutácia

a) Substantíva (P → S) „SUB_{pers}/SUB_{impers} – (rel) – DEIX“, „ten, kto / to, čo... Pmot“:

aa) Názvy nositeľa deiktického príznaku/odkazu:

aaa) osoby: *niktoš, sebec, našinec*;

aab) neosoby: *svojeť, ledačina*.

b) Adjektíva

Mutačné adjektíva v tomto prehľade zaraďujeme do kategórií ako M. Nábělková (1993) a J. Furdík (2004). Významy na základe týchto klasifikácií sú konkretizáciou na úrovni OS, ktorý vo fome nie je vyjadrený. Na úrovni onomaziologickej štruktúry ide o vzťah: „QUAL – (rel) – DEIX“.

ba) Názvy nositeľa deiktického príznaku/odkazu (P → A) „taký, ktorý ... Pmot“:

baa) Adj. s významom príslušnosti: *našský* (n-é spôsoby), *nenášský* (n-é zvyky), *svojský* (s-é prostredie);

bab) Adj. s významom časového určenia: *vtedajší* (život), *vtedajší* (v-ie pomery), *do-vtedajší* (d-ie plány), *dakedajší* (d-ie mestá), *niekdajší* (n-ie zvyky);

bac) Adj. s významom miesta: *tamojší* (t-í obyvatelia);

bad) Adj. s významom spôsobu: *prítomný* (p-í poslucháči);

bae) Adj. s významom účelu: *ničomný* (n-ý človek).

c) Verbá (P → V) „ACT/PROC – DEIX“

ca) Verbum s významom výsledku: „urobiť Pmot“: *osvojiť* (si), *preinačiť*; „stať sa Pmot“: *osamieť*;

cb) Verbum s významom objektu: „robiť Pmot“: *ničiť*; „povedať/hovoriť Pmot“ (s posunom vo význame): *tykať, vykať, onikať, mojskať, tentovať* (sa).

3.3.2 Kompozitá

Najviac depronominálnych lexém je substantív (36,2 %; napr. *vševed, samovláda, se-baúcta*). Aj pri kompozitách sa prejavuje autoderivabilnosť pronomín, hoci v menšej miere ako pri derivácii. V rámci kompozície je 32,5 % depronominálnych pronomín (napr. *kdesi-čosi, kade-tade, tam-ten*). Vyš jednu štvrtinu predstavujú adjektíva (napr. *sebaistý, samonosný, tohoročný*). Zriedkavé sú adverbá a numerálie (2,5, resp. 2,1 %; napr. *ako-tak, kadeľahšie; koľkonásobný, niekoľkokrát*); porov. [141].

[141] Pronomen ako kompozičný motivát

motivát	počet	%
substantívum	88	36,2
pronomen	79	32,5
adjektívum	65	26,7
adverbium	6	2,5
numerále	5	2,1
spolu	243	

V rámci kompozície sa najčastejšie tvoria kompozično-sufixálne kompozitá (41,2 %; napr. *všežravý, samoopelenie, niekoľkoročný*), juxtapozitá (31,7 %; napr. *aký-taký, kadečo, Otčenáš*), kvázikompozitá (16,9 %; prefixoidné – napr. *ledačo, máločo, ktovieaký*, sufixoidné – napr. *koľkokrát, toľko ráz*), pravé kompozitá (10,7; napr. *samochvála, samozrejmý*) a kompozično-transflexné jednotky (13,6 %; napr. *samouk, samolúby*). Jedno kompozitum je polomotivované (*všeobecný*). V tomto odseku uvádzame percentuálne zastúpenie mo-

tivačných vzťahov, ktoré presahuje 100 %, keďže vo viacerých prípadoch depronominálne kompozitá sú polymotivované: kompozično-sufixálna + pravá kompozícia (*samoliečba*, *samourčenie* a i.), kompozično-transflexná + pravá kompozícia (*samovrah*, *sebadôvera* a i.), kompozično-sufixálna + juxtapozícia (*sebaopozorovanie*, *sebaurčenie* a i.).

3.3.2.1 Modifikácia

a) Substantíva (P + S → S) „SUB + DEIX“

Modifikačne sa tvoria substantíva s prvým pronomiálnym komponentom *samo-*, *spolu-*, *seba-*, *svoj-*, *vše-*. Niektoré jednotky typu *sebazáchraňa*, *sebazáchova*, *sebaovládanie*, *samorast*, *samospúšť*, *samovrava*, *samoliečba* možno interpretovať dvojako: ako modifikačne utvorené („záchova seba“, „ovládanie seba“, „samo liečba“), ale aj ako mutačné („to, že niekto zachováva seba“, „to, že niekto ovláda seba“, „to, že niekto sa lieči sám“). Dvojaké hodnotenie sa viaže aj na dva rôzne spôsoby utvorenia: *samovládca* „ten, kto vládne sám“ (kompozično-sufixálny postup) i „sám vládca“ (pravá kompozícia). Možno vyčleniť tieto onomaziologické kategórie:

- aa) **samostanosť** „P + S“: *samohláska*, *samoúčel*;
- ab) **skupinovosť** „P + S“: *spoluhláska*, *spoluobčan*;
- ac) **privlastňovanie** „P + S“: *svojpomoc*, *svojráz*, *svojevôľa*;
- ad) **egocentrizmus** „P + S“: *sebadisciplína*, *sebauspokojenie*;
- ae) **všestrannosť** „P + S“: *všieliek*, *všeumelec*.

b) Adjektíva (P + A → A) „QUAL – DEIX“

Tak ako pri substantívach, aj niektoré adjektívne kompozitá možno hodnotiť ako modifikačne i mutačne utvorené, napr. *spolutrpiaci*, *samolepiaci* „*spolu trpiaci*“, „*samo lepiaci*“ aj „*taký, ktorý spolu trpí*“, „*taký, ktorý sám lepí*“. Onomaziologické kategórie:

- ba) **miera** „P + A“: *vždyzelený*;
  - bb) **kvalita** „P + A“: *takzvaný*, *naničhodný*;
  - bc) **samostatnosť** „P + A“: *samozrejmý*, *samolepiaci*;
  - bd) **egocentrizmus** „P + A“: *seberovný*, *sebaistý*.
- c) **Adverbiá (P + Adv → Adv) „CIRC – DEIX“**: **kvalita**, „P + Adv“: *sebaviac*, *tentoraz*.

3.3.2.2 Mutácia

a) Substantíva (P + S → S, P + V → S)

aa) **Spredmetnenie deja** „SUB – {DEIX + ACT}, „to, že ... P_{mot} + V_{mot}“: *samoliečba*, *spolupráca*;

ab) **Názvy činiteľa deja**: **osoby** „SUB_{pers} – ACT – DEIX“, „ten, kto V_{mot} + P_{mot}“: *spolutvorca*, *inoverec*, *samovládca*; **neosoby** „SUB_{impers} – ACT – DEIX“, „to, čo V + P_{mot}“: *samotok*, *všehoj*, *všekaz*, *všieliek*, *samolepka*. Demotivujúce sa a exocentrické kompozitá: *inotaj*.

b) Adjektíva (P + V → A, P + S → A)

ba) **názvy s významom spôsobu** „QUAL – (rel) – {ACT + DEIX}, „taký, ktorý V + P“: *samolepiaci*, *samočinný*, *samoopelivý*, *samovznietivý*, *samozvaný*;

bb) **názvy s významom miery** „QUAL – (rel) – {SUB + DEIX}, „taký, ktorý ... P + S“: *niekoľkočlenný* (tím), *každodenný* (program); *každoročný* (k-é predsavzatie), *niekoľkostupňový* (mráz);

bc) názvy s významom počtu „QUAL – (rel) – {SUB + DEIX}, „taký, ktorý ... P_{num} + S“: *koľkodňový* (k-ý výlet), *koľkoročný* (k-á práca), *niekoľkostránkový* (n-ý článok), *niekoľkočlenný* (n-á delegácia);

bd) názvy s významom časového určenia „QUAL – (rel) – {SUB + DEIX}, „taký, ktorý ... P_{num} + S“: *tohtoročný/tohoročný* (t-á dovolenka);

be) názvy podľa nápadného znaku/charakteristickej vlastnosti „QUAL – (rel) – {SUB + DEIX}, „taký, ktorý ... P + S“: *svojhlavý* (s-ý syn), *svojrázny*, *svojprávny* (s-y občan), *všeľudový* (v-é záujmy), *všemocný* (v-ý vladár), *všemohúci* (v-a láska), *všežravý* (v-ý živočích), *inonárodný* (i-á kultúra), *inojazykový* (i-é prostredie).

c) Adverbiá – názvy spôsobu deja, „CIRC – {ACT + DEIX}“, „tak, že ... P + V“: S posunom vo význame: *jakživ*.

3.4 Pronomen ako slovotvorný motivát

Podľa SKMS sa na báze slovotvornej motivácie tvorí 270 pronomín, z ktorých je 74,1 % utvorených deriváciou a 25,9 % kompozíciou. V rámci derivácie dominuje prefixácia s polovičným zastúpením (51,5 %), nasleduje postfixácia (34,5 %) a transflexia (4,5 %). V rámci kompozície prevažuje kvázikompozícia (60 %), ďalej sa vyskytuje juxtapozícia (37,1 %) a ojedinele pravá kompozícia (2,9 %); porov. [142].

[142] Sumár slovotvorných spôsobov a postupov tvorenia pronomín

postup	počet	% spôsoby	% v rámci spôsobov
derivácia	200	74,1	
– prefixácia	103		51,5
– suffixácia	69		34,5
– postfixácia	19		9,5
– transflexia	9		4,5
kompozícia	70	25,9	
– juxtapozícia	26		37,1
– pravá kompozícia	2		2,9
– kvázikompozícia	42		60,0
spolu	270		

3.4.1 Prehľad slovotvorných typov pronomín

3.4.1.1 Deriváty

a) Prefixácia: od- + Zp (napr. *od-inakiaľ*, *od-nikade*, *od-niekade*, *od-kade*, *od-nikadiaľ*, *od-nikiaľ*, *od-niekadiaľ*, *od-niekiaľ*, *od-kiaľ*, *od-kedy*, *od-tade*, *od-tadiaľ*, *od-vtedy*, *od-všade*, *od-všadiaľ*), **s-/z-/zo- + Zp** (*z-dakade*, *z-nikade*, *z-niekade*, *s-kade*, *z-voľakade*, *z-dakade*, *z-dakadiaľ*, *z-nikadiaľ*, *s-kadiaľ*, *z-voľakadiaľ*, *s-tade*, *s-tadiaľ*, *zo-všade*, *zo-všadiaľ*), **nie-/ne- + Zp** (*nie-čí*, *nie-čo*, *nie-kade*, *nie-kadiaľ*, *nie-kam*, *nie-kde*, *nie-kedy*, *nie-koľko*, *nie-kto*, *nie-ktorý*, *ne-jaký*), **da-/dá- + Zp** (*da-jaký/dá-ky*, *da-čí*, *da-čo*, *da-kade*, *da-kadiaľ*, *da-kde*, *da-kedy*, *da-koľko*, *da-kto*, *da-ktorý*), **hoc-/hoci- + Zp** (*hoc-aký/hoci-jaký*, *hoc-čo/hoci-čo*, *hoci-kam/hoc-kam*, *hoc-kde/ hoci-kde*, *hoc-kedy/hoci-kedy*, *hoc-koľko/hoci-koľko*, *hoc-kto/hoci-kto*, *hoc-ktorý/hoci-ktorý*), **voľa-/voľ- + Zp** (*voľa-jaký/voľ-áky*, *voľa-čí*, *voľa-čo*, *voľa-kade*, *voľa-kadiaľ*, *voľa-kde*, *voľa-kedy*, *voľa-kto*, *voľa-ktorý*), **bár-**

/bárs- + **Zp** (*bár-aký/bárs-aký, bár-čo/bárs-čo, bár-kde/bárs-kde, bár-kedy/bárs-kedy, bár-kade/bárs-kade, bár-koľko/bárs-koľko, bár-kto/bárs-kto*), **ni- + Zp** (*ni-jaký, ni-kade, ni-kadiaľ, ni-kam, ni-kde, ni-kdy, ni-kto*), **po- + Zp** (*po-kade, po-daktorý, po-niektorý, po-tiaľ, po-tade*), **na- + Zp** (*na-kedy, na-koľko, na-toľko, na-vždy*), **do- + Zp** (*do-kedy, do-kiaľ, do-vtedy, do-tiaľ*), **pra- + Zp** (*pra-nič*).

b) Sufixácia: **Zp + -o** (*bárák-o/bársak-o, dajak-o/dák-o, hocak-o, nejak-o, nijak-o, voľak-o/voľak-o, všelijak-o, bohvieak-o, čertvieak-o, ktovieak-o, koľko-toľk-o, koľkorak-o*), **Zp + -to** (*tade-to, potiaľ-to, stade-to, tadiaľ-to, odtiaľ-to, stadiaľ-to, dotiaľ-to, tak-to, tam-to, toľko-to, tu-to*), **Zp + -koľvek** (*kade-koľvek, kadiaľ-koľvek, odkiaľ-koľvek, kam-koľvek, kde-koľvek, kedy-koľvek, dokiaľ-koľvek, koľko-koľvek*), **Zp + -že** (*kade-že, skade-že, skadiaľ-že, kam-že, dokedy-že, dokiaľ-že, koľko-že, tam-že*), **Zp + -si** (*kde-si, kam-si, odkiaľ-si, kedy-si, kade-si*), **Zp + -oraký/-aký** (*koľk-oraký, toľk-oraký. všakov-aký*), **Zp + -ší** (*in-ší, inak-ší*), **Zp + -ak** (*on-ak, in-ak*), **Zp + -ánsky** (*tolik-ánsky*), **Zp + -átka** (*koľk-átka*), **Zp + -cky** (*vždy-cky*), **Zp + -ie** (*inakš-ie*), **Zp + -izný** (*tolič-izný*), **Zp + -ná** (*tu-ná*), **Zp + -ovský** (*nijak-ovský*), **Zp + -učičský** (*každ-učičský*), **Zp + -učko** (*všet-učko*), **Zp + -učký** (*každ-učký*), **Zp + -vý** (*onak-vý*), **Zp + -y** (*nijakovsk-y*), **Zpart + -ový** (*však-ový*).

c) Postfixácia: **Zp + -koľvek** (*aký-koľvek, či-koľvek, kto-koľvek, čo-koľvek, ktorý-koľvek*), **Zp + -si** (*aký-si, či-si, kto-si, ktorý-si*), **Zp + -to** (*taký-to, ten-to, toľký-to*), **Zp + -že** (*aký-že, či-že, kto-že, ktorý-že, ten-že*).

d) Transflexia: **Zp + -Radj1** (*onak-ý, sam-ý*), **Zp + -Radj2** (*toľk-ý*), (*nič-í*).

3.4.1.2 Kvázikompozitá

a) s prefixoidným komponentom: **málo- + Zp** (*málo-kde, málo-kedy, málo-kto, málo-ktorý*); **voľa- + Zp** (*voľa-jaký/voľ-áky, voľa-čí, voľa-čo, voľa-kde, voľa-kadiaľ, voľa-kade, voľa-kedy, voľa-kto, voľa-ktorý*); **všeli- + Zp** (*všeli-jaký, všeli-čo, všeli-kde, všeli-kade, všeli-kto*), **zriedka- + Zp** (*zriedkakto, zriedkakedy, zriedkakde*);

b) so sufixoidným komponentom: **Zp + -krát** (*koľkokrát, toľkokrát*), **Zp + ráz/raz** (*koľko ráz, niekoľko ráz, toľko ráz, koľký raz, toľký raz*).

3.4.1.3 Kompozitá

Zp + (I) + Zp (*aký-taký, kade-jaký, kde-kto, kde-kto, kedy-tedy, kdesi-čosi, kde-čo, hen-tam, kde-kade, kde-tu, sem-tam, čo-to, tamto-ten, tam-ten, in-o-kade, in-o-kedy*).

Pronomen ako slovotvorný motivát je vo veľkej miere tvorený od iných pronomín, a to tak v prípade derivácie (84,3 % z počtu derivátov) i kompozície (32,5 % z počtu kompozít). Pronominá sú teda podobne ako numeráliá značne autoderivabilné. Kým autoderivabilnosť numerálií súvisí s tvorbou jednotlivých druhov numerálií (základné, radové, druhové, násobné, skupinové, druhové) a s pomenúvaním číselných pojmov, ktoré z matematického hľadiska predstavujú nekonečno, čím možno skladaním tvoriť neohraničené množstvo číselov; autoderivabilnosť numerálií je výsledkom vyjadrovania hodnotiaceho postoja. Preto sa odvodené i zložené pronomíná tvoria predovšetkým modifikáciou významu východiskovej lexikálnej jednotky (*ten* → *tenže, toľko* → *toľkoto, ten* → *henten, kto* → *kadekto*).

Pronominá sa tvoria porovnateľne derivačným i kompozičným postupom. Pri derivácii prevažuje prefixácia. Prefixálne tvorenie je systematickejšie a pravidelnejšie. Sufixácia sa

spája väčšinou s ojedinelými prípadmi. Väčšina pronomín sa tvorí kvázikompozíciou s komponentmi *-krát, raz/ráz,*) alebo viazanými slovtvornými základmi, ktoré neexistujú ako samostatné lexémy v slovnej zásobe slovenčiny (*voľa-, všeli-*).

3.4.2 Tvorenie jednotlivých druhov pronomín

Zastúpenie jednotlivých druhov pronomín znázorňuje tab. [143], z ktorej vyplýva, že najviac (jedna polovica) je neurčitých zámen. Viac ako 10 % dosahujú ešte ukazovacie, opytovacie a vymedzovacie zámená. Najstaršie a (ako ukážeme ďalej) slovtvorne nemotivované sú osobné a vzratné zámená.

[143] Zastúpenie jednotlivých druhov pronomín

skupiny	počet	%
neurčité	175	50,1
ukazovacie	59	17,2
opytovacie	46	13,3
vymedzovacie	46	13,3
osobné – základné	9	2,6
osobné – privlastňovacie	8	2,3
zvratné	1	0,3
spolu	344	

3.4.2.1 Personálie (osobné pronomíná)

Osobné zámená, a to spolu základné i privlastňovacie, tvoria iba 5,1 % všetkých zámen a sú slovtvorne nemotivované (*ja, ty, on, my, vy, oni, ony, môj, tvoj, jeho, náš, váš, svoj*). Obmedzene bývajú motivantmi iných slovných druhov, najmä verb (*mojkať sa, tykať, vykať, onikať, osvojiť si*), menej často iných pomenovaní (*našský, našinec, svojský, svojet, nesvoj*). Pronomen *svoj* funguje ako prvý komponent kompozít (napr. *svojráz, svojpomoc, svojvôľa, svojhlavý*).

3.4.2.2 Reflexíva (zvratné pronomíná)

Zvratné zámeno *seba/sa* je nemotivované a nie je ani motivantom pre ďalšie pronomíná. No jeho motivačný potenciál je značný. Lexikálna jednotka *seba/sa* je východiskom pre relatívne rozsiahle slovtvorné hniezdo (64 lexém). Od tohto zámena sa tvoria kompozičné substantíva a adjektíva typu *sebaregulácia, sebestačný*.

Ukazovacie, opytovacie a vymedzovacie pronomíná môžu byť slovtvorne nemotivované i slovtvorne motivované, a to inými pronomínami. Autoderivabilitnosť pronomín sa viaže aj na jednotlivé druhy pronomín, t. j. ukazovacie pronomíná sú motivantmi pre ďalšie ukazovacie pronomíná, opytovacie pre ďalšie opytovacie pronomíná a vymedzovacie pre iné vymedzovacie zámená. Tento jav súvisí s tým, že k tvoreniu pronomín dochádza prevažne s cieľom modifikovať význam východiskovej lexémy. Deiktická funkcia zámen sa spája s tým, že pronomíná odkazujú na iné slovné druhy. A tak pri tvorení pronomín dochádza k modifikácii významu substantií (*nič* → *pranič, kto* → *kdekto*), kvality (*čí* → *dačí, taký* → *hentaký, iný* → *inší*), kvantity (*koľko* → *niekoľko*) alebo okolnosti (lokalizácia

a priestorové určenie: *všade* → *odvšade*, *tade* → *stade*, *tam* → *tamže*; čas: *kedy* → *odkedy*, *vždy* → *navždy*).

3.4.2.3 Demonstratíva (ukazovacie pronomíná)

Slovotvorne nemotivované ukazovacie zámená *tu*, *vtedy*, *tade/tadiaľ*, *taký*, *tam*, *ten*, *tolko*, *onehdy*, *sem*, *dosiaľ*, *posiaľ* sú motivantmi pronominálnych derivátov a kompozit.

a) Derivácia: **na-** + **Zp** (*na-to*, *na-tolko*), **od-** + **Zp** (*od-tade*, *od-tiaľ*, *od-vtedy*), **po-** + **Zp** (*po-tade*, *po-tiaľ*), **pre-** + **Zp** (*pre-to*), **s-** + **Zp** (*s-tade*, *s-tadiaľ*), **za-** + **Zp** (*za-to*); sufixom: **Zp** + **-o** (*tak*), **Zp** + **-ánsky** (*tolik-ánsky*), **Zp** + **-izný** (*tolič-izný*), **Zp** + **-átka** (*koľk-átka*), **Zp** + **-ná** (*tu-ná*), **Zp** + **-orako** (*tolík-orako*), **Zp** + **-vý** (*onak-vý*); a v dvoch prípadoch aj relačnou morfému: **Zp** + **-Radj1** (*onak-ý*, *tolík-ý*); **Zp** + **-to** (*tade-to*), **Zp** + **-že** (*tam-že*, *ten-že*, *stade-že*).

b) Kvázikompozícia: **Zp** + **-krát** (*tolko-krát*), **Zp** + **raz/ráz** (*tolko-raz*, *tolký-raz*).

c) Kompozícia: druhý komponent je onomaziologickou bázou, ktorá je modifikovaná prvým komponentom vo funkcii onomaziologického príznaku: **Zp** + **Zp** (*hen-tam*, *tamto-ten*, *tam-ten*, *hen-tak*).

3.4.2.4 Interogatíva (opytovacie pronomíná)

Pronominá *aký*, *čí*, *kto*, *ktorý*, *čo*, *kade*, *kadiaľ*, *pokiaľ*, *kam*, *kde*, *kedy*, *koľko* sú motivantmi pre opytovacie pronominálne deriváty a kvázikompozitá utvorené modifikáciou. Kompozíciou sa opytovacie pronomíná netvorí.

a) Derivácia: **do-** + **Zp** (*do-kedy*, *do-kiaľ*, *do-vtedy*), **na-** + **Zp** (*na-čo*, *na-koľko*, *na-kedy*), **od-** + **Zp** (*od-kade*, *od-kadiaľ*, *od-kiaľ*, *od-kedy*), **pre-** + **Zp** (*pre-čo*), **po-** + **Zp** (*po-kade*), **s-** + **Zp** (*s-kade*, *s-kadiaľ*), **za-** + **Zp** (*za-čo*); **Zp** + **-o** (*koľkorak-o*), **Zp** + **-oraký** (*koľk-oraký*), **Zp** + **-že** (*kam-že*).

b) Kvázikompozícia: **Zp** + **-krát** (*koľký-krát*, *koľko-krát*), **Zp** + **raz/ráz** (*koľký-raz*, *koľko-raz*).

3.4.2.5 Determinatíva (vymedzovacie pronomíná)

Vymedzovacie slovotvorne nemotivované pronomíná *iný*, *inam*, *inde*, *každý*, *nič*, *sám*, *všade*, *všadiaľ*, *všetok*, *vždy*, *žiadny* sú východiskom pre tvorenie ďalších demonstratív.

a) Derivácia. Pri vymedzovacích pronominách je viac lexikálnych jednotiek utvorených sufixálne: **Zp** + **-cky** (*vždy-cky*), **Zp** + **-ie** (*inak-šie*), **Zp** + **-o** (*nijak-o*), **Zp** + **-učký** (*každ-učký*), **Zp** + **-učičký** (*každ-učičký*), **Zp** + **-učko** (*všet-učko*), **Zp** + **-y** (*nijakovsk-y*), **Zp** + **-ovský** (*nijakovský*), ako pri opytovacích, ukazovacích a neurčitých pronominách. Napriek tomu je celkovo prefixálne tvorenie aj tu častejšie: **ni-** + **Zp** (*ni-jaký*), **od-** + **Zp** (*od-všade*, *od-nikade*, *od-nikadiaľ*, *od-nikiaľ*, *od-inakiaľ*), **pra-** + **Zp** (*pra-nič*), **z-/zo-** + **Zp** (*z-nikade*, *z-nikadiaľ*, *zo-všadiaľ*, *zo-všade*). V dvoch prípadoch ide o transflexiu: **Zp** + **-Radj2** (*nič-ň*), **Zp** + **-Radj1** (*sam-ý*).

b) Kompozitá. Zložené pronomíná súvisia s vymedzením času, priestoru (**Zp** + **-o-** + **Zp**: *in-o-kedy*, *in-o-kade*) a totožnosti (**Zp** + **Zp**: *taký istý*, *tak isto*).

3.4.2.6 Indefinitá (neurčité pronomíná)

Neurčité zámená predstavujú polovicu všetkých zámen. Sú len slovotvorne motivované. Ich motivantmi sú najmä opytovacie (*čo* → *hoci-čo*, *kde* → *bárs-kde*), ale aj ukazovacie (*taký* → *hen-taký*) a iné vymedzovacie, už slovotvorne motivované, pronomíná (*daktorý* → *po-daktorý*, *niekadiaľ* → *od-niekadiaľ*). Neurčitých pronomín je najviac najmä vďaka kompozitám.

a) Derivácia. Prefixáciou sa tvorí väčšina indefínit: **bárs- + Zp** (*bárs-aký*), **da- + Zp** (*da-jaký, da-čí*), **hoci- + Zp** (*hoci-jaký*), **ne-/nie + Zp** (*ne-jaký, nie-čí*), **od- + Zp** (*od-niekade, od-niekadiaľ, od-niekiaľ*), **po- + Zp** (*po-daktorý, po-niektorý*), **z- + Zp** (*z-dakde, z-niekade, z-voľakade, z-dakadiaľ, z-niekadiaľ, z-voľakadiaľ*). Sufixáciou a transflexiou (deflexiou) sa tvoria iba dve depronominá: **Zp + -aký** (*všakov-aký*), **Zp + -o** (*všakovak-o*).

b) Kvázikompozícia: ide o tvorenie indefínit s komponentmi *bohvie-, leda-, málo-, sotva-, zriedka-*: *bohvieaký, ladačo, máloktorý, sotvaktorý, zriedkaktorý*.

c) Kompozícia: Zp + Zp (*aký-taký, čo-to, kade-tade*). Špecifikom sú zámená typu **Zp + Zp**: *čosi-kdesi, čosi-kamsi, kade-tade, čo-to, kedy-tedy, kde-tu, sem-tam, aký-taký*, ktoré sa tvoria zlučovaním dvoch pronomínálnych základov, ale ako celok nesú význam neurčitosti a zriedkavosti. Teda nejde o čistú modifikáciu, ale o modifikačno-mutačný typ.

3.5 Zhrnutie

Detailnejšia analýza numerálií a pronomín z oboch strán slovotvornomotivačného vzťahu ukazuje, že zámena a číslovky vo funkcii motivátov a motivantov nemajú rovnaké postavenie a že slovotvorba zámen a čísloviek je v porovnaní s inými slovnými druhmi špecifická.

Numeráliá a pronominá nie sú najčastejšími slovnými druhmi slovotvorných motivátov, no niektoré z nich môžu tvoriť aj veľmi početné slovotvorné hniezda. Dokonca numeráliá aj jedny z najrozsiahlejších slovotvorných hniezd v lexikálnej zásobe slovenčiny. Celkovo sú však numeráliá a pronominá motivantmi prevažne pre ďalšie numeráliá a pronominá, čo platí pre deriváty i kompozične utvorené lexikálne jednotky. No príčina autoderivability numerálií je daná inými okolnosťami ako pri pronomínach. Autoderivability numerálií je založená na pomenovaní číselných pojmov, druhov kvantitatívnych príznakov a ich neohraňovanom počte. Zároveň sú numeráliá pomenovaniami pre nekonečnú množinu číselných pojmov, a tak ich je teoreticky možné tvoriť neobmedzene. Analyzovaný materiál obsahuje a z pochopiteľných dôvodov môže obsahovať iba najčastejšie používané numerálne pomenovania, no ich tvorenie a používanie v komunikácii sa líši od lexikografického zachytenia numerálnych motivátov (prevažne zložených čísloviek). Preto sú kvantitatívne údaje o numeráliách relatívne. No sú ukážkou spôsobu vyjadrovania používateľov jazyka o svete cez číselné pojmy. Motivačný potenciál čísloviek ukazuje, že z kvantitatívnych príznakov sú pre hovoriacich prioritné pri vyjadrovaní sa o svete numeráliá *dva, pol, jeden, štyri* a *tri*. Z hľadiska jednotlivých skupín numerálií sú to násobné číslovky.

Autoderivability pronomín súvisí s ich deiktickou funkciou, t. j. s vymedzovaním človeka ako seba i iných osôb, vecí a javov predovšetkým v priestorovo-časových súvislostiach a s vyjadrovaním postoja pri tomto vymedzovaní. Preto pronomínálne deriváty i kompozitá patria prevažne k modifikačnému typu onomaziologickej kategórie. Vyjadrovanie postoja spôsobuje, že tvorenie pronomín nie je systematické a jednotlivé slovotvorné typy nie sú produktívne, ba naopak, spájajú sa, hlavne pri sufixácii, len s unikátnymi lexikálnymi jednotkami. Tieto skutočnosti súvisia tiež aj s komunikačnými potrebami používateľov jazyka vyplývajúcimi z kultúrno-spoločenských podmienok a zo spôsobu vnímania seba i sveta. Schopnosť pronomín *sám*, a *sa-/seba-* byť motivantom pre ďalšie slovotvorne motivované lexikálne jednotky demonštruje, že pre používateľov jazyka je dôležité určenie, vnímanie a hodnotenie seba i iných a vymedzovanie samostatnosti existencie i dejov bez cudzieho zásahu, tvorenie pronomín zas neurčitost vyjadrovania pri ukazovaní a odkazovaní na niečo.

Literatúra

DOKULIL, Miloš: Tvoření slov v češtině. I. Teorie odvozování slov. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1962. 264 s.

FURDÍK, Juraj: Slovo tvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča: Modrý Peter 1993, s. 34 – 43.

FURDÍK, Juraj: Slovenská slovo tvorba (Teória, opis, cvičenia). Ed. M. Ološtiak. Prešov: Náuka 2004. 200 s.

HORECKÝ, Ján: Slovo tvorná sústava slovenčiny. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959. 218 s.

HORECKÝ, Ján: Slovenská lexikológia 1. Tvorenie slov. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971. 255 s.

HORECKÝ, Ján: Onomaziologická štruktúra slovenčiny. Spisy. 5. Bratislava: SJS SAV 2003. 59 s.

HORECKÝ, Ján – BUŽÁSSYOVÁ, Klára – BOSÁK, Ján et al.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava: Veda 1989. 436 s.

ONDRUS, Pavel: Číslovky v súčasnej spisovnej slovenčine. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 1969. 148 s.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Vzťah slovnodruhových a onomaziologických kategoriálnych významov. In: Sprachliche Kategorien und die slawische Wortbildung. Slawische Forschungen und Texte 6. Eds. H. Burkhardt – A. Nagórko. Hildesheim – Zürich – New York: Georg Olms Verlag 2007, s. 178 – 195.

SOKOLOVÁ, Miloslava – IVANOVÁ, Martina – VUŽŇÁKOVÁ, Katarína: Prínos Slovníka koreňových morfém slovenčiny k teórii kompozít. In: Jazykovedný časopis, 2005, roč. 56, č. 2, s. 99 – 126.

SOKOLOVÁ, Miloslava – OLOŠTIK, Martin – IVANOVÁ, Martina a kol.: Slovník koreňových morfém slovenčiny. 1. vyd. Prešov: FF PU v Prešove 2005. 584 s.

SOKOLOVÁ, Miloslava – OLOŠTIK, Martin – IVANOVÁ, Martina a kol.: Slovník koreňových morfém slovenčiny. 2., upravené vyd. Prešov: FF PU v Prešove 2007. 586 s.

SOKOLOVÁ, Miloslava – OLOŠTIK, Martin – IVANOVÁ, Martina a kol.: Slovník koreňových morfém slovenčiny. 3., upravené vyd. Prešov: Vydavateľstvo PU v Prešove 2011. 690 s.

ŠLOSAR, Dušan: Česká kompozita diachronně. Masarykova Univerzita v Brně 1999. 126 s.

TÝR, Michal: Číslovky v spisovnej slovenčine a v spisovnej srbochorvátčine. Nový Sad – Bratislava: Obzor-Tvorba – Alfa 1991. 120 s.

VUŽŇÁKOVÁ, Katarína (2006a): Problémy lexikografického zachytenia slovo tvorného systému slovenčiny. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2006. Dostupné na: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Vuznakova1>.

VUŽŇÁKOVÁ, Katarína (2006b): Slovo tvorné (onomaziologické) kategórie a slovo tvorný význam derivátov a kompozít v slovenčine. In: Jazykovedný časopis, 2006, roč. 57, č. 1, s. 13 – 32.

VUŽŇÁKOVÁ, Katarína: Malý slovo tvorný slovník. In: LIPTÁKOVÁ, Ľudmila – VUŽŇÁKOVÁ, Katarína: Dieťa a slovo tvorba. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta 2009. 203 s.

VUŽŇÁKOVÁ, Katarína: Kompozitá v slovenčine. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta 2012. 190 s.

4 *Synsémantiká*

Martin Ološtiak – Marta Vojteková

V tejto kapitole predstavíme fundamentálne nominačné súvislosti synsémantických slovných druhov. Základné derivatologické práce (Horecký, 1959, 1971; Ondrus – Horecký – Furdík, 1980; Furdík, 2004) sa synsémantikami nezaoberajú. Niekoľko poznámok o tvorení prepozícií, konjunkcií a partikúl uvádza E. Pauliny v Slovenskej gramatike (1981, s. 84 – 86). A tak o nominácii neplnovýznamových slovných druhov máme relatívne najviac informácií z morfológických kompendií a učebníc (Morfológia slovenského jazyka, 1966, ďalej MSJ; Oravec – Bajzíkova – Furdík, 1988, ďalej OBF), v morfológických kapitolách rozsiahlejších prác (Pauliny – Ružička – Štolc, 1968), resp. v špecializovaných monografiách venovaných danému slovnému druhu, konkrétne predložkám (Oravec, 1968). Pravda, primárne morfológické zameranie vplýva aj na charakter výkladu, ktorý sa týka nominačných súvislostí. Ten je v mnohých ohľadoch užitočný a inšpiratívny aj pre lexikológiu (najmä triedenie na prvotné a druhotné typy daného slovného druhu), no celkom prirodzene v nich nie je prítomná lexikologická metodológia.

Materiál čerpáme jednak z heslára SKMS, v ktorom sa nachádza vyše 300 prepozícií, vyše 130 konjunkcií, vyše 330 partikúl a vyše 370 interjekcií. Ďalšie exemplifikácie pochádzajú z citovanej literatúry, ako aj z vlastnej excerpcie.

Úvodom možno konštatovať, že aj pri charakteristike synsémantickej nominácie možno uplatniť lexikálnomotivačnú metodológiu. Uplatnenie jednotlivých nominačných stratégií je však špecifické vzhľadom na jazykovo-semiotický a funkčný status synsémantik.

4.1 *Prepozície*

V slovenskej jazykovede sa zo synchronného hľadiska považuje za najdôležitejšie pre vymedzenie dvoch základných predložkových podsystémov funkčné kritérium, ktoré berie do úvahy stupeň viazanosti na meno a mieru abstraktnosti významu. Podľa neho sa delia predložky na prvotné (primárne) a druhotné (sekundárne). „K prvotným predložkám patria predložky s najvšeobecnejším významom, ktoré sa v inej ako predložkovej funkcii spravidla nepoužívajú“ (MSJ, s. 620). Väčšina prvotných predložiek sú zároveň etymologické (vlastné, pôvodné) predložky, t. j. boli predložkami už v predpísomnom období slovenských jazykov. Výnimkou sú *medzi*, *okrem*, *proti* a *skrz*, ktoré etymologicky predložkami neboli. *Medzi* je pôvodne druhotná predložka, ide o bezpredložkový lokál substantíva „medza“; *proti* čiastočne súvisí so slovenským „protiviť sa“, čiže „byť proti“; *okrem* a *skrz* boli pôvodne príslovkami (porov. Machek, 1971, s. 294, 361, 485, 549). Podľa J. Oravca sa k prvotným predložkám zaraďujú preto, lebo dnes sa v inej ako predložkovej funkcii a mimo spojenia s pádom nevyskytujú (1988, s. 179). Dvomi z nich sa však v *Slovníku slovenského jazyka* (1959 – 1968) aj v *Krátkom slovníku slovenského jazyka* (2003) pripisuje okrem predložkovej funkcie aj ďalšia: predložke *okrem* funkcia podradovacej spojky a predložke *proti* príslovková funkcia. V porovnaní s prvotnými predložkami „druhotné predložky vznikli z iných (plnovýznamových) slov [...] alebo z tvarov plnovýznamových

slov. Majú viac-menej konkrétny význam, ktorý ešte poukazuje na ich pôvod. Môžu sa ešte používať aj v inej funkcii ako predložkovej“ (MSJ, s. 620). Na pozadí uvedenej funkčnej charakteristiky prvotných a druhotných prepozícií, ktorá je základom pre ich vymedzenie, vystupuje do popredia potreba prehodnotiť postavenie lexém *okrem* a *proti* v rámci prvotných predložiek.

Podsystémy prvotných a druhotných predložiek sa odlišujú nielen genézou a rozsahom súčasných funkcií, ale aj rozsahom prvkov konštituuujúcich tieto podsystémy, ich uzavretosťou a stabilitou. Na základe zohľadnenia funkčného kritéria sa do podsystému prvotných predložiek v spisovnej slovenčine zaraďuje 22 lexém: *bez, cez, do, k, medzi, na, nad, o, od, okrem, po, pod, pre, pred, pri, proti, s, skrz, u, v, z, za, hoci*, ako sme uviedli, status dvoch z nich je diskutabilný. Podsystém prvotných predložiek možno definovať ako uzavretý a statický, s nízkym počtom členov, čo súvisí s ich abstraktnosťou a polysémanticnosťou. K základným vlastnostiam podsystému druhotných predložiek zas patrí vysoký počet členov, jeho otvorenosť a dynamika. Kvantitatívna charakteristika tohto podsystému (vysoký počet členov) bezprostredne súvisí s konkrétnym významom sekundárnych prepozícií a prevažujúcou monosémanticnosťou. Počet sekundárnych predložiek a ich repertoár nie je presne stanovený, avšak stanovenie definitívneho súboru druhotných predložiek sa v žiadnom z jazykov nejaví ako reálne. Okrem lexém, ktorým sa už oficiálne priznal status predložiek, existuje v jazyku celý rad lexikálnych jednotiek či konštrukcií, ktoré nie sú v lexikografických prameňoch zachytené ako predložky, ale na prvý pohľad sa ako predložky správajú, t. j. konotujú pádovú formu a význam nasledujúceho substantíva alebo jeho ekvivalentu a tvoria s ním lexikálnu jednotu (Vojteková, 2013, s. 108). B. Milewska vyčleňuje deväť skupín lexém rôzne vzdialených od centra, ktoré nazýva „centrum predložkovosti“ – „centrum przyimkowości“ (2003, s. 76). Práve tieto jednotky je potrebné identifikovať, prehodnotiť a následne zachytiť novú vrstvu sekundárnych predložiek. Vyžaduje si to najmä vymedzenie presných kritérií, na základe ktorých by bolo možné uznať konkrétnu jednotku za druhotnú predložku. Úloha identifikovať novšiu vrstvu sekundárnych predložiek v čo najkomplexnejšej podobe a zaznamenať ju pred slovenskou jazykovedou ešte len stojí.

S načrtnutou charakteristikou podsystémov prvotných a druhotných prepozícií veľmi úzko súvisí aj to, či sa členy jednotlivých podsystémov uplatňujú prioritne vo funkcii morfológických a slovotvorných motivantov (motivujúcich slov) alebo motivátov (motivovaných slov).

4.1.1 Morfológická motivácia

4.1.1.1 Prepozícia ako morfológický motivant

Zmenu slovného druhu bez zmeny fónickej a morfematickej formy nazýva J. Furdík morfológická motivácia (Furdík, 2008, s. 45), ktorá sa bežne označuje ako slovnodruhový prechod, konverzia, slovnodruhová konverzia, lexikalizácia alebo gramatikalizácia. Pri morfológickej motivácii jestvujú živé intersynsémantické vzťahy a posuny (synsémantikum → synsémantikum), pri ktorých však často zo synchronného hľadiska nemožno určiť smer motivácie. Funkčné prehodnocovanie medzi synsémantikami sa nazýva synsémantická refunkcionalizácia. Prepozície sa môžu prehodnocovať na konjunkcie (deprepozicionálna konjunkcionalizácia), partikuly (deprepozicionálna partikulizácia) alebo interjekcie (depre-

pozicionálna interjekcionalizácia) (Ološtiak, 2011, s. 78, 84). Syntaktická refunkcionalizácia zasahuje tak prvotné, ako aj druhotné prepozície v úlohe motivantov.

Prechod syntaktík medzi autosyntaktiká je v porovnaní s procesom prebiehajúcim v opačnom smere omnoho chudobnejší. Proces prehodnocovania syntaktík na autosyntaktiká sa pomenúva ako autosyntaktizácia. Prechodom od predložiek vznikajú zriedkavo len adverbá, ide o tzv. deprepozicionálnu adverbializáciu (porov. Ološtiak, 2011, s. 84).

a) PREP → CONJ (deprepozicionálna konjunkcionalizácia)

Takmer všetky sekundárne predložky majú potenciú nadobúdať subordinatívnu spájaciu funkciu, keďže podradňovacie spojky vyjadrujú tie isté vzťahy ako predložky a sekundárne predložky vyjadrujú špecifické vzťahy. Prvým vývinovým stupňom je vznik spájacieho prostriedku zloženého zo sekundárnej predložky so štruktúrou sekundárna prepozícia + tvar demonstratíva *to* + subordinatívna konjunkcia. Po petrifikácii sa takýto komplex stáva konjunkciou, pričom sa stredný komponent (pronomen) môže vynechať (MSJ, s. 743), napr. *medzitým čo; vzhľadom na to, že*.

b) PREP → PART (deprepozicionálna partikulizácia)

Do funkcie častice sa prehodnocujú len niektoré prvotné predložky, napr. *zo, do, na, za*.

c) PREP → INT (deprepozicionálna interjekcionalizácia)

Za takto utvorenú možno považovať interjekciu *na* vo funkcii ponúkajúcej i vo funkcii volania na domáce zvieratá (Ološtiak, 2011, s. 85).

d) PREP → ADV (deprepozicionálna adverbializácia)

Do funkcie adverbia sa prehodnocuje napr. prepozícia *proti*.

4.1.1.2 Prepozícia ako morfológický motivát

Charakteristika podsystému druhotných prepozícií (vysoký počet členov, otvorenosť, dynamika) v porovnaní s podsystémom prvotných prepozícií (nizký počet členov, uzavretosť, stabilita) naznačuje, že vo funkcii motivátov budú vystupovať druhotné prepozície. V rámci morfológickej motivácie sú živé a pomerne intenzívne najmä vzťahy medzi autosyntaktikami a syntaktikami, pričom interakcia je riadená v smere autosyntaktiká → syntaktiká (Ološtiak, 2011, s. 76). Predložky vznikajú z plnovýznamových slovných druhov po strate ich pôvodného lexikálneho významu a následnej zmene na gramatický, relačný význam predložky. Proces prehodnocovania autosyntaktík na syntaktiká pomenúva M. Ološtiak ako syntaktizácia, pričom vo vzťahu k predložkám používa užší termín prepozicionálna. Podľa následnej príslušnosti motivantu k slovnému druhu vyčleňuje v rámci morfológickej motivácie: desubstantívnu prepozicionálnu (substantívum → prepozícia), deadverbálnu prepozicionálnu (adverbium → prepozícia), deverbatívnu (detransgresívnu) prepozicionálnu (verbum (transgresív) → prepozícia) (Ološtiak, 2011, s. 82).

Proces prechodu slova alebo tvaru iného slovného druhu alebo slovného spojenia k predložkám je však postupný a dlhotrvajúci a stanovenie ukončenia tohto procesu nie je také jednoduché. Naznačili sme už, že si vyžaduje vymedzenie presných kritérií, na základe ktorých by bolo možné uznať konkrétnu jednotku za druhotnú predložku. Proces obohacovania sekundárnych prepozícií je zároveň veľmi výrazný. Hlavnou príčinou vzniku nových druhotných predložiek je potreba vyjadrovať vzťahy medzi entitami výraznejšie a jednoznačnejšie ako prvotné alebo staré druhotné predložky, resp. potreba vyjadro-

vať vzťahy doteraz predložkami nevyjadrované (MSJ, 1966, s. 667, 669). Presnejšie vyjadriť isté vzťahy môžu sekundárne prepozície vďaka tomu, že ešte celkom nestratili súvis s plnovýznamovými slovami, z ktorých vznikli.

a) SUB → PREP (desubstantívna prepozicionalizácia)

Prepozície, ktoré vznikli priamym prechodom z oblasti substantív (bez prekonania štádia prísloviek), tvoria najväčšiu a stále sa zväčšujúcu skupinu. Substantíva sú v rámci morfolologickej motivácie považované za nominačne najpotentnejšie slovné druhy (Ološtiak, 2011, s. 77). Okrem staršej vrstvy sekundárnych prepozícií sa prechodom od substantív utvorili aj novšie druhotné predložky, mnohé ďalšie tvary zatiaľ nedosiahli definitívny stupeň prepozicionalizácie a sú na prechode k predložkám. Najviac desubstantívnych prepozícií sa tvorí z predložkových pádov, menej z bezpredložkových (holých, prostých) pádov. Predložkové pády sa stávajú zloženou predložkou, keď prvotná predložka v danom význame zastarala alebo jej význam sa stal nejasným a substantívum vyjadruje to isté, čo predložka, alebo keď sa príslušný význam predložkou doteraz nevyjadroval (MSJ, s. 671). Podľa toho, či predložky vznikli prehodením predložkových gramatických tvarov alebo jednoslovných gramatických tvarov, ich možno rozdeliť na analytické a syntetické. M. Ološtiak hovorí v súvislosti s tým o zloženej a jednoduchej prepozicionalizácii (2011, s. 82). Syntetické predložky vznikajú prepozicionalizáciou prostých (holých) pádov, najčastejšie však inštrumentálu. Osobitný prípad predstavujú syntetické prepozície so zreteľnou morfemickou štruktúrou, ktoré vznikli z prvotnej predložky a substantíva (napr. *voči*) a ktoré tvoria staršiu vrstvu. V rámci analytických predložiek možno vyčleniť model s preponovanou alebo s preponovanou aj postponovanou prvotnou prepozíciou súčasne, t. j. prepozícia + substantívum (z *hľadiska*), prepozícia + substantívum + prepozícia (*bez ohľadu na*). Osobitný prípad predstavuje model s postponovanou prvotnou prepozíciou, t. j. substantívum + prepozícia (*smerom do*). V podanej klasifikácii zohľadňujeme pri jednotlivých modeloch aj pády, v ktorých vystupujú substantíva a ktoré sú dané prepozíciou v preponovanom postavení. V jednotlivých modeloch možno pozorovať aj rozličnú mieru produktívnosti konkrétnych prvotných predložiek.

aa) Syntetické prepozície

- Substantívum (N): *miesto, kolo, stred, kraj, vďaka, kontra*;
- Substantívum (L): *medzi*²³;
- Substantívum (I): *prostredníctvom, vplyvom, pomocou, následkom, zásluhou, ohľadom, formou, vinou, začiatkom, počiatkom, koncom, priebehom, postupom, zhodou, rozpadom, cestou, účinkom, mocou, silou*;
- Prepozícia + Substantívum: *namiesto, počas, voči, podspodok*.

ab) Analytické prepozície

- Prepozícia + Substantívum (G): *z hľadiska, z nedostatku, zo stanoviska, zo strany, zo stránky, z radov, z titulu, podľa vzoru, za predpokladu, bez rozdielu*;
- Prepozícia + Substantívum (A): *na dôkaz, na konto, na spôsob, na účet, na ujmu, na úkor, na záver, na znak, pre prípad, v prospech, za cenu*;

²³ Zo synchronného hľadiska na základe funkcie považovaná za prvotnú predložku, lebo dnes sa v inej ako predložkovej funkcii a mimo spojenia s pádom nevyskytuje. Pôvodne druhotná predložka vznikla z lokálu substantíva *medza*.

- Prepozícia + Substantívum (L): *v duchu, v dôsledku, v mene, v čase, v nedostatku, v období, v oblasti, v odbore, vo forme, vo funkcii, v kruhu, v okruhu, vo sfére, v smere, v službách, v osobe, vo svetle, v otázke, vo veci, v podmienkach, v podobe, v priebehu, v prípade, v procese, v radoch, v rámci, v stave, v záujme, v zmysle, v znamení, v úlohe, na poli, na úrovni, na základe, na podklade, pri príležitosti, po boku;*
- Prepozícia + Substantívum (I): *pod tlakom, pod vplyvom, pod podmienkou, pod zámenkou, pod titulom, s pomocou, s výnimkou, s cieľom;*
- Prepozícia + Substantívum (G) + Prepozícia: *bez ohľadu na, bez zreteľa na;*
- Prepozícia + Substantívum (A) + Prepozícia: *na rozdiel od;*
- Prepozícia + Substantívum (L) + Prepozícia: *vo vzťahu k, v pomere k, v porovnaní s, v protiklade k, v relácii k, v spojení s, v spojitosti s, v súhlase s, v súlade s, v súvisi s, v súvislosti s, v závislosti od, v zhode s;*
- Prepozícia + Substantívum (I) + Prepozícia: *s ohľadom na, so zreteľom na, s prihliadnutím na;*
- Substantívum + Prepozícia: *smerom do, smerom k, smerom na, smerom od, vzhľadom na.*

b) ADV → PREP (deadverbiálna prepozicionalizácia)

Z prísloviek vznikali najmä staršie druhotné predložky. Tento prechod si nevyžadoval morfológickú zmenu základového slova, ktoré bolo tiež neohybné, preto sa väčšina z nich doteraz formálne zhoduje s príslovkami. Niektoré druhotné predložky si však zachovali starší tvar príslovky, napr. *niže* – pôvodný komparatív (Oravec, 1988, s. 179 – 180). Len málo prísloviek, z ktorých predložky vznikli, je nemotivovaných (napr. *mimo* Adv → *mimo* Prep), väčšina z nich je slovotvorne motivovaná (napr. *blízky* Adj → *blízko* Adv → *blízko* Prep), alebo vznikla slovnodruhovým prechodom (napr. *o kolo* Sub → *okolo* Adv → *okolo* Prep). V súvislosti s druhým prípadom M. Ološtiak konštatuje, že rekurzivnosť morfológiej motivácie je výrazne obmedzená (2011, s. 78). Z hľadiska formy tu možno vyčleniť syntetické prepozície (napr. *blízko, dolu*) a analytické prepozície (*úmerne k, v ústrety*²⁴). V rámci syntetických prepozícií možno ešte vydeliť predložky so zreteľnou morfematickou štruktúrou (napr. *kvôli, poníže*). Prvý typ sa vyvinul z prísloviek utvorených slovnodruhovým prechodom z predložkových pádov substantív, t. j. v postupnosti substantívum → adverbium → prepozícia (*k vôli* Sub → *kvôli* Adv → *kvôli* Prep). J. Oravec pomenúva tento typ odvodené predložky (porov. Oravec, 1988, s. 180). Druhý typ prešiel z prísloviek, ktoré boli utvorené slovotvorne (*niže* → *poníže* Adv (po- + Zadv) → *poníže* Prep). V rámci analytického modelu možno vyčleniť typ s postponovanou prvotnou prepozíciou (*úmerne k*) a s preponovanou prvotnou prepozíciou (*v ústrety*).

ba) Syntetické prepozície: *blízko, včítane, obďaleč, neďaleko, pozdĺž, dole, dolu, vôkol, pomimo, mimo, poníže, niže, spodkom, dospodku, dospodu, naspodok, naspodku, naprieč, napriek, naprieky, naprotiveň, naproti, oproti, zarovno, stredom, prostriedkom, naprostriedku, doprostred, naprostred, uprostred, povedľa, vnútri, dovnútra, zvnútra, von, kvôli, navrch, navrchu, zvrchu, navzdor, navzdory, okolo, povýše, vyše, hore, zoči-voči.*

²⁴ V príklade *v ústrety* ide o morfológickú demotiváciu, ktorá „súvisí so zánikom motivantu a so stratou až zánikom formálneho, obsahového, resp. formálno-obsahového vzťahu medzi motivantom a motivátom“ (Ološtiak, 2011, s. 93).

bb) Analytické prepozície: *úmerne k, úmerne s, spolu s, bližšie k, ďaleko od, ďaleko do, nezávisle od, v ústrety.*

c) VER → PREP (deverbatívna/detransgresívna prepozicionalizácia)

Druhotné predložky vznikajú aj prepozicionalizáciou prechodníkov sloviess, teda neurčitých slovesných tvarov. Aj v rámci tejto skupiny rozlišujeme syntetický model (*počnúc*) a analytický model (*začínajúc od*). Analytický model je častejší a prechodníky ho tvoria spolu s prvotnými predložkami, pričom prechodníky skokkrétňujú a zdôrazňujú základný význam prvotným predložiek.

ca) Syntetické prepozície: *počínajúc, počnúc, začínajúc, počítajúc, nepočítajúc, končiac, nevynímajúc, začínuc, rátajúc, nerátajúc.*

cb) Analytické prepozície: *počínajúc od, počnúc od, začínajúc od, počítajúc do, nepočítajúc do, nedbajúc na, odhliadnuc od, nehľadiac na, nehovoriac o, nevynímajúc z, rátajúc do, nerátajúc do, súdiac podľa, nevraviac o, pozerajúc na, nepozeraajúc na, zahrňajúc do.*

4.1.2 Slovo tvorná motivácia

4.1.2.1 Prepozícia ako slovo tvorný motivant

V rámci slovo tvornej motivácie možno uvažovať o vzťahoch medzi syusémantikami a autosémantikami v smere syusémantik → autosémantik. Deprepozicionálne odvodeniny, ktoré sa tvoria od prvotných predložiek, sú substantíva, adjektíva a adverbiá. Deprepozicionálne deriváty možno zaradiť k transpozicionému typu onomaziologickej kategórie, pri ktorom „*dochádza k slovnodruhovej zmene, avšak lexikálny význam motivátu sa nemení [...], pričom slovnodruhová zmena prináša aj zmenu v syntaktickej funkcii motivátu*“ (Furdík, 2004, s. 87). V prípade deprepozicionálnych substantív ide o spredmetnenie vzťahu (*pred* → *pred-ok* „to, že ... Prep“), v prípade deprepozicionálnych adjektív o prechod vzťahu na vlastnosť (*pred* → *pred-ný* „taký, ktorý ... Prep“) a v prípade deprepozicionálnych adverbií o prechod vzťahu na okolnosť (*pred* → *v-pred-u* „tak, že ... Prep“).

O slovo tvorných vzťahoch možno uvažovať aj na osi syusémantik → syusémantik, a to v rámci samotných prvotných prepozícií (porov. 4.1.2.2).

a) PREP → SUB (deprepozicionálne substantíva)

Patria sem napríklad substantíva: *medz-era* (Zprep + -era), *po-medz-ie* (po- + Zprep + -Rn3), *roz-medz-ie* (roz- + Zprep + -Rn3), *medz-a* (Zprep + -Rf1), *pred-ok* (Zprep + -ok).

b) PREP → ADJ (deprepozicionálne adjektíva)

Zaradiť sem možno adjektíva: *pred-ný* (Zprep + -ný), *za:d-ný* (Zprep + -ný), *spod-ný* / *s-pod-ný* (Zprep + -ný / s- + Zprep + -ný).

c) PREP → ADV (deprepozicionálne adverbiá)

K deprepozicionálnym adverbiám patria napríklad adverbiá: *na-pred* (na- + Zprep), *v-pred* (v- + Zprep), *vo-pred* (vo- + Zprep), *do-pred-u* (do- + Zprep + -u), *od-pred-u* (od- + Zprep + -u), *s-pred-u* (s- + Zprep + -u), *v-pred-u* (v- + Zprep + -u), *na-za:d* (na- + Zprep), *v-za:d* (v- + Zprep), *do-za:d-u* (do- + Zprep + -u), *od-za:d-u* (od- + Zprep + -u), *po-za:d-u* (po- + Zprep + -u), *v-za:d-u* (v- + Zprep + -u), *zo-za:d-u* (zo- + Zprep + -u).

4.1.2.2 Prepozícia ako slovo tvorný motivát

Slovo tvornomotivačné tvorenie prepozícií je autoderivabilné. Z jednoduchých prvotných predložiek sa utvorili zložené predložky (napr. *popod, spopod*), ktoré patria k integ-

račnému typu onomaziologickej kategórie, v rámci ktorého možno predložky zaradiť k onomaziologickej kategórii zlučovanie (kopulácia), napr. *popod* (*po* + *pod*), *spod* (*s* + *pod*). J. Oravec hovorí o mechanických zloženinách prvotných predložiek, výsledkom ktorých sú podvojná a potrojná prepozície (Oravec, 1988, s. 179). Spisovná slovenčina disponuje celkovo len 16 zloženými predložkami, ktoré boli utvorené z vybraných prvotných predložiek. V porovnaní s ostatnými západoslovanskými jazykmi je však tento súbor v slovenčine najväčší, jednotlivé jeho členy majú pomerne vysokú frekvenciu a väčšina z nich je štylisticky bezpríznaková (porov. Vojteková, 2009, s. 198). Práve slovenské jazykové územie, najmä stredoslovenské nárečia, odkiaľ sa zložené predložky dostali aj do spisovnej slovenčiny, pokladá E. Horák z celoslovenského hľadiska za ohnisko vzniku zložených predložiek (porov. Horák, 1991, s. 99). V tejto skupine možno vyčleniť niekoľko typov.

a) Predložka *po* + jednoduchá prvotná predložka *nad*, *pod*, *pred*, *za*, *medzi*, *pri*: *ponad* (*po* + *nad*), *popod*, *popred*, *poza*, *pomedzi*, *popri*.

b) Predložka *z* + jednoduchá prvotná predložka *nad*, *medzi*, *pod*, *pred*: *znad* (*z* + *nad*), *zmedzi*, *spod*, *spred*. Predložka *z* má pred prepozíciami *pod* a *pred* v pravopise aj výslovnosti neznalú podobu *pod* vplyvom nasledujúceho neznalého konsonantu. V súčasnom jazyku už nie sú živé predložky *znad* a *zmedzi*. Krátky slovník slovenského jazyka ich neuvádza v žiadnom zo svojich vydání. Slovník slovenského jazyka (1959 – 1968), ktorý zo súčasného hľadiska nie je považovaný za kodifikačnú príručku, hodnotí predložku *znad* ako nociónálnu a *zmedzi* ako básnickú.

c) Predložka *z* (v pravopise i výslovnosti výlučne *s*) + podvojná predložka s prvou časťou *po*: *sponad* (*s* + *ponad*), *spopod*, *spopred*, *spoza*, *spomedzi*, *spopri*. V súčasnom jazyku už nie je živá predložka *spopri*. Krátky slovník slovenského jazyka ju neuvádza v žiadnom zo svojich vydání. Už Slovník slovenského jazyka (1959 – 1968) ju hodnotil ako zriedkavú.

4.2 Konjunkcie

Konjunkcie sú gramatické slová, ktorými sa samostatne vyjadrujú vzťahy medzi syntakticky rovnocennými alebo nerovnocennými vetnými členmi alebo vetami (MSJ, s. 676).

4.2.1 Nominačné aspekty konjunkcií

Z hľadiska nominácie možno vymedziť na jednej strane nemotivované konjunkcie a na druhej strane konjunkcie motivované morfológicky (4.2.2), slovotvorne (4.2.3), interlingválne a syntakticky, resp. kvázisyntakticky.

Nemotivované konjunkcie. Za nominačne nemotivované možno pokladať spojky, ktoré sú synchronne jednomorfémové, jednoslovné, jednočlenné a pôvodom domáce, napr. *a*, *aby*, *ač*, *aj*, *ak*, *ale*, *ani*, *ba*, *bo*, *hoci*, *i*, *lež*, *než*, *síce*, *sťa*, *že*.

Interlingválna motivácia. Interlingválne motivovaná je nevelká skupina prevzatých konjunkcií: *verzus/versus*, *plus*, *minus*²⁵.

Kvázisyntaktická motivácia. Viacslovné spojky pokladáme za špecifický prejav syntaktickej motivácie. Prototypovo syntakticky motivované sú viacslovné pomenovania s najmenej dvomi autosyntagmatickými komponentmi (II., kap. 1.1; Furdík, 2008; Ološtiak,

²⁵ Lexémy *plus* a *minus* v adverbálnej a substantívnej slovnodruhovej funkcii pokladáme za morfológicky motivované a utvorené od konjunkcií.

s. 50 – 53, 2011, s. 96 – 140), napr. *akrobatický rekonrol, minister bez kresla, prísť s krížom po funuse*. Viacslovné konjunkcie túto požiadavku nespĺňajú, preto uvažujeme o kvázisyntaktickej motivácii, založenej na analógii viacslovné pomenovanie (dve a viac autosyntagmatík) – viacslovné pomenovanie (dve a viac synsyntagmatík). Za kvázisyntakticky motivované možno považovať:

a) viacslovné spojky: *a čo, a jednako, a predsa, a preto, a tak, a teda, aj čo, aj keby, aj keď, ako aj, ako tak, ako že, a to*;

b) viacčlenné (súvťažné) spojky:

ba) neprerušované inými slovami (napr. *bez toho, aby; s tým, že; miesto toho, aby; napriek tomu, že; bez toho, aby; okrem toho, že*);

bb) prerušované inými slovami (*nielenže X – ale aj; nielen X – ale i/aj*).

Opakované spojky (napr. *aj – aj, aj – aj – aj, ani – ani, ani – ani – ani, že – a že a i.*, MSJ, s. 695 – 696) pokladáme za kombináciu samostatných jednoslovných jednotiek.

4.2.2 Morfológická motivácia konjunkcií

4.2.2.1 Konjunkcia ako morfológický motivant

Konjunkcie ako morfológické motivanty sa zapájajú najmä do vzťahov so synsémantikami. Vzťahy k autosémantikám sú zriedkavé, porov.:

a) CONJ → AUTOSÉM

aa) CONJ → ADV (dekonjunkcionálna adverbializácia): *mínus_{CONJ} (dva mínus dva) → mínus_{ADV} (mínus tri body)*, podobne *plus*.

ab) CONJ → SUB (dekonjunkcionálna substantivizácia): *mínus_{CONJ} (dva mínus dva) → mínus_{SUB} (V príklade si opravte to jedno mínus.)*, podobne *plus, krát*. Pri substantívach *plus, mínus* je v SKMS zaznačená morfológická polymotivácia v smere *mínus, plus_{PART} → (mínus, plus_{ADV}) → mínus, plus_{SUB}*.

b) CONJ → SYNSÉM

ba) CONJ → PART (dekonjunkcionálna partikulizácia); porov. 4.3.1.2.

bb) CONJ → INT (dekonjunkcionálna interjekcionalizácia); porov. 4.4.1.2.

4.2.2.2 Konjunkcia ako morfológický motivát

Do funkcie konjunkcie sa prehodnocujú najmä pronominá, ojedinele adverbá, numeráliá, verbá, zo synsémantik partikuly.

a) PRON → CONJ (depronominálna konjunkcionalizácia): *čo_{PRON} (Čo budeš robiť zajtra?) → čo_{CONJ} (V období, čo hrával za náš klub, sa udiali veľké zmeny.)*, *ako, kým, pričom, pokým, kýmkoľvek, beztak, tak, jednak, jednako*.

b) ADV → CONJ (deadverbiálna konjunkcionalizácia): *ešte_{ADV} (Ešte sa nezotmilo.) → ešte_{CONJ} (je to ešte predčasné), skorej, viac, viacej, eventuálne*. Pôvodne príslovkami boli aj jednotky *sotva, aspoň*.

c) NUM → CONJ (denumerálna konjunkcionalizácia): *jednako_{NUM} (jednako konať.) → jednako_{CONJ} (Podarilo sa mu to, jednako bol nespokojný.)*.

d) VER → CONJ (deverbatívna konjunkcionalizácia). Pôvodné deverbatíva sú konjunkcie, ktoré sa morfológicky demotivovali: *ved'* (← *vedieť*), *bud'* (← *byť/buď*).

e) PART → CONJ (departikulatívna konjunkcionalizácia): *teda*_{PART} (*položme si teda otázku*) → *teda*_{CONJ} (*Podarilo sa mu to, teda mohol byť spokojný.*), podobne *len*, *predsa*, *totiž*, *trebárs*.

Prípady viac-slovných spojok typu *v prípade*, *ak*; *s cieľom*, *aby*; *v čase*, *keď*, do ktorých sa zapájajú predložky, zámená, substantíva a iné predložky, pokladáme za prejav kvázisyntaktickej motivácie.

4.2.3 Slovotvorná motivácia konjunkcií

Konjunkcie sa do slovotvorných vzťahov zapájajú zriedkavo. Sú motivantom kompozitnej partikuly *plus-mínus* a reduplikovaného adverbia *až-až/až-až*.

Za prejav formálnej modifikácie (bližšie porov. 4.4.3.2), ktorej výsledkom je tvorenie variantov, možno považovať prípady *ešte* → *ešteže*, *sotva* → *sotvaže*, *len* → *lenže*, *nielen* → *nielenže*, *totiž* → *totižto*, *sťa* → *sťaby*.

Konjunkciu *pretože* možno pokladať za derivát konjunkcie *preto* a zároveň aj pronomenu *preto*.

Konjunkcie *dokým*, *pokým* sú modifikačnými derivátmi konjunkcie *kým*.

4.3 Partikuly

Partikuly ako pomocné slová vyjadrujú postoj expedienta k časti výpovede alebo k celej výpovedi. Pomocou nich sa nadväzuje na kontext alebo na situáciu (MSJ, s. 746).

4.3.1 Nominačné aspekty partikul

Partikuly sa vyznačujú živými vzťahmi k ostatným (autosémantickým aj synsémantickým) slovným druhom. Nemotivované partikuly sú v menšine, napr. *asi*, *aspoň*, *azda*, *kiež*, *ozaj*, *áno*, *nie*. Partikuly sú motivované morfológicky (4.3.2), slovotvorne (4.3.3), interlingválne a kvázisyntakticky.

Interlingválna motivácia. Interlingválne motivovaných je niekoľko prevzatých partikul: *apropro*, *circa*, *just*, *kvázi*.

Abreviačná motivácia. Skracujú sa napríklad partikuly *respektíve* → *resp.*, *eventuálne* → *event.*, *mimochodom* → *mmch*.

Kvázisyntaktická motivácia. Uplatňuje sa podobne ako pri konjunkciách (porov. 4.2.1), avšak v oveľa menšej miere, napr. *koniec koncov*. Podobným prípadom ako pozdravy, teda výsledkom spolupráce syntaktickej a morfológickej motivácie (porov. kap. 4.4.1.3) sú viac-slovné jednotky *figu borovú*, *figu drevenú*.

4.3.2 Morfológická motivácia partikul

Partikuly sa zapájajú najmä do kontextu morfológickej motivácie, najmä v pozícii motívov autosémantických lexém.

4.3.2.1 Partikula ako morfológický motivant

Partikuly ako morfológické motivanty sú východiskom pri tvorení konjunkcií (porov. 4.2.2.2).

4.3.2.2 Partikula ako morfológický motivát

Partikuly sa tvoria najmä prehodením autosémantik. Vzťahy k synsémantikám sú zriedkavejšie.

a) AUTOSÉM → PART

aa) SUB → PART (desubstantívna partikulizácia)

Do funkcie častíc sa prehodnocujú tvary nominatívu aj iných pádov (bezpredložkových aj predložkových): *pravda_{SUB}* (*Je to pravda.*) → *pravda_{PART}* (*Pravda, nemali sme na seba šťastie.*), *bezpochyby*, *čerta*, *dokonca*, *doslova*, *fakt*, *figu*, *hovno*, *klasika*, *náhodou*, *napríklad*, *paroma*, *poprípade*, *prd*, *slovom*, *vskutku* (synchronne demotivované), *žiaľ*. Pri týchto *neúrekom*, *doslova*, *dokopy* môžeme uvažovať o sprostredkovanej desubstantívnej partikulizácii prostredníctvom adverbií, teda o sprostredkovanej morfologickej motivácii.

ab) VER → PART (deverbatívna partikulizácia)

Partikulizujú sa predovšetkým určité slovesné tvary 1. os. sg., pl. indikatívu a imperatívu: *dúfam*, *hádám*, *myslím*, *neviem*, *prosím*, *povedzme*, *prepytujem*, *tuším*. Za demotivované alebo sčasti demotivované môžeme pokladať častice *veru*, *reku*, *vraj*.

ac) PRON → PART (depronominálna partikulizácia)

Partikuly majú s pronomami intenzívne kontakty: *ono_{PRON}* (*Spomenuli sme to i ono.*) → *ono_{PART}* (*Ono nemohli sme vás nespomenúť.*), *akože*, *čo*, *beztoho*, *inak/ináč*, *kde*, *nič*, *nijako*, *pranič*, *takisto*, *takto*, *tam*, *to*, *tu*, *zato*.

ad) ADV → PART (deadverbiálna partikulizácia)

Okrem prípadov, ktoré sme spomínali v odseku aa), vyskytujú sa aj „čisté“ typy deadverbiálnych partikul: napr. *akurát*, *bezpečne*, *bohvie*, *čisto*, *dočista*, *dalej*, *dobré*, *dost*, *fakticky*, *hlavne*, *iste*, *jednoducho*, *konečne*, *možno*, *nakoniec*, *naposledy*, *naraz*, *neklamne*, *nepochybne*, *nesporne*, *nevyhnutne*, *očividne*, *okolo*, *pomerne*, *potom*, *práve*, *prinajlepšom*, *prirodzené*, *raz*, *rovno*, *rovnako*, *rozhodne*, *skrátka*, *skôr*, *skoro*, *samozrejme*, *výslovne*, *určite*, *už*, *zas/zasa/zase*, *zrejme*, *samozrejme*, *zvlášť*.

ae) NUM → PART (denumerálna partikulizácia)

Do funkcie častíc sa ojedinele prehodnocujú aj číslovky: *jedno_{NUM}* (*jedno dieťa*) → *jedno_{PART}* (zastar. „hádam, asi“: *Ešte jedno tri kopce, Marienka!* Timrava – MSJ, s. 806), *raz* (s významom hodnotenia).

af) ADJ → PART (deadjektívna partikulizácia)

V skúmanom súbore sa partikulizujú štyri adjektíva:

Do funkcie častíc sa ojedinele prehodnocujú aj číslovky: *rád/radi/radšej_{ADJ}* (*byť rád; buďte radi; Boli by sme radšej, keby ste nemuseli zaplatiť.*) → *rád/radi/radšej_{PART}* (*Prídeš? Rád. – Prídete? Radi. – Radšej sa presuňme.*), *podistým*, *ostatne*, *prípadne*²⁶.

ag) PROPOZ → PART (depropozicionálna partikulizácia)

Za osobitný typ pokladáme aj častice, vzniknuté prehodením výpovedí alebo ich častí: *bodaj*, *bodajže*, *božeuchovaj*, *pánbohchráň*, *verubože*, *javeru*, *namojdušu*, *bohupri-sahám*, *bohuchovaj*, *božechráň*, *môžbyť* (MSJ, s. 806).

b) SYNSÉM → PART

ba) PREP → PART (deprepozicionálna partikulizácia)

²⁶ Lexému *podistým* chápeme ako utvorenú z predložkového tvaru. Lexémy *ostatne*, *prípadne* pokladáme za morfológicky motivované na základe analógie s deadverbiálnou motiváciou typu *očividne* → *očividne*.

Do časticovej funkcie sa prehodnocujú aj niektoré predložky, napr. *zo*_{PREP} (*vyšiel zo školy*) → *zo*_{PART} („asi, približne“: *v škole majú zo dvesto žiakov*), podobne *do*, *na*, *po*, *za*.

bb) CONJ → PART (dekonjunkcionálna partikulizácia)

Súvislosť častíc so spojkami je podľa MSJ (s. 743) daná skutočnosťou, že častice sa významujú dvomi funkciami: pripájanie nového výrazu alebo výpovede (v nadväznosti na známu situáciu alebo kontext); vyjadrenie subjektívneho hľadiska expedienta (subjektívna modifikácia výrazu alebo výpovede). Spojky teda sekundárne môžu fungovať ako častice, napr. *a*_{CONJ} (*brat a sestra*) → *a*_{PART} (*A čože tu robíš?*), podobne *aby*, *aj*, *ak*, *ale*, *ani*, *ba*, *bár*, *bárs*, *či*, *hoc*, *hoci*, *i*, *keď*, *leďa*, *no*, *nuž*, *že*, ale aj viacсловné výrazy *aj keď*, *a najmä*, *ani keby*, *ani keď*, *ba aj*, *iba keď*, *aj čo*.

4.3.3 Slovtvorná motivácia partikul

4.3.3.1 Partikula ako slovtvorný motivant

Partikula je slovtvorným motivantom najmä pri tvorení:

a) pronomín s afixoidným departikulatívnym prvým komponentom: *bohvieaký*, *bohviečo*, *bohviekedy*, *bohviekde*, *bohviekolko*, *bohviekto*, *bohvieprečo*, podobne s komponentmi *čertvie-*, *ktovie-*. Ojedinele sa tvorí derivát *všakový*.

Raritne sa tvorí adjektívum (*ozaj* → *ozaj-stný*), verbum (*tak* → *ták-at'*), adverbium (*skrz* + *naskrz* → *skrz-naskrz*).

4.3.3.2 Partikula ako slovtvorný motivát

Partikuly ako slovtvorné motiváty možno zaradiť do týchto kategórií:

a) **Formálna modifikácia** (variantnosť; k vymedzeniu porov. aj 4.4.3.2) – *abyže*, *aleže*, *nieže*, *lenže*, *bodajže*, *pravdaže*, *všakže*, *horkýže*, *horkýžetam*, *isteže*, *vedže*, *veruže*, *kiežby*, *bárby*, *kdežby*, *čoby*, *kdežby*, *akiste*, *zaiste*, *dozaista*²⁷.

b) **Modifikácia** – *nebodaj*, *všakhej*, *všakáno*, *naozaj*, *nolen*.

4.4 Interjekcie

Interjekcie sú podľa MSJ (s. 807) a OBF (s. 209) amorfné slová v najširšom zmysle slova (z morfológického, syntaktického aj z fonologického hľadiska), čím sa podľa MSJ odlišujú od iných synsémantik, ktoré fungujú ako pomocné morfológické prvky (prepozície) alebo usúvzťažňovacie prvky (spojky). Fonologická amorfnosť sa prejavuje v porušovaní fonotaktických pravidiel, ktorú z lexikálnomotivačného hľadiska možno hodnotiť ak prejav fónickej motivácie (porov. ďalej), a jedinou pozitívnou fonologickou črtou je pri citoslovciach prítomnosť intonácie. Z hľadiska lexikálneho významu sa interjekcie vyznačujú väčšou mierou neurčitosti než iné synsémantika. Z tohto hľadiska sa predovšetkým citové citoslovci hodnotia ako príznaky (symptómy) citov a pocitov, schopné vyjadriť širokú škálu (aj protikladných) emócií, ktoré nadobúdajú konkrétnejšie významové kontúry až v danej komunikačnej situácii, napr. *ach*, *eh*, *jaj*, *juj*, *ó* môžu vyjadriť radosť, smútok aj zlosť (porov. aj MSJ, s. 810 – 811). Práve tu spolu s kontextom zohráva dôležitú úlohu intonácia.

V uvedených základných charakteristikách absentujú zmienky o slovtvornom či nominačnom charaktere interjekcií. Pravda, aj výklad na iných miestach v uvedených publikáciách dokazuje, že zo širšieho lexikologického hľadiska interjekcie nie sú až také osihotené,

²⁷ Lexémy *isteže*, *akiste*, *zaiste*, *dozaista* sa alternatívne chápu aj ako deadverbiálne.

ako by sa na prvý pohľad mohlo zdať, ale vyznačujú sa v porovnaní s inými synsémantickými slovnými druhmi pomerne intenzívnymi vzťahmi. V ďalšom texte poukážeme aj na to, že o absolútnej amorfности pri interjekciách nemožno uvažovať, a to ani z hľadiska morfológie.

Z hľadiska lexikálnej motivácie možno citoslovca hodnotiť ako výrazné nositele expresívnej motivácie. Aj keď expresívne motivované nie sú všetky interjekcie, expresivitou sa vyznačujú celé skupiny citosloviec. Najviac expresívne motivované sú citové interjekcie, ktoré vyjadrujú emócie (*dofrasa, bríf, cha-cha*). Expresívnosť, hoci nie tak explicitne, je do istej miery prítomná aj v skupine tzv. vôľových citosloviec, ktoré dominantne vyjadrujú apelovú komunikačnú funkciu (*hybaj, hajde, pssst, čit*). Najmenej sa expresívnosť vyskytuje v onomatopojach (*čľups, kikirikí*).

4.4.1 Nominačné aspekty interjekcií

Z hľadiska teórie lexikálnej motivácie ako výrazné typy nominácie interjekcií, resp. nominačných vzťahov, do ktorých sa interjekcie zapájajú, sa ukazujú fónická motivácia, interlingválna motivácia, syntaktická motivácia, morfológická motivácia, slovotvorná motivácia. V OBF (s. 212) sa interjekcie z formálnej stránky delia na dve skupiny: neodvodené (v našom ponímaní fónicky alebo interlingválne motivované) a odvodené (morfológicky, slovotvorne alebo syntakticky motivované). Za nominačne nemotivované pokladáme interjekcie *hej, oj, ej, aha*.

4.4.1.1 Fónická motivácia

Fónicky motivované interjekcie vznikajú dominantne na základe princípu mimésis, napodobňovania mimojazykovej reality, najmä zvukov zvierat, vecí a sprievodných zvukov dejov (onomatopoe), napr. *bú, čimčara, haf-haf, kikirikí, kvá, kvík, krá, mé, mňau, vríf, bim, bum, čľups, hapči, iá, psst, pif, ššš, tutú, lalala*. V širšom ponímaní, podľa ktorého sa fónická motivácia všeobecnejšie vzťahuje na formálnu príznakovosť vôbec (Furdík, 2008, s. 43), do tejto kategórie možno zaradiť aj interjekcie z iných skupín, ktoré sa vyznačujú nezvyčajnou fónickou výstavbou: napr. *br, bríf, ehm, hm, hó, pch, tfi, pr, príf*.

V tejto súvislosti pripájame jednu poznámku. V MSJ (s. 816) sa konštatuje, že „... zvukomalebné slovo s mimojazykovým zvukom spája istá miera objektívnej podobnosti. Onomatopoe sú jedinou vrstvou slov v jazyku, ktorá je priamo motivovaná mimojazykovou skutočnosťou“ (podobne je to aj v OBF, s. 201.) K tomu sa žiada dodať, že ani pri onomatopojach nejde o priamu súvislosť, priamu motivovanosť, hoci imitačná snaha je očividná. Pri jazykovej fixácii narážame na „prekliatie“ jazykovej konvencie v podobe artikulácie – spôsob tvorby danej hlásky je determinovaný fonetickými normami, t. j. zachováva sa artikulčné zákonitosti (hoci fonotaktické pravidlá sa paradoxne porušujú pomerne často). To súvisí aj so saussurovskou diskrétnosťou jazykového znaku. Napr. jazykovú jednotku *čvirik* možno zreteľne rozsegmentovať na hlásky /č/, /v/, /i/, /r/, /i/, /k/, zatiaľ čo denotát, vtáčí spev, takto „rozmeniť na drobné“ nemožno. Ľudské ucho ho vníma ako jeden celok. Aj pri onomatopojach teda platí konvencia (jazyková jednotka sa používa ako ustálená v istej podobe, resp. v istých podobách), ktorá je však popri spomínanom „artikulačnom prekliatí“ oslabená zvýšenou variantnosťou. Pravda, aj variantnosť možno hodnotiť ako dôsledok tohto „prekliatia“. Jazykoví používatelia v snahe nájsť čo najadekvátnejšiu jazykovú formu vyjadrenia mimojazykovej reality „skúšajú“ a používajú viaceré

možnosti, napr. *hup/hups, bum/bums, čľup/čľups, krá/krá-krá, bim/bim-bam-bom, haf-haf/hau-hau, miau/mňau, bé/mé, ha/ha-ha/cha/cha-cha/hi-hi/chi-chi/ho-ho/cho-cho*. Dôkazom konvenčnosti a istej miery arbitrárnosti v tejto oblasti je tiež interlingválna komparácia, pri ktorej aj na základe ilustratívnych príkladov možno konštatovať existenciu istej miery imitovanosti (v podobe imitačnej dominanty, ktorou môže byť hláska alebo sekvenčia hlások vyskytujúca sa v ekvivalentoch viacerých jazykov) a zároveň istej miery rôznorodosti, ktorá vyplýva z arbitrárnosti, danej jednak artikulačno-fonotaktickými pravidlami, jednak konvenciami platnými v danom jazyku (spomedzi viacerých možných alternatív sa v jazyku A ustálila práve forma X a nie forma Y a v jazyku B sa ustálila práve forma Y a nie forma X) a jednak mimojazykovou realitou (napr. prasa môže vydávať akusticky rozličné zvuky, ktoré sa v slovenčine vyjadrujú slovesami *kvíkať, krochkať, grúliť*). Napr. slov. *kvík* – angl. *oink* [ojnk], slov. *hav-hav* – angl. *woof-woof* [vuf -vuf] al. *bow-wow* [bau-wau] al. *ruff-ruff* [raf-raf], slov. *bé* – angl. *baa* [bá], slov. *mňau, miau* – angl. *meow* [miou], slov. *ia* – angl. *hee-haw* [híhó], slov. *kikirikí* – angl. *cock-a-doodle-doo* [kokedúldú]. Porov. aj oddiel II. kap. 5.1).

4.4.1.2 Interlingválna motivácia

Interlingválne motivované sú interjekcie prevzaté z cudzích jazykov, napr. *adié, adieu, aleluja, amen, aport, basta, bravo/bravó, čao, čau, haló, hókus-pókus, halabala, hergot, heuréka, krucifix, kuš, marš, paf, pardon/pardón, punktum, servus/serus, stop, šlus, živio*. Rôzna miera adaptovanosti však spôsobuje rozličnú mieru interlingválnej demotivovanosti. Na druhej strane interlingválna motivovanosť so sebou často prináša aj formálnu príznakosť, t. j. fónickú motiváciu (napr. *adiéu, haló*).

4.4.1.3 Syntaktická motivácia

Za syntakticky a zároveň morfológicky motivované možno pokladať viacslovné pozdravy, ktoré vznikajú petrifikáciou najčastejšie dvojslovných syntagiem: *Prajem vám/ti dobré ráno (dobrý deň / dobrý večer / dobrú noc ...)* → *dobré ráno, dobrý deň, dobrý večer, dobrú noc...* Tieto jednotky sa ako viacslovné a lexikalizované uvedomujú len vo svojej interjekcionálnej funkcii²⁸, spojenia adjektívum + substantívum (*dobré ráno...*) sú voľné syntagmy. Z tohto dôvodu nemožno uvažovať o slovnodruhovom prechode na úrovni VP → VP. Preto hovoríme o špecifickej lexikalizácii, keďže dochádza k morfológickej motivácii, ktorá je zároveň súčasťou lexikalizácie voľnej syntaktickej konštrukcie: *dobré* (adj.) + *ráno* (subst.) → *dobré ráno* (int.)²⁹.

4.4.2 Morfológická motivácia

4.4.2.1 Interjekcia ako morfológický motivant

Od interjekcií sa tvorí neveľká skupina autosémantik, substantíva (*amen* „koniec“, *aleluja* náb. „chválospev“, *láry-fáry* „ťaľafatky“, *haló* „hlasitý rozruch“), adverbium a adjektívum (adj. *hej* „dobré“, adv. *hej* „dobrý“), adjektívum *hurá* „napochytre zle urobený“,

²⁸ S jednou výnimkou, keď spojenie *Dobré ráno!* môžeme hodnotiť aj ako frazému, ktorou sa ironicky dáva najavo, že niekto si oneskorene uvedomil očividné súvislosti.

²⁹ V bezpríznačnom type lexikalizácie sa slovnodruhová príslušnosť nadradeného komponentu motivujúcej voľnej syntagmy zachováva vo výslednom VP, napr.: *krstný* (adj.) + *otec* (subst.) → *krstný otec* (subst.).

polymotivačne aj substantíva *baf* „bafnutie“, *tresk* „tresknutie“ (alternatívna je slovotvorná motivácia verbom *trieskať*; porov. motivačný rad int. *tresk* → (*trieskať*) → sub. *tresk*), int. *baf* → (*bafnúť*) → sub. *baf*.

4.4.2.2 Interjekcia ako morfológický motivát

Interjekcie fungujú častejšie v pozícii morfológického motivátu, tvoria sa najmä od autosemántik. Vzťah k synsémantikám je menej častý.

a) AUTOSÉM → INT

aa) SUB → INT (desubstantívna interjekcionalizácia): citové interjekcie (*bože, boha, preboha, pána, prepána, čerta, bohatstvo, krucifix, hanba, človeče, kriste, krista, sláva, ježiš, ježišmária, jozef*) aj vôľové interjekcie vrátane pozdravov (*marš, stop, rata, pomoc, pomôc, pozor, zbohom, zdar, zdravíčko*).

ab) ADV → INT (deadvverbiálna interjekcionalizácia): *beda, doboha, dočerta, dofrasa, dopekla, hotovo, punkum* (väčšina adverbií bola utvorená taktiež morfológickou motiváciou zo substantív).

ac) VER → INT (deverbatívna interjekcionalizácia): najmä vôľové citoslovčia (*počuj, dopočutia, dovidenia, hľa, pod/podľa, hybaj/hybáj, varuj/varúj, vitaj/vitajte*), menej citové (*prisám*). V MSJ (s. 824) sa uvádza, že interjekcie typu *myk, fac*, ktoré majú verbálny slovotvorný základ, sa prehodnotili v tom zmysle, že synchronne ich možno považovať za východiskové lexémy. Takéto chápanie sa uplatnilo aj v SKMS.

ad) NUM → INT (denumerálna interjekcionalizácia). Funkciu interjekcií nadobúdajú číselkové výrazy *raz/jeden – dva – tri* s významom apelovania, signálu na vykonanie niečoho; napr. pri zdvíhaní bremena (MSJ, s. 359).

ae) PROPOZ → INT (depropozičná interjekcionalizácia). Interjekcie vznikajú aj petrifikáciou výpovede, resp. časti výpovede: *bistubohu, bohu-prisahám, bohuprisám, prisámvačku, na moj veru, na moj pravdu* (viaceré lexémy tohto typu sú synchronne demotivované).

b) SYNSÉM → INT

ba) PREP → INT (deprepozicionálna interjekcionalizácia). Za takto utvorenú možno pokladať interjekciu *na* vo funkcii ponúkajúcej i vo funkcii volania na domáce zvieratá.

bb) CONJ → INT (dekonjunkcionálna interjekcionalizácia). V tejto súvislosti možno spomenúť spojku *a*, hoci nie je zjavné, či interjekcia *a* bola utvorená prehodnotením partikuly alebo konjunkcie, alebo je smer motivácie opačný, teda či konjunkcia nemá citoslovcový pôvod (Rejzek, 2001, s. 43). Od konjunkcií utvorené možno chápať jednotky typu *aj, ale, či, no*, ktoré zároveň môžu fungovať ako partikuly.

bc) PART → INT (departikulatívna interjekcionalizácia). Zo vzťahov synsémantik → interjekcia sa v MSJ spomína len vzťah s partikulami s poznámkou, že niektoré častice môžu nadobudnúť citoslovcovú platnosť, napr. *bohuprisahám, na moj dušu, na moj pravdu*.

Na rozhraní medzi MM a SM možno chápať juxtaťponované jednotky typu *prepánajána, prekristapána, kristepane, pánabeka, ježišmária, božemôj, otcu-materi, dajsamisvete, dajsamibože, bohuprisahám, prisámbohu, prisámvačku, namojdušu, namojpravdu, namojveru*. Ako morfológicky motivované jednotky ich možno hodnotiť na podklade (eliptických) výpovedí s komponentmi v príslušných nenominatívnych gramatických tvaroch (napr. *kriste pane* → *kristepane*, *pre krista pána* → *prekristapána*). Ako slovotvorne motivované

ich možno považovať za juxtapozičné kompozitá (k hraničnému chápaniu juxtapozície na rozhraní medzi morfosyntaxou a slovotvorbou porov. oddiel II. kap 4.3).

4.4.3 Slovotvorná motivácia

Interjekcie sa do slovotvornomotivačných vzťahov zapájajú vo funkcii motivantu (4.4.3.1) aj motivátu (4.4.3.2).

4.4.3.1 Interjekcia ako slovotvorný motivant

Interjekcia ako slovotvorný motivant funguje v nasledujúcich motivačných vzťahoch.

a) Tvorenie verb

Pri deinterjekcionálnej slovotvorbe ide o najvýraznejší slovotvorný typ. Deinterjekcionálne verbá sa zaraďujú do reprodukčného typu onomaziologickej kategórie (Dokulil, 1982; Furdík, 2004) s významom reprodukovania motivujúcej interjekcie: „reprodukovať/hovoriť Imot“, napr. *achkať* „reprodukovať ach“. M. Sokolová (2007) tento typ zaraďuje do prechodnej transpozíčno-mutačnej kategórie. Verbá sú tvorené:

aa) sufixáciou (s prípadnou reflexívnou kombináciou) s formantmi:

- **-kať** (*ach-kať, och-kať, bedá-kať, bož-e-kať, cup-kať, člup-kať, čvrli-kať, fidli-kať, tidli-kať, hav-kať, hí-kať, hm-kať, uhm-kať, hop-kať, hú-kať, jaj-kať, joj-kať, juj-kať, klip-kať, krí-kať, krá-kať, kroch-kať, kuvi-kať, mé-kať, mú-kať, puf-kať, škví-kať, uhú-kať, ujú-kať*); **-čať** (*be-čať, čip-čať, chrup-čať, jaj-čať, joj-čať, me-čať, mňau-čať*); **-núť** (*pac-núť, cup-núť, cveng-núť, cvrk-núť, člap-núť/člup-núť, flask-núť, flas-núť, frng-núť, chrst-núť, fuk-núť, chlop-núť, chvat-núť, klap-núť, klep-núť, kvap-núť, lup-núť, muk-núť, rup-núť, šup-núť, švac-núť*); **-ovať/-ľovať/-kovať** (*šup-ovať, fidli-kovať, hrk-ľovať, hrg-ľovať*); **-otať (sa)** (*klap-otať, such-otať, choch-otať sa, chich-otať sa*); **-tať (sa)** (*hrkú-tať, choch-tať, chech-tať sa, such-tať sa*); **-ikať** (*cup-ikať*); **-itať** (*cup-itať*); **-úňať sa** (*chich-úňať sa*); **-šťať** (*chrap-šťať*);

ab) aflexiou (nadobudnutím flexie; k termínu porov. oddiel IV. kap. 2.4; Dokulil, 1982; Šikra, 1988): verbá sa zaraďujú najmä do konjugačných typov chytať, robiť, kričať: *bac-ať, baf-ať, bách-ať, brink-ať, brnk-ať, brnč-ať, búch-ať, bzík-ať, cap-iť/čap-iť, ceng-ať, cvendž-ať, ciling-ať, cink-ať, crk-ať/crk-ať, crč-ať, cvak-ať, cvrk-ať/cvrk-ať, cvrli-k-ať, čliap-ať, čvirik-ať, drúzg-ať, družď-ať, dup-ať, fič-ať, fik-ať, fliask-ať, fliesk-ať, frč-ať, frík-ať, frng-ať, fu-č-ať, fú-k-ať, gág-ať, haj-ať, haj-uš:k-ať, hrč-ať, hundr-ať, chmát-ať, chniap-ať, chrúm-ať, chrúp-ať, chvát-ať, kikirík-ať, klep-ať, klop-ať, kotkodák-ať, kuk-ať, kvák-ať, kvič-ať, kvok-ať, lúsk-ať, mľask-ať, mliask-ať, myk-ať, pich-ať, píp-ať, plašť-iť/plešť-iť, pliesk-ať, prask-ať, prašť-ať, prašť-iť, puk-ať, škrč-ať, škrík-ať, štrng-ať, štuk-ať, šuch-ať, šúch-ať, šuš-k-ať, švác-ať, švih-ať, ťap-k-ať, ťap-uš:k-ať, tik-ať, triesk-ať, trešť-ať, ťuk-ať, vízg-ať, vržd-ať, vřz-ať, žblnk-ať, žmurk-ať;*

ac) konfixálnou kombináciou prefixácie a aflexie:

- **o- + Zi + -Gv** (*o-ťap-iť*); **od- + Zi + -Gv** (*od-chlop-iť*); **pri- + Zi + -Gv** (*pri-chlop-iť*); **ob- + Zi + -Gv** (*ob-chvát-iť*); **s- + Zi + -Gv** (*s-chvát-iť*); **u- + Zi + -Gv** (*u-chvát-iť*); **za- + Zi + -Gv** (*za-chvát-iť, za-chlop-iť*).

Citoslovce ako synchrónne alebo aspoň genetické východisko možno predpokladať aj pri ďalších verbách (citoslovca sa však v zdrojových slovníkoch neuvádzajú alebo vzťah medzi citoslovcom a slovesom sa oslabil, príp. citoslovce už neexistuje): napr. *čkať, dzu-gať, džugnuť, erdžať, fičať, grgať, hltáť, chrčať, miagať, ňuchať, rapkať, syčať, škrabať, škriekať, škvariť, šmátrať, štikutať sa, štrkať, šuchať, šumieť, šušľať* (príklady uvádza M. Sedláková, 2012, s. 242).

b) Tvorenie substantív

Deonomatopoické substantíva sú zriedkavé, tvoria sa aflexiou (*cic-a, hav-o*) alebo sufíxiou (*cip-ka, cip-uška, kvap-ka, cvrč-ek, kukuč-ka*³⁰), raritne pomocou kompozično-aflexného postupu z dvoch onomatopoických motivantov (*tresky-plesky*).

c) Tvorenie partikúl

Raritne sa tvorí kompozičná partikula *všakhej* so štruktúrou Zpart + Zi.

d) Autoderivabilné tvorenie – porov. 4.4.3.2.**4.4.3.2 Interjekcia ako slovotvorný motivát**

Interjekcia ako slovotvorný motivát sa správa špecificky a príznakovo. V zásade možno vyčleniť dve skupiny: (a) interjekcie utvorené pomocou formálnej modifikácie; (b) interjekcie utvorené pomocou modifikácie.

a) Formálna modifikácia

M. Sokolová (2007, s. 183) interjekcie typu *bu-bu-bu* zaraďuje do skupiny expresívne reduplikovaných jednotiek a spomína ich v rámci modifikácie. Nazdávame sa však, že by bolo adekvátnejšie tieto typy lexém zaradiť do kategórie formálnej modifikácie, teda skupiny, ktorú v citovanej štúdii M. Sokolová inovačne vymedzuje ako variantnosť. Interjekcie *bu, bu-bu, bu-bu-bu* možno považovať za varianty, z ktorých formy *bu-bu, bu-bu-bu* boli utvorené reduplikáciou. Možno vyčleniť tieto interjekčné spôsoby formálnej modifikácie:

aa) Reduplikácia**aaa) Kompozičná reduplikácia**

- tautologická reduplikácia rovnakých základov: *cup-cup, kvá-kvá, krá-krá, ha-ha, ťap-ťap, hudry-hudry, pá-pá, bu-bu-bu, čin-čin, cin-cin, no-no, hr-hr*;
- semitautologická reduplikácia hláskovo obmenených základov (s častým rýmovoritmizujúcim efektom): *bim-bam, bim-bam-bom, pif-paf, cupy-lupy, tik-tak, cingi-lingi, čáry-máry, hokus-pokus*;

aab) Kompozično-derivačná reduplikácia – reduplikácia rovnakých základov v kombinácii s deriváciou: *ťap, ťap, ťapušky, beda-prebeda*;

aac) Slabičná reduplikácia – reduplikácia koncových slabík (s prípadným sprievodným predĺžením reduplikovanej slabiky): *ichu → ichuchu, iha → ihaha, jucha → juchachá, juj → jujuj, čimčara → čimčarara, trara → trarará*;

ab) Sufixácia: *beli → beli-že, ľad' → ľad'-že, jaj → jaj-že, haju → haj-ušky*;

ac) Kompozícia: *aj + hľa → ajhľa, ej + ha → ejha, ah + jaj → ahjaj / ah jaj*.

b) Modifikácia

V súvislosti s tvorením interjekcií sa spomína ešte jeden jav, typický najmä pre štandardnú hovorovú a subštandardnú varietu – priberanie plurálových slovesných koncoviek druhej osoby (v subštandarde aj prvej osoby), ktorou sa formalizuje apelovosť a zreteľ na adresáta (najčastejšie v pozdravoch): *na – nate, ahoj – ahojte, servus – servuste, nazdar – nazdarte, čau – čaute*, v subštandardoch aj *čaute sa – čaume sa – ahojte sa – ahojme sa*. Pôvodnú slovesnú gramatickú morfému *-te* možno tu považovať za slovotvorný prostriedok, prostredníctvom ktorého sa tvorí nová interjekcia, porov. spracovanie v SSSJ-1 v samostatných heslách: *ahoj* cit. (angl.) pozdrav pri stretnutí al. na rozlúčku, *čau*; *ahojte* cit.

³⁰ Lexémy *cvrček* a *kukučka* možno chápať polymotivačne, deverbatívno-deinterjekcionálne: porov. motivačné rady *cvrk → (cvrkať) → cvrč-ek, kuk/kukuk → (kuk-ať) → kukuč-ka*.

hovor. neformálny pozdrav pri stretnutí al. na rozlúčku určený viacerým osloveným; syn. čaute. Podobne sú spracované jednotky *čau*, *čaute* (SSSJ-1), *nazdar*, *nazdarte* (SSSJ-3). Jednotky *ahojte sa*, *ahojme sa* považujeme za konfixálne utvorené, zrejme vznikli kontamináciou s verbálnymi tvarmi *maj sa* – *majte sa*, ktoré tiež možno hodnotiť ako jednotky s výraznou interjekcionálnou funkciou.

4.5 Zhrnutie

Synsémantiká sa do nominačných vzťahov zapájajú špecifickým spôsobom. Pri ich nominácii sa uplatňuje fónická, morfológická, slovotvorná, interlingválna, abreviačná, syntaktická a kvázisyntaktická motivácia. Univerzálne z nich sú morfológická, slovotvorná a interlingválna motivácia, ktoré sa vyskytujú vo všetkých štyroch synsémantických slovných druhoch. Fónicky motivované môžu byť interjekcie, abreviačne motivované môžu byť konjunkcie a partikuly, syntakticky motivované môžu byť obmedzené skupiny partikul a interjekcií, kvázisyntaktická motivácia sa uplatňuje v skupine konjunkcií. Okrem toho sa vo všetkých skupinách vyskytujú nominačne nemotivované jednotky. Kvalitatívne a kvantitatívne „najsilnejšia“ je morfológická motivácia, potom slovotvorná motivácia. Pri morfológickej motivácii sa najviac prejavujú tieto procesy: deadverbiálna prepozicionalizácia, desubstantívna prepozicionalizácia, desubstantívna partikulizácia, deadverbiálna partikulizácia, desubstantívna interjekcionalizácia. V rámci slovotvornej motivácie sa najviac prejavuje formálna modifikácia (tvorenie variantov). Slovotvorne sa najaktívnejšie prejavujú interjekcie, ktoré sú najmä motivantmi verb. Na slovotvornej periférii sa nachádzajú konjunkcie. Súhrnný prehľad spôsobov tvorenia synsémantik zachytáva tab. [144].

[144] Sumár nominačnej motivovanosti synsémantik

typ motivácie	slovný druh			
	prepozície	konjunkcie	partikuly	interjekcie
nemotivované	<i>v, s, pri, do, od, za</i>	<i>a, i, ak, že</i>	<i>asi, azda, keď</i>	<i>ej, hej, hoj</i>
fónická	-----	-----	-----	<i>čľups, bée</i>
morfológická	<i>miesto, mimo</i>	<i>tak, čo, buď</i>	<i>slovom, fakt</i>	<i>pozor, zdravíčko</i>
slovotvorná	<i>spoza, popod</i>	<i>ešteže, pokým</i>	<i>všakáno, nebodaj</i>	<i>bim-bam, jajže</i>
interlingválna	<i>per</i>	<i>verzus, kontra</i>	<i>circa, kvázi</i>	<i>marš, stop</i>
abreviačná	-----	<i>t. j.</i>	<i>resp., mmch</i>	-----
syntaktická	-----	-----	<i>figu borovú</i>	<i>Dobrá noc!</i>
kvázisyntaktická	-----	<i>a preto, aj – aj</i>	-----	-----

Literatúra

- DOKULIL, Miloš: Dva příspěvky k odvozování sloves. In: Naše řeč, 1982, roč. 65, č. 1, s. 1 – 11.
- FURDÍK, Juraj: Slovenská slovtvorba (teória, opis, cvičenia). Ed. M. Ološtiak. Prešov: Náuka 2004. 200 s.
- FURDÍK, Juraj: Teória motivácie v lexikálnej zásobe. Ed. M. Ološtiak. Košice: Vydavateľstvo LG 2008. 95 s.
- HORÁK, Emil: Zložené predložky v spisovnej slovenčine a ich ekvivalenty v slovanských jazykoch. In: Studia Academica Slovaca. 20. Red. J. Mistrík. Bratislava: Alfa 1991, s. 83 – 101.
- HORECKÝ, Ján: Slovtvorná sústava slovenčiny. Podstatné meno. Prídavné meno. Sloveso. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959. 217 s.
- HORECKÝ, Ján: Slovenská lexikológia. 1. Tvorenie slov. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971. 253 s.
- KRÁTKY SLOVNÍK SLOVENSKÉHO JAZYKA. 4., doplnené a upravené vydanie. Hl. red. J. Kačala, M. Pisárčiková, M. Považaj. Bratislava: Veda 2003. 985 s.
- MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. Ved. red. V. Šmilauer. 3. vyd. Praha: Academia 1971. 868 s.
- MILEWSKA, Beata: Przyimki wtórne we współczesnej polszczyźnie. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego 2003. 229 s.
- MORFOLÓGIA SLOVENSKÉHO JAZYKA. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 896 s.
- OLOŠTIK, Martin: Aspekty teórie lexikálnej motivácie. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2011. 339 s.
- ONDRUS, Pavel – HORECKÝ, Ján – FURDÍK, Juraj: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980. 232 s.
- ORAVEC, Ján: Slovenské predložky v praxi. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 224 s.
- ORAVEC, Ján – BAJZÍKOVÁ, Eleonóra – FURDÍK, Juraj: Súčasný slovenský spisovný jazyk: morfológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 232 s.
- PAULINY, Eugen: Slovenská gramatika. (Opis jazykového systému.) Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 323 s.
- PAULINY, Eugen – RUŽIČKA, Jozef – ŠTOLC, Jozef: Slovenská gramatika. 5., revid. a dopl. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 596 s.
- SEDLÁKOVÁ, Marianna: Artikulačné a akusticky motivované slová v slovenčine z vývinového hľadiska. In: Studia Academica Slovaca. 41. Eds. J. Pekarovičová – M. Vojtech. Bratislava: Univerzita Komenského 2012, s. 233 – 245.
- SLOVNÍK SLOVENSKÉHO JAZYKA. I – VI. Hl. red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959 – 1968.
- SLOVNÍK SÚČASNÉHO SLOVENSKÉHO JAZYKA. A – G. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s. [SSSJ-1]
- SLOVNÍK SÚČASNÉHO SLOVENSKÉHO JAZYKA. H – L. Red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2011. 1088 s. [SSSJ-2]
- SLOVNÍK SÚČASNÉHO SLOVENSKÉHO JAZYKA. M – N. Red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Dostupné na: <<http://lex.juls.savba.sk/>> [SSSJ-3]
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Vzťah slovnodruhových a onomaziologických kategoriálnych významov. In: Sprachliche Kategorien und die slawische Wortbildung. Slawische Forschungen und Texte 6. Eds. H. Burkhardt – A. Nagórko. Hildesheim – Zürich – New York: Georg Olms Verlag 2007, s. 178 – 195.
- ŠIKRA, Juraj: Slovtvorná interpretácia adverbiálnych formantov. In: Slovenská reč, 1988, roč. 53, č. 4, s. 217 – 220.
- VOJTEKOVÁ, Marta: Zložené predložky v spisovnej slovenčine, poľštine a češtine. In: Slavistika v premenách času: štúdie z jazykovednej a literárnovednej komparatistiky. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove 2009, s. 197 – 209.

VOJTEKOVÁ, Marta: Dynamika systému sekundárnych predložiek v spisovnej slovenčine a poľštine. In: XV. medzinárodný zjazd slavistov v Minsku. Príspevky slovenských slavistov. Bratislava: Slovenský komitét slavistov 2013, s. 105 – 121.

Zoznam skratiek a značiek

A, ADJ	adjektívum
ACT	pomenovanie dynamického príznaku – akčnosť
ADJmot	motivujúce adjektívum
ADV	adverbium
ADVmot	motivujúce adverbium
AUTOSÉM	autosémantikum
CIRC	pomenovanie príznaku príznaku, okolnosť
CIRC _{cat}	okolnostný kategoriálny príznak
CONJ	konjunkcia
D	derivácia
DEIX	deiktický príznak
-Gv	súbor slovesných gramatických morféme (so slovnou špecifikáciou konjugačného typu, napr. -Gv _{chytať} , -Gv _{rozumiť})
I	interfix
INT	interjekcia
K	kompozícia
KSSJ	Krátky slovník slovenského jazyka (2003)
MM	morfologická motivácia
MOD _{expr}	expresívny modifikátor
MSJ	Morfológia slovenského jazyka (1966)
N, NUM	numerále
N _{kard}	kardinálum
N _{mult}	multiplikatívum
N _{ord}	ordinálum
Nmot	motivujúce numerále
OB	onomaziologická báza
OBF	Súčasný slovenský spisovný jazyk – morfológia (Oravec – Bajžíková – Furdík, 1988)
OP	onomaziologický príznak
OS	onomaziologický spoj
P, PRON	pronomen
PART	partikula
Pmot	motivujúce pronomen
Prep, PREP	prepozícia
PROC	pomenovanie dynamického príznaku – procesuálnosť
PROPOZ	propozícia
QUAL	statický kvalitatívny príznak
QUANT	statický kvantitatívny príznak
-Radj1	súbor adjektívnych relačných morféme (typ pekný/krásny)
-Radj2	súbor adjektívnych relačných morféme (typ cudzí/rýdzi)

-Radj3	súbor adjektívnych relačných morféme (typ pávi)
-Radj1n	súbor adjektíválnych numerálnych relačných morféme (typ pekný/krásny)
-Radj2n	súbor adjektíválnych numerálnych relačných morféme (typ cudzí/rýdži)
REL, rel	relačnosť, má vzťah k
-Rf1	súbor substantívnych relačných morféme (klasický feminínny typ žena)
-Rm1	súbor substantívnych relačných morféme (klasický maskulínny typ chlap)
-Rn3	súbor substantívnych relačných morféme (klasický neutrový typ vysvedčenie)
S	substantívum
SKMS	Slovník koreňových morféme slovenčiny (bez špecifikácie vydania)
SKMS-4	Slovník koreňových morféme slovenčiny (4., nepublik. vyd.)
SM	slovotvorná motivácia
Smot	motivujúce substantívum
SSD	spôsob slovesného deja
SSJ	Slovník slovenského jazyka (1959 – 1968)
SSSJ-1	Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G (2006)
SSSJ-2	Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L (2011)
SSSJ-3	Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N (el. verzia)
SUB	substantívum; substancia
SUB _{cat}	substantívny kategoriálny príznak
SUB _{impers}	substantívum, substancia – pomenovanie neosoby
SUB _{pers}	substantívum, substancia – pomenovanie osoby
SYNSÉM	synsémantikum
V, VER	verbum
Vmot	motivujúce verbum
VP	viacslovné pomenovanie
Zadj	adjektívny slovotvorný základ
Zadv	adverbiálny slovotvorný základ
Zi	interjekcionálny slovotvorný základ
Zn	numerálny slovotvorný základ
Zp	pronominálny slovotvorný základ
Zpart	partikulový slovotvorný základ
Zprep	prepozičný slovotvorný základ
Zs	substantívny slovotvorný základ
Zv	verbálny slovotvorný základ